

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

XXI. ÉVFOLYAM. 1910.

(ÚJ FOLYAM: VI.)

MELLÉKLETE:

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

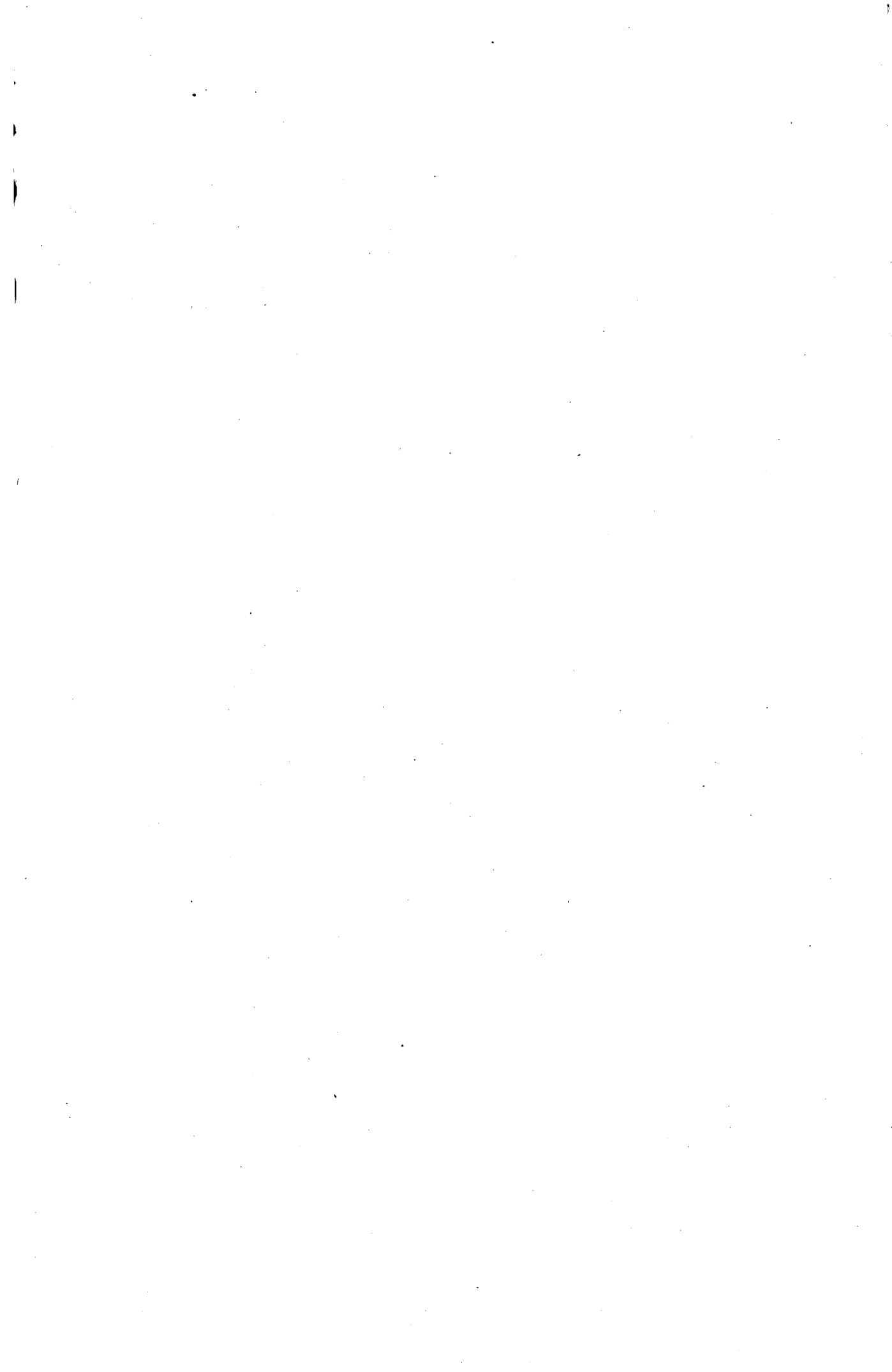
ÉRTESÍTŐJE.

BUDAPEST,

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1910.

TARTALOM.

	Lap
I. Gyászjelentés	
<i>Dr. Katona Lajos</i> alelnök elhunytáról	257, a.
II. Értekezések.	
<i>Cserép József</i> : Magyar nevű nép a hellén hős korban	341
<i>Lakatos Károly</i> : A régi szegedi halászhajók jelképes madarai	82, 147
<i>Mahler Ede</i> : Tanulmányutam Egyiptomban	138, 210
<i>Mészáros Gyula dr.</i> : Baskirföldi tanulmányutam	1
<i>Nagy Géza</i> : A magyar nőnevek	326
<i>Schweiger Lázár dr.</i> : Wundt elméletei a művészet és néprajz kapcsolatairól	90, 276
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Turáni Társaság	321
<i>Solymossy Sándor dr.</i> : Katona Lajos	257
<i>Szegedy Rezső dr.</i> : A befalazott nő mondája a horvát-szerb népköltészetben	9
<i>Timár Kálmán</i> : Árpád-házi Szent Erzsébet legendájához	193, 262
<i>Vikár Béla</i> : Ósköltészetünk élő emlékei	65, 129, 201
III. Néphit és népszokások.	
<i>Bátky Zs.</i> : A hajítófához	229
<i>Benkóczy Emil</i> : Sajbozás	113
— — Ki a légény a faluban?	114
<i>Berze Nagy János dr.</i> : Babonák, babonás alakok és szokások Besenyőteleken	34
<i>Fekete József</i> : Tudós asszonyok	291
<i>Gönczi Ferencz</i> : A természeti elemek kultuszának maradványai a göcseji s hetési népnél	284
<i>Mátrai Róza</i> : Adalékok a nógrádmegyei magyarság néphitéhez	115
<i>Munkácsi Bernát</i> : A sámán istenidézés és búvárbájoság a vogul-osztják hitéletben	154, 222, 97
<i>Pál András</i> : A csángó nép gyászának humora	294
<i>Rakovszky László</i> : Babonás történetek	30
<i>Szabó Imre</i> : Az oláhok kedv asszonya	32, 167
IV. Népköltészet és népzene.	
<i>Balásy Dénes</i> : Régi székely nóták és táncok	42, 172, 296
<i>Beke Ödön</i> : Az óriás megvakításának motívuma a lapp népköltésben	241
— — Odysseus cseléi a votják népköltésben	117
<i>Bognár Pál Czeczil</i> : Pávás leány	47
<i>Fábián Gyula</i> : Palócz Krisztus-mondák	302, 357
<i>Baró Nyári Albert</i> : Mihály-Gerge népköltészet	235, 341
<i>Parászka Gábor</i> : Karácsonyi kéregető versecskék	240
<i>Szémán István</i> : A lovag és a halál	200
<i>Vikár Béla</i> : A makranczos hölgy, vagy az „ódalgazda”	38
V. Kisebb közlemények.	
<i>Baloghy Dezső</i> : Nógrádmegyei nagypénteki babona	254
<i>Bán Aladár</i> : A Szampo-kérdéshez	375
<i>Büthenbinder Miklós</i> : Az új Kalevala-magyarázat érthetetlen részéről	317
<i>Both Béla</i> : Hazavezetés	125
<i>Fekete József</i> : Kibőjtölés	125
<i>Gálos Rezső dr.</i> : A regösénekéről	315
— — A Faust-mondához	316
<i>Kanyaró Ferencz</i> : A mindentudó doktor	48
<i>Kohlbach Bertalan</i> : Adatok a kigyó kultuszához	254
<i>Timár Kálmán</i> : Barlám és Josafát legendájának egy példázata	49
— — Fára nem megy fel	50
— — Magyar szentek legendái és a Gesta Romanorum	51
— — A „Kahlenbergi pap” mondájának egy hazai változata	52

VI. Irodalom.		Lap
<i>Bátky Zs.</i> : Heikel, Axel O.: Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien		53
— — <i>Szmik Antal</i> : Gizella királyné himzőiskolája		60
<i>Iván Lőrincz és Révai Károly</i> : Román költőkből		311
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1908-ról	62, 253, 312,	368
<i>Heller Bernát</i> : Kármán Mór a népmeséről és a népköltészetről		121
<i>Kohlbach Bertalan dr.</i> : Hirt, Hermann: Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Kultur	174, 245,	361
<i>Munkácsi Bernát</i> : Szinnyi József: A magyarság eredete, nyelve és honfoglalás-kori műveltsége		118
<i>Németh Gyula</i> : Über die Bannungsorte der finnischen Zauberslieder		25
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Dr. Bátky Zsigmond: A magyar szent korona országainak néprajzi iskolai fal térképe		308
<i>Solymossy Sándor dr.</i> : Dr. Mészáros Gyula: A csuvas ösvallás emlékei		53

VII. Néprajzi hírek.

Adomány társaságunk részére	64
A finn-magyar összállások	126
A folyó évi közgyűlés	64
A Magyar Népköltési Gyűjtemény új szerkesztői	64
A Turáni Társaság alakuló közgyűlése	377
Az Ethnographia új szerkesztője	379
Barátosi Balogh Benedek második amurvidéki tanulmányútja	126
Gyarmathy Zsigáné halála	192
Gyermektanulmányi Múzeum	192
Hainari Oskar Adolf halála	379
Katona Lajos halála	317
Katona Lajos nekrológjai	318
Kaukázusvidéki tanulmányút	255
Keleti néprajzi kiállítás	256
Kinevezések a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályánál	192
Zürjén-votják nyelvű hettita feliratok	256
Néprajzi alapítvány	64
Radloff-jubileum	124
Társaságunk új alapszabályai	376
Turáni dalok	64
Újabb adományok társaságunk részére	192

VIII. Társulati ügyek.

A Magyar Néprajzi Társaság új alapszabályai	379
<i>Szalay Imre</i> elnök beszéde dr. Katona Lajos alelnök ravatalánál	318
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaság 1910 jan. 14 ki üléseiről	127
Ugyanaz az 1910 febr. 22-ki ülésekről	128
Ugyanaz az 1910 márcz. 16-ki közgyűlés előkészítő értekezletről	180
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1910 márcz. 30-án tartott rendes évi közgyűlése	181
I. <i>Szalay Imre</i> elnök megnyitó beszéde	181
II. <i>Dr. Solymossy Sándor</i> titkári jelentése	182
III. <i>Kövecsesi Dancs Árpád</i> pénztárnok jelentése	185
IV. A Magyar Néprajzi Társaság 1909. évi zárszámadása és 1910. évi költség-előirányzata	188
V. A számvizsgáló bizottság jelentése	190
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaság 1910 márcz. 30-án tartott rendes évi közgyűléséről	188
Ugyanaz az 1910 ápr. 26-ki ülésekről	319
Ugyanaz az 1910 máj. 25-ki ülésekről	320
Ugyanaz az 1910 szept. 28-ki ülésekről	382
Ugyanaz az 1910 okt. 26-iki ülésekről	383
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke az 1910. év végén	385

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚITŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚITŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszólalások és lakozimbejelen-
tések pedig
Kővecsesi DANCŠ ÁRPÁD
pénztárhoz (Bpest, II., Toldy
Ferencz u. 50. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címzendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1910.

TARTALOM.

	Lap
<i>Dr. Mészáros Gyula</i> : Baskirföldi tanulmányutam	1
<i>Dr. Szegedy Rezső</i> : A befalazott nő mondája a horvát-szerb népköltészetben	9
Néphit és népszokások.	
<i>Dr. Berze Nagy János</i> : Babonák, babonás alakok és szokások Besenyőteleken	34
<i>Rakovszky László</i> : Babonás történetek	30
<i>Szabó Imre</i> : Az oláhok kedd asszonya (I.)	32
Népköltészet és népzene.	
<i>Vikár Béla</i> : A makranczos hölgy, vagy az „ódalgazda“	38
<i>Balásy Dénes</i> : Régi székely nóták és tánczok. (I.)	42
<i>Bognár Pál Czecczil</i> : Pávás leány	47
Kisebb közlemények.	
<i>Kanyaró Ferencz</i> : A mindentudó doktor	48
<i>Timár Kálmán</i> : Barlám és Jozafát legendájának egy példázata	49
— — Fára nem megy fel	50
— — Magyar szentek legendái és a Gesta Romanorum	51
— — A „Kahlenbergi pap“ mondájának egy hazai változata	52
Irodalom.	
<i>Dr. Solymossy Sándor</i> : Dr. Mészáros Gyula: A csuvas ősvallás emlékei	53
<i>Bátky Zs.</i> : Heikel, Axel O.: Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien	59
— — Szmik Antal: Gizella királyné himzőiskolája	60
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1908-ról. (I.)	62
Néprajzi hírek.	
Néprajzi alaptvány	64
A Magyar Népköltési Gyűjtemény új szerkesztői	64
Adomány társaságunk részére	64
Turáni dalok	64
A folyó évi közgyűlés	64

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

MEGHIVÓ

a „Magyar Néprajzi Társaság“-nak 1910. évi márczius hó 30-án, szerdán
d. u. 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia I. emeleti üléstermében
tartandó XXII. rendes évi

KÖZGYŰLÉSÉRE.

Tárgyai:

1. Szalay Imre elnök megnyitó beszéde. 2. Dr. Sebestyén Gyula főtitkár évi jelentése. 3. Kövecsesi Dancs Árpád pénztáros jelentése. 4. A számvizsgáló bizottság jelentése. 5. Számvizsgálók választása. 6. Fővárosi és vidéki választmányi tagok választása. 7. Az alapszabályok új szövegének megállapítása. 8. Indítványok.

Figyelmeztetés. Az alapszabályok 11. §. c) pontja szerint az indítványok a főtitkári hivatal útján a közgyűlést megelőzőleg két héttel bejelentendők.

BASKIRFÖLDI TANULMÁNYÚTAM.

Avult írású krónikák levelét forgattam. Népek vándorlásától, népek csatáitól visszhangos a sárgult fóliáns és kihallik a jámbor sorok közül a száguldó ménék lábadobogása. Mert arról szól a történet — régi és az új — hogy egyszerre csak megmozdulnak a nomád hordák az Urálon innen és az Urálon túli téres pusztákon, legelőt keresni, jószágot rabolni, nyugati kincset látni elindulnak a nap útján Keletről Napnyugatra. Az utaikra jelző-követ állít egy-egy kurgán, jószágszerző kalandjaikról bedöntött legendás érzekapuk szólnak és szapora nyilaikról zsolozsmát sir a német imádság. Századokon át, évezreden át áramlik felénk a Napkelet népe. Ugorok és török fajú hordák, szláv és germán törzsek. Államot alkotnak, nemzetté tömörülnek.

Népek vándoroltak Keletről Napnyugatra. Elmúlt azóta jó ezer esztendő. És a rozsdá befogta a múltat. Elfelejtettük, hogy merre volt a turulmadár fészke. Elfelejtettük, hogy merre legelt a magyar gulya, meg a magyar ménes és nem tudni már, hogy merre széledt a velünk tő-sátrat lakó rokon-nemzetség. Ezer esztendő után új népvándorlás készül. Kevesebb zajjal, kevesebb zörgéssel. Újabb népvándorlás vissza Napkeletre, hogy megkeressük az ősi kurgánokat, hogy megjárjuk sorban az elszéledt sátrakat, eltanuljuk a rokonok nyelvét és összeszedjük még minden régiséget, a mit az idő itt felejtett.

Néprajzi Társaságunk a legideálisabb és legmodernebb nemzeti törekvéseket szolgálja. Mi a Kelet népe vagyunk! Legműveltebb és a műveltségben legerősebb ága rokonnépeinknek. Mi vagyunk az ütközője Nyugat felé ennek a hatalmas népáradatnak, a mely a Jeges-tengertől a Földközi-tengerig és Pozsonytól a Léna-folyóig terjed. És az utóbbi idők áramlataiban minél jobban fejlődnek kulturában finn-ugor és török-tatár testvérnépeink, annál jobban kidomborodik a mi nagy nemzeti hivatásunk. Nekünk jutott osztályrészül, hogy letéteményesei és kincstárosai legyünk a magyar rokonság minden szellemi és kulturális vagyonának. A magyar fül a legalkalmasabb arra, hogy eltanulja a rokonnyelvek zengését, a magyar szívben van legtöbb lelkesedés, hogy fáradsággal, gonddal összeszedje e népek ősműveltségének minden maradványát, mert hozzájuk köt a vér, a csont és ősi történelmünk közössége.

Meg miért ne köthetne hozzájuk a jövő reménye is? A volgai és az ázsiai pusztákon nem az a szél ingatja már az avart, mint régen. Halad és

fejlődik minden. Kazánban és Orenburgban fejlődő tatár irodalmat és felszabadult mohammedán kulturát látunk. Az orosz dumában tatár képviselők szólnak e népek jogairól és a legutolsó tatár faluban is nemzeti fejlődésről beszél a szántogató vagy lóörző turáni.

És ha majd műveltségre meg hatalomra kelnek e népek milliói — mert öntudatra nem kell már ébredniök, — a magyarság tudni fogja, hogy melyik láncszeme legyen ennek az óriás turáni kapcsolatnak. De a míg az az idő is elérkeznék, a tudomány összes módszereivel összegyűjtünk náluk mindent, hogy a mi hazánk és a mi irodalmunk legyen a Mekkája rokonnépeinknek, hogy felénk forduljon minden arcz, majd ha véreink felállnak imádkozásra az emberi haladás és művelődés dsámijában.

Ilyenféle gondolatok vezették a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát akkor, a mikor *Sebestyén Gyula dr.* úr indítványára az elmúlt 1909. év július havában az Ural-vidékre küldtek ki a baskirság néprajzi és nyelvi felkutatására. Ezúttal negyedizben látogattam meg a Keletet és másodszer jártam meg a Volga-vidéket.

Nyelvi és nyelvjárási kutatásaimról és ezzel kapcsolatosan östörténetünket illető eredményeinkről más alkalommal és egyéb helyütt kívánok elszámolni. Itt csupán csak főbb vonalaiban megrajzolt képet nyujtok a baskirföld bejárásáról és a baskirság általános jellemzéséről.

Kezdjük az Ural-hegyek déli lejtőinél, a *Jajék*-folyó vidékein! Ez volt az országútja a népvándorlásnak. Kecskelábú emberek, hét hónapig alvók és emberevők tanyái a herodotosi történetes mesékben. Véghetetlen pusztaság nyúlik itt mindenfelé — a sztyep — perzselón süt rája az elfeledett ősiszten, a nap, nincsen a min megakadjon az ember szeme, nincs benne egy tenyéryi árnyék, szürkés ürömkóró fonnyad az ugaron, meg a legelön. Lassú keringéssel száll egy-egy sasmadár odafenn, hajdan népeket vezetett Keletről Napnyugatra, — mert ez volt a turul — unalmában most ürgékre vadászik . . .

Zörög a tarantasz, belecsilingel az ostoros ló csengője, „hi-hajj“, rájuk kurjant a tatár jamscsik (kocsis) — és nyomakodunk előre a pusztaságon Orenburgtól észak felé a Szakmar-folyó medenczéjében. Itt lakik egy helyütt legtömegesebben és legősibb állapotban a baskir. Orenburgtól valami jó háromszáz versztnyire láttam a legelső baskir sátort Jemaš-ael-nál.

Szenvedélyesen szereti e nép a tétlen szabadságot, a sátoros életet, a lovat s csak a legnagyobb szükség és szegénység hajtja rája, hogy házakban lakják állandóan és lemondjon a nomád-élet gyönyörűségeiről. Van házakba szorult, földmivelő baskir is északon. Regenerálódott, pusztuló testvére a déli nomádságnak. Ott él közöttük a legtöbb ősiség, kezükön ott forog a néprajzi szempontból érdekes legtöbb hajdankori szerszám, nyelvükben és szokásaikban ott van a legszámosabb régiség, a hol a nép legszívósabban megőrizte eddig ősi életmódját. Ilyen a déli terület, a Szakmar-folyó vidéke.

Ámbár ezek is már csak félnomádok. Amint véget ér a tavaszi szántás és vetegetés és amint ütögetni kezdi a fejét a réti virág a patakparton,

a baskir ember előszedegeti a félszerből a sátorfát, meg a nemezpokróczot, végigmustrálja, megjavíztatja és összetanakodik aztán a nemzetség, — az *ére* — hogy melyik patak partján legyen a nyári szállás. Mert a vándorlásban is törvény van. Az apák szokása törvény. Egy család, egy sátor-alja nép sohasem költözködik, hanem mindig egy egész nemzetség együttvéve, 20 vagy 30 sátor. Kinézik az öregek, az ak-sakal-ok, a szállás helyét, mindig valami patak vagy tó partján, hogy ihassék a jószág, ha szomjas és hogy legyen friss folyóvíz, a miben megfőzzék a koshúst, meg a miből kifogdossák a halat, ha van benne. Azt is megnézik, hogy jó buja legelője legyen a jószágnak a szállás körül.

Alig állapodnak meg, másnap már útra kerekednek. Sajnálni nem nagyon sajnálja a nomád ember a téli szállást. Négy szűk fal között szorokodik egész télen a család füllelt, rossz levegőben különböző apró és nagyobb bogárkákkal együtt. A ki már csak egyszer is megízlelte életében a sátorok szabad levegőjét, az mindig tömlőcznek érzi aztán a házat. A birka is béget, meg a ló is fészkelődik már a fedett cserényben, mert megúnta az egyhangú, sovány téli takarmányt — a szalmát.

Felrakják a szekerre a pásztorember szűkes batyuját. Legelől a sátorfát, meg a nemezt, néhány szőnyeget, paplant, meg vánkost: ez a ház berendezése. Külön a kumiszos tömlőt, a katlant, néhány fatálat, meg egy-két csip-csup edényt: ez a konyha. Két-három bádogos ládára való ruhaféle kell még és minden együtt van, a mi kitölti a vándorember szíve kívánságát.

Megindul a karaván a nyári szálláshelyek felé. Elöl a ménes, a legszaporább járású jószág, utána a lassú gyalogság, a csorda meg a birkanyaj, leghátul a szekerek döcögnek. Néha a falutól 2—3 versztnyre is elmennek, máskor csak egy-két nyillövésnyire, ha kisebb a falú legelőbirtoka.

Milyen olthatatlan ez a nomád-ösztön! A kit a sorsa vagy a mestersége a faluhoz kötöz, a ház előtt az udvarában tákol magának sátrat, inkább csak kolyibát deszkaszálakból és ebben éli végig a nyarat.

A mint kiér a nemzetség karavánja a szálláshelyre, kijelölik a sátrak helyét, meg hogy hová verje ki-ki a csikók pányváját. Nem könnyű sor a sátor építése!... Szép, sima földet keresnek ki a számára, ne legyen benne se ürgelyuk, se puczoktúrás, se gödör. Azt is tudják az öregek, hogy ezen vagy amazon a dülön merről fúj jobban a szél és honnan ver az eső. A sátorajtót úgy fordítják, hogy se a szél bele ne fújjon, se az eső ne verje. Ebben az állásban rakni kezdik aztán a derékvázat, föléje az íjformára hajlott tetőfákat, lószőrzsinegekkel gondosan összekötözgetnek minden darabkát. Kivülről rátéregetik a nemezpokróczot, mindegyiket a maga helyére, megerősítik hevederekkel és kötelekkel és fölépült a sátor. Ritkán czövekelik le a földre, csak a súlya tartja. Nincsen benne egyetlen vaszeg sem, ősi rajta minden részecske, és ősidőkre valló maga az élet, mely ott folyik e nemeztetők alatt.

Jó másfél hónapig időztem e nomád sátrakban, mert a míg észak felé a Szakmar-medence irányában haladva el nem hagyja az utas az

orenburgi kormányzóságban Verhnyeuralyszkot, összefüggő óriás területen folyton csak félnomádnak találja a baskirt. Körülbelül ez után az életmódja után oszthatnánk fel két részre ezt az érdekes tatárfajú népet, megkülönböztetvén a félnomád déli baskirt a letelepült északitól. Mert lényeges nyelvjárási elágazás nincsen a nyelvszigetek közt, s ámbár a fajkeveredés elől ők sem menekülhettek, mint a hogy nem mentes tőle egyetlen Volga-vidéki török-tatár nép sem, általánosságban semmi különösebb anthropologiai eltérést sem mutatnak egyéb tőszomszéd testvéreiktől.

A régebbi orosz felosztás „hegyi“ (горный) és „síksági„ (луговой) baskirt különböztet meg. Ma már semmiféle elfogadható alapja sincs ennek az osztályozásnak, s az újabb orosz tudományos vélemény is elveti. Ha a baskírság különböző nemzetiségeinek hagyományait nyomozzuk, ezekből sem tetszik ki efajta kettős eloszlás, a melyből még ethnikai különválásra is lehetne következtetni,

Meghallgattam az öregek legendáit a baskirok történetéről. Ide írtatok belőlük egynéhány hagyományt, úgy a hogy hallottam:

Sokat írtak már tudós emberek a baskir név keletkezéséről. Ők önönmagukat *baškert*-nak nevezik. A *baš* szó fejet, elsőt jelent, a *kert*-nak farkas a régi jelentése. A hagyomány e név keletkezését a következőképen magyarázza: „... A baskirok egy *Marit* nevű őstől származnak, a ki a próféták idejében élt és a legelső volt a többi emberek között, a ki farkast fogott az erdőben. Mivel legelőször hozott farkast az emberek elé, „első farkas“-nak (*baš-kert*) nevezték és ez a név átszállott róla egész nemzetségére...“

Egy másik változat így szól:

„... Élt régen egy egyedülvaló ember, a ki mindig az úttalan utakon járt. Egy farkas vezette erdön-mezőn keresztül. Az ő tőle származó nemzetséget *baš-kert*-nak nevezték, a mi annyit jelent, hogy „a feje, vezetője farkas...“

A baskírság legrégebb története, a miről a hagyományok tudnak, az iszlám felvételével kezdődik: Így tudja a legenda:

„... Élt Bolgarban egy *baskir* khán. A leánya a kezére is, meg a lábára is nyomorék volt. Megkérdezték már az ország minden javosát, de csak senki sem tudott orvosságot találni rája.

Eljött aztán egyszer Mekkából a prófétának három tanítványa: Zübejir, Dsa'ade és Abdu-r-Rahman. Volt az egyiknek egy fekete edénye, a másiknak egy botja, a harmadiknak egy csalmája. Hamar híruk szaladt az országban, hogy meggyógyítják a betegeket. Mondták az emberek a khánnak, hogy hívassa el ő is a három tanítványt. Elhivatta őket és szólt nekik, hogy gyógyítsák meg a leányát.

— Jól van, meggyógyítjuk a leányodat, de egy feltétel alatt. Ha elfogadjátok a vallásunkat.

A baskirok akkor még pogányok voltak.

A khán azt felelte, hogy jól van.

A tanítványok fürdőt építettek a khánnal. A mikor már megvolt,

csapdosó seprű kellett volna hozzá, a melylyel a leányt megcsapdosásák. De tél közepe volt éppen, sehonnan sem szakíthattak leveles galyat a fákról. A tanítványok egyike vizet öntött a fekete edénybe, a másik beleállította a botot, a harmadik fejébe tette a csalmát és felálltak mind a hárman az imádkozáshoz. A mire elvégezték az imádságot, a bot gyökeret eresztett a fekete edényben, rügyeket és ágakat hajtott. Késsel levagdosták az ágait és csapdosó seprűt kötöttek belőle. A leányt aztán a fürdőbe vitték és megcsapdosták vele. Meggyógyult tőle abban az órában és futva szaladt az apja elé.

A khán a tanítványok egyikének odaadta a leányát feleségül, maga a nép pedig felvette az iszlámot.

Innen van azóta az a szokás, hogy nagyobb ünnepek, bajram alkalmával a mecsetben a molla botot tart a kezében, miközben a Kóránt olvassa . . .“

Egy másik változat másféleképen szól a megtérésről:

„ . . . A mikor a próféta vallása terjedni kezdett a világban, három tanítvány jött Mekkából a baskirokhoz és hirdetni kezdte közöttük az Alláhot és a prófétát . . . A baskirok ennek előtte nem hajtottak még fejet a prófétának. Nem hittek a három tanítvány prédikálásában sem. Egy napon egy nyomorék gyermeket hoztak eléjük, a kinek nem volt sem feje, sem keze, sem lába, s azt mondták nékik:

— Ha igaz próféta Muhammed, a ti prófétátok, akkor tegyétek, hogy ennek a gyermeknek feje, keze és lába nőjjön!

A három tanítvány leborult a földre és imádkozni kezdett: Allāhu ekber, Allāhu ekber . . . Az imádkozás végén száraz botot szúrtak le a földbe és a bot abban a pillanatban gyökeret vert, rügyet, levelet, ágakat hajtott. Levagdosta a három tanítvány a fáról a galyat, összekötötte kis söprűnek és azt mondta, hogy a gyermeket vigyék a fürdőbe, és csapdosásák meg a söprűvel. Egy öreg asszony a fürdőbe vitte, megcsapdosta és a gyermeknek kinőtt tőle a feje, a keze és a lába. A mikor a nép látta a csodát, felkiáltott:

— Saddaka resül! (Igaz a próféta!)

És megtértek a baskirok valamennyien a próféta hitére . . .“

Ilyenféleképen szól a szájhagyomány e nép megtérítéséről. Kutattam a régi feljegyzéseket is, ott a hol találtam. *Tupakban*, az orenburgi kormányzóság közepe táján, a verhnyeuralyszki területben sikerült is egy öreg baskirnál ilyen régi krónikás írást találnom. A régi Kóránok üres leveleire ők is éppen úgy feljegyeztették a hagyományos történeteket és a régi idők nevezetesebb eseményeit, mint a hogyan a magyar ember felírja a biblia leveleire az átélt esztendőik történetét.

Lemásoltam e feljegyzéseket, a mely szintén tud a baskirság megtérítéséről. Egész terjedelmében nem közlöm itt a fordítást. Nagyjából arról szól az írás, hogy a próféta a hidsret kilenczedik esztendejében három tanítványát küldte Bolgárba az iszlám terjesztésére. Az egyik *Zübejr ben Dsu'üde* volt, a másik *Abdu-r-Rahman ben Zübejr*, a harmadik *Tálík ibn*

Oszmán. Ők voltak hárman a volgai bolgárság térítői. Az apostoli címmel együtt *Zübejr ben Dsu'üde Ajdar* khán leányának, *Tuj-bike*-nek a kezét is elnyerte. Ugyancsak ő tőle tanulták el a Bolgarba ellátogató baskirok is az iszlám tanait és elterjesztették a maguk népe között a Szakmar, a Bjelaja és az Ufa folyók partjain . . .

A népvándorlás hullámszerűségről egy szóval sem emlékeznek meg ezek a hagyományok. De tudnak a baskir határőrség (башкирское войско) kialakulásáról, a mely ethnikai szempontból is jelentékeny körülmény volt e nép egységbe tömörülésében.

Amikor *Rettenetes Iván* elfoglalta Kazánt és vele együtt véget vetett a tatár khánságnak a Volga-vidéken, a baskirság is fejet hajtott az orosz hódítók előtt. Négy khánt küldtek a csárhoz, hogy szószólói legyenek a meghódolásnak: *Iskə bej*-t a *börzen* törzsből, *Kara xoža*-t a *képsak*-törzsből, *Šəyalə xan*-t a *taməjan* törzsből és *Bik-baet* az *userjan* törzsből. A csár mind a négyőjüket nemesi rangra emelte, tarhan-okká tette, a baskirságot pedig határőrzéssel bizta meg, hogy védelmezzék az Ural-folyó partjait a folytonosan beütő kirgizek ellen. Minden huszonöt versztnyire tilalomfát állítottak fel a határon és a mely kirgizt megláttak e határon belül, keresztüllőtték.

Így alakult ki egységes néppé, egy nevet viselő néppé a baskir határőrség, magába olvasztva az Ural-vidék legkülömbözőbb török-tatár elemeit. Egész nagy nyelvszigeteket talál a mai kutató a permi kormányzószágban, az oszai kerületben, a hol a nép baskirnak nevezi magát, míg nyelvében a legtisztább kazáni-tatár dialektust beszéli. Ez is kiegészítő tagja volt a baskir határőrségnek és innen ragadt rájuk e népnév.

A Szakmar-vidéki déli területen gyűjtöttem ethnographiai meg nyelvezeti szempontból is legértékesebb anyagaimat. Böven szolgált tárgyi néprajzzal ez a nomád-nép. Az év legnagyobb részét sátorban töltik és állattenyésztéssel foglalkoznak. És ezen ősi pásztorkodásuk összes szerszám-késztsége primitívtségében csupa beszédes történet. Lóbórból, sörényből, juhgyapjából meg nyirfából telik ki minden szerszámuk. Rajtuk van az öreg időknék minden bélyege, terminológiájukban és használati módjukban bőséges összehasonlítani való anyagul szolgál a magyar pásztorkodás fejtegetéséhez.

Legszívesebben a lóval szeret foglalkozni a baskir. Nem csupán azért, mivel eladásnál ezt fizetik meg a legjobban, hanem mivel a ló tejéből készül a kumis, az ő legkedvesebb nemzeti italuk. A lovakat naphosszat, meg egész éjszakán keresztül a csikós (*jəlkəsə*) őrzi a ligetes legelőkön, a fiatal csikókat addig pányvára kötik a sátor mellé, hogy ne szophassák a kanczát. Időközönként haza-haza terelik a ménest, hogy megfejhessék a tejet, meg hogy a csikókat is összeeresszék az anyjukkal. Így tart ez az élet egész nyáron keresztül. Ha az egyik helyen elfogy a legelő, más helyütt ütik fel a sátorfát, friss legelőben, a melyet még nem tarolt le a jószág. A tél elejében, a mikor már esni kezd a hó is, és a mikor már haza takarodnak a hideg elől a téli szállásra, a ménes még mindig künn

legel az uráli erdőkben. Jó karnyi magasságú hó alól a ló még mindig kikaparja magának az eleséget. „Tiposó“-nak (tibeti) hívja a baskir ember ezt a téli erdei legelőt. A mikor aztán már jobban megnő a föld felett a hóréteg, hazaterelik a ménest a fedett cserénybe. Ilyenkor térnek meg maguktól az eltévedt lovak is. Mert kóbor természetű még a jószág is a baskirnak: „A milyen a gazdája, olyan a lova“ — így tartja a mondás.

Egyik vendéglátó gazdának egyszer Timesben elkalézolt az erdőben valami tizenöt lova. Egész álló napig keresték a csikósok, de nem találták. Aztán felhagytak a nyomozással.

Egész egykedvűen magyarázta az esetet a baskir:

— Majd visszajönnek a besték maguktól is, ha tél lesz...

A lovon kívül a birkát tenyésztik legnagyobb számmal, mert ennek a húsa szolgáltatja legfőbb táplálékukat, gyapjából telik ki a legtöbb ruha-féle és ebből készül a sátorakaró nemezpokrócz, meg a szőnyeg.

Az állattenyésztésen kívül a két másik ösfoglalkozás, a halászat és a vadászat csak kedvtelését képezi inkább a népnek. Pedig a halászatnak sok, a mienkkel rokon szerszám fordul meg a kezén. Ilyen a kátás magyar gyalom, a baskir *jélém*, *d'élém*, *žélém*, a sekély vizekben a *czége*, a *surzen*, a tavakban a *vejsze*, az *'öjsök*, a horgászszerszám, a baskir *kerek*, a magyar horog.

Megszólalni még igazabban csak később fognak e tárgyak, majd ha összehasonlítjuk őket a magyarság halászszerszámaival.

Vadászni nyíllal, sólyommal meg törrel, csapdával vadászott a régi baskir-ember. A nyílzás, mely hadi tudomány is volt egyszermind, már feledésbe ment köztük. De azért egyik-másik öreg, füstös sátorzurdokból elő-előkérül még egy-egy ily régi harci készség. Ínből, szarúból hajlitott íjjak, törött, kopott nyilvesszők, melyeknek a hegyét ökör szarvából faragták, le-lekandit néha a sátor faláról egy-egy ezüsttel vert puzdra, hagyatéka a keleti puszták romantikájának.

Mindezeket felhajszolni és megszerezni nem kis mulatság. Mert híre terjed nagy földre az ilyen ritka szerszámnak. Nézdegélni jár őket a nép hét faluból. Elindul aztán a kutató ilyen kósza hir után pusztán keresztül, hegyen keresztül, ötven-hatvan versztnyire is néha, míg megtalálja. Ezer fufang, jó pár órai édes baskir szó, meg jó néhány tömlő savanyú kumiszt kell hozzá, míg el-eljut ilyen ereklye a Nemzeti Múzeumba.

Kutatva, gyűjtögetve nyomultam felfelé az uráli völgyekben meg nyírfarengetegeken keresztül az ufai vasútvonal mentéig, a cseljábinszki kerületbe. Egészen új képet és egészen más életet lát itt az utazó. Eltűnik a sátor és vele együtt a pásztorkodó ösfoglalkozás is megszegényül. A földmivelés már újabban eltanult foglalkozása a baskirnak. Földmivelési eszközeik és terminológiájuk csupa kölcsönvétel tatárból, meg oroszról. Mihelyt végképpen felcserélték a könnyű sátrat az állandó, egy helyhez szögezett faházzal, a sátorral együtt odahagyták ösfoglalkozásaik minden készségét, alig talál valamit a kutató a letelepült baskirnál, a minek tudományos értéke volna. Csupa bazárban vásárolt orosz holmi, a mi csak kézhez

kerül. A háziipar is gyenge. Szötteseik és hímzett takaróik erős tatár hatást mutatnak. De ebben is legtöbb helyütt regenerálódást teremt e faj lustasága. A régebbi szöttéseket és hímzéseket a nála sokkalta kényelmesebb színes foltfelvarrás kezdi helyettesíteni. Ritkán kerül csak elő az öregasszonyok ládája fiából egy-egy szemrevalóbb ingmell vagy kendővég.

Erkölcseiben és jellemében is hanyatlást mutat a falusi baskir. Kevesebb benne a történelmi multhoz való ragaszkodás, az apák szokásai csaknem legnagyobb részt pusztulóba mentek, elhomályosodott náluk a nomád ember őszintesége és vendégszeretete — sok akadályt és nehézséget gördítenek igen sokszor a kutató elé.

Nyelvjárásiilag teljesen egyöntetű területeken keresztül haladtam folytonos északi irányban, a permi kormányzóságban. Minél magasabbra jutottam, annál kevesebb volt az új anyag, mert mind régebbinek és régebbinek látszottak az állandó letelepülések. Három hónapi távollét után a permi kormányzóság oszai kerületében fejeztem be tanulmányutamot, teljesen tatáruul beszélő nép között, mely magát mégis baskirnak nevezi, s az orosz néprajzi térképek is baskir-telepnek jelzik, körülvéve minden oldalról orosz elemmel. Az eredetükről fentebb szóltam a baskir határország kialakulásánál.

A baskir-magyar kapcsolat felkutatása és megfejtése képezte tulajdonképeni tárgyát jelen kiküldetésemnek. Az a kérdés, hogy igaz-e és hiteles-e az a Julián-féle levél, a mely a mai baskirföld területén a középkorban magyarul beszélő magyar fajt talált. Nyelvészeti szempontból felkuttattam a baskirság legfontosabb nyelvszigeteit, kutatva mindenütt, hogy van e nyoma valahol ennek a feltételezett magyar beolvadásnak. Mert más nyelvet beszélő törzsek sohasem szívódnak fel egy nemzet testébe a nélkül, hogyha át is veszik a befogadó nemzet nyelvét, rá ne lehetne benne ismerni régi idiomájukra. E tekintetben elért eredményünk negatív értékű és a magyar faj meg a magyar nyelv keletkezésére egészen más és új oldalról vet majd világot.

Másik eredményül leteszem a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának kezébe tárgyi néprajzi gyűjtésemet, tanulságos összehasonlításra váró anyagát a magyar tárgyi néprajznak. Legfőképpen az ősfoglalkozási tárgyak, a pásztorkodás, halászat és vadászat szerszámaikat igyekeztem megmenteni a mind jobban és jobban közelgő pusztulástól. De kiterjesztettem gyűjtésemet a tárgyi néprajz többi ágaira is, úgy hogy lehetőleg teljes legyen a kép, a melyet ezek után róluk alkothassunk. Az a hitem, hogy sok érdekes tanúságul szolgál a magyar rokonság őstörténetének megszóltatására.

Dr. Mészáros Gyula.

A BEFALAZOTT NŐ MONDÁJA A HORVÁT-SZERB NÉPKÖLTÉSZETBEN.

Az a babona, hogy hatalmasabb építési alkotás, például vár, templom, hid stb. csak úgy épülhet fel s tart el időtlen időre, ha a gonosz szellemeket, kik máskülönben lerombolják az alkotást, véres, sőt emberáldozat árán kiengesztelik, Nagy-Britanniától a Csendes-oczeán partjáig majdnem minden népnél el volt terjedve.¹ *Grimm* a „Deutsche Mythologie“-ban említi, hogy ezen babona emléke még most is él a német népnél: állatot még most is szokás befalazni, hogy az épület tartósságát biztosítsák. Különösen gyermeket szántak ily áldozatra. Később már csak symbolikus módon hódoltak ezen babonának, tudniillik gyermekkoporsót helyeztek az épülő falba; 1819-ban a hamburgi várfal lebontása alkalmával is találtak befalazott gyermekkoporsót; hasonlóképen a Göttinga melletti Pleisse vár falában s a Goslar melletti Insterburgnál.² *Bechstein* a „Thüringische Sagen“ cz. gyűjteményben (IV. 157. és 206.) is megemlékezik a nép emlékezetében élő hagyományról, mely szerint Liebensteinban is befalaztak egy gyermeket, hogy a gonosz szellemet kiengeszteljék. A német mondák szerint a gyermeknek nem szabad tudnia, hogy mi történik vele; önként kell mennie a befalaztatás helyére; a Liebensteinban befalazott gyermek, mitsem sejtve, ette zsemlijét, tréfának nézte az egész dolgot és a befalazás közben kiáltotta: „Anyám, édes anyám, még látlak“. Mikor az utolsó követ is elhelyezték, felkiáltott: „Édes anyám, már nem látlak“. Minden hetedik évben hallani kesergő sírását s vele sírnak baglyok is, a kegyetlen kömivesek mindegyikének lelke ugyanis büntetésül bagolylyá változott. Ugyanezen gyűjteményben (294. l.) és *Grimm* Mythológiájában (1095) olvassuk, hogy egy kömives ily célra eladta gyermekét; a gyermek, mitsem sejtve, ette zsemlijét és mikor már befalazták, felkiáltott: „Édes atyám, mily sötét van itt!“ A lelkiismeret furdalása megtörte az apa szívét, leesett a létráról és meghalt. *Müllenhof* „Sagen“ cz. gyűjteményében (242. s 601. l.) említ hasonló tárgyú mondát: egy cigányasszony eladja gyermekét a kömiveseknek; ezek a befalazás céljára már elkészített nyílás fölé deszkát helyeznek, erre egy darabka fehér czipót tesznek és elküldik érte a cigánygyermeket; ez leesik a deszkáról és ott a nyílásban kiáltja: „Semmi sem oly lágy, mint az anya öle; semmi sem oly édes, mint az anya szeretete; semmi sem oly szilárd, mint az anya hűsége“.³

Ezen adatok elfogadhatatlanná teszik a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*-ben olvasható megjegyzést: „A befalazás mondája és babonája, tudunkra, nincs meg a nyugateurópai népköltészetben s úgy látszik, hogy csak a keleteurópai népköltészetben honos“.⁴ Úgy látszik, csak annyit mondhatunk, hogy figyelemreméltó

¹ *Horger* Antal: A Kőmives Kelemenné eredete. *Ethnographia*, XIII. (1902) 392. l.; hivatkozik *Liebrecht* „Zur Volkskunde“ cz. művére. (284. s köv. l.)

² Az adatokat említi *Sarudy* György „Kőmives Kelemenné mondája“ cz. értekezésében. *Irodalomtörténeti Közlemények*, IX. évf. (1899) 44. l.

³ Ezen és egyéb adatokat említi *P. Tassel*: „Symbolik des Blutes“. Berlin, 1882. 154. s köv. l.

⁴ Szerk. *Arany L.* és *Gyulai P.* Új foly. III. k. 443. l.

költői alkotásokban csak a keleteurópai népköltészetben dolgozták fel ezen babonát: így az újgörög, az albán, horvát-szerb, oláh és magyar népköltészetben.¹ De másrészt is figyelemreméltók az említett adatok: ezek mind egy gyermek befalazásáról szólnak; gyermekről szólnak horvát-szerb mondák is, míg a görög, román, a horvát-szerb mondák nagy része, az oláh és a magyar népköltészet idevágó alkotásai egy asszony befalazását említik.

Csoportosítva ezen alkotásokat, a központba leginkább elhelyezendőnek ez a saját fordításomban nyújtott horvát-szerb néprománcz mutatkozik:

Szkadar építése.²

<p>Várat épít három nemes testvér,
Hős fiai derék Mrlyavának;
Az egyikük jó Vukašin király,
A másik meg Ugljeta, a vajda,
5 A harmadik Mrļavesevics Gojko.
Szkadar várát a Bojana partján
Építik már három esztendeje;
Dolgozik ott háromszáz kőműves
S nem rakták le még az alapját sem;
10 Hogy építnék fel az erősséget!
Amit nappal raktak. összeomlik.
Romba dönti gonosz tündér éjjel.
Három évi hiú munka után
Ott terem a havas szép tündére:
15 „Ne vesződj hát, jó Vukašin király,
Ne vesződj itt, ne pazarold kincsed’;
Nem rakták le még az alapját sem,
Hogy építnék fel az erősséget!
A vár falát meg nem állíthatják,
20 Míg nem találsz szép nemes testvérpárt:
Fiút és lányt: Szilárdot s Szilárdkát,
S ezt falazzák a bástya tövébe.
Vár alapját ezzel megállítod,
Várad falát ezzel szilárdítod.“
25 Hallotta ezt jó Vukašin király
S hü szolgáját maga elé hívja:
„Hí eselédem, derék édes fiam!
Eddig voltál lüszéges eselédem,
Ezentúl léssz derék édes fiam;</p> | <p>30 Jó lovaim’ fogjad a hintóba,
Rakj hintómba hat vékával kincset;
El is indulj, járjad a világot,
Keress kettőt, kinek egy a neve,
Oly testvérpárt, melynek neve Szilárd,
35 Szilárd a báty’, Szilárdka a húga;
Akár lopod. akár veszed kincsen,
Csak hozd ide Bojana partjára,
Hadd falazzuk bástya alapjába,
Hogy a falat ezzel megállítsuk,
40 Hogy a várat végre felépítsük.“
Hallja a szót a hűséges szolgál,
A lovakat a hintóba fogja;
Rak hintóra hat vékával kincset.
El is indul, járja a világot,
45 Keres kettőt, kinek egy a neve,
Oly testvérpárt, melynek neve Szilárd;
És keresett három esztendeig,
S nincs testvérpár, melynek egy a neve,
Oly testvérpár, melynek neve Szilárd.
50 Vissza is tér Szkadar vidékére,
Visszaadja a hat véka kincset,
Visszaadja lovastul a hintót:
„Itt van, király, lovastul a hintód,
Itt van, király, a hat véka kincsed;
55 Nincs testvérpár, melynek egy a neve,
Nincs testvérpár, melynek neve Szilárd.“

Hallotta ezt jó Vukašin király,</p> |
|---|---|

¹ Az újgörög népköltészetben: „Az artai hid“ cz. ballada: Ζαμπέλιος „Άσματα δημοτικά της Ελλάδος“, 1852. Kerkyra. Német ford.: *Kind*: Anthologie neugriechischer Volkslieder, Leipzig, 1861. III. 90—94. Magyar ford.: *Erődy* Béla, Philol. Közl. VI. (1882) 474. és *Sarudy* György: Irodalomtört. Közl. IX. (1899) 46. 1. Az albán monda a szerbnek szegényes változata, szintén Scutari építéséről szól. Ismertetése és prózai ford. *Kind* i. m. 205—6. 1. — Az oláh monda: Az argisi zárdatemplom építése, I. *Alexandri* népkölt. gyűjt. Jassi, 1852—3, 1—3. 1.; német ford. *Schuller*: „Kloster Argisch“. Hermannstadt, 1858. Magyar ismertetés: *Ács* K. „Virágok az oláh népköltészet mezejéről“. Pest, 1858. 29. 1., továbbá *Arany-Gyulai*: M. Népkölt. Gyűjt. I. 562. 1.

² Narodne Srpske Pjesme, skupio i i na svijet izdao Vuk Stef. Karadcsics; II. u Lipisci, 1823. 10—20.

- Elhivatja Rád építőmestert,
Rád meg hívja mind a kőművesét.
- 60 Parancsszóra ismét építenek;
Építenek, a tündér meg rombol;
Nem rakják le még az alapját sem,
Hogy építnék meg az erősséget!
Ismét szól a havas szép tündére:
- 65 „Hallgass ide, jó Vukašin király!
Ne vesződj hát, ne pazarold kincsed’;
Nem rakják le még az alapját sem,
Hogy építnék meg az erősséget!
Vagytok ime, hárman jó testvérek,
- 70 Mindeniknek van hű felesége;
A melyik jön, hozva délebédet.
Holnap ide, Bojana vizére,
Falazzátok a bástya tövébe!
S a várfalak szilárdan megállnak;
- 75 Felépíteni így lehet a várát.“
Hallotta ezt jó Vukasín király
S testvéreit gyorsan odahívja:
„Halljátok meg, nemes testvéreim,
Mit mondott a havas szép tündére:
- 80 Biz’ hiába pazaroljuk kincsünk’,
Nem rakjuk le még az alapját sem,
Hogy építnők fel az erősséget!
Azt is mondta a havas tündére,
Vagyunk ime hárman jó testvérek,
- 85 Mindeniknek van hű felesége;
A melyik jön, hozva délebédet,
Holnap ide Bojana vizére,
Falazzuk be a bástya tövébe,
S a várfalak szilárdan megállnak
- 90 S felépítjük Szkadar erős várát.
Jó testvérim, tegyünk erős hitet,
Otthon erről hogy semmit sem szólunk,
Szerencsére bizzuk nehéz sorsunk’,
Melyik asszony hozza az ebédet!“
- 95 Megesküdtek, erős hitet tettek,
Megesküdtek, hogy otthon nem szólnak.
Közben lassan be is esteledett
S mindegyikük haza is sietett;
Szóttan ette úri estebédjét,
- 100 Hálólázba vitte feleségét.
Hallgass ide, csodadolgót mondok:
Hitét szegte jó Vukašin király
S lefekvéskor szólt hű asszonyának:
„Hallgass ide, hites feleségem!
- 105 Holnap ne menj Bojana vizére,
Holnap ne te vidd a délebédet!
Oda ha jössz, életednek vége,
Befalaznak a bástya tövébe!“
S szegte hitét jó Ugljeta vajda,
- 110 Szólt nejének, hogy ne essék baja:
„Hallgass ide, hites feleségem,
Holnap ne menj Bojana vizére,
Holnap ne te vidd a délebédet!
Oda ha jössz, életednek vége,
115 Befalaznak a bástya tövébe!“
Nem szegi meg hitét ifjú Gojko,
Egy szóval sem inti feleségét.
Kora reggel, hajnalhasadáskor
Felébrednek, korábban mint máskor;
- 120 Elsietnek Bojana vizére,
Ott maradnak ebéd idejére.
Soron aznap a királyné asszony,
De ez siet sógorasszonyához
És emígy szól Ugljeta nejéhez:
- 125 „Hallgass ide, kedves sógorasszony,
Istenemre! beteg vagyok nagyon;
Nem mehetek; neked bajod nincsen,
Délebédet te vigy, édes kincsem!“
De Ugljeta neje emígy szólott:
- 130 „Sógorasszony, királyné asszonyom!
Istenemre, nagyon fáj a kezem,
Az ebédet én ma nem vihetem,
Talán viszi Gojko felesége.“
Királyasszony siet Gojkoékhoz:
- 135 „Sógorasszony, Gojko felesége!
Nem mehetek Bojana vizére:
Fáj a fejem, neked bajod nincsen,
Délebédet te vigy, édes kincsem!“
Gojko neje hozzá emígy szólott:
- 140 „Hallgass ide, királyné asszonyom,
Segíteni szeretnék bajodon,
De kis fiam’ kéne elringatnom,
Fehér vásznam kéne elgondoznom.“
Válaszola a királyné asszony:
- 145 „Menj csak, édes, Bojana vizére.
Meglásd, édes, hálás leszek érte;
Kis fiadat szépen elringatom,
Fehér vászmad szépen elgondozom.“
El is indul Gojko felesége
- 150 Délebéddel Bojana vizére.
Sietve megy, hamar odaére,
Már messziről meglátta őt férje;
Meglátta őt, szíve összeszorult,
Szíve szorult, szeme könybe borult.
- 155 Megsajnálta ifjú feleségét.
Egyhónapos árva csecsemőjét;
Könny fűrösztli elhalványult képét.
Meglátja ezt hites felesége,
Odasiet, hozzásimul szépen,
- 160 Odasimul, kérdi nyájas szóval:
„Mi bajod van, arczod miért sápad?
Mi bajod van, szemed könnybelábad?“
Emígy felelt Mrljavcevic Gojko:
„Búslakodom, drága feleségem,
165 Aranyalmám’ tartottam kezemben,

- Belecejtém Bojana vizébe;
Azt sajnálom. drága feleségem.“
Gojko neje urát vigasztalja,
Nyájas hangon ilyenképp szólva:
- 170 „Imádkozzál, megsegít az Isten,
Aranyalmát vásárolhatsz kincsen.“
Könnyét rejtve, elfordul nejétől,
Nem nézheti hűséges szerelmét.
- 175 Jó azonban a két Mrljavcevic,
Két sógora Gojko szép nejének;
Fehér puha karját megragadják,
Elvezetik, hogy befalazzassák.
Hívják rögtön Rád építőmestert,
- 180 Ez meg hívja mind a kőmivesét.
De csak nevet Gojko felesége,
Azt hiszi, csak tréfálkoznak véle.
Szűk nyílásba hamar beszorítják,
A sok követ hamar odahordják.
- 185 Rakják a fát, rakják a nagy követ
És csakhamar befalazzák térdig;
Térdig rakják: csak tréfára veszi,
Tréfájukat Gojkoné neveti.
De a munkát csak nem hagyják félbe,
- 190 Rakják a fát, rakják a nagy követ,
Övig rakják s nem hagyják félbe;
Rakják a fát, rakják a nagy követ.
Rakják mellig — most zokog az asszony,
Sziszegni kezd, mint a tarka kígyó;
- 195 Két sógorát hívja esdő szóval:
„Ne hagyjátok, az Istenre kérek,
Hogy ily ifjan itt befalazzanak!“
Esd hiába, rajta nem segítnek,
Két sógora nem is néz feléje;
- 200 Nincsen senki, ki megszánja szegényt.
Zokogással hívja kedves urát:
„Drága uram, te sem segítsz rajtam?
Te is hagyod, hogy befalazzanak?
Vitess innen jó öreg anyámhoz!
- 205 Jó anyámnak vagyon kincse bőven;
Kincsen vehetsz rabot vagy rabnőket
S falazhatod ezen bástyátöbe!“
Esd hiába, nincs, a ki megszánja
S midőn szegény ifjú asszony látja,
- 210 Hogy hiába, nincs, a ki megszánja,
Kérve kéri Rád építőmestert:
„Szívetekben ha már nincs irgalom,
Emlőm táján hagyjatok kis nyílást;
Hadd tehessem oda fehér emlőm,
- 215 Hátha hozzák árva kis csecsemőm’,
Hogyha hozzák, hadd szoptassa anyja!“
Megindítja Rád mestert a kérés:
Melle táján hagyott kicsi nyílást,
Hadd tehesse oda telt emlőjét;
- 220 Hátha hozzák árva csecsemőjét,
Hogyha hozzák, hadd szoptassa anyja.
Kéri újból az asszony a mestert:
„Légy irgalmas, Rád építőmester!
Szemem táján hagyjatok kis nyílást,
- 225 Hadd nézhessek Gojkom háza felé,
Hadd láthassam, mikor hozzák fiam’,
Hadd nézhessem, hogyan viszik haza!“
Megindítja Rád mestert a kérés:
Szeme táján hagyott kicsi nyílást,
- 230 Hadd nézhessen ura háza felé,
Hadd láthassa, mikor hozzák fiát,
Hadd nézhesse, hogyan viszik haza.
Így falazták a bástya tövébe;
Idehozták csecsemő kis fiát,
- 235 Így szoptatta az asszony egy hétig.
Egy hét múlva elnémult a hangja,
De a fiát azután is hozzák,
Idehozzák még egy esztendeig;
Fiát addig, aztán más csecsemőt
- 240 Hoznak ide, anyatejet szopni.
Csuda dolog, itt szoptatja fiát
Olyan anya, kinek teje nincsen.¹

Ez az említett babona legfejlettebb feldolgozása; alakulása is a legtermészetesebbnek mutatkozik; ezen s egyéb körülmények is valószínűvé teszik, hogy a bemutatott babona, a befalazás szokása, de meg a monda költői alakítása is románczunk keletkezésének helyéről indul ki, illetve a költői feldolgozások ennek a románcznak hatását éreztetik.

Barbár, kegyetlen szokás az emberáldozat ezen módja: az elevenen való befalaztatás; méltó azon néphez, mely még a jelenben is háború idején a foglyo-

¹ A fordítás verssorok szerint is híven adja vissza az eredetinek tartalmát; az eredeti 5 lábú trochaikus sorainak megfelelnek a magyar 10 szótagos, 4|6 ütemes sorok, melyek az eredetinek melódiájára énekelhetők. Rím az eredetiben, mint a délszláv népköltészet elbeszélő-költeményeiben általában, csak elvéve jelentkezik.

kat gyalázatosan megcsónkítja. A befalazás szokásának általánosságára némi világot vetnek románczunkban a befalazott asszony ajkára adott szavak:

„Vitess innen jó öreg anyámhoz!
Jó anyámnak vagyon kincse bőven;
Kincsen vehetsz *rabot* vagy *rabnöket*,
S falazhatod ezen bástyatóbe!”

Vagyis a rabszolgáknak jutott ezen szomorú sors is osztályrészül.

A románcz alakulására érdekes fényt vet a megjegyzés, melyet *Karadcsics* gyűjteményében a közölt románczhoz fűzve találunk: tudniillik Skutari (Szkodar, Szkadar) vár romjainak egyik bástyatóvénél állandóan nedves a fal és a vakolat leválik; ha az anyának a szülés után várt időre nem jelentkezik a teje, akkor asszonybarátai közül egy elsiet a bástyató említett helyére, onnan hoz egy-két darabka levált vakolatot vagy meszet; felolvasztja egy pohár vízben, a vizet meg-itatja az anyával — s megjön a tej, mely bizonyára anélkül is megjött volna.

A bástyató nedves helye és a befalazás hagyományának emléke magyarázatot keres a helyi jelenség megfejtésére: szoptató anyát falaztak be itten; meggyűlt a teje, átszivárgott a falon s leválasztja a vakolatot vagy a meszet.

S most megindul a népképzelet működése, érdeklődése; naiv magyarázatai minden felvethető kérdésre megfelelnek. Miért falazták be? Ki építette a várat és követte el a kegyetlen tettet? Hogyan történt a befalaztatás? stb. stb.

Miért falazták be? A havasi tündér kiengesztelésére! Ez a népképzelet felelete. A délszláv költészet tündérleányai némileg eltérnek a magyar népképzelet tündéréitől: ez túlnyomólag jó vonásokkal ruházza fel őket, segítik az embert bajában, főleg a szegényt, a derekasat, a becsületeset a gazdaggal, a kegyetlennel szemben; míg amott a tündérek túlnyomóan a nagy hősöknek rosszakarói: Szibinyáni Janknak és Márk királyfinak is sokat kell küzdeni velük s kegyük nagyon nehezen megnyerhető. A pogány mithosz alakjainak maradványai ezek. A német vidékről említett mondákban már az ördög a kiengesztelendő gonosz szellem; a görög és oláh mondákban még szerepel a tündér, illetve gonosz szellem, a székely Kőműves Kelemenné mondájában már nincsen említés róla; úgy látszik, a tündérnek ily szerepe nem felelt meg a székely nép felfogásának.

A kegyetlen, gonosz havasi tündér súlyos áldozatot követel: először egy ártatlan gyermek-testvérpárt, melynek „egy a neve: Stojan (Constantius = Szilárd) a báty’, Stojana (Constantia = Szilárdka) a húga“; de ilyen nem akad; a második követelés még súlyosabb: a várat építetők egyikének hű felesége.

De ki az, kit a dicsőség vágya ily kegyetlen áldozatra bir? Történeti mondáiban talál a szerb nép hőst, kinek jelleme a valóságban is, de a nép emlékezetében is olyan, hogy ily kegyetlen tett tőle kitelik: Vukašin király. Valóban hirhedt hőse a szerb történetnek. Atyja, Mrnyava, Jelena királyné kinstárosa, hűségével megnyeri a királyné teljes bizalmát, ki őt királyi vérből származó nővel házassítja össze s rokonságba hozza a szerb történet legdicsőbb dinasztíájával, a Nemanyiakkal. Dušan czár (1336—1356), mikor a meghódított Zétában jár, Mrnyava vendége; fiait megkedveli és királyi udvarába hívja; Vukašin mindvégig ott is marad; a másik kettő: Ugljeta és Gojko, a királyi udvarban nyert neveltetés után hadi dicsőségre vágyik; az előbbi — érdemeinek elismeréséül — kiterjedt részek-

nek kormányzója lesz; később, 1368 körül, apósával, Vojhnaival, Románia határán kormányoz nagyobb területeket, Gojko pedig vajdai czímet nyer (a költemény Ugljetát nevezi vajdának) és Bulgáriában szerez magának tartományt. Vukašin ügyessége folytán Dušan czár meghitt emberévé lesz és a czár, halála alkalmával felosztva birtokait, neki Macedónia egy részét juttatja. Dušan halála után Vukašin kormányozza a nagy szerb birodalmat, melyhez akkor Macedónia, Albánia, Zéta és Bosznia is tartozott, de nagyravágását nem elégíti ki ezen méltóság és hatalom, hanem arra törekszik, hogy a koronát is fejére tehesse s a fiatal Urošt teljesen kitudja a hatalomból. A fiatal Uroš Vukašint megbízható embernek tekintette addig, míg a ravasz kormányzó ellenségei nem figyelmeztették a királyt az őt környező veszélyre. Uroš ekkor felszólította Vukašint, hogy mondjon le a társuralomról, ez azonban hivatkozott arra, hogy Dušan czár halálos ágyán megeskette őt, hogy mindvégig támogatója lesz Urošnak a kormányzásban; ő ragaszkodik esküjéhez és nem mond le. Így benső viszály támadt; a befolyásos papság, mely Vukašint gyűlölte, rábirta Urošt, hogy hívja össze a nemzetgyűlést s ez vonja felelősségre Vukašint. A Dušan czár sirjánál tartott nemzetgyűlésen Vukašin esküvel erősítette, hogy a czár őt Uroš társuralkodójává tette; de a nemzetgyűlés ezen megbízás hatályát csak Uroš nagykorúságáig értelmezte és letette a bitorlót. Erre Vukašin hadat gyűjtött, Uroš ellen indult és le is győzte. Később magához hívatta a legyőzöttet azon ürügygel, hogy békét akar vele kötni; a hiszékeny Uroš elment, de vesztére, mert Vukašin meggyilkoltatta (1367-ben). Ezen viszály folytán szétforgácsolódott Dušan hatalmas birodalma. Vukašin uralkodott 1367—1371-ig. Uralkodása alatt a török hatalom egyre veszélyesebb lett a szerb birodalom szétforgácsolt részeire: Murat 1370-ben benyomult Szerbiába; Vukašin testvérei segítségével ugyan két ízben is visszaverte, de 1371-ben a Marica folyó mellett kivívott diadal után a győztes had dőzsöléshez látott. Hadzsi Ilbeki, török vezér, értesült erről, visszafordult, nekirontott a szerb tábornak s felkonczolta a dőzsölőket; Vukašin menekült, de a szolga, ki őt menekülésében kísérte, kincsvágyból leütötte urát. A tábor felkonczolása alkalmával ottveszett Vukašin két testvére: Ugljeta és Gojko is.¹

Gojko vajda egyik leszármazottja, Mrnjaacevics György, Hunyadi János téli hadjáratában is szerepel: a Hunyadihoz csatlakozó szerbek közül ő tűnik ki leginkább s az 1844-ben kötött békeszerződés után tartott országgyűlés neki, mint-hogy okmányokkal bebizonyította, hogy ama Gojko vajdának egyenes leszármazottja, Niš és környékét, mint családi örökségét, visszaadja.²

Mrnyava Zétában élt, Vukašin ott született. Zéta tartomány Skutariig terjed: Skutari kedvencz tartózkodóhelye volt Vukašinnak; az erősséget, melyhez mondánk fűződik és mely napjainkban dűledezik, nem ő építtette,³ de restaurálta és kedvelt

¹ L. Dr. *Thim J.*: „A szerbek története“. Nagy-Becskerek, 1892. I. 96—99. I. és II. 2—5. I. *Sarudy Gy.* i. m.-ban kérdezi, hogy Gojko történeti alak-e? Fejtegetésem megadja a választ.

² U. o. II. k. 58. és 60. l.

³ Régi hagyomány a vár építését Nagy Sándor idejébe helyezi és a chodrusi népnek tulajdonítja, melyet Strabo rablónépnek ismer; később az illir fejedelemnek, Geutiusnak székhelye, kit K. e. 168-ban L. Anicius, római praetor, legyőzött és a várost római várossá tette. A római birodalom felosztása alkalmával a keletrómai birodalomhoz csatol-

tartózkodóhelyévé tette. Így a monda éppen úgy tulajdonítja a restauráló Vukašin-nak Skutari építését, mint a vágvölgyi nép Beczkó várának alapítását Stibor vajdának, ki ezen erősséget restaurálta.

Vasakarát, kegyetlenség, hitszegés éppúgy vonásai a történet Vukašinjának, mint mondánk hősenek.

A várépítés részleteinek kialakítása már tisztán a nép szabadon csapongó képzeletének műve.

A befalazás mondája egy népnél sines annyira elterjedve, mint a horvát-szerbnel: alig van horvát-szerb-vidék, hol ily befalazásról szóló éneket nem hallanánk a nép ajkán. Sok a változata az oláh balladának is, mely az argisi zárdatemplomról szól, de elenyésző a számuk a horvát-szerb nép ily tárgyú elbeszélőkölteményeihez képest s figyelemreméltó, hogy a legtöbb változat valamely mozzanatával elárulja költeményünkhöz való közeli viszonyát. A Skutari környékén lakó nép ajkán is él több változat, mely mind ezen erősséghez fűzi a mondát. Már Karadcsics is közöl ily változatot, mely a bemutatott elbeszéléstől csak egy mozzanatban tér el, tudniillik ott más indíték hatása alatt szánja rá magát Gojko neje, hogy az ebédet vigye: Mrnyava neje, a testvérek anyja, látva, hogy egyik menyje sem akarja vinni, maga akar menni az ebéddel; Gojko neje azonban szégyennek tartja, hogy idős asszony, kinek három fiatal menyje is van, vigye az ebédet; a napára bizza gyermekét és indul.

Az albán nép ajkán is élnek mondák, melyek Skutari építéséhez egy nőnek befalazását fűzik; az egyik változat szintén három testvérnek tulajdonítja a várépítést; nevük: Skaud, Ali és Amska. Gonosz tündér rontja le éjjel az épített falakat, mígnen végre égi szózat kijelenti, hogy a vár csak úgy állhat meg örökre, ha befalazzák az egyik testvér feleségét, ki már anya. A testvérek sorsot húznak s a sors Skaudnak nejét, Eucharist, jelöli ki áldozatul. Hogy a csecsemőt ne kelljen az anyatejtől elválasztani, kecskebőrből készített csövet vezetnek a befalazott anya emlőjéhez; két évig szoptatják így a gyermeket; ezután tiszta vízforrás fakad onnan, melynek gyógyító hatása van szoptató anyákra.¹

Első tekintetre is szembetűnő a hasonlóság, de egyúttal az is, hogy gyenge, romlott, poetikus tekintetben románczunkkal egy sorba nem állitható mása a horvát-szerb elbeszélésnek.

Strausz Adolf is említi, hogy a Skutari várhegyet a mostani lakók *Rozafá-*nak is nevezik, azaz Roza-leánynak, mert ott Roza pasa leánya van befalazva.²

A zágrábi Hrvatska Matica kiadásában megjelent legújabb népköltési gyűjtemény³ jegyzetekben felkarolja a közölt néprománcznak összes figyelemreméltó változatait is; ezen kiadás magyarázatai valóban meggyőzők abban a tekintetben, hogy a monda a horvát-vidékeken mindenütt él. Csakhogy a Skutaritól távolabb eső

tatott és Praevalentiának, az illir provinciának lett fővárosa. (*Livius* említi 20., 31., 32., 43., 44.) Ezután felváltva gót, szerb, velencei város, egy ideig magyar birtok; 1477-től pedig török hatalom nehezedik rá.

¹ *Kind* i. m. 205–6. l.

² Vasárnapi Ujság, 1887. évf. 747. s. köv. l.

³ Hrvatske Narodne Pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska; odio prvi: Junačke pjesme. I. Zagreb, 1896.

vidéken már nem Skutarihoz, hanem más várhoz fűzik a történetet, vagy csak általában várat említenek, a név megjelölése nélkül; például a Svinjár környékéről beküldött énekek Belgrád építéséhez fűznek ily befalazást; Boszniában pedig Tessonj várához.¹

Skutaritól távolabb eső vidéken a Mrljacsevics-testvérek helyébe más testvérek lépnek, többnyire oly hősök, kik a nép egyéb hősi dalaiban is szerepelnek; így a pozsegamegyei Dragovac, Novszka, Oriovac, Novigrád stb. környékén élő románokban három Filippovics-testvér építi a várat; ezekben is szerepel Ugljeta, de mint a legifjabb s az ő neje az áldozat. A szerémmegyei Kamenariste környékén a Jurgevic-testvérek várépítéséről énekelnek; ezen dalokban a legidősebb testvér felesége az áldozat. A szerémmegyei Mikanovci novi és Otok környékéről beküldött adalékok a Jaksics-testvéreknek (Bogdan, Mitar és Pavle) tulajdonítják a kegyetlen tettet; ezek gyermeket falaznak be; más vidéken a Tatkovics vagy a Márk királyfiról és Szibinyáni Jánkról szóló énekek kedvelt mellékhőseit, a kilencz Jugovics-testvért emlegetik, mint ily várépítéshez fűződő kegyetlenség elkövetőit. Hogy itt mindenütt három (csak egy változatban kilencz) testvér szerepel, visszavezetendő a Skutari építéséről szóló ének Mrljacsevics testvéreire. Csak egy változatban és pedig a szerémmegyei Komletinci községből beküldöttben, szerepel Mandolina, mint a vár építője.

Az említett énekekben vár építéséről van szó. A Hrvatska Matica említett gyűjteménye közöl oly éneket is: „Čuprija na Drini“,² mely hidépítéshez fűzi az emberáldozatot. A figyelemreméltó balladaszerű költeményt hevenyészett fordításomban közlöm:

A Drina hídja.

Levelet ír Szokolovics pasa	El is jut a folyó közepéig:
És elküldi Mitar építőnek:	De itt lova moczezanni sem akar.
„Hallgas ide, jó Mitar építő!	És csak látnád Mitárt, az építőt:
A Drinán át építnél-e hidat?“	Üti lovát, dőfi sarkantyúval.
5 A levélre Mitar így válaszol:	25 Jó ostorát ronggyá üti rajta:
„Derék uram, Szokolovics pasa,	„Holló lovam, gyalázatos pára!
Drinán hidat mostan nem építek,	Azt akarod, hogy itt sírom' leljem?
Csak tavasszal, Szent György naptól	Hát hiába tartottalak eddig,
[kezdve.“	Tartottalak jól hét esztendeig,
Multak napok, eljött Szent György napja,	30 Tartottalak zabbal és szénával,
10 S csak látnád Mitárt, az építőt:	Itattalak magam tiszta vízzel?“
Bsiet a meleg istállóba,	De a ló csak meg sem mozdulhatott,
Kivezeti hollószínű lovát;	Vissza is tért Mitar víz partjára;
Kivezeti díszes udvarába	S íme a ló két elülső lábán
Hollószínű hétesztendős lovát,	35 Csavarodva lát egy vízi tündért.
15 Kin nem volt még patkó, nyereg, zabla.	Mitar rögtön rántja fényes kardját,
Kezdi Mitar lovát megpatkolni,	Hogy a tündér fejét ott leüssé,
De egy szeg sem hatol a patkóba,	De a gonosz sellő nagyot sikolt:
Le is rázza a zablát, a nyeret.	„Ne sújts reám, jó Mitar építő,
Mitar mégis felül a lovára	40 Ne sújts reám, Istenedre kérlek;
20 És elindul, kikémli a Drinát;	Mert ha megölsz, tudd meg, megjósolom,

¹ *Strausz Adolf*: „Albán Skutari“. Vasárnapi Ujság, 1887. 747. s. köv. 1.

² I. m. 105. l.

- A Drinán át hidat nem építesz,
 Hű társaim műved elpusztítják.
 Hanem hallgass, jó Mitarom, reám:
- 45 Sietve ülj jó Holló lovadra,
 Járjad rajta széles e világot,
 Hozz testvérpárt, melynek egy a neve,
 Szilárd a báty', Szilárdka a húga.
 A testvérpárt falazzad a hidba:
- 50 Jó tanácsom' ha meg nem fogadod,
 A Drinán át hidat nem építesz.
 Fel is ugrott Mitar jó lovára,
 Lován járta széles e világot
 És útjában volt is szerencséje:
- 55 Talált hamar két játszó gyermeket,
 Fűben játszva, szép virágos kertben;
 Hozzájuk szól Mitar hidépítő:
 „Két virágszál, aranyos két gyermek,
 Mondjátok csak, mi is a nevetek?“
- 60 A két gyermek ilyen szókkal felelt:
 „Egyik Szilárd, a másik Szilárdka.“
 Ugrik Mitar a virágos kertbe,
 Karján mindjárt a két játszó gyermek;
 Két gyermekkel felül jó lovára,
- 65 Hazaviszi, hidba beépíti,
 A Drinán át a hidat építi.
 Így épült a Drina erős hidja.

A közlés a hercegovinai Popov községből való. A tündér tanácsa, a két gyermek körülírása (testvérpár, melynek egy a neve: Szilárd a bátya, Szilárdka a húga) első tekintetre elárulja románczunk hatását ezen ballada keletkezésére. — A bolgár nép ajkán is él ily monda, mely szerint a Struma folyó hídját azért nevezi a nép *Kadiiu most*-nak, azaz *asszony hídja*-nak, mert egyik pillérjébe asszonyt kellett befalazni.

Szkadar építéséről szóló románczunkban Gojko nejét két sógora és a kőmívesek megragadják s odaviszik a már elkészített nyíláshoz, hogy befalazzák. A legtöbb változatban esellel veszik rá az áldozatot, hogy a kijelölt helyre önként menjen; a makári partvidéken, a Belovár megyéből és Szlavónia különböző vidékeiről (főleg a pozsegamegyei Novszka, Oriovac és Novigrád környékéről) érkezett adalékok szerint az asszony egyik sógora azt mondja, hogy férje azért búsul, mert drága gyűrűje a falnyílásba esett és nem férkőzik oda, hogy felhozza; a rászédett asszony pedig vállalkozik, hogy felhozza a gyűrűt. A csel fogás nagyon hasonlít a német mondák említett csel fogáshoz. — Ezen mozzanat kialakítására valószínűleg a románczunkban említett aranyalma adta az indítékot.

Miként románczunkban, úgy a legtöbb változatban is, megindító kívánság hangzik el a befalazott anya ajkáról; sok változatban a gyermek már nem csecsemő, hanem már a maga lábán járó gyermek; így a zágrábmegyei Kamenariste környékén hallható ének szerint a befalazott anya arra kéri a kőmíveseket, hagyják szabadon jobbkezét, hogy árvái (itt több gyermekről van szó), ha erre jönnek, megcsókolhassák, könnyeikkel megfüröszszék és a rét virágaival elhalmozhassák. A pozsegamegyei Banovei környékén hallható változat szerint a befalazott anya meggyült tejéből is, kiontott könyeiből is egy-egy forrás fakad; árvája iszik a tejforrásból, megfürdik a könyforrásban és meghal. A szerémmegyei Otok környékéről beküldött énekben csak azt óhajtja a feláldozott anya, hagyjanak a kőmívesek akkora nyílást, hogy gyermeke odajöhessen és édes anyjánál meghalhasson. Ezen mozzanat feltűnően emlékeztet a székely balladában szereplő Kelemen-fű sorsára. A szerémmegyei Novi-Mikanovac környékéről beküldött énekben gyermek az áldozat; a befalazott gyermek arra kéri a kőmíveseket, hagyjanak szeme táján nyílást, hadd láthassa anyját, ha erre jön gyermekét keresni.

Románczunk befejezése oly természetű, hogy csakis a Skutari környékén élő

¹ Strausz Adolf i. m.

népet elégíti ki, a mennyiben megmagyarázza a jelenséget, hogy miért nedves a bástya töve és miért van az ott levált s a vízben feloldott mésznek a neki tulajdonított hatása. Más vidéken a nép átalakítja a befejezést, a maga izlésének megfelelő költői igazságszolgáltatást fűz a cselekvényhez: az ártatlan nőt csodás módon megszabadíttatja és bűnhődheti a kegyetlen tett elkövetőit s mennél tovább haladunk keletre, annál inkább találjuk ezen mozzanatot a jelzett módon kialakítva. A makári partvidéken élő monda még nélkülözi az említett igazságszolgáltatást; itt csak azt halljuk, hogy a befalazás helyén három forrás fakadt: egy a befalazott nő tejéből, egy a vérből s egy könnyéből. A Kučiste (Lika-Krbava) vidéki énekek szerint a befalazott nő imádkozik; imájára zivatar támad s éjfélkor villám üt a bástyába; az asszony kiszabadul, hazamegy s szemére lobbantja férjének a kegyetlenséget; kérdi, miért nem árulta el ő is a tervet otthon, mint két bátyja; Gojko azonban hivatkozik az eskü szentségére, mire az asszony megnyugszik. A zágrábmegyei Stativa környékéről beküldött ének szerint már boszút vesz az asszony: könyörög a tündéréknek, hogy szabadítsák ki, hadd mehessen szegény árváihoz; a tündérek megszánják s teljesítik kérését; a kiszabadított nő hazamegy s megöli férjét és két sógorát. A pozsegamegyei Dragovac környékéről beküldött ének szerint a befalazás után egy hétre arra viszik az anyátlan gyermeket; ekkor a bástya alján forrás fakad, mely fehér, mint az anyatej; a gyermek megizleli s ráismer édes anyja tejére. Isten megkönyörül az árván: villámot bocsát a várra; ennek falai összeomlanak, az asszony pedig kiszabadul és felneveli árváját. A pozsegamegyei Novszka, Orijevac és Novograd vidéki változatok szerint az árván maradt csecsemőt senki sem tudja elhallgattatni: ekkor Ugljeta (itt a befalazott nő férje) a bástyához viszi s kéri feleségét, bocsásson legalább három csepp tejet, talán átszívárog a falon és talán elhallgat a gyermek. Az asszony azt válaszolja, hogy ő nem forrás, tej nem szívárog át a falon. Az apa hazamegy, de a gyermek csak sir édes anyja után; végre Isten megkönyörül rajta, leküldi két angyalát, hogy rontsák le a falakat s szabadítsák ki a nőt. A nő meggyült tejéből forrás fakad, mely elpusztítja a három kegyetlen testvért és kettőnek álnok feleségét. A szerémmegyei Komletinci vidékén élő változat szerint a befalazott nő imádkozik: Szent Illéstől mennydörgést kér, Szent Pantalonától villámot, Szűz Máriától pedig tüzet. Kérését a szentek meghallgatják: a vár elpusztul s Mandolina (a vár építője) ottvész, az anya pedig megszabadul. Ezek a befejezések mind későbbi keletűeknek látszanak s feltűnően érezhető rajtuk valamelyes tudakos színezet. Szembeötlő egyúttal az is, hogy a német, görög és székely mondákban ilyszerű befejezés nem jelentkezik, csak az oláh mondákban van erre némileg emlékeztető motívum.

Dragovac környékén él a nép ajkán rövidke dal is, mely a gonosz tündér elpusztításáról szól:

Hős Ivánnak vára épül,
Nappal épül, éjjel omlik;
Gonosz tündér pusztít ottan.
Panaszkodik ifjú Iván,
Panaszkodik éd's anyjának:
„Drága szülöm, édes anyám!
Váram fala éjjel omlik,

Gonosz tündér pusztít ottan.“
Édes anyja így szól hozzá:
„Védd a várat édes fiam;
Küldj öröket várad köré,
Engedj farkast az utcára,
Küldd sólymidat mindenfelé,
Katonáid' fel a gátra!“

Szót fogadott ifjú Iván:	Éhes farkas kergetőzött,
Küld öröket vára köré;	A vitézek előtörtek
A csendes éj közeledett,	S a tündért széjjeltépték. ¹
Iván sólymi elröpültek,	

A „Szkadar építése“ cz. horvát-szerb néprománcz hű fordítását és változatainak ismertetését már a darab poétikus szépségei is indokolják, de más körülmény is kívánja: ugyanis hivatkozik reá több magyar kutató, mikor a Kőmives Kelemenné székely népballadáról szól, de magyar fordítás híján, idegen fordításra, vagy prózában nyújtott rövid, hiányos tartalmi méltatásra támaszkodva és az olvasót is ezekre utalva.

Hivatkozik reá *Ács Károly*, mikor az oláh népköltészet hasonló tárgyú elbeszélését, a „Negru vajda és Manoli vagy az argosi zárdá“-t ismerteti;² ennek nyomán említik a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztői,³ de csak néhány szóra méltatva: „Ács Károly egy hasonló szerb mondát is említ, mely szerint Skutari várán háromszáz mester dolgozik, de nem tudja felépíteni, mert *Vila* (sic!)⁴, kárörvendő hegyi tündér, éjjel lerombolja, a mit nappal építenek, míg kegyét az építők áldozattal meg nem nyerik“. *Sarudy György* a Kőmives Kelemenné mondája című tanulmányban⁵ ki akarja mutatni a befalazott nő mondájának vándorlását, kiemeli a szerb románcznak a székely népballadán érezhető hatását is, de hiányosan; a „Szkadar építése-t“ csak Taolj (Therese Jakob) töredék-fordításából ismeri, Gojkonak önkényesen kincsvágyat tulajdonít; nem tudja, hogy történeti alak; a románcznak figyelemreméltó változatait egyáltalában még nem ismeri. *Horger Antal* „A Kőmives Kelemenné eredete“ című értekezésben⁶ kétségbe vonja Sarudy György több állítását, tagadja a horvát-szerb románcznak hatását a székely balladára és utóbbinak keletkezését tisztán az oláh monda hatásának tulajdonítja, a mit aligha tett volna, ha a „Szkadar építése“-t hű fordításban és változatait csak rövidke jellemzésben is ismerte volna.

A monda vándorlásának kérdése csak akkor nyerhetne teljes és határozott megoldást, ha ismernők a babona, a monda és az ezt feldolgozó népköltészeti alkotások keletkezésének idejét; de régi feljegyzésekre, gyűjtésekre nem támaszkodhatva, csak egyes mozzanatok vizsgálatából állíthatunk fel hypothesiseket. Felhasználható, útbaigazító művelődéstörténeti adat kevés akad bennük. Deák Farkas pl. a „Kőmives Kelemenné“ balladának Marosszéken hallott változatát közölve, a költemény végsoraira hívja fel figyelmünket:

„Írjátok fejemre
Ebédlő vékámát,
Írjátok karomra
Karon ülő fiam,
Írjátok utánam
Futkosó leányom!“

¹ A változatokat közli a Hrvatska Matica említett gyűjteménye. I. 532 - 537. l.

² Virágok az oláh népköltészet mezejéről. Pest, 1858. 29. l.

³ I. k. (1872) 562. l.

⁴ *Vila* nem tulajdonnév, hanem köznév, a. m. tündér.

⁵ Irodalomtörténeti Közlemények. IX. (1899) 41—71. l.

⁶ Ethnographia. XIII. (1902) 392., 440. l.

Kelemenné ugyanis óhajtja, hogy életéről festményt készítsenek, mely őt mint gondos feleséget és jó anyát megörökítse. Ily módon festett képek a XVI. században voltak divatban. Ezen sorok tehát — ha csak nincs későbbi toldalékkal dolgunk — XVI. századbeli eredetre vallanak.¹

Hasonlóképen gyenge támaszték, ha például a „Szkadar építése“ ezen soraira hivatkozunk:

„Kincsen vehetsz rabot vagy rabnőket
S falazhatod a bástya tövébe.“

Gojkoné ezen szavaiból érezzük, hogy a rabszolgavásárlásra, mint elterjedt szokásra hivatkozik; ezen szokás a délszláv népeknél főleg a török hódítások idején vált általánossá, vagyis a XV. század elején.

A keletkezés idejére mutató művelődéstörténeti adatok híján, csak a monda és költői alkotás egyes motivumainak vizsgálatára támaszkodhatunk, a mint Sarudy és Horger is csak ilyenekre támaszkodtak.

A tekintetbe veendő népköltészeti alkotások, melyek a befalazott nő sorsáról szólnak, a horvát-szerb románczon kívül a következők: Az Arta hidja, újgörög népballada,² az albán monda Skutari építéséről és Az argisi zárdatemplom építése oláh románcz és a székely ballada. Közlebbi ismertetésüket, mely Sarudy és Horger említett értekezésiben található, itt mellőzöm.³

Hogy a befalazás a székelyeknél nem divott, hogy a monda nem székely eredetű, azt a Kőmives Kelemenné változatai is elárulják: míg az idegen alkotásokban mindenütt elevenen befalazást találunk, addig a székely népballadának majd minden változata a nő feláldozásának más módját említi; így a Kriza-féle változatban: ⁴

„Kinek felesége legelőbb jö ide,
Szép gyöngén fogjuk meg, *dobjuk bé a tűzbe,*
Keverjük a mészbe gyöngye teste hamvát.“

A Szabó-féle változatban: ⁵

„Kő közé rakassék, ott megégettessék.“

Az erdővidéki változatban: ⁶

„Öljük meg s a vérit
Keverjük a mészbe.“

A Deák Farkas-félében:

„A tűzbe vettessék,
Hamuvá változzék,
Magas Déva vára
Avval felrakassék.“

¹ Nyelvőr. XV. (1886) 288. l.

² Ford. Erődy Béla, E. Phil. Közl. VI. 474. l.

³ Alább következő összehasonlításom megértése feltételezi az említett két értekezés ismeretét.

⁴ Vadrózsák. 314.

⁵ Népkölt. Gyűjt. I. 174. l.

⁶ U. o. III. 72.

A Horger A. értekezésében közölt változatokban :

„Fogjuk meg, *őjjük meg, rakjuk bé ja mürba.*“

Ha a szokás valamikor ismeretes lett volna, akkor az eljárás módja bizonyára jobban marad meg a hagyományban.

Tehát idegen eredetű szokással van dolgunk, idegen eredetű mondával is.

Az újgörög népköltészetből csak egy alkotást említenek, mely ily mondát feldolgoz ; elterjedtségéről, szivósságáról nincs tudomásunk, míg az oláh és horvát-szerb nép a mondának számos változatát ismeri ; az oláhságnál még napjainkban is vannak a szokásnak maradványai, tudniillik megméri árnyékát annak, ki oly helyen megy el, hol építeni kezdenek s a kákadarabot, a melylyel megmérték, beteszik az épület alapjába ;² ily kákadarabokat árulnak is. De még szivósabb ezen babona a horvát-szerb népnél ; még napjainkban is hiszi, a mint Újvidék és Pétervárad környékén és a Szerémségben tapasztaltam, hogy nagyobb épület meg nem áll, ha csak valakit oda be nem falaznak. A bemutatott számos változat, a „Szkadar építése“ természetszerű keletkezése is a mellett szól, hogy a babona és a monda is délszláv eredetű ; a horvát-szerb néptől vehette át egyfelől az újgörög, másfelől az oláh. Hogy a székelység melyiktől vette : az oláhtól-e vagy a szerbtől, ez a bennünket leginkább érdeklő kérdés. Az oláh hatás Horger fejtegetése alapján kétségtelennek mondható, de tagadható-e a horvát-szerb közvetlen hatás teljesen, mint a hogy Horger tagadja, — ezt a kérdést kell eldöntönnünk a „Szkadar építése“-nek Sarudyénál teljesebb ismeretével és a változatokra való tekintettel.

Összehasonlítom a székely monda összes mozzanatait az oláh és délszláv mondák mozzanataival.

1. *A várépítés.* Vár építéséhez, melynek romjait napjainkban is látja a nép s mely vár félelmetes úrnak volt székhelye, fűződik a székely monda, miként a délszláv románcz s legtöbb változata, míg az oláh monda zárdatemplom építéséről szól ; ebben a tekintetben tehát inkább a délszláv hatás érezhető. — A vár építettőjét a székely balladák nem említik, míg a délszláv és az oláh mondák történeti vagy mondai hőst említenek ; a „Szkadar építése“ határozottan történeti hőst, több változatban mondait, az oláh történeti színezetűt ; Negru vajdában egyes kutatók a XIII. század végén élő Radul Negru fogarasi knézt, mások pedig a XVI. századbeli Neagu vajdát látják. — Míg a délszláv románczban az áldozat, melyet a tündér követel, az építettőket sújtja, addig az oláhban az építő kőmivesek egyikét, Monuel főpallért ; így ez elvonja az érdeklődést az építettőtől és az építőre irányítja ; egy hunyadmegyei változat már mellőzi is a vajdát. Ebben a tekintetben tehát az oláh monda hatása érvényesül a székely balladában. — A tündér szerepe teljesen hiányzik már aszékely ballada összes változataiban ; a délszláv mondákban mindenütt megvan ; az oláh mondákban már álomlátás és fensőbb szózat lép a tündér helyébe, mint az albán változatban ; a székely ballada még ezt is mellőzi, de vésztjósító álmot tulajdonít egyes változatokban Kelemennének, másokban a szolgának ; a *gonosz* tündér nem felelt meg a székely nép felfogásának, azért mellőzhette, az álomlátást pedig módosította. A német mondákban a gonosz tündér helyébe már más, a keresztény felfogásnak megfelelő gonosz szellem lép : az ördög. A székely balladákban a mes-

² Benedek Elek közlése, Népkölt. Gyűjt. III. 443.

terek egyike ébred arra a gondolatra, hogy egyikük feleségének feláldozásával építhetik fel a várat, a Szabó-féle változatban maga Kőműves Kelemen (Népkölt. Gyűjt. I. 174. l.) s a sors éppen az ő feleségét jelöli ki áldozatul. Ezen tekintetben ismét az oláh mondához közeledik a székely ballada. — Az esküszegés, mely a délszláv elbeszélés legtöbb változatában és az oláh mondák egyikében szerepel, a székely balladában teljesen hiányzik.

2. *Utazás a négypejlovas hintón.* A székely ballada legtöbb változatában Kelemenné befogat négypejlovas hintójába és szolga kíséretében utazik Déva vára felé.¹ Az oláh mondákban ezen mozzanat teljesen hiányzik, — de megvan, noha más módon, t. i. nem a feláldozandó nőhöz fűzve, a délszláv elbeszélésekben, pl. a *Skadár építésében* Vukašin szolgája utazik hintón, járja a világot, „keresve oly testvérpárt, melynek egy a neve“. Ez tehát a délszláv mondából jött, de a székely mondában átalakult mozzanat; az átalakulás pedig a *Kádár Kata* cz. székely népballada hatása alatt történhetett. A Szabó- és Deák-féle változatokban gyalog indul Kelemenné, mint a délszláv és az oláh elbeszélés hősnője.

3. *Az asszony útjának akadályai.* A délszláv románcokban a feláldozandó nő hosszas vonakodás után végre elindul, de útjában akadálytalanul halad; az oláh mondában akadályokkal kell megküzdenie: az Alexi-féle változatban a megremült férj imájára először sűrű erdő támad, majd fenevad állja útját, végül skorpió ijeszti, de hiába; az *Alexandri*-féle változatban sem a férj imájára támadt zápor, sem sziklákat repesztő zivatar nem bírja rá az asszonyt a visszatérésre. Ilyen, illetve ezekhez hasonló akadályokkal kell Kelemennének is megküzdenie: a férj imájára fenevad támad, majd apróköves eső hull, de Kelemenné „elkerüli“ (Szabó-féle változat); kerek felhő, záporosó nem téríti vissza (Vikár-féle változat), Kelemen hiába int, hogy ne jöjjön, a szolga is hiába figyelmezteti az asszonyt, hogy térjen vissza (Horger-féle változatok). Itt erősen érvényesül az oláh monda hatása. A Kriza-féle változatban némileg módosul ezen mozzanat: hiába imádkozik Kelemen, hogy négy pej lova törje ki a lábát, vessen a hintónak négy kereke szakát, csapjon le az útra tüzes istennyi, — sem lónak, sem hintónak nem lesz semmi baja; az erdővidéki változat szerint Isten nem hallgatja meg Kelemen kérését.

4. *Kelemenné búcsúja.* Kelemenné megtudva, mily sors vár reá, csak azt kéri: engedjék meg neki, hogy búcsút vegyen fiától és asszonybarátaiktól. A búcsúnak ezen formája megvan két változatban, a Kriza- és a Vikár-félében; a többiben hiányzik. Az oláh monda nem tud ezen mozzanatról, nem tud róla a délszláv sem. Tehát ezen változatokban önálló alkotás. Más változatokban csak fiától búcsúzik az asszony, így az erdővidékiben és a Szabó-félében; a Horger-féle változatok töredékek, ezen mozzanattig már nem viszik a cselekvényt. — Az anyának a gyermekéhez való ragaszkodása tehát a székely ballada minden teljesebb változatában megvan, az oláh monda legtöbb változatában hiányzik, csupán egyben (*Alexics* „Vadrózsapör“² 50. l.), de a horváth-szerb románcok mindegyikében ez

¹ Megvan a Kriza-félében, az erdővidékiben, a Vikár-félében (Erdély népei, az „Erdély“ néprajzi melléklete, IV. 31.) és a Horger-féle változatokban; hiányzik a Szabó- és Deák-félében.

² Néprajzi füzetek, 1897. 5. f.

a legszebben kialakított mozzanat. A délszláv monda hatása itt, valamint a fiú sorsának rajzában, mint azt ki fogjuk mutatni, kétségtelen.

5. *Kelemenné befalazása.* Az elvesztett gyűrű meséjével való áltatás, mely számos horvát változatban, az új-görög balladában és változtatott módon a német mondákban (czigánygyermek s fehér cipó) jelentkezik, úgy látszik, későbbben fejlődött motívum; a *Szkadar építésében*, az oláh mondákban és a székely balladákban nincs meg; alakulására, úgy látszik, a *Szkadar építésében* említett arany alma szolgált indítékul. Az utóbb említett alkotásokban azonban feltűnően egyezik a befalazás módja Kőmives Kelemenné befalaztatásával (a székely balladának itt természetesen csak azon változatai jöhetnek tekintetbe, a hol befalazás szerepel): 3 mozzanatot említenek a befalazásnál: a) *térdig*, b) *övig*, c) *mellig*; az asszony egy ideig tréfának veszi, végre látja a szomorú valót. Ebben tehát nemcsak az oláh mondának hatását látjuk (mint Horger), hanem itt a délszláv és oláh hatás együttesen jelentkezik. A befalazás munkája alatt Gojko passzív magatartást tanusít; a székely ballada legtöbb változata nem említi Kelemen közreműködését, csak az erdővidéki emeli ki, hogy ő is részt vesz a munkában, míg az oláh változatokban a főpallér maga viszi feleségét a befalaztatás helyére.

6. *A kis Kelemen-fiú sorsa.* Mint fentebb említettem, a székely ballada legtöbb változata foglalkozik a Kelemen-fiú sorsával, mely mozzanat az oláh mondában teljesen hiányzik, a délszláv románcokban ellenben minden változatban jelentékeny szerepet játszik. A Kriza-féle változatban a fiú várja édesanyját, faggasztja édesapját, végül elmegy Déva várához: a befalazott anya megszólal, a föld meghasad a fiú alatt és a gyermek ott leli halálát anyjával; — a szerémszékelyi Otok vidékéről beküldött horvát énekben a befalazott anya kívánja, hogy hagyjanak a kőmivesek nyilást, hadd jöhessen ide gyermeke és halhasson meg anyjánál; a Szabó-féle változatban a gyermek anyja után hal, mint több horvát változatban (pl. a Bánovacz környékén hallható énekben); az erdővidéki változatban Kőmives Kelemennek

„Még sincs nyugovása,
Éjjel is felveri
Gyermeke sírása“,

épp úgy, mint a pozsegamegyei horvát változatok Ugljetáját. Figyelemre méltó a Horger közölte változatoknál a csak prózában nyújtott befejezés is: *Fazekas Fóris Mihály*, kitől a változatot hallotta, más nem tudta a cselekvény folytatását onnan kezdve, hogy Kőmives Kelemenné megérkezett, versben elmondani, a faggatásra csak azt mondta: „Hát osztán, boesásson meg, biefalaszták a feleségit a csücsik, s történt éty tejforrás az ő csücsiből. Mást nem tudok“. Keserves Sipos Józsefné is a nő megérkezéig tudta a ballada szövegét, a további cselekvényre vonatkozólag azt mondta: „Az ő kedves ura többé nem dolgozott, s addig, míg a vár tartott, a gyermek a két csücsiből szopott, mert tejforrás jött ki a falból, de most má csak a vízforrás van“. Az oláh mondákban ezen fontos mozzanat teljesen hiányzik, a délszláv mondákban ellenben megvan; amott egy változatban azon a helyen, hova Manole leesik, támad kút, egy másikban befalazott nőből fakad vízforrás, de nem tejforrás, mint a székely és délszláv balladákban.

A költői igazságszolgáltatás, minőt számos délszláv balladában találtunk

s melyre azt mondtuk, hogy valószínűleg későbbi alakulás, a székely balladákban hiányzik; az oláh mondákban megfelel neki a tetején rekedt kőművesek sorsa.

Ezen egyezések és eltérések mutatják, hogy a székelység a babonát és mondát a szlávssággal és oláhsággal való érintkezés útján nyerte; egyes motívumokban érezteti inkább az oláh monda hatását; több mozzanatot mellőzött az idegenből vetteket szabadon alakította, újakkal bővítette és úgy a délszlávtól, valamint az oláhtól eltérően, nem románczban, hanem ballada formájában dolgozta fel; egyes változatokban erősebben jelentkezik az oláh hatás, más változatokban az oláh hatás nem tudta feledésbe meríteni azon elemeket, melyeket már régebbi időben a szláv mondából vett; a szláv mondákban jelentkező későbbi fejlemények már nem mutatkoznak a székely balladában.

Kérdés most már, mely időben ismerhette meg a székelység a délszláv és oláh mondát esetleg egyszerre is? Deák Farkas a Nyelvőrben (XV. 228. l.) közölt szöveg keletkezését a XVI. századba teszi; így a XVI. sz. előtt kell keresnünk élénk, sűrű érintkezését a székelységnek a délszlávokkal és oláhokkal. — Hunyadi János török háborúinak kora ily idő: az ő táborában találjuk ezen nemzetek fiait sűrű érintkezésben. Tehát a XV. század közepe táján ismerkedhetett meg a székely nép a délszláv mondával, illetve néprománczczal.

A monda vándorlásának útja tehát következőleg alakul:

Helyi jelenség, a babona és szokás emléke támasztják a *Szkadár építése* mondáját, melyet a nép gazdag képzelete kialakít; ennek számos változata támad a délszláv nép ajkán; egyes változatok gyermek befalazásáról énekelnek, így pl.

A *Drina hídja* is; a gyermek-befalazás babonája elterjed nyugati népeknél is; más változatok asszony befalazásáról szólnak; ezeknek hatása alatt támadnak az *Albán-Scutari* és az oláh mondák; a *Szkadár építése* és a *Drina hídja* együttes hatása jelentkezik az új-görög balladában; mikor már a délszláv mondanak több változata él a nép ajkán, de Szkutaritól távolabb eső vidékeken még nem fejlődött ki a költői igazságszolgáltatást nyújtó mozzanat, mely később az oláh mondában is kialakul, ismeri meg a székelység a mondát s régi balladáinak hatása alatt balladai formában dolgozza fel.

A monda vándorlásának a kérdését azonban ezzel nem tekinthetjük teljesen megvilágítotttnak; azt hiszem, újabb kutatások a nyugateurópai népköltészetben és hagyományban is megtalálják a mondát érdekes változatokban.

Dr. Szegedy Rezső.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Babonák, babonás alakok és szokások Besenyőteleken.

I. Orvosló babonák.

1. A kis gyermekre nem szabad mondani, hogy: *szép gyerek!* mert akkor megigézik.

2. Ha valakinek kelései vannak, a hány, annyi ezüstpénzzel kell megnyomogatni. A pénz elhajítják s a ki felveszi, a kelés arra ragad. Vagy pedig: vesznek

egy új fazekat, abban babot vagy borsót főznek; a borsóval vagy babbal egyideig borogatják a sebeket, azután fazekastól együtt az út közepére viszik. A ki a fazékban megbotlik, a betegséget az kapja meg. Harmadik gyógyító eljárás a következő: ha valakit megrontanak vagy „rontás“-ba lép, a család egy tagja éjjel a temetőbe megy s ott 9 sirdombról 9 marék port, másünnen 9 szemétdombról 9 marék szemetet, 9 fáról 9 gallyat visz haza s egy üstbe teszi. A beteget jó előre egy kádba ültetik s nagy lepedővel lefödik. Éjjelre a víznek fornia kell, melyet a kádba öntenek s a beteg ennek a víznek a párájától meggyógyul. Ilyenkor a ház előtt egy nagy fekete ló nyargal fel s alá, mely nem egyéb, mint az a boszorkány, a ki megrontotta.

3. Az úton semmiféle tárgyat vagy enivalót nem szabad felvenni, mert „rontás“.

4. Ha valakit hideg lel, elhívják hozzá az „istenes“ asszonyt, a ki megkérdezi a beteget, hányadnapos hideg leli, azután fehér czérnát kér, melyre csombékokat köt, azt hazaviszi s imádkozik.

5. Ha embernek vagy állatnak szeme fáj, egy zacskóba kötött színes tömött üveggolyót akasztanak a nyakába. Ezt az üveggolyót „tályogkő“-nek nevezik.

6. Ha valakinek árpa van a szemén, 3 árpaszemet adnak a kezébe, aztán a kúthoz küldik, hogy vesse bele az árpaszemeket: szeméről elmarad az árpa.

7. Ha valaki szemfájós, „pillengő“-t (fülbevalót) akasztanak a fülébe, attól a szeme meggyógyul.

8. Ha valakinek a füle fáj, a házfedelen nőtt „kövirózsa“ nedvét kell a fülébe csepegtetni, attól meggyógyul.

9. Ha valakinek a foga fáj, beléndekmagvat kell izzó parázsra szórni s ennek füstjét egy fazékba felfogni. A fazékba forró vizet kell önteni s ha a fogfájós nyitott száját a párára tartja, fogából az ott rágódó pondró kiesik s a fájás elmarad.

10. A kinek náthája van, szogoljon lábizzadságot.

11. A kinek köszvénye van, a fájó testrészt nyúlhájjal, sündisznó- vagy gólyazsírral kenegesse.

12. Ha a gyermek éjjel ágyba szokott vizelni, sült egeret kell vele etetni, baja elmúlik.

13. A kinek *sömereg*-je van, *sömereg*-füvel, pipamocsokkal vagy ablakharmattal kell bedörzsölni.

14. Ha valaki a veszett kutya meleg nyomába lép, elkapja a veszettséget.

15. Egyébként azonban, ha embernek vagy állatnak olyan baja esik, melyet a falubeli javasasszonyok gyógyítani nem tudnak, a debrei doktorhoz fordulnak. Ez gyógyít hideglelést, forróbetegséget (tifuszt), veszettséget és csonttörést. A beteg nyáját vagy gulyát megfüstöli s a takarmányba a magával hozott „szert“ keveri. Általános hit felőle, hogy a beteg állat önként felkeresi s a hozzásiető ember vagy állat szándékát már előre tudja. (Érdekesnek tartom itt megjegyezni, hogy ez a porantorvos Besenyőtelektől ma is évi 30 forint fizetést húz.)

II. A családi élet babonái.

A) A terhesség idejében.

1. A terhes asszonyt semmivel sem szabad megdobni, mert a mivel megdobják (gyümölcs, kukoricza steff), a gyermek testén is meglátszik.

2. Ha a terhes asszony állatot vagy embert megbámul, születendő magzatja ahhoz lesz hasonló.

3. Ha a terhes asszony bármiféle ételt vagy italt megkíván, adni kell neki, mert másképp idő előtt fog szülni s gyermekének az lesz a szájában, a mit anyja megkívánt.

B) Szülés után.

4. A gyermek karjára vagy nyakára piros szalagot vagy „goláris“-t kell kötni, hogy meg ne igézzék. Valahányszor a gyermek megbetegedik, a szalag vagy goláris meghalványodik, ha pedig egészsége visszatér, újra piros lesz.

5. A gyermeket tükör elé vinni nem szabad, mert kancsal lesz.

6. Ha a gyermek fekszik, fejtől nem szabad feléje közeledni, mert akkor is kancsal lesz.

7. A pelenkát a gyermek szemére borítani nem szabad, mert szemtelen lesz.

8. Ha a gyermek sokat sír, eső lesz.

9. Ha a gyermek burokban születik, szerencsés lesz.

10. Ha a gyermek 7 hónapra születik, okos és szerencsés ember lesz.

11. Hogy a gyermeknek jó szeme legyen, az anyai emlőből a szemébe tejet kell fejni.

C) Házassági babonák.

12. Ha valaki evés közben dalol, leendő hitvese bolond lesz.

13. Ha valamely leány azzal akarja magát elvétetni, a kit szeret, ellopatja a gatyáját, párnája alá dugja s azon alszik.

14. Ha a legény a leányt el akarja csábítani, ráfújja a pipája füstjét.

15. Ha a legény a lányba túlságosan szerelmes, azt mondják, hogy megétette (t. i. a lány).

D) Temetési babonák.

16. A halott kezébe pénzt kell tenni, hogy átmelessen a *Szent János hídján*.

17. Ha valaki meghal, a tükröt fekete ruhával kell befödni s az órát megállítani, hogy a halott lelke haza ne járjon.

18. Ha a tükör a falon magától megreped, a háznál meghal valaki. (Ugyanezt mondják, ha az ajtó magától megnyílik.)

19. A kalapot és az imádságos könyvet úgy kell a koporsóban elhelyezni, hogy az a halottnak „kezeügyébe essék“, mivel ha a *búcsújárásra* megy, mindakettőre szüksége lesz.

20. Ha a halottat kiviszik a házból, a szobát rögtön ki kell söpörni, hogy többé vissza ne jöjjön.

21. Ha a holttestet nem a rendes uton viszik ki, abban az évben a jégeső elveri a termést.

22. Ha valamely lélekről azt hiszik, hogy már a purgatóriumból kiment, de még a mennyországba nem jutott be, arról azt mondják, hogy a *Jordán vizében áll*.

23. E helyen meg kell említenem az ú. n. *tudósasszony*-t, kinek az a tulajdonsága, hogy a halottakat látja, velük beszél s kívánságait hozzátartozóiknak közvetíti. Leghíresebb volt a dormándi, ennek halála után a novaji és a mező-

tárkányi. Ma is messze vidékekről felkeresik őket, sőt — a mint magam is láttam — művelt emberek (orvosok, tisztviselők) is eljárnak hozzájuk. Besenyőtelek népe is a temetés után szokásos hat hét múlva meglátogatja s a kapott tanács vagy utasítás szerint eljárni első kötelessége. A ki náluk járt, mind mondta, hogy a szobában halott-szagot érzett. A *tudósasszony* tudományának megszerzési vagy jobban mondva: öröklési módja is érdekes folklorisztikai adat. Ha u. i. a tudósasszony haldoklik, valakinek mellette kell lenni, a kinek a tudományát kézfogás útján átadhassa, mivel addig nem tud meghalni, míg a tudományától meg nem szabadul. Egyéb hián egy seprőt szokott megfogni s tudományát arra hagyja. Ha pedig férfi vagy asszony áll mellette, a halott-látás arra marad, melytől élete végéig nem tud szabadulni.

24. Ide tartozik még a *látó-ember*, ki az előbbtől abban különbözik, hogy nemcsak látja a halottat, hanem *láthatóvá is teszi*. Egy betyárról beszélnek, hogy meghalt apját látni akarta s elment a látó-emberhez, hogy mutassa meg neki. A látó-ember először vonakodott kérését teljesíteni, de — mivel a betyár halállal fenyegette — végül mégis megmutatta. Felvezette egy hidra s azt mondta: „nézz arra, a merről a víz folyik“. A betyár arra nézett s meglátta az apját, de egy évre ő maga is meghalt.

III. Égi és földi tüneményekre vonatkozó babonák és a boszorkányhit.

1. Napfogyatkozáskor a *markaláb* eszi a napot.
2. Az égre nem szabad újjal mutogatni.
3. Villámláskor az ég megnyílik s a ki odanézi, megvakul.
4. Mikor mennydörög, a gyermeknek azt mondják: *Csitt! haragszik a Jézuska!*
5. Ha jégeső hull, éles baltát kell az eresz alá tenni, attól eláll a jég. Ugyancsak jégverés ellen szokták tenni, hogy a jeget a mezitelen kebelbe rakják.
6. A holdban holdtöltekor Dávid hegedül, Cziczelle meg tánczol.
7. Ha a nap eső után forrón kisüt: „*érik az eső*“.
8. Holdújulásakor pénzt kell tenni a zsebbe, hogy az a holddal együtt gyarapodjék.
9. Ha valaki márcziusi hóban megmosdik, szép lesz.
10. Nagy hidegben azt mondják: no! megfagynak most a földben az *apró emberek!*
11. Ha erős, hideg szél fú, azt tartják, hogy *apjáról, anyjáról* fú.
12. Folyóból vagy árokból hason fekve vizet inni nem szabad, mert lenyeli az ember a *vízibornnyút*, az megnő a gyomrában s meghal tőle.
13. Naplemente után a házból semmit sem szabad kiadni, különösen tejet, mivel akkor elmegy a „*tehén haszna*“. S ha valaki mégis ad, megsózza, hogy a házat baj ne érje.
14. Ha a láng a tűzhelyen morog, ráköpködnek: pfü! pfü! eredj a szomszédba!
15. Ha a gyermek nem fogad szót, ezzel ijesztik: elvisz a *mókás!*
16. A rossz szellemek közül a boszorkányhoz fűződik a legtöbb babona. Népünk hite szerint a boszorkány legfőbb tulajdonságai: a megnyomás, a megszopás, a tehén hasznának elvétele, harmatszédés, a lovaknak az úton való megállítás,

megrontás, megigézés, ló vagy macska képébe való átváltozás. Seprűn vagy szénvonón lovagol.

17. Hogy a boszorkány a házba be ne mehessen, seprűt támasztanak az ajtóhoz vagy pedig olvasót csavargatnak a kilincsre. Ha ezt elfelejtik megtenni, a boszorkány bejut s az alvók egyikét megnyomogatja, vagyis: alfelével vagy a mellére, vagy az arczára ül. Ha a megnyomott a gatyamadzagát balkézével visszakézéből (azaz: a bal kéz mozgási irányával ellenkezően) a boszorkányra ráveti, azzal a boszorkányt megfogta. Ha nem sikerül megfogni, el kell magát kiáltania: *gyere el reggel sóskenyérre!* — a boszorkány másnap reggel a házhoz megy és sóskenyeret kér.

18. Ha valamely férfiúnak a melle bimbója megdagad, megszópták a boszorkányok.

19. Ha a boszorkány azt akarja, hogy a szomszéd tehene tejet ne adjon, a törülközőt feji meg.

20. Ha valakinek a tehene „elapaszt“, lesse meg éjjel, a boszorkányt fekete macska képében a tehen alatt fogja találni.

21. Ha a boszorkánynak tehene nincs, az ágast (kútágast) feji meg, mégis több vaja van, mint a ki tehenet fej.

22. A boszorkány felszedheti a fűrőt a harmatot, leveheti a napot az égről, de vissza nem teheti.

23. A boszorkány felismerésének sok módja van: Három szál ártánydisznószórt olyan kendervászonzacskóba kell varrni, melyet még soha ki nem mostak. De ezt mindig magával kell hordani annak, ki a boszorkányt meg akarja ismerni. A kiről azt hiszi, hogy boszorkány, megfordítva a lába nyomába lép s ha az illető csakugyan boszorkány, visszafordul s az embert ujjával megfenyegeti. — Ha valakin ruhájának bármely darabja megfordítva áll, boszorkány hírét költik. Ugyancsak boszorkánynak hiszik azt is, kinek a két szemöldöke össze van nőve s azt a vénasszonyt, kinek kapuja előtt az út keresztül van öntve vizelettel. A boszorkány felismerésének érdekes módjával ismertet meg a következő eset: Egy boszorkány az udvaron lencsét szárított. A szomszédasszony átment hozzá, de nem talált az udvaron senkit s kapta magát, egy szakajtó lencsével hazaszaladt. A mint az asszony a lopást észrevette, tüzet rakott s egy marék lencsét a lángba dobott. A következő perczben szalad hozzá a szomszédasszony, az arca össze-vissza volt pattogva s kérte, hagyjon neki békét, visszahozza a lencsét.

24. A boszorkány a forgószélben is szokott járni, hol szalmaszéken ül; a ki ilyet lát, szaladjon be egy szitáért s ha azon keresztül néz a forgószélbe, megismeri, ki ül benne.

25. Ha reggelenként a macska betegen szédeleg, az azért van, mert éjjel a boszorkányok mentek rajta Tokajba s sőt hoztak a hátán. (Régebbi időben a hevesmegeyeiek is Tokajból hozták a sőt, közelebb nem volt sóház.)

26. Ismer még népünk *főgyi boszorkányt* is, de ezt rendszerint csak megszólasokban emlegetik.

27. A boszorkánynyal kapcsolatban emlegetik még a „barbonczás diák“-ot is, ki házról-házra jár s tejet kéreget. Ha nem kap, jégesőt küld s elvereti a termést. (V. ö. Ethnographia, 1904. évf. 40. 1.)

28. Ismert alakja még a néphitnek a *tüzesember*, kiről azt tartják, hogy sötét este a határban messze egymástól áll két tüzesember, azok egymásnak szaladnak s mikor összezsapnak, eltűnnek.

29. A mely ember cselekedetét utánozni nem tudják, arról azt tartják, hogy „pirituszsa van“.

30. Hamvazószerdán éjjel „Cziberevajda és Húsvajda“ összevesznek, Húsvajdát Cziberevajda megöli. (V. ö. Dr. Sebestyén: A regösök, 167—8. l.)

IV. Különféle babonák.

1. Ha valahol este a földről tűz lobban fel, ott pénz van elásva.
2. Pénteken nem jó mosni, mert véres lesz a ruha.
3. Pénteken nem jó kenyeret sütni, mert a kenyér véres lesz, a hol megszegik.
4. A kést élével felfelé fordítani nem szabad, mert megvágja magát a Jézuska.
5. A kit a hideg megborzongat, azt mondják: *átlépte a halál*.
6. A kinek testén átlépnek, az nem nő többet.
7. A kenyeret megszegett oldalával nem szabad az ajtó felé fordítani, mert szegénység lesz a háznál.
8. Ha a töcsmadár megszólal, eső lesz.
9. A varangyos békára nem jó sokáig nézni, mert megolvassa a fogadat (és kihull a fogad).
10. Ha valaki a tükörbe nézve dalol, megbolondul.
11. Az ajándékba kapott orvosságot nem szabad megköszönni, mert akkor nem használ.
12. A kinek a keze vagy a lába szőrös, gazdag, de fősvény lesz.
13. A „fejirnép“-nek füttyülni nem szabad, mert akkor sir a Szűz Mária.
14. A kenyérmorzsjárára rátaposni nem szabad.
15. A ki a frissen tojt meleg tojással arcát megsimogatja s azt mondja: ilyen ép legyenek! ilyen szép legyenek! — a betegség nem fog rajta.
16. A virágvasárnapi szentelt barkát nem szabad a házba vinni, mert abban az évben nagyon sok lesz a légy a háznál.
17. Ha mákot vetnek, nem szabad beszélni, mert akkor nem kel ki.
18. A ki másra a nyelvét nyujtogatja, *tüzes tányért* nyal a másvilágon.
19. Ha a tyúk kukorikol, nagy veszedelem készül. (Az ilyen tyúkot rögtön megölik.)
20. Minden új háznak megvan a maga halottja. (V. ö. Kőmives Kelemenné mondájával.)

V. Szokások.

1. A gulyát, nyáját Szent György napja (ápr. 24.) előtt soha sem „verik“ ki a mezőre. Ez már ősi gyakorlat. Ezt megelőző éjjel mennek az asszonyok a határba „tehénhasznot szedni“. Lepedőt borogatnak a harmatos fűre s az így összegyűjtött vizet másnap a tehénnel megitatják, hogy sok tejet adjon.

2. Nagypénteken éjjel két üres tepsit összeverve járják körül a házat s ezt kiabálják: kigyó! béka! távozzál a háztól!

3. Nagyszombaton, mikor a harang megszólal, a gyermekek kolompot, csengőt akasztanak a nyakukba s úgy kolompoznak, csengőznek, míg a harang szól.

4. Régente szokásban volt pünkösdi napján a *mátkától* hordozása is. Egy tányért kendővel leborítottak s úgy küldözték legényhez, leányhoz. Mindenki ahhoz küldte, a kit kedvelt, de előbb valami csemegét (czukrot vagy gyümölcsöt) tett bele. Pünkösdi szokás volt még, hogy a legény a szeretőjének udvarát éjjel *lopott ekével* körülszántotta.

5. Május elsején minden legény májfát szokott a szeretőjének küldeni. E célra szép fiatal fát választanak ki s telerakják czukorral, gyümölcsessel, pántlikával és kendővel. A májfát a kapufélfá mellé szokták leásni vagy kiszögezni.

6. Június 24-én van a Szent-Iván-tüze ugrálása. Faluvégi szabad helyre szilvát hordanak, meggyújtják és kurjongatások közt átugrálják. Ezt az ösiséget ma már inkább csak a fiatalok elevenítik föl. Azt tartják, hogy a ki ezt a tüzet átugorja, egész évben nem lesz fekélyes.

7. Az ádventi időben a bethlehem-járás mellett a felnőtt fiatalságnak saját szerű mulatsága van. Egy legényt felöltöztetnek ördögnek. Abrakos tarisznyába két görbe gereblyefogat szúrnak, a tarisznyát kitömik szalmával s a fejére húzzák, arcát pedig befestik korommal. A kezébe adnak egy vedret, mely bűdös trágyalével van tele, továbbá egy tél-túl összerótt keresztet s egy rossz meszelőt. Ez negyedmagával elmegy a fonóba, a meszelővel a szobát „megszenteli“ s az említett folyadékkal megkent keresztet sorba csókoltatja, a ki azonban vonakodnék a keresztcsókolástól, a meszelő tartalmával befecskendezik s a magukkal hozott lánczczal elverik.

8. Lucza napján (decz. 13.) kezdik meg a Luczaszék készítését, melyen egészen karácsony éjjelég minden nap kell egy faragást tenni, de úgy, hogy csak a legutolsó nap legyen készen. Ezt a legény az éjféle misén a templomba viszi, szentelt krétával kört húz maga körül s ebben a körben ül le székére. Úrfelmutatáskor feláll a székre s szétnéz a jelenlevő népen s a kit ekkor az oltárnak háttal fordulva lát s a fején szarvak vannak, az boszorkány. Mise végén a boszorkányok szét akarják szagatni a Luczaszék készítőjét, de a szentelt krétán belül nem szabad menniök s mire az óra egyet üt, a mise is véget ér s az ő hatalmuk is. (V. ö. Ethnographia, 1909. évf. 314. l.)

9. Aprószentek napján (decz. 28.) a családfő nyirfavesszővel vereget meg a háznál mindenkit, miközben ezt kérdezi: *hányan vannak az aprószentek?* — az illetőnek felelnie kell: *minden szögletben egy szakajtóval!* Ekkor a verés megszűnik s az utána jövő évben a házban senki sem lesz fekélyes.

Megjegyzem, hogy itt csak azon szokásokról szoltam, melyek más vidéken vagy egyáltalában nem ismeretesek vagy pedig máskép ismeretesek.

Dr. Berze Nagy János.

Babonás történetek.

(Tájszólás szerint.)

1. A birkózdó kutya.

Az öreg Kovács Pista beszéti, aki kocsis vót itt valamikó, hogy ütet is megijesztette mán äccé a kísirtét.

Valami dóga vót Irsán, nagyon kísüre tanát maranni, vót má vagy kilénc óra, mikó haza indút. Aszongya, nem tanákozott ű sémmitféle rossz léllökké egisz

úton, de oszt mikó elért ide a Muzsik határjához, csak gyün ám rá szemközt önnagy fehér kutya, oszt újjárt két lábon, akar az embér. Elig homméglátta 'z öregét, csak mén neki igényest, oszt hitta birokra. Az öregbő még vót ékkis pálinka, nagyon birizgáta ütet is a vitéssig, hát aszongya gyeré csak komám, maj mellátom ki mén haza riva; még úgy rongyos kutyátú csak nem ijedék még! Dëbizony ahogy kimonta, mán a kutya rajta is vót, oszt úfföthő vágta, hogy mingyá élalétt. Oszt aszongya ahogy fölérétt, láttya ám, hogy valahún az irsai határná van. Nekiindul oszt mégin az útnak, dë a Muzsikná a kutya mégin csak földhő vágta, oszt mégin ott tanáta magát az irsai határná. Réggelig nēm is méhetett haza ja kisírtettü.

2. A tüzesszēmü kutya.

Aszongyák, hogy a Török Palit is kisírtet rontotta é. Mikó a Kormosná lakott, éccé Irsárú gyütt haza éccaka. A szőlők köszt mellátott mēsszirü valami világot. Hát amint közelébb gyün, láttya ám, hogy kutya, oszt a széme, még a szája világit. De oszt csak ément melléte a kisírtét, nem bántotta. Dëbizony a Pali oszt hátrafordútt, hogy aszongya mennézi, mi a', hát a kutya is csak visszafordíjja a fejit, oszt ráníz. Azontúl oszt aszongya, nēm tudott magarú sēmmit. élalétt. Úgy tanáták mēm másnap az út középín. Soká járt a doktorhó, dëbizony assé tutta kigyógyittanyi, nyavajatorós ammég most is.

3. A felégütös kutya.

Emmég a Lavranecik Jánossâ törtínt. Pilisrú gyütt haza, oszt a nyárégyházi szőlőkön innēn hozzá szögödött valami csavargóféle kutya, oszt csak gyütt velē mindig. Ahogy gyünnék, éccer eszibe jut a Jánosnak, hojjó vóna má vacsorányi. Hát a kutya is csak mēgszólal ám, hogy aszongya: „Bizony — aszongya — pajtás, én mēgenném má a bikkfadészkat is!“ No hát akkó tutta még a János, hommi kisírgēti! Mēgijētt, dë hát nēm merte bántanyi a kutyát, mit téhetētt, csak gyütt tovább, oszt a kutya még mindig melléte. Éccé eszibē jut, holléhúzza 'eszimát. Hát a kutya is aszongya: „Lēvetēm, no én is“ — pedig esizma sē vót a lábán.

Mikó tovább értek, é gondóta János, hohhátha most ú a csizmasarokká fejbē-ütné ézt a dögöt. Dë azt is mēgtudta a kutya, oszt aszongya: „Még nē üss, János, mēr akkó mēnten mēgdögösz.“ „Hejnye, gondóta a János, ümmá fura égy kisírtét, még akkó is felēl, ha még sē szólíjja az embér.“ Mikó a majorhó érték, a majori kutyák min' neki esték a János kutyájának. Ammég csak éordította magát oszt érē a többi kutya ússzétszalatt, hovvót ojan is, aki vissza sē gyütt többet. A kisírtét még bēmēnt a Jánossâ a konyhába, oszt énni kért. Mikó mégētte a vacsorát, éköszönt, oszt azöte [így!] sē látták többēt.

4. A lámpás.

A Muzsik kocssisa, mikó éccé éccaka gyütt haza, a határ íránt mēglátta a lámpás kisírtētét, oszt ahogy ú mēnt, az is mēnt elöttē. A fordulóná oszt a lámpás túl mēnt az úton. A Józsi még közibē esapott a lovaknak, oszt gyü, ahocesak bírt, hazafélé. „No lámpás — aszongya — az apádnak aszta cifra széntsigit, mos

gyeré, ha birsz.“ Hát, ahogy kimonta, a lámpás mán ott is vót mellétte a bakon. Úgy gyütt oszt velé egész hazájig, csak akkó maratt ê, mikó má bēfordútt a majorba.

5. A Tetvëshalom.

Éccê három leginy fogadott valakivê, hogy űk ê mérnek mēnni éccaka a Tetvëshalomhó. Ê is indútak, dē amint közelibē érnék, hajják ám, hozzörög az ördög láncá, még horril valami. Kettēn nem is merték tovább mennyi, hazagyütték, dē a harmadik erősködött, hogy ű bizony mos má nēm mén haza esúfra, nēm bányya, ha mingyá agyonütik is. Nohát még is kapta amit kerēsött. Másnap ott tanáták aléttan a dombódalba. Kérdözgētték oszt, hogy ki bántotta, de nēm tudott róla sēmmít, csak avvót az észibe, hogy kisirtētēket látott, oszt attú nagyon mēgijētt.

6. A zörgés.

A mútt öszcê a sógorékná marattam éccakára. Má jó késűn vót, mikó léfeküttünk, merhogy a sógornak szőleje is van, oszt odaki mulattunk a pincébē. Hát ahogy kezdek észungyikónnyi, csak halloom ám, hogy a palláson zörög valami, akar mintha kerēkēt gurgatnának. „Sógor — mondok — hája kē?“ — „Hallom — aszongya a sógor —, dē hát — aszongya — mi lehet a’?“ Mán mondok, azt én sē tudom, dē nizzük mēg, hátha maeska, vagy valami iyēs. Fömēntünk oszt a pallásra, vittünk gyērtyát is, hommaj mēgnēzzük, mi zörög. Dēbizony akkó nēm láttunk sēmmít. Gondótuk oszt, hottalán a gyērtyátú nem mēr előgyűnnyi a kisirtēt, oszt léboritottuk a világot fazékkâ.

Akkó oszt mēgint hallottuk a zörgést, dē nēm láttunk sēmmít, mer mire a gyertyárú lékaptuk a fazékat, végē lett a zörgésnek is. Soká próbágtuk így a jószērēnesét, dē nēm jutottunk sēmmire.

Ēn oszt má mēguntam magam, oszt mondok a sógornak, én má nem lesēk-szēk itt tovább, az istēn akarhová tēgye azt a kisirtētēt, gyerünk alunni. Ebbē oszt a sógor is beleēggyesült, oszt lēmēntünk, léfeküttünk mēgin. Dēbizony alunni nem tuttunk a nagy zörgéstű. Má mikó nagyon soká szaladgát a kisirtēt a palláson, mēgmērgēsēkttēm oszt főzörgēttēm a bottá: „Ne zörögj, hēj“. Ērre oszt ēhalgatott.

(Dános, Pest-vm.)

Rakovszky László.

Az oláhok kedd asszonya.

(Marți seara.)

— Első közlemény. —

Az oláhok kedd asszonyának, a *marți seara*val az oláh néphit egy eddigelé kevésbbé ismert alakja került felszínre, s ezzel a néphit egyik sajátosságának megnyilvánulását, a kedd estéjén való munkálkodástóli tartózkodást s ennek indító okát óhajtom megvilágítani, mindenesetre megerősítendő ugyancsak e cím alatt az Ethnographia 1907. XVII. évi számában foglaltakat, habár azok csak egy szorosabbban vett területre, Hunyadmegyére vonatkoznak is.

Adataimat ezúttal Erdély 8 vármegyéjének 132 községéből gyűjtöttem egybe.¹

Szükségesnek tartom előrebocsátani s hangoztatni, hogy az ezekből szerzett benyomások s adatok — 10 község kivételével — közvetlenül a néppel való érintkezésem útján szereztek. Pusztán kikérdezgetésekre nem támaszkodtam, falra hányt borsó az efféle, mert a nép gondolkodásának, hitének megnyilatkozásánál, különösen idegennel szemben zárkózott, bizalmatlan, hiedelmeit, meggyőződéseit esetleges kigúnyolásnak nem teszi ki, s lelki világához egykönnyen férközni nem engedi.

Tudva ezt, éppen a bizalom elnyerése volt az, melynek útján az oláhság kedd asszonyáról, a *marți seara*-ról alkotott fogalmát, képzetét s hitét megismerni s célomat elérni igyekeztem, hogy mennyire sikerült, ám szóljanak mellette az alább elmondandók.

A *marți seara*-ra vonatkozó babonás hiedelem, hogy az ország összes oláhsága között elterjedt és általános valami, az minden kétséget kizár. Az ettől való tartózkodás és félelem, a személyének megadott misztikus tisztelet a krassószerényinél épp úgy föltalálható, mint akár az ettől, hogy úgymondjam, hét vármegyére fekvő beszterczenaszódi avagy bármely más oláhnál. Alkothatnak néprajzilag különálló csoportokat, politikailag más és máshova tartozhatnak, a *marți seara*-ra vonatkozó alapgöyalmom egy és ugyanaz, e tekintetben oly egyöntetűség nyilatkozik meg az oláh néplélekben, mint a milyen talán más babonás hiedelmében és nézetében egynél sem.

Kedd estéjén az oláh asszonynépség általában sehol, a férfinép pedig helyenkint nem dolgozik. Ha beáll a szürkület, megszünik a házi teendők végzése, mert nem jó, nem szerencsés, mert ez este egy különös erővel felruházott lény estéje, a *marți seara*-é, a kedd asszonyáé, a ki megkivánja, hogy ezt neki szenteljék, háziteendők végzésétől, a tisztátlan gondolatok és cselekedetektől való tartózkodással adózzanak személyének.

¹ Elekes, Vláhháza (*Alsófehér* vm. 2 község), Alsóbeserustyor, Alsóborgó. Alsóbalászfalva, Borgóprund, Borgótihan, Borgóbeszterce, Dombhát, Disznópataka. Dipese, Felsőborgó, Felsőbeserustyor, Kisbudak, Kissajó, Kisrebra, Kanczapatak, Les, Limpert, Monor, Marosborgó, Nagydemeter, Naszód, Neposz, Oláhnémeti, Sajósolymos (*Beszterczenaszód* vm. 24 község), Algyógy, Bosorod, Bózes, Bulbuk, Burjánfalva, Cserbel, Dobra, Erdőfalva, Futóág, Glod, Gyalmar, Kabesd, Marossolymos, Pojána, Tekerő, Tyei, Valeamare, Valeajepi, Zsilkorojesd (*Hunyád* vm. 19 község), Alsóárpás (*Fogaras* vm. 1 község), Oláhbükkös, Pánád (*Kisküküllő* vm. 2 község), Budurló, Bonczhida, Gyalu, Szászfenes, Teke (*Kolozs* vm. 5 község), Alsókosaj, Alsóhagymás, Alparét, Árpástó, Bethlen, Bujdos, Bód, Buza, Budafalva, Csákalocsa, Csáka, Csicsóújfalva, Csicsóhagymás, Csóka-falva, Dengeleg, Degmér, Dombó, Emberfő, Füzes, Füzeszentpéter, Felsőgyékényes, Glegyén, Györgyfalva, Haragos, Hallómező, Hosszúmező, Hetkéz, Kishavas (Muncsel), Kissomkút, Kiskeresztes, Kapu, Kerlesd, Kendtelek, Kápolnásmönostor, Kovácskáporna, Kapjon, Kocs, Keesed, Kalocsa, Lozsárd, Lárfa, Magyarláros, Mánya, Merincsa, Magyarborzás, Moha, Makód, Magyarköblös, Moró, Nagyilonda, Naszoly, Nagykeresztes, Négerfalva, Nagyida, Nikula, Oláhláros, Oláhbogát, Oláhlárosbánya, Ördöngösfüzes, Pecsétszeg, Poklostelke, Péterháza, Rózsapataka, R.-Keresztúr, Szelencske, Szamosújvárnémeti, Szászmányik, Szászszegő, Szászsombor, Szászuújfalva, Salamon, Szt-Margita, Szita, Sósmező, Somkút, Tordavilma, Valea Desului (Dési határ) (*Szolnokloboka* vm. 77 község), Dumbráva, Mezőkapus (*Tordaaranyos* vm. 2 község).

Szünnetel kedd estéjén az asszonyi teendők mindje, főkép *a tilolás, fonás, szövés, mosás, szapulás*, de a varrás, sulykolás, sütés, főzés, seprés, vízholdás, tök-, répa-, faapritás, tökmagtörés, sajtolás, fonóba-, dologbamenetel, útrakelés stb. is. Helyenkint a férfiak is tartózkodnak egyes munkák végzésétől, mint a milyen a fúrás, faragás, bárdolás, favágás, karóhegyezés avagy istállótakarítás. Nem szerencsés a kedd estéjén való legeltetés, juhok sózása, határőrzés, erdőremenetel, egyszóval mindaz, a mi munkával jár, s a koresmázástól való tartózkodás sem árt.

Behatással van ilyenkor a *marți seara* a nemi életre is. Megköveteli, elvárja a házastársaktól, özvegyektől s a fiatalságtól egyaránt, hogy tisztátlan gondolatoktól tartózkodjanak, nemi ösztöneiket fékezzék s attól magukat visszatartsák. Nem érdektelen megjegyezni, hogy az oláhság e tekintetben igen tartózkodó, akár csak szombat estéjén, a mikor is önmegtartóztatásával vasárnapjának adózik, tiszta lélekkel és testtel óhajtván templomában Isten igéjét meghallgatni.

A kedd estéjén megjelenő felsőbb, szellemi lényt általában *marți seara*-nak nevezik, de eléggé használatos a *marțiola* elnevezés is, mely nem egyéb, mint az előbbi megrövidítése; *marți mare, marți strimbă, marți munioase* (nagy kedd, haragos kedd) elnevezésre szintén akadtam, a mi különben a bőjti kedd estéjén megjelenő, s a rendesnél különösebb erővel felruházott kedd asszonyára vonatkozik. *Mumoșiase, Ciuma, Duhu ne curat* elnevezést mindössze három községnél jegyeztem meg.

A *marți seara, marțiola* mint általánosan használt elnevezésre vonatkozólag ezúttal is csak azt jegyezhetem meg, a mit az Eth. XVII. 53. lapján. Mindaz, a mi körülötte forog, a mi hozzá fűződik, a kedd estével kapcsolatos, a babonás rossztól, a bajt hozó nevének kiejtésétől való félelem az, a mi a burkolt és találó *marți seara*-t, kedd estét a nép ajkára adja.

Kedd estéjén e nevet az oláh nem szívesen mondja ki, s még gondolatában is tartózkodik föleleveníteni — tart és fél tőle, mert egymagában ez is árthat, a *doru lui* is megronthatja az embert, vagy legalább is nyomasztólag hathat lelki állapotára.

E kedd estéjén megjelenő, s az embereket házi teendők elvégzésében meggátló s az ettől tartózkodást megkövetelő lényt különös erővel felruházott női személynek képzelik, ki tetszése szerint különféle alakot ölthet, s láthatatlanul, szellemileg is megjelenhet. E tekintetben a nép képzelőtehetsége szabad teret enged magának; érdekes, s egyúttal jellemző fantáziájuk ide-oda csapongása.

A *marți seara* lakása főképen erdők mélye, bozótjai, rejtekei, sziklaodúk és barlangok. Bár ismer az oláh néphit egy másik erdei szellemet, egy szintén női alakot, a *fată* vagy *mamă păduri*-t, az erdők leánya vagy anyját, e kettő össze nem tévesztendő. A *marți seara* csak kedd estéjén megjelenő, erővel csak ekkor bíró, bizonyos tiszteletet elváró, büntető, sújtó hatalommal felruházott szellemi lény, ellentétben a *fată* v. *mamă păduri*-val, e csak korlátolt erejű, főképen incselkedő, kéjlelgő, de erejével *a hét bármely napján* szabadon rendelkező teremtménynyel.

A *marți seara*-t inkább öreg asszonynak, mint fiatalnak tudják. Szánalmas kinézésű, idétlen, vézna, sovány, tőpörödött, görbe, púpos hátú, hosszú, vékony és nagy fogú banya, avagy váltott képű, hatalmas termetű fehér asszony, kibontott,

földig érő, kuszált, bogos, vagy lobogó, hosszú hajú fúria. Szőrös kezű, lólábú, lófarkkal bíró szörnnyeteg. Keze lehet olyan is, mint a nyúl lába. Hol fehér lepellel borított, hol fehér kendőbe burkolt alak, de lehet tiszta fehér ruhába öltözött nő is, avagy fekete asszonytömeg.

Igen sokszor azonban a rendes paraszt asszonyokhoz is hasonlít, mind természetére, mind öltözködésére nézve s azoktól semmiben sem különböztethető meg. A *marți seara*-ban az oláh néphiedelem egyúttal anyát is lát, de nem ám olyan mostohát, hanem odaadó, gyermekeit módfellett féltő és szerető édesanyát, a ki e tekintetben szintén úgy érez, mint az ember fia. Az erdőkből gyermekeivel együtt lakik, s elegendő bárki legkisebb figyelmeztetése, hogy bajban vannak azok, — már rohan közéjük, s megvédi őket. Jóllehet ő maga tűz képében is megjelenhetik, gyermekeit a mitől legjobban félti, éppen a tűz az.

Az alapján *mindenkor asszonyszemély marți seara* tetszése szerint átváltozhat férfivá, fiatallá, öreggé, törpévé avagy hatalmas, kolosszális természetűvé, ijesztően csúf arcúvá, avagy kellemes képűvé, sőt falubeli ismert emberek ábrázolatát is magára ölti, a szerint, a mint azt a szükség kívánja, de mint férfi már fölismerhető lábairól, a mely ilyenkor mindig lóláb s azt rendes emberi lábbá változtatni nem tudja.

Átváltozhatnak sokféle állattá. Lehet nagy fekete vagy szürke kuvasz, kopó vagy agár, szürke macska, mely szemlátomást nő akkorává, akár egy ló; alakulhat lóvá, számárrá, nyúllá, kecskévé, majomná, kígyóvá, békává s mint ilyen az illető előtt nyomban más állati alakot is ölthet; ha kutya, úgy macskává avagy számárrá, ha macska úgy lóvá vagy nyúllá lesz. Piros vagy fekete tehéné, továbbá szarvasmarhává és juhá egyáltalában nem változhat át. Nézetem szerint azért, mert az oláh néphit úgy tartja, hogy a szarvasmarha és a juh lefekvése előtt lábával keresztet húz a földre s ez védi meg attól, hogy alakjukat a *marți seara* fel nem használhatja. A mi a piros színt illeti, szerintök a megrontás ellen bír mint ilyen hatással.

Átváltozhatnak a *marți seara* egyszerű alakatlan, fekete tömeggé, fadarabbá és csúrtalpapazattá, az üst alól vagy tűzhelyből kicsapó s falakat befutó tüzlánggá, sivitő széllé, szélviharrá, orkánná, de megjelenhetnek láthatatlanul is, mint szellem, nyomban tetszés szerint más alakot ölthet.

Kéményen beüvöltő valaminek — bármennyire is kiterjedt figyelmem e tekintetben, — *marți seara*-t nem találtam, de hogy mint ilyen az oláh nép képzeletében nem él, természetes valaminek találok, mert a kéményfogalom a nép előtt idegen, — saját szava sincs rá: kámin, horn — közte nem használatos s az oláh falvak százaiban fordulhatunk meg a nélkül, hogy házaikon kéményt látnánk. Szaban tűzhelyükből a füst az ú. n. *baburü*-n át közvetlenül a padlásra kerül s a fedélzet hézagain jut a szabadba.

Éppen ezzel ellentétben *jellemző az*, hogy a *marți seara* főképp és legtöbbször az *ablak alatt* jelenik meg, kopogtat, beszél, avagy kezét nyújtja be azon, dobol és üvölt alatta, itt és így is tudtul adja megjelenését, ritkábban áll az ajtó előtt meg, de ha a szobába akar jutni, úgy az ajtón teszi azt.

Különös sajátága a marți seara-nak, hogy sokszor normális természetű, de mint idegen paraszt asszony jelenik meg a házi teendőket végző asszony házá-

ban. Ilyenkor illedelmesen bekopog, bemegy, sőt a szokásos üdvözléstől sem tartózkodik. Elmondja honnan jön s hova iparkodik, de ráesteledett s így hát betér éjszakára. Ilyenkor *rendesen fölajánlja segítségét*. Munkája pokolimód gyorsan megy, a háziasszony észre sem veszi s már végére jár. De az idegen előzékeny és készséges! Ha a fonásnak vége van, úgy mindjárt szövéshez fog, ha mosás közben találja a háziasszonyt, a mosást a szapulás egy pillanat alatt követi s éppen a munka hihetetlen gyors végzésével juttatja eszébe, hogy ő a kedd asszonya. Ha a háziasszony idejekorán felismeri kivel van dolga, még megszabadulhat, de ha sokat tévőváz, úgy menthetetlenül bűnhődik.

Mint előbb is említém, a *marfi seara* elvárja, hogy a kedd estéjét néki szenteljék, s az ellene vétőt meg is bünteti. Sok esetben azonban mielőtt ezt tenné, tisztán csak *jóakarátú figyelmeztetéssel él*, a mi megnyilvánulhat egyszerű megjelenésében, betoppanásában, kezeujjávali vagy szóbeli intésében. Észrevéteti tilalmát azzal, hogy a háziasszony munkáját folytatja, ablakot vereget, ajtót kopogtat és zörget, gerendát és bútort ropogtat, széket, vizesedényt dönt föl, edényeket vagy képet hullat le a falról, avagy a fonó nő orsóját ejteti ki kezéből.

Rosszakarat nem mindenkor és nem minden esetben tétélezhető föl tehát a *marfi seara*-ban, sőt ellenkezőleg, ha megfelelő tisztelettel adóznak személyének, úgy senkit sem bánt, sőt mi több, az ellene vétőnek kész megbocsátani is, ha tettét megbánta. Ha a *marfi seara*-ban csak a rosszra való törekvés volna meg, úgy nem elégednék meg jóindulatot föltételező figyelmeztetésekkel, amolyan kijelentéseket, hogy: „vigyázz, jövőre ezt vagy azt meg ne tedd“ — nem tenné, hanem azonnal büntetne. Ha csak tisztán rossz szellem volna, gyógyítások, házasságkötések stb. elérése végett nem fordulnának hozzá, s nem volna a keddi nap sem a *szerencsés kezdet napja*.

Éppen azon körülményből kifolyólag, hogy jóakarátú, előzetes figyelmeztetés, segítség, szerencsés kezdetes rossz szellemnek nem intencziója, nevezem részemről a *marfi searat* magyarban *kedd asszonyának* és nem *keddi boszorkányának*.

Tagadhatatlan, hogy a kedd asszonyának büntető ténykedései nagy számban válnak valóvá, de okát az emberi gyarlóságban leljük, mert az ember könnyen vét egy felsőbb lény ellen. Ám lássuk ezek után magát a bűnhődések természetét s azok különböző megnyilvánulásait:

A kedd estéjén fonó nőt nagyszámú orsó megfonására kényszeríti, a szövőnek egész éjjel sző s lármájával nem hagyja nyugton a házbelieket, a szövőszéken a fonálszálakat összekuszálja. Az orsón levő fonalat a guzsajra csavarja, avagy lefejtve összebogozza. Meggyújtja a guzsajon levő szövészt. Motolláláskor az asszony nyaka köré csavarja a fonalat. Az üstben forró lúgot kiönti, a szapuló nőt leforrázza vagy fejjel az üstbe nyomva megfullasztja, a kedd este mosott fehérneműt darabokra tépi, szaggatja. Mosás és sütés közben a tüzet kicsapja. az üstöt fölborítja, szétveti. Főzéskor a tüzet kifuttatja a tűzhelyből s láng képében a falakat befutja vagy a szobát körüljárja. Nehéz álmot vagy nyomasztó kedélyhangulatot bocsát a házi teendőket végzőre, alvás közben levágja az alvó nő haját. Bódít és kábít: a kedd estéjén végzett munkát szétrontja, a munkában levő nőt arra kényszeríti, hogy dolgát kimerülésig folytassa. A dolgozót levegőbe vagy hátára kapva tova viszi, kezénél, lábánál vagy hajánál fogva meghurezolja, ingét, ruháját testéről

lehasítja. Ablakot, ajtót, edényeket zúz, tör, ront, farakást szétszór, épületeket rongál és gyújtogat.

Nehéz kórral s különféle betegségekkel, fő-, kéz- és lábfájásokkal sújtja az illetőket hol rövidebb, hol hosszabb időn át, sőt a húst is leaszasztja a testről.

Nyakon sebet üttet ki, testrészeket dagaszt, végtagokat zsibbaszt, zsugorít, bénít, ficzamid, merevit, görbit és csavar, állkapcsot mozdit ki helyéből, siketít, némit, öl, fullaszt, fojt s az anya gyermekén is megbosszulja magát. A személyéről kedd estéjén rosszat mondó, avagy iránta tisztátlan gondolatokkal eltelt férfinépet tűzbe dobja, álmában pedig kéjlegéseivel agyon gyötri.

Orkánt és szélvihart bocsát.

A marhákat az istállóban jászoly alá veri, köteleibe csavarja, megfullasztja, kiveri és szétszórja a határban, úgy ezeket, mint a juhokat, kecskéket farkasok által tépeti széjjel, beteggé teszi s megdögleszti, — a házi teendőket végzön ilyenformán is kiönti haragját.

A *marți seara* hatalma szürkülettől éjjel 12 vagy 1 óráig tart, s mikor megjelenik, még a kakasok sem kukorékolnak. (Bethlen vidék, Szolnokdoboka m.) Máshol azt tartják, hogy éppen a kakasszóra jelenik meg, sőt ennek alakját is magára öltheti (Erdőhátság, Hunyad megye), némely helyt meg úgy beszélnek, hogy a kakasszó elriasztja. (Vláháza, Alsófehér m.)

A nép a *marți searat* böjtben helyenkint a rendesnél nagyobb erővel felruházottnak képzei. Mert böjttölni ünnep előtt s az *ünnepért* böjttől, ilyenkor a kedd asszonya iránt is nagyobb tisztelettel s félelemmel van eltelve, személyét ilyenformán mintegy az ünneppel egy színvonalra helyezi s *marți mare*, nagy kedd (Borgótiban, Beszterczenaszód vm.) vagy *marți strimbă*, *marți munioase*, haragos kedd (Erdőhátság, Hunyad m.) névvel illeti.

Miután a *marți seara* hatalmát elég gyakran érezteti az emberekkel, igen természetes, hogy az ellene való védekezés sem marad el. Legtöbbit segíthetnek az öreg javasasszonyok, eljárásukat azonban megtudnom csak részben sikerült.

Ha a *marți seara* megjelent, segíthet a bajon annak megbánása, hogy az illető munkához fogott, ha abbahagyja s megfogadja, hogy többé a tilalmas időben azt nem cselekszi, úgy a kedd asszonya elnéző. Hathatós a keresztvetés, s ha a *marți seara* már annyira erőt vett az emberen, hogy kézzel azt nem teheti, úgy nyelvvel vonjon szájában keresztalakot. Segít a bajon, ha a szobában levő összes edényeket szájjal lefelé fordítják, ha felforgatják az ágyakat, székeket, asztalokat, avagy seprűnyelet helyeznek az ajtó elé, avagy ha az ajtót reteszével visszafelé, fordítva zárják el.

Ha a kedd estéjén dolgozó asszony lábanyomát a sárból fölszedve, visszafelé fordítják, úgy a *marți seara* szintén nem árthat. A szobában levő kedd asszonyától megmenekülhetni úgy is, ha arra kérik, engedné meg, hogy a földre szórt tál búzáat összeszedhessék, mit ha szemenkint gyűjtenek föl, kitolhatják az időt éjfélig, a mikor a hatalma már megszűnt. Megmenekülhetnek tőle akkor is, ha az udvarra menve elkiáltják magukat: „Égnek az erdők, lángba borultak a hegyek!” mert erre a *marți seara* azonnal elrohan, hogy az erdőben s hegyekben lakó gyermekeit a tűzhaláltól megmentse, de az után az összes edényeket szájjal

lefelé kell fordítani, mert ellenkezőleg a netalán visszatérő kedd asszonya igen megbosszulja magát.

Hathatós ellene továbbá a tömény, a szentelt fokhagyma, a kereszt, a határkereszteknél pl. senkinek sem árthat.

Ha a *marți seara* valakit beteggé vagy szerencsétlenné tett, úgy azon folytonos misemondással segítenek, de igen hatásos az is, ha a kedd asszonya hajából szerzett tincscsel (?) a beteget megfüstölik.

Az elmondottakból kifolyólag az oláhok és magyarok kedd asszonya között kapcsolatot találunk. Az oláhok e szellemi lényt *nőnek* képzelik, tehát olyanak, mint a milyenek a magyarok a magukét Szt. Annában tudják. Mindkettőnek ténykedése az asszonynéppel, asszonyi teendőkkel kapcsolatos. Tiszteletet vár mindkettő, kedden az oláh asszony is egy felsőbb lénynek szenteli a nap bizonyos szakát, nem dolgozik, tartózkodik ettől, mintegy ünnepnek s ugyanezt cselekszi meg a magyar is, midőn Szt. Annának adózik. Hogy az oláhok kedd asszonyát a babonás hit, a magyarokét pedig a vallásos felfogás szülte, a kettő közötti összefüggést, a néplélek sajátosságát s bizonyos irányokbani egyöntettségét nem rontja le.

Jelen közleményem 132, az Ethnographia XVII. 52. lapján 8, összesen tehát Erdély 140 községéből nyert adataimmal gondolom eléggé megvilágítottam az oláhok *kedd asszonya*, a *marți seara*-ban rejlő néphitet, az oláh nép ebbeli gondolatvilágát s hiedelmét, s egyúttal válaszat is úgy *Hathalmi Gabnay Ferencz* (Eth. XVII. 124. old. és XVIII. 57. l.) közleményeire, valamint *Roska Mártonnak* az „Erdélyi Múzeum“ 1906. évi 5. füz. 336. lapján közzétett bevezető részében élczelődő s engem is érintő soraira megadtam.

Hogy pedig a fentebb elmondottak kiegészítést nyerjenek, a következőkben áttérek a (számszerint 90) történetek felsorolására. Szabó Imre.

NÉPKÖLTÉS ZET ÉS NÉPZENE.

A makranczos hölgy, vagy az „ódalgazda“.

A Magyar Nyelvőr tavalyi VII. számában (333. l.) *Kántor Mihály* egy fölfedezést bocsát közre a Bodrogeközből. Elmondja, hogy egy Amerikába kiköltözött gazdának fiatal felesége a távollevő férj pótlására „ódalgazdára“ tesz szert. A dolog fülébe jut az amerikai kivándorlottnak, ez otthon terem, mire az „ódalgazda“, úgy látszik: némi helybenhagyás után, eloldalog ugyan, de a menyecske most már nem akarja elvállalni urának a régi főgazdát. Erről az eseményről az ottani nép dalt költött, melyet a közlő be is mutat.

Érdekesnek az eset igen érdekes volna, csak egy a bökkenő: az, hogy legjobb esetben egy kis tévedéssel van dolgunk. Az idézett, állítólag ujdonat-új dal ugyanis jó régi ösmerősünk. Benne van *Kriza Vadrózsáiban* (153. l. 319. sz.) három sornyi bevezetéssel, a mely mintegy magyarazza a helyzetet:

Héj páva, héj páva! császárné pávája!
Szégén legén vótam, gazdag léánt véttem;
S a gazdag léánnak kedvit ném lelhettem.

Ez után következik nála, némileg módosult alakban, ugyanaz, a mit *Kántornál* a második versszak mond:

Kriza:

A vásárba mentem, piros csizmát vettem,
Aval haza mentem s az asztalra tettem.

Kántor:

A vásárra megyek,
Zsali kendőt veszek,
Aval haza megyek,
A ládába teszem.

A Kriza-féle szöveg itt azzal folytatja, a mivel amaz refrénszerűleg kezdi a költeményt:

Kéncsém feleségem! mongy uradnak ingém!
En bizon soha sem, tejes életembe.

Majdnem szó szerint ugyanigy *Kántornál*:

Édes feleségem!
Mongy uradnak éngem!
Soha se mondalak
Világ-életemben.

Ehhez az állandóan ismétlődő részlethez, a makranczos nő tagadó válaszához, *Krizánál* megokolásul még ez következik:

Mett apám házánál nagyobb urak jártak,
Ököt sem uraltam, tégéd sém urallak.

Kántornál ez nincs meg, hanem helyette a makranczos nőt szelidítő férj kétségbeesett fölkiáltása ismétlődik annyiszor, a hányszor a menyecske kihívó válasza:

Istenem! Istenem!
Ugyan mit csinájak?
Ugyan mit csinájak?
Még se mond urának.

A költemény további folyamán *Kriza* szerint a férj még *rojtos ruhát*, majd pedig, a mikor ezzel is kudarcot vall, az erdőben *somfabotot* vesz; *Kántornál* még *szép főkötőt*, azután *selyem kendőt*, végre *mogyorófát* hoz haza.

Krizánál a befejezés:

Az erdőre mentem, somfabotot szeltem,
Aval haza mentem, a pad alá tettem. — —
Botom elékapám, hátára vagdalám;
— Uram vagy, uram vagy halálig, uracsám!

Kántornál:

Az erdőre megyek,
Mogyorófát nyesek,
Aval haza megyek,
A hátára verek.

Édes feleségem!
Mongy uradnak éngem!
— Mindég úgy szólítlak,
Világ-életemben.

Találkozunk továbbá e balladaféle költeménynek egy alföldi változatával *Kálmánynál* (Koszorúk II. 89. l.). Ez voltaképp csak a második szakasztól fogva egyezik a Kriza- és a Kántorfélével. Az eleje alighanem külön dal, mely úgy látszik a Kriza-féle változat bevezető és magyarázó sorainak pótlása végett vegyült ide:

Ha évétte' engém,
Szépen tartsá' engém:
Vásárra, vásárra
Kocsin hordoz' engém,
Ott is aszt mond' nekém:
Száj'j lé feleségem!

Azután kezdődik a tulajdonképi költemény:

Ha'lottam valaha
Égy országos vásárt,
Oda jis elméntem,
Pípi kendőt vettem.

Asztat haza vittem,
A *nyakára* tettem.
Kincsem, feleségem,
Mongy uradnak engém!

Ném vagy uram, ném vagy,
Halálom óráig,
Halálom órájig,
Koporsóm zártájig!

Tovább menőleg a férj még *három* ajándékot: 1. *piros csizmát*, 2. *gör-
csős botot*, 3. *bunkós botot* visz haza:

Asztat haza vittem,
A'val kenyégettem:
Kincsem, feleségem,
Mongy uradnak engém!

Erre az asszony megengesztelődik:

Uram vagy, uram vagy,
Halálom órájig,
Halálom órájig,
Koporsóm zártájig.

De ismerjük ugyane költeménynek még *két* dunántúli változatát, *Sebestyén Gyula* közléséből (M. N. Gy. VIII:14—15.) „Makranczos nő“ czímen, a mely szerintem igen találóan emlékeztet *Shakespeare* makranczos hölgyére, voltaképp azonban a menyegzői oktató költés körébe tartozik, hasonlóan a „Kebelembe bűvék egy nagy sárga (vagy sári, sási, sasi) kigyó“ kezdetű ismert népbaladánkhoz. (A Székelyeknél, az Alföldön és Dunántúl.) A *Sebestyén* közölte változatok eltérőbbek a Kriza-félétől, mint a bodrogi szerkezet. Hiányzik mindkettőtől a megleczkéztetett nő, illetőleg kedves, hetyke válasza; de viszont számos új vonás merül föl az ajándékozás és megleczkéztetés módját tekintve. A kettő közül az első áll közelebb Krizáéhoz, mert rokon motivummal kezd:

„Ifjú legény voltam,
Kevély leányt vettem.

Egyébként az első változat szerint a férj 1. *szép piros pántlikát*, 2. *szép piros pantoflit* (az utóbbi alighanem csak az előbbinek átírása), 3. *üst aranyos lánczot* (= ezüstös, a. l.), 4. *kétágú korbácsot*; a második szerint 1. *kamásli cipellőt*, 2. *egy selyem pruszlékot* (v. ö. *Kántornál*: selyemkendőt), 3. *hétágú kancsókát* (a. m. kancsukát) hoz haza. Elüt az első a másodiktól és a többiektől is annyiban, hogy ott a férj vele viszi a feleségét, holott a többiben otthon hagyja. Ez eredetibbnek látszik:

Sebestyén A):

A vásárra elmentem,
Magammal elvittem. (Refrén)
Vettem ottan néki
Szép piros pántlikát.
Az sem tetszett néki,
Még szebb kellett néki. (Refrén.)
Másodszer elmentem stb.
Negyedszer elmentem stb.
Először megvágтам,
Nyakamba borula;
Másodszer megvágтам,
Magam is megszántam.

Sebestyén B):

Először elmentem
Világ vásárra (Refr.)
Vettem a rózsámnak
Kamásli cipellőt. (Refr.)
A mint haza vittem,
Az asztalra tettem. (Refr.)
Még csak rám sem nézett,
El sem mosolyodott. (Refr.)
Először megvágтам,
Még csak rám sem nézett;
Másodszer megvágтам,
Mosolyogni kezdett;
Harmadszer megvágтам,
A nyakamba borult.
Többet nem bántottam,
Mert magam is szántam.

Látnivaló, hogy a befejező rész ebben a B) változatban a legteljesebb és — tegyük hozzá — egyúttal legköltségesebb.

Ime tehát, a mostani sütetűnek vélt költemény, ily régi és egymástól ily lényegesen elütő változatok tanúsága szerint, korántsem új fölfedezés, mint *Kántor* véli. De mind a mellett van benne valami új, a mi talán okot adott a tévedésre, s így a közlő jóhiszeműsége mellett szól. Ez t. i. a bodrogekői férj felkiáltása:

Istenem! Istenem,
Ugyan mit csináljak?
Ugyan mit csináljak?
Még se mond urának.

Úgy tetszik azonban, hogy ez is, legalább részben, régi jó ismerősünk. Az első két sort ugyanis nyilvánvalólag *Borúth* Elemérnek országszerte elterjedt „Szomorú fűz ága“ kezdetű kis dalából, a mely épp azon a vidéken íródott, vette kölcsön a nép. E dal második versszaka t. i. így kezdődik:

Istenem, teremtőm!
Hát mit is csináljak,
Hogy vegyem meg szivét
Annak a kis lánynak?

Az első sor nyilván azonos a mi bodrogekői változatunk legelejével. Az egyetlen tehát, a mit új hozzáköltsnek kell tartanunk, mert sem a többi válto-

zatzból, sem máshonnan ki nem mutathatjuk, a most idézett sorral rímelő s az első szakaszt befejező sor:

Még se mond urának.

Világos a mondottakból, hogy itt egy már nemcsak rég ismert, hanem alkalmasint még az ösköltés korából származó költeményt alkalmazott a Bodrogköz népe egy új, analog helyzetre s megtoldotta azt ebből az alkalomból egy új versszakkal, fölhasználván ehhez *Borúth* dalának egy sorát és hozzáköltvén egy új sort. Az eset így is nagy érdekű.

A legérdekesebb mégis maga az a tény, hogy a nevezetes öskölteménynek egy igen szép és igen teljes változata került elő a Bodrogközből, a hol megváltát eddig nem is sejtthetők.

Az egymással szemben álló gyér változatok egybevetéséből, kirekesztve a csupán egy változatban előkerülő és nem alkotó jellegű részleteket, az ajándéktárgyak mennyiségét pedig a népköltés kedvelt hármas számára szorítva le, az ösköltemény eredeti szövege gyanánt körülbelül a következő alak mutatkozik helyesnek:

Szegény ifjú voltam,
Gazdag leányt vettem,
A gazdag leánynak
Kedvit nem lelhettem.

A vásárra mentem,
Selyem kendőt vettem,
Avval haza mentem,
Az asztalra tettem:

Kincsem feleségem,
Mondj uradnak engem!
Én bizony soha sem
Világéletemben.

Mert apám házánál
Nagyobb urak jártak,
Őket sem uraztam,
Téged sem urazlak.

Másodszor elmentem,
Piros csizmát vettem stb.
Harmadszor elmentem,
Rojtos ruhát vettem stb.

Az erdőre mentem,
Mogyorófát nyestem,
Avval haza mentem,
Az asztalra tettem. (vagy: A há-
tára kentem.)

Először megvágtam:
Még csak rám se nézett;
Másodszor megvágtam,
Mosolyogni kezdett.

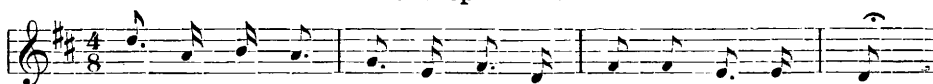
Harmadszor megvágtam,
Nyakamba borúla:
Uram vagy, uram vagy,
Holtomig uracskám!

Vikár Béla

Régi székely nóták és tánczok.

(Első közlemény.)

I. Szép Ilona.

Ki - haj - tot - tam lú - da - i - mat szép zöld pá - zsit - ra,

Oda jöve bíró fia közik hajta,
Addig hajtá, agyonüté szép gúnáromat.
— Isten jó nap, bíró gazda, a kend házába'!

„Mért sírsz, mért sírsz szép Ilona az én házamban?“

— Kihajtottam lúdaimat szép zöld pázsitra,

Oda jöve bíró fia közik hajta,

Agyon üté a kend fia, szép gúnáromat!

„Mit kívánnál szép Ilona az gúnárodért?“

— Azt kívánom, bíró uram, szép gúnáromért:

A lábaért, a kettőért, két arany kalánt,

A szárnyaért, a kettőért, két arany tálat,

A zuzáért, a májáért két fej káposztát,

Egyéb apró költségiért, hat font rizskását;

A fejiért, a nyakáért, egy-egy aranyat,

Szépen hasító torkáért, arany trombitát,

Minden öreg szép tolláért, nagy, vetett ágyat,

„Akasztófa legyen helye bíró fiának!“

— Az kell néki, bíró uram, nem is kell egyéb!

A két karom két karfája,

Legyen az ő akasztófája! . . .

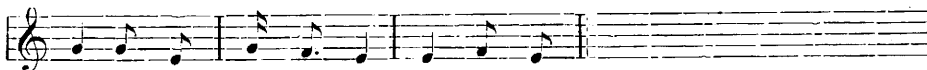
Ez a ballada megvan *Erdélyi János*: Népdalok és mondák, I. k. 375. lapján s közölve van a későbbi népköltési gyűjteményben is. *Erdélyi „Népdalköltészetünkről“* című értekezésében, (u. o. II. k. 404. l.) azt írja róla: „Én sehogy se tudom beilleszteni azon időszakba, melytől kezdve írott emlékeink vannak a népköltészetre; 1500 óta nem találok helyet ama két dal (Szép Ilona és Királyfi) rangjának, életkorának megjelölésére . . . Én, igazán szólva, — jegyzi meg tovább, — e két dalt legrégebnek hiszem mindazok között, melyeket még ismerek; úgy tekintem mindkettőt, mint a népköltészeti gyűjtemény legrégebb ereklyéit“.

Az itt közölt dallam és szöveg Udvarhely-vármegye Bethlenfalváról, hallás után, az 1860 és 1870 közötti évekből, tehát tanuló koromból maradt meg az emlékezetemben. Karácsonyi és névnapi ünnepek, vendégeskedés vagy disznótór, fonó alkalmával, olyankor, a midőn az összegyűlt nők és férfiak közt a kedv és hangulat megpendült egy kissé, szokták volt ezt és az ilyesmit énekelni. Hallottam énekelni többször, és jól emlékszem még, hogy az egész szöveget mindvégig ugyanazon, ma egyhangúnak tetsző, zeneileg véve négyütemű dallam szerint énekelgették. Azok közül az utolsó ütem végső szótagjának elnyújtása, olykor ismétlése, nyilván némi krónikás vagy inkább epikai, a mint székely mondja: kántáló (éneklő beszédszerű, recitativ) jelleget kölcsönöz a mai fül szerint is a dallamnak.

II. Udvarom, udvarom . . .

Ud - va - rom, ud - va - rom, szép ke - rek ud - va - rom, Nem ső - pör

meg töb - bet az én gyen - ge ka - rom.

Udvarom közepén van egy vad almafa,

Az alá van kötve két szép pej paripa.

Fel is van nyergelve, fel is kantározva,

Gyere édes rózsám, bujdossunk el rajta.

Az itt közölt, dallamot és szöveget szintén Bethlenfalván hallottam énekelni valamikor. *Kriza* gyűjteményében (16 l.) mint egy 12 páros rímű kétsorú versszakban van ez közölve, én azonban csak három versszakot tudok belőle. A *Kriza* által közölt sorok azonban sem értelmök, sem tartalmuk szerint nem éppen egységesek, azaz: más versből való, széthúzó részek is vannak benne, a mi a népköltési gyűjtemények közleményeiben, sajnos, igen gyakori jelenség.

III. Egykor én is . . .

Agitato (Mérsékeltén)

Egy - kor én is ked - vem - re él - tem, Sze - ren - csé - met
 bol - dog - nak vél - tem, de lá - tod - e nem szá - nad - e
 szőr - nyú e - se - tem, i - rigy - im - től, ba - rá - tím - től,
 szám - ki - vet - te - tem

De a bús szív magával nem bír,
 Ha éri is örvendetes hír.
 Bár úgy látszik, hogy van kedve, de szive csak sir,
 A bú ellen, bánat ellen nincs gyógyító ír!

Ne higj minden szájmosolygásnak,
 Szívedet se jelentsd ki másnak,
 Mert igazán senki sem szán, fordul s felejtí,
 Kinek nem fáj, annak nem jaj, könnyen túrheti.

Ezt a gyönyörű kurucz nótát, következtetőleg ezekből a sorokból: „ne higj minden szájmosolygásnak, szívedet se jelentsd ki másnak“, továbbá szabatos verselési technikája miatt, valamint hosszabb lélekzetű dallama folytán, én legalább is M. Terézia korából valónak tartom.

Megvan és előfordul ez a hosszabb költemény *Thaly K.* „*Adalékok*“ gyűjteményében is. De én részemről az itt közölt dallamot és szöveget nem onnan ismerem, hanem otthon, Bethlenfalván, a szülői ház körül hallottam. A dal és a szöveg, *Szentgály Gyula* igen szép harmonizálásával együtt *Harrach József*nek iskolai használatra kiadott „*Magyar Árion*“ cz. gyűjteményében benne foglaltatik. Ide a szöveg és dallam — a mint különben ott is jelezve van — az én tollba és hangjegybe való diktálásom alapján vétetett fel. A dolog t. i. úgy történt, hogy a „Budai népszerű felavatásokat rendező társulat“ kebelében, gondolom 1888-ban, a magyar népdalokról és népballadákról egy történeti áttekintésre törekvő előadást tartottak *Petz István* jeles tenorista és *Kaszner Károly* még jelesebb czimbalmos,

miniszteri tisztviselők, közreműködésével. Az előadást a köztetszés folytán az után a „Budai Polgári Körben“ is ismételni kellett. Az itt fennebb közölt dallamok és szövegek közül néhány, akkor adattak elő nyilvánosan, publikum előtt.

Nekibuzdulva a népdalok és balladák a közönség által való e kedvező fogadtatásán, bár foglalkozásszerű muzsikus nem voltam és nem vagyok, csak műkedvelő, mégis elhatároztam magamban, hogy az ügynek a tanárok között némi hangulatot csinálendő, az „Ének és zeneoktatás a középiskolákban“ czim alatt előadást tartok az Országos Középiskolai Tanáregyesületben. Mert bántott, mint esztétikailag épkézláb embert, bántott, mint magyart engemet akkor, hogy a magyar közoktatásügyi kormány az ének- és zenetanítás szervezése és oktatása ügyében az állami középiskolákban, semmire sem gondol, semmit sem mozdít, semmit sem tesz. Meg is cselekedtem, a mit elhatároztam s a felolvasás is megjelent az után a Tanáregyesület Közlönyében. Később azután találkozva a korán elhunyt és jeles érdemű Harrách Józseffel, a ki egy szervezendő országos Zeneakadémia ügyében, alkalmasint felsőbb megbízásból, abban az időben a külföldi zeneiskolák tanterveit és tananyagát tanulmányozgatta, megemlítette nekem, hogy ő egy iskolát használatra szánt „Magyar Árion“ cz. énekgyűjtemény (megjelent 1893-ban) összeállításával foglalkozik. E hallomásra aztán én is felkaptam a szót: „Igen helyesen! Csakhogy abba a gyűjteménybe az ifjúság részére minél több régi magyar ballada- és népdal-melódiát is föl kell venni!“ „De honnét, ha nincs?“ Erre aztán én neki részint szóval, részint dúdolván Tinóditól maig annyi dalt és szöveget soroltam elő, később aztán zongora mellett is, hogy kitelt volna belőle egy vastag kötet. Így került ez a kurucz dal s vele alkalmasint sok régi é. új magyar népies nóta az Árion II-ik kötetébe. Ezt a rövid kitérést pedig egyszerűen azért voltam bátor megtenni, egyrészt, hogy rámutassak ennek a szép kurucz dalnak közvetlen eredetére és felhasználására, másrészt annak illusztrálása végett, hogy az ethnographiai és folklorisztikai jellegű megfigyelések és kezdések olykor mennyire megszabják, elősegítik és támogatják a magasabb művészeti és kulturális fejlődés útjait és érdekeit.

IV. A merre én járok . . .

Rubato

A me - re én já - rok még a fák is sír - nak,
 Gyen - ge á - ga - ik - ról le - ve - lek le - hull - nak. Hull - ja - tok le -
 ve - lek rejt - se - tek el en - gem, Mert az én an - gya - lom
 sír - va ke - res en - gem.

Szabad a madárnak ágról-ágra szállni, Sir az út előttem, bánkódik az ösvény,
Csak nekem nem szabad a faluba járni: Még az is azt mondja, áldjon meg az Isten;
Ha tudtad határát rövid szerelemnek, Áldjon meg az Isten minden javaival,
Mért nem hagyta békét szabad életemnek. Mint kertbéli rózsát drága illatokkal.

Régi szép közismeretű népdal. Benne a szerelmesnek mély bánata és keserve a megkapó költői cserekép azonosítása szerint, nem pusztán az övé, hanem a búbánat egyszersmind a hulló levélnek, a szálló madárnak és a síró ösvénynek is a bánata, szóval a természeté is. Dallamot, szöveget szintén Bethlenfalván hallottam; ott éneklük székely legények, leányok. A szöveg nagyon elüti 2—3-ik strófájában attól, a mely *Erdélyinél* (I. k. 11. l.) s talán utána némely tankönyvben is közölve van. De az itt közöltnek hangulata és tartalma amazokénál egységesebb. Az első strófáit Krizánál nem találtam meg. Dallama után ítélve, a melyet nagyon elnyújtva és kesergőleg szoktak volt énekelni, olyan színezetű ez a nóta, a minőt a székely *oláhosnak, cigányosnak* szeret nevezni. Oka talán ennek itt az, hogy a nóta némi szlávós vagy templomias hangfűzéssel végződik.

V. Árok, árok . . .

Lassan

Á - rok, á - rok, beh mély á - rok - ba es - tem, Ró - lad ró - szám
min - den gon - dom le - vet - tem.

Elfelejtettelek, eszembe se jutsz,
Jóságodért fizessen meg a Jézus.

VI. Szeress, szeress . . .

Sze - ress, sze - ress csak nézd meg kit, Mert a sze - re - tet meg - va - kit,
Jajh en - ge - met meg - va - ki - tott, Ö - rök - re meg - szo - mo - ri - tott.

Ne szeress te kettőt-hármat,
Mikor egy is elég bánat,
Hajh én is szerettem egyet,
Felejténém, de nem lehet.

VII. Sírva sétál Miska . . .

Sír - va sé - tál Mis - ka a ka - pu - ba, Kér - di tő - le
 az assz - szo - nya, Mért sírsz, szí - vem Mis - ka ?

— Ha az asszony nékem megengedné,
 Bémehetnék az udvarba ?
 — Szabad, szivem Miska !
 Sírva sétál Miska az udvarban,
 Kérdi tőle az asszonya, mért sírsz szivem Miska ?
 — Ha az asszony nékem megengedné,
 Bémehetnék a nagy házba ?
 — Szabad, szivem Miska !
 Sírva sétál Miska a nagy házba,
 Kérdi tőle az asszonya, mért sírsz szivem Miska ?
 — Ha az asszony engem megesókolna ?
 — Jere, szivem Miska !

VIII. Koldusnóta furulyán.

Közli : *Balásy Dénes.*

Pávás leány.¹

Erre alá a hegyek közt
 Egy szép szűz lány pávát öröz.
 Jöttek hozzá jövevények,
 Három szép ifjú legények.
 „Oh, te szép szűz, mire kérünk,
 Az erdőbe jöjj el velünk
 Egy kis kevés barátságára,
 Tisztességes mulatságra!“
 „Utamat veletek veszem,
 Páváimat hová teszem?
 Ha az egyik eltévedne,
 Szivem érte megrepedne.“
 „Hajtsd el őket a forrásra,
 Mert azt nem bizhatod másra.
 Jó hely az ott, megláthatod,
 Visszajövet megtalálad.“

Elindultak az erdőbe,
 Leheverték a zöld fűbe.
 A mint a szűz elfáradván
 Mély álomba keveredett,
 Észrevették a legények,
 Hogy aludnék, — megszemlélék.
 Csókot loptak ajakára,
 Úgy indultak az útjukra.
 — Felébredvén már estére
 Fülemlüle zengésére,
 Láta magát a pusztába,
 Sír és így szól önmagába:
 „Isten, Isten, nagy Úr Isten,
 Ki lakozol magas mennyben,
 Ereszd rájuk ostorodat,
 Égből szóló tűzlángodat!“

(Csepreg, Sopron vm.)

Közli : *Bognár Pál Czezil.*

¹ V. ö. Erdélyi. I. 374. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A mindentudó doktor. Négy változatát közli e mesének *Katona Lajos* a „Magyar Népmese-typusok“ sorában s ugyane közös cím alatt; bár a változatok mindenikének más ezime is van.

Eredetét e rokon meséknek *Katona* egy XVI. században többször megjelent olasz népkönyvben találta. A nép számára írt könyvben t. i., mert ily elmésen a nép fia nem tudna oly mesét költeni, mely a valóság színét ennyire magán viseli. Közlő szerint:

„A mindentudó doktor“ eddig ismert átvétele nálunk 1861-re, a legújabb 1889-re esik.¹ Pedig már az ötvenes években elterjedhetett népünk körében e mese az iskolák útján.

Megvan az ismerteknél szebb, szabályos és nem oly zavart alakban a „Gáspár és Kovácsi olvasókönyvben“, e félszázadon át országszerte kedvelt könyvben, mely már az ötvenes években megjelent, s mint értesültem, maga Gyulai Pál is megdicsérte, mint az első jó olvasókönyvet. Maga Kovácsi Antal szívesen elemlegette ezt. Bár olvasmányai közt Bécs és a császári lak hosszas leírása, Pest és Kolozsvár mellőzésével, szomorúan jellemezte az akkori felfordult állapotokat.

„A mindentudó doktor“ esete az olvasókönyv 1859. második kiadásában vázlatosan így hangzik:

Rák nevű szegény ember fát adott el a városban. Láttá veyőjének gazdag ebédét, s nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze, mint lehetne ő is doktor.

„Ökröd, szekered árán végy doktori köntöst (!), pápaszemet s irasd fel a kapudra: *Itt lakik a mindentudó doktor.*“

Rák uram alig fogott új hivatalához, a szomszéd faluban ellopták egy nemes úr minden pénzét. Ez a nemes egy vénasszonynak tanácsára elment a mindentudóhoz s azt feleségével együtt elvitte házába.

Mindjárt asztalhoz ültek. Mikor a felszolgáló legény az első tál étellel belépett, a doktor meglöki Juczit s azt súgja neki elég hangosan:

„Látod, ez az első!“ T. i. az első tál étel.

A legény majd kiejtette a tálát kezéből. Mihelyt kiment, azonnal elujságolta pajtásainak: „ez az átkozott doktor mindent tud, azt is, hogy én az első vagyok.“

A másik legény nem is akart bémenni. Mikor Rák uram meglátja ökelmét, megtaszítja feleségét: „Ez a második.“

Ez a legény is megrettent s elhordta irháját. A harmadik sem volt szerencsésebb. Mikor a negyedik bejött egy fődött titkos tállal, a nemes úr felszólította vendégét: mutassa meg, mit tud; mi van most a tálban . . .

A megszorult doktor nézi, nézi a tálát; elkezdi vakarni fejét s felsóhajt kinos aggodalmában:

„No szegény Rák! ugyan megrekedtél.“

„Rák van biz' abban“, mond az úr nagy örömmel.

Bizony ez mindent tud, gondolta a legény is magában. S egészen elcsüggedve a doktort kikérte egy szóra a konyhába. Itt bevallották mind a cselédek

¹ *Ethnographia*. 1903. 236—239.

a lopást. Azt is megmutatták, hol a pénz s jutalmat ígérték, ha a doktor őket el nem árulja.

A vendég kapott az alkun. Bement s azt mondta az uraságnak:

„Megnézem a könyvemben, hol van a pénz“ . . .

Az ötödik szolgálta ezalatt bebújt a kemenczébe, hogy onnan szemmel (!) tartsa a dolgot; mert még mind nem hihette, hogy a doktor valóban mindent tud.

Ez hiában keresgél tudós könyvében, hamar reá nem akadván, így szól hangosan:

„Hiában búvtál el, jól tudom, hogy itt vagy.“¹

A szolgálta rémitően megijedt e mondásra, azt hitte, őt értik. Kiszaladt a kemenczéből s elmondta társainak:

„Ez az ember csakugyan mindent tud!“

A doktor meg is mutatta az úrnak az eldugott pénzt. Mindkét részről nagy jutalmat kapott s híre futott az ő mindentudóságának.²

. . . Ez az egész mese úgy hangzik, mintha *Katona* Lajos e népmese-typus tartalmát talpraesetten éppen e mese szövegéből állapította volna meg . . . A tőle közlött változatok mindamellert eltérnek ez itt eredetinek látszó mesétől.

Kanyaró Ferencz.

*

Barlám és Jozafát legendájának egy példázata. Nagy népszerűségét és széleskörű elterjedését kétségkívül a belészótt keleti példázatoknak köszönheti Barlám és Jozafát legendája. Ezen példázatoknak immár gazdag irodalma van. Ámde a legendának egyik példázatával, számszerint a hetedikkel, még senki se foglalkozott. Az ifjúról és a remete leányáról szóló ezen példázat természetesen összehasonlító irodalomtörténeti szempontból nem olyan fontos, mint a többi, s ezért nem fordult feléje a figyelem. Vajmi sokat én sem mondhatok e példázatról, de legalább néhány szerkezetét főlemlitem. Természetesen nem jönnek számításba azon szerkezetek, melyek Barlám és Jozafát egész legendáját fellelik.

Az ifjúról és a remete leányáról szóló példázat megvan *Laskai Ozsvát* erkölcsantató példatárában, mely tudvalevőleg a *Quadragesimale Bigae salutis* (1. kiad. Hagenau 1498) függelékét képezi. A példázat a példatárnak 28. darabját teszi; czime: *Gratias agens de modicis beneficijs dei femina nobilem maritum accepit*. *Laskai Ozsvát* ezt a példázatot, valamint példatárának javarészét egyáltalában, a *Speculum exemplorum*-ból (Di. IV. ex. 19.) vette át címetül-minde-
nestül. A *Speculum exemplorum* tárgymutatójában a példázat czime: *Gratias agens de modicis beneficijs dei femina nobilem iuvenem in maritum accepit*.

Ugyancsak a *Speculum exemplorum* nyomán hivatkozik e példázatra *Temesvári Pelbárt* is *Pomerium*-ában (de *Tempore aestiv. S. 23 H*). *Pelbárt* utalása mindössze négy sornyi terjedelmű. Forrását híven idézi: *legitur in speculo exem.*

¹ A régi tudósok Cisiója lehetett az.

² Lásd „Magyar Olvasókönyv.“ Dolgozák és szerk. Gáspár János nagyenyedi és Kovácsi Antal kolozsvári igazgató tanár. II. folyam. I. kt. 2-dik tetemesen változtatott kiadás. 44—46. I. Kolozsvárt, 1859. Budapesten Geibel Árminnál.

Bekertült ezen példázat Johannes Junior példatárába, a *Scala coeli*-be is, még pedig egyenesen Barlám és Jozafát legendájából (Refert Barlaam). A példázat a *Gratiarum actio* című fejezet elején található.

Végül hivatkozhatunk még egy spanyol szerkezetre. *El libro de los exemplos* című példatár (Biblioteca de Autores españoles. 51 Madrid 1860, pg. 516) 286. darabja mondja el a példázatot ily címmel: *Paupertas electa aliquando in maximas divitias vergit*.

Ezidőszerint ezen példázatnak több szerkezetét nem ismerem.

Timár Kálmán.

*

Fára nem megy fel. Ily czimen közölt *Katona* Lajos dr. az *Ethnographia* 1900. évfolyamában (XI. köt. 191. l.) egy lócsiszár-anekdotát *Laskai Ozsvát* (Osvaldus de Laskó) *Quadragesimale Bigae Salutis* (1. kiadása Hagenau 1498) című prédikáció-gyűjteményéből. Az anekdota a *Quadragesimale* 33. prédikációjának R betűje alatt található. Előfordul azonban ezen anekdota, csekély szövegbeli eltéréssel, *Laskai Ozsvát* prédikációinak egy másik helyén is, nevezetesen a *Sermones Dominicales* (1. kiad. Hagenau 1498.) 119. számú prédikációjában, E betű alatt. Összehasonlítás czéljából hadd álljon itt a két szöveg párhuzamba állítva:

Sermones Dominicales. (Hagenau 1498.)
Serm. 119 E.

Quarto committitur mendacium duplicitate et fit cum quis intendit alium decipere per vocum duplicitatem et est frequenter peccatum mortale. verbi gratia. Mercator volens vendere equum interrogat emptor de defectu equi. mercator dicit quod alium defectum non habet nisi quod non ascendit lignum vel quod non libenter fert sertum. intendens dicere quod non vadit ad pontem. vel nauem. et frenum non mittit apponere. et sic decipitur emptor. Verumtamen exteriorem defectum non tenetur manifestare. Si propter hunc defectum remissius dabit. ut quia est monoculus vel claudus per se videat emptor.

Quadragesimale. (Hagenau 1506.) Serm.
33 S.

Quarto denique mendacium committitur duplicitate que committitur verbo et facto. Voce committitur duplicitas quando quis intendit decipere alium per vocum duplicem sensum. et si sit in notabile damnum proximi est mortale. puta negociatorem querendo de venalis equi defectu. Dicit ille. Alium defectum non habet nisi quod non ascendit lignum: nec sertum accipit. vides bene quod equus est bonus quid amplius queris. et emptor non intelligit quod venditor palliatis verbis dixit. quod pontem vel nouem non ascendit equus. nec frenum in caput recipit. In facto vero fit duplicitas: cum viles merces: puta panni tele etc. ostenduntur meliores que non sunt totaliter tales.

Ismerte ezt az anekdotát *Temesvári Pelbárt* is. Legalább is utal rá a *Pomerium* (*Quadrages. P. II. Serm. 31 R*) egyik prédikációjában: „sicut quidam dicunt quod equus talis non ascendit arborem et huiusmodi“. (1508. évi nürnbergi kiadás.)

Igen érdekes változata található ennek a lócsiszár-anekdotának *Johannes Junior* (*Gobii*) nevezetes erkölcstanító példatárában. A *Scala coeli* (Ulm 1480) *Mercator* fejezetében a következőképpen van elmondva az anekdota:

Refert Ja. de Vi. Quod fuit quidam mercator. qui vendendo equum: fuit interrogatus: quare vendebat et an haberet aliquam malam conditionem. Respondit. Vendo: quia pauper sum: et iste equus nimis comedit: nec conditionem malam habet: nisi quod

non ascendit arbores. Cum autem eum optime vendidisset: et emptores vellent eum secum ducere omnes mordebat: et omnes comedebat. Tunc emptores verum inquit dixit vendens quia nimis comedit. Cunque venissent ad quendam pontem ligneum: et equus nollet transire: dixerunt. In hoc etiam verum dixit quod arbores non oscendit.

Johannes Junior mint forrásra *Jacobus de Vitriaco*-ra (Jaques de Vitry) hivatkozik. Érdemes volna már most az összehasonlítás körébe bevonni *Jaques de Vitry* szövegét. Kerestem is ezen anekdotát Jaques de Vitry példái között; ámde *Crane* kiadásában¹ nem tudtam nyomára akadni.

Az összehasonlításra csupán *Johannes Junior* és *Laskai Ozsvát* szerkezete áll rendelkezésünkre. *Laskai Ozsvát* inkább csak példaképpen hozza föl ezen anekdotát erkölcsi oktatásainak magyarázására. A *Scala coeli* szerkezetében ellenben mint kerek történet jelenik meg az anekdota. Tartalmát illetőleg a lónak egyik fogyatékosága, hogy fára nem megy fel, egyező mindakét szerkezetben; csupán a másik fogyatékoságra vonatkozólag vagyon eltérés *Johannes Junior* és *Laskai Ozsvát* szerkezete között.

Timár Kálmán.

Magyar szentek legendái és a Gesta Romanorum. Jelen soraim új nyomot jelölnek meg a *Gesta Romanorum* történeteinek nemzetközi vándorútjában. A magyar szentek legendáira is befolyással volt a *Gesta Romanorum*, nevezetesen Szent István király és magyarországi Boldog Márk legendájára.

1. *Szent István és az igazságtalan udvarbíró* Azt a legendatöredéket, hogy Szent István egyik udvarbíráját hamis ítéletmondás miatt megnyúzatta, *Laskai Ozsvát* jegyezte föl Szent István ünnepére írt prédikációjában. Előfordul ezen legendarészlet a *Biga salutis de Sanctis* (1. kiadása: Hagenau, 1497.) kötetnek mindakét Szent István-napi prédikációjában, a 76. és 77. számúban egyaránt, még pedig következőképen:

Serm. 76.

Is etenim gloriosus rex Stephanus Deum prae oculis habendo iudicabat; insuper iniuste iudicantes acrius puniebat. Nam quendam palatinum propter iniustum iudicium excoiri facerat.

Serm. 77.

Hanc potestatem habuit beatus Stephanus rex, qui nemini perverso parcebat, etiam palatino vel magnifico; unde quendam palatinum propter iniustum iudicium excoiri fecerat.

A megnyúzott udvarbíró esete mindenképen a *Gesta Romanorum*nak a hamis bíróról szóló ismeretes példázatára emlékeztet, mely a vulgáris szerkezetnek 29-ik, az extravulgárisnak pedig 64-ik darabját képezi. Kérdés már most, hogyan került bele a *Gesta Romanorum* ezen elbeszélése *Laskai Ozsvát* prédikációiba?

Annyi bizonyos, hogy *Laskai Ozsvát* nem vette át ezen példázatot egyenest a *Gesta Romanorum*ból. *Laskai Ozsvát*nak prédikációiban ezenfölül még huszonegy példa található, melyek szintén párhuzamot képeznek a *Gesta Romanorum* történeteivel; ámde ezek majdnem kivétel nélkül kerülő úton, más művek közvetítésével jutottak át prédikációiba. A szóbanforgó történethez is más forrást kell tehát keresnünk.

Figyelembe veendő, hogy a hamis udvarbíróról szóló történet, két másik

¹ The exempla or illustrative stories from the Sermones vulgares of *Jaques de Vitry*. Edited, with Introduction, Analysis, and Notes, by Thomas Frederick Crane. London 1890.

adattal egyetemben, csakis Laskai Ozsvátnál kerül elő, Szent Istvánnak egyéb emlékirataiból azonban hiányzik. Ebből a körülményből azt következtetik a történet-tudósok, hogy Laskai Ozsvát fölhasznált egy mindmáig ismeretlen hazai krónikát. Ebből az ismeretlen krónikából vehette át a megnyűzott udvarbiróról szóló történetet is. A krónikába pedig minden valószínűség szerint a szájhagyományból jutott bele a történet, még pedig mint helyi monda, mely akként keletkezhetett, hogy a Gesta Romanorum 29. számú példázatát a nép Szent István nevéhez fűzte és helyhez kötötte. Nemcsak Szent Istvánnal kapcsolatban vette ajkára a szájhagyomány a megnyűzott udvarbíró történetét, hanem *II. Mohamedről* is regélték azt.¹

2. *Magyarországi Boldog Márk legendája.* Boldog Márkról, Conegliano olasz városkába szakadt magyar származású ferenczrendi szerzetesről *Rodulphius* rendi krónikája hagyta ránk egyebek közt a következő legendát:

Audivi a quodam sene fide digno oppidanus a Barbaris ereptos Sancti huius ope: cum enim in moenibus hostilia signa penę firmarent, videntes Fratrem ad superiora murorum loca vili veste accinctum, ea visione territi sunt, ac recesserunt.

A mit Rodulphius a szájhagyomány alapján mond el Boldog Márkról, tudniillik hogyan mentette meg Conegliano városát az ellenség elől, az megint csak párhuzamot képez a Gesta Romanorumnak egyik kevésbé ismert elbeszéléséhez. Értem az *edessai Krisztus-képről* szóló történetet, mely csakis a vulgáris szerkezetben van meg és annak 154-ik darabját teszi.

Hogyan jutott el ez a példázat Boldog Márknak legendájába? Hasonló úton-módon, miként Szent István legendájába a hamis birákról szóló történet. Conegliano népe a Gesta Romanorum szóbanforgó történetének megfelelő részletét Boldog Márkkal hozta összefüggésbe s ezzel a történet már helyhez is volt kötve. A szájhagyomány nyomán, mint helyi monda került át azután Rodulphius följegyzésében Boldog Márknak életiratába.

Timár Kálmán.

*

A „Kahlenbergi pap“ mondájának egy hazai változata. A „*Kalocsai szellemi omnibusz*“ újabb folyamában (Kalocsa, 1897. XLVI. l.) jegyezte föl *Hang* Ferencz ügyvéd a „Kahlenbergi pap“ mondájának *kalocsai* változatát úgy, a mint következik.

Bogyiszlói halász Kollonits László kalocsai érseknel. Régi, már több mint száz éves történet, némelyek egy egri érseki történettel eszerélik össze, pedig biz az itt Kalocsán történt.

Egy bogyiszlói pógár közönséges kis horoggal mázsás süllő-halat fogott ki a Dunából. Mit csináljon vele? Bevitte Kalocsára, hogy Kollonits érseknek ajándékozza. Bátran ment a kastély külső rácsos kapuján keresztül egész a kastély főkapujáig. Itt már megállítja a kapus vagy miként akkoron szokás volt mondani, a portás és a következő párbeszéd fordul elő köztük:

- Hova, atyafi?
- Hát az érsekhez.
- Hm. Nem oly könnyű dolog az. Mi járatban?
- Mi járatban? Hát ezt a csuda nagy halat viszem ajándékba az exczellenciás Úrnak.

¹ V. ö. *Katona* Lajos: *Szemelvény a Gesta Romanorumból.* Budapest, 1903. 81—82. l. (M. Könyvtár 318—319.)

— Hát hiszen beviheti kend, beeresztem, csöngetek is, hogy bemehessen, hanem azért a jutalom negyed része, melyet kend a kegyelmes úrtól kap, az enyém lesz.

— Bánom is én, ha mindjárt az egész jutalom is a kigyelmedé lesz.

Erre a portás csöngetett, az atyafi pedig ment az első emeletig, hol az első inas állt elébe. Itt csaknem szóról-szóra ismétlődött a portássali jelenet, itt is odaigérte a kapandó jutalom egy negyed részét.

Végre a halatvivő bogyzislói atyafi az érseki előszobába jutott. Itt is az előbbi jelenetek ismétlődtek, azon különbséggel, hogy itt már a komornyik a kapandó jutalomnak nem negyedét, hanem felét kötötte volt ki magának. A bogyzislói pógár ezt is szívesen odaigérte.

Végre az érsek fogadta, gyönyörködött a rendkívül szép haldarabon, csak azon csudálkozott, hogy az a teljesen szegény ember neki ajánlta ajándékba. Még nagyobb lón azonban a csudálkozása, midőn a szegény ember viszontjutalom fejében semmit sem akart elfogadni az érsektől.

— De fiam — mondá az érsek — csak nem kívánhatom tőled, hogy szegény létedre ily drága ajándékkal jöjj hozzám, azért csak mondd meg, hogy mit kívánsz tőlem.

— No ha éppen muszaj — mondta a bogyzislói fa-, akarom mondani hal-csempész — hát adjon kegyelmességed huszonnegy bot büntetést.

Az érsek gondolta, hogy a dologban valami titoknak kell rejleni, azért röviden felelé:

— Ám legyen kívánságod szerint, fiam.

— Köszönöm alássan, kegyelmes uram, azonban e huszonnegy botból hat a portásé, hat a Marczai inasé, tizenkettő a komornyiké: mert nekik ígértem, a miért kegyelmességed elé eresztettek.

És az érsek megértvén a dolgot, fölháborodott a nevezettek visszaélése és kapzsisága fölött, őket elbocsátotta és a bogyzislói embert egy tarisznyára való ezüst huszassal eresztette el, ki alig vala képes a nagymennyiségű pénzt megszámlálni és haza czipelni.

Eddig a kalocsai változat. Bármily jóhiszeműen erősíti is Kalocsa jó öreg krónikása, ez az anekdota bizony nem esett meg gróf *Kollonits* László kalocsai érsekkel (1787—1817.). Nem is százegynéhány esztendő ezen adoma, hanem sokkal, de sokkal régebbi. A „Kahlenbergi pap“ története ez kalocsai kiadásban. Ez a történet pedig tudvalevőleg már 1550-ben nyomtatásban is megjelent a „*Pfaff vom Kahlenberg*“ című népkönyvben. S már annakelőtte *Brant* Sebestyén is megemlékezik ezen tréfás ötleteiről nevezetes papról „*Narrenschiff*“ (Basel 1494.) című munkájában. Maga a történetnek hőse, a dévényi származású *Wigand* pap, *Vig Ottó* (megh. 1339.) osztrák herczeg udvarában játszik szerepet.

Timár Kálmán.

I R O D A L O M.

Dr. Mészáros Gyula: A csuvas ősvallás emlékei. Gyűjtötte és összeállította —. Budapest, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 1909. 467 l.

Hitéletbevágó néphagyományok gyűjtése a mily fontos teendő ethnologiai szempontból, annyi bajjal és nehézséggel is jár egyszersmind. A gyűjtőnek többé-kevésbé idegen volta, más nemzetből vagy társadalmi rétegből való származása már elég arra, hogy a vallatóra fogottban bizalmatlanságot keltsen. Másik akadályozó körülmény az e fajta hagyományok titkon őrzött volta; minden egyéb tudását könnyebben közli a nép gyermeke; ezek azonban a primitív léleknek csodálatos mélységeiben vannak elrejtve s a nekik tulajdonított erő is jórészt titok-

zatos voltokkal áll kapcsolatban. — Innen van aztán, hogy a népismeret tudományának egyetlen fejezete sem épült oly divergens és megbízhatatlan anyagon, mint a hitéleti. Az anyag rengeteg tömegben áll rendelkezésre. Világszerte gyűjtötték, de ép túlbő és ingatag voltánál fogva sok ideig nem kecsagetett elfogadható tudományos eredményekkel, tisztázott bázisokkal. Az ethnológiának és folklorenak nem utolsó dícsősége, hogy ez óriás mennyiségű, rendszertelen anyagot számos oldalról kikezdte, s a rendszerező, rostáló munkát különféle szempontok szerint nagyjából elvégezte. Ma már némi joggal állíthatjuk, hogy az emberiség hitvilágának lassú kialakulása, nagy vonásaiban legalább, elég tisztán áll előttünk. Ennek a jelentős eredménynek üdvös hatása nemcsak az általános szellemi fejlődés tisztább megértésén látszik meg, hanem hatott visszafelé is: az *újabb gyűjtésekre*. Emlékezzünk vissza még Bastian híres anyagalmazaira, ez észtevesztő, rendszertelen összevisszaságra és vessük vele egybe a modern gyűjtéseket. A tárgyjal foglalkozó ma már tudja nagyjából előre, hol mit lehet várnia és mit kell keresnie. A gyűjtések keretbeosztása, fejezetekre tagolása és feldolgozása mennyivel áttekinthetőbbé lett! Az itt-amott még elkerülhetetlen tévedéseket, akaratlanul belecsúszott ferde magyarázatokat korrigálhatja később az összefoglaló ethnologus.

Mészáros Gyula dr. kint járva a Volga-menti csuvas nép közt, nyelvi anyagon kívül azok pogány hitéletének emlékeiből is gyűjtött egy kötetre valót. Az anyag hasznos voltát a M. Tud. Akadémia azzal honorálta, hogy közzétette egy vaskos kötetben, a mely mostanában látott napvilágot. A gyűjtemény kiterjeszkedik a primitív hitélet összes jelenségeire s tartalmilag nem egy fejezete általános érdeklődésre tarthat számot.

Jelen összefüggésben nem lehet tisztem az aprólékos anyagot még csak vázlatosan sem ismertetnem, e tekintetben a szakembereket magára a munkára utalom. Itt inkább a felölelt anyagnak azt az oldalát óhajtom szóvá tenni, a mit a gyűjtemény még feldolgozott részeiben sem nyújthat, t. i. *tanulságait* vonatkozással az emberiség kezdetleges hitéletének általános problémáira.

A csuvaság régi települt és tipikusan földművelő nép, a mely sajátságos módon megfordítottját mutatja a magyarság sorsának. Mig mi, az eddig elfogadott felfogás szerint, vérség dolgában a turk népekhez tartozunk és ugor nyelvet beszélünk, a csuvaság anthropológiája határozottan ugor eredetet árul el s a mellett turk nyelvet beszél. Ez a nép ott a Volgakönyök tájékán, egy helyben szenvedte át ezer esztendő nagy világfelfordulásait. Ezek közül különösen a középkor háromszázados tatár uralma s újabban az orosz fennhatóság krisztianizáló törekvése érintette közelebről. A tatáridők alatt, úgy tetszik, az egész nép felvette az izlam vallást; a *déli* csuvaság a Volga jobb parti síkjain ép úgy, mint az *északi* néptöredék, a mely a balpart erdős-dombos helyeit lakja. A mohamedánizmus azonban ép oly kevéssé változtatta meg ősi hitbeli szokásaikat, mint később az orosz kereszténység. Másfélszáz év óta ez utóbbit is hivatalosan felvette az egész csuvaság (néhány félreeső falut kivéve, a hová a pápa nem ment el keresztelni!) Az északi erdőlakók Nagy Péter óta keresztények, a déli síkvidékiek közelebb esvén a tatár területekhez, csak újabban iktatódtak be az orosz egyházba. E körülményből természetesen azt várják, hogy utóbbiaknál sokkal tovább és teljesebben megtaláljuk a pogány hagyományokat, mint a régebben megkeresztelt erdővidéki

rokonoknál. A gyűjteményből mégis az világlik ki, hogy ősbibb, teljesebb alakú pogány szokásokat fenn találunk északon, a mi csak ismét azt a régebbi tapasztalatot erősíti, hogy nyílt, lapályos terület régiségek megtartására nem oly alkalmas, mint a hegyes erdővidék.

Egy másik érdekes jelenség az, hogy a két magasrendű vallás: a mohamedán és keresztény, lényegében mitsem változtatott a nép ősi hitbéli szokásain. Külsőségek, nevek, egy-egy dísz és cziczoma a szertartásokon árulja csak el hatásukat. Jellemző erre nézve ráolvasó mondókáik bekezdése, a mely legtöbbször így hangzik: „*Pešmelle amín ture!*“ A három szó elseje az oszmán: *biszmillah!* a második (*amen*) alighanem ker. eredetű, a harmadik pedig ősi főistenük neve! Bebizonyul tehát itt is az az ethnologiai jelenség, hogy szertartásos, magasabbrendű papi vallás, a melynek gyakorlása, rítusainak elvégzése külön papirend kezébe van letéve, tehát aktív részt benne maga a nagy néptömeg nem vesz, sosem képes a pr. embert ősvallási hagyományából teljesen kiforgatni. Uralmuk s nem ritka türelmetlenségük ellenére ezerfajta babona, szellemhit, álomjósítás, kuruzsló eljárás marad meg a nép között s e töredékekben a néplélektan joggal keresheti rég letűnt ősvallások eléggé érintetlen nyomait.

Van e tapasztalatnak egyéb tanulsága is. Már máshol megfigyelte és kimutatta *Frazer*, itt a csuvasgyűjtésben szintén szembetűnő világossággal látszik, hogy új, kötelezővé tett vallás, ha valami változást idéz elő a régi állapoton, úgy az főképp *elnevezések* ráerőszakolásában nyilvánul meg. A csuvas átveszi az iszlámmal a *pejgamber* (szent, próféta) nevet, de a farkasok ősi, babonás szellemurát érti alatta; a *sojtán* név is megvan náluk, de egy nem sokat szereplő vízi sellőre ruházták; *ezrail* halálangyalból *eszrejle* lett s nevével helyi temetőfőnököt neveztek el. — Mindez csak újabb bizonyosság arra, mily téves utakon haladt egykor a Kuhn-Müller Miksa-féle mithosz elmélet, midőn kozmikus rendszerét *nyelvészeti* alapon, istenek elnevezéséből magyarázgatta!

Nem kevésbé szembeszökő, hogy a csuvasoknál a nép hitéleti tevékenysége túlnyomó részben *elhunyt elődök* szellemeivel bajoskodik. A halottak számára minden csuvas kunyhóban külön hely van fenntartva, az évi gyászünnepeken oda terítenek nekik, ételeket raknak asztalukra. Mikor valaki meghal, nyomban megkezdődnek a lelket kiengesztelő áldozatok; megfognak egy tyúkot vagy kakast (a szerint, a mint az illető nő vagy férfi) s nyakát kicsavarva, véresen kidobják az udvarra. A halottal veleadnak a koporsóba mindent, a mit kedvelt, vagy a mire jövő szelleméletében szüksége lesz (pipát, botot, dohányzacskót, tűzszerszámot, fésűt, kést, bocskorárat . . . stb.) Temetés után harmadnapra ételeket visznek ki neki ép olyan ceremóniákkal, mint a halottkivívés végbe ment. A gyászidő végére elkészítik a fejfát emberformájú faragással, ezzel is úgy elvégzik a temetési szertartásokat, mint a halottal egykor; beszélnek hozzá, nők siratják, gyertyát égetnek; vele együtt egy kis asztalkát és széket visznek ki a sirra végbúcsúképen, hogy az elköltözött most már teljesen be legyen rendezkedve.

Az is tipikus, a hogyan a *halál utáni életet* elképzelik. Szerintük földönkívül helyezett túlvilág (menny és pokol) nincsen. A halott bár szemeiknek láthatatlanul, folytatja a földön megszokott életet, de nem az élők között, hanem a temetőben, sírja körül, a többi falubeli halottakkal együtt. Gyászünnepekre, torokra,

mintegy meghíva, bejönnek a faluba is övéik közé, de senki sem láthatja őket. Csak meg ne bántsák, mert attól megharagusznak és különféle betegségek alakjában állnak bosszút a háborgatókon. (246. l.) Temetői életük folyamán megházasodnak, ha addig nem volt hites párjuk, s ugyanolyan lakodalmat ülnék, mint az élők. Ezzel a menettel nem szabad élőknek találkozni, mert az illető nyavalyatörős lesz tőle. A halottak első bosszúja, hogy elkötik a nő termőképességét vagy a férfit teszik tehetetlenné; ez is a család legintimebb dolgaiba való beavatkozásra mutat. Azért a csuvas ember, ha belép házába, vagy akár máséba, el nem mulasztja, hogy először a halottak helye felé meg ne hajtsa magát. Az engesztelő áldozatok mindig ételfélékből állanak felajánló mondókákkal. A sírdombról és környékéről nem kaszálják le a fűvet, mert az a halott földje, ahhoz élőknek nyúlni nem szabad.

Találni ezenkívül a falu határában máshol is, domboldalokon, víz mellett, vagy szántásdülökben ilyen érintetlen foltokat s a lakosság állítása szerint, ott nyugszanak az átmenőben elhalt *idegenek* tetemei; ezeknek is áldozatokat visznek ki otthoni hozzátartozóik helyett, nehogy a lelke bolyongjon és ártóvá legyen. Ezek és hasonló elhaltak szellemei az ú. n. *kíremet*-ek (arab: *keramet*-csoda!), a melyek megbékéltetése legtöbb dolgot ad az embereknek; kiengesztelő áldozatok itt is ételholmiből állanak. Hasonlók az olyan halottak, kiknek leszármazottjaik nem maradtak s kikről a falu közönségének kell gondoskodnia. Gonosz szellemeknek látszanak a megrontó hatásuk miatt, de voltaképp csak azért ártanak, mivel nem látják el őket úgy, mint a többi elköltözöttet. Így válnak *családi*, házi szellemekből *helyiekké*, közösséggé, kinek emlékével már nagyobb tömegnek kell foglalkoznia. A mint valamelyik közülök nyugtalankodni kezd, a miről a javas győződik meg, kikutatván, hogy melyik kíremet okozta ezt vagy amazt a hitetlen jött betegséget, mind nagyobb körben kezdenek tőle rettegni, mind többen áldoznak neki, végre egész vidék beszél róla, hatalmas, rettegett szellemmé lesz, szinte félisteni tekintélyre tesz szert, áldozóhelye pedig (egykori sírja!) messze környék búcsújáró helyévé válik. Ennél a kialakulásnál világosabbat képzelni sem lehet s nem ismerek gyűjteményt, a mely ily tiszta bizonyosságul szolgálna a mithoszeredetnek Spencer-Lippert-féle elméletéhez, az ú. n. *öskultusz*-hoz, vagy (Frobenius újabb és helyes elnevezése szerint) *manizmus*-hoz. Még az álomról alkotott fogalmuk is teljesen vág. Úgy magyarázzák, hogy „alvásközben az ember lelke kiszáll testéből és szabadjára járkal a világban; a mit ilyenkor a lélek lát, az az álom.“ (398. l.) Az elhunyt is álomra tér, lelke barangol, legtöbbször nyugvóhelye körül, a mint a primitív ember álma is azzal foglalkozik, a mi éberen intenzíve foglalkoztatta: háza és foglalkozása körével.

A csuvasok hitéleti ismeretköre e halottkultusszal majdnem teljesen kimerül. Alig van egyéb, képzelt lényük, a kit megnyerni, lekötelezni kellene. A gyűjtő beszél egy főistenről, a melyhez, mint legfőbb pártfogóhoz gyakorta fordulnak; bizonyára tőlük messzelévő nagy szellemre gondolnak, mint az indiánok a földöntúli vadászterületek *manitá*-jára. A fogalmához tapadt attributumok: világteremtő, örök jó . . . stb., pedig nyilván az iszlámból vagy éppen az orosz vallás révén kerültek melléje.

Érdekes most már e vázolt keretben a *bűbájosok* és a *kuruzsló javasok*

szerepét megfigyelni. Előre kell bocsátanunk, hogy az újabb kutatások alapján korántsem szabad nekik oly fontosságot tulajdonítanunk, mint a régebbi néprajzkutatók tették, a kik nem vették figyelembe, hogy e világszerte elterjedt gyógyjavasok, medicinmanek, fetisvarázslók és samánok sosem voltak fogalmaink szerint való papok. Nem voltak a kultuszoknak kizárólagos letéteményesei, hanem mindenütt rendes napi foglalkozást űző egyének, a kik alkalmas idegdiszpozícióval, extázissal, réüléssel, kalandos képzelőtehetséggel, mondjuk: megverve, — többet foglalkoztak a hitnek sejtelmes, transzszendens kérdéseivel, mint az átlagemberek. Így részben öröklés, részben eltanulás útján az átlagnál *több* varázslóigével, babonaszerrel rendelkeztek. Külön társadalmi rendet sosem alkottak, szociális összetartás helyett féltékenykedtek egymásra; e miatt egységes típusok sem fejlődhettek ki közöttük, hanem egyéni különösség volt mindahány!

Másik nevezetes dolog az, hogy nem szolgáltak soha társas közösségnek, csak esetenként egy egy betegnek, vagy járvány idején a betegeknek külön-külön. Mészáros csuvas gyűjtéséből is az tűnik ki, hogy a közösségek jólétéért bemutatott áldozatokat nem a javas kuruzsló, hanem mindig ama közösségnek *feje*, vezetője végzi: a család körében az apa, faluban a vezető öregek testülete, mind profán személy. Így aztán a javas nagyobb társas egységekben hatalomra, szertartások monopolizálására sosem juthatott. Ez az állapot világszerte ilyennek mutatkozik mindaddig, míg az illető nép a kezdetleges, ú. n. kommunista patriárcha fokot el nem hagyja. Csakis a hol állandó főnök kerekedik később a nép fölé, a ki maga családjának az uralmat öröklés útján biztosítja, csupán itt emelkedik a főnök saját gyógyjavasa a többi kartárs fölé s kezdi ura helyett az *egész* törzsre érvényes szertartásokat intézni, lesz egyébbel nem foglalkozó pappá s tartja meg e szerepet a maga családjában. De még a kommunisztikus társasrendszerekben, a hová a primitív népek nagy többsége tartozik, a fetispap meg a samán nem egyebek magánorvosoknál, kiket sikertelen vállalkozásaik esetén a tömeg kinevet, esetleg agyonüt.

A csuvasoknál is a kuruzsló ráolvasások verseit, valamint az engesztelő áldozatok módját tudják maguk a háziak. (255. l.) A gyűjtésből az látszik, hogy a *várható* veszedelmek ellen a gazdák tudnak mindent, csak *váratlan* esetekben (különösen betegség, halálozás felmerültével) fordulnak a javashoz (a kit M. furcsa módon mindig javós(?) -nak ír!). Fő dolguk ilyenkor annak kitudása, melyik ártó szellem volt a bajok okozója, azután a maguk varázsigéjével, ráfúvással, mi egyébbel törekcszenek gyógyítani, vagy csapást elhárítani. Jelentőségük a mi szempontunkból azért is csekélyebb a képzelnél s feltétlenül kisebb a közismert ráolvasások anyagánál, mivel ők vesznek át legkönnyebben szomszédos népektől, idegektől új módot, új babonaszereket, fölötte problematikussá téve vele készletük eredetiségét. Nagyobb engesztelést sosem ők intéznek. Dögvészkor pld. az öregek, a falu vénei mutatják be az áldozatokat, ugyanekkor egyebek közt körülszántják a falut s az ekébe 41 lányt (tisza multút) fognak be. Az egész falu tökéletes tisztálkodáson megy keresztül; eloltanak minden tüzet, majd dörzsöléssel újat élesztve, ezt osztják szét a házakba.

Rossz terméskor is eredeti az eljárásuk. Egy falubeli legény valamelyik jótérnö idegen helyről *földet* lop; az eljárás szigorúan szertartásos. Vele mennek

falujából sokan; mind ünneplőben, lakodalmas felszereléssel. Éjjel titokban lopóznak a kiszemelt helyre, ott egy öreg gazda formális *leánykérő* beszédet mond a földhöz s a kiszemelt vőlegény a rabolt hantföldet magához veszi, mire lóhalálában visszahajtatnak, saját határjukba már lármával, zenével, ünnepséggel vonulnak be. Ugyanígy gyűrűzik el nagy szárazság idején idegen földről a *víz*. Mind e szokásokban sem bűbájos, sem javas nem jut szerephez! A gyűjtő is nagyobb jelentőséget tulajdonít nekik, mint a mennyit megérdemelnek. Abban a felfogásban sem osztozhatom vele, hogy ezek egykori *samán*-ok csenevész utódai volnának. Ami kevés lényegtelen vonás bennük samán eredetűnek látszik, azt vehették kölcsön; nincs meg bennük az igazi kirgiz-tatár samánnak lényeges jellemvonása: az extaktikus réülés; hiányzanak a sziderikus mithoszelemek is, külön szellem sem áll rendelkezésükre. Fontos különbség az is, hogy a csuvas kuruzsló majd mindig vénasszony, míg igazi samán csak rendkívüli kivételképen lehet nő!

Végül mint szintén figyelemreméltó jelenséget, meg kell említenünk *házassági szokásaikat*. A 16 éves fiúgyermeket már megházasítják; a neki elgyűrűzött lány rendszeren jóval túl van a 20. esztendőn. Szavahihető tanú szerint (430. l.) az ily házasságban voltakép a fiú *apja* vesz magának fiatalabb feleséget a házhoz s a jövevényt mindenben ilyennek is tekinti. Állítólag ez az eredeti szokás, mint célszerű és kényelmes intézmény az orosz muzsikok közt is kezd nem kis mértékben terjedni. — A patriarcha rendszernek igen érdekes és nem gyakori formáját ismerjük meg e szokásban. Eredetét nehéz kikutatni; nem tartom azonban lehetetlennek, hogy a közeli szlávok házközös *mir* szervezetének átvételéből eredt, a miből (némi lazább mohamedán felfogás hozzájárulásával) keletkezhetett e forma a csuvasok között. Az egész nem látszik egyébnek a szigorú *házközös* jogrend logikai folyományánál. A nőt vásárolják; veszik pedig az egy vérbeli és egy tető alatt élő nagy család *közös* vagyonából, a vásárolt nő így a nagy családé. Egykor a vásárló család minden férfitagjának joga volt a szerzett nőhöz (a mint az Nesztor krónikájából kitűnik); ez azonban a polgárosultság fejlődés-folyamán lassankint oda módosult, hogy e jogot csupán a családfő gyakorolja a gyermekkorú férjen kívül. Az efajta társas formák közt a született gyermek hovátartozósága mellékes; a nagy család tulajdona, semmi egyéb. Itt mindenki egyenlő jogú s a vezető szerep nem leszármazás szerint öröklődik, hanem mindenkor az aránylag legidősebb férfi a patriarcha.

A földművelő életmód enyhébb befolyásának tulajdonítandó azután az, hogy e merev, nyers forma később módosult. Ma már a lányt nem vásárolják amúgy rideg adásvétellel (az ára: 100—150 rubel és élelmicikkek, valamint 400 drb apró ezüstpénz, mely a menyasszony pártjára kerül dísznek!), hanem a lányos ház is ad viszont egyet-mást, kivált nőnek elengedhetlen ruházati dolgot és néhány házi állatot. — E magyarázat elfogadható voltát erősítik azok a töredékes emlékek is, melyek a lakodalmi szertartássorozaton végig vonulnak s egykori közös háztüzes patriarcha-rendszerre vallanak. A menyegzőjáráson az arát végig viszik bemutatni az összes rokonok házaiba, mindenütt rokonnak fogadják; egész idő alatt nem szabad azonban a menyasszony lábainak a földet érni. A megvásárlás pillanatától ugyanis a szülői háznál ép úgy, mint a látogató helyeken a menyasszonyt rokonnak bár, de nem *tulajdon*-nak tekintetik s csak az após és férj

házánál van otthon; ezeknek lett tulajdonává. Karon hordják tehát házból ki, házba be, míg új otthonába nem jut. Közben a nászsereg leányrablást színlel. Szinte teatrális módon adják elő az elragadást; nyargalvást viszik, körülkerülgetik, verekedést színlelnek stb. — Szegénysorsú család legénye különben még ma is rabolja jövődöbelijét.

Kitetszhetik e vázlatos áttekintésből is, hogy M. könyve érdekes anyagot tartalmaz, sőt szolgáltat néhány igazán fontos adalékot az általános vallásfejlődés nehéz kérdéseinek tisztázásához.

Dr. Solymossy Sándor.

Heikel, Axel O : Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien, 4° 60+114 oldal, XI. ábra, 72 viseleti kép és XXXI tábla. Société finnougrienne travaux ethnographiques IV., Helsingfors 1909.

Sok esztendei fáradságos és aprólékos helyszini és múzeális tanulmányozás eredménye ez a derék, a szóbanforgó leíró néprajza terén alapvető munka.

Négyféle nép viselete tárgyalatik benne, ú. m. az *észtek-, lettek-, lívek és svédéké.*

Szetukéziának hívják az orthodox észtek (szetukézek) lakta földet Pleskau kormányzóságban.

A könyv két fejezetre oszlik, ú. m. általános — összehasonlító és leíró részre. Címük ez: 1. Übersicht, 2. Verzeichniss der zu den Trachten gehörenden Gegenstände nebst Trachtenbildern und Tafeln.

Az első fejezet a következő 11 viseleti csoportot foglalja magában: I. ingek, blúzok és gallérok; II. kitliszerű ruhadarabok; III. női kabátok, fűzők és kötények; IV. felsőkabátok és jánklik; V. férfi nadrágok és pruszlikok; VI. övek, szalagok és zacskók; VII. vállkendők; VIII. fejrevalók; IX. ékszerek; X. keztyűk; XI. lábbelik.

Az egyes csoportok ismertetése szintén két részre oszlik, általánosra és részletesre.

Az első a germán népviseleti irodalom alapján a vizsgálat alatt lévő öltözeti darabnak keletkezését és történetét, az egyes korok ízlésének befolyása alatt végbement alakváltozásait s a belőle így létrejött új ruhafajokat vagy fajváltozatokat ismerteti.

A második rész a tipológiával foglalkozik, megállapítja az egyes öltözékfajták típusait s a fejlődés elve szerint — a hol lehet a *szabás* minéműsége alapján — csoportokba szedi s leíró jellegeik szerint tárgyalja őket, főképen abból a szempontból, hogy e jellegek korhatározó értékét, vagy némely esetben a kölcsönvételt s a kölcsönadó népet megállapítsa. Nem mondhatnánk, hogy ez az aprólékos rendszertani vizsgálódás valami nagyobb erejű vagy tömegű eredményt szolgáltatna, a munka végeztelje számára mégis becsesnek és szükségesnek ítéljük azt. Ha valamikor a magyar viselet bonczolóké alá kerül, ebből a munkából sok hasznos tanulságot lehet majd meríteni. A gyűjtő muzeologusnak — tapasztalásból mondhatom — nagyon ajánlatos ez első fejezetnek, minden száraz volta mellett is alapos áttanulmányozása. Élvezhetőség és aprólékoság, de tárgyalási

módszer szempontjából is egyébként teljesen párja *Sirelius* ugyanezen vállalatban megjelent hasonló munkájának (Über die Sperrfischerei etc.), melyet az „Értesítő“ 1906. évfolyamában ismertettem elég bőven. Az egyes csoportok tanulmányozásába az *onomatologia* is be van vonva s ez néha szintén értékes összehasonlító jellegnek bizonyult.

A második fejezetet leíró-katalogusnak is nevezhetnénk. Ebben 72 fényképfelvétel kíséretében az egyes vidékek férfi és női viselete van darabról-darabra leírva a szókincsessel együtt a fentebb említett négy nép szerint csoportosítva 696 tételszám alatt. Minden fénykép mellé a teljes ruhaletár is adva van. A népviselet kataszteri felvétele ez a munkálat; alapos és kimerítő, a mi nagy tárgyszere-tetre és céltudatos munkaprogrammra vall. Hogy mennyire becses, úgy hiszem egyetlen szóval sem kell magyarázgatnom. Igazi jelentősége azonban mégis akkor fog kidomborodni, ha Európa más országairól is — a hol t. i. még lehet — ilyen alapos leíró munkák fognak készülni, ha ugyan nem késnek el velők. Kívánatos, hogy legalább mink ne!

Bátky Zs.

Szmik Antal: Gizella királyné hímzőiskolája. Iparművészeti tanulmány. Budapest, 1909.

Árpádkoreleji nemzeti művészetünk tüvel-fonallal gyakorolt ágazata iránt való meleg szeretettel megírt derék tanulmány.

Bevezető fejezetében „a hímzés Európában a középkor derekán“ az úri művészet stílusbeli jellemzését s történeti fejlődését ismerteti a római bizánczi kortól kezdve Európa különböző országaiban az e korból fenmaradt emlékekkel együtt. Ebbe az ügyesen megírt művelődéstörténeti keretbe illeszti az után bele első királynénk hímzőiskoláját, illetve az ezen iskolából kikerült bizánczi angol hatás alatt készült hímzsmunkákat.

Mellesleg megjegyezzük, hogy a hímzőiskola elnevezést nem tartjuk egészen szerencsésnek, bár nehéz alkalmasabb kifejezést találni erre a tevékenységre. A középkorban s természetesen a későbbi századokban is ugyanis szokásban volt, hogy fejedelmek és nemes urak asszonyai és leányai jobbágyaik fehérnépével együtt az ú. n. *asszonyházak*-ban fontak, szőttek, varrtak.¹

Ilyen asszonyi háza volt Bajor Gizellának is Esztergomban, Fejérváron és Veszprémben, a hol főképen a Szent István által alapított egyházak és kolostorok textilis szükségleteinek ellátásán dolgoztak. Hogy e munkában mekkora részt vettek a királyné magyar származású udvarhölgyei, természetesen nem tudjuk,

¹ A művelődéstörténetírónak több szempontból is érdekes jelenség az, hogy az asszony nép ezt a *sajátságosan női munkát társaságokká* alakulva, *közösen* szeretete végezni és pedig lehetőleg külön e célra rendelt helyiségekben úri és paraszti sorban egyaránt. A népvándorlaskorabeli frankoknál pld. az asszonyok külön földalatti házban (*screona*) szőttek-fontak, a hol kevés fűtőanyaggal is egyenletes meleget lehetett teremteni. Nevezetes már most, *hogy ez a screona a régi germán putriházak maradéka volt.* Ugyanezt a szokást megtaláljuk Skandináviában, Franciaországban és Itáliában is, e két utóbbiban helylyel-közzel még manapság is. Ezekben gyökerezik a fonóház szokása is.

„de arról nincsenek adataink, hogy e kézimunka a nemesség és jobbágyság körében milyen nagy mértékben volt elterjedve“.¹

Annakidején európai híri munkái közül Gizella királynénak az általa és ura által a székesfehérvári bazilikának felajánlott kazulából alkalmasint még az árpád-házi királyok idejében koronázási palásttá átalakított himzése maradt fenn mai napig. Ez bőven van ismertetve Czobor munkája nyomán.

A veszprémi egyház gazdag felszerelése a török világ alatt nyomtalanul elveszett.

Volt azonban Gizellának egy miseruhája, mellyel a magyar hízművészet nevét ismertté és csodálttá tette Európában. Ezzel a kazulával különösen részletesen foglalkozik *E. Lefebure* francia író. Készítésének éve 1000 és 1009 közé esik. Rómából, a hova szánva volt, később a metzmelletti Szent Arnulf apátság kolostorába került s még 1775-ben megvolt. Azóta, illetve 1792 óta nyoma veszett. Talán nem örökre!

Lefebure könyvében még ez is olvasható: „Gizella királyné palotája mellett szövő- és hízműintézetet állított fel és itt alkotta meg azt a híres „magyar öltést“ (point de Hongrie), mely névvel még napjainkban is a zeg-zúgos vonalakkal kidolgozott öltési módot illetik“.

Ezt (?) a magyar öltést napjainkban különösen Francia- és Olaszországban kedvelik. Czobor Béla a koronázási palástról szóló munkájában a hízmű technikájának fejtegetésére nem tért ki, de ha szerzőnk szerint a róla közölt színes képeket figyelmesen megnézzük, teljes határozottsággal felismerhetjük rajtok a magyar öltésmódot.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a mai „point de Hongrie“ technikája más mint a koronázási palásté s „hogy milyen összefüggés van a két eltérő hízmű mód egyforma elnevezése között, azt részletes tanulmányozás után lehetne csak

¹ Szabadjon ehhez a ponthoz egy kis megjegyzést fűznöm. Igaz, hogy ezt ez idő szerint nem tudjuk, de hogy honfoglaló őseink a kender termeléséhez és megmunkálásához értettek, azt nemcsak az őshazabeli kender szó, hanem néhány idevágó munkaeszköz neve, mesterszó is mutatja. Tudjuk továbbá azt is, hogy a volgamelléki rokonnépek, de az osztjákok is ruhaneműik — ingek, fejrevaló kendők stb. — kivarrásában ősi alapon magas fejlettségre vittek. Az egyiptomi forrásból táplálkozó, mesés textilis készítményekkel pompázó Bizánc hatáskörébe estek ezek a népek s ennek a hatásnak lerakódmányai ma is kiérezhetők munkáikon. Hogy e fekete-tengermelléki magyarok szintén kapcsolatban állottak ezzel a kultúrákkal, selyemért pld. prémeket cseréltek, mindnyájan tudjuk. Alapos okunk van tehát arra az állításra, hogy őseink a népi művészet ez ágát is és pedig alkalmasint jelentősen kiművelve, magukkal hozták új hazájukba Ázsiából, illetve a dél-orosz sikságról, a hol a kender és lentermelés is ősi, mint Európában.

De még egy megjegyzést! Az „Értesítő“ 1901-ik évfolyamában felemlítettem, hogy a régibb *Edda* énekből a németek közöltek egy versszakot, mely azt mondja, hogy a pannoniabeli hunn leányzók szép aranyos öveket tudnak szőni, mely munkához tehát a gót fehérnépek nem értettek. Ez a technika ma is él a Kaukázusban!

Heyne „*Hausalterthümer*“ című munkájában pedig (III. 247.) azt olvashatjuk, hogy a hunn leányok tarka színeket hímeztek finom vászonra, a mit a barbárok ruhájára varrtak dísznek. Ez az applikációs hízmű Bizáncban volt divatban s némely volgamenti finn népnél ma is virágzik. Én legalább azt hiszem, nagyon megszívlelni való dolgok ezek nekünk.

megállapítani“, mondja szerző, ki azonban művének más helyén úgy látszik hajlandó Gizella királynénak tulajdonítani ez öltésmód feltalálását Lefebure után.

Kívánjuk, hogy Szmik úr, a magyar női kézimunkák egyik legalaposabb ismerője, több ilyen becses tanulmányt gazdagítsa hasonló munkákban általa is szegénynek tartott irodalmunkat.

Bátky Zs.

Néprajzi könyvészet 1908-ról.

a) Magyarország.

- Alscher Ottó.* Der Banat und seine Deutschen. Die Karpathen II. évf. I. köt. 26—28. l.
- Andronicus.* A piros bársony bugyogó. Az Ujság 53. sz. (Az osztjákokról.)
- Auer Károly.* Száz év a romániai magyarok életéből. Magy. Állam 146. sz.
- Auerbach.* Die Sterblichkeit der Juden in Budapest 1901 bis 1905. Ztschrft. Demographie d. Juden. 1908 Okt.—Nov.
- Bakonyi Hugó.* A Prometheus-monda a világirodalomban. Ujvidéki magy. áll. polg. leányisk. 1907/8. értes. 3—18. l.
- Balla János.* Régimódi fenyítések Kecskeméten a XVIII-ik században. Kecskem. Lapok 100., 101. sz.
- Balogh Pál.* Hazánk népei s a magyar nyelv. Pesti Napló 66. sz.
- Bársony István.* Gulyások. Budap. Hirl. 115. sz.
- Beluleszkó Sándor dr.* Újévi népszokások és babonák hazánkban. A Kor 25. sz.
- Beluleszkó Sándor dr.* A piros tojás. U. o. 32. sz.
- Beluleszkó Sándor dr.* Egy pusztuló népről. A Kor 26., 27. sz. (Maórik.)
- Benkóczky Emil.* Palócz földről. Uránia 26—27. l.
- Benkóczky Emil.* Gúny- és ragadvány nevek. U. o. 323. l.
- Bratter, C. A.* Die Kutzowalachische Frage. 1907. Ism. P. Pester Lloyd 208. sz.
- Bud, Tit.* Poezii populare diu Maramures. (Din vieța poporului român III.) Bucuresti, 1908. Acad. roman. (8-r. 86 l.) 1 leü.
- Csefkó Gyula.* A hét falusi csángók eredete. Hosszufalusi polg. fiúisk. értes. 1907/8. 9—12. l.
- Csudáky Bertalan.* Vizkereszti népszokások. Budapest 11. sz.
- Csudáky Bertalan.* A divat története. Budap. Hirl. 27. sz.
- Czigány-szokások.* Egyetértés. 173. sz.
- Czirbusz Géza dr.* Hegyek és folyók nevei Erdélyben. Erdély 139—148. l.
- Déry Gyula.* A cigányok Európában. Monografia három részben. A cigányügy mai állásáról, tekintettel múltjára és jövőjére. (Az európai államokban a cigányokra vonatkozólag kiadott parancsok, törvények, rendeletek és létesített telepítési kísérletek kimutatása, részben eredeti forrásokból. I. rész: A cigányok az európai államokban. II. rész: A cigányok Magyarországon. III. rész: A cigányok telepítése. Budapest, 1908. Légrády testv. ny. (2-r. 64 l.)
- Divald Kornél.* Néprajzi jegyzetek Sáros vármegyéből. Múz. könyvt. értes. 67—73. l.
- Etnografičnyj Zbornik.* Lemberg, 1906. Ism. Seprődi János. Ethnogr. 52—61. l.
- Fekete Gyula dr. (Nagyiványi).* A nők helyzete a középkorban. Egyetértés 165. sz.
- A régiek lakmározásai. U. o. 279. sz.
- Ferno M.* Die Fastenspeisen zur Fastenzeit. Pressburg. Ztg. 69. sz.
- Fest Dr. A.* Das ungarische Volkslied. Die Karpathen II. 549. l.
- Fischer, Dr. Emil.* Die Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanvölkerschaften Archiv. f. Anthrop. N. F. VII. Bd. 1—15. l.
- Flesch Ármin dr.* A zsidó a magyar közmondásban. Izr. magy. irod. társ. Évkönyv 176—194. l. (Külön is megjelent).
- Garády Viktor.* Varsa. Budap. Hirl. 297. sz.

- Gepcsényi I.* Die Sage von Beczkó. Pöstyén. Gipsz H. ny. (8-r. 18 l.) 40 f.
- Gubitzka Kálmán.* Újabb népvándorláskori lovassirokról a Bácskában. Arch. Értes. 419—421. l.
- Hanusz István.* Hazai történetünk állatregéihez. Kecskeméti főreálisk. 1907/8. értes. 3—6 l.
- Hanusz István.* Helyneveink történetéhez. Kecskeméti Lapok 161—163. sz.
- Hekler, Dr. Anton.* Avarische Reitergräber in Dunapentele. Pester Lloyd 188. sz.
- Herman, Ottó.* Das Paläolithicum des Bükkgebirges in Ungarn. (Miskolcz. Das Színvatal. Die Höhlen.) Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 38. Bd. 232—263. l.
- Horger Antal.* Hétfalusi csángó mesék. Budap. Napló 265. sz.
- Huszkó József.* Az Istenfa. Tanulmány. Budapest, Pátria 1908. (8-r. 68 l.) Ism. Magy. Iparművészet 764. l.
- Igézés Újbányán 1687-ben. Budap. Hirl. 149. sz. 41. l.
- Ignotus.* Cigányok. Nyugat 476—479. l.
- Istóczy Győző dr.* A magyar nemzetet megillető hely az európai népcsaládban. Népismei és nyelvészeti tanulmány. Egyúttal válaszul a magyar nemzet ellen bel- és külföldön intézett támadásokra. Budapest, 1908. Buschmann ny. (8-r. 72 l.)
- Janka István.* Szigliget romjai, a helyi vonatkozású népmondák. Balatonvidék 21. sz.
- Karácson Imre.* Sátorozó ráják. Századok 919—923. l.
- Karl Lajos.* Magyar szentek életének hatása a Florence-mondára. (Kivonat.) Akad. Értes. 411—426. l.
- Karl L.* La Hongrie et les Hongrois dans les chansons de Geste. Revue des Langues Romanes. 51. köt. 1—38. l.
- Kertész K. Róbert és Sváb Gyula.* A magyar parasztház. 1. 2. füz. 1908. Ism. Jakabffy Zoltán. Vasár. Ujs. 12. sz.
- Kohut, Dr. Adolf.* M. G. Saphir und Ungarn. Pester Lloyd 210. sz.
- Kóródy Miklós.* A cigány gyermekek. Néptan. Lapja 19. sz.
- Kőrösy Albin.* A virágjátékok. Kath. Szemle 756—771. l.
- Kossa Gyula dr.* Kigyó az emberben. Budapest, Hornyánszky V. ny. 1908. (8. r. 10 l.) Kötéltvágás (képpel). Világ-Krónika 22. sz.
- S. Kovács József.* Hogyan „gilicseznek“ Gyergyóban? Erdély 17—20. l.
- Krausz Sámuel dr.* Egy kis embertan. Izr. magy. irod. társ. Évkönyv. 315—337. l.
- Krausz, Dr. S.* Kinderhumor und Kinderreime. Pester Lloyd 143. sz.
- Lacea, Dr. C.* Das Nibelungenlied und die Rumänen. Die Karpathen II. 505—506. l.
- Lakodalmi meghívó 1827-ből. Közli: Krónikás. Nagykőrösi Hetilap 37. sz.
- Lévay Mihály.* Karácsonyi népszokások. Igaz Szó 52. sz.
- Malonyai Dezső.* A tolnamegyei Sárközből. 1. A csöröglő. Budapesti Hirl. 198. sz. — 2. A hol „jóval élnek“. U. o. 207. sz. — 3. A vagyon. U. o. 213. sz.
- Malonyay Dezső.* Tanyavetés a Balatonon. U. o. 224. sz.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

NÉPRAJZI HIREK.

Néprajzi alapítvány. Népünk és népies költőink nyelvének kitünő ismerője és tudós magyarázója, *Lehr Albert* akadémikusunk a M. Tud. Akadémiát egy bennünket is érdeklő alapítvánnyal gazdagította. A 2000 kor. alapítvány kamataiból ugyanis két éveként pályázat irandó ki oly értekezésre vagy tanulmányra, melynek tárgya a „*Néprajz és Népköltészet*“, valamint „*Petőfi és Arany János költészete*“ köréből veendő. A pályakérdést a M. Tud. Akadémia I. osztályának Irodalomtörténeti Bizottsága állapítja meg, mely bizottság egyszersmind az alapítvány ügyrendi szabályzatát is formulázza. Midőn a hazai néprajz e tudomá-

nyos térfoglalását örömmel jelezzük, megemlítjük még, hogy az alapítványt a M. Tud. Akadémia 1909. decz. 20-ki összes ülése tudomásul vette és köszönetét jegyzőkönyvében (Akadémiai Értesítő, 1910. évi foly. 45—6. l.) megörökítette.

A Magyar Népköltési Gyűjtemény új szerkesztői. A Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményének (*Erdélyi János „Népdalok és Mondák“* című három kötetének) új folyama, melynek I—III. kötetét *Arany László* és *Gyulai Pál*, IV—X. kötetét pedig *Vargha Gyula* szerkesztette, az utóbbi lemondása következtében szerkesztőt cserélt. *Vargha Gyula* szerkesztő elhatározását a febr. 2-án tartott tagválasztó közgyűlésen jelentette be s ugyanakkor utódjainul ajánlotta társaságunk alelnökét, *dr. Katona Lajos* egyetemi tanárt és társaságunk főtitkárát, *dr. Sebestyén Gyula* Kisfaludy-Társasági rendes tagot. A közgyűlés *Vargha Gyula* elhatározását — szerkesztői munkásságával szerzett nagy érdemeinek jegyzőkönyvileg történt megörökítése után — mély sajnálattal tudomásul vette s ajánlata alapján utódjait oly megbizatással egyhangúlag megválasztotta, hogy *dr. Katona Lajos* a népmesei és mondai részt, *dr. Sebestyén Gyula* pedig a népköltés többi csoportjait lássa el a szerkesztés teendőivel.

Adomány társaságunk részére. Nagyobb pénzintézeteink közül az elmúlt üzletév lezárása alkalmával az *Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár* 1909. évi tiszta nyereségének köz- és jótékony célokra szánt részéből társaságunknak az előző évi adományok kiegészítéseül 100 koronát juttatott.

„Turáni dalok. Mondai és történelmi hős-énekek.“ *Zempléni Árpád* tagtársunk e címen egy kötet elbeszélő költeményre hirdet előfizetést. Szerintünk a magyar néprajz minden barátjának érdeklődni kell az iránt a kitünő epikus iránt, a ki elbeszélő műveiben a magyar néprajz eredményeit meglepő mértékben tudja értékesíteni. A felhívás egész terjedelmében így hangzik:

Nemzeti kötetnek szántam a „*Turáni Dalok*“-at. Tíz évig dolgoztam rajta. Ami ősmondát a velünk rokon népek megőriztek, azok legszebbjét, legeredetibbjét szerzettem versekbe. Haldokló és kihalt népek ősrégét szövögettem újjá. E hagyományok feltárása, megmentése és földolgozása az emberiség számára legelső sorban magyar írók kötelessége. Hiszen mi érthetjük meg azokat legjobban, mert e mondakincs valaha a magyarság kincse is lehetett. Legyen tehát — gondoltam — újra azzá; gazdagítsa nyelvünket, színesítse képzeletünket, erősítse nemzeti önérzetünket: hogy lelkiünk őseréjét idegen környezetünk állandó ostroma meg ne rendíthesse.

A magyar szellem gyökerei keletről s nyugatról egyaránt táplálkoznak. Újabban az irodalom, mint a tudatlan gazda, csak a nyugati oldalát műveli e fának. Keletre magyar, fordulj Keletre!

Világ kezdetétől világ végéig folyó körkép e verses könyv: finn, vogul-osztyák, török-tatár, babiloni, magyar és japán mondai és történelmi hősökkel. Tanulsága pedig a műnek az, hogy mi, turániak, se voltunk kisebb vezérei a világnak egykor, mint az árja népek ma. S nemcsak egymás tanítványai, nemcsak versenytársak, hanem egymás végzete is vagyunk, kiknek kezében egymás pusztulása villog, hacsak, sárgák és árják, idejekorán meg nem értjük egymást.

Könyvemet *Reguly Antal* emlékezetének ajánlva, kérem az olvasó közönség hazafias pártfogását.

Zempléni Árpád.

Megjegyezzük, hogy a kötet 18—20 iven tavaszra jelenik meg. A könyv ára füzve 5 kor., diszkötésben 8 korona, mely összeg a szerző címére (Budapest, IV., Bástya-uteza 11. sz.) küldendő. Iskolák, tanulók, tanfériak, könyvtárak 20% árengedményben részesülnek. Gyűjtőknek 5 előfizető után tiszteletpéldány jár.

A folyó évi közgyűlés. A M. Néprajzi Társaság f. évi közgyűlését márczius 30-án, szerdán, d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia I. e. üléstermében tartja meg. Az alapszabályok 11. §. c) pontja szerint. Benne résztvenni minden tagnak joga van. A közgyűlés elé terjesztendő mindennemű indítványok a közgyűlést legalább két héttel megelőzőleg a titkárság útján a választmánynak bejelentendők, hogy ez a kérdést alaposan megfontolhassa s véleményét a közgyűlésnek előterjeszthesse.

Hivatalos nyugtázás

az 1909. évi december hó 1-től 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1908. évre: Gaál István dr. — Solymossy Sándor dr. — Uhlár Béla — Zempléni Imrey Árpád — Összesen 24 K — f.

1909. évre: Bartók Béla — Budapesti Könyvtár-Egylet — Fehérváry Dezső — Gaál István dr. — György Lajos — Mader Béla — Nagybányai Múzeum-Egyesület — Podolini kath. gimnázium — Schmidt Tibolt — Sztója Miklós dr. — Tóth-Szabó Pál dr. — Uhlár Béla — Zempléni Imrey Árpád — Zloczky Theodor — Összesen 84 K — f.

1910. évre: Antal Géza dr. — Bajai m. kir. áll. tanítóképezde — Bátky Zsigmond dr. — Boross György — Déghy Ödön dr. — Graf Samu — Kassai praemont. főgimnázium — Tóth-Szabó Pál dr. — Waldmayer Károly — Zala-Egerszegi m. kir. áll. főgimnázium — Összesen 60 K — f.

1911. évre: Szent-Adorjáni áll. el. népiskola — Összesen 6 K — f.

Alapítványi kamatot fizetett: 1908. évre: Sebestyén Gyula dr. 6 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból: 24.— K jan. 1-től 778 K 70 f.

1909. és követk. évi díjból. 150.— " " " 2923 " 40 "

alapítványi kamat 6.— " " " 6 " — "

alapítványi díjból —.— " " " 100 " — "

Budapest, 1910. február hó.

Kövecsesi Dancs Árpád,

pénztáros (II., Toldy Ferencz-u. 50.)

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára

(Városliget, Iparcsarnok)

további intézkedésig a nagyközönség számára

 zárva.

Kutatóknak a gyűjtemény és a könyvtár nyitva van hétköznapon-
kint 9—1 óráig.

 Megjelent:

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.
(Hornýánszky Viktor könyvnyomdája.)

↔ **Ára 8 korona.** ↔

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII. József-utca 32. II.)

Pénztáros:

Köveesesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferenc utca 50.)

Ellenőr:

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Beluleszkó Sándor dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.
Feichtinger Győző

Galgóczy János
Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Munkácsi Bernát dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.
Réthy László dr.

Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
† Széll Farkas
Szily Kálmán dr.
Szinnyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzék egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszóialások és lakozimbejele-
tések pedig
Kővecsesi DANCŠ ÁRPÁD
pénztárhoz (Bpest, II., Toldy
Ferencz u. 50. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-n. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtákkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címzendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1910.

TARTALOM.

	Lap
<i>Vikár Béla</i> : Ősköltésünk élő emlékei (I.)	65
<i>Lakatos Károly</i> : A régi szegedi halászok jelképes madarai (I.)	82
<i>Dr. Schweiger Lázár</i> : Wundt elméletei a művészet és néprajz kapcsolatairól (I.)	90
Néphit és népszokások.	
<i>Munkácsi Bernát</i> : A samán istenidézés és bűbájosság a vogul-osztják hitéletben (I.)	97
<i>Benkóczy Emil</i> : Sajbózás	113
— — Ki a legény a faluban?	114
<i>Mátrai Róza</i> : Adalékok a nógrádmegyei magyarság néphitéhez	115
Népköltészet és népzene.	
<i>Beke Ödön</i> : Odysseus cselei a votják népköltésben	117
Irodalom.	
<i>Munkácsi Bernát</i> : Szinnyi József: A magyarság eredete, nyelve és honfoglalás-kori műveltsége	118
<i>Heller Bernát</i> : Kármán Mór a népmeséről és a népköltészetéről	121
Kisebb közlemények.	
<i>Both Béla</i> : Hazavezetés	125
<i>Fekete József</i> : Kibőjtölés	125
Néprajzi hírek.	
A finn-magyar összállások	126
Radloff-jubileum	126
Baráthosi Balogh Benedek második amurvidéki tanulmányútja	126
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társ. 1910 jan. 14-ki üléséről	127
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társ. 1910 febr. 22-ki üléséről	128

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára

(Városliget, Iparcsarnok)

további intézkedésig a nagyközönség számára

 nyitva.

Díjtalanul: vasárnap d. e. 9—12-ig, d. u. 3—6-ig, kedden és pénteken d. u. 3—6-ig.

Személyenkint 1 korona belépődíjért: a többi hétköznapokon d. e. 9—1 óráig.

Iskolák és intézetek előzetes jelentkezés után a délelőtti hivatalos órák alatt mindennap megtekinthetik.

ŐSKÖLTÉSÜNK ÉLŐ EMLÉKEI.

Jelentés újabb gyűjtéseimről.

A regös ének új fölfedezése és a pragmatikus módon összegyűjtött változatok nagy számának közzététele, valamint a nyomában támadt irodalom által nyilvánvaló lett, hogy a Dunántúl és a székelység hagyomány kincse között szoros és mindenesetre nem az utóbbi időkből származott hanem ősrégi összefüggés áll fenn.

Hasonlókép az ősi egységből magyarítottam én már korábban a nyitra-megyei palócz és a székely népköltési hagyománynak a Szentiváni Énekből kimutatott feltűnő megegyezéseit (Nyelvőr). Különösen a Virágok vetélkedése, a melynek azóta, szerencsés kézzel, dallamát is fölfedezték Bartók Béla Gyergyó-Csomafalván és Kodály Zoltán Nyitramegyében, az eredeti lelőhelyen, szembeötlő bizonyosság erre a kapcsolatra. Mind tartalmával, mely nincs némi keresztyénellenes szín hiján, mind alakjával (betűrim, párhuzamososság, rímtelen sorvégek) legrégebb költésünkből valónak mutatkozik. Ha összevetjük a székelység erdélyi településéről már Hunfalvy által kifejezésre jutott ama véleményt, hogy székely véreink a többi magyarság egységéből szakadtak ki Erdélybe, Karácsonyi Jánoséval, mely e település korát a XIII. évszáz körül bezártnak jelenti ki: akkor egy fontos kronológiai támasztékot nyerünk arra, hogy a székely-magyar néphagyománynak mindazon szórványos találkozásait, a melyek egyébként is régi jelleget tüntetnek fel és így nem vezethetők vissza az újabban helyreállt faji és nemzeti érintkezésre, mint *közmagyar ősköltési adalékokat* fogjuk fel. A nem elszórtan jelentkező, hanem országsszerte meglevő székely-magyar egyezések közt is lehetnek és vannak is bizonyára igen régi, az ősköltés korából való hagyományok (Három árva, Szeretnék szántani stb. stb.); de ezek más megbírálás alá esnek és nem nyujtanak oly biztos alapot az őseredeti közösség föltevésére. A határszéleken lakó, vagy a székelyektől egyébként elzártabban élő magyarság és a székelység közös emlékei, ha különben nem újköltés jellegűek, mindaddig méltán az ősi örökség kincsházába lesznek beoszthatók, míg róluk a későbbi eredet és átvétel be nem bizonyul. Erre pedig szerintem alig van kilátás.

Azt lehetne fölvetni e kiinduláspont ellen, hogy a magyar népköltési anyag ismert hiányai mellett az ily irányú bizonyítás nem ígér megnyugtató eredményt. Hátha a közbeeső és egyéb területek tüzetesebb átkutatása mind halomra dönti most levezethető következtetéseinket.

Ez az ellenvetés azonban sokat veszít különben el nem vitatható súlyából, ha számba vesszük: először is, hogy éppen az Alföldről, melyet első hely illet meg ez irányban, rendkívül pontos és bő gyűjtést birunk a Kisfaludy-Társaság népköltési vállalatában, kivált ennek második kötetében s még inkább Kálmány Lajostól, úgy hogy a székely és a dunántúli részek közé eső dalterületet elég behatóan ismerjük arra, hogy önmagában s amazokkal való érintkezése pontjaiban kellőleg tájékozódhassunk. Másrészt saját magamnak Csongrád és Békés megyéből s ezenkívül mind a székelyföldről, mind a Dunántúlról, kötetekre terjedő részletes gyűjtéseim vannak, valamint a nyitra- és hontmegyei, továbbá a heves- és borsodmegyei magyarság népköltését is, az irodalmi forrásokon kívül szintén igen beható saját kézirati gyűjtéseimből van módomban vizsgálódásaim alapjául venni. Ez által lehetővé válik rám nézve, hogy e téren talán merészség nélkül másoknál bátrabban mozgathassak.

Végre pedig ott van előttünk az a fontos és tökéletesen megbízható irány, melyet a regös ének mutat. Az ezen őshagyomány körül folyt nagyarányú, valósággal kataszterszerű gyűjtés nem hagy fenn kétséget az iránt, hogy míg az Alföldről a székelyföldre és viszont a dalterjedés vonalai meghúzhatók, sőt az északkeleti palóctság és a székelység folklórelbeli érintkezésére is biztos adataink vannak,¹ addig sem a dunántúli, sem az északi palóc dalterületnek a székelységgel való ugyanily kapcsolatára legkisebb adatunk sincs, a legújabb időből való s a mai kor közlekedési és egyéb viszonyaiból folyó találkozásokat leszámítva.

Ezek a mai népköltésünk tartalmának túlnyomó nagy részét kitevő közösségek kívül maradnak nyomozásunk keretén. Csak oly adatokra fogunk támaszkodni, melyekről be tudjuk bizonyítani, hogy nem lehetnek újabb időből valók.

Itt említjük meg ama szempontot is, a mely nem kis figyelemre méltó, hogy a nép ajkán mai napig fentartott, vagy a néptől már korábban fölgyűjtött s azóta kiveszett avagy kiveszöben levő hagyományok abban az esetben sem mennek vissza mindig irodalmi forrásokra, ha ilyenekből kimutathatók. Sok esetben nagyon is lehetséges, hogy valamely népköltési termék az irodalomban való megjelenése után tovább él; ámde élhetett már előzőleg is. Ez különösen a vallásos tartalmú költeményekre illik, melyek nem ritkán népi eredetűek s a nép ajkáról mentek át az irodalomba. Régi énekeskönyveink nem egy példát nyújtanak erre. Így a szent Istvánról való ének: Oh dicsőséges szent jobb kéz és Ah hol vagy magyarok tündöklő csillaga vagy a Boldogasszony anyánk alapjukban népi eredetű, csak utólagos irodalmi átdolgozás nyomait feltüntető alkotások. Szintúgy a Karácsony költészete nem egy népi terméket szült, a mely — némi csiszolással — megtalálta útját az énekeskönyvekbe, de a nép ajkán változatlanul élt, vagy önállóan fejlődött tovább. A mint nem lesz népi termék valami csak azáltal, hogy a nép éneкли, épúgy nem lehet valamely nép-

¹ Vikár: Szűcs Marcsa népballadánk eredete 14—20. l.

költeményt irodalmi eredetűnek tekinteni csak azért, mert irodalmilag is kimutatható. A népiség nem ettől függ, hanem egyrészt magában a szövegben ama tulajdonságok megvoltától, melyek azt népivé avatják; másrészt attól a módtól, mely az illető szöveg népi életében megnyilvánul. A változatok többet mondanak minden kommentárnál. Oly esetben, ha valamely népköltési lelet távoli pontokon kerül elő más-más szerkezettel, eltérő, de a mellett mégis tartalomra és alakra lényegileg egyező változatokban: nemcsak tösgyökeres népiségről lehet szó, akár irodalmi eredetű az illető szöveg különben, akár nem, de arról is, hogy régiséggel van dolgunk. Ellenben ily változatok nélkül biztos következtetésre csak ritkán juthat a kutató.

Még a dallamokról kell szólnom. A mi ezeket illeti, számos példa van, hogy a szövegek ősi egységének nem kell szükségkép a dallamok azonos vagy rokon voltával együttjárnia. Sok esetben kimutatható, így pl. a regös ének magyar (nem székelyföldi) szövegeinél, hogy a dallam újabban társult a régi szöveghez; vagy a régi dallamot más szöveg vette át és őrizte meg. A székely „reg“ dallamát a szorosabb értelemben vett magyar terület, meglehetősen elváltoztatva, csak egyetlenegy helyen tartotta meg; a többi pontokon mást fogadott el helyette, többnyire a pünkösdőló versek változatosabb, élénkebb zenéjét. Az eredeti ősdallam szépen kibővítve, egy országszerte divó lírai költeményhez társult: a *Szabad péntek, szabad szombat* kezdésűhöz. Ennek első két sora nagyjában ugyanaz, mint a székely regé; ugyanerre éneklik a bíró fiáról szóló balladát s az Alföldön, Borsod megyében, a báró leányáról szólót, még tovább képezve azt ki, mint az idézett lírai dalban, melyből sok helyütt már játékdal lett. A dallamok különbözősége maga tehát nem áll útjába annak a föltevésnek, hogy az illető hagyományok szövegét, ha egyébként kellő változati különbség mellett versalak és tartalom egyezése nyilvánvaló, ősi közösségből valónak ne ítélhessük. Itt elsősorban a szöveg dönt. Ha ez, szigorú vizsgálat alapján, megfelel az egyezés feltételeinek: akkor a *dallambeli eltérés inkább a régiség mellett*, mintsem ellene szól. Újabb időből való átvételek esetén a dallam rendszerint ugyanaz szokott lenni; mert az új dallam többnyire szebb is a réginél s ennél fogva nincs ok arra, hogy mással cseréljék föl. Látjuk, hogy játékdalaink szövegei közt a legtávolabbi pontokon mennyi a találkozás (pl. a Lengyel Lászlóról szóló őshagyománynál), holott dallamaik sokszor merőben idegenek egymástól. Azt is számba kell itt venni, hogy a dallam mindig könnyebben változik s ezáltal oly eltérések támadnak, melyek miatt az eredeti azonos-ságot később teljes lehetetlen felismernünk.

Végül természetes, hogy minden ily régiség át van írva mai nyelvünkre. Csak itt-ott maradt meg egy-egy elavult alak, melyekre majd rámutatunk; de legtöbbször ezek helyett ma valamely, a régi alakra visszacsengő pótlás van.

Ezen elvek alapján állva, tettem annak idején vizsgálat tárgyává a szentiváni, majd a regös éneket és jutottam az ősi székely-magyar egység föltevésére, mint szükségszerű folyományra.

Ezt a fölfogásomat azóta csak megerősítették Sebestyén Gyula újabb dunántúli közlései a Kisfaludy-Társaság népköltészeti gyűjteményében. Itt nem egyszer a gyűjtő maga is rámutat a székelységgel való kapcsolatra, de sok esetben nem mutatható rá, mert az csak előttem lett világos, midőn említett fölfogásomból folyólag gyűjtéseimet egyenesen az érintetem összefüggés nyomainak kutatása végett Zala és Vas megyére, mint a regös-ének által a székely-magyar egységet legfeltünőbbben demonstráló területre irányítván; ott még számos új, idevágó adatra bukkantam. Már előbb is gyűjtöttem ugyan a zalai részeken, így Senyeházán, Kistrákoson, Viszákön. Tüzetesebb gyűjtés alá azonban épp a mondott szempontból csak pár éve fogtam a két dalos megyét, mindenek előtt azokon a pontokon, melyeknek tájszólását és különösen regölése módját a székely regölő helyekéhez legközelebb állónak ismertem.

E pontok: Vas megyében Kőszeghez közel Velem és Szerdahely, az egészen különálló kis magyar sziget; továbbá Zalában az Egerszeghez közelfekvő Andrásbida, Nagy- és Kis Páli, Boldogfa és Hóttó (*Hódtó).

Azután kiterjesztettem a gyűjtést más pontokra is. Vas megyében sorra került: Felső- és Alsó-Ór, hasonlóan elszigetelt magyar telepek; továbbá Kőszeg vidékén Lukácsháza, Egervár, Nagy-Csömöte; Szombathely mellett: Dozmat, Búcsú és Olad. Zalában: Alsó- és Felső-Bagod, Szöpötk, Resznek, Baglad, Gólicza major, Szombatfalva, Jakabfa, Szentgyörgyvölgye, Nemesnép, Gáborjaháza és újra Kis-Rákos és Viszák, Ispánk, Szaknyér és Senyeháza. Némely helyet, a hol kiválóan eredményesnek bizonyult a gyűjtés, mint Gáborjaháza, Hóttó, Boldogfa, Kis-Rákos stb., több ízben is fölkerestem; egy helyütt pedig, Reszneken, két egész nyáron át folytattam buzgón a gyűjtést, úgy hogy magáról erről az egy helyről ötszáznál több dal, mese és egyéb följegyzett hagyomány van gyűjteményeim között.

Az aratás, melyre így szert tettem, mindenkép gazdag, de azt gondolom, értékessé különösen azok a leletek teszik, a melyek bizonyítják kiinduló pontom helyes voltát, hogy e dalterület és a székely őshagyomány folklóre-anyaga, régi népköltészetünk hagyománykincse eredetileg egységet alkottak, ugyanazt, melyről a regös ének székely-dunántúli egyezései tanúskodnak. Ha elfogadjuk, a történeti adatok tanúságtétele alapján, a székelység és a többi, legkivált a dunántúli magyarság közt való egykori közösség megszűnésének időpontjául a tizenharmadik évszáz idejét, a mint Karácsonyi János dr. meggyőzően bizonyítja, akkor a folklóre-beli egyezésekre nézve is ki kell mondanunk, hogy nem lehetnek újabb keletűek az említett időpontnál, mert különben azt kellene bizonyítani, hogy az Erdélybe települt székelység és a többi magyarság közt az elszakadást követő időben is folytatódott az érintkezés, akár közvetlen, akár közvetve, erre pedig semmi adatunk nincs. Ha tehát kirekesztjük az újabb idők politikai és közlekedési viszonyai folytán helyreállt kölcsönös érintkezésből magyarázható mindazon egyezéseket, a melyek egyébként is a közmagyar újköltés jellegét mutatják, és csupán azokra szorítkozunk, a melyeket eddig a kizárólagos székely népköltési hagyománykincs tartozékainak tekintettünk, minthogy más magyar részokről

nem, vagy csak egy-egy elszigetelt helyről voltak ismeretesek; ha ezekre vonatkozólag sikerül megállapítanunk azt, hogy nemcsak a székely népakján élnek, hanem Dunántúl, leginkább a regőló Zala és Vas megyében is megvannak, máshol azonban nem, vagy csak szintén oly távoleső pontokon, mint a nyitramegyei vagy a többi palóczság: akkor véleményem szerint a regős énekekkel egykorú ősköltési hagyományokat kell az ily leletekben látnunk. S ezzel megkapjuk a választ, még pedig a nagyon is beszédes választ arra, a mit Négyessy László kérdezett a Kisfaludy-Társaság egyik ülésén: hova lett az ősök költészete, hol van a Halotti Beszéd előtti magyar irodalom? Felelet: megvan, nem veszett el, csak nem kell a holdban keresnünk és csak ki kell emelnünk őket a reájuk rakódott új rétegek közül, külön kell választanunk az egymásba vegyült régít és újat s mind az elbeszélő, mind a vallásos és a világi érzésköltészet, mind a játszi humor és az ősi bölcsesség aranyánál többet érő drágagyöngyei gazdag füzérekben fognak előnkbe kerülni. Újabb gyűjtésem főbb eredményeit, mint e fölélesztő munka kísérletét terjesztem alábbiakban elő.

Úgy érzem magamat e kísérlet közben, mint a bányász, a ki egy elhagyott, régen te dúsan jutalmazó tárnába ereszkedik le s a mai kor fejlettebb eszközeivel sikerül a rég pihenő bánya mélyéből új kincseket felszínre hoznia. Nem is meritem ki a feltárható erek mindegyikét, inkább kedvet akarok csinálni másoknak, hogy utánam jöve, talán több hivatással és több szerencsével próbálják meg e bánya mélyeit kutatni. Ha valaki csak egy porszemet talál is, drágakőnél többet ér az. Mert abban gazdagit bennünket, a miben oly szegények voltunk mostanig: ősi költésünk áhitott emlékeinek élő kincseiben.

I. Keresztyén őshagyomány.

Sebestyén Gyula dunántúli gyűjteménye több betlehemes játékot és karácsonyi éneket foglal magában. Ezeknek már futólagos egybevetése a Székelyföldről ismeretes ily tárgyú közlésekkel¹ a köztük levő, sokszor egész versszakokra kiterjedő szoros egyezést nyomban elárulja.

Székelyföldi, több éven át folytatott gyűjtéseim közben Sz.-Udvarhelyt *Lukinics* Imre dr. tanár egy kézírati gyűjteményt ajándékozott nekem, a mely 138 lapon, melyek közül az első hiányzik, az utolsónál pedig egy vagy több levél ki van tépve (közből és a végén is egy-két lap elszakítva), csupa vallásos költészetet tartalmaz. Nyelvi szempontból különös érdekessége, hogy eleitől végig erdélyi örmény-magyar tájszólás. Többnyire templomi énekek; de van nem egy, a mely tisztára népies, ünnepi alkalmakra szóló, szokásköltészeti termék. A régi énekek sorában nevezetes a Boldogasszony

¹ Ethnographia VII: 107—112. II. Déváról, a bukovinai csángóktól és u. o. 389. I. és folyt. Csikból. Távolabbi egyezés Ethn. II: 391. I. a mátraalji palóczságtól. Vö. továbbá: Kisf.-Társ. Népk. Gyűjt. I. k. 1—134. II. Karácsonyi mysteriumok és vízkeresztii játékok. Kálmány: Koszorúk 1—17. II. és Szeged népe 123—137. II.

anyánk kezdetű és a szent Istvánról való ének egy-egy igen szép változata. Az 54. lapon egy vízkereszti köszöntő kezdődik, melyet a tájszólás jellemzésére ide iktatok:

Ezer hitszáz hatvon három.

Melyben kívánnya az Három,¹
Algyon ki egy és Három,
Boldizár

Menyhárt Cáldoának királya barátom
Köszönöm ez uttal fel látogatásom
Kész vagyok s im Veled liszen utazásom
Tsok Gáspártis hijjuk menyünk inkább hármon.

Gáspár Arábia királya szomszédünk
Köszöntünk s im nekünk a valna szándikünk
Hogy azt az új királyt kit csillogba látunk
Imádjuk hogy ligyen örökös barátunk.

Üdvöz ligy s áldot ligy szüz sz. szüleiddel
A ki születél Anyátul idővel,
De öröktül fogva Az Atya Istennel
Egy vagy s azért álldunk tegedet töményel.

Már hazánkbo vissza térünk,
Naha kedves itten lennünk
s nehiz el Menetellünk
Azon kirünk
Algy meg bennünk,
Egész Nipünk és Földünk
Ah Sz. Atya, oh szüz Anya
Oh Jesusunk ligy velünk.

A költemény első sora jelzi az évszámot: 1763. Valamennyi vers egy kéz írása. Legfontosabb ránk nézve, hogy egész csomó karácsonyi ének van köztük, még pedig szorosabban nem a többi, más helyekről közzétett, hanem a Sebestyén közölte dunántúli változatokhoz csatlakozó szöveggel. Így a 35—6. lapon:

a) *Örmény-magyar énekeskönyv* :

1. Pásztorok, keljünk fel,
hamar induljunk el.
Ime angyal jelenti,
hogy messiás születik.
Ne késsünk,
siessünk,
Fárodtságunk ő érette ne sajnáljuk,
talám még az éjjel is.
riátaláluk.

b) *Sebestyén* :

1. Pásztorok kellyünk föl,
hamar indullyunk el,
im Angyal szók jelentik,
hogy Messiás születik,
el mennyünk,
siessünk,
fárodtságunk mostan mi ne sajnálluk,
talán még az éjjel is megtaláljuk.

¹ Értsd: a köszönteni jövők.

<p>2. Ime már nem messze
fényesség jelenti:
Betlehem városában,
rongyos istállócskában.
jászolban,
pólában,
be vagyon takarva rongyooskában
és vagyon helyheztetve a szénában.</p> <p>3. Jaj szegény mind fázik,
könyveitől ázik,
mert nincs meleg dunyhája,
sem czifra nyoszolyája:
a széna
párnája,
ökör, számár lehelt ő rejája,
barmok szája melegítő káljhája.</p> <p>4. Mit adjunk hát néki
ajándékol kiki,
hogyan kedvét találhassuk,
szívesen imádhassuk?
Egy bárányt
mint aranyt;
ilyen szegény pásztoroktól elég lészen,
talán még az aranyból is többet téssen.</p> | <p>4. Ime már nincs messzi,
fényesség jelenti
Betlehem határában,
nem fekszik palotában,
jászolyban,
pólyában,
bé van takarva egy kiss posztótskába
Istenségét rejti kis
ronggyotskában.</p> <p>5. Jaj szegényke fázik,
könyveitől ázik,
mert nincs néki ruhája,
hideg az ágyotskája,
kis szalma,
kiss széna,
barmok szája melegítő káljhája,
ökör, számár lehölete dunyhája.</p> <p>6. Mit vigyünk hát néki,
ajándékot kiki,
hogyan kedvet találhassunk,

egy Bárányt,
mint aranyt,
ilyen szegény pásztoroktól elég lesz,
talán még az aranyból is többet tesz.</p> |
|--|---|

E költeménynek eleje megvan a csiki székelyeknél; de akkora különbséggel, mely már a változatok egymás közt való időbeli nagy távolságára vall:

Pásztorok kejjünk fel
s hamar induljunk el
Betlehem városába
rongyos istállócskába
siessünk, ne késsünk, hogy még ezen éjjel ott lehessünk,
s mi urunknak tiszteletet tehessünk,¹

Ugyanez a változati különbség előkerül Dunántúl is néhány töredékben,² annak jeléül, hogy a kétféle szöveg már a szétválás előtt kialakult. Ez az utóbbi szerkezet a régi énekeskönyvekbe is átment.

A dévai csángóktól följegyzett változat már bővebb és igen közel áll az Örmény-magyar Énekeskönyvünkben való fenti szerkezethez:

Pásztorok keljünk fel,
hamar induljunk el:
Ime angyal jelenti,
hogyan Messiás született.
Ime már nem messze
fényesség jelene (:)
Betlehem városba,
rongyos istállócskába
pólyába takargatva.

¹ Ethn. VII: 394. 1.

² Sebestyén: id. m. 9, 26. 1. stb.

Jaj mint fázik,
 könyeitől ázik,
 mert nincs neki dunyhája,
 sem ékes nyoszolyája,
 csak széna párnája!
 Barmok szája melegítő kályhája,
 ökör, számár lehel már ő reája.¹

Már most a székely változatok pontos megfelelője ime előkerül Dunántúlról, egy 1815-ben másolt falusi kántorkönyvből.² Itt a mi négy versszakunk helyett már hét van, de a többi három nyilván hozzáköltés, illetőleg vegyülés a gazdag rokontárgyú versek köréből. A megegyező versszakok mind a mellett nem oly szórúl-szóra egyeznek, hogy újabbkori átvételt kellene föltételeznünk. Bátran állíthatjuk, a regös ének analogiáját tekintve, a hol nem egyszer hasonló szoros közelség mutatkozik a megfelelőek között, hogy az Ö. M. É. K. a székely-dunántúli egység korából eredő szerkezetet tartott fenn, ugyanazt, a mely Dunántúl is megvan. A rimes alak, mely különben is kezdő fokozaton áll, nem szól a régiség föltévése ellen. Rímről ugyan a regös ének még nem tud, de az még ennél is régiebb ősköltemény, rész szerint pogánykori; holott karácsonyi énekünk valószínűleg a XII. évszáz végéről, vagy a XIII. elejéről való, ekkor pedig a rím már *jó régen* használatba jöhetett, másként az irodalmilag ismeretes első példák nem lehetnének oly fejlettségi fok jelzői, minőt bennük találunk.

Látnivaló, hogy az Ö. M. É. K.-beli szöveg valamivel mégis eredetibb szerkezetű, mint a vele párhuzamos dunántúli. Az első és a negyedik versszak vége egy szótaggal hosszabb; *léssen, vagon, érette, reája, talám* fordulnak elő, míg az utóbbinak nyelve már egészen újkori.

E változatokkal szemben töredékesnek mutatkozik a bukovinai csángó, a csiki székely és több más dunántúli alak, melyeket szintén Sebestyén közöl. Az egyikben,³ idegen szöveg közé vegyülve, az Ö. M. É. K.-beli változat második, harmadik és negyedik versszaka mindössze tizenöt sorba összeszorítva, a versforma is elüt. De mégis akad köztük egy sor, a mely teljesen a székely alakhoz csatlakozik:

nincsen neki dunyhája,
se cifra nyoszolyája.

E szerint a teljes dunántúli szövegben ez a sor így lesz eredeti.

A másik még rövidebbre, két versszakra zsugorodott össze s azonkívül ebben is vegyülést mutat;⁴ hasonlóképp a harmadik.⁵ Kisebb, vegyült részek és átdolgozások több helyen a betlehemes játék szövegei közt.

Hogy az Ö. M. É. K.-beli szöveget méltán tekintjük ősalaknak, bizo-

¹ Ethn. VII. 110—1. II.

² Sebestyén id. m. 72—4. I.

³ Id. m. 20—21. I.

⁴ Id. m. 31. I.

⁵ Id. m. 38. I.

nyitja egy szintén kissé vegyült, már dramatizált alakú, némileg zavaros, de a mienkkel egyformán mégis négy szakaszra oszló följegyzés.¹

Sok új részlet és egyben többszörös vegyülés által külön költemény számba megy a zalamegyei Hóttóról följegyzetem következő karácsonyi ének:

Bár máskorra hagynátok
az álmot,
Istennek hiv embere:
pásztorok,
bojtárok!
Mennéték látogatni
kik vagytok,
jámborok,
Szűzanyát,
Máriát;
teljesíti az Irást:
szűz lévőány,
oltovány
ma szülte a Messiást
Kit megjövendölt a
próféta,
posztó között jászolba
be vagyon póházva.
Ott állnak mellette
a barmok:
ökör, szamár mislétel,

hogy ő a
főura.
Az égén egy csillag
fog lenni jelenségték:
a mely helyen az megáll,
tudjátok,
ott lészén az uj király,
buzgón imádjátok.
Bármit vihessünk néki:
talán nincsen vánkosa,
mégfázik szegénke;
égyy arant,
égyy báránt
szívből ajállunk fél;
tudja azt: a pásztor
és bojtár mily kevéssel,
mégélégszik kis sajttal,
kis vajjal.
Csak siessünk hozzája,
nem lészén sémmit baj.²

Egy, már utórészében újabb költésnek mutatkozó, egyébként némileg erdélyi-magyar színű költemény van kéziratot kötetünk 47. lapján. Ez Jézus születéséről és szálláskereséséről szól:

1. Mostan kinyilt egy szép rózsavirág,
kit régenten várt az egész világ,
Betlehemben kibimbózott zöld ág.
királynemből méltóság.
2. (Mégsem talált szállást az városban,
maradása lött csak az hostátban,
mert lakosi inkább az urakon
kabdosnak, mint Jézuson.)
3. (De meg ne vess, hogy későn ismérünk,
mert már hisszük, hogy születlett értünk,
szűz véréből mi édes reményünk,
meg ne vesd mi énekünk.)

Szintén három versszak felel meg ugyanennek az Alföldön,³ Csongrád vidékén; de a harmadik már más. Részletei mutatják, hogy a székelységtől való átvétel forog fenn s ezt az Alföld bővítette. Csupán az első versszakot

¹ Id. m. 54—5. ll.

² A közlő megjegyzése: „litt a faluban tanultam édes apámtól“.

³ Kisf. T. Ngy. I. 34.

ismeri egy másik alföldi hagyomány,¹ mely szemelláthatólag egyrészt a palóc, másrészt a dunántúli betlehemezőkre támaszkodik.

A költemény első versszaka megvan a dunántúlról két változatban² is, csaknem szó szerint azonos szöveggel. Az egyikhez a mienkből hiányzó, de oda jól beleillő versszak fűződik, a mely alkalmasint épp olyan új költés, mint a Ö. M. É. K. 2—3 versszaka, de szépségénél fogva megérdemli, hogy ide iktassuk:

Bölcsőd volna, elhidd, ringatnálak,
az hidegnek csipni nem hagynálak,
betakarva ugy ápolgatnálak,
szolgálnék mint urunknak.

Jézus szüleinek a szálláskereséssel való bajáról, mely itt a második versszakban érintve van, a már idézett csángó-magyar misztérium⁴ és a vele szorosabb rokonságban levő csiki székely betlehemjárás is megemlékezik.³ De az erre vonatkozó részletek itt már annyira önállóak, hogy szinte semmi egyezés nincs bennük a dunántúli hagyománnyal, a mely egyébként a lakáskeresésről szintén tud valamit:

Betlehemnek pusztájában
pásztorok vigyázatjában
nagy öröm hirdettetett,
mert a barmok pajtájában,
ökör, szamár jászolában

üdvözítőnk született.
Szállást nem adnak magának,
inkább rendelték azt másnak
egész Bethlehemben.⁵

És:

Mégszálták a főlházakat
és a vendégfogadókat:
nincs hele a Jézusnak,
nincs hele a Jézusnak.

Azért elmönt a pusztába,
ökör, szamár jászolába
üdvözítőnk született,
üdvözítőnk született.⁶

Felház úgylátszik, megfelel az Ö. M. É. K.-beli szöveg hóstátjának (*hochstadt).

Egy saját gyűjtésemben levő martonosi (Udvarhely m.) följegyzés szerint:

Elindula József
Betlen városába,
szállást kérdezőnek,
szállást nem kapának
a sok vendég miatt;
de mégis rëndéltek
a város végére,
romlott istállóba,
a barmok jászjába.

Pásztorok, pásztorok,
gyakran vigyázatok:
most születék Jézus,
most születék Jézus,
de nem palotába,
sém paplanyos ágyba;
a barmok jászjába,
a barmok jászjába.

¹ Kálmány: Szeged népe, 130. l.

² Sebestyén: id. m. 42. és 56. l.

³ Ethnographia: VII., 108—9. ll.

⁴ U. o. 391—2. ll.

⁵ Sebestyén: id. m. 18—9. l.

⁶ Ethn. II: 392. l.

A palóc földolgozás¹ mindössze csak ennyit mond:

Mert ő aluszik,
paolyába nyugoszik,
hideg jászolyba
szénán bányadozik.
Nem fekszik ágyba,
sem friss palotába,
hanem jászolyba,
rongyos estálláoba.

Nem ismeri a lakáskeresés motívumát az a különben idetartozó, erősen vegyült szöveg, a melyet Boldogfán (Zala m.) irtam föl:

Ah szép szüz Mária
szent fiának,
igy énekel vala
a Jézusnak:
Örömet ringatlak,
szivemből óhajtlak,
alugy, alugy, mig Heródesz
Bötlehemnek pusztájába,
pásztoroknak vigyáztába.

Nagy örömet hirdeték,
mert a barmok pajtájába,
ökör, szamár jászolába
üdvözítőnk született.

Jézus, a szent fiu,
mily szükségét szenved!
Nincsen meleg szobája,
sem ékes palotája,
hidegben,
szükségben
melegíti őt a barmok párája —
oh isteni szeretetnek csodája!

Pásztorok, keljünk fel,
hamar siessünk el
Bötlehem pusztájába,
rongyos istállósokába —

Siessünk,
né késsünk,
született isten fia,
kit ápolgat szüz Mária
ékessen,
csöndessen.

János, Jankó, Bencez, Istók,
juhászok.

bojtárok,
járjatok be az akókat,²
turós rétest, mákos rétest
siessetek sütni,
hogya velem Bötlehembe
el akartok jönni

Bötlehembe jer pajtás,
jer pajtás,
ott leszén majd
jó tartás,
jó tartás!

Sör, bor mint tengér,
ott ihatik az embér.
Égyik angyal furuglál, furuglál,
a másik még tánczot jár, tánczot jár,
minden embér ugy ugrál, ugy ugrál.

Az elemózsia-készítés, a betlehemi jótartás és multság iránt vö. Dunántúl a Sebestyén közölte változatokat.³ Ezekből kitünik, hogy ez és némely más ide vegyült rész eredetileg külön költemények voltak.

Szintígy teljesen nyoma veszett e motívumnak az Alföldön.

Egy Máriához intézett rövid kis ének, az Ö. M. É. K. 47—8. lapján, versalakjánál és néhány soránál fogva szintén ide látszik ugyan tartozni, de inkább önálló, és régi volta — egyéb adat hiányában — legalább is kétes:

¹ U. o. 33. l.

² Aklokat.

³ Id. m. 39—41. U. o. 67—68. l.

Oh Mária, isten anyja,
kinek ur Jézus a fia,
jászolyban,
kisdéd oh Jézusom!

Nincsen néki vetett ágya,
sem pediglen palotája,
jászolyban, pólyában, posztóban fekszik.
Oh kisdéd Jézusom!

Kérünk téged, ah Mária,
kinek ur Jézus a fia.
fiadot,
urunkot,
kegyes Jézusunkat
imádj értünk, oh Mária!

Míg azonban ennek sem a székelyföldön hozzátartozója, sem Dunántúlról legkisebb nyoma sincs, addig teljesen egyezőleg az első helyen közölt énekekkel, az Ö. M. É. K. 48—9. lapján ismét oly költeményt lelünk, melyhez a Dunántúl népi hagyománya számos változattal járul. Ez a karácsonyi költés humorát is megcsillantó, tősgyökeres népi régiség így szól:

Pásztor társak, új hirt mondok,
gyertek vélem, csudát láttok:
egy szép szűz az étszakán
fiacskát szült az szénán.

Ej, ej, ej!
Hogy lett szűz emlődben tej?

Az angyal azt hirdette,
társunkat oda vezette,
mondván: mi es keljünk fel,
Betlehembe menjünk el;
haj, haj, haj!
ugy repüljünk mind az raj.

Ime az jászolyban fekszik,
a barmok között melegszik,
ott van a sok angyal is,
az ő szép szűz anyja is;
ó, ó, ó!
boldog az az istáló!

Üdvez légy, szóp gyermekecske,
betlehemi hercegecske!
Ez élet után kérünk:
légy mennyben vezérünk.
Az lesz, az, az, az,
mivel jó vagy és igaz.
Ugy lesz, ugy, ugy, ugy!
Te azonban jól alagy.

Ebből három versszak, az első, harmadik és negyedik csaknem szó szerint megvan egy Dunántúl, Zalából följegyzett változatban; második már egészében igen elütő, de épp a legjellemzőbb utórészre nézve (haj, haj, haj stb.) pontosan megegyező szerkezettel jelenik meg; két versszak pedig teljesen új, részben zavaros szövegű, úgy hogy eredeti hovatarozását nem tudjuk megállapítani.¹ Kisebb részek Zalából² és Somogyból³ vannak följegyezve. Az utóbbi töredék arra vall, hogy a Ö. M. É. K.-beli szöveg toldott végét eredetinek tehetjük föl: az egyik refrénszerű záradékot (ugy, ugy, ugy) a zalai szöveg, a másikat (az, az, az) a somogyi tartotta fenn. Ugyanitt egy-egy versszak visszhangját más följegyzésben is bírjuk.⁴

Előkerül a teljes költemény — szintén négy versszak, mint nálunk — az Alföldről is, Kikindáról.⁵ Némely részeinek a székely, másoknak a dunán-

¹ Sebestyén: id. m. 81. l.

² U. o. 10. l.

³ U. o. 32. l.

⁴ Sebestyén: id. m. 40., 41. ll.

⁵ Ugy. I. 101. l.

tüli változatokkal való szorosabb egyezése, helyenkint pedig a szövegnek mind a kettőnél értelmesebb volta arra vall, hogy ez sem újabb jövevény, hanem az ősi közösségből való.

Talán legnevezetesebb adalék Ő. M. É. K.-ünkben a 49. lapon kezdődő (I) és az 51. lapon — új szám alatt — emezzel nyilván rokonságban levő (II) karácsonyi ének, a melyekhez könyvünk 125—7. lapjain még egy változat járul (III), mint az ének nagy kedveltségéről tanuskodó, egyébként számos részlettel bővülő példa.

I.

<p>1. Ne féljeteK pásztorok, pásztorok,
vig hirt mondok néktek;
mert ma néktek született,
ki régen ígértetett
egy szűznek méhéből,
szűzön szűz véréből,
megváltó istentek,
kivánt üdvösségtek.</p>	<p>3. MegeSmérik a barmok is, a barmok is
urunk jászolykáját,
a mind lehet, tisztelik,
barom módra lehelik,
az hideg szelektől,
csikorgó derektól
mentvén tagocskáját,
gyenge orcácskáját.</p>
<p>2. Nem messze a város mellett, város mellett
van egy estálócska,
barmok között ott fekszik,
szénán, szalmán nyugszik,
mellette az anya
és az ő vélt attya
József és Mária, —
megint két barmocska.</p>	<p>4. Hogyha pedig ezt a csudát, ezt a csudát
látni akarjátok:
Betlehembe menjetek,
az leszen a jeletek:
találtok pólában,
gyermeket jászolyban,
ez a ti váltságotok,
mennyei királytok.</p>

II.

<p>1. Ah szerencsés éjtszaka, éjtszaka!
Boldog az az óra,
melyben ezt a gyermecskét
és mennyei kincsecskét,
e virágszálocskát,
drága gyémántocskát
hozta e világra,
alle, alleluja!</p>	<p>4. Nosza pajtás, hagyjuk itt, hagyjuk itt
a nyáját és csordát,
Betlehemben induljunk,
muzsikákkal ballagjunk;
fogd Jancsi sipodat,
te is Andris dudádat,
én is furujámat,
alle, alleluja!</p>
<p>2. De boldogabb az anya, az anya,
a ki születi ezt
a szűznek méhéből,
szűzen szűz véréből
hozta e világra,
alle, alleluja!</p>	<p>5. De üresen ne menjünk, ne menjünk,
ajándékuL vigyünk
egy kis kondor báránkát
és egy kis gidócskát
és gyenge sajtocskát
és irós vajacskát,
vigyünk Jézuskának,
alle, alleluja!</p>
<p>3. A város körül nem messze, nem messze
van egy istálócska,
barmok között fekszik
száraz szénán nyugszik,
mellette szent József,
alle, alleluja!</p>	<p>6. Menj be Jancsi előre, előre
kondor báránkáddal.
kérd áldását fejünkre,
malasztját nyájunkra,
adja és megtartsa,
alle, alleluja!</p>

III.

1. Ne féljetez pásztorok, pásztorok,
örömet hirdetek ;
mert ma néktek született,
a mint jövendőltetett,
egy szűznek méhéből,
szűzen szűz véréből
megváltó estentek,
alle, alleluja !
2. Város kívül nem messze, nem messze
van egy istállócska,
barmok között ott fekszik,
szénán, szalmán nyugszik,
mellette szűz anyja
és az ő vélt atya,
Józseffel Mária,
alle, alleluja !
3. Ha látnátok, mely gyorsan, mely gyorsan
nékie szolgálnak,
hogy vetik ágyocskáját,
rázogatják szolmáját:
ne kemény karócskát,
vagy tövis ágocskát,
ne ártson Jézuskának,
alle, alleluja !
4. Hogy szűz anyja lábolja, lábolja,
csendes danolással ;
hogy József ápolgatja,
karain² himbálgatja,
törlik könyvhullását,
keserves sirását
ékes danolással,
alle, alleluja !
5. Oh szerencsés ejtszaka, ejtszaka !
boldog az az óra,
melyben ezt a gyermecskét
és mennyei kéncecskét
hozta ez(t) világra,
szűz téjjel szoptatta
hiven szűz Mária,
alle, alleluja !
6. Oh mely vig szó hallatik, hallatik,
gyönyörű zengés
az mennyei seregtől,
számozott nem¹ embertől,
hogy öröktől fogva
dicséret, nem hallotta,
ez a szép éneklés,
alle, alleluja !
7. Nossza tehát hagyjuk itt, hagyjuk itt
a nyáját és csordát,
Betlehemben induljunk,
muzsikával ballagjunk ;
fogd Andris sipodat,
te Jancsi dudádat,
én visszék foruját,
alle, alleluja !
8. A báránnyal Jancsika, Jancsika
menj bé te előre,
térdet hajtván üdvezled
velünk egygyütt tiszteljed,
kérését magunkra,
áldását nyájunkra
kérjed és vezünkre,³
alle, alleluja !

Az első versszakot megtaláltam a Székelyföldön, Martonoson (Udvarhely m.), e jelenleg tiszta kálvinista helyen, következő alakban :

Pásztorok, pásztorok,
örömet hirdetni !
Mer' ma néktek születék,
ki megjövendőlteték,
egy szűznek méhéből,
szűzen szűz véréből.
József és Mária,
ále, áleluja !

¹ A kézirat szerint : *korójén*.

² Eredetileg talán : nem származott.

³ A kéziratban : *vezünkre*. Nyilván íráshiba e helyett : *mezünkre*. Vö. Dunántúl : malasztyát nyájunkra, kérjed *mezeinkre*.

Ennek a három összetartozó költeménynek a Dunántúl megfelel egy, a mi I. változatunkhoz hasonlóan hat versszakból álló szöveg.¹ A versszakok sorrendje más. Úgy kezdi, mint a mienk; de azt, a mely nálunk utolsó, második helyre teszi, a mi második versszakunkkal folytatja, negyedikül a nálunk II-vel jelölt változatból szintén a negyedik versszakot iktatja be s ugyanigy ötödikül és hatodikul a mi II. változatunk megfelelő versszakait. Az I. szerkezet harmadik versszaka, továbbá a II-nak első és második, valamint a III-nak 3—6. versszakai Dunántúl teljesen hiányoznak. Úgy látszik tehát, nem is voltak meg az eredeti szerkezetben.

Az itt-ott előkerülő hiányos változatokat egybevetve a mieinkkel és a teljes dunántúli alakkal, a szakaszok sorrendjét könnyen megállapíthatjuk:

Az első versszak nálunk két helyen s a dunántúliban is ugyanaz. Elhelyezése iránt ennél fogva semmi kétség. A másodikra nézve útmutató lehet a II., melyben a két első versszak nyilván a régi egy versszak helyett van; a szövegre nézve irányadó mint értelmesebb s a versalaktól és a töredékektől is igazolt: város kívül nem messze. Harmadik, negyedik és ötödik versszakunk helye meg van határozva a sorrendnek azonosságával az I. és a dunántúli szerkezetben. Végre a befejező versszak az lesz, a mely még hátra van, t. i. az I. negyedik és a dunántúli befejező versszak (Hogyha pedig ezt a csudát). A változatok hiányából kirekesztett erdélyi részletekről, ha nem régiek is, el kell ismerni, hogy méltán foglalnak helyet a szép ősi költemény szakaszai között.

Mint nevezetes régiség külön kiemelni való az Ö. M. É. K. *szűzen szüz* kifejezése. A nagyításnak ezzel a módjával a népköltés nagy gyéren (*tisztán tiszta*, Erdélyben és Dunántúl, Tolna m.) él még; az irodalom már nem ismeri, csak a *nagyon nagy, túlon túl* példákban. Költeményünk változatai mutatják, hogy már a népköltésből is kivész; innen újabb átírása: *szűzen szült*. Így már a székelyföldön is; hasonlókép az Alföldön,² a hol csak az első versszakot leljük belőle:

*Kejjetök föl pásztorok, pásztorok!
Örömet hirdetök,
mert ma nektök születött,
ki megjövendöltetött
egy szűznek méhibül
szűzen szült véribül,
mögvaltó kirájunk,
Alle-alleluja!*

Hogy ez a rész ide máshonnan került, nem Dunántúlról és a vele szorosabb egységet képező székelyföldről, a palócz szöveg mutatja, mely szintén így kezdődik, ellentétben a mieinkkel s még az első versszakon kívül, noha a sorrend felfogatásával, két versszakot őrizett meg:

¹ Sebestyén: id. m. 74—76. II.

² Kálmány: id. m.

*Kelljete*k fél pásztorok,
 örömet hirdetek,
 mer' született ma nektek,
 ki mé'jjövendöltetett,
 egy szűznek méhitű,
 szűzen szűt vèritű,
 mévvaltaó Jézusunk,
 alle, alleluja!

De üresen ne menyneónk,
 ajándékoeskát vigyeónk,
 é'sszép göndör báránkát,
 fehér tarka gidácskát
 és irós vajacskát
 és géngé sajtoeskát
 vigyünk a Jézusnak
 alle, alleluja!¹

Város kívül, nem messze
 van egy éstállaoeska,
 barmok között ott fekszik,
 száraz szénán nyugoszik,
 mellette szűz anynya²
 és az ő *vaót* apja
 József és Mária,
 Alle, alleluja!

Az utóbbi versszak *vaót* (= volt) *apja* kifejezése a székely I. és II. szerkezetnek a dunántúlival megegyező világos tanúsága szerint eredetileg: *vélt* apja.

Szintén öskölteménynek látszik, noha régi énekeskönyveinkben is megvan,³ az Ö. M. É. K. 85—87. lapjain foglalt, költői szárnyalású karácsonyi ének, a mely egészen a népballadák hangját szólaltatja meg:

Csordapásztorok midőn Betlehemben
 csordát őrizenek éjjel a mezőben:
 Isten angyali jövének melléjek,
 nagy félelemmel telék meg ő szivek.
 Örömet mondok néktek, ne féljetek;
 mert születék ma néktek üdvösségtek.
 Menjetek el-bé gyorsan a városban,
 ott találjátok Jézust a jászolyban.
 Elindulának és el-béjutának,
 Szűz Máriának jó napot mondának:
 „Hol fekszik Jézus, mondd meg, az jászolyban,
 kit bétakartál mostan az pólában?“
 — Isten teteket hozott uratokhoz;
 de nem szólhattok mostan szent fiamhoz.
 Mert ő aluszik, pólában nyugoszik,
 hideg jászolyban szénán bádgyadozik.
 Nem fekszik ágyban, sem fris palotában,
 hanem jászolyban, romlott istalóban.
 „Serkenstd fel Jézus szent fiadot nekünk,
 mert angyaloktól hozzája küldettünk!“
 — Serkenj fel, fiam, pásztorok eljöttek,
 szent angyalídtól kik hozzád küldettek.
 „Üdvöz légy Jézus, pásztorok pástora,
 mennynek és földnek teremő szent ura!

¹ Ethn. II. 391. l.

² U. o. 392. l.

³ Így a Kájoni-féle Énekeskönyvben, 1719-iki (III.) kiadás, 46—47. ll. „Régi ének“ fölírással.

Ha nem utálsz meg, te szolgálid vagyunk
és azért jöttünk, hogy téged imádjunk.
Kérünk tégedet mint üdveztönket:
bűnünkért el ne ízz előled minket.
Mária, te is könyörödj érettünk,
hogy ez világból boldogúl kimenjünk.
Dicséret néked örök atyaisten,
kicsinded Jézus és szentlélek isten.“

Ehhez a szöveghez képest az egyházi könyveinkből ismeretes, egyébként alapjában szintúgy népi eredetű változatok mindenike már töredék. A néphagyományból vett följegyzések még inkább, Dunántúl és az Alföldön egyaránt. Legtöbb helyen a drámai rész teljesen hiányzik és csak a bevezető 8—10 sor maradt meg,¹ vagy ennyi sem.² Ö. M. É. K.-ünk és a dunántúli szerkezetnek mindössze nyolcz sorból álló maradványa közt az egyezés tökéletesen pontos, sőt a székely szöveg egy-két régiességét (örizének, el-bé) leszámítva, szó szerint való, elannyira, hogy az összevetést csakis az utóbinak mindenesetre az alapszöveghez tartozó többi része alapján, így is csak föntartással, kockáztathatjuk. Az itt meglevő dialogusból régi énekeskönyveink még tudnak egyetmást, leginkább az ének zárórészében levő sorokat; de a teljes alak — úgy látszik — a mienk, s ennél fogva becse igen nagy. Még ha nem volna is régiség, akkor is sokat ér, mint a karácsony költészetének egyik gyöngye.

Végezetül még egy költeményről kell megemlékeznünk. Az ismert vizeskeresztí játékhoz tartozó ének: Három királyok napját, Ö. M. É. K.-ünk 87—8. lapjain a következő szöveggel van meg:

Három királyok napját,
országunk egy istápját
dicsérünk énekekkel,
vigadozó versekkel.

Szép s jeles szép csillag
Szép napunk támadt.

Hol van zsidók királya,
mert megjelent csillagja?
Betlehemben találják,
Szép Jézust körülállják.

Szép s jeles szép csillag
Szép napunk támadt.

Királyok ajándékát,
aranyt, temjént, myrrhát
vigyünk mi is urunknak,
ártatlan Jézusunknak.

Szép s jeles szép csillag
Szép napunk támadt.

Kérjük a szép szűz anyát,
kérje értünk szent fiát,
hogy békeességben tartson,
ellenség hogy ne ártson.

Szép s jeles szép csillag
Szép napunk támadt.

Teljesebbnek látszik a régi énekeskönyvekbéli szerkezet;³ úgy hogy e miatt kétes, vajjon itt ősköltési hagyomány nyal van-e dolgunk. De akkor is mindenesetre nagyon régi s hozzá nagyon érdekes népi átköltés példája épp ez a költemény.

¹ Pl. Sebestyén: id. m. 27. l.

² Pl. Debreczenben; Ngy. I. 21—2. l. Vagy Orosházán; u. o. 76. l. Vagy Tápén (csupán két sor); l. Kálmány: Szeged népe. 137. l.

³ Pl. Kájoni, id. m. 75. l., hat versszak.

A dunántúli változatok egyikében,¹ mely a mienknek csupán első két versszakát tartotta fenn, a népi feldolgozás már befejezettnek mutatkozik. A refrén itt: *szép jelen, szép csillag, szép napon támad*. Kájoninál: *szép jeles csillagunk, támadt szép napunk* (áldott Jézusunk). Az Alföldön: *szép jel és szép csillag, szép napunk támadt*.² Nem valószínű, hogy a dunántúli refrénben használt *jelen* alak az előbbiekből valamelyikéből keletkezett volna, minthogy e szónak ilyen főnévi használata újabb, irodalmi jelenség. Inkább azt kell föltételeznünk, hogy a fejlődés ez volt: *szép jelen, szép csillag* > *szép jel és szép csillag* > *szép jeles sz. cs.* > *szép s jeles sz. cs.* Akkor pedig a föltett *jelén* szó nem az, a mit ma ugyanezzel a hangzással ismerünk (*jelén való*-ból: *jelén*); hanem ennek valamely elavult, régi rokona, époly főnév, mint a másik kettő, mely elé a *szép* jelző járul: *csillag és nap*. Véleményem szerint ez a régi *jelén* egy, jelenség, idő, világ⁴ jelentésű szó, ugyanaz, mint a vogul *jelém, elém* és a finn *ilma* 'idő, ég'. Ennek bizonyítását azonban máskorra hagyom.

Vikár Béla.

A RÉGI SZEGEDI HALÁSZOK JELKÉPES MADARAI.

(Első közlemény.)

A régi háló után élő s általában anyagi boldogulásában vízhez, réthez kötött szegedi halászságnak megvolt a saját külön metafizikai, asztronómiai, meteorológiai, ornitológiai és általában állatjelképes kahalistikája, de a melyben több igazság rejlett, mint némely ú. n. „tudósok“ többnyire hasból, hamis következtésekéből szedett „tantételeiben“, bárha a lápok emberének praktikumaihoz nagy adag babona is járult, de a melyekben a prakszisban leszűrt igazságok rejlettek s idők folytán hagyományyá válva, a folytonos tapasztalás sorján átszűrődött esalhatatlan paraszti tudományyá fejlettek ki, melyek igazmondásához kétely nem férhető. Szolgálatukra állt a természetből fakadó minden mozzanat, az állat-, különösen a madárellet jelenségei, a növényzet, ég, föld, víz, csillagok mind — adtak neki tanuságokat, sejtést, teszem a jövőndő titkaira nézve, melyek után bizvást igazódhatott, intézhette dolgait. És a hangulatait a természetből vonta ki magának — szomorút, derűset, a mint impressziói kívánták — s csak oly jóízűt tudott kaczagni a „lotyósnyeff“ okvetetlenkedésein, mint a modern városi halandó az operettbuffó mókáinak a mily szívből kaczag.

A rét fia sohasem kiáltott bele a párás lápi levegőbe, avagy a csillagsátoros éj hallgatag birodalmába vigasztalan, ha megtellett a lelke nehéz fájdalommal s a vigaszt kereste; de nem is unta el magát soha. A szabad természet imádata betöltte lelkét s nem vágyott káprázatok után; a felmerült mozzanatok változatosága pedig kielégíté szórakozási óhajait, mert foglalkozási körének tennivalói mindig kedvesek valának, a mennyiben a hozzánőtt *ósi* sportszerűség jellegével

¹ Sebestyén: id. m. 90. l.

² Kálmány: Szeged népe, 139. l.

birtak. — S mennyire tudott a természet könyvéből olvasni a rét egyszerű nomádja s micsoda tudásokat szerzett magának halról, madárról, csillagok állásáról, járásáról, a fekete lápi vizek minden férgéről, virágjáról egyaránt! Tudta, hogy ez, meg az a hal „mőre fekszik“, hova húz, hol fészkel el magát — s tudta, hány faja, fajtája van a halállatnak s mi a különbség köztük.

Tudta, ismerte a lápi madarak minden nemzetségét; ha egy madár elsikkantotta magát — tudta, hogy miért tette. Tudta, hogy ez, meg az a faj szárnyas milyen alakú falkákban jár s körülbelül hány darab együtt — s hogy hova mennek, honnan jönnek. Tudta, hogy mikor a magasban kivált egy-egy madár a csapatból, miért vált ki. Tudta, mit beszélnek a madarak, értett a nyelvükön és néha jót nevetett, mikor zajongtak. Azt mondta, hogy pörlekednek valamiért . . . Éjszaka évadán tudta a csillagok dolgát, tudta, hogy hány csillagból áll a „gönczöl szekere“; azt is tudta, hogy mikor erre vagy arra áll a rúdja, hány óra van akkor. És tudta, hány „csirkéje“ vagyon a „Fiastyúk“-nak s hogy a „Sánta kaszás“ mikor jön föl, ez meg az a csillag mikor megy le, miért fut le s férfi embernek avagy asszonyi állatnak volt-e a csillaga.

A melyik csillagnak a nevét nem tudta, maga adott neki nevet. Elmutogatta, hogy az a szép fényes a „Tündér Ilona“; ott a másik a „Piroska“ (a szeretőjét is így hívták); emez meg itt a „Kótyag“ és így tovább. Ismerte az üstökös csillagot is, úgy hívta, hogy „kótyagos csillag“, mert „olyan szép fényes farka van neki, mint a legszebb madárnak“, a kócsagnak t. i. Szóval nagy tudása volt az asztronómiához és mindenféle tudásokhoz, mikről a városi embernek fogalma sines.

Nem volt semmi tudományos szerszáma hozzá, de azért tudta, mikor lesz szél, eső vagy jó idő. A szelet bejelentette neki a „dilimadár“ meg a kajlaorrú „szélkiáltó“ madárság jajgató furulyája; de kiugatta a „fakutya“ is — és a nagy udvar a hold körül szintén arról adott híresztelést. Szerinte mikor „kótyagselymöt hány a hódvilág“; azaz rózsás ködök imbolyognak a csillaghimes éjszakában: az szép meleg napok elkövetkezésének a jele. Ha pedig sok szivárvány járt, szárazságot, vizek fogytát jövendölte belőle a rétlakó hálövetők tudománya, mert hogy a „szivárvány elszíja a vizet a földtől“. Azt is mondják, hogy sárgaság a szivárványban „sok nimötöt jelönt“ stb. . . . Az esős időt a madártól, annak viselkedéséből, az idő állását éjjel a csillagok „járásából“, állásából, nappal a napról és a békák szólásából tudták ki, mert hogy a béka minden órát „mögvecsörnyézik“ roppant zajongással, a mi perczekig eltart.

A politikai mozzanatokhoz is volt sejtése a régi szegedi s általában a tiszamenti rétlakó nomádságnak, mikről a „jelek“ adtak utalásokat nekik, égen és földön egyaránt. Így példázás okából megemlítem, hogy a politikai „jelönségök“ magyarázásához nekik a csillagokba volt írva minden igazság és olyanokat is láttak az „égön“, a minőket semmiféle asztronomus nagyság nem figyelt meg a maga messzelátó teleszkópján, mert hogy „ez is a tudás és hozzáértés dolga“, a mikben a tiszatáji halászok, pákászokdók eszejárásától nagyon is eltért az eget mércsikélő indzellérek ellenőrizhetetlen, mennyiségtani problémákban eviczkelő tudakossága, kik, melesleg mondva, nem látnak se „tüzes kardot“, sem nemzeti sárkányt futni az égi mezőkön; *Kossuth* apánkat sem látták, pedig nyilvánvalólag sokszor látható

a fényes hold képében; ellenben azt állítja, sok okos embőr, hogy az nem a Kossuth apánk, hanem a *Szent Dávid* volna, a mint éppen „elhegedül“ valamit, tudja Isten mit, talán Kossuth Lajossal együtt régi szabadságát is a magyarnak. De elég az hozzá, hogy a tüzes kard is, meg a nemzeti sárkány is a háborúság megjelentője. Az üstökös csillag is, kivált ha piros a feje és sárga a selyme neki (mint annak az „ászlónak“, melyen a kétfejű madár terpeszti szét fekete szárnyát s kilátszik a gyomrából egy meseország hármashegye a koronába szúrt kettős kereszttel, mely alatt régi dicsőség, régi szabadság korhad, alszik — ki tudja meddig!) szinte a háborúság, a kárhózat, a lelkek és szivek öldöklését jelenti. Így volt ez régebben is és „elkövetközött a nagy szaladás“ — emlegetik az öregek a halászgunyhók esti tüze mellett — és rábólogatnak az öreg fejek: „úgy volt bíz az“ . . . „Akkortájt sok fekete köröszt is szállott az égön“, tudniillik a *kárákatónák*, melyek fönt a magasban úgy veszik ki magukat keskeny szárnyakkal, mintha szálló fekete keresztek volnának. Aztán trombitaszó is hallik ilyenkor, mintha harezai kürtök esendülnének bele a végtelen égmezők halálcsendjébe, harezra hívó szózatok valamely láthatatlan, de sejtett ellenséggel szemben . . .

Persze, az asztronomusok mindezt nem látják, de nem is hallják és nem is sejtik, mert hiába, a „tudás és hozzáértés“ dolga ez is, „mikhöz fortél köll“. Valamint, hogy azt is hozzáértéssel lehet csak kimagyarázni, ha néha-néha „rőt-tentő sok fekete prücskö hatalmaskodik el a határon“, a mi ősidőktől fogva a nimőtség elhatalmaskodásával állt vonatkozásban . . . és ilyenkor sok a „tutuka“ is, tudniillik az a kisebbfajta gujzer madárság, mely *németül* karattyolja tele a székhátak tájait s lebecsül minden teremtett lelket a szólásával, melylyel per „tu“ („tu-tu“) komázik a vizibarmokkal és puskásemerrel egyaránt . . . Így volt a „nagyszaladás“ után is, mesélik; de szagosodott is a sok idegen nációtól végig-hosszat a magyarok hazája, a míg csak Kostyál Ádám uram, a híres pesti szabó, nem kezdte a „vitézkötéses“ menték kultiválását divatba hozni ismét s pitykével nem hánytta ki a buzavirágszín lajbikat . . .

De ki győzné mind előszámlálni a régi emlékeket. Pedig mennyi volna még! Ezeket pedig komolyan kell vennünk, mert a lápok lakói nagyon is ráváltak utalva a természet jelbeszédes igazmondásaira — s ha mindezekre ma már nincs is szüksége a hálóvetők városban lakó modern képviselőinek, de azért az apró mozaik-darabok halászatunk szép multjából, megőrzésre s megörökítésre méltók.

A régi vérbeli szegedi halászságnak ép úgy megvoltak a *kiválasztott*, nagyra-tartott madarai, mint akár a régi egyiptomiaknak a szent Nilus mentében a nélkül, hogy a túlságig mentek volna a kegyeletben — egészen a szentté avatásig, mint a többek közt az egyiptomiak az *ibissel* tették. Hanem mégis, volt egy madaruk, melyre ha nem is szent kegyelettel, de mindenesetre az áhítat és nagyra-tartás egy szolidabb nemével tekintettek s ez a „*kótyag*“ volt, melynek tollát az úri renden levők kalpagdiszül használták és sok pénzt adtak a szépen lengő szálkás tollékesekért. És éppen ez az, a mi a rétlakók áhítatát a madár iránt oly magasra srófolta, mert hát a vérbeli szegedi mindig megbecsülte a garast s az olyas valamit, a miért nagy pénz szokta ütni a markát . . . Egyébiránt a „*kótyagot*“ illetőleg, ennél az artikulusnál egyhúron pendült a Tisza hossza lábainak, rétjeinek valamennyi halász és pákász népe s a jövedelmezőségen kívül olyan szárnyas

lényt látott benne, mely a lápok költészetének egyik legfőbb ékességeül szolgált. Elismerte ezt halász, vadász, poéta és minden ideális lélek, a kinek csak érzeke volt a „szép“-nek eszményibb fogalma iránt. Ki ne emlékeznék a még élő régi vadászok közül, kik a bihari, békési „sárriteken“ vagy a nyírségben megfordultak, hogy mily ragaszkodással viseltettek a vízjáró ősfoglalkozók a mindennekfelett nagyratartott kócsag iránt s mennyire a kegyeletük tárgya volt ez a madár! Ha említették, mindig a harmadik személyben tették azt s az „ő“ alatt kizárólag a kócsagot értették. És micsoda dicséretet zengtek ideális madarukról! „Ő a legszebb madár“ — mondták, — „Ő tiszta mint a hó, ragyogó mint a nap“ stb. S hogy mily „nömös állat“ a kócsag, azt azzal vélték illusztrálhatni, hogy „őt a sas sem meri bántani“ . . .

A mennyire kedvenczük volt a kócsag, oly nagyra becsülte a tollát is a tiszamenti (így a Szeged-vidéki) halász-pákász nép, a mi persze — mint már említém — érthető abból a nagy értékelésből, melylyel a kócsagtoll felbecsültetett, a mennyiben a szebb „bukor-kótyag“-ért 200 pengő forintot is megadtak. De gyűjtötték is aztán a pákászok s hálóvető-csimoták ezt a szép ékességet, a mily módon csak hozzá juthattak! Szedegették a kócsagok „delelőin“ a lápi szigetekeken, porondokon s mindazokon a helyeken, a hol csak meg szokott fordulni a makulátlan fehérségű szárnyas jószág s vedléskor elhullajtotta a tollát; de lötték, és mindenféle kelezésben fogták is a kócsagot a tolla miatt és elevenen is tartották, időnként megfosztván őket szépséges tollkincsüktől. Az ekként összegyűjtögetett tollkincseket aztán kifúrt nádcsöbe rázták s úgy tartották „raktáron“.

Tényleg, kivált a hatvanas években, nem volt a halászoknak s pákász embereknek kiadósabb, hasznothajtóbb foglalkozásuk a kócsagtollgyűjtésnél, miket aztán direkt vagy indirekt értékesítettek a dísztollakkal kupeczkedő tollcsiszároknál. Manapság azonban a magyaros tollas viselet lejárta magát a kozmopolita áramlat átalakító és minden ősiséget kiforgató leheben; de meg tudásuk és érzékük is alig van hozzá a mai díszruhás magyaroknak, kik fenséges göggel viselik a festett *pulykatollakat* „kalpagnak“ csúfolt, többnyire lehetetlen alakú süvegükön.

De minek is a gyönyörű kócsagdísz, ha nemes poulárd és indiánertollak is helyettesíthetik a nagy ornitológiai tudású magyarok gombasüvegét!

És csodálatos, a mily mértékben mult a kócsagtoll divatja nálunk, oly mértékben kevesbedett a kócsag is ősi termőhelyein, mintha csak becsülés híján élni sem akarna nálunk, és el is bújdosott tőlünk talán mindörökre . . .

Mikor a híres „szabályozások“ végleg elűzték a lápoknak ezt a ragyogó ékességét, bálványozói nem tudták mire vélni a „legszebb madár“ hűtlenségét. Hanem mikor a rétek-lápok helyén kikirics ütött tanyát, majd meg a „kutyatej“ hányta ki sárga virágait a porzósra száradt lép sorvadt testén, hogy soha többé ki ne zöldüljön rajta a nád- és sáserdő ingó-bingó rengetege: akkor már tudta a hálóvető és minden lápi egzisztencia, hogy az a „hűtlenség“ a fájdalmas kényszer fuvalmában érlelődött . . .

Azonban árvizes időben némelykor, mégis jelentgeti magát a kócsag, sőt imitt-amott, az állandó jellegű lépvidékeken a régi kócsagdús idöket idézik fel emlékezetünkben, annyi van; hanem nem ám az a szép nagy faj, melyet a régiségben „lovás kócsag“ (*Egretta alba*) névvel jelölt meg a lápi egzisztencia és a

vadásznép, hanem a kisebb feketelábú faj (E. garzetta), melynek rövidebb és minden tekintetben alábbvaló dísztoilai vannak, mint amannak; épp azért inkább csak fejdíszül használták a szerb nép asszonyai, mintsem kalpagdíszül szolgált a nemességnél; mind a mellett tollremek számba ment ez is és a becses tróféák közé tartozott. De a vadászszemnek is tetsző volt maga a madár is, mikor a sekélyes sík vizen vagy porondoson egyesével ácsorogva, messzire elfehérlett makulátlan fénylő tollruhájában, mely valóban „ragyogó“ és „tisza mint a hó“, mintha napsugárból volna alkotva egész lénye neki. És tényleg, mikor beleszállt a verőfényes csillogásba egy kócsag, alakja egészen összefolyt a fényvel s csak akkor csillant ki abból, midőn megczikázott egy kissé a szálló felhők között.

Különben ilyen volt a lovas, vagy nagy kócsag is és szinte hófehér; csak hogy nem volt bóbitája és a lába se volt fekete neki; azonban mindkét faj a szárnya tövén, illetve a vállán viselte azokat a messzire kinyúló hajszerű, szálkás lengőjű tolatokat, melyek hajdanán oly nagy becsben álló és felette értékes kalpagdíszet szolgáltattak.

Kiválasztott, nagyratartott madara a rétvjáró embereknek a kócsagon kívül alig volt több, ha csak még a *darut* ide nem akarjuk számítani; de ez előkelő népszerűségben alig versenyezhetett a kócsaggal, mert afféle „paraszti madár“ számba ment inkább, melyet ugyan észrevett a lápi nép, de különösképpen nem ajnározott a szeretetével.

És ilyen madara több is volt a hálóból, rétből élő szegedi népnek s általában a tiszahát lakóinak és volt olyan is, melyet gúnyból emlegetett és hozott hasonlatba szokásokkal vagy gyakran személyekkel, teszem például a *sárga rigót*, *bakcsót* és *szürke gémet*.

A „sárga rigó“-ról azt mondták, hogy az a „szolgabíró madara“ s — tették hozzá hamiskás mosollyal — „mindig a tisztösségét dicséri neki“ (t. i. a szolgabírónak). A köztudat azonban úgy ösmerte ennek a sárgatollú madárnak az indíkrét szólását, hogy az korántsem foglal magában valami nagy dicséretet a bíróra nézve, sőt nagyon is a cigányé mellé állítja a bírói jellemet, egyre azt hajtogatván, hogy „hunczut a bíró“; legalább a nép, különösen a lápi nép füle úgy hallotta, vagy legalább is segített a rigónak ártikulálni.

Egyébiránt a régiségben a „szolgabíró“ csak olyan ellenszenves individuum volt különösen a halásznép szemében, mint akár a cigányságnál, kik nagyobb és hatalmasabb fő-fő urat a szolgabírónál nem ösmertek és ennek okából — és főleg az olvasatlan 25 botoknak korlátlan osztogatása miatt is nyilván, gyűlöltebbet sem.

Tényleg pákásznak, rétbujónak gyakran akadt leszámolnivalója a szolgabíró úrral és igencsak kijárt nekik a mogyorófa áldásából, mert nemcsak hálót, de néha olyan gázt is vetettek a nádasokban bújkáló félkéz-kalmár uraimék „szörzemenyeire“, mely alól persekutor uraimék csak ritkán tudták előkotorni a „szörzemenyt“. Szóval „kerülködött“ a „réten“ sok orgazda is . . . Sokat tudna erről a híros „matyhidi“, „madarászi“, „putri“ (ha meg volna!) és még sok mindenféle nevezetű nád- és rétmenti csárda mesélni, a hová a „bagószeműek“ igen csak ellátogattak „szétnézni“ egy kissé, ha ugyanis nagyobb hiba esött a mozdítható vagonban, teszem csikóban, bürgében — miegymásban, mert a kócszáló „pióczaszödök“,

„keszéglesöktől“ — a hogy a jött-ment pocsolyakerülgetőket, igazában a kósza s a halászok nyakán élőködő csavargókat csúfolták, „löhetőtt sokszor fülhőgygyel hallani valamit“, „még agyon nem kalimpálták őket a rézfokos gyerökök“ ha kitudódott a turpisságuk és „szarkanyelvük lőtt nekik“ . . .

Nota bene: „bagószöműek“-nek a perzekutorokat nevezték a halász-pákász-emberek, gúnyos hasonlatba hozva azzal az ide-oda kószáló, fürtető réti madársággal, melyet „bagószömű kányák“-nak (Circus) ösmer a paraszti réti madárnomenclatura.

A „bakesó“ is (Nyctiardea nycticorax), mely különben a réti ember jelképes, választott madarai közé tartozott, — részint szinte gúnymadárként szerepelt és úgy hívták tréfásan, hogy „oláh pap“ . . . Ettől a madártól élesen megkülönböztették a „genset“ (Ardea cinerea), melyet ha többesben mutatkozott, tréfásan „tápai előljárónak“ is neveztek, a tápai halászok és gyikényesek nem nagy épülésére. Hanem ennek története van.

Ugyanis egyik szomszédos község valami határkérdési ügyben deputációt küldött ki Tápéra, a dolog mibenállásának az ottani magisztrátus közbejöttével történő elintézése végett. A tápai nagyfejük azonban elunva a deputátusokra való hosszadalmas várakozást, előre kivonultak a határba, egy kis előzetes körültekintést végezni; arról azonban, hogy hol és merre lesznek találhatóak ökegyelmeik, semmi információt nem hagytak hátra magukról, miért is a deputátusok csak úgy találomra, mint parasztiaknál mondani szokták: „szag után indulva“ vágtak neki a fölfedező kirándulásnak és mentek, mendegéltenek ungon-berken keresztül, az érdeemes előljárósági testület kiböngészése végett. És a mint így mendegéltenek, egyszer nagy messziről valami méltóságos magatartású embercsoport-formát vélték észrevenni, „kik“ nagyon fehéredének s épp ennek okából a keresett előljáró uraimékat sejtették bennök, a mennyiben valószínűséget fűztek ama tényszerű nyilvánuláshoz, hogy a gyertyaolvasztó és részint börpörkölő hőség következtében pórere vetközödve, félig-meddig Ádám kosztümben óhajtkák élvezni a meg-meg lóduló hűvös ájer alkalmas lengedezéseit; de egyben nem látszék lehetetlennek az sem, hogy a nagy fehéredés „villogó“ gatyabéli alkalmatosságuktól veszi eredetét, mely utóbbit ugyanis (a kultura lassúcska terjeszkedése miatt valószínűleg) a tápai ember akkortájt nem annyira a nyaka között (mint ama bizonyos jól sejtő francia megállapította), hanem inkább a lábszárain szokta viselni. De a kulacsból lassacskán, de gyakran szopogató nótárius uram ama homályos sejtései, melyek egyenesszárú pipákra (persze voltaképpen gémorrokra) vonatkoznak, másrészt a hosszú nyak és pipaszárlábak, melyek különleg ismét a tápai segédjegyző úrral állanak szoros személyi vonatkozásban: megerősítőleg hatottak a távoli látomány tárgyi és alanyi valószínűségének hihetőségére nézve s ennek okából a jegyzőkönyv kivételes igénybevétele nélkül határozatilag kimondatott, a látománynak a falu bölcseivel való kétségtelen azonossága . . . „Vivát“ tehát és „gyorsan előre embörök“.

A lépések tényleg szaporáztatának s minden ember „lépik egyet“ a hosszabb fajtából s e közben a torkok köszörültetének és a kulacsbeli alkalmatosság is lekerültenek a vállakról. Majd pedig üdvözlő orditmányok és kevésbé előkelő zsvajhngzatok tölték be a réti hallgatagságot, mitől nemesak, hogy a környék

bogarászó vadruczái és sneff állatai, hanem — horrendum dictu! — a távolban stagnáló „tápai előljáró uraimék“ is a *légbe emelkedének* a nagy döbbenetnek miatta s mint valami jól kormányozható aeroplánok, méltóságos lebegések közben lassanként eltűnének a távol ködében a küldöttség szájatató bámulatára s csak később derüle ki, hogy a repülékény „előljáróság“ testileg és lelkileg tulajdonképpen nem is annyira a „hírös“ Tápé község érdemös magisztrátusával, mint inkább delelő *szürkegémekkel*, respektive: „*gencsekkel*“ állott személyi azonosságban . . .

Nagyratartott, kiválóan kedves madara volt a régi halászságnak a *fecske*. Megénekelte nótában, dicsőítette furulyaszóban s még a babájának is a fecskével izent a halászegény . . . „repülj fecském ablakára“ . . .

A kis fecske volt a hálövető legigazibb barátja, elválhatatlan czimborája, mely örökösen kísérgette könnyedén sikló „csónyik“-ját kint a síkon, bent a nád-vadonok labirintjeiben, le-lecsapva a kotúillatos levegőből, körülszárnyalva, rá-rá-legyintve olykor kicsi szárnyával:

Mintha simogatná,	Mintha kis szárnyával
Mintha beczézetné,	Ölelni szeretné . . .

(Kató.)

Mindenki elhagyhatá a rét forrószivü adonisát s a hálátlanság, a hűtlenség szomorú virágokat ültethete a lélekbe:

Csak a piczi fecske,	Nem hagyja magára
Hűséges barátja	Nagy búbanatába . . .

(Kató¹.)

Így mentek, mendegéltenek együtt a lápok szívében, a hol elenyészik minden ború a fényben s a sóhaj is verőfényvé válik a vizirózsa és nefelejts-virány ragyogó örömkönyein . . . és fut a bánat, siklik a „csónyik“ a bánat súlya nélkül:

Tavak tükörében	Azok is sietnek,
Vándor felhők úsznak,	Azok is elfutnak . . .

Csak megnyugvás marad vissza a megvitasztalódás serkedő virulatán.

Nagyratartott „jóság“ volt a hálövető népnél a „sasmadár“ is, úgy hívták, hogy „strázsamestör“, minthogy órákig el szokott dangubázni a száraz fűzfa „högyibe“ vagy a kútgém csúpján, míg egyszer csak gondol egyet és fölrúgja magát a hűvös ájérbe, keringőzni egy kicsit; a háló népe meg találgatja, hogy vajjon eltudna-e vinni egy bürgét az ebadta nagy férge? . . . Sokan bizonyítják, hogy el; sőt állítólag láttatott volna már, mikor bornyút vitt, bár ezt sokan nem akarják elhinni . . .

Annyi bizonyos, hogy „nagyebadta férög“ a sasmadár és így szóval elmondva:

„Bármely nagy pulykának
Öregapja volna!“ . . .

(Kató.)

¹ Lakatos Károlyné.

Semmi kétség tehát, hogy nagy ereje van neki, a mi látszik is különben. Szinte megdöbbenik láttára az ember és mindjárt a gondolatához férközik, hogy

„Nem-e talán kölyke A mely a lábával
A nagy grifmadárnak, Felrúg egy nagy várat?!“ . . .
(Kató.)

„De nagyon löhet!“ . . .

Hát fél is túlle minden teremtet lélek, a melyik négy lábon avagy szárnyon járja a levegő eget — és ha „szömre kerülközik“:

„Minden a mi élő, Ki szárnyon, ki lábon
Minden a mi mozog, Szerteszéjjel robog . . .
(Kató.)

és órákhosszat keringőzik, zsvajlik a nagy döbbenettől a sok tavi jószág — s még a tó szélén legelésző birka-falka is iramodik egyet a láttára és a mérges „puli“ lecsahítálja az ebadta férgit.

Hanem ma már ritka lött a „strázsamestör“, mert sok a puska, a víz meg kevés és a vizimadárság is megfogyatkozott — de nagyon! Felejtik is már, hogy „lött volna“; a mi pedig mégis van a rokonságából, az is csak afféle „kergetőzsdí férög“, „vizi csikós“, „a ki“ úgy kerítgeti a hussanó madárságot, snyefftséget — miegymást, mint akár a hortobágyi csikós a szilaj ménest. Hanem ez a madárság nem is „számos“, nem igen emlegeti senki: afféle „gyütt-mönt fajták“ . . .

Hanem a „kis czerkó“ (Hydrochelidon) az még van elegendő. Éppen oly hűséges kísérője a halásznak, mint akár a „kis fecske“; csakhogy a fecske nem kér semmit, a szeretete önzetlen neki; míg a czerkó kunyorál, „mindig jajgat a falatért, mind a kúdús“, azért is nevezték el „kúdúskáknak“ vagy „esenkedőknek“ őket; de azért nem haragudtak rájuk, kijárt nekik a háló körül a falat, ha sok „kűsz“ akadt a szömek (t. i. a hálósömek) között.

„Nesztök gyerökök,
Gyertök ide, ögyetök!“

(Régi halászmondás.)

mondották az odavetett falatnál és nagy gyönyörűségök telt benne, ha szépen felszedték az alamizsnát. „Millen szépen kapik“ — mondogatták, „éhös a lelköm“ — sajnálkoztak a buzgó „kapkodókon“, a „gyerökökön“, a kik rajokban libegtek-lebegtek a háló körül s hulladoztak le a halacsák után, mintha leszórt óriási hópelyhek lettek volna. Hanem egyszerre csak nagyot kiáltott valami a magasban, hogy „csér!“ „csérrr!“ . . . és aztán mintha fehér zsebkendőket lebegetett volna a szél, úgy táncolta meg néhány patyolatszínű madár a levegőt a hálótanya fölött . . . a csérek (Sterna), melyeket „lopók“ néven tisztelt meg a halászi köz-kiszóllás, minthogy ezek akárhogy kurjongatnak is, de nem kérnek, hanem elviszik erőszakkal is a mi nekik való falat; — szóval „hunczutok“ — és azért is sok szidást kapnak, hogy nyári délutánokon, midőn a halász a szunnyadó természettel

együtt „félíg álmon, félíg ébren“, elmélázva irányítja könnyű lélekvesztőjét a pörkölő fényzónben; hirtelen és váratlanul csak elkiáltja magát valami a levegőben, hogy „csérrrr . . .“ minek folytán a hirtelen való döbbenet majd kiveszi az evedzöt a meglepett „csónyikos“ kezéből — és üttetik is ilyenkor a villámos mennydörgőssel a csérögöt, kit még a szájas „lotyósnyeff“ is lelotyóz, lenyelvel a maga kobold nyelvén, a botránkozás miatt . . .

Lakatos Károly.

WUNDT ELMÉLETEI A MŰVÉSZET ÉS NÉPRAJZ KAPCSOLATAIRÓL.¹

— Első közlemény. —

Wundt utolsó tíz évének irodalmi működését javarészt a néprajznak szentelte. Ez a tény nem úgy értendő, hogy Wundt a többi ethnologus módjára szintén a népeletet tanulmányozta és új néprajzi tényeket gyűjtött volna: Wundt ugyanis sem nem utazott, sem hazájának népét nem tanulmányozta néprajzi szempontból, sőt „Néppszichológiá“-ja utolsó három kötetének néprajzi adatait is más tudósok gyűjtötték, melyeket jóval Wundt előtt hoztak nyilvánosságra. Mégis Wundt néppszichológiájának második része, mely három hatalmas kötetből áll s a művészetet, mythost és vallást tárgyalja, elsőrangú tudományos alkotás, sőt néprajzi szempontból határkövet jelent, a mennyiben tudományunknak új, lélektani irányt szab.

Wundt megvalósította Bastiannak, a néprajz e nagymesterének tudományos követelését, melyet majdnem minden nagyobb művének bevezetésében hangsúlyoz, hogy t. i. a néprajz ne csak ritkaság gyűjteménye legyen, tele különlegességekkel, a különféle népeletek anomáliáival, hanem legyen meg neki az a magasabb hivatása, hogy rajta alapuljon az emberről szóló tudomány, a lélektan. A Bastiantól hirdetett „népgondolatok“ („Völkergedanken“) sok tekintetben hasonlítanak Wundt néplélektani rendszeréhez. Wundt fölkarolta Bastian eszméjét — bár elég csodálatos, hogy nevét műve bevezető részében nem is említi — és a néprajzi tényeket értékesítette a lélektan számára. Wundt azért fordult a néprajzhoz, hogy a lélektannak új segédeszközöket találjon, új perspectivákat nyisson, hogy számára eddig parlagon heverő új tereket termékenyítsen meg.

Bár így Wundt a néprajzot nem magáért a néprajzért művelte, azért műveit még sem lehet pusztán összeszerkesztő vagy gyűjtőmunkáknak tekintenünk. Mert új feladatkört adnak tudományunknak, a néprajzi tényeket a tudományos megismerés magasabb fokára emelik s a lélektani tényezők hangoztatása által exact természettudományi alapot teremtenek számukra. Ezenkívül Wundt néppszichológiájával a néprajz határait is kibővítette. Ezelőtt az úgynevezett eredetproblémák a néprajz

¹ Wundt Wilhelm. *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.* III. Band. *Die Kunst.* II. neubearbeitete Auflage. Mit 59 Abbildungen. Leipzig, 1908. X. + 564 oldal.

természetes határai voltak; sőt Bastian elvetett és álomlátásnak, metaphysikának nevezett minden oly elméletet, mely a jelenségek eredetével foglalkozik. Wundt ellenben éppen az eredetproblémákkal foglalkozik, mert arra a föltevésre támaszkodik, hogy az embernél a lélektani törvényszerűség mindég ugyanaz marad és analogia útján elfogadható vázlatot ad, hogyan keletkeztek a különféle néppszichológiai jelenségek.

A következőkben W. „Néppszichológiá“-ja utolsó három kötetének tartalmát akarjuk ismertetni abban a reményben, hogy sokan e folyóirat t. olvasói közül szívesen veszik, ha e hatalmas néprajzi munkát, mely több mint 1800 oldalra terjed, s melynek olvasása még a szakavatott német philosophusnak is sok nehézséget okoz, rövid kivonatban megismerhetik. Jelen közlemény „Művészet“ cz. kötetének II. kiadását (Néppszichológiájának III. kötetét) fogja ismertetni.

A második kiadás csak technikailag különbözik az elsőtől. Lényeges változáson csak azok a fejezetek mentek át, melyek aesthetikai problémákat tárgyalnak. Ez az átdolgozás a néprajz szempontjából is érdekes, mert Wundt azt követeli, hogy az aesthetika a néprajz tényeit is figyelembe vegye. Az eddigi aesthetika a görögök klasszikus művészetéből indult ki, a mi pedig a nyugateurópai kultúrkörön kívül esett, figyelemre sem méltatta. Azért is tárgyalt mindig általános philosophiai fogalmakkal, melyek a művészetre nézve teljesen meddők voltak. Igaz ugyan, hogy újabban az aesthetika a lélektanhoz fordult, de itt is a tetszés és nemtetszés ósdi fogalmai kísértének. Helytelenek ezek a fogalmak azért, mert a néprajzi kutatások oly aesthetikai értékek érvényesülését is igazolják, melyeknek a tetszés és nemtetszés sematikus fogalmaihoz semmi közük nincsen.

Ez a gondolat nem új. Ernst Grosse „Die Anfänge der Kunst 1894“ cz. művében már irt egy összehasonlító néprajzi aesthetikát, csak hogy a lélektani szempont az ő művében még egyáltalán nem érvényesül. Az ethnologiai aesthetika Wundt szerint csak azt kérdezi, hogy mit tart a vadember szépnek, továbbá hogyan gyakorolta e szerint a művészetet? Ezzel szemben a néppszichologia ekkép állapítja meg a kérdést: Melyek azok az indító okok, melyekből ezek a kezdetleges művészi termékek erednek és mely célznak szolgálnak? Így tehát a néprajz és néplélektan más-más irányt szabnak az aesthetikának.

I. *Phantasia és művészet.*

A mythos, vallás és művészet forrása a phantasia, az egyéni képzelő erő. Az első fejezet azt bizonyítja, hogy a phantasia kezdő elemzése a kísérleti lélektan feladata. A phantasia W. szerint nem valami külön lelki erő, hanem mint minden érzéki benyomás három tényezőbből áll, még pedig 1. az észrevett tárgyból, mely a physiologiai ingert gyakorolja érzékeinkre, 2. a reprodukív elemből, azaz érzékek visszahatásából, melynél fogva látunk, érzünk stb. valamit és a melylyel sokszor más képzetek assimilálódnak, végre 3. bizonyos érzelmi tényezőkkel kellemes és kellemetlen hatásokból, melyek azonban az egyszerű érzéki észrevevéseknél alig érezhetők. Az érzelmi tényező a phantasiában három elvre vezethető vissza. Ezek: 1. *Az éltető apperceptió*, melylyel a szemlélő saját énjét a tárgyba vetíti, úgy hogy egynek érzi magát vele. Ez a tudományos fogalom azonos a Lipps és

Volkelttől az aesthetikában is alkalmazott „beleérés“ (Einführung) fogalmával; ez a szellemi működés megeleveníti a tárgyakat, háborítatlanul működik a gyermeknél s a vadembernél, de sokszor áttör még az érett ember képzeletén is. Az éltető apperceptió különösen a művészetben, a kezdetleges lélekkultusban, úgyszintén a mythos és vallás symbolumaiban érvényesül. 2. *Az assimilatio érzelmet fokozó hatalma*, a mikor a subjectiv érzelem erőt vesz az objectiv benyomáson, a mint ez a művész teremtő phantasiájában nyilvánul, vagy még erősebben, a mikor a mythosban és vallásban amaz illusorius érzelmek a legmagasabb üdvösséget, vagy a legrettenetesebb kinokat idézik elő, amelyre az emberi szív egyáltalán képes. 3. *Az öntudat öncselekvő ereje*.

Hogy a phantasia a subjectiv érzelmekből ered, mutatják nekünk a gyermekek játékaik és művészeti hajlamuk kezdetleges nyilvánulatai. Náluk a phantasia korlátlanul uralkodik, mert az érzelmi tényezők sokkal fokozottabb erővel működnek bennök, mint a felnőttekben. Az ethnologusok a vademberek kezdetleges művészi termékeit a gyermekekével hasonlítják össze. Mind a kettő reproductiv és nem combináló phantasiával rendelkezik. Ők pl. csak azt rajzolják, a mi közvetlenül ragadja meg figyelmüket. Azért mind a kettőnél ugyanazon három fejlődési fokot lehet megkülönböztetni; előbb az embert, aztán az állatot és végre a tágabb környezetből vett tárgyakat, mint asztalt, széket, fát stb. rajzolják. Mivel továbbá csak az emlékezetből rajzolnak, azért mindketten az embert csak frontál állásban, az állatot pedig profilban ábrázolják. Végre, mivel rajzaik inkább az emlékjel mint az utánzat vagy közvetlen szemlélet jellegével bírnak, azért csak sematizált rajzokat hoznak létre, olyképp, hogy a formákat, melyek figyelmüket megragadták, csak egyszerű vonalakban fejezik ki.

Mégis szükséges, hogy különbséget tegyünk a kettő között. Mert a civilizált gyermek sokszor minták után rajzol, sokszor meg a nagyok irányítják a kezét. Szem előtt kell tartanunk továbbá, hogy a primitív ember sematizált képei nem annyira a művészet termékei, mind inkább a képirás jellegével bírnak. Kivált ha fölük magasabb művészeti alkotásokat birunk ornamentikában stb., holott a gyermek sematizált rajzaiban művészet és képirás még egybe esnek. A gyermekvilág tehát sokkal magasabb történet előtti fokot képvisel, mint a kezdetleges népek, melyeknél a művészet és képirás szétválása már régen bekövetkezett.

Ha helyes Wundt elmélete a phantasiáról, akkor tárgytalanná válik ama híres néprajzi kérdés is, hogy melyik műfaj gyakorlása régibb a másiknál. Lélektani szempontból ez a kérdés lehetetlen, mert ugyanolyan, mintha valaki azt állítaná, hogy az emberi érzékek nem egyszerre, hanem egymás után fejlődtek. Ha a phantasia az embereken oly fokot ért el, hogy művészi alkotásokban érvényesülhet, akkor az összes műfajok természetes alapja és előfeltétele megvan, a látóérzéssel az utánzásra való hajlam, a beszélő és halló érzékekkel az indulatok kifejezése táncban énekben stb. Ha tehát Herder az „Adrastea“-ban azt állítja, hogy a tánc a legrégebb műfaj, akkor ez tévedésen alapszik. Csak azért nyilvánult meg az ember művészi hajlama legelőbb a táncban, mert ez az összes műfajok között a legkevesebb segédeszközt tételezi föl. Így volt idő, mikor az architektura mint művészet még nem volt, mikor az ember még fák alatt lakott; azért későbbi műfajnak még sem mondható, mert az architektura csak magasabb

értelemben vett ornamentika, melyet a legkezdetlegesebb emberek fegyvereiken, ruháikon alkalmaztak. Tényleg is a néprajz nem ismer népet, mely az összes kezdetleges alapműfajokat ne ismerte volna.

A művészet úgy tér- mint időbeli formájában a mythos és a vallás külső kifejezése, melyek viszont a művészetek tartalmát képezik. A művészet lélektana tehát a mythosképző phantasia előtana. Wundt azért előbb a művészetet tárgyalja, még pedig annak térbeli irányát, mert ennek tárgyai jobban ellentállnak az idő romboló hatásának, mint az időbeli művészet kezdetleges alkotásai és majdnem hézag nélkül tanulmányozhatjuk rajtuk a phantasia fejlődésének történetét.

II. A képzőművészet.

A második fejezet bevezetéseül Wundt a képzőművészet fejlődésének történetét vázolja. Művészetről vagy műemlékekről e történetben szó sincsen, csupán csak a művészet irányának fejlődéséről és csak a lélektani motívumokról. Hasonlóképpen nevezi Comte a sociológiát világtörténetnek, de népek és egyének megnevezése nélkül.

A képzőművészet fejlődésében Wundt öt fokot különböztet meg: a pillanati, emlékezeti, díszítő, utánzó és eszményi művészeteket. A vadembernél nem a művészeti hajlam az első, hanem a közlés. Sok gyakorlat következtében a kép mindinkább hívebb lesz, a mi megint a phantasiára hat vissza. Az ember már nem elégszik meg a homokba vagy fák kérgébe rajzolt állatokkal, maradandót akar alkotni, így keletkezik az emlékezet művészete. Most már mythologiai képzetek is kezdenek érvényesülni, valami győzelmet vagy istent akarnak ábrázolni. Előbb a rajzot kőbe vésik, aztán átmennek a plastikára. A díszítő művészetet csak nehezen lehet ebbe a rendszerbe időrendileg beleilleszteni. Mert már a primitív művészet legkezdetén találkozunk vele. Gyakorlati vagy mythologiai motívumokból ered és a díszítés csak mint önczél a végeredmény. Az utánzó művészet előfokát képezi. Végre ha a művész nem csak utánózni akar, hanem valamely eszmét kifejezni, akkor az ideális művészet keletkezik.

Ez általános áttekintés után W. részletesen tárgyalja ezeket a fejlődési fokokat. Brazíliai erdő-indiánusok rajzain mutatja Wundt, hogy a pillanat-művészetben kizárólagosan az ember és az állat szerepel. Állatokat jobban rajzolnak, embereket kevésbé jól, az emlékezet bizonytalansága s a gyakorlat hiánya következtében. Az alakokat aztán egyszerűsítik és stilizálják: s az így keletkezett geometriai alakot sokszorosítják. Ezekben a zeg-zúgos alakokban a kezdetleges ember mindenféle alakokat lát, így denevéreket, kígyókat, méheket stb. Ugyanígyen asszimilatorikus folyamat megy végbe bennünk is, ha a felhőkben különféle alakokat vélünk látni. A stilizálás tehát nem valamely szerves formának szeretlen geometriai formákba történő átváltozása, hanem a szemlélőre nézve még mindig organikus képződmény. Ebből következik az az alaptétel, hogy semmi sem történik magyarázhatatlan inspiratio folytán, hanem bizonyos physiologiai ingerekhez oly lélektani folyamatok járulnak, melyek által új alkotások keletkeznek.

Mythologiai és aesthetikai befolyásra vezethető vissza, hogy a kezdetleges művészetben az emberi és állati alakok oly gyakran összeszövődnek. Mindenütt, a hol totemismus uralkodott, embereket állatfővel ábrázolnak. Mert a vadember az

állatban magasabb lényt lát, azért az indiánus törzsfőnökét állatfővel ábrázolja, mely aztán totemjel gyanánt szerepel. A legrégebb ilyenemű műemlékek az egyiptomi istenpárok. Utolsó maradványa czímerképeink állatalakjai, melyek totemistikus eredetüket avval is bizonyítják, hogy legnagyobbbrészt olyan állatokat ábrázolnak, melyek bizonyos tekintetben hasonlítanak az emberekhez, mint az oroszlán, madarak profilban stb.

Haladást jelentenek emberek állati testtel kombinálva, mint a kentaurok vagy a görög szárnyas gigások, melyek kígyóban végződnek. Az állati attributumok emberfölötti erőt jelképeznek. Ezek a motívumok valószínűleg keletről származnak; ott látjuk a hatalmas szárnyas oroszlánokat Assurnazirpál palotája előtt és a sphynxet, mely ellentéte az egyiptomi állatfejű isteneknek. Számítalan ilyen mythologiai alkotást még most is találunk a vadnépeknél, a legjelentékenyebb és aesthetikailag a legszebb a Scoolcrafttól közölt „mágusi állat“ a vinebago indiánusoknál. Az erdők, hegyek, folyók szellemei vagy démonjai ennek az alakításnak utolsó maradványai. Ezekben a formákban már az ember győzelme tükröződik a természetben.

Az embert a kezdetleges művészetben inkább tipikusan ábrázolták, egyéni vonásokról még szó sincsen, a mi különösen a testtartásban és az arczkifejezésben nyilvánul. Az embert mindig frontálban rajzolják — az egyiptomi képeken ez feltűnően kifejezésre jut — sőt cselekvő helyzetben is, legfeljebb a karoknak vagy a lábaknak adják a hozzávaló helyzetet. Lange (*Darstellung des Menschen in der griechischen Kunst 1899*) szerint evvel az emberi méltóságot akarták kifejezni. Michaelis pedig (*Springer's Handbuch für Kunstgeschichte*) a pontosságra való törekvésre vezeti vissza. Wundt ezt lélektanilag magyarázza. Mivel a primitív művész csak emlékezetből alkot, azért frontálban rajzolja az embert, mert így él emlékezetében. Csak később a görögöknél kezdték az embert profilban rajzolni az eposz és a testgyakorló játékok következtében, melyekben az ember cselekvő alakban lép föl.

Hasonlóképpen az arczkifejezés ábrázolásának fejlődésében tanulmányozhatjuk az átmenetet a tipikus ábrázolástól az egyénítéshez. A kezdetleges arczkifejezésekben az emberi és állati vonások összefolynak. Ezt a régi álarczokon lehet látni, melyek eleinte vallási kultusznak, majd ijesztőnek, végre tréfás eszköznek szolgáltak. A görög gorgontypus művészi fejlődése és az ó-mexikói művészet a félállati grimásztól a nemesebb emberi formához vezető haladást tünteti fel. Az egyénítésre való törekvést az arczkifejezésben Wundt két okra vezeti vissza, egyrészt arra az igyekezetre, hogy a faji különbségeket felismerhetővé tegyék, másrészt vallási motívumokra, hogy pl. a mumia arczreliefje mennél hűségesebb legyen. Az átmenet a tipikustól az individuálisra vagy, a mi ugyanaz, az átmenet az emlékezőből az utánzó művészetre, nem történik valamely belső spontán elhatározás folytán, hanem mint minden érzéki benyomásnál történik, bizonyos külső physiologiai ingerek szükségeseke keletkezésére.

A diszitő művészetről szóló fejezetben előbb a direkt testi diszitést tárgyalja, a test befestését, melyből a tetoválás fejlődött ki, melynek viszont diszitő vagy jelképes typusa van. Az első arra való, hogy a vadember vonásait még intenzívebbé tegye, hogy kifelé hasson, a másik pedig talismán gyanánt szolgál. Leg-

nagyobbrészt totemrajzokat ábrázolnak, sohasem növényeket, mert a növénynek a mythosban semmi szerepe nincsen. A szem ábrázolása általános. Ez a direkt testi disztítés tűnőfélben van, mert a vademberek mindinkább tűnő világnézetével szoros kapcsolatban áll.

Az embertől áttérve a közvetlen környezetében levő eszközökre, Wundt a kerámika egész fejlődését adja, a kezdetleges cserépmesterségtől egészen az ideális művészetekig. A phantasia fejlődésének hézag nélküli képét nyújtja. Lélektanilag is sokkal érdekesebbek azok a tárgyak, melyek szorosan az élethez és szükségleteihez tartoznak, mint a magasabb művészet műemlékei. A kerámika fejlődésével is igazolja lélektani rendszerének amaz alaptételét, hogy minden új alkotás egy már meglévő lelki rátermettségből fejlődött ki. Inger nélkül nincsen reactió; a tárgytól eredő physiologiai inger associatiókat idéz elő, melyekkel az előbbi képzetek elemei assimilálódnak. Az apperceptió pedig, azaz az összbenyomásoknak egészbe való összefoglalása, az összbenyomásnak irányt és jelleget ad, mely azonban mindig változik, mert az inger és a reproductiv reactio között mindig más és más befolyások érvényesülnek. Az apperceptio eme változását Wundt az „érdek változásának“ nevezi. Így pl. a kerámika fejlődésében eleinte bizonyos mythologiai képzetek következtében az állati motívumok előtérben vannak. Később a mythos hanyatlásával inkább vallási és aesthetikai befolyások érvényesülnek és a kerámika művészi fejlődésének más irányt szabnak.

Ez alapelvek szerint vizsgálva a legrégebbi művészetet, a keramikát, tapasztalható, hogy a különféle cserépedények eredeti mintái a gyümölcsesészek, mint pl. kókuszdió, tök stb. A csészék és vázák a virágkelyhek motívumára vezethetők vissza. A kezdetleges művészetben ez az egyetlen eset, a melyben — physikai szükséglet következtében — növényi motívumok tért nyernek. Az ornamentum a keramikában a készítés és utánzás motívumából keletkezik. A primitiv keramikát még csak Amerika őslakóinál találjuk. Segédeszközeit a régi fonásmesterségtől vette át. Az agyagot fonott kosárhoz alkalmazzák, aztán égetik, és a kosárgyűrűk rendszeres vonaljai az agyagon maradnak.

Érdekes az utánzás motívuma. A korszok az emberi, a tálak inkább állati, leginkább madáralakot ábrázolnak. Schliehmann Hiszarlikban talált terracotta-korszokainak, valamint a Missiouriban indiánusoknál talált korszoknak emberfejalakú fejük van. Sokszor halmintát is találunk. A fonásminták szárnyakká vagy halpikelyekké változnak át. Ez által új irány keletkezik. A phantasia képződményét már nem az összalakba helyezi, hanem inkább az edény falára vetíti. A fonó és kötélminták kígyóvonalakhoz vezetnek, mihez még az is hozzájárul, hogy a kígyó a primitiv mythosban mint lélekhordó állat szerepel. Vannak aztán helyi jellegű motívumok, mint a gyík Afrikában, az alligator Amerikában, mely motívumok stylizálásából a geometriai disztítés fejlődik ki. A kígyó motívumok virágfüzérékké, Japán és China pillangómotívumai virágokká és levelekké fejlődnek. A növénydisztítések mindinkább tért hódítanak; egyedül az ember az, a ki a stylizálásnak ellentáll. A geometriai motívumokat csak szegélydisztítésnek használják fel. A disztítés átmenetében a kezdetlegestől a nagy művészetbe, látja Wundt, az architektura keletkezését.

A ruhadisztítés fejlődése is bizonyítja, hogy az aesthetikai érzés nem az első, hanem a végeredmény. Eleinte varázbefolyások uralkodnak és csak később

áll be a díszítés után való vágy. E kettő között még nem, állás és egyéb szempontokból különbségek érvényesülnek. A ruhán alkalmazott díszítés csak a testi díszítésnek, a test befestésének vagy tetoválásának a ruhára való vetítése. Gyakran találkozunk a gorgon- és szemmotívummal, a mi a szemigézés babonájával függ össze. Ugyanezt a fejlődésmenetet látjuk a házi eszközökön és a fegyvereken alkalmazott díszítésnél.

A képzőművészet legmagasabb foka az ideál művészet, mely alatt Wundt a művészet ama fokát érti, melyen a művész saját vagy kora eszméit juttatja kifejezésre. Wundt művének ez a része nagyon sikerült és a világos előadás is nagyon élvezhetővé teszi ezt a fejezetet. Foglalkozik a Fechner-féle kísérleti aesthetikával és az úgynevezett „behatás“ módszerével (Eindrucksmethode); továbbá Lipps és Volkelt még sokkal mélyebb lélektani aesthetikájával. Birálja Lamprecht és Taine millieutheoriáját. Wundt szerint e rendszerek nem képesek megmagyarázni a műfajok keletkezését. Részint a lélektanon kívül állanak, részint pedig körben mozognak, mert avval bizonyítanak, a mi még bebizonyítandó. Wundt immanens fejlődési menetet vesz föl, melynél fogva minden fejlődési fok már az előttevalóban potentialiter elő van készítve és csak a meglevő motívumok differentiálása vagy fokozása idézi elő az új fejlődést. Ezt mutatja nekünk a festészet története. Az a törekvés, hogy a vallásos hagyományban szereplő embereket élethűen ábrázolják, a renaissance szellemi mozgalmából kiindulva, a jeleneteknek természetes hátteret adtak. Ez a perspectiva törvényeinek alapos tanulmányozását tételezi föl, a mi megint visszahatott az emberi alak természetű ábrázolására. A természetes hátternek viszont a kép hangulatának kellett megfelelnie. Így fedezték föl a tájkép aesthetikai értékét, mely aztán a művészet önálló — sőt Wundt szerint az ideál művészet legeszményibb — tárgya lett.

Az architektúra a legfontosabb ideálművészet. A legszükségesebb életszükségletből eredt, és csak később lett a díszítő művészet tárgya. Tehát itt sem volt a szépéretet a prius. Barlangok és a fák lombja volt a lakásépítés mintaképe. Az előbbiből a kivájt földhalom, a kúpsátor fejlődött, mint még most Afrikában és Oceániában látható, az utóbbiból pedig a sátor, mely e versenyben győztes marad. A barlangok folytatását az indiai és egyiptomi sziklatemplomok és sírok alkotják. Kétféle szokással találkozunk, mely a lélek halhatatlanságának hitére vezethető vissza. Az egyik, hogy az előkelők sírjait felső építményekkel tüntetik ki, mely szokás az északi bronzkulturának úgynevezett „Hühnengräber“-jeitől a babyloniai és egyiptomi piramisokon át egészen a mai mausoleumig terjed. A másik szokás pedig az, hogy a sírt az élők lakásának mintájára rendezték be, mely a kapcsolatos lélekképzetek megszűnésével eltűnt; azonban, különösen Egyiptom útján nagy hatással volt a műépítészet fejlődésére. Előbb volt a mastaba, éléskamrákkal ellátott sír, abból keletkezett a lépcsős pyramis, melynek függetlenül más helyeken is keletkeztek, mint a babyloniai lépcsős templomok Khorsabad romjain, vagy Ó-Mexikóban a Xochichalkói pyramismezők. A sírhalom művészi továbbfejlődése az indiai félgömbalakú stupa vagy topa, mely a mausoleumoknak még most is kedvelt alakja.

Az obelisk is egyiptomi termék. Az áldozati kőből fejlődött. Hivatása volt, hogy mint messze látható jel, fölkeltsse a vallásos érzelmet. Ellentéte az indiai

félköralakú pagoda. A kezdetleges áldozatköböl eredt a templomépítés. Az egyiptomiaktól átvettük azt a motivumot, hogy a templom a külvilág képét jelképezze; így a mennyezet az égboltozatot, az oszlopok a növényornamentumokkal a fákat stb. Miután az oszlopfejlődés történetét megmagyarázta, a stylusok változásai okait tárgyalja. Ezelőtt a kifáradásra, vagy új stylusok föltalálásának elvére vezetik vissza. Wundt más véleményen van. A stylus akkor hanyatlik, ha az eszmék, melyekből eredt, hatékonyságukat elvesztették. A vallásos élet minden változása fordulópontot képez a stylusok fejlődésében. Szorosan vett új alkotások nincsenek. A művész inkább találó, mint feltaláló. Pyramisok, román és gót stylusi dómok inkább a korszellem képét nyújtják. Azért nem ismerjük a nagy műemlékek és a műfajok alkotóinak neveit, mert nem is léteztek. Míg az eszmék kifejezése szükséges volt, a megfelelő nagy műemlékek az eszmével együtt fejlődtek. Miután még a plasztikáról és a festészetről értekezik, még egyszer összefoglalja a képzőművészet fejlődéséből folyó összes lélektani és esztétikai eredményeket.

A néppszichológia területe Wundt szerint a művészet fejlődésének ama fokáig terjed, melyen már az egyének tudatosan teremtik az egyes műemlékeket. Ezentúl a műtörténet területe kezdődik. A kezdetleges és magasabb művészet határai összeesnek a mythos és vallás határaival, csakhogy az előbbiben a mythologiai, az utóbbiban a vallás eszméi hatnak. Az átmenet a mythusból a vallásra, vagy a kezdetleges ideál művészetre, egy és ugyanazon fejlődésnek két oldala és a szellem legmagasabb haladásának tekintendő.

Dr. Schweiger Lázár.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A samán istenidézés és bűbájosság a vogul-osztják hitéletben.

BÁN ALADÁR-nak a samanizmus fogalmát és jelenségeit tárgyaló, folyóiratunk 1908. évfolyamában megjelent általános fejtegetései után bizonyára nem lesz érdektelen e tárgy kutatói előtt annak részletes kimutatása, hogy mikép igazolhatók a samán hivatásos működése s az ehhez fűződő képzetek legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és osztjákok hitéletében *adatszerűen*, vagyis a följegyzett mithikai népköltés s a nyelvi kifejezések vallomásai, továbbá történeti kútfők s megbízható néprajzi megfigyelések alapján. Ennek a feladatnak igyekszik megfelelni a jelen közlemény, mely bővebb kidolgozásban mint a vogul-osztják pogány vallásgyakorlat tüzetes leírásának egyik fejezete Vogul Népköltési Gyűjteményem sajtó alatt levő kiegészítő kötetében fog megjelenni.

*

A bálványtiszteléssel kapcsolatos ősi vallásos élet hivatásos öre és gondozója a voguloknál és osztjakoknál is, ép úgy mint egyéb szibériai és észak európai népeknél a samán. Ő népének papja, jósa, tanácsadója s orvosa, ki előljár a szertartások, különösen a közös áldozatok s imádságok intézésében s tisztségét, valamint a vele járó bűvös hatalmat annak a titkos tudománynak köszönheti, melylyel a néphit szerint közelebbi érintkezésbe juthat a bálványszellemekkel, ezeket maga elé idézheti, velük tárgyalhat s

megbízásokat adhat nekik felei érdekében. Az ily istenidézés alkalmával a samán egyszersmind a bálványszellem akarataról értesül, melyet tudomására hoz a népnek s ily módon közbenjáró szolgálatot teljesít az istenség s ember között. Jellemzően jutnak kifejezésre a samánhoz és működéséhez fűződő képzetek azokban a szólásokban, melyekkel a közbeszéd a hivatást s a vele járó műveleteket jelöli, miért is legelőbb ezeket vesszük szemügyre.

Közönséges nevezete a samáunak az északi vogulban *úajt* (*úajt-χum* „férfi samán, varázsló“, *úajt-nē* „női samán“), melynek egyéb tájnyelvi változatai: lozvai *úajt*, kondai *úajt*, pelimi *úajt*, tavidai *näit*. REGULY szerint az északi és lozvai vogulban „varázsolni, bűvölni“ értelemmel egészen egyező igei alak is dívik, de részemről ez igei alkalmazást *úajti* hangzással csak a pelimi vogulból igazolhatom. Egyébként a varázslás műveletének ugyane szóból képzett kifejezése: *úajtčli*, *úajtčli*, tavidai *näitčli*; innen: *näitčlälēp ätäm* (part.) „varázsló, samán“. Hogy mily messzi ősiségben kell a *úajt* szó eredetét keresnünk, arra nézve tanulságos fényt derít az a körülmény, hogy szorosán egyező mását a varázslóra alkalmazott kifejezés gyanánt két távoli rokon nyelvben is megtaláljuk. Azonos t. i. vele a finn *noita* „varázsló, javasember“ (*noiti-*, *noitu-* „varázsolni, bűvölni“) = lapp: Fm. *noaidde*, *noaide*, Lule *noi te*-, déli lapp *noaitie*, orosz-lapp *nōjite*, *nuojt* stb. „varázsló“ (Lule *noi'tu-*, Fm. *noaiddo-* „varázsolni“), melyeknek végzete igenévi képzőnek tetszik (finn *-ta*, *-da*), bár az alapszónak értelme homályos.¹

A tavidai vogulban a „javas embert“ így is nevezik: *sätēp kum*, mely a *sät* = északi, felsőkondai vogul *sät*-, alsókondai *so'it*-, lozvai, pelimi *soqt*- „ráolvasni, igézni, bűvölni“ igének származéka. Ugyanily értelem mutatkozik az északi vogul *sätül*, *sätmil*, kondai *sätčl*, *sätmčl*, pelimi *soatmčl*, tavidai *sätni* névszói alakulatok „ráolvasás, igézet“ jelentésében is. Az igézet rendszeren az embernek hasznára válik, így a pelimi vogulban *soqti* azt a ráolvasást jelenti, melylyel a javas a beteget gyógyítja. Ebből fejlődve, a felsőkondai vogulban *sätčxti* egyenesen a ráolvasást pótló „imádkozás“ jelenti s ennek megfelelőleg *sätmčl* egyszersmind „imádság“, a Jevra vidékén pedig *Törēm-sätčl* = *Törēm-eri* „isteni“ vagy „imádságos ének“. REGULY magyarázata szerint *soatpā kum* (= *sätēp χum*), vagy *soatpāhtāp kum* (= *sätčxtēp χum*) „der betende Mann, welcher beim jürping (=áldozat) das Gebet spricht, oder welcher den Eid ausspricht“ és *soatmčl*, vagy *soatmčl* „Gebet“. Tényleg a *sätmčl*, *soatmčl*, *sätül* czimjelzések alatt közölt istenidéző igék (pl. *Törēm-vē sätmilä* II: 310,² *Sorničtēr sätmilä* II: 364, *Pq̄lm tq̄rom sätmčl* II: 412 stb.) sajátos tartalmuk mellett egyszersmind az istenséghez intézett könyörgéseket (*pojk*, *pojk-squ*) foglalnak magukban. Ezért alkalmazza a kondai vogul evangeliumfordítás is a *sät*- szó származékait az „imádkozásra“ és „áldásra“ (l. AHLQUIST vogul szójegyzékében: *sätčxtam* „leise für sich sprechen, oder beten“, *sätq̄tam* „segnen“, *sätilam-jomas*, vagy *sätnä-jomas* „Friedensgruss“). J. G. GEORGI a Csuszovaja-melléki s már a múlt évszázad első felében eloroszosodott vogulokról az írja 1773-ban tett tanulmányútjának megfigyelései alapján, hogy „papjaikat“ *Satkataba* s áldozóhelyeiket *Torom*

¹ A finn *noita*, vogul *úajt* eredeti értelmére nézve KROHN GYULA abban a nézetben van (Suom n suvun pakanallinen jumalanpalvelus, 82. l.), hogy azt a votják *nodo*, *nodäs* „okos“ és zürjén *nöi-kül* „találós mese“ szavak világosíthatják meg; de ez tévedés, mert a *nod* alapszó „gondolatot, ész“ jelent (*nodo* „érett eszű“, *nodtäm* „éretlen eszű, oktalan“), mely jelentés tekintetbe véve, hogy a zürjén-votják szóközépi és szóvégi *d* rendszeren eredetibb *nd* (*nt*, *mt*) mása. kétségtelenül utal arra, hogy itt a vogul *nq̄mt* „ész, elme, tanács, okosság“ szó megfelelőjével van dolgunk.

² Az idézetek után forrásjelzés nélkül álló római számok e közleményben Vogul Népköltési Gyűjteményemnek illető kötetére s a rá következő arab szám e kötet lapszámára vonatkoznak.

Satkadug szavakkal jelölik; nem nehéz ezekben az előbbieknél nyomán a *sätxatép* „bűvölő, varázsló; imádkozó“ és *törém sätxatux* „istent előidézni, istenhez imádkozni“ kifejezéseket fölismernünk. Jelent azonban a *sät* „rontó varázslatot“ is, mire nézve tanulságosak REGULYNAK következő magyarázatai: *kum säti* = „on izportit jevo, ne izvestnie slova skažit“ = „ő megrontja amazt, ismeretlen szavakat mond“, *sepäning latingell satite* = „izportit, besprechen“, tkp. „varázslatos beszéddel bűvöli“, *sätauem, tä kumimn sät-vesem* = „ne dobro slovo skazal, isportil“ = „nem jó szót mondott, megrontott“; *sgatentem, jel-sgatentuch* = „verzaubern (einen Menschen)“, *sättil* = „Zauberformel (zum Schaden des anderen)“. Magam is hallottam e kifejezéseket: *muträy xatpä säti* „a gonoszvarázslatú (valaki) rontva bűvöl“ *sätxatné värmäl=muträ* „rontás (rontó bűvölet)“ (II: 372, 375). Az utóbbi jelentések nyomán ide tartozónak látszik még az északi vogul *sät-ä (sät-ä)*! indulatszó, melyet a bosszúság és bámulat kifejezésére alkalmaznak, körülbelül úgy, mint a magyarban az „enyje, teringgetté!“ szavakat, pl. *sät-ä, ti kul värmäl!* „enyje (pfuj), ez ördögi dolog!“ *sät-ä, ti manä pis!* „teringgetté, mi a csuda ez!“ *sät-ä!* „csudálatos!“.

A *sät*-ige s származékai eme különféle értelmű alkalmazásaiból nyilvánvaló, hogy eredeti jelentése szerint általában valamely titkos erejű, hatásos mondást jelez, melynek czélzata lehet akár jóindulatú, mint a ráolvasó igéé, vagy az imádságé, akár rossz szándékú, mint a rontó, vagy bűvölő igéé. A mit az ember rendes úton, a maga keze s esze szokott munkájával meg nem valósíthat, ily rejtelmes, bűvös igékkel igyekszik elérni s így fogja fel magának az istenségnek teremtő művét is, mert természetes, hogy a világ s minden, a mi benne van, egyszerű emberi alkotás módjára nem keletkezhetett. Ezért a *säti* egyik leggyakoribb kifejezése a teremtésnek, illetve az istenség teremtő igéjének, melynek pusztá kijelentésével minden akarata szerint létre jön. A szónak ily használatával már volt alkalmunk foglalkozni (I: 0333—4), utalva a regék s énekek e fajta kifejezésére: *nax sätäm elém-xäläsén, nax sätäm vit-xulén, vör-ujin* „a tőled (istentől) teremtett (igézettel előhozott) embered, vízi halad, erdei állatod“ stb. Így értendő az ének szava akkor is, midőn az „Aranyos-Kworész atyától előigézett (teremtett, *sätäm*) fehérvízű halas Obot“ (II: 320) emlegeti. De bűvölet az istenség rendelkezése akkor is, midőn nem ex nihilo pusztá szavával alkot, hanem valamely már létező lényre nézve intézkedik. Midőn a medve énekében elbeszéli, hogy miként rendeli őt égi atyja a földre s minő végzetet szab számára, ezt e szavakkal vezeti be: „igaz igézet (*sari sätil*) jó végzetére Fenséges-Ég atyám im (ekkép) igézet engem (*sätlawém*)“ (III: 14, 16) s közönséges beszédben is mondja a közlő a jávorról, hogy *Täremné tox sätwés*, vagyis hogy „úgy igézte őt“, „úgy rendelte számára az Égatyá igéje, hogy hőszámos állapotban ne egyék“ (IV: 415). Midőn az istenség egyik helyről a másikra áthelyez, elküld, vagy utasít, ez is a bűvölő ige erejével történik. Midőn az Égatyá fölgerjedt haragjában a földre rendeli nejét, ennek kifejezése: *netä jöli män sätéstü* (II: 100) s szintígy mondják magukról a bálványistenségek is, hogy őket szent helyükre az Égatyá igézte, vagyis szavával rendelte. Így éneklí pl. a lopmuszi istenke: „Eme lopmúszbeli szent földrészemre Felső-Aranyos atyácskám im ide igézett engem“ (*tü' tü sätilälwäsém* II: 276), a szigvatorkolati Tärém-fi: „Felső-Aranyos Tärém atyám két folyónak ketté ágazó vidékére, Tärém fi öreget hajdan im ide igézett engem“ (*tü' tü sätsawäsém* II: 256), a pelimi istenke: „Eme tápláléka bö, hala bö, Polém vizecském mellett futó felhő, menő felhő magasságú váracskámba Nagy-Ég atyácskám Polém-isten öreget, ide igézett engem“ (*tü' sätwäsém* II: 242), a vorjá-falvi istenek: „Sűrű fajú fás erdőben [élnünk] rendelt bennünket igézetével atyánk

(*jäyiwne sätwesquw*), nőnek érinthetetlen ritka fajú földfokkal igézett bennünket, énekbeli három fejedelemmé igézett bennünket“ (II: 205). Ugyanily értelemben mondja az ének a szoszvaí istenségről, hogy „a fekete vizű táplálékos Szoszva forrásánál, szentséges vizű szent tódnak fenekén, fekete fajú szent ligeted közepébe, Tavi hattyú, obi hattyú fehérségű fejedelem. Felső-Ég atyád oda igézett téged“ (*N. T. jäyenne tu sätwäsän* II: 130). Bálványistenségeknek is van ily büvölő ereje, pl. midőn Ajász-öreg a Ték-öregtől ajándékba kapott kardot „véráldozatot, ételáldozatot fogadó áldozatos istenkévé“ avatta, e műveletről azt mondja az ének, hogy az istenség a kardot „elbűvölte“ (*sätmēm* II: 14), vagyis igézetével magasabb rendű lénynyé változtatta.

Hogy a *sāti* értelmében a büvös „mondás“ a lényeg, az kitetszik abból is, hogy a *läwi* „mond“ és *jolti* „rendel, parancsol; rendelve alkot, teremt (велѣть, сказати)“ igékkal váltakozik, pl. ez idézetekben: „A tőled mondott (szavadra létrejött, *läum*) szent földedet előhoztam, a tőled igézett (igédre létrejött, *sätēm*), kerges földedet előbuktattam“ (I: 143); „egy felül való vizem: a vize tágas tágas Ob, Felső-Aranyos dicső atyám Ajász-isten öreget ide rendelt engem (*joltwäsēm*), ide igézett engem“ (*sätw sēm* I: 1). Sőt az „imádkozni“ és „megrontani, átkozni“ értelem is igazolható a *jolti*-igénél, pl. északi vog. *tärēm jolti* = *poiki* „imádkozik“ (v. ö. *tärēmne jolēntaxti*, *törēmne jolēntaxti* „istenhez imádkozik“); *anēm jol-joltiti* „ő engem megront“; *joltzati* „átkozódik“ (пор. имаетси). Látnivaló, hogy helyes nyomon járt BUDENZ, midőn a magyar *ald-* és *átok* szókat e *jolti*-igével családósította (MUGSZ. 731—2. l.).

Az északi osztyjában a *sätil* szó értelmi megfelelője *mul* Szokásos kifejezés a hősénekekben: *lozz ponti sari mul, kalt ponti usi mul pontil*, melynek értelme: „Bálványtevő igaz igézetet (vagyis: oly igaz igézetet, minőt csak bálványistenség tehet), kalttevő erős igézetet tesz“. Ezt mondja pl. a PÁPAYTÓL ÁTIRT REGULY-féle énekből a vízben fuldokló fejedelmi nő, midőn „veréblelke, vércselelke vége elszorul“ s a „földhátas, vízhatas sok istenkét“ idézgeti, hogy életét megmentsek (Osztyj. Népk. Gyűjt. 29. l.). Szintilyen igézetet tesz a nevelő anya, midőn szívből szeretett fogadott fiának s elpusztított szüleinek sorsát panaszolja (18. l.), valamint az ének-hős, midőn háza bálványától búcsúzik harezba való indulása alkalmával (175. l.) s egy másik esetben, mikor szabadon eresztett táltosfajta réneinek kiadja rendeletét (118. l.). Az igei alak szintén *mul-*, illetve képzővel *mult-*. Mint a *sät-* igével jelzett műveletet, főképp istenekre alkalmazva találjuk az énekekben ezt a kifejezést is. S a bálványistenségeknek rendeltetését is ez az ige fejezi ki, épp úgy mint a *sät-* igénél volt alkalmunk tapasztalni. Így mondja a *Kaltwš*-anya magáról, hogy ő „leányküldő, büvös *Kaltwš* boszús istennőnek volt egykoron [égi atyjától] igézve“ (*mulētsājēm* u. o. 268) s a hívők az Arany-Fejedelemtől, hogy ő „hét víz férfiát látó fehér Arany-Fejedelemtől van igézve“ (*multīmen* u. o. 269, 271), azaz rendelve, míg viszont a Šiš-falvi bálványistenség azt emlegeti, hogy ő „leánykaczajra, fiúkaczajra nem igéztetett“ (273). Az „áldani“ értelem tetszik ki a következő példából: „Arasznyi vastag hátszírral áldlak meg (*partlem*), tenyérynői vastagságú vastag zsírral igéztek téged“ (*mullem* 230). AHLQUIST északi-osztyják szótárában: *multlem* „schwören, fluchen, verfluchen“, PATKANOV irtisi osztyják szójegyzékében: *mudem* „bitten, flehen“, KARJALAINEN (Ostj. Lautgesch. 124) szerint „beten (zu Gott), anflehen (Gott um etw.)“, mely jelentésfejlődéseket szintén láttuk a vogul *sät-* igénél is.

Az istenidézésnek másik közönséges jelzése az északi és lozvai vogulban: *kästi*, minélfogva a samánt ily kifejezéssel is említik: *pupi kästēne xum* „bálványidéző ember“. Míg a *sāti* értelmében az istenidézés

módja, a bűvölő mondás a fővonás, a *kāsti* magát az idézés tényét emeli ki, mely nemcsak a bűvölő ige elmondásával, hanem pusztán az istenségre irányuló gondolattal is történhetik. A *sāti* magyarázata: „ráolvas, varázsol (наговарываетъ, ворожить)“, a *kāsti*-é: „rágondol, emlékezetbe idéz, megemlít (поминаетъ)“. REGULY jegyzete szerint is: „*kāstem* = pominaju, opfere“ (azaz: „az istenségre gondolva áldozatot fogadok“), *kastaru* = pominajut; *polm torom kastauū* („P. isten idéztetik“). E szóra vonatkozó középlozvai közlések: *törém kās̄tilēm* „istent idézem, reá gondolok, megkérem (ора поминую, попрошу)“, *k'ölēm-k'art kās̄taut* „a halottakról megemlékeznek“, *uj-pār̄k Tōrēmne kās̄tsēm* „a medve fejét Istennek szántam v. gondoltam“. Hogy a néphit szerint mifajta művelet a *kāstēnē vārmēl*, arra nézve az egyik tűzőznregének ama részletére utalhatunk, melyben a Világügyelő-ferfi az istenfiak tanácsában támadt vitás kérdés eldöntésére a *Jeli-ūs* városbeli öreg rögtönös előhívását e szóval rendeli el: *kās̄tlān!* („idézzétek őt elő!“), mire a nevezettet csakugyan előidézik (*kās̄tuwēs*) s ez *leszakadó hóförgetegben* hótalpaival együtt esik be a házba, a hol első szava: „*Mit idéztetek engem ily rettenetes erővel*, majd hogy össze nem törtem vén csontjaimat!“ (I: 74). Tanulságos e szempontból a szigvai szent regének az az elbeszélése is, melyben a kalandújtaira induló Világügyelő ifjút arra kéri nénje, hogy a mikor „valami szükségbe, szorultságba jut, őt erősen ne idézze, hanem csak lassacskán emlegesse“ (I: 7); midőn pedig utóbb a hős tényleg bajba jut s nénjére irányul a gondolata, emez hirtelen dörgéssel háromszárnyas ló hátán jelenik meg s szintén azért pirongatja az ifjút, hogy „*miért idézte ily rögtönösen*“, mert éppen theát ivott s a rögtönös idézéstől a theacsészék izzé-porrá törtek össze (I: 15). Nyilvánvaló e példákából a *kāsti* igének az az értelme, hogy a *bajban levő a távol lakó istenséget a maga helyére idézi, azaz ráirányított gondolatával bármily nagy messzeségen át hirtelen oda hozza* (I. I: 185). Így kell értenünk azt a regei részletet is, mely szerint a Világügyelő ifjú kétségbeesésében „anyját, atyját haló földjükről sirva idézgeti elő“ (I: 46), mire a közlő megjegyzi, hogy *pupi kās̄tēnē xajtēl kās̄tsāyū* „úgy idézte őket, mint a hogy a bálványistenkét szokták idézni“ (I: 209). Szintilyen elbeszélés az, mely elmondja, hogy a Lápéx-tóban fuldokló leány, midőn „veréblelke, vércselelke elszakadni törekszik, a földbeli hét [bálvány-]fejedelmet, a vízbeli hét [bálvány-]fejedelmet idézgeti“ (II: 187). Tehát az istenségnék az áldozat színhelyére való idézését említi az áldozati ének, midőn a Viz szentjéről azt mondja, hogy „az ének korabeli férfi állta véráldozatos téren idézik“ (*kās̄tawēn* II: 382), vagy midőn a Világügyelő-ferfiúhoz e szavakat intézi: „Egykor, midőn inségünkben hozzád fordultunk, aranyos király, midőn egykor téged idéztünk (*kās̄tēlkeut*), te mint hét oldalú oldalas fa forogsz vala“ (II: 353). Midőn a samán a Paszét-mēnkweket egy beteghez idézi, ugyanily kifejezéssel mondja: „Ha kóros hús kórja nem ért volna bennünket, mi benneketeket hogyan idéztünk volna?!“ (*kās̄tēlēmū* II: 416). Ezért az „idéző igének“ egyik műszava ez is: *kās̄tul*, vagy *kās̄tēnē lātir*, pl. *Polēm tārēm kās̄tulū* „a pelimi isten idéző igéje“ (II: 402), *Vit-x̄jn kās̄tēnē lātir* „a Vízkirályt idéző ige“.

Az „istenségre irányított gondolat“ értelmének fejleménye „az istenségnék tett fogadalom“, melynek kifejezése az itt tárgyalt szóval: *nāj-ātēr kās̄tuwkwē* „a bálványszellemet (az úrnőt, urat) fogadalommal emlegetni, idézni“ (IV: 39). Egy sorsénekben találjuk annak példáját, hogy egy szerelmes ifjú, ki nehezen férközhetik kedveséhez s e végből az istenek segedelméhez folyamodik, „tomporája tarka, lapoczkája tarka szép állat“ áldozatára tesz fogadalmat (*kāsti* IV: 39, 40). Az ily „fogadalmi állat“ neve: *kastnē uj* (*kās̄tēm luv, sāli* „fogadalmi, ló, rén“ stb. IV: 406, II: 108), s a

fogadalmi áldozat alakjának nyírhéjből kiszabott képmása, melyet a fogadalom beváltásáig a bálványtartó szekrénybe helyeznek: *kāstnē xuri* (u. o.). A „fogadalom” szavával fejezi ki a nyelv valamely áldozati tárgynak „felajánlását” is, pl. *pupnē kāstim tār* pl. „az a kendő, melyet valaki a bálványnak felajánlott, illetve a bálványtartó szekrénybe helyezett”; felajánlott áldozatára hivatkozik a medve is égi atyjához intézett következő szavaival: „A minap véres fejű szép hófajdot ölök vala, a fejes állat fejét neked ajánlom (v. fogadom) vala” (*kāstēlēm* III:136, 139), „a minap réti bikát, erdei bikát találtam; a réti bika, az erdei bika fejét neked ajánlom vala” (III:154).

Midőn a samán istenidézés, illetve áldozat alkalmával a bűvölő igét, vagy imádságot elmondja, ezt úgy adja elő, hogy minden szólam után vad üvöltés, vagy izgatott zúgás hangján felkiált. Erre azt mondják, hogy *najt kajji*, vagy *kaji* s ezért a samánnak is szokott jelzése: *kajnē xum*. E mellett *kaj*, vagy *kaj-sqw* (utórészében az *eri-sqw* „ének szó”, *tān-sqw* „húr-”, azaz „zenész”, *lūš-sqw* „siralom”, *poj-k-sqw* „imádság” összetételekben is előforduló *sqw* = magy. *szó* szóval) magát az „istenidéző igét” jelenti, pl. *Mir-susnē xum kāstnē sātily kajā* „a Világügyelő-ferfiú idéző bűvöletes igéje” (II:348), *Sarū-qtēr kaj-sqw* „Az Aranyfejedelem idéző igéje” (II:369), *Vit-jelpēy kaj-sqw* „A Viz-szentjének idéző igéje” (II:391) stb. E mondatot *kaj-sqw kajawē* a közlő így magyarázza: „az imádság olvastatik (молитва читается)”, mi úgy értendő, hogy az imádságot tartalmazó idéző igét a samán úgy adja elő, mint az orosz pap az ő énekelve „olvasott” imádságát. REGULY adatai is kiemelik az éneklő előadást: *kāi sau* = „Hymne; Gebet, welches gesungen wird”, *kajji* = „voroživoi pesni pajot” = „varázsló éneket énekel”, *kajawē* = „djavolski pesni pajot” = „ördögi éneket énekel”; de ez a hang — mint alább részletesen igazoljuk — csak a vogul magyarázó szépítő kifejezésével mondható „éneklésnek”. Nyilván azonos ez a *kaj* szó a *kaj* (*kai*) indulatszóval, melynek példái: *kaj, tē jājen!* „hé, ide jer! *kai, xolilēn?*!” „hé, hallod-e?!” „*minimēn, kaj!* „nosza, menjünk!” „*jā, lāwēn, kaj!* „hej, mondd csak, no!” „*kaj, āti* „oh, nem!” (I:130). Hasonló ehhez a medveénekek végén felhangzó kiáltás: *kaja-juj!*, *kaja-juj!* Megvan az osztjákban is: EO. *kaj-sqw* „istenidéző” ige (PÁRAY J., Osztj. Népkgy. 268.), továbbá *kēi-* (infin. *kēitt*, pass. *kēila* u. o. 270, 272—3.) „varázsolni, igézni”, *keita xo* „Zauberer” (АИЛГУ.), *kaja-juj!* (felkiáltás a medveének végén; PÁRAY J. u. o. 238.). V. ö. magy. *kajált*, *kiált*, *kajabál* stb.

A varázslásnak elterjedt nevezete még a vogulban: északi vog. *pēnyi*, déli *penni*, melyet a „varázslás” legsajátosabb kifejezésének tarthatunk, a mennyiben annak nem pusztán egy-egy jelentős mozzanatát (a bűvölő ige mondását, az istenség előidézését, vagy a samán kiáltását) jelzi, mint az eddig tárgyalt szavak, hanem a varázsló művelet egész fogalmi körét. REGULY szótári följegyzései szerint: *pēni* (*pēngi*) = „vorožit” (varázsol), *pennux* (infin.) „wahrsagen, das verlorene Gut angeben”, *pēngene kum* „voroživoi” (varázsló ember). Az északi vogul nyelvhasználatban *pēnyi* annyi mint *najtēxli*. Ajász-isten hősénekében áldozati állatokkal jön a nép a bálvány elé, hozzá köti az állatokat az áldozati tér oszlopához s „velük levő varázsló emberüket varázsolni (*pēnyuxkwē*) ültetik”. Az istenség erre réülést bocsát idéző emberére s kinyilvánítja előtte az áldozatokra vonatkozó rendelkezését (II:16—17): itt tehát a *pēnyi* szóval kifejezett varázslás istenidézés. Szint-ilyen elbeszélést olvasunk a lopmuszi isten hőslő énekében, hol az áldozatokkal megérkezett nép az istenséggel „szemben varázslathoz (*pēnyuxkwē*) ül le” (II:282), mire a bálványszellem megjelenik s megtudva a gyülekezés okát, tanácsait közli. A Paszét-bálvány múnkeszi idéző igéjéhez (II:415)

azt jegyzi meg a közlő, hogy „betegség ellen varázsolva imádkozzák“ s közli a varázsigé mellett a varázslattal járó műveleteket is: *pēnyim pojkawé*. Más példákban a *pēnyi* szóval jelzett varázslás nem kapcsolatos istenidézéssel, hanem vele a javas maga — mint igazmondó — közli a teendőkre vonatkozó tanácsait, kutatja ki a titkos tény, melynek földerítésére kérik, vagy jóslatokat mond a varázslásnál alkalmazott eszközök jeleiből következtetve. Ily varázslatról, melynek az északi vogulban főnévi jelzéssel *pēni* a műneve, van szó a medveénekekben, hol az Égatya büntetéséből lesorvadt „erdei állat“ a hozzája közeledő nőstény rozomákhhoz a következőképen szól: „Te nőstény rozomák asszony nénécske, igaz varázslatú nő (*sari pēniy nē*) voltál [mindig]: varázsolj most (*pēnyēnūn*); igaz varázslatú fél kezecskéd hadd varázsolja (azaz: tudja) ki: miért van az, hogy így (t. i. lesorvadt állapotomban) egy vessző is fölemel, egy fűszál is fölemel, miért váltam én ilyené?! Nőstény rozomák asszony nénécském [erre] fél kezét lefüggesztette s igaz varázsigéje végét im így varázsolja“ (III: 85—86, 27) stb. Szintilyen eset az, melyről egy vadászeseményt tárgyaló színjátékban (IV: 248—9) olvashatunk, hol t. i. a vadászatában szerencsétlen gazda a pelim-torkolati varázslóhoz fordul azzal a kérdéssel, hogy „nappali ladikos, éjjeli ladikos vadászatának szerencsés útja kitől van megbűvölve“, mire amaz az „igaz varázslat (*sari pēni*) jó végzetét (végét, czélját) varázsolja“ (*pēnyēlti*) neki. Ily értelmű varázslatot fejez ki rendszeren a déli vog. *pēni*, vagy *pēni*, mely, mint alább részletesen tárgyaljuk, történhetik fejszével (*sauri pēl pēni*), kenyérral (*nānēl pēni*), medvein-égetéssel (*tōn-pēni*), kártyakivetéssel (*kasārēl pēni*, *kartāl pēni*) s egyéb módokon.

A *pēnyi* jelentésbeli megfelelője az osztjákban: *šertl*, melynek származéka a samánnak e jelzése *šertl-γo* = „varázsló ember“ (PÁPAY J., Osztj. Népkgy. 268, 271.). AHLQUISTNÁL: *šertlem*, *šartlem* „zaubern“, *šertēy*, *šartēy* „Zauberer“. Irtisi-osztják mása ennek PATKANOV szójegyzékében (talán a szókezdő hibás írásával) *tērtem*. A PÁPAYTÓL közölt egyik idéző igében „a varázsló ember leül varázsolni s egy fejszével varázsol“ (271), tehát vogulul mondva: *sa'irāpēl pēnyi*; a fejszevarázslatot itt istenidézés követi, a mi a déli voguloknál elmarad.

A varázsló javasnak egyik kondai vogul jelzése még *k'gšēp-k'ar* „t u d ó (e m b e r), t u d ó s“, mely *k'asp āitām* alakkal a tavidai vogulban is járatos. Hajlandók lehetnénk e nevezetet az orosz знахарь „javas“ (tkp. „tudós“) fordításának tartani, ha nem találunk az északi osztják istenidéző igében is a varázslónak e jelzését: „szava tudó ügyes úr, mondása tudó ügyes úr“ (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 274.). E jelzés párja a vogulban *sari sampā samiy űajt* „igaz szemű szemes varázsló“, t. i. kinek a szeme a jövőndőben, vagy a sejtett dolgokban jól lát (IV. 248).

Végül megemlíthetjük a samánnak e középlovzai nevezetét: *lilēy papēy k'um* = „eleven bálványos ember“, mely kifejezésnek az északi osztjákban szószerinti mása: *lilēy loγχpi γo* (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 272.). REGULYNAK ide vágó följegyzése: *liling pubil űajtūhti* = „eleven bálvánnyal varázsol“, mely szólás természetesen a samánt varázslatában jóindulattal segítő bálványszellemre utal, nem pedig afféle szörnyetegre, minőt a *lilēy pupi* nevezeten gyakran értenek (I. I: 0252. l.) Ugyancsak e bálványra czéloz a samánnak irtisi osztják *toγχ-ort* = „bálványszolga nevezete (PATKANOV: Irtysch-Ostj. I: 120), mely t. i. azt jelzi, hogy az illető bizonyos bálványistenségnek (melyet gyakran házában, vagy birtokán tart) szolgálja, papja. Ugyane szót *loγχ-ort* (лонхортъ) alakban PAVLOVSKIJ¹ is idézi („значить: человекъ божій,

¹ Владимиръ Павловскій: Вогулы. Казань, 1907.

пропорѣ“, 213. l.). — A samánnak még egy ismeretes jelzésével. a *šepan-žo* északi osztják szóval alább, a rontó varázslat tárgyalásánál foglalkozunk.

Áttérve a samán hivatáshoz tartozó feladatok s műveletek részletes ismertetésére, első sorban arra utalunk, hogy bár a vogul-osztják samánok zártkörű rendet, vagy szervezeti kapcsolatot egymás között nem alkotnak, a tisztségük teljesítésében követett gyakorlat a különböző távoli vidékeken mégis nagyjában egynemű s annak bizonyosságát szolgáltatja, hogy ősrégi közös hagyományban gyökerezik. Ily hagyomány kifejlődésére kétségkívül jelentékeny hatással voltak azok a nagyszabású áldozati ünnepek, melyeket egyes kiválóbb tekintélyű bálványistenségek, pl. a Világügyelő-ferfiú, a „pelimi isten“, a „kisobi öreg“, a „szoszvaközépi öreg“ stb. tiszteletére rendeztek s melyekre vogulok, osztjakok és szamojédok sokszor hónapokra terjedő út messziségeről is elzarándokoltak. Kisebb szabású, de mindamellett elég népes áldozati gyülekezéseket minden folyóvidéken évenként többször is tartanak s bizonyára ezeken nyílik alkalma a szertartásokban közreműködő ifjaknak megtanulni azt, a mi az istentisztelet ügyköréhez tartozik, főképp pedig gyarapítani ismereteiket az istenséget dicsőítő énekekben, regékben s idéző irékben, úgy hogy a mythikai népköltésnek sok becses emléke maradhatott fenn közöttük mind a mai napig. Természetes, hogy régebben, midőn az ily áldozati gyülekezések nem jártak a szigorú üldöztetés és büntetés veszedelmével, a samánudomány — különösen a déli vogulok és osztjakok közt — sokkal szélesebb körben lehetett elterjedve, mint a jelenkorban; igazolják ezt különösen a hittérítők följegyzései, melyek arról tanuskodnak, hogy a hol ezek a régi vallás maradványainak kiirtására megjelentek, mindenütt ráakadtak „a gyalázatos šajtanok (bálványok) áldozó szolgálaira“, kik néhol a maguk erőtlen módja szerint ellenállást szerveztek atyáik szentségeinek védelmére. E régi samánok közül néhánynak a nevét is megemlítik a hittérítés történetének írói, melyeket a samánság tárgyalása során mi is ide jegyzünk mintegy adalékul a vogul-osztják samánság történetéhez. Ezek voltak:

Nachraacs Jevplajev (az előnév talán: *nāžēr-oaš* „mogyoró-atya“), kinek neve után ma is *Nachraaci* néven jelölik a voguloktól *Mut-uš-*, az osztjakoktól *Māžēt-voš-*nak hívott s a Konda déli hajlatának középtáján fekvő egyházas falut. Erről *Novitzkij* — bizonyára nem minden elfogultság nélkül — a következő leírást közli: „Birtokosa és szolgálja volt amaz ocsmány bábunak (t. i. a bálványnak) . . . gonosz ábrázatú, fekete s mellén, hátán egyaránt púpos“. „Oly hévvel szerette volt gyalázatos bálványát, hogy szakadatlanul mellette volt; imádkozás közben hangját vékonyan eresztette ki s nem volt az semminemű értelmes beszéd, hanem afféle, mint a borjú bőgése; így végezte ő napjában többször bálványa tisztelethelyén szemérmetlen, sőt esztelen imádkozását.“ Mivel *Nachraacs* „birtokosa volt ama bálványnak“ — írja utóbb a vogul osztják hittérítés krónikása — „ennél fogva más szegényen élő, egyenrangú társai fölött kivált javai bőségével és gazdagságával“. Hogy mily lelki állapotban vette ez föl 1715 ben a keresztséget, arra nézve jellemző a következő leírás: „Midőn hozzáfogtunk a tisztátlan szellem ellen való imádsághoz s elérkeztünk e szavakhoz: *иждени изъ него* stb. (űzz ki belőle mindenféle ravasz és tisztátlan szellemet, mely szívében fészkel), hirtelen megremegett, mint valami ördögös, a kereszt jelétől erre-arra kezdte forgatni fejét, kevés hija, hogy a földre nem esett, azután éktelenül felkiáltott, végül kiszabadítván magát kezeink közül, elfutott. Midőn megfogtuk, kikérdeztük viselkedésének okát. ő azt felelte nekünk, hogy rettegés szállott reá s betegség fúrta át a szívét. Mi biztattuk, de midőn kérésekkel valahogy ismét odaállithatták a kereszteléshez, újra csak az előbbit cselekedte. Nem tűrte az Úr keresztjével való

illetést, elkezdett ordítani, kést rántott reánk, azt mondván: „A betegség keresztülfúrja hasamat és szívemet.“ A nép pedig, midőn ezt hallotta, fölzúdult, azt hívén, hogy a keresztelés cselekedeteiben és szavaiban valami támadó és megölő erő van“. Ennek a samánnak további életére vonatkozólag azt a közlést olvashatjuk Pavlovszkij könyvében (84. l.), hogy „valami fontos kihágást követett el s ezért megfenyítették“.

Javlak, ki 1714-ben az obmelleki kariukari jurták samánja volt. „Ki lévén tanítva az ördöggel való búbajoskodásra — írja Novitzkij — e mesterséget gyakorolta.“ „Midőn pedig megkeresztelkedett, azt mondta, hogy az ő szövetségese, az ördög elővette őt, sokáig kinezta s megverte, ilyen szavait hallatván: Eddig veled voltam, most pedig te eltaszítasz engem; ha te ellenem az igazság tanujeleit fogod nyilvánítani, testeden súlyos kór fog jelentkezni.“

Polim-zo (= „pelimvidéki ember“, ki Kis-Atlimnak volt samánja 1719-ben. Ő bölcs előrelátással maga beszélte rá a népet, hogy a téritők elé vonuljon s kérje megkeresztelését.

Nem nevezi ugyan meg, de egyébként bőven szól Novitzkij arról a nagy-atlymbeli samánról, ki a hittérítés munkáját hívei közt 1713-ban megnehezítette. Ennek leírása hasonlít a Nachracéhoz: „Már külseje is — írja Novitzkij — a gonosz erkölcsű embernek jegyét mutatta; arca, tekintete a gonoszság kifejezése volt; alacsony, fekete, sovány volt. Oly elvetemült volt ez az ember, hogy hamisságával mindnyájukat (t. i. az osztjakokat) eltérítve ellenünk hangolta, sőt azon erőlködött, hogy magát a hittérítő mestert elűzze a parti kikötőtől“.

Későbbi időkből említett vogul-osztják samánok:

Jakov Szemjonov Csumov (vagy *Csemov*). kiről Michail Ivanov, a felsőkondini egyházkerület papja és Ivan Perevitzkij egyházi felügyelő 1746-ban panaszos jelentést küldöttek Szilveszter metropolitának Tobolszkba, mivel-hogy Szatigi egyházas faluban „több társával a szigeten, a templom közelében, azon a helyen, hol egykor a „sajtan“ állott, ennek áldozatul egy tulkot öltek le a nagybőjtben, ezt a tulkot farával a templom felé, fejével a sziget irányában állították, megölték s elvonszolták innen jurtáikba, majd bőrét lenyűzták, kiomló vérét régi gonosz szertartásuk szerint csészékben fogták föl, húsát pedig titokban, valószínűleg éjnek idején megették“. Ugyanezt tették — folytatja a jelentés — különböző időkben *ugyancsak ezen a helyen* Csumanov megkeresztelkedett vogul, a ki 100 versztnyire lakik a templomtól, továbbá különböző jurtákból Majlev, Csikatajkov és Fedjuska.“ Pavlovszkij, kinek fent idézett könyvéből ezt az adatot vesszük (120. l.), a tobolszki egyházi konszisztorium levéltárának okmányai (1746, N° 31.) alapján érdekes részleteket közöl e följelentés további tartalmából is, melyeket tanulságaik szempontjából szintén ideiktatunk. „Mi — így írják tovább a panaszosok — ezeket a vogulokat attól a bálványimádástól és gonosz szertartástól sok ízben és mindenféleképen visszatartottuk, azt nekik szigorúan megtiltottuk, tudomásukra hoztuk ama rendeletet [melyet az egyházi hatóság 1739-ben az újkeresztények felügyeletére vonatkozólag kiadott] s megmondottuk nekik, hogy ennek következtében rosszul fognak jární: mindez nem használt. Azok a vogulok lélekpusztító babonájuktól és bálványimádásuktól elállani nem akarnak, a hatósági rendeletnek nem engedelmességek, sőt vele dacolni látszanak; minélfogva amaz őket elveszítő szokás kiirtására más eszközt nem alkalmazhatunk, ha csak azt nem talán, melyet a szentséges püspökszerzetes [t. i. a hittérítő FEODOR] a régiebb időkben, 25 évvel ezelőtt [alkalmazott], a midőn ezeket a vogulokat az ilyen bálványtisztelésért és macacsságért ugyanezen a helyen szemben a szigettel CSERKASSZKIJ fejedelem kormányzó jelenlétében kíméletlenül megverték korbáccsal

(биты кнутаомъ нещадно) s e végből egy kommandót küldtek ki vele. Ezzel ama vogulokat kissé visszatartották, de most ők az eseményt felolvadva, csak úgy vonzódnak gonosz szertartásukhoz, mint azelőtt. Ezek előterjesztésével arra kéri a pap s az egyházi felügyelő a metropolitát, hogy a szibériai kormányzó kancelláriához „pro memoriát” küldjön s ebben azt követelje, hogy „utasítsa a pelimi hadügyi hatóságot, hogy a hatáskörükbe tartozó vogulokat, jelesen Csumovot és társait verjék meg az ő jelenlétükben kiméltelenül korbáccsal, másoknak is elrettentésére, hogy t. i. ezt látva ők és társaik a jövőben halálos büntetéstől tartva ne merészeljék azt tenni”. „Különben — így írják — ezeket az önkényükben és konokságukban megatalkodott vogulokat megszelídíteni s a bálványtisztelettől elvonni nem lehet. Itt orosz papok írott tanuságtételéből, tehát a leghitelesebb forrásból szerzünk értesülést arról, hogy milyen volt valójában az a „nyájas rábeszélés és szelíd bánásmód”, melylyel Feodor térítő sikereit kivívta s melyet Novitzkij oly sokszor magasztalással kiemel. Jellemző részlettel egészíti ki egyszerűsmind a vogul hittérítésnek ez az adata azt a képet, melyet e tárgyról a régi vogul népköltésnek egy fenmaradt emléke tár elénk (l. I: 0118—0120).¹

Ivan Gavrilov Isinjakov, nechracsi-beli samán, kinek 1849 október 18-án rendezett áldozatáról Zelenczov, Nachracsi papjának jelentése nyomán a Demjanszk-kerületi egyházfő a következő fölterjesztést küldi Georgij tobolszki püspöknek: „Eminenciád utasítása értelmében amaz áldozatra vonatkozólag, melyet a Nachracsi-kerületbe tartozók (vogulok) hoztak valamely régi istenségnek, melyben ők a kereszténység fölvetelének idejéig hittek, kinyomoztam, hogy mikor és milyen módon történik az áldozás, miből áll az áldozat s ki hajtja azt végre. Hogy a pap meg ne tudja az

¹ Ennek a följelentésnek következményeire vonatkozólag is érdekes közléseket találunk Pavlovskij könyvében. Ezek szerint a metropolita tényleg elküldte a kívánt „pro memoriát” a tobolszki kormányzóhoz, s ez az ügy megvizsgálására egy világi s egyházi személyekből álló bizottságot küldött ki. A nyomozás két kérdést igyekezett tisztázni: 1. Ölték-e a vogulok tulkokat; 2. s ha igen, milyen czéllal vágták le őket? A tanubizonyosságok megerősítették a vádat: a vogulok tényleg ölték tulkokat s ez alkalommal tényleg fejjel a sziget (a bálvány egykori helye) s farral a templom felé állították őket, mely utóbbi tényben a nyomozás nyilván gúnyos szentségsértést látott. De már arra a kérdésre, hogy áldozat céljából vágták-e le a tulkokat, a tanúk azt felelték, hogy nem tudják, a vádlottak pedig egyenesen tagadták a vád igazságát. Azt állították, hogy midőn a tulkot levágták, előbb keresztet vetettek s hogy takarmányszükség miatt vágták le; Majlov pedig a maga részéről megtoldotta ezt a védekezést azzal, hogy azért is le kellett ölnie tulokját, mivel attól tartott, hogy kilencz éves kutyája fogja széttépni. A levágtott tulkok húását a nagybőjtben nem ették, hanem csakis húsvétkor, mint más keresztények; a vért nem fogták fel esészekben s áldozatot nem hoztak. Így tisztázván a maguk ügyét, a vogulok megfordították a rúd végét s ők tettek súlyos följelentést a metropolitánál papjuk, Michail Ivanov ellen. Felpanaszolják ebben, hogy a pap télen-nyáron, mindig két előfogatot követelt tőlük s ezek egyikén saját árut hordatta, esketésekért nagy díjakat szedett: két rubelt, vagy czobolyprémeket, egytől 100 darab fehér-málú rókaprémet s egy másiktól 500 darab szárított koszeget. Egy vogultól 500 darab szárított koszeget, meg három rubelt s három czobolyprémet erőszakkal ragadott el s hegyibe megverte az anyját. További vádjaik voltak, hogy midőn egyszer a ponomárral a maga ügyében Pelimbe utazott, megállván egy vogulnak háza előtt, több mint egy szekér szénáját elvette; a mit a lovak meg nem ettek, magával vitte, sőt többet is követelt s midőn a gazda arra hivatkozott, hogy már több szénája nincs, a két egyházi férfiú neki esett, hajánál fogva megragadta s a földre teperte. Visszajövet a pap küldöttjeivel maga elé hozatta ugyanezt a vogult s kegyetlenül elverette bottal. Azt a panaszt is emelték ellene, hogy egy embernek kaszálóját, mely oly terjedelmű volt, hogy vetés idején három zsák mag kellett hozzá, 50 kopekáért vette el magának, továbbá hogy ugyane vogulnak elvette a halászó czéégjét, végül hogy egy vogul leányt vett magához s ennek két gyermeke lett tőle. A megindított vizsgálat e vádak tetemes részét igazolta, de hogy mi lett a pőr vége, arról nincs értesülésünk. Hogy még másfél század mulva is ilyenek voltak a pelimi vogulok papjai, már másutt (Vog. Népk. Gyűjt. I: 0124—6. l.) volt alkalmam kimutatni.

ő áldozatukat, erre legalkalmasabb időnek azt tartják, midőn a pap istentiszteletet tart; ennél fogva midőn az istentisztelethez harangozni kezdenek, a vogulok egész családjukkal abba a házba igyekeznek, melyet az ő áldozó samánjuk megállapított s midőn itt összegyülekeztek, kimennek arra a helyre, melyet az áldozat bemutatása céljából kiszemeltek. Itt először *ég felé terjesztett karokkal hajlongani kezdenek*, nem vetvén magukra a kereszt jelét, e hajlongások után pedig *kivezetnek egy borjút, vagy tehenet s levágják azt hála jeléül amaz istenségnek, melyet vogulul Pozum-jeg-nak¹ neveznek. Ezután az áldozati állatnak kiomló vérét kisszák abban a hüben, hogy ezzel a Pozum-jeg-től alábocsátott sacramentumot veszik fel magukba. Erre megbélyegzik magukat ezzel a vérrrel, kiki a maga homlokán, mint mondják, erejük megújulása és gyarapítása céljából; végül a vízbe eresztenek belőle sikeres halászat kedvéért. A főrendezője ennek az áldozatnak, illetve az ő áldozó papjuk a Nachracsi egyházas faluban lakó Ivan Gavrilov Isinjakov nevű vogul, a kit vogulul *lonxort*-nak hívnak, a mi annyit jelent, hogy 'Isten embere' azaz 'prófeta'. Ez az áldozat rendezése érdekében el szokott utazgatni a szomszédos és távoli községekbe, az Ob mellékére és a Felső-Kondéra, e helyeken is rendez áldozatokat s rászedi a lakosokat a maga meggazdagodása céljából. Ebben az 1850. évben Зерцновъ pap tanuságtétele szerint szintén utazott valahová az említett áldozat megtartására s hazatérvén néhány lovat hozott magával. Ebben a vállalkozásában a kerületi jegyző is támogatja, ki útlevelet ad neki s nem akadályozza meg az áldozat rendezésében".²*

Vaszilij Mikitics Pachtjár, a Lozva felvidékén lakó s 1751-ben megkeresztelkedett Pachtjáróv (vagy Bachtjáróv) családnak ivadéka, ki REGULYNak vogul tanítója és kísérelője volt. Erről azt írja REGULY 1844-ben, hogy „nemcsak énekes az ő törzsbeliejei közt, hanem papként is szerepel a loáldozatoknál, melyeket mostanság is megtartanak évenként. Ezen kettős tiszténél fogva gazdag forrását nyitja meg számomra a tudományos zsákmánynak. Körülbelül 20 ivnyi terjedelemben jegyeztem föl már tőle énekeket, imádságokat és dalokat, melyek ezen népek életére és szellemi állapotára nézve a legnagyobb érdekességűek“. Ő mondotta tollba a REGULYTól följegyzett *Tgrom szatmel* című középlövai istenidéző igét (II:324). Bizonyára értett a samán tudományhoz, bár REGULY nem említi, az ő másik lozvidéki mestere PJOTR FEDORICS JURKIN is, kitől szintén följegyzett egy *Tgrom szatmel* s ezenkívül egy *Uif satmá* című idéző igét (II:334, 390), továbbá még 14, részben becses mythologiai tartalmú éneket.

A *pegunfalvi samán*, kit REGULY és PACHTJÁR pelimvidéki útjukban 1844 márczius 29-én fölkerestek s kinek közreműködésével az utóbbi a pelimi istennek csikóáldozatot mutatott be.

A *pelimtorkolati samán* (*Polém-tit nájt*), kiről a „Kanysingdazda színjátékában“ (IV:248) azt olvassuk, hogy „igaz szemű szemes bűbá-

¹ Ez bizonyára a. m. *posin jü'i* „fényes atya“, vagyis az Égatya, kinek egyik jelzése az északi vogulban: *Sorni-Pos jüjem* „Arany-Fény atyám“ (I. I: 0292. l.). Tehát ezek a vogulok nem bálványok, hanem a bálványban nem ábrázolt égi istennek hoztak áldozatot.

² L. PAVLOVSKIJ id. könyvében (212—3. l.), ki az egyházi konzisztorium levéltárának okmányai (1850—52, No. 97.) alapján e följelentés további következményeiről azt írja, hogy a püspök kérésére a kormányzó elrendelte a nyomozást, mely papi részről is arra irányult, hogy vajjon nem támogatják e megvesztegetések fejében világi tisztviselők is a vogulok pogány szertartásait. Erre okot szolgáltatott Bachmatov, a vizsgálat világi vezetője, ki húzta-halasztotta a dolog elintézését és két év alatt egyebet sem tett, mint hogy a samánt az ellene emelt panaszról értesítette. Midőn a vogulok ezt megtudták, igen elkeseredtek, sőt egyszer a samán fegyverrel ment neki a papnak, ki nem érezvén magát és családját biztonságban, elhelyeztetését kérte (I. u. o. 213. és 124. l.).

jos⁴ volt s hogy tanácsáért a „megbűvölt“ vadászati szerencse tárgyában *Kanšir qter* „földje hosszú földet, hosszú vizet [bejárva] mendegél“.

Noszilov, ki 1883-ban utazott az északi Szoszva forrásvidékén és a Szigva mellékén, *У Боруловъ* című könyvében többször szól samánokról, kikkel személyesen érintkezett. Az egyik a Szigva forrásvidékén lakott s a szerző látta füstös samándobját s mellette ülő házi bálványát (11. l.). Egy másiknak a Szigva forrástáján torkolló *Man-já* mellett volt a faluja s oroszra fordítva *Налимън хвостъ* („nalimhal-fark“) volt a ragadványneve. „Erről azt beszélnek, hogy híres varázsló: egész éjjeleken át beszélget a szellemekkel a nyílt tűzhely lángja mellett samándobbal a kezében, az emberek sorsát tudakozva. Évekkel előre megjósolja a jövőt a halászati szerencse, éhség s betegségek tárgyában; hozzáfordulnak mindazok, a kiknek a jövő tudására szükségük van, a kiknek az istenségeket engesztelni, valamely embert kivarázsolni, vagy eltévedt rénszarvasokat megtalálni kell. Apró adományok tartják fenn ennek a samánnak életét, a nalimhalak pedig oly bőséggel kerülnek horgára és vejszekasába, hogy éhséget szenvednie sohasem kell“ (14. l.). Egy harmadiknak *Szavva* volt a neve, *Szukér-já* egyházas faluban lakott s midőn nyáron az egész falu papostul együtt négy hónapon át oda volt távoli vidékeken a halászatra, egyedül ő maradt otthon s végezte a kisbíró és harangozó tisztét. Samándobjával varázsolgatott, mibe idővel a pap is belenyugodott: „Isten veletek, szokta volt mondani, doboljatok; én a ti dobjaitok miatt nem akarok éhen halni, ha már ide számúztok; csak akkor ne doboljatok, mikor alszom“ (61. l.). Egy negyedik samán, *Szopra*, ugyancsak a Szigva forrásvidékén a *Jelpiž-túr* mellett élt s a *Sozriž-ajkū* nevű bálványnak volt áldozó samánja; egy nagyszabású áldozatnak, melyet Szopra rendezett, a szerző szemtanuja is volt (80. l.).

GONDATTI szerint a mult század elején sokkal kevesebb volt a samán, mint az ő utazásának idejében (1885), a midőn a Szigva s északi Szoszva vidékén *nyolez* samánnak volt ismertebb hite, míg 80 évvel előbb *csak egy volt*, ki helységből-helységbe utazott. Hogy honnan veszi ez értesülését, GONDATTI nem jelzi, de még ha a néptől hallotta volna is, kétséggel kell fogadnunk. Egy samán a mythikai népköltésnek azt a dús folyamat, melyből REGULY s a későbbi utazók oly bőven merithettek, különösen pedig az északi vogulok közt fennmaradt ősi vallásgyakorlatot alig közvetíthette.

Azok a samánok, kiknek ily hivatásáról vogulföldi tanulmányutam idején (1888—89) nekem volt módom értesülést nyerni, illetőleg velük személyesen érintkezni: *Michaila Ukladov* Lūsm-talč paulból, kinek a Felső-Lozva mellékén rendezett s alább vázolt áldozásánál magam is jelen voltam. Az ő közlése alapján jegyezhettem föl a Világügyelő-férfiúnak s a Víz-szentjének lozvai idéző igéit (II: 359, 385). Úgy mondják, hogy nőtestvére *Autōta* (Евдокиа) *Ukladova*, ki Patej-paul-ban egy magános jurtában élt, szintén foglalkozott a nájt-mesterséggel, vagyis *nájt-nē* volt. — *Vaszilij Kirilics Nomin* 'Naxšēm vōl faluból, a Szoszva felvidékének leghíresebb samánja, kinek tollba mondása nyomán írhattam föl több egyéb mythikai tartalmú népköltési szövegen kívül a Világügyelő-férfiúnak egyik felső-szoszvai idéző igéjét (II: 311), a jütimszászfalvi Szent Fejedelemfi idéző igéjét (II: 428) s a megrontás ellen valót (II: 372). — *Gavrila Feodorics Szondjin*, vogul ejtéssel: *Kavrila Petōriš Sontin* 'Nürēm-paul-ból, ki utazásom idején már világtalan volt, de régi gyakorlat alapján a varázsláshoz jól értett, a mint járatos volt az énekek és regék mindenféle fajtájában is. Tőle származnak a Világügyelő-férfiúnak és a Víz-szentjének Jugrában följegyzett idéző igéi (II: 320, 381). — *Lazar Jakovlevics Alkin* = *Lásar-ajkū* 'Nar-paul-ban (Posāl tūr paul mellett), kitől a múnkeszi Hadisten följegyzett vogul hőseke s több egyéb szöveg ered (II: 181). — *Rodjion Szemjonov Rombandjev* =

'Sémén-pi' Rotivon Rompanfop Munkeszől, ki a Világügyelő-férfiúnak és a Paszét-bálványnak idéző igéit közölte (II: 348, 415). — *Jefim Pjotrics Jurjov* = *Petir-pi' Jepjém Jurjov* Mészi-paul-ból, ki szintén a Paszét-bálványra vonatkozólag közölt egy idéző igét (II: 422). — Végül *Pjotr Andrejics Kudjirov* = *Petér Antrejis Kutirop* 'Nátlér-paul-ból, ki a pelimi istenségnek tölem följegyzett idéző igéjét (II: 402) adta elő.

PÁPAY JÓZSEF északi osztják földön végzett tanulmányútjáról szóló jelentésében a következő samánokat említi: *Kal-iki*, ki Püor-pōγol-ban (a Poluj folyó forrásvidékén) Mad'a házában a két hatalmas posztógöngyölegből álló, férfi- és nőistenséget ábrázoló bálványnak a gondozója (*лорх тайи жуи* 30. l.). — *Eréz-iki* a vulpasli samán, kinek áldozati műveletét utazónk személyesen láthatta (27, 34. l.) és *Kirikóri* (Γπιροπιύη) *Torikoptin* Ász-kort-ból, kinek „öregapja híres nevezetes samán volt, még a leghatalmasabb szellemeket is könnyű szerrel meg tudta idézni“. Ez utóbbinak örökébe K. nagybátya lépett s K. ennek oldalán közreműködve az áldozatokban s varázslásban, megfigyelt mindent, a mi az osztják ritushoz tartozik, úgy hogy ennek nem volt olyan része, melyet pontosan ne tudott volna (38. l.).

A samán tisztség betöltésének nyilván legeredeibb módja az, melyről már NOVITKIJ értesít bennünket, mely szerint t. i. „a ki bálványt készít, vagy tart, illetve arra szenteli magát, hogy mindig buzgalommal foglalataskodjék a bálványok körül, vagy pedig általában kivül azt tartják, hogy legjobban ért hozzá: az szokott áldozópap lenni“. JOHANN BERNE. MÜLLER (1716) ugyane tárgyról kissé részletesebben a következőket írja: „[Az osztjakok] nem választanak meghatározott személyeket papokul, hanem minden családapá, vagy a családnak legidősebb tagja, a ki magának bálványoszlopot készített, maga vállalja magára a bálvány tiszteletének gondozását és a szokásos szertartások gyakorlását; ha pedig erre ügyellennek véli magát, akadnak olyanok, kik az élődi életmód szereléből adják magukat erre a mesterségre s ennek gyakori végzéséről ismeretesek“. A Csuszovaja-meiléki vogulokról GEORGI szintén írja, hogy „a Sathataba (samán) hiján minden faluvéne áldozó papja falujának, vagy családjának“. PATKANOV szerint (Irtysch Ostj. I: 120) „az irtisvidéki osztjakok közt aligha van már olyan valódi samán, ki teljesen e szakmájának szentelné magát s mindama tulajdonságokkal rendelkezne, melyeket ez a foglalatosság megkíván, minthogy ezek már nagyon hatása alatt állanak az orosz műveltségi befolyásnak s hiányzik is náluk a samánságnak több fontos készsége, mint pl. a samándob. Régibb időben azonban épp oly nagy számban voltak hivatásos samánok itt is, mind ez idő szerint a magas északon. Ezeknek tisztségét itt rendszeren az idősebb emberek egyike régzi el, ki többé-kevésbé járatos a bálványistenségek tiszteletének gyakorlásában. Némelyek ezek közül nem állanak hátrább a búbájosság tudományában a valódi samánoknál“.

De a nagyobb tekintélyű bálványok szent helyein, hol a samán hivatás egyszersmind jelentékeny jövedelem, sőt meggazdagodás forrása, a kintüntető tisztelettel is járó samán tisztség a bálványtartó családnak feltékenyen örökölt előjoga s ebben, mint valami papi dinasztiaiban nemzedékről nemzedékre származik át örökség gyanánt e méltóság. Ny öröklésről legelsőbb BELJAVSZKIJ (1833) tudósít egyik kézirat forrása, ŠAVROV jegyzetei nyomán, kiemelve, hogy midőn a samántisztség apáról fiúra kerül, ennél „az idősebb kor joga nem jön tekintetbe, hanem egyedül a tehetség“, továbbá hogy „a gyermektelenek barátjaiknak vagy tanítványainak adják át e méltóságot, ha t. i. ezek arra különös képességgel rendelkeznek“. GONDATTI (9. l.) is megerősíti azt a tényt, hogy az északi vogulok és osztjakok közt a samántisztség „rendszeren örökség gyanánt jut az utó-

dokra, még pedig nemesak férfi-, hanem egyszersmind női ágon“ s talán éppen ez az utóbbi tény adja magyarázatát, hogy a samántiszségben (eredetileg nyilván csak az örökség jogán) nők is szerepelhetnek, holott egyébként a nők a vallásgyakorlatban teljesen háttérbe szorulnak. Egy női samánról már J. G. GMELIN (1742) közöl tudósítást, mely szerint az Ural nyugati felén emelkedő Blagodatj hegyen tisztelt kopjabálványnál gyakran végzett felgálatot „*egy gazdag vogul ruházatban megjelent asszony*“. Többször hivatkozik a samánnőkre BELJAVSZKIJ, sőt megjegyzi, hogy „*a samán nők fedetlen fővel és szétbontott hajjal végzik varázslásukat*“, eltérőleg a férfiaknak alább tárgyalt viseletétől. Egy samánhírben álló nőről, mint fentebb említettem, nekem is volt alkalmam hallani. A samántiszség öröklésének jogszokásához becses adatot közöl PATKANOV (Irtysch-Osztj. I: 121), mely szerint „*a nachracsi és bjélogorszki jurták szent helyeinek papjai a régi kor samánjainak, vagy fejedelmeinek nemzetségéből származnak, úgy hogy ez a tisztség itt atyáról fúrá meggy át s még az oldalágakban is öröklődik. A nachracsi jurtákbán a községi bálványok őrei a vogul Pakin- és részben az Ai enjakov-csaláttól valók, melyek az itteni régibb fejedelmek ivadékainak tartják magukat*“. Bizonyára azonos az utóbbi névvel annak a nachracsi Isinjakov samánnak a neve, kiről községének orosz papja 1849-ben nagy port fölkavaró följelentést tett (l. fent).

Bár ezek szerint a samán tisztség gyakran öröklődik, mégis téved CASTRÉN abban a KROHN GYULÁTÓL idézett nézetében (Suomen suvun pakan. jumalanpalvelus, 83. l.), mely szerint az obvidéki népek samánjaira illik a mondás, hogy „*magus non fit, sed nascitur*“; mert a samántudomány elsajátítása attól, ki hivatásszerűleg szenteli magát e feladatnak, hosszas előkészületet, tanulást, testi és szellemi szoktatást, valamint gyakorlatot kíván. Íme miként ír e tárgyról alapos észleletek nyomán BELJAVSZKIJ: „*Hogy valaki a nagy tiszteletben tartott samáni méltósághoz jusson, ahhoz sokféle szükséges, jelesen a főtulajdonságok közül: éles ész, szilárd jellem, önbizalommal párosult nagy képzelő tehetség, szabályos testalkat, gyors szemek s a tagok hajlékonysága, mely utóbbinak feltétlenül meg kell lenni ama gyakran az eszeveszettség s önkívületig fokozódó őrvongó testmozdulatokhoz, melyekben a samánok és samánnők titkos művészete rejlik. A samáni méltóság és tudomány nem erre való kijelölttség útján jön létre. A lélekben és érzelmeikben kiváló egyének nem találván meg szellemüknek elegendő táplálékát a közönséges életmódban, kezdetben csak szemlélve, végül pedig egészen hozzájuk csatlakozva állanak ama mesterekhez, kik a samánságnak nem közönséges hivatását űzik; ezeket aztán folytonosan figyelgetik s mielőbb legkisebb tehetséget éreznek magukban utánzásukra, erre testüket s eszüket gyakorolják. Bőjtöléssel kezdik, mi abban áll, hogy emberek előtt mit sem esznek, míg áldozathozatalra nem nyílik alkalom. Nagy fáradsággal járnak e közben mindenféle samán után s igyekeznek jelen lenni, midőn az áldozatokat rendezik. Ily módon folyton ide-oda vándorolva, módja nyílik mindenféle samáni fortélyos elbeszélések s esetlen álommagyarázatok hallgatására, mi kora ifjúi éveitől fogva kitünő képességet fejleszt benne a képzelgő látomásokra. Mesterei távollétében az ilyen samánnövendék esetleg maga vállalkozik, hogy a nyilvánosság előtt bemutassa fiatal testének rángatózásait, mit többször ismételvén lassanként megnyeri maga részére szemléltői hajlandóságát, szeretetét s általában a nép bizalmát*“. PALLAS műve is említi, hogy az osztják samánok, miután „*kezdetben saját álmaik gyakori elbeszéléseivel és magyarázatával egyengetik az utat tiszteletbeli állásukhoz, utóbb öreg varázslóktól nyernek kiképzést művészetükben*“. GONDATTI (9. l.) szerint „*a samánok már gyermekkoruktól fogva feltűnnek egyes különös sajátságukkal, melyek őket más gyermekektől megkülönböztetik, a minők: nagyobb felfogó*

képességük, nagyobb érzékenységük s általában idegességük. Néha nyavalyatörésben szenvednek, melynek rohamait azonban az istenekkel való közlekedés jelének tekintik“.

A tanulással és gyakorlattal szerzett szakismeret képesíti a samánt hivatásának teljesítésére, vagyis hogy — a néphit szerint — összeköttetésbe léphessen a szellemek világával s az emberek közbenjárója lehessen az isteni lények előtt. E működésében a samán, bár szintén az „istenség szolgájának“ (*лорх-орт*) nevezik, nem olyan értelemben az, mint a fejlettebb vallásoknak alázatosságukat kiemelő papjai, kik t. i. az istenség végtelen hatalmának tudatában magukat ennek egész lényükkel alárendelik s a saját kívánalmukkal eléje csupán könyörgésben járulnak, úgymondván: „Legyen a te akaratod!“ A samánnak föllépése a tőle előidézett istenséggel szemben másnemű, t. i. kevésbbé a szolgálóhoz, mint inkább valamely önérzetes s tehetős pártfogóhoz hasonló. Ő bálványszellemével, midőn ennek befolyását az emberek sorsának alakulására felhasználja, tárgyalásba bocsárkozik: magához hívja, előadja kívánságát, megkérdezi a teljesítés föltételeit, ha ezek túlságosan nehezek, könnyítésüket unszolja ha pedig az istenség a czélba vett feladatra magát gyöngének találná, további közbenjárásért zaklatja s így nem hagyja nyugodni mindaddig, míg véleménye szerint megtörtént minden lehető. Ily módon a samán rendkívüli dolgokat képes elérni. Minden előtt megnyílik előtte a rejtelmek világa: a mit közönséges ember szemével meg nem lát s elméjével ki nem fűrkészhet, azt neki a rendelkezésére álló természetfölötti hatalmak megmutatják s ő embertársaival közölheti is látomásait, vagyis jósolhat, illetve a teendőkre nézve czélszerű tanácsokat adhat. A samánnak ezt a képességét az obvidéki nép az élet mindenféle ügyes-bajos dolgában alkalmazásba veszi: tőle tudakolják, hogy minő lesz a halászat és vadászat sikere, hol kell valamely elveszett tárgyat keresni, merre találhatók meg a messze kalandozó rénszarvasok s hogy mit tegyenek, ha a batóság részéről valamely veszedelmesnek tetsző rendelet érkezik. Ennél is jelentősebb a samánnak az az ereje, illetve befolyása, melylyel megmásítani képes az istenségnek már elhatározott akaratát, tehát az ú. n. „végzetet“ is. Ez különösen fontos az *élet és egészség* kérdéseiben, miért is betegség és pusztító járvány idején a nép szintén a samánhoz fordul, a ki megállapítja, hogy honnan ered a csapás, mely bűnnek, vagy vallási mulasztásnak következménye, mely istenség haragjának nyilvánulása, mi a kiengesztelésnek áldozatbeli ára s föltétele, valamint hogy általában mi a teendő. Természetes, hogy az ily engesztelő áldozatoknál a samán, kinek útján az istenség akaratát a népnek kinyilatkoztatja, a főintéző: ő vezeti a bálvány elé az áldozati állatot, ő mondja az idéző igét s kiáltja föl az áldozati állat fejét, ő rendezi a leölt állat felszabdalását, gyűjti a vért s helyezi a bálvány elé a neki szánt részeket (l. GONDATTI 10, PATKANOV: Irtysch-Ostj. 120, PAVLOVSKIJ 214).

Dijazás a samán szolgálatokért nem jár s jutalma áldozatok esetén is rendesen csak az, hogy az első és legjobb falatok, mint rendezőnek, neki jutnak. Csupán a nagyobb tekintélyű bálványok, illetve szent helyek törzsökös samán-családjainak jövedelmi forrás a samán tisztség, a mennyiben t. i. a gazdagon befolyó adományokból nemcsak az istenségnek juttatnak, hanem maguk is bőven részesednek. Ezek régi hagyományos szokás szerint bálványuk részére s egyszersmind saját gazdaságuk gyarapítására nagy gyűjtőutazásokat is rendeznek, melyekből az önkéntes adományok nagy bőségével szoktak visszatérni lakó földjükre. GONDATTI (8. l.) a következőket írja e tárgyról: „A hajózás megnyíltá alkalmával az ily adománygyűjtők ladikokat szerelnek föl s utaznak az Ob s mellékfolyói mentén,

mindenütt gyűjtve a prémeket s egyéb holmikat amaz istenség javára, melynek gazdagságával ők rendelkeznek. Régibb időkben, midőn az őslakók e tájon még nem voltak oly erkölcsileg romlottak, mint ez idő szerint, mind az ilyen áldozati adományt csürökben őrizték, melyek az illető istenségnek voltak szentelve, a hol a prémek s egyéb hasonló holmik elrothadtak, az ezüst és réz azonban századokon át épen s érintetlenül maradt. Mostanság az áldozati adományok tetemes része orosz és zürjén kereskedők kezébe kerül. a kik sohasem idegenkednek attól, hogy olcsó pénzen régi ezüstöt s friss prémeket vásároljanak. Az adományozók rászédése ez embereknel annál könnyebb, minthogy az áldozati adománytárgyak őrizetének helyét mindenki előtt nagyon titkolják s csakis a gyűjtők meg néhány közeli személy tudja azt, hogy hol van“. Érdekes tudósításokat közöl ide vonatkozólag PATKANOV is (Irtysch-Ostj. I: 122), ki szerint az irtisvidéki osztjások tájain „minden samán közt legnagyobb tiszteletben állanak a nachracsi-beli és bëlógorszki tekintélyes szent helyek őrzői. Ezeket mindenütt szívesen fogadják vendégül s különös szerencséjének tartja minden osztják, vagy vogul, ha nekik valami szolgálatot teljesíthet, pl ha nekik valami áldozati adományt nyújthat, vagy őket megvendégheti. E samánok községüknek tekintik mindama tájak őslakóit, a melyekhez csak eljuthatnak; így észak felé egész Obdorszkig terjed hatáskörük, mely város pedig 1500 verszt távolnyira van a Nachracsi-jurtáktól. Utjaikon őket természetesen ingyen s a mellett igen szívesen viszik, míg az orosz papnak minden befolyását latba kell vetnie, hogy idejekorán lovakat kaphasson, mi azonban így is nem mindig sikerül. Ez utazásaikra a szóban levő samánok évenként egyszer, karácsony táján indulnak, midőn a rövidebb téli út helyreáll s egy-két hónap múlva az istenfelő osztjások adományainak gazdag zsákmányával megrakodva térnek haza, mely adományok becses prémekből és lófalkákból állanak“. Különösen nevezetesek a Világügyelő-férfiú szent helye részére rendezett adománygyűjtő utazások és a nagyszabású áldozatok, melyeket messze földről nagy számban ide zárandokló idegenek itt a láthatatlan istenségnek bemutatnak, illetve a samánok kezébe átszolgáltattak. Az ily adományok tetemes része a samánok javára fordítatik s csak kevés kerül, mint az istenség tulajdona ez utóbbinak örhélyére.

Látnivaló ezekből, hogy a hívők vallásos érzésének önző anyagiás czélok érdekében való kiaknázása már a vogul-osztják samán papság körétől sem idegen. GONDATTI (9. l.) szerint „a vogul samánok közt találkoztak régebben, sőt néhol most is találkoznak olyanok, kik benső meggyőződéssel hittek abban, a mit réületük idején, vagy életük más mozzanatában cselekedtek s a kik ebben isteni erő megnyilatkozását látták; de minden évben fogy az ilyeneknek száma s helyüket szélhámosok váltják föl, kik visszaélnék fajtársaik bizalmával, őket rendszeresen csalják s megszedve magukat sokkal jobban élnek, mint mások néptük fiai közt“. PATKANOV (u. o. 122. l.) ugyane tárgyban azt írja, hogy „a tobolszki kerület samánjainak nagy része, mint általában az osztjások, nagy mértékben el vannak oroszosodva s ezért nagy kétséggel vélekednek ama szertartások értékéről, melyeket végezniök kell, s nem kevésbé a maguk szentségéről; mindamellert nem hagyják abba tisztségük gyakorlását, mivel az jövedelmező. Midőn erről — így folytatja PATKANOV — egy ízben egy nachracsibeli samán előtt, ki orosz anyától származott s orosz nőt birt feleségül, tehát ugyancsak keresztény érzületű lehetett, nézetemet nyilvánítottam, ez nevetve azt felelte: „Miért is szüntetem meg az utazásokat, mikor az ostoba nép oly bőven juttatja számomra adományait?!“ A bolesarovi jurtaiban még arra is akad példa, hogy tiszttán orosz származású ember (Томка Мокроусовъ) tölti be az osztjások samánjának tisztét (u. o. 123. l.).

A samánok csodás erejében való hit különben éppenséggel nem szorítkozik pusztán az obvidéki őslakó népekre, hanem sok helyt kiterjed az e népek közelében lakó oroszokra is. „Minden túlzás nélkül lehet állítani“ — írja NOSZILOV (*У Вогуловъ: 16—17. l.*) — „*hogy az e tájt lakó oroszok közt nincs egy sem, a ki ne hinne a samánok csudáiban, a ki ne hallgatná izgatottsággal, hogy mi történik ezekkel az emberekkel, s hogy mit beszélnek felőlük, kiknek az ő nézetük szerint is oly világosan tapasztalható összeköttetések vannak a szellemek világával.*“ „*Én sok olyan orosz embert ismerek — folytatja szerzőnk — kik nem szégyenkeznek részt venni ez emberektől rendezett áldozatokban s szívesen fordulnak varázslatukhoz, sőt ezt szabályszerű szokásként gyakorolják, midőn pl. útra indulnak a halászatához, vagy valamely más nyereséges vállalatához fognak. De még a zsákmányban is osztozkodnak azokkal a lényekkel, melyek a bennük hívő vogulok szavai szerint nekik segítségükre vannak.*“ Érdekes idevágó adatot beszél el GRIGOROVSKIJ kapcsolatban a vaszjugáni osztjákok egyik szent helyén (Шайтанский мыс) álló áldozati tárgyakkal teleaggatott fa leírásával. Ezen a fán ugyanis a bálványszellemeknek felajánlott tárgyak között leginkább szembeötlő ama nyolcz rófnyi vászon, melyet az 1881. év őszén a vaszjugáni liszt-raktár őre, Alekszandr Szosznyin kozák akasztott oda. Ez t. i. az egész tavaszon és nyáron át hideglelésben szenvedett, melyen nem segített az orvosilag rendelt orvosság, minthogy emberünk nem akarta megtartani a szabályszerű diétát. Így állván a dolog, a beteg egy jóhírű vaszjugáni osztják varázslóhoz fordult, a ki azt a tanácsot adta neki, hogy akassza az említett adományt a szent fára, mit amaz meg is cselekedett s a hideglelés el is hagyta azóta (Описание Васюганской Тундры, 23. l.).

Munkácsi Bernát.

Sajbózás.

„Sajbózás“ a szathmármegyei Kaplony fiatalságának szokásos közös játéka nagybőjt első vasárnapján. Nevét a sajbtól, egy körülbelül 15 cm. átmérőjű farkariktól vette.

Nagybőjt első vasárnapja előtt való napon t. i. a falu legelőjén nádból kunyhót építenek, mely azonban majdnem egészen tömör, csupán egy nagyon kicsiny üreget hagynak benne, úgy annyira hogy nem is nevezhetjük kunyhónak, hanem inkább kunyhószerű alkotmánynak. Ez építmény elé lóczát vagy széket állítanak, arra pedig egy deszkát fektetnek, a melynek egyik vége a lóczán vagy széken, a másik pedig a földön van.

A fentemlített nap estéjén a falu „elsősoros“ legényei a már jól előre csináltatott 15—20 sajbéval s a sajbóhajtáshoz szükséges 3—4 méteres bottal kimennek az építményhez, hol már ott találják a falu leányait, a kik a kunyhót körüljárva egyházi dalokat énekelnek, majd letérdelve imádkoznak. Az imádság után a falu legszebb leánya szentelt gyertyát gyújt s azzal meggyújtja a kunyhó belsejét, mire a legények sajbéjukat a botra tűzve megtűzesítik. Mikor a sajbók már tűzesek a falu legerősebb legénye kiválik a társaság közül, a lóczára helyezett deszka mellé áll és sajbéját feje fölött lóbálva, forgatva, ezt kiáltja:

— Sajbó, sajbó, kié ez a sajbó?

— Ez a sajbó a Szűz Máriáé és szent Józsefé.

Azzal sajbéját odacsapja ferdén a deszkához úgy, hogy a sajbó a bottól elválva elröpül, s mivel az tengelye körül forog tűzvonalat ír le.

Mikor az első legény sajbóját már elhajította, elhajíthatja a többi is. Mindegyik a sajbójára egy szent nevét kiáltja ki.

„Sajbó, sajbó, kié ez a sajbó? Ez a sajbó szent Antalé, szent Péteré, szent Jánosé stb.

Midőn ezt már mindannyian elvégezték, akkor a falubelieknek szentelt sajbókat röpitik ki.

— Sajbó, sajbó, kié ez a sajbó?

— Ez a sajbó az enyém meg a szeretőmé! Ez a sajbó apámé, anyámé, N. N-é stb.

Még a cigányokat is kikiabálják.

Sajbó, sajbó, kié ez a sajbó? Ez a sajbó a cigány Márié, másik meg a Bengóé!

Így megy ez, a míg a tűz ki nem ég s ha elalszik, a leányok és legények sorba állnak s együtt éneklük az „Ámbár vétettem“ kezdetű egyházi éneket, melynek végeztével csendben hazamennek.

Benkóczy Emil.

Ki a legény a faluban?

Minden falu fiatalsága között bizonyos versengés tapasztalható az elsőségi jogért. Nagy dolog is az, a midőn a falu első legényével mindenki szívesen beszél: a falu legszebb virága a szeretője, ő viszi a szót mint első vőfély minden lakodalmon, a fonóban, mindenütt, a hol összejönnek leányok, legények. Csinosnak, rendkívül ügyesnek, jó beszédűnek kell lennie, mert különben pünkösdi királyság lesz az elsősége, föléje kerekedhetik nagyon könnyen egy másik, ha eljön a nap, a melyen a falu népe között az lesz eldöntendő, vajjon ki a legény a faluban? Mert azt a sok és előkelő privilegiumot, a mivel az első legényi sor jár, nem adják ám ingyen, ki kell azt érdemelni nemes verseny által.

Husvét hétfőjén kezdődik el a verseny. Hárman vannak jelölve erre a kitüntető tisztségre, mely tisztség avval a kötelezettséggel is jár, hogy kellőképpen megóvassék a falubeli fiatalság becsülete. Ez a három jelölt — rendesen mindannyian ügyes, deli legények — a délutáni istentisztelet után házról-házra járja a falut. Az egyiknek nagy füles kosár van a karján, a másik kettőnek pedig néhány cső tengeri a kezében. A mint bemennek valamelyik portára, illédelmesen köszöntik a háznépét, engedelmet kérnek, hogy a háziasszony tyúkjait megetethessék. Ekkor a tengericsőről lemorzsolnak a legények néhány szem kukoriczát s odadobva a tyúkoknak, fáradságuk fejében néhány tojást kérnek ajándékuul — mit rendesen meg is kapnak.

Az ajándékba kapott tojást a kosaras legény veszi át és köszöni meg. Így járják a falut egész délután, míg meg nem etetik a falu valamennyi gazdasszonyának tyúkját, s ezzel a verseny első scénája be is fejeztetett. Ez a tojásszedés.

Kedd a legényverseny második napja. A szentmise után a három legény a korcsmába megy sorshúzás céljából, mert a verseny tulajdonképeni része már csak két versenyző között fog megtörténni.

A két kisorsolt ismét sorsot húz, abból a célból, hogy melyikük fog a verseny alkalmával a *faluban*, és melyik fog a *szomszéd faluig* futni.

Már kora délután a legényverseny rendezői kimennek a templom előtti térre, s az országúton, egymástól egy-egy méternyi távolságban leraknak egy-egy tojást; — a két versenyző pedig valamelyik közeli házban készül a nagy küzdelemre.

Természetesen úgy az előkészületeket, valamint a versenyt az egész falu népe érdeklődéssel kíséri s megindulnak a találgatások sőt fogadások az első legény személyére vonatkozólag.

A mint a tojások le vannak rakva, megkezdődik a verseny. Mindkét versenyző a tojássor egyik végére áll. Annak a legénynek, a kinek a sors azt határozta, hogy a szomszéd faluig fusson — egy tojást adnak a kezébe, s egy adott jelre mindketten elindulnak a falu végén levő temető felé. A temető sarkára érve elválnak egymástól: az egyik fut a szomszéd faluig s az első ház tetejére földobja a magával vitt tojást, s ezzel fut vissza oda, a honnan elindult. A másik pedig visszamegy a templom előtti térre s a tojássor egyik végétől a másikig fut, minden fordulónál felvéve egy-egy tojást. Ezt folytatja mindaddig, a míg ötven tojás nem marad a sorban. Ekkor ismét elindul a temető felé. Ha ő ér oda előbb, úgy ő, ha pedig a szomszéd faluig futó versenyző ér oda, úgy az lesz a falu első legénye.

A verseny után a tojásokat összeszedik s eladják, az árából multságot csapnak éltetve a legényverseny győztesét.

(Kesz Kázmér közlése, Kaplony, Szathmár m.)

Benkóczy Emil.

Adalékok a nógrádmegyei magyarság néphitéhez.

I. *Kincskeresés.* Ha időnkint láng csap fel a földből, erről azt tartja a nép Kesziben, hogy ott pénz van elrejtve, és az tisztítja ekként magát. Csakhogy annak, ki magát rászánja a pénz keresésére az él. tével is le kell számolnia. Mert meg-esik, hogy a boszorkányok megtámadják és ízekre szakgatják. Különösen bekövetkezhetik ez akkor, ha esetleg valamilyen elhalt boszorkányos személy ásta el pénzét, és azt le is pecsételte akkép, hogy az elásott pénz helyéhez verte farát háromszor, a következő mondás kíséretében: „Akkor vegyétek ki a pénzt, mikor faromat háromszor hozzáveritek“.

II. *A boszorkányokról.* A nógrádmegyei boszorkányok gyűléseit a Karancs hegyen tartják; ugyanott nem egyszer szilaj *tánczot is járnak.* Mivelhogy pedig a Karancs felé vezető országút Salgótarjánból indul ki, nem tanácsos éjszaka az arra vezető országúton járni. Különösen veszedelmes az ott levő egyik *híd,* melyről a néphit azt tartja, hogy éjszakánkint egy *boszorkány tartja megszállva,* ki nagy *kutya* képében les a járókelőkre, hogy megfogva őket, a híd alatt megfojtsa.

Ha a *boszorkányok megszemjazznak,* egyenest Tokajba lovagolnak, mely alkalommal bált is rendeznek a bor szomszédságában. *Szennyeseiket* éjjélkor a patak vizében sulykolják s jaj annak, ki ilyenkor odavetődik.

A boszorkányok sok minden cselekedetük között, melyekkel a földi emberek életét megkeserítik, első helyen áll *az újszülöttek kicserélése.* Ha valamelyik anyának kicsije évek múltán se fejlődik, akkor bizonyos, hogy az kicserélt, azaz *váltott* gyermek, s ez a boszorkányok műve. Az ilyen gyermek nem is fejlődik soha,

még ha emberkort ér is — az mindig amolyan földön esúszó, nyomorék marad. Hogy azt kikerüljék, az újszülött párnájának kötőszalagjára olvasót tesznek. Ez megóvja a kicseréléstől.

Egy salgótarjáni anyának nem fejlődött a kicsije. Már 20-ik évét is betöltötte, még se tudott járni. Az anya nagy búsan elpanaszolta ezt többek között a portájára tévedő koldusnak is. Az idegen szemügyre vette a gyermeket és azt felelte az anyának, hogy ki kell tudni, nem váltott gyermek-e a kicsi. E végből legkedvesebb ételét főzzék meg neki, ültessék a szoba földjének közepére, s az ételt a házban található legkisebb bögrében, amolyan játékfélében adják a gyermek elé, melléje nagykanalat tegyenek, aztán hagyják magára. Egyikük pedig menjen fel a ház padlására, csináljon egy lyukat a szoba mennyezetén, azaz padlásának közepén, és a lyukhoz tartva fülét, hallgassa ki, mit fog beszélni a kicsi. Mert bizonyos, hogy a kis bögre és hozzá a nagy kanál megszólaltatja. Így is esett. Az apja saját fülével hallotta, a mint a gyermek méltatlankodva mondotta magának: 75 évet éltem, de még olyat se láttam, hogy ilyen kicsi bögréhez akkora nagy kanalat adjanak. Miután ekkép bebizonyult, hogy a gyermek váltott, a koldus azt tanácsolta a szülőknek, hogy fűtsék be jól a kemenczét, ültessék a kicsit a kenyérsütő lapátra, és tegyenek úgy, mintha be akarnák dobni a kemenczébe. A mint a boszorkányok ezt meglátták, hirtelen belökték a konyhaajtón a lapát mellé az igazi gyermeket, ki már legénysorban volt ekkor, s a váltottat saját lapátjukra kapva, elnyargaltak vele a boszorkányok birodalmába.

III. *A lidérczről.* Ha valaki tojást talál, kösse fel a hóna alá, és tartsa ott három hétig. Az így kikelt állatot gondosan fel kell nevelni, mert ha megerősödik, *lidércz* lesz belőle, s mint ilyen, gazdájának minden parancsszavát teljesíteni képes. Egy mucsinyi gazdaember is revelt magának ilyen lidérczet, ki naponta csipogva kérde a gazdájától: Mit hozzak, mit hozzak? — Mivel a gazda pénzvágó ember volt, hát így felelt: Pénzt hozzál, pénzt hozzál. A kötelességtudó lidércz úgy megfogadta a szót, hogy csakhamar terhére lett a sok pénz a gazdájának; már nem tudott mit csinálni véle. És mikor egy napon ismét feltette a szokásos kérdést gazdájának, az dühösen rákiáltott: Sz...t hozzál, sz...t hozzál. A lidércz ezúttal is oly jól teljesítette kötelességét, hogy a gazda kétségbe esve szaladt fűhöz-fához tanácsárt — mit tegyen a lidérczcsirkével. Végre egy babonázó ember azt tanácsolta neki, hogy parancsolja meg a csirkének, hozzon rostában vizet. A parancs vétele után soha többé nem mutatkozott a lidércz. Levágni az ilyen állatot nem lehet, mert boszorkányos erejénél fogva ő ölhetné meg azt, ki hozzá ilyen szándékkal közeledik. Vagy megfojtaná, esetleg álmában megnyomná. Innen eredhet a mondás: *lidércznyomás* ért az éjjel.

Egy másik gazda úgy szabadult meg a lidércz csirkéjétől, hogy miután a házépítéshez szükséges összes anyagot összehordatta vele, kivitte az erdőbe, s egy százados fának göresét kivágva, az így támadt mélyedésbe helyezte a lidérczet, majd visszatette a göresöt s jól beverte azt fejszéjével.

IV. *A házikigyóról.* A ház falában tartózkodó, úgynevezett házikigyót nem szabad agyonütni, ha kijár sütközni a napra, mert ez megóvja a kártól a házat.

Egy kis gyermeknek az volt a szokása, hogy tejeckéjét a pitarban itta meg. A házikigyó naponta melléje telepedett, s a gyermek megosztotta vele. Egy

alkalommal azonban megkésétt a kígyó. S a tejecskének már csak cseppei voltak láthatók a gyermek szájacskáján. Mit tett hát a kígyó? Egyszerűen lenyalta kis pajtása ajkairól a tejsöppeket, és így megkivánva a többit is, utána csúszott a beleibe. Nagy beteg lett erre a gyermek s hozzátartozói vallatására elbeszélte az esetet. A házbeliek gyorsan elővettek egy fazék tejet, a földre helyezték és megfogva két lábánál a gyermeket, fejjel lefelé a tej fölé tartották, úgy hogy szája a fazék szélét érje. A tejszagra kijött a kígyó. A szülők méltó felháborodásukban ütlegetni kezdtek az állatot, mi ellen a gyermek erősen tiltakozott. De ez mit sem használt, s a kígyót agyonverték. Másnapra a gyermek is utána halt. (Mucsiny.)

Mátrainé Varga Róza.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Odysseus cselei a votják népköltésben.

A népmesék vándorlásának kutatása közben sok szellemi találkozásra jöttek rá a tudósok egymástól nagyon is távol eső népeknél. Hogy mily meglepő eredményekre lehet ilyes nyomozások alkalmával jutni, érdekes bizonyosága két votják népmese, melyekben a votják mesehős teljesen hasonló furfanggal játssza ki az erdei manót, mint Odysseus Polyphemost. Az egyikben a névvel teszi bolonddá, a másikban kiszúrja a felszemű manó szemét s kecskebőrbe öltözve menekül meg tőle.

E meséket *Wichmann György*, a helsingforsi egyetemen a finnugor összehasonlító nyelvészet tanára jegyezte föl s tette közzé (német fordítással) a következő művében: *Wotjakische Sprachproben. II. Sprichwörter, Rätsel, Märchen, Sagen und Erzählungen.* (Journal de la Société Finno-Ougrienne XIX. 1.) Helsingfors, 1901.

Érdemesnek tartom mindkét mesét teljes egészében lefordítani. Az első a 13., a második a 34. számú.

1. Az ember és az erdei manó.

Azelőtt sok igen nagy erdő volt. Minden votják vadászgatott ezekben az erdőkben. Egy votják egy ilyen erdőbe ment s éjjelre egy viskóba tért be. Miközben a kunyhóban a tűz mellett üldögélt, belépett egy erdei manó. Az erdei manó kérdezte a votjákat: „Hogyan alszol, mikor alszol?” — „A szemem álmomban olyan mint a pálinkás üveg”, mondta az ember; s most meg ő kérdezte meg a manót: „Hát te hogy alszol?” — „A számon álmomban fehér tajték jön ki”, felelte az erdei manó. Erre kérdezte az erdei manó az embert: „Mi a neved?” — „Az én nevem: *tavali barát*”, mondja az ember. Miután befejezték beszélgetésüket, mind a ketten aludni mentek.

Mikor a tajték kezdett kijönni az erdei manó szájából, az ember ránézett és látta, hogy ujját a tűzbe tette. „Valószínűleg meg akar ölni!” gondolta, s fekvőhelyére egy tuskót tett, fölhúzta mellényét, kiment, az ajtóhoz állt s nézte, [mi lesz.] Az erdei manó föláll, s izzó ujjával elkezdte a tuskót böködni, abban a hiszemben, hogy az az ember. Mikor ezt meg látta az ember, az erdei manót

meglötte puskájával. A hány vércsepp fröccsent szét az erdei manóból, annyi [új] erdei manó támadt. Ezek az erdei manók mind kezdik kérdeni tőle: „Ki tette ezt veled?” A régi erdei manó felelte: „A *tavali barát* tette ezt velem!” A többi erdei manó azt mondta: „Hogyan szeded a tavali dolgokat” — s e közben az ember elmenekült.

2. Az erdei manó és a szemkészítő.

Egy ember az erdőbe ment fát vágni. Vágja, vágja a fát, míg be nem esteledett. Valahol éjjeleznie kell. Ment, mendegélt, hát talál az erdőben egy házat. Éjjeli szállást kér; a házigazda megengedte, hogy töltsen ott az éjet.

A házigazdának csak egyetlen nagy szeme volt homloka közepén. Az ember fölmászott a függőágyba lefeküdni. Egy darabig fekszik, azután kissé hallgatódzik és [hallja, hogy] a házigazda kést fen, majd kezdi fűteni a szobát. A vándor gondolja most: „Engem meg akar ölni!” és mondja a félszemű embernek: „Ne ölj meg! Két szemet csinállok akkor neked. Csak egy szemed van s azzal nem látsz jól. Ha még egy szemet csinállok neked, akkor akármit is meglátsz!”

Erre elküldte az ember a félszeműt kötélért és mondta: „A szem betevésekor meg kell [téged] kötéllal kötni”. A félszemű ember elhozta a kötelet, a szemkészítő lekötözte vele őt és mondta: „Ha nem kötözlek le, a szemed ferde lesz!” Most hozott a szemkészítő egy sütővasat, megtüzesítette s bele szúrta a szeme közepébe.

Erre kimegy az udvarra, de a félszemű ember ordít a szobában s mondja: „A szemem most már semmit sem lát! Te megcsaltál engem! De nem tudsz kijutni az udvarból. A kapu be van csukva és a kerítés magas!”

A szemkészítő lát az udvaron egy kecskét és mondja: „Ezt meg kell ölnöm!” Levágta a kecskét s fölhúzta a bőrét. Aztán elkezdi mekegni, mint egy kecske, hogy a gazda ereszsze ki a mezőre.

Mikor a gazda hallja a kecske bögését, kijön a szobából és mondja: „Ki kell bocsátanom a kecskét a mezőre”. Erre kinyitja a kaput, megsimogatja a kecske hátát: [csakugyan] kecskének a szőre. Azt gondolta: „A kecskét eresztettem ki”, pedig egy embert engedett ki. A szemkészítő ember nevetve futott el és mondta: „Mégis csak kieresztettél.”

Beke Ödön.

IRODALOM.

A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége.

Írta: SZINNYEI JÓZSEF egyetemi tanár. Budapest, 1910. 16-od rétiú 78 l. Ára 60 fillér. Olcsó Könyvtár 1569—71. sz.

Ez a becses kis munka eredetileg a Csánki Dezső szerkesztette „Árpád és az Árpádok” című diszmunkának volt egyik fejezete, de közérdekű tartalma kívánatosá tette, hogy önálló olcsó kiadásban a nagyobb olvasó közönség számára is hozzáférhetővé tegyék. A jelesnevű szerző itt gondosan megírt, népszerű előadásban azokat a fő eredményeket vázolja, melyeket a magyarság eredetére, nyelvére és honfoglaláskori műveltségére nézve a nyelvi s ezzel kapcsolatos őstörténeti, valamint néprajzi kutatások megállapítottak. Rövid bevezetés után, mely a nyelvi

adatok történelmi vallomásainak jelentőségét fejtegeti, rátér a magyar nyelv eredetének kérdésére, ismerteti a magyar nyelvhasználat történetét Miechov Mátyástól (1571) Budenzig s utal arra az idegenkedésre, mellyel e tudományos kutatások eredményeit a hazai közönség fogadja. „A gyermekes nemzeti hiúságon“ kívül — írja — oka ennek az a körülmény is, hogy „kevesen vannak tisztában a nyelvrokonság mivoltával és fokozataival“. Az utóbbira vonatkozó általános tájékoztatást a magyar s finn-ugor nyelvek rokonságának tüzetes bizonyítása követi a legszembeötlőbb hangmegfelelések, alaktani és szógyezések bemutatásával. Szembe helyezkedik evvel a régóta tisztázott tudományos igazsággal az a felfogás, hogy a magyar nyelv s különösen a magyar faj török eredetű. Ez ellenében SZINNYEI meggyőző okfejtéssel igazolja, hogy a nyelvünkben található mintegy harmadfél száz török műveltség szó, melyre a török eredet elmélete leginkább támaszkodik, csakis jövevényelem lehet, a minőt sokkal nagyobb számban lehet kimutatni a későbbi idegen nyelvi hatások köréből, a nélkül, hogy ezért valaki nyelvünket szlávna, németnek vagy olaszna tartaná. A török fajrokonság vélt bizonyítékaival a mű második szakasza foglalkozik tüzetesen, sorra véve s czáfogatva azokat a következtetéseket, melyeket a magyaroknak régi görög íróknál használt *turk* nevezetére, továbbá harcziasságára s a legrégebb magyar személyneveknek állítólagos török hangzására építettek. Igen tanulságos és érdekes új anyag e vitakérdések tárgyalásában annak igazolása, hogy dicső hadi tettek s személyes hősiség példái a finnek s a volga-uráli rokon népek régebbi történetében sem hiányzanak s hogy ennél fogva a honfoglaló ősök harcziassága nem tekinthető oly tulajdonságnak, mely őket nyelvrokonaiktól elválasztaná. Az utolsó szakasz a honfoglaló magyarság műveltségi viszonyainak képét nyújtja a népies foglalkozások: halászat, vadászat, állattenyésztés, földművelés, házi munka, ipar, kereskedelem és hadakozás, továbbá a lakás, fémek, család, kormányzás és a vallás tárgyköreihez tartozó legfontosabb nyelvi adatok s történeti kútfők tudósításai alapján.

Minde fejtegetések értékét fokozza az a kritikai gondosság, mely a szerzőnek egyéb munkásságát is jellemzi. Talán túlhajtása is a kritikai óvatosságnak az az eljárás, mellyel a nem szintizista bizonyossággal megoldott tudományos kérdéseket, még ha fontosak is, vagy teljesen érintetlenül hagyja, vagy csak futólagosan említi. Csupán ezzel magyarázhatom, hogy a jelen munka, noha a magyarság eredetének megvilágítását veszi czélba, nem szól a magyarok ungrü = un-uguri nevéből levonható történeti tanulságokról, nem a magyarok föltehető őshazájáról, nem az oszét-hangzású jövevényszavakban oly föltűnően mutatkozó alán kapcsolatról, sőt arra sem utal, hogy a török jövevényszavak tetemes részében egy bolgárféle nyelvnek hatása ismerhető föl. Pedig ezek az ethnikai források jelentős mértékben hozzájárultak annak a magyarságnak kialakulásához, melynek X. századbeli viszonyait a szerző tárgyalja. Kritikai túlzásnak vélem azt az állítást is, hogy a mi *isten* szavunk „eredete ismeretlen, minden eddigi származtató kísérlet meghiúsult“, mi mellett azonban a szerző „valószínűnek tartja“, hogy a mi *isten* szavunknak is „ég“ volt az eredeti jelentése, mint a többi finn-ugor nyelv, a törökség, a mongolság és néhány indogermán nyelvsalád „isten“ szaváé“ (76. l.). Hogy mikép lehet „égnek“ bizonyítani e szavunk eredeti értelmét, az, a mennyire emlékszem, még nincs megírva; de minthogy a rokon nyelvek „isten“ és „ég“ szavait ismerjük, ez legfeljebb

mesterséges szóértelmezés útján várható, minek azonban helye nincs, midőn a pahlavi *yazdm* „isten“ szóban alakilag megfelelő *kész* szóegyezésre utalhatunk. Avagy oly pontosan illő hangváltozási analógiák mint a magánhangzók tekintetében magy. *imeg* = pahl. *yāmak* s a *št* hangcsoportot illetőleg magy. *ester*, *üstök*, *ezüst* (= szkr. *starī*, oszét *stūg*, *äwzist*) nem volnának-e elegendők ez egyezés komoly számbavételéhez s ahhoz a csekély fölvételhez, hogy a *yazatan*(*am*) alakból fejlett *yazdān* (vagy *yaždān*) ismert irodalmi alak mellett abban az ismeretlen iráni nyelvjárásban, honnan a szót nyertük, vagy talán nem is magában abban, hanem valamely közvető nyelvben, afféle hangváltozás állott be, mint midőn *vázta* helyett *rászta*-t mondunk, s az a lehetőség is fennforog, hogy az egyazon tőből való avesztai *yašta*- „tisztelt“, *yaštar*- „tisztelő, imádó“, *yaštay*- „tisztelet, imádás“, pahl. *yaštan* „imádni“, *yašt* „imádás“ voltak hatással a szó hangképeinek alakulatára?! Még meglepőbb a szerző kritikai kétsége, midőn azt mondja, hogy »nyilván a nőért adott vételért érti Gardézi a *kābin* szón, a melynek a jelentése: „az az áru, a melylyel a vőlegény a menyasszonyt eljegyzí“ (69. l.). Miért csak „nyilván“? — kérdehetjük. Hiszen *كابين* a törököktől is használt közismert szó, melynek jelentése pl. BUDAGOV szerint (II: 108) „a menyasszonyért való fizetség“ (плата за невесту) és „válásdíj; adomány, melyet a feleségnek válás alkalmával adnak“ (RADLOFF szótárában: osm. *kābin* „die Ehebestätigung durch den Richter; die Summe, die der Mann sich verpflichtet der Frau im Falle der Ehescheidung auszahlen“, kazáni tat., azerb. *kābin* „Trauung, Heirat“ II: 1537, 1194). Megjegyzendő, hogy midőn KUUN GÉZA ezt a szót jegyzetben magyarázza és fordítja (MHK. 172), ez nem azért történik, mivel a perzsa szó értelme kétséges, hanem mivel az ő *magyar* fordítása, t. i. a „nászadomány“ szó nem egészen fedi a „nőár, menyasszonyi díj“ értelmet s így félreértést támaszthat. A régi magyarok *kende* méltóságnévéről azt olvassuk, hogy épp úgy mint a *gyula* és a *καρχαζ* szóké, „eredete teljesen ismeretlen“; pedig mult évben egészen egyező hangzással mutattam ki e méltóságnévet a keleti törököknél (l. Ethn. XX: 254 és KSz X: 179). A szigorú kétkedéssel szemben, melyet ez esetekben s több másban tapasztalunk, némileg föltűnő az a bizalom, mellyel könyvünk SETÁLA ama nézetét (NyK. 26: 383) kitünteti, hogy a *fal* eredetileg halászati műszó (57. l.), vagy WICHMANNÉT (NyK. 27: 165), midőn azt tanítja, hogy az *ezüst* „eredeti finn-ugor szó“ (65. l.), tehát az evvel egyező oszét *äwzist* valamelyik finn-ugor nyelvből, talán épp a magyarból (v. ö. zürj. *eziš*, votják *azveš*) volna átvéve, holott ilyen átvételt az oszétban eddigelé biztonsággal megállapítani nem lehetett s másrészt az *arany*, zürjén votják *zarāni* < avesztai *zaranya*. „arany“ s a rokon nyelvek több más fém- és fémszerszám-neve világosan igazolják, hogy az átvétel ellenkező irányú volt, vagyis hogy a fémek ismeretében a műveltebb iráni törzsek voltak a finn-ugor népek ősi mesterei. Igen érdekes, eredeti nézetet fejteget SZINNYEI a „család“ műszavainak tárgyalásában, arra mutatva, hogy a törökök „e terminológiához egyetlen-egy szóval sem járultak hozzá“, miből azt következteti, hogy „a magyarok és törökök nem igen (vagy talán egyáltalában nem) házasodtak össze“ s hogy ennek oka az volt, hogy „társadalmi válaszfal állott közöttük“; amennyiben „összeütközésük után, a mely békés együttélésüket kétségkívül megelőzte, nem szövetségesei lettek egymásnak, hanem egyik a másikat leigázta“: a magyarok „voltak a győztesek és

a törököket jobbágyaikká tették“ (67. l.). Milyen szépen és tanulságosan figyelmeztet pedig egy másik lapon (55. l.), hogy „még óvatosabbnak kell lennünk a negatív következtetésekben; t. i. valamely szó meg nem voltából nem szabad egyszerűen azt következtetni, hogy a tárgy vagy a fogalom sem volt meg“. E mellett tekintetbe veendő, hogy *atya* törökül *ata*, *anya* törökül *ana* s szintígy hasonló szók *apa* és tör. *aba* „atya, ős, nagybátya“, *öcs* (mely a régi s népnyelvben nőtestvért is jelent) és tör. *äcä* „idősebbik nővér“, *néne* és tör. *nänü* „anyóka“, vagyis hogy a rokonsági szavak egy része szóátvétel nélkül is egyezett. Hogy a két külön faj összeházasodás nélkül alakult volna egységes néppé, bajosan képzelhető. Nincs olyan faji büszkeség a régi kor harczos keleti népei közt, mely őket visszatartotta volna attól, hogy a legyőzött ellenfél szemrevaló nőit magukhoz ragadják s ha rabszolga soron is, feleségükké tegyék. Könyvének más helyén (49—50. l.) maga Sz. is hirdeti, hogy már a honfoglalás előtti korban is „keveréknép“ volt a magyar s hogy a török fajnak jelentékeny szerepe ez ethnikai vegyülésben a mostani magyar típusokból is fölismerhető. Nem bizonyos az sem, hogy a két faj föltett harczában (én inkább népszövetségre gondolok) a finn fajú magyarság lett volna a győztes a török rész fölött, mert a föntemlített méltóságnevek s a legrégebb magyar személynevek — a vezérek és előkelők nevei — nem fejthetők meg magyar alapon; ellenben *Kende*, *Gyeiza*, *Tas*, *Aba*, *Böles*, *Almos* (mely *Almös* alakban egy volgai bolgár fejedelemnek is neve) s néhány más e fajta tagadhatatlanul török hangzású szók s ezeken kívül a *turk* s a szintén török népet jelző *un-ugur* (görög *οὐγγροι*, szláv *ongrŭ*) nevezetek is azt mutatják, hogy a magyar turk vezérelt alatt lép föl a történet színpadán. Nyílt kérdések ezek, melyeknek végleges tisztázása csak széleskörű tüzetes vizsgálat nyomán remélhető. Elismerésre méltó érdeme SZINNYEI könyvének, hogy ráirányította ezekre a figyelmet s hogy általában mintegy alapvázát készítette el azoknak az utaknak, melyeken a magyar őstörténet kritikai művelésének haladnia kell. Ezért, valamint a benne található sok becses eredeti észrevételért bő okulással tanulmányozhatja ezt a népszerűsítő czéllal alkotott munkát a szakértő is.

Munkácsi Bernát.

Kármán Mór a népmeséről és a népköltészetéről.

Kármán Mór két hatalmas kötetbe gyűjtötte szigorúan megválogatott paedagogiai dolgozatait.¹ Az okulásnak ebből a bőségéből a néprajznak is jut. E helyütt kettős szempontból kell a jelentős gyűjteményt bemutatni. Föl akarjuk tüntetni, mily mértékben értékesítette Kármán a népköltés alkotásait a nevelés és oktatás czéljaira, másrészt mily fényt derítenek erkölcsstani és erkölestörténeti kutatásai a népmese lelki és erkölcsi világára.

I.

Az ifjúságot a jelenkori irodalom megértésére kell nevelni, — kiindulnunk legalkalmasabb a népköltészetből. (I, 246, 115). A gyermek gondolkodásához minden műalkotás közül a népmese áll legközelebb. Már Ziller a Grimm-testvérek

¹ *Kármán Mór paedagogiai dolgozatai rendszeres összeállításban.* I., II. Budapest, Eggenberger. A két kötet ára 18 kor.

tizenkét meséjét állította össze a legelemibb oktatás céljaira. A mesék erkölcsi tanulságán sokan megütköztek. Ziller elégnék tartotta, ha a fiúk a tárgyalás végén s a lelki folyamat, szándék és tett megvilágítása után teszik a mesét erkölcsi bírálat tárgyává és elítélik az erkölestelenséget. E tekintetben mi talán szerencsésebb helyzetben vagyunk. Nekünk aránylag sokkal több az állatmesénk; ezek tárgyalása alkalmasabb a lelki élet egyszerűbb mozgalmainak az ismertetésére és azonfelül az állatok tettei nem esnek úgy, mint az emberéi, szükségkép erkölcsi megítélés alá. (I, 246.)

A népmese az elemi iskolába való. De gyakran még a középiskolába belépő növendékek sem ismerik (azóta természetesen javulás következett be), ezt a hiányt ki kell pótolni. A mélyebb erkölcsi értelmű, az allegorikus mesék (pl. az angyalbárányok) megkövetelik az iskolai tárgyalást, de magánolvasmányul a legkönnyebb mese is ajánlható. Kármán bevitte a mesét a középiskolába, még pedig a kezdő magyar, a kezdő német és a kezdő francia oktatás fokán követeli (II, 145, 146, 153). És nem csak a népmesét, hanem a népdalt és a népszokásokat is fölvette az 1873. gymnasiumi tantervjavaslatba. Az 1880. utasítás pedig ajánlja, hogy a középiskola első évének első részét a népmesének, másodikát görög regéknek és harmadikát magyar történeti mondáknak szenteljék, hogy így fokozatosan nyilvánvalóvá legyen a mese, mythos és monda sajátossága. (II, 255). Gyakorlott érzékkel veszi ki a mondából a mesei elemet, a Gellért-legendában, a midőn Csanád a megölt pogány Ochtumnak csak a nyelvét veszi el. (I, 263.)¹ Viszont a Perseus-ról szóló hagyomány példa rá, hogy a mythos átalakulhat mesévé. (I, 299.)

A népköltészetet követeli a középiskola részére a theoreticumokban is (a gyakorló gymnasium tanárjelöltjei részére tartott előadásokban), ehhez a követeléshez hű azokban az újabb javaslatokban is, melyeket a királyi hercegek nevelésére kidolgozott. Maga meg is valósította ezt a követelést saját olvasókönyveiben.² Az első osztályúban a következő mesék találhatók: Az angyalbárányok, Az igazság és hamisság, A kelek kő, A kívánságok, Az okos leány, A róka, a medve és a szegény ember, A Kaczor király, A farkastanya, A kóró és a kis madár, A vadgalamb és a szarka, Krisztus és a madarak, A Tisza eredete, Miért lett számár a számár. A népdalok közül pedig a következők kerültek bele: Gyűjtik a csordákat, Beh sok falut, beh sok várost bejártam, Látom az életem, Önkénytelen álltam a zászló alá, Mi fehérlik ott a sikon távolba, Mi piroslik ott a sikon távolba (A honvédtüzér temetése), Julia szép leány.

A tanulónak szánt magyarázat (Olvasókönyv I, 157) megokolja a népmesék jelentőségét: A velök való foglalkozás nemcsak mulatságos, hanem tanulságos is. Megismerkedünk ezekben népünk esze járásával, gondolat- és képzelet-világával, itt-ott a magyar nép ős vallásának egyes töredék maradványaival is; megismerkedünk a nép beszélte tős-gyökeres magyar nyelvvel.

Kármán olvasókönyve még a mese-összehasonlításra is ad módot: az Ezer-

¹ L. Dr. Sebestyén Gyula: *A magyar honfoglalás mondái*. II. 1905, 203—215. L. még R. Köhler jegyzetét Gonzenbach *Sicilianische Märchen*-hez p. 230, Cosquin: *Contes de Lorraine* I, 73—78, Bédier: *Les Fabliaux* 1895², 110, 111.

² Dr. Kármán Mór és Komáromy Lajos: *Magyar Olvasókönyv*. Budapest, Eggenberger, I, 1879¹, II, 1883³, III, 1883, új kiadás.

egy éjszaka egy részét is közli: A hajózó Szindbad történetét (III, 119). Vonzó mesetárgyat mély nevelő értékkel párosítanak azok a darabok, melyeket olvasókönyve (II, 101—119) a Gesta Romanorumból kiszemelt: A remete és az Isten anygala, A kevély császár (Jovenianus), A gonosz kamarás és a hű apród (Der Gang nach dem Eisenhammer), A király és három leánya (Lear király), A háladatlan ember. A magyarázat az anyag összehasonlítására is kiterjed, néhol a jegyzet valóságos mondatörténétté bővül, pl. Lévay József költeményéhez: Attila kardja. (III, 212.)

A szorosan vett tankönyveken kívül más kiadványok is tesznek tanuságot Kármán vonzalmáról a mese iránt. Forgó bácsi könyvtára részére ő állította össze Aesopus meséit és a francia tündérmeséket. Ugyancsak tőle való, bár szintén nem tünteti föl a nevét, egy módfelelő gondos gyűjtemény, melynek czime: *Apróbb gyermekmesék. Gyulai Pál gyermekverseivel* (Budapest, Athenaeum, é. n.). A verseken kívül a következő mesék vannak benne: A kakas meg a jércze, A kis gömböc, A kóró és a kis madár, A kis kakas kitúrta a sövényt, A farkas-tanya, Farkas-barkas, A Kaczor király, A kis malacz és a farkasok, Félig nyúzott bakkecske, A vadgalamb és a szarka, A medve és a farkas, A farkas meg a sas, A szürke ló, A róka, medve és a szegény ember, Az okos leány, A kis ködmön, A királyfi és a felesége, Az Igazság és Hamisság, A szerencse és Áldás, A kerek kő, Panczi-manczi, Babszem Jankó, János királyfi és Szélike, Adj' Isten egészségére, Illók és Mihók, Az egyszeri gyerek.

Bizonyos tudományos kényesség vezette Kármánt még az apró gyermekek részére készült gyűjteményekben is: a mit változtatnia kellett volna, azt inkább föl sem vette. Elmélyedve ebbe a világba, idegen népek hasonló alkotásait is tanulmányozta. Általában arra a megfigyelésre jutott, hogy megfelelő változatok közül a magyar népmese rendszerint jobban okol meg: logikusabb.

Az elemi és a kezdő középiskolai olvasmányokkal azonban a tanítás még nem róttá le tartozását a népköltészet iránt. A stilisztikának ki kell fejtenie, hogy a népmese, a népdal a nyelvnek szinte eredeti típusát tünteti föl (I, 286). Magának a népköltészetnek alapproblémája is tárgyalandó. Azokban a gymnasiumokban, melyek Homéroszt csak a VII. osztályban veszik elő, a homéroszi kérdéssel arra esik a fősúly, „mikép gondolható a népköltészet keletkezése“ (II, 305.).

A ki ennyire becsüli a népköltészetet, az nem lehet közönyös annak története és tudománya iránt sem. Megérezte a magyar népdal létéről tanuskodó alighanem első adatot: Gellért püspök malomban megszállva, a Szent Irást akarja olvasni, de a kézimalmot forgató szolgálónak dala megzavarja; a püspök nem hogy haragra gerjedne, még meg is ajándékozta az énekes nőt és boldognak mondja a népet, mely dallal enyhít a munka sanyarúságán (I, 263; Olvasókönyv II, 194). Hogy pedig mennyire értékeli a nép költői hagyományából áradó tudományos okulást, azt halljuk tőle magától: A népköltészet, néphagyományok gyűjtésével s földolgozásával a történeti tanulmányok egészen új, jelentékeny ága fejlődött, melynek eredményei korunk életfelfogására is átalakítólag hatottak. Szerencsésen megszabadultunk ez úton egyrészt a természetes állapotnak amaz ábrándos képeitől, melyek két századon át nem csak a társadalmi elméletet terelték téves irányba, hanem hatékonyan zavarták a közéletet is; de fontosabb másrészt, hogy

mélyebb bepillantást nyerve az emberi lélek műhelyébe, határozottabban fölismerttük és jobban tanultuk méltányolni a kultura igaz tényezőit, a történeti munkásság (s haladás valódi rúgóit. (II, 323.)

II.

Láttuk, mennyire becsüli Kármán a népköltészetet, lássuk, miképpen világítja meg. Magyarázatának világa a mese erkölcsére esik. Már a meseolvastatás ellenzőivel szemben megengedi: „Tényleg a néplélek szabadabban jár el s nem merőben erkölcsi tekintetekből vagy legalább nem magasabb erkölcsi tekintetekből szövi meséit“. (I, 246.) Ennek az erkölcsi fölfogásnak színvonalát pontosan igyekszik megállapítani.

Paedagógiája alapvetésében (I, 24—31, 56—66) és erkölcsani elmélkedéseiben (egyetemi előadásaiban) Kármán az erkölcsös cselekedetnek négy mozzanatát különbözteti meg: 1. az érzékenységet, mert erkölcs csak érző lélekben élhet, 2. az indítékot, motivumot, mely a cselekvésre bír, 3. a személyes akaratot, 4. az eszméletes végrehajtást. Nem követhetjük elmélkedéseit vonalról vonalra; eredményében az érzékenység fokozatai: *a)* hatalmasság, *b)* sokoldalúság, *c)* összehangzóság, *d)* tökéletesség. Az indító ok fokozatai: *a)* viszonyosság, *b)* törvényesség, *c)* jogosság, *d)* jóság. Az akarat fokozatai: *a)* állhatatosság, *b)* jellemesség, *c)* egyéniség, *d)* személyiség. A végrehajtó eszméletességnek fokai: *a)* okosság, *b)* czélszerűség, *c)* lelkiismeretesség, *d)* szentség (illetőleg: *c)* kötelesség, *d)* lelkiismeretesség).

Viszont négy erkölcsi kép alakul ki az egy fokon álló vonások összetételéből. 1. A népepos, népmese ideálja: hatalmasság, viszonyosság, állhatatosság, okosság. 2. A lovagi ideál: sokoldalúság, törvényesség, jellemesség, czélszerűség. 3. A modern ideál: összehangzóság, jogosság, egyéniség, lelkiismeretesség (ill. kötelesség). 4. A jövő ideál: tökéletesség, jóság, személyiség, szentség (ill. lelkiismeretesség, intuitionismus).

Bennünket itt a népmese ideálja foglalkoztat. A népepos (homéroszi, ind, finn) megalakítói a népmese erkölcsi vonalát meghaladták, de tartalma a megelőző erkölcsi fokot tükrözteti; megkülönböztetendő továbbá az, a mit az eposz az emberkről és az, a mit az istenekről mond; az istenekről szóló hagyományok az eredetibbek.

A népmese hőst az érzékenység hatalmassága jellemzi: hatalmas a munkában, hatalmas az élvezetben, nagytű, nagyívó, rengeteg erejű, gyakran sebezhetetlen, utólérhetetlen, győzhetetlen. Az érzés hatalmassága nem párosul a második fokbeli sokoldalúsággal, sőt a mese ép elemeire szereti bontani a hatalmat: az egyik fákat dönt, vasat gyúr, a másik harcol, egy harmadik élesen lát, negyedik földre tett füllel mindent hall, ötödik biztosan czéloz, hatodik gyorsan fut, hetedik hatalmasan fúj stb.

A motivumok közül a viszonyosság a döntő, jóért jót: alapgondolata a mesének. Az egyes jó cselekedetek, gyakran a pillanatnyi kedv érdemtelen szülöttjei állapot, embert, tündért a hős szolgálatába hajtanak. Homérosznál még az istenek tisztelete is viszonyosságon épül; Thetis könyörög, ha valaha az ő szava vagy tette hasznos volt Zeusnak, akkor segítse Achillest. (Ilias I, 503, 504.) A költő szinte megütközik rajta, ha a viszonyosság nincs meg. Példa rá Glaukos és Dio-

medes esete. A harcztéren összecsapva egymásban régi vendégbarátot ismernek föl, fegyverzetet cserélnek; nyilván Zeus vette el a Glaukos eszét, mert az ő fegyverzete 100 tulkot ért, Diomedesé csak 9-et. (Ilias VI, 234—236.)

A népmese hősenek akaratát állhatatosság jellemzi; állhatatosságát kemény próbákon kell bebizonyítania: nem szabad hátra néznie, nem szabad rejtett terem ajtaját nyitnia, hét évig kell hallgatnia, étlen nem szabad ennie, szomjan nem szabad innia stb.

A népmese erkölcsének negyedik vonása: az okosság a végrehajtásban; szabálya: meg kell tenni mindent, a mi lehető, abba kell hagyni, a mi lehetetlen. A hős gyakran hallatlan föladatok elé kerül, de a döntő pillanatban észre veszi az előnyt vagy ellenfelének gyöngéjét. A kiben ez az okosság nincs meg, az tragikus hőssé lesz. Ez a két homéroszi főhős jellemének leglényegesebb különbsége: Achilles tragikus hős, az okos Odysseus szerencsés hős.

Hatalmasság, viszonzosság, állhatatosság és okosság általános vonásai a kezdetleges erkölcsnek, a mesének. Szintoly egyszerű a mesének a szerkezete is. Tipikus eljárása a háromszoros ismétlés, a halmozás, fokozás. Erkölcsi és szerkezeti egyszerűsége magyarázza meg a népmese egyetemes elterjedtségét. Fejlettebb műalkotásokat nép ritkán vesz át más néptől, de a mese az könnyen átkölcsonözhető, nem sajátos tulajdona az egy nemzetnek, nem kifejezője egy nemzeti fölfogásnak. Sőt (teszi hozzá az 1893. ethikai előadás) még vándorlás nélkül is a nép naiv fölfogása hasonló alkotásokban nyilatkozhatik. Kármán maga, úgy látszik, a Benfey-Grimm-Gaston Paris elmélete felé hajlik, de a mesére vonatkozó erkölcstörténeti fejtegetései megállanak bármely más azóta fölmerült fölfogás mellett is, mert a néphagyomány magvát, lényegét illetik.

Meggyőződhetünk, hogy a néprajz is halálával fogadhatja Kármán összegyűjtött dolgozatait, mert elméletileg kutatása fényt derít a népköltészet erkölcsére és mert gyakorlatilag az ő tanterve bele vitte az iskolába a népköltészetet. *Heller B.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hazavezetés. Az „Ethnographia“ mult évi 3. számában Réthly Antal úr tollából megjelent „Templomi szegyenkö és szegyenpad“ cz. közleményhez kiegészítésül érdekesnek tartom elmondani az ott szóban forgó törvénytelen házasságok létrejöttének különös körülményeit.

Ha a szász legény meggyőződött a leány viszonzszerelméről s a házasságra nem akar várni, míg katonai kötelezettségének eleget tett: akkor néhány jó barátját segítségül kérvén, szeretőjét valamely ürügygel az esti órákban kicsalja az utcára s azok segítségével — látszólag a leány akarata ellenére — a már készen váró lakásba hurcolja. Habár ez a szülők előleges tudta nélkül történik, rendszeren mégsem származik ebből kifolyólag harag a szülők és ifjú pár között. Mint szokást egészen természetesnek tartják. A legény a katonaság után úgysis annak rendje-módja szerint egybekel választottjával, illetőleg most már törvénytelen feleségével.

E népszokás állítólag a románságnál divatos „leánylopás“ módosított átvétele lenne. A szászok „hazavezetés“-nek mondják. Különbség az, hogy a román legény eljárása a „látszólagos“ erőszakot is nélkülözi; egyszerű szöktetés.

Érdekesnek tartottam ezt a szokást abból a szempontból is, hogy miként veszi át egyik nép a másik faj szokásait. *Both Béla.*

Kibőjtölés. A nép naiv hitére és babonás voltára vet világot a kibőjtölés szokása, mellyel az ember kegyetlen bosszút állhat rossz szomszédján, ellenségén, főképen pedig hűtlen szeretőjén a nélkül, hogy megölné vagy más úton módon vesztené el. Csak a recept szerint járjon el, teljesül kívánsága: meghal, a kinek a halálát kívánja. A recept pedig ez: kilencz napon át böjtölni kell kenyéren és vizen és avval a szándékkal, hogy a kibőjtölt meghaljon. A kibőjtölt rossz szomszédot vagy a csalfa kedvest egy pár hónap mulva csakugyan elviszi a kaszás. Tibolddarócson is így böjtölte ki hűtlen szeretőjét már több elhagyott leány — így beszéli ezt a nép.

Fekete József.

(Tibolddaróc, Borsod m.)

NÉPRAJZI HIREK.

A finn-magyar összállások rendszeres kinyomozása s az e szempontból tanulságos helynevek összegyűjtése érdekében igen életrevaló eszmét vetett fel a Finn-Ugor Társaság egyik ülésén SÉTÁLÁ, mely szerint e nagyjelentőségű tudományos feladat arra hivatott orosz tudományos társulatok bevonásával s közös munkával volna megoldandó. E tárgygyal eddigelé tudvalevőleg főkép SJÖGREN, G. EUROPAEUS és N. SMIRNOV, a nemrég elhunyt kazáni tudós foglalkoztak behatóbban, de az ő műveik eredményei és adatai is újabb átvizsgálásra s alapos rostálásra szorulnak. Helyénvaló volna, hogy a tervbe vett nagy munkából a Magyar Néprajzi Társaság is kivegye a maga részét, mert joggal hihetjük, hogy a magyarság őshazája s vándorlása folyamán szerzett lakóhelyei sem tünnek el oly gyökeresen a történeti emlékből, hogy ennek legalább némi nyoma különösen a déloroszországi és kaukázusi tájak topographiájában fölfedezhető nem volna. (M. B.)

*

Radloff-jubileum. A török népek és nyelvek világhírű és kiváló érdemű kutatóját, dr. RADLOFF VILMOS-t tudományos munkásságának ötvenéves jubileuma alkalmából rendkívüli tiszteletnyilvánításokkal ünnepelték nemrégiben Szentpétervárott a császári tudományos akadémia, az orosz földrajzi és néprajzi társaságok, a néprajzi múzeum és sok más keleti népekkel és nyelvekkel foglalkozó intézet. Ez alkalomra a császári orosz földrajzi társaság Živaja Starina című folyóirata vaskos kötetben jelent meg, mely az ünnepelt tudósnak van ajánlva s elején az ő arcképét, valamint életrajzát közli. A sok és bennünket is különösen érdeklő becses tanulmány közül, melyek e jubileumi kiadvány tartalmát alkotják, kiemeljük itt a következőket: B. F. Troscsanszkij: *Szerelem és házasság a jakutoknál*, S. E. Malov: *Samánság a tomszki kormányzóság tatárjainál*, V. Barthold: *Az újgur irodalomról s annak a mongolokra való hatásáról*, A. Samojlovič: *Turkmen találós mesék s a török találós mesék irodalma*, M. Fasmer: *Ozmán etimológiák*, N. Martinovics: *Török karagöz-játékok*, VI. Gordlevskij: *Az ozmán közmondások és szólások történetéhez*, A. Semjonov: *Egy kaspitenger-tájéki nép szokásai a X. században*, A. Šachmatov: *Mordvin történeti regék*, VI. Kotvič: *Adalékok a tunguz nyelvjárások tanulmányához*, V. N. Vasziljev: *Szellemek ábrázolásai a dokgán és jakut samának bűvölésénél*. (M. B.)

*

Baráthosi Balogh Benedek második amurvidéki tanulmányútjáról már tavaly hirt adtunk folyóiratunkban. Érdemes tagtársunk a mult év nyarán rendkívüli fáradalmakkal küzdve, három hónapot töltött a tunguz negidalesi, olcsa-gold, szamagir-gold és orocson törzseknél, mindenütt nyelvészeti anyagot, szókat és példamondatokat jegyezgetve. Egy több ezer adatból álló szógyűjtemény, továbbá számos apró s néhány nagyobb szövegközlés eredménye e munkának,

melyeknek szótári és nyelvtani feldolgozásával Balogh B. most foglalkozik. Ezenkívül utazónk jelentékeny néprajzi gyűjtést szerzett össze a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya számára ma már nehezen megkeríthető tárgyakból s számos fényképet vett föl a tunguzok közt s a Jeniszei mellékén. (M. B.)

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1910. január 14-én a Magy. Tudom. Akadémia ülés-termében tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi üléséről.

Jelen vannak *Szalay Imre* elnöklése mellett: *Katona Lajos* alelnök, *Sebestyén Gyula* főtitkár, *Solymossy Sándor* titkár *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Máder Béla* ellenőr, továbbá: *Munkácsi B.* tisz. tag. *Erdélyi P.*, *Bán A.*, *Feichtinger G.*, *Szinte G.*, *Huszka J.*, *Melich J.*, *Semayer V.*, *Versényi Gy.* vál. — *Heller B.*, *Spitzer M.*, *Vásárhelyi G.* r. tagok és vendégek. A felolvasó ülésen:

1. *Dr. Melich János* bemutatja *dr. Szegedy Rezső* r. tag értekezését: „A befalazott nő mondájáról a horvát-szerb népköltészetben.“

2. *Dr. Solymossy Sándor* értekezik „A csuvas néphit emlékeinek újabb gyűjteményéről.“

Elnök a felolvasóknak a Társaság köszönetét tolmácsolja.

A zárt vál. ülésen *Szalay Imre* elnök napirend előtt köszönetét fejezi ki amaz érdeklődésért, melylyel a Társaság személye iránt súlyos betegsége alatt viseltetett. — *Dr. Katona Lajos* válaszol a Társaság nevében s a hosszú idő után ép egészségben megjelent elnököt a tisztelet és ragaszkodás kifejezésével üdvözli.

Mult ülés jegyzőkönyve felolvasás után hitelesítettik. Jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítői: *Bán Aladár* és *Feichtinger Győző*.

Elnök felhatalmazást kér, hogy az új évben a közgyűlésig az elkerülhetetlen kiadások utalványozását a tavalyi költségvetés keretein belül eszközölhesse. — Megadatik.

Dr. Sebestyén Gyula a folyó ügyekről referál. A Kisfaludy Társaság üléseinek megváltoztatott beosztása miatt a Társaság is kénytelen lesz üléseit más meghatározott napra tenni.

A Választmány abban állapodik meg, hogy átveszi hónaponként a negyedik szerdákat.

A M. T. Akadémia főtitkársága értesítést küld, melynélfogva az évi segélyt ezután alig lesz képes a Társaságnak megadni. Főtitkár ajánlja, kérjen a Társaság eddigi 500 kor. helyett 300-at, ennyit az idénre amúgy is megadtak.

Tudomásul szolgál.

Két elköltözött vál.-i tagnak emlékét méltatja: *Szél Farkas* és *Kurcz Sámuelét*; bővebben a folyóirat fog róluk megemlékezni. — A vál. sajnálattal veszi tudomásul s egyben a megüresedett vál. tagsági helyek egyikét óhajtja csak ideiglenesen betölteni. Behívja a közgyűlésen legtöbb szavazatot nyert tagot: *Barátosi Balogh Benedeket*.

A müncheni kir. bajor tud. Akadémia kiadványok dolgában a Társasággal csereviszonyba óhajt lépni. A vál. örömmel veszi tudomásul, köszönő átiratban óhajtja hozzájárulását jelenteni; egyben a főtitkár jelentését tudomásul veszi.

K. Dancs Árpád pénztáros előterjeszti az 1910. évre szóló költségvetéstervezetet. A vál. tételenként megvitatta a tervezetet, megteszi módosításait. Ezzel kapcsolatban köszönettel tudomásul veszi, hogy *Feichtinger Győző* alapító tag lett, *Máder Béla* pedig 60 kor. alapítványt tett.

A pénztári kimutatás szerint pénzmaradvány január hó 14-én: kézi pénztárban 297 kor. 19 f. — a m. kir. postatakarékban 1479 kor. 99 f. — a Leszámitolóbankban 4024 kor. — összesen: 5801 kor. 18 fill.

A pénztáros jelentése tudomásul szolgál.

Új tagokul jelentkeztek: *Hartyáni Zoltán* tanárj. Bpest és *Németh Gyula* t. j. u. o. (aj. Győrffy István), *dr. Déghy Ödön* ügyvéd és *Messinger Ármin* magántisztviselő (aj. dr. Solymossy Sándor), *Kemény Zoltán* műépítész és *Galló Ervin* urad. intéző (aj. Királyfalvi Károly), *Pável Ágost* tanárj. N.-Szeben és *Timár Kálmán* tanárj. Kalocsa (aj. dr. Katona Lajos), *Csikós József* kir. tanf. tollnok (aj. K. Dancs Árpád), *Szlávik Ferencz* főgymn. tanár (aj. Sebestyén Gyula). — Rendes tagokul megválasztatnak.

Pénztáros ezenkívül bejelent 12 előfizetőt. Örvedetes tudomásul szolgál.

Ezzel a tárgysor kimerülvén, elnök az ülést berekeszti.

K. m. f. — *Szalay Imre* s. k. elnök. — *Dr. Solymossy Sándor* s. k. jegyző. — Hitelesítők: *Bán A.* s. k., *Feichtinger Gy.* s. k. vál. tagok.

*

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magy. Néprajzi Társaságnak 1910. február 22-én a Magy. Tudom. Akadémia ülés-
termében tartott felolvasó és választmányi üléséről.

Jelen vannak: *Szalay Imre* elnök, *Katona Lajos*, *Csánki Dezső* alelnökök, *Sebestyén Gyula* főtitkár, *Solymossy Sándor* titkár, *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Munkácsi Bernát* tiszt. tag, továbbá: *Borovszky S.*, *Ernyey J.*, *Fabó B.*, *Feichtinger Gy.*, *Husza J.*, *Nagy G.*, *br. Nyáry A.*, *Semayer V.*, *Szinte G.*, *Téglás G.*, *Tolnai V.*, *Versényi Gy.*, *Vikár B.* vál. tagok, — *Karl L.*, *Kohlbach B.*, *Lampérth G.*, *Mészáros Gy.*, *Spitzer M.*, *d'Isoz K.* és *Vásárhelyi G.* r. tagok és vendégek.

A felolvasó ülésen:

1. *Dr. Heller Bernát* r. tag bemutatja értekezését: „A remete három bűnéről szóló legenda változatairól és eredetéről.“

2. *Vikár Béla* r. tag előterjeszti: „Jelentését újabb népköltési gyűjtéséről.“ — Előadása folyamán a bemutatásra kiszemelt dalokat *Grünwald Erzsé* és *Huszár Károly* vendégek éneklék *dr. Kereszty István* r. t. zongorakiséréte mellett.

Elnök úgy a felolvasóknak, mint a szivességből közreműködött vendégművészeknek a Társaság meleg köszönetét tolmácsolja.

A zárt választmányi ülésen a mult ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesítettik. Jelen jegyzőkönyv hitelesítői: *Szinte Gábor* és *Téglás Gábor* vál. tagok.

Dr. Sebestyén Gyula főtitkár folyóügyekről referál. Olvassa *Máder Béla* ellenőrnek állásáról leköszönő levelét. Javasolja, tegyen meg a Társaság minden lehető. hogy a nélkülözhetetlen tisztviselő szándékát megváltoztassa.

Az elnökség ebben el fog járni. A vál. egyhangulag hozzájárul.

Főtitkár bejelent, hogy az Egyes. Bpesti Föv. Takarékpénztár megkeresés nélkül küldött az idénre 100 koronát. A vál. hálás köszönetet mond érte.

Ugyanő az alapszabálmódosító albizottság működéséről érdemlegesen csak a folytatólagos ülések befejeztével terjeszthet elő. Ez a legközelebbi vál.-i ülésig megtörténik s a márczius 30-iki közgyűlésig az elaboratum nyomtatásban fog rendelkezésre állni.

A főtitkár jelentése tudomásul szolgál.

K. Dancs Árpád pénztáros betérjeszti pénztári kimutatását, mely szerint pénzkészlet a) kézi pénztárban 280 kor. 87 fill. — Póstatakarékban 1914 kor. 58 fill. — Leszámitoló Bankban 4075 kor. — összesen: 6270 kor. 45 fill.

Új tagokul jelentkeztek: *Barabás Samu* orsz. levéltárnok (aj. dr. Csánki Dezső), *Bartha Károly* adótiszt Felső-Visó (aj. dr. Viski Károly), *Budin Constantin* ker. akad. hallgató (aj. dr. Alexits György), *dr. Fehérváry Dezső* ügyvéd Baja (aj. Fehérváry K.) és *Vass György* ker. akad. hallg. (aj. dr. Alexits Gy.).

Új előfizetőkül bejelent a pénztáros 7 intézetet.

A pénztáros jelentése örv. tudomásul szolgál.

K. m. f. — *Szalay Imre* s. k. elnök. — *Dr. Solymossy S.* s. k. jegyző. — Hitelesítők: *Szinte Gábor* s. k., *Téglás Gábor* s. k. vál. tagok.

Hivatalos nyugtázás

az 1910. évi január hó 1-től 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1909. évre: Bártfai áll. főgimn. (3 K 44 f.) — Budapesti I. ker. főgimn. — Budapesti II. ker. főreálisk. — Csurgói ref. főgimn. — Jeszenszky István dr. (2 K) — Mahler Ede dr. (2 K) — Temesvári áll. főreálisk. —
Összesen 31 K 44 f.

1910. évre: Andrásy Károly — Balassagyarmati főgimn. — Bártfai áll. főgimnázium — Békéscsabai fels. leányisk. — Beregszászi áll. gimn. — Bogisich Mihály — Bonyhádi ev. főgimn. — Borsodmiskolczi Múzeum — Brassói r. k. főgimn. — Budapesti Egyetemi Könyvtár — Budapesti VI. k. áll. gimnázium — Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola — Budapesti VIII. ker. állami főgimnázium — Budapesti Eötvös-kollégium — Budapesti X. ker. főgimn. Tisztviselőtelep — Csiksomlyói r. k. főgimn. — Dési főgimn. — Dobsinai polg. fiúisk. — Egri áll. főreálisk. — Eperjesi „Széchenyi-Kör“ — Fogarasi áll. főgimnázium — Gyárfás I. Tihamér dr. — Győri áll. tanítóképezde — Halasi ref. főgimn. — Heller Bernát dr. — Jászberényi főgimn. — Jeszenszky István dr. — Kaposvári áll. főgimn. — Karl Lajos dr. — Károlyfalvai áll. elemi isk. — Képviselőházi Könyvtár — Keszthelyi főgim. tan. könyvt. — Kézdivásárhelyi kath. főgimn. — Kézdivásárhelyi áll. polg. fiúiskola — Kézdivásárhelyi polg. leányisk. — Kismartoni polg. isk. — Kisújszállási ref. főgimn. — Kolozsvári ref. kollégium — Kőszegi ev. felsőbb leányisk. — Kolozsvári m. kir. áll. fa- és fémipari szakiskola — ifj. Krecsmarik Endre — Lévy József — Losonczi főgimn. tanári könyvtár — Marienescu Athanáz dr. — Mezőtúri ref. főgimn. — Nacsbeeskereki áll. el. isk. — Nagyenédi Bethlen-Kollégium — Nagykállói áll. gimn. — Nagykárolyi áll. polg. leányisk. — Nagyszombati közs. polg. fiúisk. könyvtára — Nyiregyházi ág. h. ev. főgimn. — Nyitrai püspöki nagyobb papnevelő intézet — Orosházi polg. isk. — Pálffy Márton — Pável Ágoston — Pancsovai áll. főg. — Pécs sz. k. város Múzeuma — Pozsonyi kir. kath. főgimn. — Privigyői gimn. — Richter M. István — Somogyi Könyvtár, Szeged — Soproni áll. főreálisk. — Soproni evang. lyceum — Soproni áll. fels. leányisk. — G. E. Stechert and C., Bookellers (7.50) — Sümegi reálisk. — Szakáts Péter dr. — Szalay László dr. — Szászvárosi ref. Kún-koll. — Székszárdi főgimn. — Székelykeresztúri unit. gimn. — Szendrei János dr. — Pannonhalmi Szentbenedekrend Győr-Szentmárton — Szentesi áll. főg. — Sztancsek József — Temesvári áll. főreáliskola — Temesvári áll. tanítóképző — Trencséni áll. fels. leányisk. — Toldi Lajos — Újbessenyői áll. elemi isk. — Újvidéki kir. kath. magyar főgimn. — Vakares Kálmán dr. — Verseczi áll. főreál. — Zombori áll. főgimn. — Zilahy József (4) — Összesen 509 K 50 f.

1911. évre: Besztercezi polg. fiúisk. (2 K) — Jeszenszky István dr. (2 K) — Veszprémmegyei Múzeum — Zilahi ref. „Wesselényi kollégium“ — Összesen 16 K — f.

1912. évre: Besztercezi polg. fiúisk. (4 K) — Veszprémmegyei Múzeum — Összesen 10 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból: . . . 31.44 K jan. 1-től

1910. és követk. évi díjból. 535.50 " " "

alapítványi kamat . . . 12.— " " "

alapítványi díjból . . . —.— " " "

Budapest, 1910 április hó.

Kövecsesi Dancs Árpád,
pénztáros (II., Toldy Ferencz-u. 50.)

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII. József-utca 32. II.)

Pénztáros:

Kövecesesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferencz utca 50.)

Ellenőr:

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexies György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Barátosi Balogh Benedek
Bátky Zsigmond dr.
Beluleszkó Sándor dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.

Feichtinger Győző
Galgóczy János
Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Mészáros Gyula dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.

Réthy László dr.
Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
Szinyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszoálások és lakozimbejelen-
tések pedig
Kövecsesi DANCŠ ÁRPÁD
pénztárhoz (Bpest, II., Toldy
Ferencz n. 50. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-n. 9. sz.)
VAGY
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címzendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1910.

TARTALOM.

	Lap
<i>Vikár Béla</i> : Ősköltésünk élő emlékei (II.)	129
<i>Mahler Ede</i> : Tanulmányutam Egyiptomban (I.)	138
<i>Lakatos Károly</i> : A régi szegedi halászok jelképes madarai (II.)	147
Néphit és népszokások.	
<i>Munkácsi Bernát</i> : A samán istenidézés és bűbájosság a vogul-osztják hitéletben (II.)	154
<i>Szabó Imre</i> : Az oláhok kedd asszonya. (II.)	167
Népköltészet és népzene.	
<i>Balásy Dénes</i> : Régi székely nóták és tánczok. (II.)	172
Irodalom.	
<i>Dr. Kohlbach Bertalan</i> : Hermann Hirt: Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur	174
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társ. 1910 márcz. 16-iki közgyűlés-előkészítő értekezletéről	180
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1910 márczius 30-án tartott rendes évi közgyűlése	181
I. <i>Szalay Imre</i> elnök megnyitó beszéde	181
II. <i>Dr. Solymossy Sándor</i> titkári jelentése	182
III. <i>Kövecsesi Dancs Arpád</i> pénztárnok jelentése	185
IV. A Magyar Néprajzi Társaság 1909. évi zárószámadása és 1910. évi költség- előirányzata	188
V. A számvizsgáló bizottság jelentése	190
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társaság 1910 márcz. 30-án tartott rendes évi közgyűléséről	190
Néprajzi hírek.	
Gyermektanulmányi Múzeum	192
Újabb adományok társaságunk részére	192
Kinevezések a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályánál	192
Gyarmathy Zsigáné halála	192

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára

(Városliget, Iparcsarnok)

a nagyközönség számára

 nyitva.

Díjtalanul: vasárnap d. e. 9—12-ig, d. u. 3—6-ig, kedden és pénteken d. u. 3—6-ig.

Személyenkint 1 korona belépődíjért; a többi hétköznapokon d. e. 9—1 óráig.

Iskolák és intézetek előzetes jelentkezés után a délelőtti hivatalos órák
alatt mindennap megtekinthetik.

ŐSKÖLTÉSÜNK ÉLŐ EMLÉKEI.

(Második közlemény.)

II. Balladafélék.

Az ecclesia praecedit elvénél fogva a vallásos költészetnek adtuk az elsőséget. Most áttérünk a világi költés emlékeire, s ezek közt ismét első helyen a balladafélékre, abból a másik elvből folyólag: senectus praecedit. Nem mintha éppen ezeket régiebbnek tartanók a többinél, az érzésbeli vagy a szokásköltészet hagyományainál; hanem azért, mert maga ez a műfaj népköltésünkben jó régóta végkép elaggott, kihalófélben van. Mint a vén fa, melynek törzsöke már egészen elkorhadt, de még egy-egy ága — úgy ahogy — kizöldül az agg törzsön: népiünk elbeszélő költése is már az utolsóba jutott és csak itt-ott ereszt némi kis zöldelő tóhajtást. Hagyományai közül többnyire még az újabbak is (pl. Szűcs Marcsa, Bogár Imre stb.) elég régiek s a még régiebbek sorsának osztályosaivá kezdenek lenni. Annál örvedetesebb, hogy világi népköltésünk eme kivesző fajtájából is akad nem egy, a mely korokkal és időkkel daczolva, bár többé-kevésbé megtépázottan, néha kérgétől megfosztottan vagy újféle holmival teleaggatva, de mégis „büszkén emelkedik az égnek“, mint letűnt évszázak tanúja, őseinkről maradt kedves örökség, talán a királyi regösök teremtő munkájának reánk szállt emléke. Hogyne keresnők nyomaikat! S hogyne követnők, mikor megtaláljuk! Lehet-e a nemzeti szellemnek nagyobb gazdagodása, mint az, ha sikerül egy-egy ily régiséget fölismernünk és a jövő nemzedékek számára is beiktatnunk őshagyományaink megmentett emlékei közé?

Csak nem régiben adtam számot e folyóiratban ily esetről,¹ midőn egy egészen újnak vélt „népdalt“ ősrégi balladának bizonyítottam. Hasonlóképpen igen helyesen mutat rá Sebestyén a *Molnár Anna* című balladával kapcsolatban,² hogy a dunántúli és a székely hagyomány közt mutatkozó meg egyezések kizárják a költemény székelyföldi származásának, valamint ebből következőleg oláh hatásra való visszavezetésének lehetőségét; ennél fogva tehát ezt is méltán az ősköltés korából valónak tarthatjuk. E megállapítás nagyobb erősségéül foglalkoznunk kell némileg a nevezetes költemény változataival.

Ha összevetjük balladánknak a székelyföldről följegyzett hosszabb és a Dunántúlról ismeretes rövidebb szerkezetét,³ azt fogjuk látni, hogy a székely változatok számos olyan vonást mutatnak föl, a mely Dunántúl tel-

¹ Ethnographia XXI. 38. l.

² Dunántúli népköltés. 559—60. ll.

³ U. o. és Ethnographia XX. k. 301. l. Bartók Bélától, Keszthelyről.

jesen hiányzik. A székely balladában a rabló egy kővárat ígér a menyecskének, s ez férjére és kis gyermekére hivatkozva soká húzódozik. Útközben tilalom ellenére föltekint az asszony a fára és meglátja a felakasztott leányokat. Könnyei fölébresztik a rablót, a ki most fölszólítja a nőt, hogy menjen a többi után. Ez megint vonakodik. A menyecske, levágván a rabló nyakát, visszamegy urához és megkérdi őt, miként fogadná nejét, ha megjönne, s biztató kijelentés után fölfedi magát. A dunántúli változatokban mind ez nincs meg. Ellenben újszerű vonás itt az, hogy a férj vagy a gyermek lehúzza az asszony csizmáját, mikor pedig a férj a korcsmából hazaérkezik. a kis gyermek — fiú vagy leány — tesz tanúságot anyja mellett. A gyermeknek tulajdonított okos beszéd, bár költőileg igen szép sorokkal bővíti a költeményt, kissé mesterkéltnek látszik, és így kérdéses, vajjon megvolt-e az eredeti szerkezetben, vagy már ennek a magyarság ősi közös dalegységéből való kiszakadása után keletkezett. Viszont a székely változatokban például az a részlet, mely szerint Ajgó Márton meg akarja mutatni a fára mászás módját s e közben kardját elveszítvén, azzal neki fejét veszi Molnár Anna, szintén nem igen természetes. Hihetőbbnek tetszik, hogy eredetileg az útközben fáradtan alvó hőst álmában fosztja meg kardjától s általa életétől a menyecske. A korábban ismert székely változatok szerint ennek semmi nyoma; de már a legújabbban Bartók Bélától közzétett gyergyói és csiki változatokból¹ s a velük e részben megegyező dunántúli szerkezetből méltán lehet erre következtetni. Az útközben való megpihenés az utóbbiakban is világosan megvan. Az is, hogy a menyecske azalatt *keres a katona fejében*. Csak az elalvás hiányzik; ámde biztosan megvolt, mert éppen a fejben való keresésnek az szokott a célja lenni, hogy elaltasson. A közlő az egyik vált. szerint még emlékszik is az elalvás mozzanatára, de csak prózában. Ellenben csakugyan így történik az Ungmegyéből közölt,² egyébként a dunántúliakhoz csatlakozó változat szerint:

Gyere velem erre helre,	Talált egyet a fejibe.
Keress egyet a fejembe.	Elszunnyadott az ölibe.

Szintúgy abban a másik, talán alföldi, de a dunántúliakhoz és az ungmegyeihez tartozó változatban, melyet — a lelőhely megnevezése nélkül — Szarvas Gábor hagyatékából mint régi Nyelvőr-kéziratot kaptam és a Magyar Népköltés remekei cz. népszerű gyűjteményben közöltem.³ Itt a fejben való keresés hiányzik, de az eredmény megvan:

Ülj le, ülj le ezen helyre!
Elaluszik az ölibe.

A Bartók fölfedezte keszthelyi vált. csak ennyit mond:

Leültette a menyecskét,
Ölibe hajtotta (a) fejét.

Nem ismeri a dunántúli változatok egyike⁴ azt a szép részletet, mely

¹ Ethnographia XIX., 109—11. ll.

² Ethnographia II. 79. l.

³ II. k. 22—23. ll.

⁴ Sebestyén, id. m. 189. l.

a székelyeknél mindenütt előkerül, hogy a férjnek korcsmában járta alatt a menyecske kigombolja dolmányát és megszojtatja kis gyermekét. a ki erre elcsöndesül, s a haza érő apát meglepi csendes voltával. De hogy ez megvolt az ősi szerkezetben. arról másik dunántúli változat:¹

kigombolta a kaputját,
megkínálta szopós fiát.

s még inkább az ungmegyei tanúskodik, mely szerint a menyecske:

kigombolta a lajbiját,
megszoptatta az árváját.

Épigy csupán a székely változatok beszélnek a visszatért menyecske előrelátó gondoskodásáról ballépése netáni büntetésének elhárítása iránt, valamint legtöbbször e kísérlet kedvező sikere után a házaselek közti béke helyreálltaról is. De valószínű, hogy e részletek szintén az ősi szerkezetből valók. Az utóbbit, a kibékülés jelenetét az egyik dunántúli változat is¹ érinti:

(megkínálta szopós fiát,
megkérlette jámbor urát.

Semmiesetre sem eredeti a már érintett csizmalehúzás mozzanata Dunántúl. Az ungmegyei változat nem is tud róla. Nyilván dunántúli hozzáköltéssel van dolgunk. Hasonlónak tetszik a gyermek által való fölismerés, noha mind a dunántúliban, mind a Szarvas-hagyatékbeli, ismeretlen helyről való változatban, mind pedig az ungiban egyformán megvan. Ez valamely lírai költeményből szakadhatott ide.

Habár egyelőre nem tudom biztosan eldönteni, hogy a székely változatok némelyikének az az előadásmódja, mely szerint a menyecske előbb csak a lábát vágja le elrablójának s azután még kincseit is megnézi (talán kap is belőlük), de azért a rablót mégis lefejezi, megvolt-e az eredeti szerkezetben, vagy sem, — hajlandó vagyok ezt a vonást szintén újnak fogadni el, mert alig hihető, hogy a súlyosan megsebesült, egyik lábától megfosztott vitéz még hosszú sétára induljon a harcias hölgygyel; viszont két hőstett egymásután egy asszonytól kissé több az elégnél.

Saját gyűjtésemben, a Székelyföldről. többi közt két változat van, melyek egyike szintén így bánik el a rablóval, másika pedig a levágott fejet megszólaltatja s kérlelteti vele Molnár Annát. Az elsőt (A) Lengyel-falváról, a másikat (B) Szombatfalváról irtam le.² Álljanak itt egymás mellett a földrajzi közelség ellenére egymástól elég távoleső változatok:

1.

Török betyár elindula
eggyik országból a másba,
hét szép leánt lefejezni,
Törökországba átvinni.

5 De az Isten nem engedte:

2.

„Hallod-e te Molnár Anna,
jőjj el velem hosszú útra!”
— Én nem menek, jó katona:
ragyon nekem hites uram,

5 karon ülő kicsi fiam,

¹ U. o. 188. l.

² Még két változat van nálam Enlakáról és Atyháról.

- a hetedik öt fejezte.
Hatot már ő lefejezett,
hetediket megtalálta,
hozzáfogott s csalogatta:
- 10 „Hallod-e te Molnár Anna,
gyere velem vizitába!“
— *Nem mehetők Sajgó Márton;
kicsi fiam a böcsőbe,
jámbor uram az erdőbe.*
- 15 „Hadd uradat az erdőbe,
kicsi fiad a böcsőbe;
hallod-e te Molnár Anna,
gyere velem vizitába!“
Csalta, csalta, addig csalta,
- 20 *míg az utczára kikapta.
Mentek, mentek, mendegéltek,
míg egy burkos fát elértek.
„Hallod-e te Molnár Anna,
pihenjünk itt az árnyékba,*
- 25 *keress egyet a fejembé.“
Igy hát az időtöltésbe
elaluvék Sajgó Márton
Molnár Annának ölébe.
Molnár Anna ósójajtva*
- 30 *fétekint a burkos fára.
megláta ott hat szép leányt,
hat szép leányt felakasztva;
kihullott a harmatkönnye
Sajgó Márton arcájára.*
- 35 *Megébrede Sajgó Márton:
„Mé' sírsz, mé' sírsz, Molnár Anna?“
— Nem sírok én, Sajgó Márton;
ittén vagyon egy kús felhő,
abból esett két csepp esső.*
- 40 „Hallod-e te Molnár Anna,
én előttem hágj a fára!
— Nem szoktam én fára hágni,
hanm palotán sétálni;
hallod-e, te Sajgó Márton,
- 45 *mutasd: hogy kell fára hágni.
Mikor Márton hág a fára
Molnár Anna szorgalmába:
csak gyorsan ő hezzákapa,
s a hosszú nyakát lecsapta.*
- 50 *Felöltözött ruhájába,
így hát elindula haza,
jámbor ura ablakára:
Itthon vagy-e jámbor gazda,
adsz-e szállást étszakára?*
- 55 „Nem adhatok, vitéz uram,
én szállást az étszakára;
feleségem keringőbe,
kicsi fiam a böcsőbe.“
— *Nyits hát ajtót, jámbor gazda,*
- S ha én aztat elhagyom,
sokat sir az az étszaka.
*Addig, addig csalogatta,
még magával elcsalhatta.*
- 10 *Ők elmentek egy mezőbe,
egy nagy puszta rengetegbe,
leültek ők egy fa alá,
s mondja neki a katona:
„Ülj le te is, Molnár Anna,
15 s nézzél egyget a fejembe.“
A katona letötte az ölébe a fejét.
„Hallod-e te Molnár Anna,
föl ne nézzél erre fára!“
Elaluvék a katona*
- 20 *Molnár Annának ölébe.
Nözni kezdte Molnár Anna
s föltekinte arra fára:
hat szép leány felakasztva.
Sírni kezdte Molnár Anna.*
- 25 *Lehullának az könyei
katonának arcájára.
S fölébredett az katona:
„Mé' sírsz, mé' sírsz Molnár Anna?“
— Én nem sírok, jó katona;*
- 30 *ennek fának szép harmatja.
„Hallod-e te Molnár Anna,
hág föl te is erre fára!“
— Én nem tudok, jó katona,
én nem hágtam soha fára;*
- 35 *vetközzél le, jó katona
s mutasd meg: hogy kell hágni fára.
Levetközött a katona
s felindula arra fára.
Kapta magát Molnár Anna,*
- 40 *elékapta az ő kardját
s úgy megvágta az ő nyakát:
útba szökött az ő feje.
Azt mondta a feje:
Végy fé engem, Molnár Anna,*
- 45 *takar bele zsebruhádba,
s vigy el atyám asztalára.
Nem szólt semmit Molnár Anna,
felöltözött [a katonának] ruhájába,
felfordult a pej lovára*
- 50 *s elnyargalt a hazájába.
Elment haza az urához:
„Hallod-e te molnár gazda,
adjál szállást étszakára.“
— Én nem adok, jó katona;*
- 55 *most hagyott el feleségem,
feleségem, hites társam;
karon ülő kicsi fiam
sokat sir az az étszaka,
s Maga attól nem nyughatik.*

- 60 *ha van jó bor a faluba.*
 „Vagyon jó bor a faluba,
 vagyon itt, csak a szomszédba.“
 — Vegyed a félkupás kannát
 s hozzál nekem egy félkupát.
- 65 Kigombolá dolmányát,
 megszoptatá kicsi fiát.
 míg az ura a bort hozza.
 Hazaméne jámbor gazda,
 csudálta, mért csöndes fia.
- 70 „Mi az oka, kicsi fiam.
 hogy ily csöndes vagy te mostan,
 Talán tudod, hogy idegen van?
 — Hallod-e te jámbor gazda,
 hol van a te feleséged?”
- 75 Megszidnád e, megvernéd-e,
 az orrára felvetnéd-e?
 „Meg sem verném. meg se szidnám,
 még meg sem is pirongatnám,
 hanem örömmel fogadnám.“
- 80 Kigombolá dolmányát
 s megcsókolá jámbor urát
 s úgy mondá el búját, baját.
- 60 Addig, addig kéregette,
 szállást adott a molnár.
 Azt kérdezte Molnár Anna:
 „Hallod-e te jámbor gazda,
 van-e jó bor a faluba?”
- 65 Vagyon uram a koresomán.
 „Menjen el hát, molnár gazda,
 s hozzon bort hát étszakára.“
 S míg az ura a boré járt,
 kigombolta a dolmánytát
- 70 s megszoptatta kicsi fiát.
 Hazaméne molnár gazda:
 Hoztam én bort, jó katona.
 Azon kérte Molnár Anna:
 „Hallod-e te, molnár gazda,
 75 feleséged hazajőne,
 megszidnád-e, megvernéd-e,
 [vagy] éltibe azt fölvetnéd-e?“
 — Meg se szidnám, meg se verném,
 sem éltibe föl se vetném;
- 80 karon ülő kicsi fiam
 sokat sir az az étszaka,
 és én attól nem nyughatom.
 Kigombolta dolmánytyát,
 s megmutogatta ő magát.

E két változat több fontos tanulságot tár föl. Elsőbben is 1. szerint a menyecske elesábitója, Sajgó Márton, *török betyár*.

Ugyanezt találjuk egy alföldi balladában,¹ mely a miénkkel némileg többi tartalma- és tárgyára is, de inkább néhány részletre nézve rokon, versalakbeli eltérése miatt azonban önálló feldolgozásnak kell tekintenünk, mely a miénknek hatása alatt alakult. Az egyező részletek mutatkoznak mindjárt a költemény bevezető soraiban, a hol a hős, Fekete Rácz Péter, hívja vele a menyecskét, gyönyörű Bán Katát:

Gyere csak, gyere csak gyönyörű Bán Kata a mi országunkra: szép Törökországra. — Nem mék én, nem mék én	Fekete Rácz Péter: <i>mer' van neköm fíjam, kís futosó fíjam, karon ülő lányom, kedves hitvös párom.</i>
---	---

Ezután a menyecske vonakodását pénzigérettel töri meg a hős:

Gyere csak, gyere csak gyönyörű Bán Kata a mi országunkra: szép Törökországra!	<i>kétszáz ezüst pézé', hatvanhat talléré, híromszáz aranyé'.</i>
---	---

A menyecske szót fogad, s ekkor

<i>Möntek, möndögéltek, azután leültek, fejibe keresött Kata a töröknek — Mi dolog, mi dolog</i>	gyönyörű Bán Kata: <i>sé' eső nem esik, sém főjhő nem lácczik, mégis az én fejem csupa csavaró víz?</i>	<i>„Most kereködött itt égy fekete főlhő, abbá csöpörödött enyynyihány szöm eső.“</i>
--	--	---

¹ Kálmány: Szeged népe. II. 169—71. II.

A közlő megjegyzi, hogy „fölnézett (a fára), oszt' látta, hogy egy madár éteti a fiát, azé' sirt'“.

Egyébként a tárgy egészen elütő a mienktől. Bán Kata vele viszi kis futkosó fiát, karon ülő leányát, elhagyja őket útközben s rájuk gondol vissza, midőn föltekint a fára. Később visszatér hozzájuk, de már csak csontjaikat leli s ezekkel megy haza édesanyjához, a ki nem fogadja be többé. A székely balladák közt van ezzel szorosabban egyező tárgyú, Krizánál is (Budai Ilona),¹ saját gyűjtésében is (Siralom-szép-asszony, Rugonfalváról, Udvarhelym.); s így föltehetjük, hogy a gyönyörű Bán Katáról szóló alföldi költemény ennek a két székely balladának összeolvasztása útján alakult.

Az a körülmény, hogy Molnár Anna története ily külön feldolgozásban is megjelenik, a ballada régisége és valamikor az Alföldön is elterjedt volta mellett szól. Továbbá az, hogy a fára föltekintő Bán Kata sirva fakad s a férfi kérdésére a mi 1. székely változatunk szavaival a fáról hulló harmatot vagy az épp akkor támadt felhő permetezését okolja, Molnár Annában is régi vonásnak bizonyul. Az ide tartozó mozzanatok sorrendje ez lehetett: 1. Tilalom a fára nézés iránt, 2. ennek megszegése, 3. a harmattal vagy esővel való mentetetőzés, 4. a fejben való keresés, 5. a férfi elalvása, 6. a kard megkerítése és a rabló fejének levágása.

Jóllehet e részletek közül nem mindenik van meg Dunántúl és Ungban, még sem lehet az innen ismert változatokat töredékszamba venni, mert az esemény főbb mozzanatai nem hiányoznak belőlük. A meglevőkre nézve az egyezés szembetűnő. Vessük össze csak most már ily szempontból a dunántúli és ungi szerkezetet a székellyel, s rögtön nyilvánvaló lesz, hogy egész sorok, sőt némely sajátos jellemző vonások az eredeti egységet föltétlenül megállapítják:

Dunántúl és Ung m.:¹

A)

Egy katona a menyecskét
csalogatta más országra;
addig, addig csalogatta,
míg egyszer csak el is csalta.
Mentek, mentek egy kis erdőt,
egy kis erdőt, egy kis mezőt;
találának egy szép fára,
szép fa alatt hús mohára.
„Ülj le ide, kis menyecske,
nézz egy kicsit a fejembe!“

Talált egyet a fejibe.
Elszunyadott az ölibe.

Kibúzta az éles kargyát,
elvágta katona nyakát.
Felöltözött ruhájába,

Székelység:

2.

Török betyár elindula
egyik országból a másba — —
Addig, addig csalogatta,
míg magával elcsalhatta.
Ők elmentek egy mezőbe,
egy nagy pusztá rengetegbe,
leültek ök egy fa alá
(s mondja neki a katona)
Ülj le te is, Molnár Anna,
s nőzzél eggyet a fejembe.

A)

Elaluvék Sajgó Márton
Molnár Annának ölébe.

B)

Elékapta az ő kardját
s úgy megvágta az ő nyakát.

¹ Vadr. 317—8. II.

felül a paripájára,
visszanyargalt hazájába.
„Jó napot, jó *bíró* gazda!
Adsz-e szállást az éjszaka?“
„Nem adhatok, jó katona,
mert nincs nékem feleségem.“
„Árra kérem, *bíró* gazda,
lesz-e nékem jó vacsora?“ — —
Kigombolta a kaputját,
megkínálta szopós fiát,
megszoptatta az árváját.
Meggérlelte jámbor urát.

Felöltözött ruhájába,
felfordult a pej lovára
s elnyargalt a hazájába.
„Hallod-e te, *molnár* gazda,
adjál szállást étszakára!“
— Én nem adok, jó katona;
most hagyott el feleségem.

Hallod-e te, jámbor gazda,
van-e jó bor a faluba? — —
Kigombolta a dolmánytyát
s megszoptatta kicsi fiát.
S megsókolá jámbor urát.

Egy sor kivételével, a melyiket Ungból méltán vettünk át ide, mert az ungi egész változat a Dunántúllal tart szorosabb egyezést, a találkozó résznek mind innen valók. Nevezetes, hogy a csaknem szó szerint való azonosságok éppen a *zalai*, tehát a regös ének területéről való szövegnél forognak fenn.

Jellemző, hogy a menyecske Molnár neve a 2. sz. székely változat szerint voltaképp nem családnév, hanem apja foglalkozását (molnár gazda) jelöli meg. Ezzel szemben Dunántúl *bíró gazdát* találunk. Épígy Ungban. Sem a menyecskének, sem a rablónak itt neve nincsen. A hozzájuk legközelebb álló 2. sz. székely változat a rablót szintén nem ismeri névről, csak katonának, vagy jó katonának mondja, mint a dunántúli és az ungi szerkezet. Ebből folyólag föltehetjük, hogy az ősi alak szintén nem ismerte a menyecske és elrablója nevét, hanem csak egyszerűen *menyecskéről* és *katonáról* beszélt.

A megszökött és visszatért asszonyról szóló ballada mindezek szerint a magyar-székely egység korából eredt őshagyomány, melyet teljes alakjában a székelység tartott fenn, a többi, különösen a dunántúli magyarságtól való elszakadása után mind maiglan épügy, mint a regös éneket. Ez nem zárja ki, valamint általában a hasonló eseteknél soha sincs kizárva, hogy nemcsak a hű fentartás, hanem a szerzőség érdeme is a székelységé. De erre bizonyítékaink nincsenek. A hagyomány szívós megőrzését azonban oly nagyra kell tartanunk, hogy már ezért magáért a székelység az egész nemzet hálájára dúsan rászolgált. Lehet-e az örökösnek nagyobb érdeme annál, ha ősi örökét sértetlenül, jó karban, sőt még tetemesen gyarapítva szállítja át utódaira? Már pedig — a mint láttuk — az őshagyomány ilyen örököszt bír a székelységben.

Molnár Annával azért foglalkoztunk ily behatóan, hogy ebbe a csoportba illeszkedő többi tárgyainkat annál rövidebben adhassuk elő. Most már beérhetjük a végeredmények tömör ismertetésével.

*

Szintén ösköltési hagyomány a *Szép Ilona* vagy *Gyöngy Ilona* czimen ismert balladaféle, a melynek újabbán egy dunántúli, a tolnamegyei Felső-

Ireghről való változatát Bartók Béla fedezte föl.¹ Bizton hozzátartozik némely részlettel A gunár című.² E lelőhely azért is figyelemre méltó, mert később, ugyancsak székely kapcsolat révén, újra találkozunk vele az érzelmi (dal-) és szokásköltészet ősi emlékeinek tárgyalása során.

A Bartók fölfedezte tolnamegyei szöveg versalakja az ősi nyolczas, összetéve az ősi hatossal. Ezzel szemben valamennyi más változatban³ nyolczas és ötös sorok vannak. Ugyanígy nálam egy székelyföldi, lengyelfalvi (Udvarhely m.) följegyzésben, a mely itt következik:

Kihajtottam ludaimat	két font riskását,
szép zöld pázsintra,	hajnalvisító torkáért
oda jöve bíró fia.	arany drombitát,
kezében hajtá. ⁴	két csattogtató szárnyáért
A mint hajtá, a mint hajtá	két arany kalánt,
a ludaimat:	két tapiskáló lábáért
agyonüté, agyonüté	három aranyjat:
a gunáromat.	a szeméért, két szeméért
No immár most. bíró gazda	két sin' pántikát,
mit fizetsz érte?	gangosan járó nyakáért
A gunárnak nagy az ára,	két arany villát.
nem éred fel te.	A tolláér', szép tolláér'
„Hát én immán, jó asszonykám,	három arany kell;
most mit fizessek?”	a lányomat férhöz kérik,
— A zuzáért s a májjáért	s annak párna kell.

Itt tehát nem Ilona, a bíró fiának szerelmese, hanem egy asszony megy a bíró elé panaszra. Az ireghi változatnak minden másikkal egyező tanúsága szerint ez nem eredeti, hanem nyilván romlás. Az ireghi szerkezet Gyöngy Ilonát mond; így hívhatták eredetileg a leányt, mert népköltésünk nyelvén *gyöngy* ugyanaz, mint *szép*, s ez az utóbbi csak amannak átírása kevésbé költőire.

Mivel a nyolczast és hatost eredetibbnek tehetjük föl az alföldi és a székely változatok amabból fejlődött versalakjánál, joggal indulhatunk ki a felsőireghi szerkezetből mint alapból, noha egyébként ez csak töredék, s ebben az esetben is megint a székelységnek jutott a fenntartó szerep, bár osztozik benne — mint látjuk — ezúttal az Alföld is.

Az Alföldön s részben a székelységnél balladánk egy-egy változata mindjárt a dialogussal kezdődik. A tolnamegyei, valamint az egyik alföldi és a fentebb közlött székely változatban egyező módon a költeményt ezek az elbeszélő sorok vezetik be:

<i>Iregh:</i>	<i>Alföld, Csongrád m.</i>	<i>Székelység, Lengyelfalva:</i>
<i>Kihajtottam én ludamat</i>	<i>Kihajtottam ludaimat</i>	<i>Kihajtottam ludaimat</i>
<i>az zöld pázsitdombra.</i>	<i>ludas parlagra.</i>	<i>szép zöld pázsintra,</i>
<i>Arra jött a bíró fia</i>	<i>Utána ment bíró fia</i>	<i>odajöve bíró fia,</i>
<i>arany buzogánnyal.</i>	<i>egy piszkafával.</i>	<i>kezében hajtá</i>

¹ Ethn. XX. 301. 1.

² U. o. 302. 1. A)

³ Erdélyi: I. 371—2. II., Kiszf. T. Ngy. II. 7—8. II. és III. 13. 1.

⁴ E helyett: közébe hajtá.

A Székelyföldön tehát az arany buzogányból, melyet az Alföld piszkafára változtat, már semmi sem maradt meg.

Ezután a költemény így folytatódik:

	<i>Alf.</i>	<i>Székelység:</i>
<i>Agyon sujtá én ludamat, gondos gunaramat, legszebbik ludamat!</i>	<i>Addig hajtá, hajigálá: agyon hajtá előljáró, szépen szóló gangos gunárom.</i>	<i>A mint hajtá, a mint hajtá a ludaimat: agyon üté, agyon üté a gunáromat.</i>

Hogy a gondos gunár eredetileg *gangos* volt Dunántúl is, arról a rokontárgyú másik ireghi följegyzés tanuskodik, mely szerint:

<i>Jaj de bánom a ludamat, szépen szóló gunaramat, szépen szóló,</i>	<i>utezaszálen gangon járó kedves, tarka, búbos gunaramat.</i>
--	--

Vö. lengyelfalvi változatunkban: *gangosan járó*.

A további folytatásból kiemelkedő megegyezést mutat tolnamegyei töredékünk mindakét alföldi és az egyik székely változattal:

<i>Iregh:</i>	<i>Alf.:</i>	<i>Székelység:</i>
<i>Elmegyek én a bíróhoz, panaszt teszek néki. „Isten jó nap, bíró gazda!” — Fogadj Isten, Gyöngy Ilona!</i>	<i>Isten jó nap, bíró gazda, (v. bíró uram), a kend házában. Fogadj Isten, szép Ilona az én házában.</i>	<i>Isten jó nap, bíró gazda, kelmed házában. Hozott Isten, szép Ilona az én házában.</i>

Ezután az ireghi szerkezetben az van, hogy a bíró üléssel kínálja meg a leányt, de ez nem fogadja el:

*Üljön le minálunk,
— Sem ülhetek, sem állhatok,
mert nagy panaszom van.*

És tovább:

*Mondja meg hát, Gyöngy Ilona,
mi légyen a panasz?*

Semmi okunk sincs a hellyel kínálást valami új költésnek tartani; az eredeti szerkezet azonban aligha ez volt, mert az alföldi változatok egyike természetesebben folytatja ekkép:

*Mért jöttél, te szép Ilona,
az én házámba?
— Azért jöttem, bíró uram
kelmed házába.*

S itt ismétli a már ismert elbeszélést a gunár haláláról. A tárgyalt részlet alkalmasint egy másik, szintén igen régi balladából, a Királyfiból került ide:

*Üljön le minálunk,
nálunk a lóczára.
De nem azért jöttem,
hogy én itt leüljek.*

Még a költemény dunántúli szerkezetének befejező részéből kell utalnunk szorosabb egyezésre az alföldi és a székely szerkezettel:

Iregh:
 Mondja meg hát, Gyöngy Ilona,
 mi legyen az ára?
 — Minden tolla, szőre, szála:
 egy arany az ára.

Alf.
 Mit kívánsz hát, szép Ilona,
 szép gunárodért?
 Minden tollacsckájáért
 egy-egy aranyat.

Székelység:
 Ne sirj, ne sirj, szép Ilona,
 szép gunárodért. — —
 Minden legkisebb tolláért
 egy-egy aranyat.

Nevezetes, hogy sem a fent közlött lengyelfalvi székely szöveg, sem az ireghi nem tud a bíró fiának arról a költői büntetéséről, melyet a többi változatokból ismerünk. E miatt méltán kérdés tárgya lehet, hogy vajjon ez a szép befejező rész benne volt-e az ősi szerkezetben. Felelni erre a kérdésre — a dunántúli hagyománynak ily sovány képviselője mellett — egyelőre nem tudunk.

Feltűnik már első szempillantásra, hogy az alföldi és a székely változatok, melyek mindenike teljesnek mondható, szemben a hiányos dunántúlival, mily közel állnak egymáshoz a részletekre nézve is. Tekintve azonban azt, hogy a Székelyföldről való átvitel éppoly lehetséges, mint az ellenkező:¹ Molnár Anna példájára inkább gondolhatjuk ebben az esetben is, hogy az átadó a székelység volt, s az Alföld csak osztozott a megőrzés munkájában. E szerint Szép Ilona, vagy szebben s eredetibben: Gyöngy Ilona még az ősköltés korában Dunántúlról ment át a Székelyföldre s innen visszafelé, az Alföldre. S ha gyöngy volt már eredetileg is, útközben még gyönygebb lett. A lepergett sok száz év nem ártott meg mosolygó szépségének.

Vikár Béla.

TANULMÁNYUTAM EGYIPTOMBAN.

(Első közlemény.)

Egyiptomi tanulmányutamról haza érkezve, van szerencsém erre vonatkozó jelentésemet ezennel előterjeszteni.

Első feladatomban a kairói egyiptomi múzeum emlékeinek beható tanulmányozása volt. E feladatomban hamarabb értem végére, mint kezdetben hittem. Mivel ugyanis a múzeum legfontosabb emlékei már irodalmi úton előttem is ismeretesek voltak, két heti tanulmányozás teljesen elegendő volt a múzeumi tárgyak beható megismerésére és tudományos értékük meghatározására.

Behatóbb figyelmet szenteltem különösen a műemlékeken ábrázolt emberi alakok hajviseletének tanulmányozására, mivel a hajviseletet egyéb kriteriumok híján gyakran felhasználták a szobrok korának meghatározására. Általánosan elfogadott nézet volt, hogy a középen szétválasztott haj az V. dinasztia-korabeli

¹ Vö. Kisf. T. Ngy. I. 53—4. l. Kuris Pesta nógrádmegyei balladáját, mely kétségkívül a Székelyföldről való. A fonónak *guzsalyas* neve ezt már egymagában föltétlenül bizonyossá teszi.

szobrok jellemző sajátása, a VI. dinasztia szobrai pedig a választék nélküli, stilizált hajfonatos paróka.

Ezen az alapon sorolták Hakánu mészköszobrát (B terem, 88. sz.), a Szakkarah-ban talált szép irnokszobrot (B terem, 78. sz.) Ráhotep királyi irnoknak ugyancsak ezen teremben felállított kis szobrát (B szekrény, 87. sz.) az V. dinasztia korába, míg ellenben Ptah-sepszesznek mészköszobrát (B terem, 84. sz.), melyet szintén Szakkarah-ban találtak egy másik ugyancsak onnan származó szoborral együtt (B terem, 86. szám) választéktalan parókájuk miatt a VI. dinasztia idejére tették.

Az itten felhalmozott óriási anyag azonban elég bizonyítékot nyújt arra nézve, hogy a hajviselet nem megbízható kritérium egy szobor korának megállapítására. Nem akarok olyan példákra hivatkozni, melyekből az tűnik ki, hogy az V. dinasztiára nézve jellemzőnek tartott hajviselet már III. dinasztiabeli szobrokon is előfordul — v. ö. pl. Nófrít herezegő szobrát, melyet a meidumi piramis melletti mastabában találtak és mely (D terem, 163. sz. a.) férjének Ráhotepnek szobra mellett van felállítva — mert ez ellen fel lehetne hozni, hogy e hajviselet szórványosan már régebbi időkben is előfordulhatott, általánossá azonban csak az V. dinasztia alatt lett, úgy hogy ezen korszaknak jellemző sajátásai közé sorolható. Inkább oly példákat akarok felhozni, melyek világosan bizonyítják annak a tételnek tarthatatlan voltát, hogy a hajviselet megbízható kritérium lehet valamely szobor korának meghatározására.

Így pl. egy Szanozmu-iábu nevű embernek és feleségének Bibi-nek szobrán (B terem, A szekrény, 112. sz.) a férfi a VI. dinasztia stilizált hajfonatos, választéktalan parókáját viseli, az asszony pedig az V. dinasztiára jellemző, szétválasztott hajviselet szerint van fésülve. Ezt a jelenséget sok szobron és domborművön észlelhetjük, melyek házastársakat ábrázolnak, úgy pl.

B terem	B szekrény	50. sz.
"	" C	123. "
"	" "	100. "
"	" "	158. "
"	D	95. "
"	" "	125. "
"	" "	153. "

Ugyanez látható egy Nfr-htp nevű embernek, és Tti nevű feleségének szobrán (C terem, 89. sz.) és még sok más számozatlan tárgyon (a múzeumi tárgyak számozatlan volta itt, sajnos, nem ritka jelenség, mely nemcsak a szakembernek, de minden múzeumi látogatónak megnehezíti a tájékozódást), melyekre, mivel nincsenek megjelölve, nem is lehet hivatkozni.

Hogy mennyire nem megbízható kritérium a hajviselet valamely szobor vagy relief korának eldöntésére, abból is látható, hogy a III., IV., V. és VI. dinasztia korából, tehát a régi birodalmi főkorszakából származó emlékeken, ugyanazon női hajviselet látható, mint a XVIII. dinasztia-kori emlékeken. Így pl. Háthor-néferhotep asszonynak Khabiu-Szókar nevű III. dinasztiabeli pap feleségének sírkövén az asszony olyan hajviselettel van ábrázolva, mely teljesen megfelel az új birodalom fénykorának, azaz olyan parókája van, melyről a haj egy része hátul a nyakba

omlik alá, részint két oldalt a vállról a mellre van előre fésülve. Ugyanaz látható egy másik stélán is (A terem, 61. sz.), melyről a katalógus (Guide to the Cairo Museum 1908. pag. 40.) azt mondja, hogy „one of the oldest monuments in the Museum“; továbbá egy V. dinasztiai stélán is (A terem, 65. sz.) és egy másik ugyanilyen korbeli, Abuszirból származó stélán (A és B), hasonlóképpen egy VI. dinasztia-kori bas-reliefen, mely Szakkarah-ból, Szábu sírjából származik (a bal oldalcsarnok nyugati részén, 36. sz.) és még egy IV. dinasztia-kori stélán (40. sz.).

Arra a körülményre sem lehet hivatkozni, hogy tán a régi birodalom idején, pontosabban az V. és VI. dinasztia idején az asszonyok szétválasztották a hajukat, a férfiak pedig választék nélküli a stilizált fonatú parókat hordtak, mert ezt is megcáfolja a kairói múzeum számos példánya. Vessük egybe pl. a szép szakkarai őrök-szobrot (B terem, 78. sz.), Hakánu királyi herceg mészkőszobrát (B terem, 88. sz.), a memphisi Ptah isten papjának, Ránofernek szobrát (D terem, 165. sz.), továbbá egy térdelő pap szobrát (B terem, B szekrény, 116. szám), melyről a katalógus is azt mondja: „This is one of the most interesting statues in the Museum“ és még sok mást.

*

Hasonló megfigyelést tettem a keramikai tárgyaknál is; *typológiájuk nem lehet eléggé irányadó koruk meghatározására*. Olyan kő- és agyagedények, melyeknek korát kétségtelenül megállapítottnak tekintették, előfordultak más korszakokban is, néha olyanokban, melyeket nagy időköz választ el egymástól. A kairói múzeumban tett ezirányú megfigyeléseimet ugyancsak igazolták *Reisner* professzor sikeres ásatásai a gize-i piramis-templom udvarában. Két ízben is volt alkalmam az amerikaiaknak ottani nagyméretű ásatási munkálatait behatóan tanulmányozni és az ásatások tudós vezetője, *Reisner* kollégám egy egész napot szentelt arra, nemcsak hogy munkálatainak legnevezetesebb eredményeit megmutassa nekem, hanem hogy betekinthessek ásatási naplójába, fotográfiai felvételeibe, és a segítő-társa, *Fischer* mérnök rajzolta térképekbe is. Megvallom, ezen az egy napon többet tanultam és ismereteim jobban gyarapodtak, mint az összes két hetes múzeumi tanulmányozás alatt Kairóban. Mert a kairói múzeum nem mutatja egy tudományos czélnak szolgáló intézmény jellegét; inkább nevezhetnők óriási árúháznak vagy kiállításnak, mint múzeumnak. A felhalmozott tárgyak sokasága és gazdagsága csaknem agyonnyom, de rendszert vagy rendet hiába keresünk. Az egyiptomi archaeologia centrumában, hol az ó-egyiptomi művészet és művelődéstörténet legfontosabb, legértékesebb és legérdekesebb maradványai vannak összegyűjtve, minden terv és tudományos szempont hiányzik; sem a lelet körülményeire, sem tipológiai, sem chronologiai csoportosításra nincs gond. Így pl. III. dinasztiai stéla mellett két oldalt egy-egy pálmafejes oszlop áll, melyek az V. dinasztia utolsó királyának Unasz-nak pyramisa mellett lévő kápolnából valók. (Ezek az oszlopok egyébiránt azért fontosak, mert eddigelé ilyenféle oszlopok csak a XVIII., legfeljebb a XII. dinasztia korából voltak ismeretesek.) Közvetlen ezen oszlopok mellett van *Khafra* király ülő szobra, ki a gize-i második piramist építtette, tehát a IV. dinasztiahoz tartozik. És e csoport tagjai, kik három különböző korból valók és tipológiailag is teljesen eltérők, fényképen is, mint össze-

tartozók vannak megörökítve és a szemlélőt evvel félrevezetik. Szintén megtévesztőleg hat I. Uzertezen király 10 szobrának felállítása Hórhotep sirjának falai mentén (a sirt 1883-ban Maspero találta meg Deir el-Bahari közelében és ő állította a múzeumba). Még nagyon sok példát lehetne erre felhozni. Legjobban zavar azonban az a körülmény, hogy a kiállított tárgyak legnagyobbrészt vagy nincsenek megszámozva vagy ha meg is vannak jelölve, többnyire két fekete és egy vörös szám van egymás mellé vagy egymás fölé írva, úgy hogy a szemlélő soha vagy legalább is legtöbbször nem tudhatja, hogy a három szám melyikére vonatkozik a katalógus száma. Mivel pedig a katalógus sem a terem felállításának sorrendjében, sem valamilyen más rendszerhez nem alkalmazkodik,¹ ennél fogva a tudományos munkálódás nagyon meg van nehezítve és 1—2 óra múlva jobban kifárad az ember, mint rendezett múzeumi viszonyok mellett, pl. a berlini múzeumban, a British Museumban vagy a Louvre-ban, ennél sokkal hosszabb idő alatt.

Annál példásabb rend és céltudatosabb beosztás található a Reisner vezette ásatások leletei közt. Külön naplóban naponként feljegyeznek minden leletet a lelet körülményeivel együtt és ezen napló alapján három különböző cédula-katalógus készül. Az egyik katalógus minden egyes céduláján az egy-egy lelethez tartozó összes tárgyak vannak feljegyezve és lerajzolva. A másik két katalógusban minden egyes tárgy külön van feljegyezve és ábrázolva a megfelelő lelet körülményeinek magyarázatával együtt. Minden egyes tárgy tehát két külön cédulán van bevezetve, az egyikben a tipológiai, a másikon a chronológiai szempont szerint. Ilyen módon három cédula-katalógus jön létre: az egyikben a tárgyak a leletek szerint vannak csoportosítva; a másikon, a tipológiai sorozatban kapja meg mindegyik a megillető helyét, a harmadikban chronológiailag van besorozva. Ilyen eljárás mellett az egyes leletekhez tartozó tárgyak nemesak a lelet körülményei szerint csoportokként áttekinthetők, hanem megkapjuk a tipológiailag hasonló tárgyakról az irányadó archaológiai szempontokat is és egyúttal chronológiailag is pontos áttekintést nyerhetünk. E katalógusok alapján és a Reisner professzor bemutatta tárgyak tanulmányozása alapján is megállapíthattam a kairói múzeum látogatásom alkalmával szerzett ama tapasztalatomat, hogy az ókori egyiptomi emlékek közül, csak azoknak a korát határozhatjuk meg pontosan, melyeknél a lelet körülményeit is világosan ismerjük; a hajviselet és a keramikai tárgyak azonban magukban nem elegendő valamilyen emlék korának meghatározására. Reisner a harmadik piramishoz, azaz Menkaura király piramisához tartozó helyiségekben olyan edényeket talált, a milyeneket rendszeren a XVIII. dinasztia helyein találnak, noha egészen biztosan meg van állapítva, hogy ez a templom a hozzátartozó helyiségekkel együtt, nem sokkal a király halála után pusztulásnak indultak és ennél fogva az itt talált tárgyak nem lehettek újabbak a IV. dinasztia-korabeli tárgyaknál. Másrészt talált az itt kiásott tárgyak közt olyanokat is, melyeket rendszeren praehistorikusoknak vagy legalább is praedinasztikusoknak szoktak tartani, mivel teljesen analógok a néhány év előtt napvilágra került nagádei és abydosi leletekkel.

*

¹ V. ö. (p. 2—5): 37, 819, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 111; vagy (p. 121—125): 334, 288, 289, 718, 337, 331, 293, 333, 295, 317, stb.

A kairói múzeum stélait epigrafikai szempontból is behatóan tanulmányoztam. Ezek közt egy kis 52 cm. magas mészkő stéla (I. emelet, C terem, D szekrény, 690. sz.) ragadta meg leginkább figyelmemet. Ez a napisten Bészmáut nevű papjának stélája, a Kr. e. VII. századból, melynek főjelentősége az, hogy rajta a szokásos halottas ábrázolásokon és áldozati formulákon kívül, a halott születésének és halálának esztendeje is fel van jegyezve, még pedig a következőképen: „ms n rnp-t XXVIII n stn bi-t Psmtk, m'c-t hrw r rnp-t 99.“ azaz: „Psametik király uralkodásának XXVIII. évében született és kilenczvenkilenc éves korában halt meg“. Természetesen figyelmet szenteltem Mernephtah király nevezetes stélájának is, melyet Flinders Petrie az 1898. évben Kom el-Hettan mellett ezen király memnoniumának romjai közt talált és mely néhány évvel ezelőtt egy nagyobb tanulmányomnak képezte kiindulópontját (The Exodus, Transact. of the roy. As. Soc. 1901. — Az exodus fáraója, Akad. Ért.). Kairói tartózkodásom alatt nemcsak a gize-i piramisokat látogattam meg, hanem Matariye falut is, melyen át az út a híres ókori napváros, Heliopolis romjaihoz vezet; meglátogattam Kairóból a régi Memphis helyét és a Szakkarah-i sírmezőket is és ezúttal a Mit-Rahine nevű falu mellett megnézhettem II. Ramses király szobrait, melyek óriási méretükkel még romjaikban is hatalmasak. Szakkarah sírmezőin már messziről szembe tűnik és magára vonja a figyelmet a hatalmas lépcsős piramis, mely a III. dinasztia királyának, Uzózer-nek sírhelye; ettől délnyugatra az V. dinasztia utolsó királyának, Unasnak piramisa, és messzebbre délfele a Dahsuri hajlított piramis. Hogy a Szakkarah-i temetőt, — főleg a Mariette kiásta Apis-sírokat, továbbá Ti művelődéstörténeti szempontból annyira fontos mastabáját, valamint *Nery* sírját, melyet de Morgan 1893-ban fedezett fel és *Kagemné*-nek szintén 1893-ban kiásott mastabáját — behatóan megtekinthessem, egy éjjel ott maradtam az ú. n. Mariette házban; visszafelé pedig utamat nem Bedrasén-en át, hanem Abuszír-on és Gízé-n keresztül vettem Kairóba és így megnézhettem azt a helyet is, hol 1907-ben és 1908-ban sikerült Burchardtnak Ranúzer templomát kiásatni. A libyai sivatag szikláiba vájt földalatti kamarák még máig is meglevő óriás méretű kőszarkophágjaikkal, melyekben az Ozirisnek szentelt Apis-bikák mumiáit helyezték el, hatalmas benyomást tesznek a nézőre. De sokkal tanulságosabbak és művésztörténeti és művelődéstörténeti szempontból sokkal érdekesebbek az említett három főhivatalnoknak, Tinek, Merynek és Kagemnének sírkamrái; legtanulságosabb Ti sírja, a ki körülbelül 2800-ban élt Kr. e. és Nofer-er-ka-ra és Ranúzer királyok alatt királyi főépítőmester és a piramisok főfelügyelője volt. Itt láthatjuk az egyiptomiak életét és tevékenységét, a pásztor és földműves életének minden mozzanatát nagyszerű reliefképeken ábrázolva. Itt látható a nyáj a legelőn, a marhák levágása és a hús elkészítése; a libák tömése, a madarak etetése, a vetés és aratás, a gabonanyomtatás kosok segítségével; továbbá a hajóépítés különböző mozzanatai, a fák kidöntése, a gerendák fűrészélése és faragása, a hajóderék készítése, stb. És minden olyan élethíven és élénken van ábrázolva, hogy szinte hihetetlen és megdöbbentő, hogy az emberi kéz már 5 évezreddel ezelőtt ilyen műremekeket tudott alkotni.

Felső-egyiptomi tanulmányaimra teljes négy hetet fordítottam. Első állomás Wasta volt, de az uralkodó pestisjárvány miatt ott csak rövid ideig marad-

tam és egy innen elágazó vasuti vonalon Medinet-el-Fayumba utaztam, hol több személtlerakodásból létrejött mesterséges dombot néztem meg, melyek legnevezetesebbike a Kom el-Khargana nevű, melynek maradványai közül került elő a híres Rainer-papirus.

Innen a két órányira fekvő Hawaret-el-Makta nevű faluba mentem, azután pedig átkelve a Bahr-el-Melekh (vagy sós folyó) nevű csatornán, a sivatag ama fensíkjára mentem, melyen a híres hawarai piramis, III. Amenemhat királynak, a XII. dinasztia egyik leghíresebb és legelőkelőbb fáraójának sírja emelkedik. Ettől a piramistól nem messze esik az a görög-római kori nagy temető, melyből sok jól konzervált mumia került napvilágra, melyeken a halott arcának helyén az elhunytak fára vagy vászonra festett arczképe látható (Guide to the Cairo Museum, 1908. p. 376, 383, 384, 385 stb.).

További kutatásokról ezen a vidéken le kellett mondanom, mivel dragománom (Ali Hassan Ahmed) az itten uralkodó járványos betegségek miatt vonakodott tovább menni. Ennélfogva Medinet el-Fayumon át visszatértem Wastába és a legközelebbi vonattal azonnal délfelé indultam. Legközelebbi célom most Abu-Kerkas elérése volt, hogy innen a beni hasszani híres sziklasírokat nézhessem meg, melyek nemcsak történeti nevezetességű felirataik, hanem az egyiptomiak magánéletére vonatkozó ábrázolások miatt is Egyiptom legnevezetesebb emlékei közé tartoznak. A középső birodalom (a XI. és XII. dinasztia) fejedelmei és főméltóságai készítették ezen sírokat, melyek már sokféle tudományos megvitatás tárgyát képezték (v. ö. *Burton*, *Excerpta Hieroglyphica*; *Champollion*, *Monuments*; *Lepsius*, *Denkmäler*; *Brugsch* *Monuments Egyptiens* stb.), legujabban pedig az „Egypt Exploration Fund“ megbízásából *Percy E. Newbery* vizsgálta meg és dolgozta fel (v. ö. *Archeological Survey of Egypt. Beni Hassan*, by *Percy E. Newbery*. London 1893). Engem főleg a 3. sz. sír, *Chnum-Hotep* fejedelemnek, II. Amenemhát király kortársának sírja érdekelt, a kinek Kr. e. 1931—1903. évben vezetőszerpepe volt Egyiptom történetében. Itt egy ünnepi kalendárium van alkalmazva, melyben az évnek mindama ünnepei fel vannak jegyezve, a melyeken a siremlék szent előcsarnokába áldozati ajándékokat kell hozni. Evvel a kalendáriummal már sokan foglalkoztak, ú. m. *Lepsius* (*Chronologie der Aegypter*), *Brugsch* (*Geschichte der Aegypter unter den Pharaonen*), *Birch* (*Records of the Past*, vol. XII.), *Maspero* (*La grande inscription de Beni-Hassan: „Receuil de traveau“* I.) és *Krebs* (*De Chnemothiis Nomarchi inscriptione Aegyptiaca commentatio*, Berlin, 1890.). Legujabban nekem is többször volt alkalmam, hogy ezen kérdéssel behatóbban foglalkozzam, főleg „Das Siriusjahr u. die Sothisperiode der Alten Aegypter“ cz. értekezésemben (I. *Oriental, Litteraturzeitung*, 1905. és 1906.) és az „Etude sur le calendrier égyptien“ cz. művemben (I. u. o. pag. 74.). Ezen munkáimban kimutattam, hogy az ezen ünnepekre vonatkozó összes eddigi meghatározások chronologiaiilag tarthatatlanok; hogy ezt *filologiai* szempontból is ki lehessen mutatni, újra leírtam az erre vonatkozó szöveget. Ennek a kutatásnak eredményeit legközelebb valamely szakközlönyben fogom közzétenni.

Abu-Kerkasból vissza Minye felé vettem utamat, onnan pedig gyorsvonattal Asiuuba mentem, hol szintén vannak megtekintésre érdemes szikla-sírok a középső birodalom idejéből. Különösen tanulságos itt Hap-czéfa fejedelemnek sírja, a ki I. Usertesén idejében élt. A bejárattól jobbra eső falon négy felirat van, mely

ama tíz szerződés szövegét tartalmazza, melyeket a fejedelem a különböző papi testületekkel kötött, hogy őt és a sirszentélyében felállított szobrait az előírt halotti áldozatokban részesítsék. *Golenischeff* egyiptológusnak jutott az a szerencse, hogy az ókori Egyiptom ezen egyik legérdekesebb feliratát felfedezte (l. *Recueil de travaux*, vol. III.) és a legkiválóbb tudósok egész serege foglalkozott ezen nehezen olvasható szöveggel. *Brugsch* volt az első, ki erre a nehéz feladatra vállalkozott; utána *Mariette*, E. de *Rougé* és *Dümichen* következtek. Az első kimerítő feldolgozást *Maspero* tollának köszönhetjük (l. *Transactions of the Soc. of Bibl. arch.* vol. VII.); de az első, ki ezen nehéz szöveget teljes jelentőségében méltatni tudta, *Erman* Ad. (*Zeitsch. f. aegypt. Sprache*, XX. Jahrg. 159.). Nagy kulturhistóriai jelentősége van, mivel „az ország szociális és jogi viszonyaira vonatkozó fontos adatokat“ szolgáltat. Sok chronologiai probléma magyarázatát és végleges megoldását is megtalálhatjuk ezen szerződések helyes megértése következtében, valamint érintkező pontokat is láthatunk az egyiptomi és a bibliai kulturális mozzanatok közt (v. ö. értekezésemet: „The Chodes Haabib“; *Proc. of the Soc. of Bibl. Arch.* 1906.). Említésre méltó még Chety sírja is, melyet közönségesen katonai sírnak is szoktak nevezni, mivel a pilléres terem déli falán több sorban fegyveres harcosok vannak ábrázolva. Ezen ábrázolások a haditörténet tanulmányozására annál is fontosabbak, mivel a kairói múzeumban kiállított faszobrocskák (40 pajzsos és dárdával felfegyverkezett egyiptomi és negyven íjjal és nyíllal felszerelt néger katona szobra) szintén egyik középső birodalomkori, assiuti sírból kerültek napvilágra.

Asziutból Belianeba mentem, honnan még körülbelül 14 kilométernyire van a hajdani Abydosnak a helye és a hol még láthatók a templommaradványok. Elsősorban fel kell itt említeni I. Széti Memnoniumát, mely a mai Arabat el-Madfuné nevű falu közelében van. Ennek a templomnak építését I. Széti kezdte meg és fia II. Ramses fejezte be; az építkezésnek az volt a célja, hogy mint istenként imádott uralkodóknak emlékét örökítse meg. Az épület szobrászati díszeiről nevezetes; alapterve lényegesen eltér Egyiptom többi főtemplomának tervétől, amennyiben a többinek csak egy kápolnája van, ennek szentélye pedig hét helyiségből áll, melyek mindegyike más-más istenségnek van szentelve. A középső kápolna Ammoné, a ki Théba városának védőistene; ettől jobbra eső 3 kápolna Osirisnek, Isisnek és Horusnak van szentelve, balra pedig Harmachisnak Ptahnak és az istenként imádott királynak kápolnája van. Ennek az elrendezésnek megfelel a templom egész beosztása is: az udvarról a sanctuariumhoz vezető hét oszlopcsarnok oszlopai úgy vannak elhelyezve, hogy a templomi helyiség előrésze 7 részre oszlik, melyek mindegyikének külön kapuja és ajtaja van; és ezen hét csarnok mindegyikének ábrázolásai és feliratai kizárólag azon istenségre vonatkoznak, amelyiknek kápolnájához ez az út vezet. Az architektonikai érdekességen kívül ennek a templomnak fontos históriai nevezetessége is van. A Memnonium azon helyiségében, mely a templom oldalszárnyát a főtemplommal összeköti, fedezte fel Dümichen J., strassburgi egyiptológus, az ókori aethiopiai birodalomból visszatértében azt a falra vésett lajstromot, mely az „*a bydosi királyi tábla*“ néven vált híressé és mely a II. Ramses előtti időből Menától Széti-ig 76 egyiptomi király nevét sorolja fel. Ez elsőrendű nevezetességű okirat, mivel részben ennek segítségével lehe-

tett az egyiptomi királyok sorrendjét megállapítani. Dümichen publikálta először a „Zeitschrift für aegyptische Sprache u. Altertumskunde“ 1864. évfolyamában. Ezen királyi lajstrom alapján nem tudjuk ugyan az egyiptomi történet chronológiáját felépíteni, mivel mint már Dümichen is, Ed. Meyer is (Geschichte des alten Aegyptens, pag. 10.) megjegyezte, még az „egyiptomi történet időtartamának hozzávetőleges felbecslésére, sem átlagos uralkodóházok, sem generációk meghatározására felhasználni nem lehet“. De ennek daczára mégis nagy haladást jelent a tudományos kutatásra nézve, mert ezen lajstrom megtalálása előtt csakis Manetho iratainak apokryph kivonataira és a turini papirusz nagyon is hézagossá adataira voltunk utalva.

Az architektonikai és históriai nevezetességen kívül, az abydosi Széti-templomon még a művészettörténész is sok figyelemre méltó érdekes mozzanatot talál. A templom domborművei, különösen a sanctuariumé az egyiptomi szobrászat legjobb alkotásai közé tartoznak, némelyike közülök olyan meglepően szép, hogy még klasszikus archeologusok is, kik az egyiptológiától távol állnak, a legnagyobb dicséret hangján nyilatkoznak ezen Memnonium szobrászati kincseinek látásakor. Friedrichs, a berlini királyi múzeumok antikváriumának egykori nagyérdemű igazgatója (v. ö. értekezését: „Kunst u. Leben“) úgy nyilatkozik róluk, hogy egyes férfi vagy női fejek „gyengéd és átszellemült szépségén a görög idealizmus lehellelte érezhető“ (v. ö. Dümichen J. „Geographie des alten Aegypten, p. 150.).

Nem állíthatjuk ugyanazt II. Ramses templomának romjairól, mely alig néhány percnyire van emettől. Nemcsak hogy ezen templommaradványok nagyon meg vannak rongálva (az összes falak és pillérek alig kétméternyi magasságban vannak meg a föld színétől), hanem a megmaradt szobrászati díszek és feliratok is sokkal durvább kivitelűek, mint a Széti-templom falaié.

Az abydosi romok első tudományos kiásása a fáradhatlan *Mariette* vezetése alatt ment végbe (v. ö. 1869-ben megjelent művét: „Abydos, Descriptions des fouilles exécutées sur l'emplacement de cette ville. Ouvrage publié sous les auspices de S. A. Ismail-Pacha, Khédive d'Egypte“). Ezidőszerint Ed. Naville professzor próbál ott szerencséjét; ásatásainak eredményeit feszült figyelemmel várják.

Egyébként itt is, mint Osiris egykori híres városának bármely helyén, az ásatási kísérletek mindig biztos és szép eredménnyekkel járnak. Az ősi halottas városnak óriási kiterjedése van, mivel az egyiptomi történet legrégebb korából egészen a saisi királyok idejéig az emberek arra törekedtek, hogy holtukban lehetőleg közel pihenjenek Osirishez.

*

Beliane-ból utam egyenesen Luxorba vitt, melyet nemcsak azért kerestem fel, hogy innen kiindulva nézzem meg az egykori Theba városa fennmaradt emlékeit, templomait, romjait és nagykiterjedésű halotti városának maradványait, hanem egyszersmind kiindulópontul használtam kirándulásaimnál *Dendera* romjaihoz, melyek Kene városa mellett vannak és *Esne*, *Elkab* és *Edfu* templomaihoz és síremlékeihez, melyek Lukszortól délre fekszenek.

Nem szándékozom ezúttal Thébának, mint a fáraók hatalmas és ragyogó székhelyének jelentőségét kiemelni. Az egykori száz kapus városnak már legcsekélyebb nyoma sincs meg; helyét szétszórt kis faluk foglalják el. Annál meg-

lepőbb azonban a Nilus keleti partján emelkedő két hatalmas templommaradvány (a karnaki és a luxori) és a Nilus nyugati partján levő memnoniumok és sírkamrák, melyek még romjaikban is meglepő hatásúak. Nemcsak a piramisok, a libyai sivatag ezen mesterséges hegyei adnak fel bámulóinknak rejtvényeket: itt is kérdezhetjük megdöbbenve, hogyan lehetséges, hogy emberi kéz ilyen hatalmas emlékeket emelhetett? Legmelepőbb a karnaki templom; ez tulajdonképen nem is egy épület, hanem egész városrész; hatalmas romhalmazai bámulatot és egyszersemind sajnálkozást keltenek. A történelemnek egy hatalmas fejezete tárul itt fel előttünk és bepillantást nyerünk az ősi nilusmelléki lakosok életébe. Minden kő beszél, részint a rávéselt feliratok, részint a rajta kidolgozott reliefek útján; ezen óriás épületkomplexum legkisebb, legelrejtettebb helyiségének minden köve mond nekünk valamit. Közel kétezer évnyi időtartamú történelmet lehet róluk leolvasni; mert a középső birodalomtól kezdve egészen a Ptolomaeusok koráig vetekedtek a fáraók, hogy Amon dicsőítésére e templomot lehető nagy terjedelemben és fényben kiépítsék és ékesítsék. Még található maradványok, melyek a középső birodalom korabeli templomhoz tartoztak; a XVIII. dinasztia virágkorától kezdve a Ptolomaeusok koráig az egyiptomi történet minden kiválóbb királya meg van építkezéseiben és műkincseiben örökítve; a templom falaira elmélyítve vésett hieroglifek pedig dicsőséges tetteiket hirdetik. Itt találjuk a XVIII. dinasztia I. Thutmosis, Matkara-Hatsepszu, III. Thutmosis, II. és III. Amenhotep nevét; a XIX. dinasztia I. Ramses, I. Seti és II. Ramses; a XX. dinasztia III. Ramses, a XXII. ből I. Sesankot és II. Thakelatot. A későbbi királyok közül említésre méltók még Taharka és Sabako (XXV. din.), III. Psametik és Amasis (XXVI. din.) és végül a Ptolomaeusok közül I. Euergetes és Philadelphus.

Történeti szempontból nagyjelentőségűek a karnaki templom nagyoszlopos terme külső falainak ábrázolásai. Az északi fal külső oldalán I. Széti király diadalmos küzdelmei láthatók Kanáan népeivel szemben és csatája a libyaiakkal; a déli falon II. Ramses háborúja a hethitákkal van ábrázolva. A templom falához függőlegesen alkalmazott falrészletre a békekötés van rávésve, melyet a fáraó uralkodásának 21. évében Chétaszárral, a hethiták fejedelmével kötött. Érdekes ezen kiugró falrészleten túl, szintén a déli fal külső oldalán olvasható felirat, mely „Pentaur költeménye“ néven ismeretes, mely költői nyelven írja le II. Ramses háborúját a hethitákkal. Nem csekélyebb fontosságú I. Sesonk győzelmi emléke, a ki Rehabeam zsidó királynak volt kortársa; ez is a déli fal külső oldalán, még pedig a második pilonon van alkalmazva, melyet I. Ramses építtetett és mely az ú. n. Bubastis-csarnokot a nagy oszlopcsarnoktól elválasztja. Ez annak a diadalnak emléke, melyet Sesonk Rehabeam ellen viselt háborújában aratott. Ugyancsak ezen templom falain vannak III. Thutmosis király hősi tettei is megörökítve. És mennyi értékes anyag van még a törmelékhalmban eltemetve, melynek átkutatása még sok-sok évi munkába fog kerülni. Ha a restaurált munkásság, mely most Legrain, francia egyptológus vezetése alatt folyik, továbbra is ugyanazon tempóban halad, akkor befejeződésük egyhamar nem remélhető. Közben azonban mégis sok értékes darab kerül napvilágra. Az ideai ásatások legnevezetesebb eredményei közül fel kell említenem a templom déli oldalán felhalmozódott törmelékek közül előkerült kötömböket, melyeknek hieroglifjeiben legott felismertem, hogy ezek naptári

feljegyzések, melyek a Medinet-Habu-i templom déli falának külsején alkalmazott ünnepi kalendáriumra emlékeztetnek.

Terjedelmére nézve tán kevésbé impozáns, történeti jelentőségére nézve azonban nem kevésbé fontos a luxori templom és építészeti környezete. A templomot III. Amenhotep, a XVIII. dinasztia egyik királya építtette, még pedig — a templom egyik architrávjára alkalmazott fogadalmi felirat tanúsága szerint — egy előbbi szentély helyére. A felirat így szól: „III. Amenhotep király építtette, atyjának, Amon-Rának, az istenek királyának emlékére, helyreállította Apa szentélyét, újra építtette és megnagyobbította.“ II. Ramses ezen III. Amenhotep építtette templomot jelentékenyen megnagyobbította. Különösen érdekesek azok a reliefek, melyek azon oszlopos folyosó falait díszítik, mely a II. Ramses építtette nagy udvart a régibb, III. Amenhotep építtette udvarral köti össze. Ezek a reliefek az újévnap nagy ünnep lefolyását ábrázolják Luxorban. Úgy látszik, hogy a thébai két nagy templom, ú. m. a karnaki és luxori templom közt, ugyanazon viszony volt, mint Babilóniában az *Ísagilu-* és *Ízidda-*templom közt. A hogy Babilóniában a Zagnuk-ünnepélyen újév napján bárkában előhozták Nebo istennek és feleségének Zarpanitunak szent szobrát az *Ízidda-*templomból az *Ísagilu-*templomba, éppen így hozták ki Egyiptomban újév napján az istenek szent bárkáit a karnaki templomból és vitték ünnepi menetben a luxori templomba, honnan este ismét visszavitték Karnakba. Az ünnepi menet részletei szép reliefekben vannak az oszlopos folyosó falain megörökítve. A luxori templom falainak reliefjein van II. Ramses a hethiták elleni hadjárata és a *Kádes* nevű erősség bevétele is megörökítve, még pedig azon két pilon külső falain, melyek II. Ramses nagy udvarának bejáratát ékesítik.

Mahler Ede.

A RÉGI SZEGEDI HALÁSZOK JELKÉPES MADARAI.

(Második közlemény.)

A „sütéség“-nek is megvoltak a maga állatai, persze szárnyon járók, melyek azonban se „nagyratartottak“, se kedvesek nem voltak. Sőt! . . . Nem igen szeretett velük a „rétjáró embör“ találkozni — igen csak rossz ómennek tartotta az ilyesmit, minthogy vagy „kísértő lelköt“ (Caprimulgus) vagy „halálbagót“ látott bennök, „kik“ megjövendölik a veszödelmet, mely néha perzekútor avagy zsandár képiiben jelöntgette magát . . . de a „sütéségön“ átvillanó gyertyafény is hiráddal volt erről, a mit az ablakba gyújtott a lápszéli csárda virága, ha néminemü „kopóság“ érközött tudakolni valamit, . . . mert:

„Nincsen a betyárnak
Olyan futós ménje,
Mely úgy tudna futni
Mint a gyertya fénye.

Csak egyet villanik —
S mindjár odareppen,
A kihez küldve van
Titkos izenettel . . .“

(*Kató.*)

És nem is volt céltalan a lápvilág néma telefonja, mert a „lajka“ bizony napokig sem került elő a nádasok titkos labirintjeiből — ha csak a „világlo“ figurás lobogvánnyal hívogatólag nem szaladt rá a bujdokló Adoniszra, ki a csillagos éjszakában legföljebb furulyaszóban, szelekszárnyán szabadíthatta útjokra a keserves sóhajokat . . .

Hanem halásznak, pákásznak néha jó szolgálatot is tesz a „bagó“. Mikor a parti erdők és vesszős árterekre kísétál a szőke Tisza, megpróbálni a töltések erejét, indzsellér tudományát egy kissé: hát akkor a hal meg a vizimadár-féle is beletakarodik nagy rajokban azokba a hajdani, régi szép eldörádókba, honnét kiszorították őket a földéhes kapzsiság háromszögelős lovagjai. Vadász, halász csónyikra kap ilyenkor s járja boldogan a látogatóba jött elem fényes rónáját, melyen kéjelegve fekszik végig a remegő, legelésző napsugár, tán, hogy élvezze szerelmes suttogását, köszöntő habesókjait a megifjult vén folyó ruenak, avagy talán, hogy a vizek tünderei arany ösvényén sétáljanak fel a kékséges mennyországba, ha idelent nagyon elbúsulták volna magukat a színtelenné, dísztelenné vált tájak haldokló poézise felett . . . Vadásznak, halásznak azonban itt lent van egy darab mennyországa ilyenkor. Vigan siklik a „lajka“, terül a háló és durrognak a fegyverek hajnalhasadástól, csillagragyogásig, nap-napon át. — És a hol ezelőtt róka vaczka volt vetve a surjás bozótban, most szárcsa, vizityúk kuttyog, vagy az öreghárcsa rakja le ikráit s örzi állhatatosan. A hol a ligetesben tapsifüles legelészte meg a bársonyos füvet, most természetes vadruczák kelnek szárnyra a csónyik orra előtt, nagy sápolással. A hol károgó varjúsereg rakta fel a nyárfásra fészket — a mik úgy vették ki magukat, mintha csuda nagy tótkalapokkal lett volna teleaggatva az erdő koronája, most ezüsfényű kócsagok-, nagyszavú gencseknek szolgál tanyául. A hol a kubikgödrök szederindás rejtjei közül vérceszín szalonka szokta kivágni magát tétova szárnyain, most fehérkontyos madár (a bakesó) robban a suhák fölé, nagyot rikkantva, hogy „vak“, a mitől úgy megrebben néha az elmerengő halász ringó csónakán s mérgesen vágja vissza neki, hogy „vak az apád . . .“. A feketetollú rigó igenli: „tak-tak“; a „fakutya“ megugatja és szárcsa néni is belekofálgodik a kotyogásával —. És a víz nem is moccan, mintha kéjben ringva elszunnyadt volna a régi jó nyoszójában. Csak néha támad egy-egy buborék, egy-egy fodor imitt-amott, ha a halapróság nagyon megcicázza a víz egy darabját, vagy valami ősi békatekintély üti föl fejét a ringó lajka előtt . . . És e közben izzó párákkal lesz tele a levegő. Nincs egy hang, egy mozzanat se, legfeljebb a cerkó csapja meg a vizet szárnyaival, mikor leveti magát . . . Hanem ebbe a süket hallgatagságba egyszerre csak belekottyan valami hang, valami különös se nem beszéd, se nem huhukkolás-féle nyelvelés, a mitől idegesen megrándul a halász karja, a mint megdolgozza a vizet serény munkával — aztán nem következik még egy evezőcsapás; a lajkát csupán a víz sodra viszi tovább egy darabig . . .

Am ismét szól valahol valamit a tiszai füzesek manója . . . A halász most már jól hallja az állati beszédet. Hirtelen összerándul a szemöldöke neki és nagyot vág a vizen a lapáttal, hogy vizgyöngyzápor hull a zöldre vált elem fényes szőnyegére s aztán beszéd kívánczik ajkaira — miután a makrát sietve hátra helyezte volna a csónyik farába és morog valamit valami „huhoj“-ról, mely a „főrtetegöt jövendőli“ . . .

Ez a „huholy“ pedig valami *bagoly* (nyilván a *kis fülesbagoly*), legalább azt állítják a halászok — s az a tulajdonsága van neki, hogy megjelenti halásznak, vadásznak meg minden vizenjáró nácziónak a *szélvihar* közeledtét. A mikoron pedig beledudál a Dunáról szakadt fürgeteg öblös hangja, jajgató nótája a szökefolyó párás levegőjébe, nem jó akkor a vizek haragvó szellemét törékeny dióhéjjal kísértgetni meg . . .

Egyetlen, körülbelől *szent madár* számba menő szárnyasa volt a régi szegedi halászságnak, s ez a *golya*. Hanem persze, azért nem balzsamozták be, mint a nilusi népek az *ibis*-szel tették volt. A paprikán kívül alig is állt volna rendelkezésükre valami konzerváló szer és „faragott képet“ sohasem is csinált magának a józan magyar nép, hogy „azt imádja“, kivéve tán *Kossuth Lajost*, meg a „pro libertate“ jelmondatu zászlók fejedelmi urát, a tényleg imádott hős kuruczifenséget . . .

Hanem azért a *golya* nagyon rokonszenves, nagyon szeretett madár volt — és nemcsak hagyományból volt az, mert hogy az öregek nemzedékről-nemzedékre beajánlották az ivadékok szívébe, lelkébe a golyamadár iránt való szimpathiát, hanem úgy magától jött az, mint a verőfény a virradatra . . .

Aztán nemcsak mint érzelmi kleodium, hanem mint hasznos tényező is szerepelt a *golya* a régiségben a halász-pákász népnél. „Doktor fajta“ volt, mint mondani szokták. Ha valaki békát nyelt (?) véletlenül és esős időben kuruttyolt a gyomrában, azt egyedül csak golyagyomrára ágyalt pálinkával lehetett kikergetni; azonképpen gyikot, kígyót is.

De nemcsak mint orvosmadár, hanem mint meteorológus is nagy becsben állott a golyamadár a lápi nép előtt, mert csalhatatlanul meg tudta jövendőlni a *szél irányát*, a mi nagy sor volt a régi nagy lápok, rengeteg vizek idejében, mert öles hullámokat, süstörgő tajtékat hányt a tónak-lápnak vize, ha belemarkoltak a fürgeteg megvadult manói — és ilyen ítélet-időben annak volt jó dolga, a ki a halászgunyhóból observálhatta, mint fogódnak meg a görbegémekek és mindenféle nagyszájú madarak kákatúbe — miegymásba, hogy a szélvihar el ne hordja őket pokolegyháza birodalmába.

Mert hát a golyáról meg lehetett azt tudni „mőrül gyün“ az „annyjárúl kereködött“ fürgeteg. Csárda ugyanis igencsak volt mindenütt a rétek-lápok szélén, ámbátor az igazi csárdákat messziről nem igen lehetett meglátni, mert „úgy meglapult, mint lesen a macska“ (árnyékát a kakas átugorta volna):

„A teste meg elnyúlt,
Gerince kilátszott,
Elárulta mindjárt
Hogy nagy időt látott:

Szomorút, vigat is,
A hogy jött a sorja —
Hol a menykő járta,
Hol a betyár horda“ . . .

(*Kató.*)

Hát ilyen holmi tetején egy lábúskodott a bölcsekedő golyamadár — a fészében, vagy a gerince hosszában, mert hogy a csárda „kéményét a szélvész már régen lerúgta“

Ha aztán országút felé állt a gólya „orra“, akkornap semmisenem jött, vagy legföllebb zsandárt lehetett várni, a mi azonban csupán a véletlen dolga volt; — de ha orral napnyugatnak, avagy pediglen délnek volt fordulva a madár, akkor ne adj Isten, hogy esőnyikra mert volna szállni teremtett lélek, mert vagy a „Dunáról“ lehetett várni a fürgeteget, vagy pedig „muszkaszél“-re volt holtbizonyosan kilátás.

Volt aztán a régi szegedi halászságnak valami *babonamudara* is, valamiféle *ezüstgalambja*, napsugárból, fényből, ragyogásból szőtt szárnyasa, melyet a délibáb sóhajt ki magából, mert csak akkor látható, ha délibábos káprázat ereszkedik le a vizek rónájára és a kopárosok virágtalan tájait öleli. Mert hajdan nem volt olyan ritka a „délibáb“, mint manapság már. Meg-megrezdültek a léghullámok, és:

„Mintha ezüst tenger
Vize folya széjjel,
Ingatag hullámit
Mozgatván a széllel —

És a lazuros ég
Úgy tűnne fel benne,
Mintha kéklő tenger
Tükörfénye lenne.

Ott meg, hol a földség
Összefoly az éggel:
Karámok, szárnyékok
Halvány képe lebben:

Akképpen látszottak
Mint valami bárka,
Mely a léghabokban
A bolondját járja.“

(*Kató.*)

És egyszerre csak kisóhajt magából valamit a rengő káprázat és tele lesz a réveteges fényterjengés ezüstcsillámú madáralakokkal, melyek imbolyogva lengik meg a tejfehér ködöket s egyszerre hirtelen elmúlnak, mintha tűnő álomképek lettek volna . . .

Voltaképen pedig ezek nem mások, mint ezernyi összeverődött *czerkók*, melyek megzavarodva a szokatlan fényjátéktól, czéltalanul, zsivalyogva csaponganak a léghullámok között.

A régiségben (a Tisza-szabályozás előtt) nevezetes madár volt a *gödény*. Persze a mai halásznemzedék nem igen tud már erről a zsákosszájú madárról, mert a legtöbb helyen a híre is elmúlt már, hogy lett volna, legföllebb a mese szól még a hírös „pilikán madár“-ról — a hogy egykor a szegedi halászok nevezték és a régi nótázások, versemények emlékeztek meg róla, de mind akkép emlegeti, hogy „elmönt“ vagy hogy „ritka“. Például:

„Gödénymadár elmönt, ritka lött a magja,
Ú volt a halaknak gyohontató papja.
Be nem tellet soha torkának a szákja,
Olyan volt, mint a pap telhetetlen zsákja.“

(*Szeged vidéke.*)

A vőfényi mondókákban is belefoglalták a *ritkává lött* gödénymadarat, így például a következő halász-rigmus is említi ezt:

„A gödénynek nevét talán hallottátok,
Hogy ez *ritka madár*, azt is jól tudjátok.
Túzok, vadlúd, kacsza ime néznek reátok,
Vizityúk is lassan sántikál hozzátok.“

(Szeged vidéke.)

Persze abban az időben, a midőn még sok volt a gödény, senkinek sem jutott eszébe kártevéséi végett különösebb üldözés tárgyává tenni, hanem igenis, lötték, hatalmas *tollseprüket* szolgáltató szárnyai miatt, melyeket a tarhonyaacsináló és kenyérsütő asszonyok nagyra értékelték és igen kedvelt szerszámuk volt, — nemkülönben a halászk- és vadászoknak a gödény álla alatt fittyegő nyúlékony bőrzaeszkó is, melyből ritkaság számba menő *dobányzacskót* készítettek régente; — ellenben a madár csudanagyesőrü fejét a halászgunyhók ajtajára szegezték, vagy a lápjáró „edény“ (csónyik, lajka) orrára alkalmazták megbámulni való furesaság gyanánt.

A „szélkiáltó“ (Numenius) is afféle meteorologus madara volt a réti embernek, mint akár a gólya. Ha ugyanis szokatlanul sokat kiabált és darvadozott a rétszéli apadásos helyeken, — folyvást nyivákolva — akkor a halász bizonyosra vette, hogy „szél lössz“ s különben a füle is úgy hallotta, hogy a madár a saját nevét kiabálja ki, folyvást azt hajtogatva, hogy „szél-szél“, mög hogy „szél-lössz“; a gólya orra aztán elárulta „mörül gyün majd a széljárás“ . . .

Különben az ú. n. „*fakutya*“ (Ardetta minuta) is a halászi meteorologus madarakhoz tartozott, „a ki fán ugat“, azért kapta a „*fakutya*“ nevezetet ez a kis gémeecske, a melynek egyébiránt sok tréfás neve is vagyon. Különben kétféle „ugatását“ különböztetik meg s egyik a szelet, a másik a jó időt jövendőli meg. Utóbbi esetben úgy hallja a halász füle, mintha valahonnan tompa komondor bőfögés hallatszanék; máskor meg — mikor olyan impressziója támad neki, úgy csahol ez a furesa kis szárnyas, mintha kiskutya ugatása zajongana bele a megfüllelt lápi csendeségbe. S tényleg, mikor a lápi szellő áramlata fülhöz lendül hangzataival, megesküdnek rá, a ki még nem hallotta, hogy valami vékonyugatású nyápicz kiskutya csaholását hallja.

Hanem hangzatai némelykor a *jelszólások értékével* is bírnak a halászk előtt, következtetvén azokból az időnek különböző változásaira és pedig sokkal több pontossággal, mint a modern kétlábú levelibékák tenni szokták. Így ha komondor-szólásokkal kezdenek beszélgetni: *bőfögni* rejtekhelyükön a gencsecskek, ez jelentőségére nézve minden tanulmányos vízjáró egzisztenczia csiziója szerint, az időnek *hérséges* indulatát jelönti be, az az „meleg lössz“. De ha a réti füzeken hallatja másforma csahitoló szózatait a kicsi gencsecske, az már annak a jele, hogy nemsokára nyargaló fuvalom fekszi meg a nádak czímerét, azaz „szél lössz“, mert „ugat a fakutya“. Pedig a szél nemcsak a cigánynak, hanem a halásznak is „ellenége“, kivált a „fölszél“, a melyik a „Dunárúl gyün“. Ha tehát „sokat ugat a fakutya“, másnap „nem használódik“, csak „száritódik“ a „gyalom“ s a „keczének“ is nyugovása lészen, nehogy a hullámverés „gazba verje“. És az ilyen napok a „piszmozgás“ napjai, a mikor „javítódik a szörszámféle“; de

felkerül a bogrács is a maga helyére, „elkészítve“ a legelejével abból, a mi az ezerlikű vízi edényben (bárka) ezüst- meg aranypénzt hord a hátán; de jut a fanyársra is piritani való és ha a „csobolyó“-nak is illendő tartalma lészen, még nóta is „kerülközik“ a nádhajlék körül, hogy azt mondja:

„Szelet ugat a fakutya
Trombitál a káratna.
Halász-vadász gyere be,
Sokkal jobb lössz idebe
A nádgunyhóba!“

(Régi szegedi halászdal.)

A *káratona* (*Phalacrocorax*) minden faja sok tekintetben baljóslatú madár volt a halásznép előtt. Ha szokatlan időben és helyen jelent meg, avagy szokatlan nagy számban jött: az mindig a rossz ómen jelentőségével bírt; árvizet, dög-halált, háborút jósoltak belőle. Ugyanis, mikor a tiszta égmezőben feltűnedeztek a rendezett egyenes sorokban vonuló „fekete kereszttek“ — minthogy a röptülő káratonának alakja fekete *keresztformának* látszik a magasban, — ez a dög-halál, „korela“ biztos jelének vétetett; ha pedig szokatlanul korán érkezett tavasszal a káratona, avagy szokatlanul nagy számmal vonult föl: e körülmény nagy árvizek bekövetkezésének jelentőségével bírt a nép babonás felfogásában. A háborúságot pedig az jelentette meg, ha a káratonának sokat lármáztak, mit a halász füle „trombitázásnak“ hallott, minthogy a madár „tra-tra-tra“ szózatai tényleg a trombitázásra emlékeztetnek. Valószínűleg a „trombitázásról“ nevezték el e madarat „káratonának“ is, csakhogy nevezetének első része a „kara“ vagy „kára“ török szó és feketét jelent. Ebből úgy látszik tehát, hogy a „káratona“ elnevezés még a török időkből maradt ránk s a nép máig megtartotta.

Érdekes, hogy e madár régebben nemcsak a babonában, hanem a népgyógyászatban (helyesebben a „kuruzslás“ körében) is szerepelt. Például epéjének nagy gyógyhatást tulajdonítottak.

Nevezetes szimbólikus halászmadár volt a *bakcsó* (*Nyctiardea nycticorax*) és egyszerűsrimd százszorosán elátkozott „férgé“ a vizeknek, mert mindenütt ott volt, a hol csak a sebes illanású „halállat termött“. Tényleg nyílt vizek, dugott helyek — mindegy az ennek, rámegey a halszagra, mint a jó vizsla a fogolyfalkára! Lénye ma is annyira össze van forrva a halászat kultuszával, hogy szinte annak szimbólumául tekinthető. Nyomon kíséri a halászt s úgyszólván vele kel, vele nyugszik, mert ennek a „réti férögnek“ az indiszkrét „kvak“ hangja az, mely utolsóinak csendül bele a lápot megfekvő csendes hallgatagságba, midőn már minden elnyugódott s a hálóvetés nagymestere is álomra hajtja fejét a csillagos baldachin alatt . . . De a kvak-madár nemcsak hogy elénekli (!) az álmok világába a fáradt halászt, hanem ő az, ki fel is serkenti a nyugalom karjaiból, mielőtt még a rózsaszínű hajnal mosolygása végig futna az ég szegélyén s azután „elpirulna az ég halvány arcuzatja, mintha a jó Isten megcsókolta volna (Kató)“. Mert a bakcsó korán kel, de sötét le sem fekszik, mivel az éj az ő igazi nappala — akár holdsugár van, akár fekete éjszaka terül a vizek régiójára. Mikor elmerül a nap tüzgolyója a végtelenség ölébe, akkor virrad neki igazában s akkor érkezik el részére a tevékenység ideje. Megberzen a tolla neki s fölkiánkodik a párás magasba, viszi az ösztöne,

a szürke szárnya az illanó keszegek birodalmába. Bele-belerikkant a végtelen ürbe boldogan, örül az életnek, a lehült fuvalomnak, mely átjárja afrikai forró-sághoz szokott testét, mint a villámfolyam áramlata . . . Jól ismerik szózatát és visszazengik a czimborák üdvözlétül, hogy: „kvak“, „vak“ — gyerünk, gyerünk! . . . És mindig több és több madár szólal meg a magasban, mindig többen csalogatják, hívogatják egymást a jó tanyára, az alattomos tolvajkodásra az éj leple alatt, melynek majd annyi fészánkodó préda adja meg az árát! És ez a mozgalom tart mindaddig, míg csak a hajnali szellőfuvalom bele nem kap a tollukba s el nem hessegeti őket a kiadós éjjeli halásztanyáról. És mennek is a halfalánkok. Megindul egyik a másik után, fekete árnyuk megfutja a derengő vizek tükrét. Hussognak a szárnyak mindenfelé, a mint a sok madár fölrugdossa magát a vizek hosszában. Belelarmáz a vakogásuk a reggeli megült hallgatagságba s felkeltik az élőket szenderükből . . . Meghallják ezt a nádgunyhók alvói is, akár mily mély legyen is az álmuk nyüge. Az igazi halászt azonban már talpon találják a keltegető madárszólások és a csúfondáros kvakmadár hiába gúnyolódik, hogy „vak“. A halászményecskék azonban visszaszidják érte az ebadtát, a „czudar vakvarnyút“, mely oly korán elugratja a menyecske mellől „szerelmetős embörét“. Oda is kiáltják a szedte-vedtének, hogy: „nete-ne, komisz féрге! Vak az apád!“ . . . Nagyot nyerit, kaczag rá a tréfás vöcsökmadár (*Podiceps*); a hókás száresanének is motyognak valamit maguk között (persze, hogy a menyecskék pártjára állnak!) — és egyszerre csak mintha varázslat nyüge alól szabadulna: kaczag, zshivajg a láb minden élője. Megdobban a láb szíve, duzzadó élet nyilatkozik meg a zöld világban s rátapad a hajnal rózsás csókja az ég feltárt keblére.

Hol van ilyenkor már a szép kontyú bakesómadár! Lehet, hogy mértföldekre szunyókál valahol halásztanyájától . . .

Nagyon nevezetes réti madár volt egykor a „*lotyósnyeff*“, sőt úgy mondhatnám, hogy ez a régi halászoknak egyik *választott, bizalmi* állatjaihoz tartozott. A „lotyó“ nevet hasonhangzású szózatától nyerte s máig így maradt fenn a lápi ornithologia őseredeti nomenklaturájában. — Nevének ismételtetésével szokott „köszönteni (!)“ minden teremtett lelket, a ki csak a lápok gyönyörű előcsarnokába, a hajdan óriási terjedelmű füzes mezőkre a lábát beteszi Hangja, vagyis inkább szólása rendkívül komikus hangzású s nem is annyira jelszólás az, mint inkább a *kérdő* szózat benyomását teszi, a mellett oly olvadozóan, beczézetően hangzik a fülbe, hogy nem lehet megállani nevetés nélkül. A ki először hallja, meglepetve tekint szét s szinte hajlandó valami titkos lénynek tulajdonítani a kissé idétlennek tetsző szólásokat, mik azonban mindamellett igen jól artikuláltak. Sohasem felejttem el azt a komikus jelenetet, midőn ezt a madarat először udvarolni láttam és hallottam! Az egyenesen frappáns volt ugyanis, midőn párjához lépkedve „negélyes“, olvadozó hangon kiönté szíve érzelmeit, mondogatván a meggyőződés érzelmes hangján, hogy „lo-tyó, lotyó“ . . .

Azonban nem mindig ilyen érzelgős e madár beszédje; így például ha valami felizgatja, a kéttagú „lotyó“-ból egy végtelen folytonosságú jodlirozás támad és kiváltképen akkor, ha asszonyszemély téved be a birodalmába, a mikoron aztán a sárgaföldig lebeesüli a néemberi jellemet — nagy mulatságára a halászbokor csintalan férfinépségének.

Egyébiránt a „lotyó“ (Limosa) nagy figyelmissége miatt tényleg az *örmadár* szerepét volt hivatva betölteni a lápok birodalmában, mert ha valami vagy valaki közelített a halásztanya felé, azonnal hallatta káromkodó jelszólásait, ámbár a *bibicz* már kint a pocsétáson jelentette, hogy „búvik“; a lotyó aztán menten lenyelvelte a sokszor nem igen szívesen látott látogatót — talán puskást, talán háló- vagy haltolvajt (mert olyan is volt), avagy talán a perzekutort és addig le sem szállt, míg a gyanús alak a láthatatlanságba nem veszett.

Illyesféle *örmadár* volt a „lidike“ vagy „lilimadár“ is (Totanus calidris), a mely még „écake évadán, a legsötétebb éjszakában is bejelentette a bujkáló alakokat. A mikor azonban „hideg öszre“ kezdett hajolni az idők járása s deres harmat terítgette szét gyöngyöző árját a kiaszott gyepeken, melyben a *bibicz* lábát az elfagyás fenyegette (azért cserélgette!): vége lett a madárság kabalisztikájának s végül a „szabályozás“ elvitte őket mindörökre!

Lakatos Károly.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A samán istenidézés és búbájosság a vogul-osztják hitéletben.

A samán istenidézéshez szükséges készség tárgyai közt a szamojéd, tunguz, burjét s más szibériai népeknél lényegesek a különös, ünnepies samán öltözék. A voguloknál és osztjákoknál régebben ugyancsak divatban volt az ily öltözék, a mint ezt BELJAVSZKIJ (1833) nyomán tudjuk, ki részletesen leírja, hogy „a samánok és samán nők előadásai s áldozataik alkalmával kezükben a varázsdobbal *egyedül őket illető különös ruházatban jelennek meg, mely rénbőrökből varrott hosszú szabású ujjas felöltőből áll s a rajta nagy mennyiségben alkalmazott érc-, többnyire vaskapcsok, karikák, lemezek és csörgők díszítésével tűnik föl. Ez ékességek oly sűrűn lepik el néha a samánruhát, hogy annak igazi anyagát alig lehet kivenni. A samán nők fedetlen fővel és szétbontott hajjal végzik varázslatukat, míg a férfiak ilyenkor néha különböző színű posztódarabokból varrt sapkát tesznek fejükre, illetve valami vasabroncsot, ezzel jelezve, hogy abroncs nélkül koponyájuk az erős búböletől szétszakadna*“. Újabb íróknál a samánruha említését nem találjuk; úgy látszik, divatja mult s csupán ama csücsös kalpaghoz hasonló, különféle színű posztóból készült *samánsüvegben* maradt fenn emléke, melyet GONDATTI (12. l.) és PAVLOVSKIJ (212. l.) szerint helyenként a vogul samánok áldozás alkalmával fejükre tesznek. Ily süvegeket a felsőlozvai vogulok egyes öregjei, valószínűleg samán méltóságuk jelvénye gyanánt, állandóan viselnek.

Fontosabb készsége az istenidézésnek a *varázsdob*, melynek neve a vogulban: északi vog. *kvoip* (*hajt-kvoip*), vagy *koip*, lozvai *kwüip*, pelimi *kvoip*; az osztjákban: *kujip* és idegen szóval *penšer* („Zaubertrommel“ AHLQU.). Ez — GONDATTI szerint (12. l.) — rendszeren jávor-, néha azonban rénszarvas- vagy kutyabőrből készül, melyet nyers állapotában ráfeszítenek egy két-három hüvelyknyi széles s rőfnyi átmérőjű faabroncsra s miután a bőr kiszáradva feszesen illeszkedik az abroncs fájához, azt még könnyedén hozzá is varrják a kerethez. A dob üregén belül ugyancsak a keret fájához

karikákat, lánczoscákát, csörgőket s egyéb zörgő apróságokat erősítenek, két keresztben álló fa pedig a dob karimáját egyenletes feszültségben tartja s egyszerismind fogóul szolgál. A dob verője (ÉO. *penšer-nal* АНЛУ.) egy kis pálczika, melynek ütő vége valamely kisebb állat bőrével, rendesen talprészével van vastagon bevonva. Használat előtt a dobot némi ideig a tűz fölött tartják, hogy annál jobban feszüljön s erősebb hangot adjon. Fokozzák a dob sajátos zaját a rája helyezett csörgők, melyek nemcsak a dobverések, hanem a samánnak izgatott s gyors mozdulatai következtében is folytonos zörgésben vannak. PAVLOVSKIJ leírása szerint (215. l.) a samándob néha borjúbőrből is készül s belsejében a kétvégű fogantyútól zsineg húzódik a kerethez, mely zsinegen csengetyűk, csörgők s egyéb zörgő holmik függenek, a minők a dob keretéhez is erősítve vannak. A dob verőjét ütő végén rén, medve, borjú, vagy ló fülével vonják be. PÁPAI KÁROLY szerint a Felső-Ob és Vach vidékén tunguz módra *gyíkot* festenek a varázsdobra s „gyíkot“ (*sosël*) alkalmaznak a varázsdob kanalán is. WITSEN XVII. századbeli író arról tudósít, hogy az északi osztjákok *varangybéka-alakot* helyeznek a dobra, mely a dobverés alkalmával ide-oda csúszik. A dobverésnek rendes kifejezése: *ňajt kwoipä rüti* („a samán üti dobját“), vagy *turycšli* („dobil, zajt üt“) s az ily módú varázslásról mondják, hogy *kwoipël ñajtaxti*, KLV. *kwäipël ñajtëxli*. A dobbal előidézett zajnak a néphit szerint az a célja, hogy az előidézendő istenség figyelmét felköltse, s a maga személyében a samán szózatára a hivek között megjelenjék. A valóságban ez a zaj, melyet a samán rángatózása s utóbb táncza kísér, a samán bódulását, illetve réületét segíti elő: „A varázslót, mialatt a dobot üti, a bálványszellem heve szállja meg“ (II:428.), mondja egy eredeti közlés. Ezért helyenként az északi osztjákok üstök és csészék verésével is fokozzák a zajt a samán rángatózásai közben (PALLAS) FINSCH értesülése szerint (553. l.) a dobütések egyébként fenyítő eszközül is szolgálnak a meg nem bizható bálványszellemek számára, ha t. i. ezek helytelenül közlik a magasabb istenek tanácsát; a mennyiben ilyenkor a nép képzelete szerint a hány ütést a samán a dobra ver. annyi ütést kap a bálványszellem büntetésül a felsőbb hatalmaktól.

Az istenekkel való közlekedés céljából föltétlenül szükséges mámoros, illetve önkívületi állapot gyorsabb előidézésére a vogul és osztják samánok helyenként szárított légyölő galóczát (*agaricus muscarius*) esznek,¹ melynek neve: északi vog. *pəɣ*, kondai *pəɣ k'*, osztják *porɣ* (АНЛУ.), *porɣ* (ПАТК.) s e szónak átvételével a szibériai oroszban is: *пайра* (= *мухоморъ*). Erről mondja egy közlés, hogy „a samán megeheti, de ha más eszi meg, megvész tőle“. Élnek vele az istenek is, ha mámorba akarnak jutni, így különösen a Világügyelő-férfi, kiről úgy hiszik tisztelői, hogy midőn hozzá imádkoznak is, ő „egy lábú rovátkos szélű hét galóczától eredt mámorában“ (II:314), vagy más diszjelzéssel „pettyes fejű hét galóczától eredt részegége mámorában“ (II:362) futkos. Szintgy találjuk a déli teremtési éneken (I:115), hogy Kami-asszony idősbik fia, miután nem tudott lerészegedni az anyjától főzött bozasörtől, noha már három nap, három éjjel itta, „*napon száradt három galóczát*“ követel anyjától, ezeket megrágja s „mámoros ember mámorá“ (I:115, 117) úgy jön meg. PATKANOV értesülése szerint a déli osztják samánok, mielőtt varázslathoz vagy hősi énekek előadásához fognak, hetes számban (vagyis 7, 14, 21 darab számba) szednek be mérges galóczát vízbe áztatva, vagy zsírral megkenve, mitől oly dühbe jutnak,

¹ L. A. A. *Dunin-Gorcsakov* „Очеркъ народности Тобольскаго съвера“ („A tobolszki kormányosság északi tájának nemzetségeiről való vázlat“) cz. értekezésében, mely az orosz földrajzi társaság Известия folyóiratának 40. kötetében (1904., 44. l.) jelent meg.

hogy valóságos őrjöngőhöz hasonlítanak. Az istenidézés után kinzó mámoruk csillapítására tejet isznak (Irtysch-Ostj. I: 121 és Тинь Остряцкого богатъра 5, 39). Utóbbi időkben ez ősrégi bódító eszköz helyett a pálinka lép divatba; így tapasztaltam ezt a Felső-Lozva mellékén egy jelenlétemben tartott áldozat alkalmával, melynél a samán, a mint az idéző igét elmondta, egy üveg pálinkát ivott ki egyszerre s ettől azonnal a földre esett.

Midőn a hivek — a bálványszellem „fiacskái“ (*pikvët*), a hogy a megjelenő istenség az őt idéző népet szólítja (II: 428) — „egybegyült ludfalka, egybegyült réczefalka módjára egybegyültek“ s a samánt felszólítják, hogy számukra az „igaz varázslat jó végzetét (v. végét) varázsolja“ (*sari pëni jamës gul* III: 27), e tényre azt mondják, hogy „a bálvány-nyal szemben varázsolni ülnek“ (II: 282). Áldozatok alkalmával a varázslás rendszeren nappal, a bálványsátor előtt, vagy az istenség más szent helyén történik, egyébként pedig (pl. midőn csak az istenség akaratának, tanácsának, vagy a jövendőnek kitudakolása a feladat) többnyire éjjel, a sötét jurtában, a hol a varázslat ideje alatt az égő tüzet a nyílt tűzhelyen szándékosan eloltják. Az utóbbi eljárásnak műkifejezése: *turmén kvolt váltaxti* (ворожитѣ) vagy *najtaxti*. A tért, hova a samán varázslatával a bálványszellemet idézi, vagy saját kifejezésével szólva, hova „Tárem rendelte, Kworész rendelte igézetét lehelyezi“, a bűvölő ige „köteles (t. i. kötélfonásra való) kákát termő szent földnek, kákát-moszatot termő szent földnek“ (II: 416—7) és „eleven jür-, eleven szösszél-állattal igézetes szent földnek“ (II: 417) nevezi. A mint a samán a dobverést megkezdi, rázendít az istenidéző igére is, egyre dühösebben dobolva s hangosabban énekelve; közben pedig harsányan felhangzanak az istenhivogató üvöltések (*kaj*), figyelmeztetve a bálványszellemet a megjelenésre. NOVITKIJ szerint ilyenkor a samánt „beviszik egy sötét házikóba, ott erősen megkötik, s miközben a varázslatnál közreműködők hárfájukon játszva leülnek, a megkötött az ő szövetségesét, a sátánt idézván, némi bűvölő igéket kiáltoz; ezt szokás szerint mindig éjjel teszik, midőn néhány órai idézgetés után belép valami vihar-szerűen suhogó szellem“. Ugyane tárgyra vonatkozólag GONDATTI azt írja (13. l.), hogy varázsolás céljából „sötét éjjelen valamely gazdagabb embernek hajlékában szoktak férfiak és nők egybegyülni, a midőn a samán egy érzélapot helyez a földre, erre vashegyű nyilakat rak s elkezd az istenség idézését, állandóan ütögetve a nyilakkal az érzélapot. Némi idő múlva a hajlék megrezzen, a tető a füstnyílás körül szétválk s megjelenik az istenség (szerző szerint: a Világügyelő-férfiú, ki jelenlétét szintén arval adja tudtul, hogy nyilakkal üt a vaslapra“. Egy szigvavidéki közlő értesítése szerint a Paszét-bálványt Munkeszben akkép idézik, hogy „a varázsló két vasat egymáshoz üt, ebből láng gyulad (szikra pattan) s ez a bálványszellem megérkezését jelző fény“.

Már REGULY ismeri a vogul-osztják varázslásnak azt a különös módját, melynél fejszét alkalmaznak (*sairepl najtaxti*, HUNFALVY: Vogul föld és nép. 161. l.). A leginkább jövendőmondásra használt fejsze varázslat (*sa'irép-pëni*) műveletét egy északi vogul eredetű néprajzi közlés a következőképp ismerteti (IV: 411): „Ha valaki jön, ki varázsolatni akar, a varázsló ember bűvölő fejszét (*pënyenë sa'irëpü*) egy madzagra köti. A madzag közepét maga fogja, aztán elhuhogja az istenke igézetet (*pupi'-sätmil kajj*), vagy pedig szóltanul ülve bűvöl. Ha az istenke réülete megszállja, mozog a fejszéje; ha nem szállja, nem mozog. A mint istenkéje neki megmutatja, úgy beszél. Ha azt mutatja, hogy [a varázslató elveszett holmiját] megtalálja, azt mondja: 'Te az elveszett holmidat (lovad, rénszarvasod) megtalálod.' Ha pedig úgy mutatja [az istenke], hogy nem találja meg, akkor azt mondja: 'Nem találod meg.' GONDATTI szerint (13. l.) az ily varázslásnál

„a samán a jurtának (az ajtóval szemközt eső) előrszébe ül, még pedig háttal fordulva a népnek, úgy hogy előtte senki se üljön. Veszi a fejszét és egy zsinegre, mely a nyéltől a fejszevasig húzódik, akkép függeszti föl, hogy a fejsze éle fölfelé legyen; ezt a zsineget a rajta függő fejszével jobb kezének négy begörbitett ujján s bal kezének mutatóujján tartja s halk ráolvasás mellett mozgatja, majd utóbb kijelenti az istenség akaratát. Néhol fejsze helyett kést, de legszívesebben régi törkardot alkalmaznak“. Együtt szerepel a fejsze és kés a varázslásnak abban a módjában, melyet NOSZILOV északi vogul földön észlelt szokás gyanánt jegyez föl könyvében (6. l.). E szerint ugyanis a varázsló egy fejsze élére oly módon helyezi a kést, hogy az egyensúlyba jöve ide-oda mozogjon s a merre e mozgás után megállapodva a kés hegye mutat, arra van az út, melyen a vadásznak elindulnia kell, hogy szerencsés zsákmányra akadjon. PÁPAY JÓZSEF gyűjtésében egy idéző ige fejszével való varázslattal (*lájemna sértl*) az Arany-Fejedelemhez van intézve (Oszty. Népkgy. 271): a samán éhinség tárgyában fordul az istenséghez, ki az idézetre megjelenik s réületet bocsátva a varázslóra, kijelenti, hogy bánkódásra nincs ok, mert mihamar lesz élelem bőven.

Fentebb volt alkalmunk ismertetni azt a képzetet, melylyel a nép a varázsigének a bálványszellemekre gyakorolt hatását felfogja, mely szerint t. i. az idézés szavaira *az istenség bármily messze eső lakóhelyéről hirtelen gyorsasággal a varázslat helyére érkezik* s itt tehetsége szerint a samánnak rendelkezésére áll. E megjelenés szokásos kifejezései: *sějemi*, *sějémäli* (mom.), *sějijäli* (frequ.) „lengve jön“ (ÉO. *sijemil* „odavillan“ PÁPAY J. Oszty. Népkgy. 274), vagy *pati* „esik, leszakad“. Mennél sürgősebb az idézés, illetve mennél hangosabb és dühösebb a varázsművelet, annál gyorsabban tör elő az idézett szellem s láttuk fent példáit, hogy ezek megjelenésük alkalmával legelsőben *az idézés gyorsasága miatt panaszkodnak*. Rendesen azt kéri, hogy az istenség „mint gyorsan szálló esőszem, mint gyorsan szálló szélfoszlány szálljon le“ (II: 323), vagy hogy „mint fenn járó esőszem szálljon, mint fenn járó szélfoszlány lengjen“ (II: 388) az idézet helyére. Az idézés néha nem szorítkozik egy bálványszellemre, hanem különösen nehéz feladatok esetében, több bálványszellemet is foglalkoztathat; ennek példáját látjuk a PÁPAY JÓZSEFTŐL KÖZÖLT „rontás“ elleni idéző igében (Oszty. Népkgy. 272—6), hol *öt bálványszellem jelenik meg egymásután s kettő egyszerre* a samán előtt. POLJAKOV értesülése szerint (Источникъ, 59. l.) egyes bálványszellemek nem mindenkor állnak rendelkezésre, így pl. a Tők-őreget a samánok állítólag csak egyszer láthatják egy esztendőben. Ugyanó a Világügyelő-férfiúra vonatkozólag azt hallotta, hogy idézés alkalmával csak a feje látható s hangja hallható (u. o.), míg más forrás szerint (GONDATTI 12—3. l.) lova dobogásának a zaja is kivehető; sőt minthogy az istenséggel együtt a varázslat helyén a szent paripa is megjelenik, tiszteltlenségnek tartják, hogy patáit az emberek tiporta sárral s az asszonyok hősziám-nyomainak szennyével bemocskolja, miért is a jurta környékén négy ezüst- vagy más ércből készült tányérkát helyeznek a földre, hogy az isteni táltos azokon s ne a puszta földön, vagy havon álljon.

Az orosz életmódra tért déli vogulok és osztjákok közt a réülettel való istenidézés ma már nincs gyakorlatban s a néprajzi kutatók a varázsdobnak sem találják nyomát e tájakon. Mindamelllett megmaradt annak emléke, hogy voltak egykor emberek, kik ily műveletre képesek voltak. Erről szól PATKANOVNAK ama közlése (Irtysch-Ostj. I: 120—1. l.), mely szerint neki a Konda mellékén fekvő Jeszeulov nevű vogul faluban azt beszélték, hogy ott nem régiben élt egy ember, ki a „vidék urát (вотчинникъ)“, vagy mint e szellemet osztják kifejezéssel hívják, „a föld és vizek gazdáját

(*méjér jirkét iga*)², bármikor előidézhetette. E végből egy kutyát keresett elő, melynek hókafolt volt a szemei fölött s a varázsigé elmondása után ennek a fülei közt nézett a távolba. Állítólag erre azonnal megjelent az idézett szellem egy *erdő magasságú öreg ember képében, kinek öltözete gazdagon fel volt szerelve vörös gombokkal*. A varázsló kérésére elmondta a szellem, hogy három éven át miféle vadászati és halászati szerencséje lesz s a szellem szavai mindig teljesezésbe mentek.

A látható valóság az északi samán varázsló műveletének eredményében az, hogy maga ajulatszerű önkivületbe, vagyis réületbe jön. Az előzőleg bevett mérges galócza, illetve a sok megivott pálinka következtében már akkor szédül, midőn a varázslathoz fog, de mámorát és ideges állapotát még inkább fokozzák a dobverés, a hangos izgatott éneklés, az üvöltésekkel járó erőlködés, az üstök és csészék ütésével előidézett zaj s a képzelgés a bálványszellemmel való érintkezésről, esetleg a vele való küzdelemről. BELJAVSZKIJ szerint „a samánok és samán nők egész ifjúságukat elme- és kedélyizgató gyakorlatokban töltvén el, végre oly érzékenyek lesznek, hogy mihelyt csak samáni mutatványait kívánják, rögtön képzelgő örvongésbe esnek, miközben elkezdenek egy lábon forogni, aztán egész kimerülésig mindenféle testmozgásokat végeznek, eszeveszetten ütik a mellüket és fejüket, leesnek a földre, össze-vissza görbedve hengerköznek s addig vergődnek így, míg minden eszméletüket és erejüket elveszítve az elgyengüléstől álomba nem esnek, mely néha mintegy két napig is eltart”. PALLAS, GONDATTI (12., 14. l.) s más írók is említik, hogy a samán a dobverés és varázsigéjének elmondása után elkezd forogni, táncolni, míg szédületében a földre nem esik, a hol elterülve, mint a nyavalyatörös rángatózik egész testében s közben összefüggés nélküli szavakat hallat, melyekre a nézők nagy áhítattal figyelnek, mert hitük szerint a bálványszellemmel való beszélgetésnek és tárgyalásnak alkatrészei. Az istenség megérkezésének ismertető jelei NOVITSKIJ szerint, mint fentebb is idéztük, „valami vihárszerű suhogás”. PALLAS szerint valami *kékes füst*, melyet a samán körül keletkezettnek képzelnek, GONDATTI szerint (12. l.) *recsegés, ropogás* s a Világiügyelő-férfi idézése esetében *lódobogás*, vagy pedig *nyállal való ütés* a samán előtt fekvő vaslapon (13. l.). A PÁPAY JÓZSEFTŐL közölt rontás elleni varázsigében szintén olvasható, hogy a „*Pázt-öreg*“ bálványszellem, mielőtt elment, „nyilat lecsapta“ (Osztj. Népkgy. 275). Ugyane bálványszellemet, mint fentebb láttuk, két vasdarab összeütésével is lehet idézni s ekkor az összeütés folytán *előpattanó szikra* jelzi az istenség megjelenését. PATKANOV szerint (Irtysch-Ostj. I: 121) az irtisi osztják nép képzeletében is a szellem erős kopogással, különféle hangokkal, vagy hirtelen szélfuvallattal adja tudtul jelenlétét. Igen jellemző a samán és a bálványszellem viszonyának képzetére, hogy az imént említett rontás elleni varázslatban a rontó bálványszellemet a samán, mint valami nagy úr az előszobájában várakozókat, *csengetyű jeladásra* bocsátja maga elé. A bálványszellem nevében a samán ekkép szól a „csengetyűt rázó emberhez“: „Más vidéki egy uram, az asszonylélek-menő, bűnhődésszerző vasast (t. i. a csengetyűt) húzzatok csak meg, engemet pedig eresszettek be a belsős ház belsejébe!“ „Erre — így folytatja az osztják nyelvű közlés — a csengetyűt megrázzák, a bálványszellem odaesik a szekrény fedelére, a tüzet meggyújtják s az alakot im meglátják.“

A samán réületének sajátos jelzése: *tjārem-rē'inē, pupi-rē'inē jojtawé* „isten heve, bálvány heve szállja meg“, vagy *pupi' jāni', tjārem jāni' rē'ü tawän jojts* „a bálványnak nagy (heve), istennek nagy heve jött reája“, vagy *pupi' rē'il ti pinēstü*, illetve *tjāremnēl rē'il pinwēs* „a bálvány, vagy isten hót bocsátott (helyezett) reá“. E kifejezés igazoló adatai és

magyarázata tekintetében egy előbbi tárgyalásunkra utalhatunk (I : 0250—2), hol a közölt változatok alapján azt is kifejtettük, hogy a hó, mely a samánt réületében megszállja, ennek képzeletében „meleg szellő heve“ (*Nami-Tārēm āšēm űltü rēyir vōt rēyin jiwwē* III:28), mely a bálványszellem mozgását, illetve megjelenését kíséri. Jól érthetjük ezt a képzetet, ha arra gondolunk, hogy midőn a samán hite szerint az istenséget előidézte, mámor szédíti s elbódul, tehát tényleg meleget érezhet fejében és testében. Az északi osztjákban a réület idézett kifejezésének mása: *lorγ-rū jil* „a bálvány heve jön“ (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 270; *šēpan-γo xoša lorγ-rū šī jil* „ime a varázsló emberre a bálvány heve jön“ u. o. 272, *Kalps-rū jil* „K. istennő heve jön rá“ u. o. 268).

REGULY vogul nyelvmestere e kifejezést: *tgrom rei tāuūn johts*, ekkép magyarázza: *latiny tāuūn ti pini* s e szavak értelmét orosz fordításban így írja körül: „bog jemu žar pustil, slovo svoj jemu položit“, vagyis: „isten hőséget bocsátott rája (a samánra) s a saját szavát helyezi beléje“. E szavak világosan tükrözik azt a felfogást, hogy midőn a bálványszellem a samánt réületbe ejti, egyszersmind ajkára adja az ígét, melyet az istenség nevében a néppel közölnie kell. Íme a *kinyilatkoztatás* fogalmának alapeleme a vogul-osztják pogányságban, hol a samán szintén az istenségnek tolmácsa és prófétája, akaratának hirdetője s tanácsának ügyvivője. A gondolatok közlése az istenség s a samán közt rendszeren egyszerű, közvetlen és határozott, így látjuk ezt pl. a fent érintett osztják fejszevarázslatnál, hol a samán rövid szóval előadja: „Hét oldalú oldalas Aranyos, Égi Aranyos! Inséges kezű, nyomorúságos kezű három szolgád leányuknak üressé lett gyomra miatt könyörög hozzád“ — s erre az istenség ugyancsak röviden felel: „Leányuknak üressé lett üres gyomra majd megtelik; a szárnyasfajta sok állat megszállta után a megrakott fazék bőségét(?) jövendőlöm; rövidere húzott sziveteket igen ne húzzátok (ne sóhajtozzatok!)“ (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 271—2). Gyakori azonban az olyan eset is — még pedig valószínűleg a híresebb samánmestereknél, kik a nép előtt tudományukkal jeleskedni s a bálványszellemekre gyakorolt hatalmukat bizonyítani akarják — melyekben az istenség és a samán közt a gondolatváltás körülményes, olykép, hogy az istenség mindenekelőtt a népnek a samán szavaival bemutatkozik, aztán az idézés okát tudakolja, ezután a nép, vagy a samán előadja kívánságát, erre esetleg az istenség szabadkozik s a kívánság teljesítése elől kitérni akar, viszont a samán gyanakszik az istenség jóhiszeműségében, ellenvetéseket tesz és faggat, mire az istenség a samánt megkínózza. de utóbb mégis sok bonyodalom után az ügy tisztázódik s a samán a nép előtt közölheti az istenség akaratát, föltételeit vagy tanácsát s mindezek után végül a nép is kifejezheti hozzájárulását vagy nem tetszését a nyert válasz fölött. Bemutatjuk itt e képzetek igazoló adatait a feljegyzett istenidéző szövegek s néprajzi tudósítások nyomán.

I. A megjelenő bálványszellem önönmagát magasztaló szavakkal bemutatkozik a népnek, mint a Paszét-bálvány munkeszi idéző igéjében (II : 415—6), hol ezeket mondja: „Erdőből alászállott erdei hét mēnkw, Felső-Aranyos dicsó atyánk e szent földrésziünkre igézett hajdan bennünket; kiknek kezeink, lábaink egy [anyaméhből] születtek, mi hét mēnkw, oldalas világ hét oldala szerint, módos világ hét módja szerint forgolódnunk; szőrösszemű hét utsi, hét mēnkw lomblevelés galyak közt járó kis istenné, tüleveles galyak közt járó kis bálvánnyá ugyan hogy is váltunk volna mi?!“ Ugyanily mondókákkal jelenik meg egymásután öt bálványszellem a PÁPAY JÓZSEFTŐL közölt rontás elleni osztják idéző igékben (Osztj. Népkgy. 272—4), mindegyik előbb lakóhelyét (pl. „a földé végén levő táplálékos Pázét, vagy a halas Szák-folyó forrástáját“, vagy „a torkolatos tengerünk végén levő

menyasszony ábrázatú hét domb mögét“ stb.) emlegeti, aztán többje a maga jelzőjét mondja (pl. „én, kérges hátú erdei bálvány kis fia“; „én, hegyi menk, erdei menk fürtös fejedelemfi“; „én, szárnytolla hullott szentséges sasképű Aranyos, asszonyvéres, férfivéres bűnhödéshezó isten“); végül többféle változatban arról szólnak, hogy „a más vidéki emberfiak lakta arasznyi vastag mocskú ház zugához vendégemberhez, nászolóemberhez illő vigasságos útát“ tettek, egy pedig e helyett, mintha félelmet akarna kelteni közönségében, ezt mondja: „Leánykaczajra, fiúkaczajra, én bűvös isten [csak] nem idézttem!“

II. *A bálványszellem az idézés okát tudakolja a samántól, vagy a néptől*, pl. a lopmúzi isten és a Paszét-öreg idézésénél a következőképen: „Minő kóros hűsnek kórja, minő beteg csontnak betegsége ért benneteket?“ (II: 282, 416), vagy pedig ékesebb mondókával, mint a Jütimszász-falvi „Szent fejedelemfi“ idézésénél, ki így szól: „Fiúcskák, fiúcskák, mint egybegyült lúdfalka, mint egybegyült réczefalka gyűltetek ti egybe; ugyan minő inségetek, minő szükségetek van!? Fiúcskák, fiúcskák, én hegyi misz-férfi galléros ruhám szárnyát, én erdei misz-férfi anyám varrta eleven nyusztal telt ruhám szárnyát im kiteritettem. Kedveskék, kedveskék, a lúd pipegő vigasságos hangján, a reggeli kakuk éneklő hangján ugyan énekeljetez nekem fiúcskák. Ha folyami lúd módjára pipegő szácskámát kinyitom: egy éj multával, egy nap multával erős csont, erős hús kerekedik elő a földből, kerekedik elő a vízből“ (II: 428—9).

III. *A samán, vagy a nép felel a bálványszellemnek, előadva az idézés okául szolgáló bajt*, pl. az utóbb említett idézésnél e szavakkal: „Ez a nyomorúságunk, ez a szükségünk van nekünk, e miatt könyörgünk: boldog (jó) nap kell nekünk; ép láb, ép kéz kell nekünk“ (II: 129—30). Vagy a lopmúzi isten megjelenése esetében így: „Mi rajtunk, lám, a fekete száju alvilági járványvész vesz ím erőt, hogy főleméssen; kóros hús kórját, beteg csont betegségét vonszoljuk“ (II: 282) s a Paszét-öregében: „Ha kóros hús kórja, beteg csont betegsége nem ért volna bennünket, mi benneteket hogyan idéztünk volna?! Kötél[-fonásra való] kákát termő szent földemre... ezt a Tárém rendelte, Kworész rendelte igaz igézetemet im lehelyeztem; eleven jür-, eleven szösszél-állattal igézetes szent földemen eleven jür-, eleven szösszél-állatod hadd ússzék tova! Valahogyan bennünket ért kóros hús kórjáért, beteg csont betegségéért *téged illető véráldozat kell-e?*“ (II: 416—7). Az utóbbi szavakban az a gyanú van kifejezve, hogy talán a bálványisten áldozatért sóvárog s csak erre való figyelmeztetésül küldi a kórt híveire. Más helyütt ugyanez istenséget kedvesebb szavakkal fogadják ekképen: „Erdei útsika, hegyi útsika, megjöttél? Zsenge kezű kis magzatkám, zsenge lábú kis kedveském madárka-lelkét ha megmentenéd (főlemelnéd): akkor neveznélek téged igazán bálványnak, istennek!“ (II: 425—6). Szint-ilyen tartalmúak az északi osztják idéző igékben a samán szavai, pl. abban, melyet a *Kaltps-anke* istennőhöz intéz: „Éjféli ételáldozatos istennő, hajnali véráldozatos istennő, bűvös *Kaltps* haragos istennő! Magad bírta fiacskádat, csecsemődet evő bálvány, ivó bálvány sok fiaddal megfogattad. Hát-erőt, mell-erőt toldó istennő, te kívüled a szárnyas száz, lábas száz bálvány sok fiad hogyan is ragadta meg?!“ (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 268). A rontás elleni igézetben a samán ekkép intézi panaszát a Pázét-öreghez: „Táplálékos Pázét folyóm forrását őrző erdei menk, fürtös fejedelemfi, más vidéki férfi egy uradnak, más vitzájéki férfi inséges kezű egy magzatodnak sok fürtű boldog fejet szava tudó, mondása tudó ügyes úr az alvilági ludas tóba, az alvilági réczés tóba csontos rénbika javával együtt im beleüvöltette“ (u. o. 274). Az Arany-Fejedelem idéző igéjében a samán arra kéri az istenséget, hogy „hegyi tündérekkel, erdei tündérekkel teli háza zugából

lúdlábnyi magasságú alacsony szánkájára ülve“ paripájával odajöjjen, majd szavait ekkép folytatja: „E pólyabeli kis fiacskádnak egykoron [még] a tisztátlan(?) füves fészekben, vesszős fészekben (vagyis a bölcsoében) fürtös feje jeles darabját aranyos kötelű hét csomóval neked bogozták (az istenségnek ajánlották). Most hogy téltre vált az idő, téli víztől ázott nehéz fa gyanánt miért sanyargatod? Hosszú ruhaujjú ruhaujjas király, hosszú ruhaszárnyú ruhaszárnyas király, a te felséges Égatyádtól neked ígézett ruhaujjad mögének három oldalával, fejedelmem, oltalmazd meg. Ha nem tőled származott megrontás érte őt, akkor hát melyik félen levő szárnyas száz bálvány sok fiadnak széltől hullámos szentséges gyomra feszült meg (vagyis mely istenség haragudott meg)? E pólyabeli kis fiacskát melyik földrész felől fogyasztották le félcsontra?“ (u. o. 269—70). E végső szavakkal a samán mintegy előre szájába adja a bálványistenségnek a mentséget, hogy nem ő, hanem valamely más szellem okozója a bajnak.

IV. *A bálványszellem kitérni akar az eléje terjesztett kívánság teljesítésétől, illetve az ügyet más istenségre hárítja, mint a Paszét-öreg* következő válaszában: „Bálványok között, istenek között járó gyors útra honnan szerezzek módot?! Bárha oldalas fának hét oldala szerint, módos fának hét módja szerint forgolódom (vagyis: akárhogy igyekszem s ügyeskedem), bárha a mindenfelé levő szárnyas sok istent, lábas sok bálványt a lombleveles fa hét közében mind nyomozgatom, a túleveles fa hét közében mind keresgélem: a lombleveles fa, a túleveles fa hét közéből semmiféle módos fának módját ki nem eszelhetem, semmiféle szeres (oldalal) fának szerét nem ejthetem (nem birom), semmiféle tanácsos állat tanácsát meg nem találhatom“ (II: 417—8). Egy másik változatban ugyanez az istenség a kérésre ekkép szól: „Óh nem, óh nem! Én bár erdei utsika, hegyi utsika vagyok, megtenni én ezt nem birom; Numi-Târem atyácskámhoz hozzá könyörögjete, Felső-Aranyos apácskámhoz hozzá siránkozzatok“ (II: 426). Hasonlóképp mentegetőzik s kitér a tőle kért segítség teljesítése elől Paszét-öreg a rontás elleni osztják idéző igében (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 274), hol a samánhoz ily szavakat intéz: „Az ő (t. i. a beteg) birtokában levő tiszta ezüst ábrázatu sok Aranyosa (értsd: ezüstlemezzel borított arcú sok bálványa) közül kiválasztani való jó tavi hal módjára, onnan hadd válasszon [t. i. bálványszellemet a kívánt munkára]; nyuszt kereső . . . eb módjára hadd keressék ők [a rontó szellemet]; mi a más vidéki férfiú, fiunk bírta csinált fa sok jól alkotott dolgát (t. i. megrontását), kóros fa sok jól alkotott kórját irányzott czélú bűvös nyíl hét jó végével mi nem irányoztuk, czélzó vasú bűvös nyilat mi nem czéloztunk. Más vidéki férfi egy uram, a füled mögi porczogóval jól hallgasd meg! Szava tudó ügyes úrfiútól (értsd: egy rontást mondó samántól) fürtös alakod jó darabja finom ezüst javával együtt termetes férfi termete nagyságában im meg van öntve. A más vidéki emberem bírta földje bűnhődésszerző föld, vize bűnhődésszerző víz végéhez ragadó karmú bűvös állat módjára mi nem ragadunk“ (értsd: azt a tájat nincs módunkban bántani, érinteni, túl esik hatáskörünkön). Az Arany-Fejedelem a fent említett idézésre szintén oly értelemben felel, hogy a betegség okozóját nem tudja: „Talán — úgy szól — az egy szeren levő sok úrnak (vagyis valamely bálványszellemnek) kézzel csinált kezes dolga, lábbal csinált lábas dolga érintette“, vagyis rontotta meg a beteget (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 270).

V. *A samán kétkelkedik a bálványszellem szavainak igazságában s megütközéssel felel vissza pl. a Paszét-öreg fenti szavaira a következőképen:* „Három férfi korabeli, négy férfi idejebeli mēnkw-vé lettél (vagyis: annyi idő óta élsz már, mint három-négy férfi egymást követő nemzedékekben): hogyan van az [mégis], hogy szeres fának szerét nem ejtheted, módos fának mód-

ját ki nem eszelheted?!“ (II: 418—9). Igen tanulságos a magyarázat, melyet az idéző igének e részéhez a közlő fűz. „A bálványszellem — mondja a vogul értelmezés — *kezdetben valótlanosságokat fecseg, tréfát űz [a dologból] s nem akarja igazán megmondani [hogy miképp lehet a bajon segíteni]. Azt feleli, hogy ő fölötte is van sok bálványszellem, mire a samán őt ama más bálványszellemelekhez küldi. Ő [azonban] attól fél, hogy a többi (más) bálványszellemelek földühödnek ellene. Azután sok a járnivalója [az ügy miatt], egyik helyről a másikra küldik. A samán [mindamellet] szorongatja a bálványszellemét, mire emez haragosan elmegy ama fölötte levő bálványszellemelekhez s a beteg ember bűnhődésének oka csak akkor derül ki; akkor mondja: állítsatok szarvas állatból hét véráldozatot“ stb. Kiegészíti e magyarázatot az az észrevétel, mellyel a közlő ugyanez idéző igének ama részletét értelmezi, melyben a samán „szent földjére lehelyezett Târem rendelte, Kworész rendelte igaz igézetére“ hivatkozik s azt kéri, hogy az „eleven jör ússzék tova“ (II: 417). E szerint „az idéző ember bálványát esketi, hogy ne tévedjen el [az igazságtól]; azért mondja, hogy engem Târem rendelt a varázslásra, im én téged most szent helyemre igézlek, ne tévedj, igaz beszédet beszélj! Hogy az eleven jör tova ússzék, azért mondja; mivel ha nem űszik, a bálványszellem csak csacsog, hazudik“. A bálványszellem rosszhiszemű közléseiről FINSCH-nek is van tudomása, ki szerint — mint ezt fentebb is érintettük — a dobverések részben az ily eljárás megtorlására valók, a mennyiben az idézett bálványszellem annyi ütést kap a felsőbb bálványszellemelektől büntetésül tanácsuk helytelen továbbításaért, a hány ütést a samán a dobra mér.*

VI. *A bálványszellem a samánt megkinozza*, mely képzetre jó alapot nyújt a samánnak görcsös vonaglása a rémület alatt s feltűnő rosszulléte az idézés után. Már NOVITZKIJ írja, hogy midőn a bálványszellem a megkötött samánhoz megérkezik, „az ülők kifutnak a házikóból, ott hagyván a megkötött varázslót, kit az elővarázsoltt szellem megragad, alulról fölfelé emel s mindenféle kínzásokkal gyötör: azért is kötik meg őt, hogy ez a dühöngő kínzástól sehová el ne menekülhessen, a midőn t. i. elpusztulna. Néhány óra múlva — így folytatja — a tisztátalan szellem, mint a hamisság atyja, fülébe juttatván a hamis jóvendöléseket, elhagyja őt; ő pedig alig-alig élve megszabadul a kínzásoktól, távozik s hirdeti hamiskodva a jóvendőt“. Ilyes történetet kétszer is jegyez fel e szerző az orosz hittérítés leírásában. Az egyik az atlími jurták osztjájainak megkeresztelése alkalmával esett meg, midőn egy asszony épp a keresztelés szertartása alatt hirtelen „összeesett, mintha halott volna“. Midőn ájulásából felocsúdott, „megkérdezték, hogy miképp szállotta meg ilyen ördöngösség s erre ő azt nyilvánította ki, hogy előbb a maga gonoszhitűségében meg volt bűvölve rossz szellemétől, ezért — úgy mondá — valami kór nyugözött le, de most elhagyott“. A másik esetről Javlak samán tett tanúságot ugyancsak megkeresztelkedése alkalmával, ki azt mondotta a hittérítőknak, hogy megérkezésük előtt „elővette őt az ördög (t. i. bálványszelleme), sokáig kínozza s megverte, ilyen szavait hallatván: Eddig veled voltam, most pedig te eltaszitsz engem; ha te ellem az igazság tanújeleit fogod nyilvánítani, testeden súlyos kór fog jelentkezni“. FINSCH értesülése szerint (553. l.) a samánnak ugyancsak sok fáradságába és vesződésébe kerül, míg bálványszelleme útján az ártó démonokat leküzdheti; e munkába néha egészen beleizzad, elájul tőle s beteg lesz; ilyenkor arra kéri az Istent, hogy több erőt adjon neki s ez elküldi bálványszellemét, hogy kijelentse, mikor jön segítség. Böven tudósít e tárgyról GONDATTI (13, 14. l.), „ki szerint a samán idézés után felholtan szokott végigterülni a földön az erős kínzástól, mellyel az előidézett bálványszellem nyomorgatja; e mellett meg szokott történni, hogy a samánnak egész teste össze-

van szurkálva nyílhegyektől, melyekről azt állítja, hogy a bálványszellem szurkálta össze. A tüzet meggyújtani ily alkalommal semmikép sem szabad, mert különben a vonaglásban vergődő félholt samán mindenestre meghal, még pedig csakhamar. Egyszer egy samánnal a maga állítása szerint az történt, hogy a bálványszellem nyíla keresztülment egész testén a szívtől fogva sarkáig s mindamellott ő életben maradt sértetlenül, sőt ezután egészségesebb lett. Egy más alkalommal azt látták egy samánnal, hogy idézés idején apró, hegyesfejú menkwek bujkáltak elő szájából. Utalhatok e pontnál arra a személyes tapasztalatomra is, hogy a Paszét-öreg idéző igéjét közlő samán a közlés ideje alatt egész testében remegni kezdett, majd rémesen felordított, azt adván okul, hogy a Paszét-menkwek megjelentek s nyíllal bökösik a karját; kapkodott is karjának ahhoz a helyéhez, hol érzete szerint a nyílak érték, mintha nagyon fájna. Egyes samánoknak varázslás közben végbevitt műveleteiről csodás híreket terjesztenek nemcsak vogulok és osztjások, hanem a köztük lakó oroszok is. Egy osztják samánról pl. GONDATTI azt hallotta (14. l.), hogy miután egy beteg érdekében egész éjjelen át varázslást üzött, reggel a keze egy vékony késsel keresztül volt ütve s vér is folyt a sebből bőségesen. A nap folyamán a samán arra kérte az orosz kereskedőt, hogy adjon neki pár rőfnyi különféle színű vásznat, melyet hála jeléül az istenségnek szánt azért, hogy betege meggyógyult. Estére a samán kezén nyoma sem volt sem vérnek, sem sebnek. BELJAVSZKIJ szerint „többen a híresebb samánok és samán nők közül szemfényvesztő mesterségekhez is értenek, jelesen kést döfnek hasukba ártalom nélkül, kiforgatják alsó és felső szemhéjaikat, rénből készült fonalat fűznek az orrukon keresztül a szájüregbe s a fonalvégeket csokorba kötik, mások vagy tíz darab vaskarikát s görbeszeget nyelnek le, négy vagy hat embertől fojtatják magukat s midőn már holtaknak látszanak, fülugranak és még nagyobb dühvel folytatják mutatványaikat“ (I. itt I : 0158).

VII. A segítséget kereső ember a kívánságát teljesíteni vonakodó bálványszellemtől tanácsot kér arra nézve, hogy immár melyik más bálványszellemmel forduljon. Ez történik a többször idézett rontás elleni osztják igézéskor, hol a beteg a Paszét-öreghez, miután emez kijelentette, hogy a szóban forgó földtájhoz „karmos állat módjára nem ragadhat“, vagyis hogy oda hatásköre nem terjed, ekkép szól: „Kedves Aranyosok (t. i. bálványszelleme), ha ti nem ragadhattok oda, hát kit rendeljünk meg?“ (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 275).

VIII. A samán egy vagy több, magukat segítségre képtelennek jelentő bálványszellemmel visszavonulása után más bálványszellemet idéz. Ily esettel találkozunk a Paszét-öreg munkeszi vogul idéző igéjében (II : 419), hol miután az egyik előidézett Paszét-ménkw magára nézve akkép nyilatkozott, hogy minden fáradozása mellett „semmiféle tanácsos állat tanácsát meg nem találhatja“, újabb három nagy menkw jelent meg a Paszét-bálványcsaládból, kik a kívánt tanácsot megadták. Szintígy látjuk az Arany-Fejedelemnek egyik följegyzett osztják idéző igéjében, hogy a samán ez istenségnek ama kijelentése után, hogy a baj más bálványszellemtől eredhet, egy „másikat“ (t. i. más bálványszellemet) idéz elő ily szavakkal: „E száz rénbika futkosta táplálékos Ob folyóm oldalán lefelé haladó csónakos férfi, csónakos Varyém te vagy igézve; vas keresztpántos, fürtös Aranyos, te vagy igézve“ (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 270). Az előhívott szellem megjelenik s a kérést teljesíti. A rontás elleni osztják idéző igében — mint már fentebb említettük — őt bálványszellemmel jelenik meg s tűnik el egymásután, míg utóbb a samán a legelsőben előhívott istenséggel kezdi meg az ügy tárgyalását.

IX. A megjelenő bálványszellemmel mindenelőtt azt a követelését hangoz-

tatja, hogy kívánt áldozatát haladéktalanul megadják; így a Paszét-bálvány többször említett munkeszi idéző igéjében e szavakkal: „Nekem, véráldozatot fogyasztó véráldozatos Aranyosnak, ételáldozatot fogyasztó ételáldozatos Aranyosnak, este kért véráldozatomat reggelig ne halaszd, reggel kért véráldozatomat estig ne halaszd!” (II : 420). A nép e felszólításra visszafelel: „Ételáldozatos edény, ételáldozatos üst gőzét [hiszen] mi a minap is fogyasztgattuk [számodra]!”

X. A bálványszellem értésére adja a samánnak tanácsát s ezzel együtt rendszeren a hozandó áldozatokra vonatkozó kívánságát, így pl. Ajász isten e szavakkal: „Nyomorúságos subájú sok szegénykém, kezetekben, lábatokban tökéletesen egészségesek legyetek! Ezután egybekötött háromszáz szarvasállatotokat öljétek le s utóbb ezt a tarka lovatokat öljétek le. Majd azután egy akasztóíves hét üstöt akasszatok [tűz fölé]: én a gőzölgő edény gőzét fogadom, a füstölgő edény füstjét fogadom. Azután e háromszáz szarvasállatom bőreit újonnan nőtt kis fa ágára akasszatok fel, ennek a tarka lónak a bőrét szintén oda akasszatok föl: Felső-Aranyos atyátok jó szemmel fogja nézni, Felső-Aranyos apátok kegyes szemmel fogja nézni” (II : 17). Hasonló a lopmuszi isten kijelentése: „Egy kötélre kötött hét szarvasállatotokat, hét patás állatotokat Felső-Aranyos atyátoknak [szánva] oda öljétek le: gőzölgő edény gőze, füstölgő edény füstje hadd hatoljon fel. E szarvasállatok, patás állatok bőreit újonnan nőtt kis nyirfára akasszatok föl; ezután a kórnak ruhaszárnya, a betegségnek ruhaszárnya elsimul. Nekem pedig három szarvasállatot, három patás állatot hozzatok véráldozatul. Miután ezt a három szarvasállat-áldozatot meghoztátok, a fekete-szajú alvilági járványvész, fekete járványvész azonnal megszűnik. azonnal lecsillapszik (elsimul” II : 282—3). A Paszét-öreg így szól: „Szarvasbika véráldozatos terecskét, patásbika ételáldozatos terecskét keressetek ti; egy kötélre kötött hét véráldozatocskát üssetek le ti oda, egy kötélre kötött hat véráldozatocskát állítsatok ti oda: leány élete attól fog majd megtoldódni, fiú élete attól fog majd megenyhülni” (II : 427). Vagy egy bővebb változat szerint: „Fiúcskák, fiúcskák, *íme nektek mondandó minő üzenetes állat üzenete van nekem. minő híradó állat hírszava van nekem*: itten ülő legfőlebb négy nap alatt egy kötélhez kötött hét véráldozatot keressetek, hat véráldozatot állítsatok. En a gőzölgő edény gőzét, a füstölgő üst füstjét fogadom. Azután eme szarvasállatokból álló hét véráldozatotok bőrét Felső-Aranyos atyátok számára függesszétek föl, Felső-Aranyos atyátok hadd nézdegélje. Ezek után nyilfegyveres három magzatkám, ijífegyveres három édeském, leánynak járnivaló, fiúnak járnivaló egyenletes egyenletes földön járjatok tovább, álljatok tovább!” (II : 420—421). A jutim-szász-falvi „Fejedelemfi” a néphez intézett válaszában nem emleget áldozatot, hanem csak ezeket mondja: „Fiúcskák, ha én hozzám könyörögtök — egy oldali szárnyamat ha meglebbentem (viszem): a föld egész nagyságában megfordul; más oldali szárnyamat ha meglebbentem: a víz egész nagyságában megfordul. Ha tavi aranyos, obi aranyos szent kedvem kerekedik, ha jobb kezem fogta hét rojtos szent ostorom meglegyintem: az álló szent föld egész nagyságában megmozdul. Meleg subám, meleg sarum melegével hadd gyarapodjék csontotok, hadd gyarapodjék húsotok!” (II : 430). Ugyancsak hallgat az áldozatról az Arany-Fejedelem idézésénél szereplő „csónakos *Vagyém*” nevű bálványszellem osztják igéje, mely előljáróban a felpanaszolt betegség okát közli, ekkép szólván: „Egykoron a rokonságban levő sok úr fölemelkedő gyíkom végét öt ujjú lábbal eltaposta: így érte őt a szélnek nagy erős heve”; majd így folytatja: „Bölcsöbéli kis magzatom ha megsajnálom, beteghús metsző fejedelem létemre [betegségét] elmetsem (megszüntetem) s a kis nőnek, kis férfinak járnivaló egyenletes utat tovább

járja; egykoron az éjjeli ételáldozatos istennő, a hajnali véráldozatos istennő anyánk a vasas nagy mély rovást idáig hogyan róttá volna?!“ (t. i. még továbbra róttá életének határidejét; PÁPAY J. Oszty. Népkgy. 270—1).

A bálványszellem szavait természetesen csak a samán hallja, illetve véli hallani, ki azokat nyomban közli az áhítatos csendben figyelő néppel. Míg a samán eszénél s ép érzékénél van, a bálványszellem mondását, úgy szintén a népnek, vagy önnönmagának hozzáintézett szavait abban az ékes költői alakban adhatja elő, melyet az idéző igék följegyzett szövegeiből ismerünk. Ha azonban erőt vett rajta a réület s ő önkívületben terül el a földön, vagy görcsös vonaglásban hánykolódik, beszéde összefüggés nélküli érthetetlen szavakból és hangokból áll, melyeket nagy érdeklődéssel les a hallgatóság, mert képzeletével kiegészítve abból következtethet annak a tárgyalásnak tartalmára, melyet a samán a bálványszellemmel folytat (GONDATTI 12. l.). CASTRÉN értesülése szerint a samán, midőn a bálványoszlop előtt varázsol, annak bemutatására, hogy a bálvány vele tényleg emberi módon beszél, ez elé egy ingó pálcza végére erősített lógó szalagot helyez s ha ez akár véletlenségből, akár a samán hozzájárulásával hirtelen meglibben, a nép ebben nyilvánvaló jelét látja annak, hogy a szalagot a bálvány lehellete mozgatja, vagyis hogy a bálvány avatatlan fülnek nem hallható hangon szól a varázslóhoz (Reisen im Norden, 338).

XI. *A bálványszellem az öt idéző néptől köszöntő szavakkal távozik*, mint pl. Ajász isten e mondásában: „Ezután a magatok-lakta asszonyos házatok, uras házatok tájékára menjetek Tárémmal: két üdvözet, három üdvözet!“ (II : 18). A lopmúsi isten bucsúszava: „Kór szájától [ment] maradt három szegénykém, most ép kézzel, ép lábbal menjetek Tárémmal!“ (II : 283). A rontás elleni osztják idéző igében a Szigvafői öreg menésekor ekképen szól: „Nyilat fogó egy úrfiam, továbbra levő jó egészségben élj; én a táplálékos Szigva folyóm forrásához hegyi menk vontá hosszú lépést vonok oda“ (PÁPAY J. Oszty. Népkgy. 276). Ugyanott a Paszét-öreg vég-szava: „En kinek hétfogású asszony unokája nevem hírlík, az apám igézte fogas állatbőrrel takart házam zugából, az atyám igézte karmos állatbőrrel bevont házam zugából a formás derekú derekas állatom bűvös hátára, én úri voltomban im felülök; inséges kezű sok uram, továbbra levő jó egészségben legyetek mindnyájan!“ (u. o.).

Midőn a bálványszellem távozik, előtte a nép — a bálványtartó szekrény rendes helye, a vendégrekesz felé fordulva — fejet hajt. Ily főhajtással tisztelik a bálványt egyéb alkalmakkor, így különösen az áldozatoknál is.

Az istenidézés végső művelete az istenség akaratának, illetve tanácsának kihirdetése, mi többnyire szintén az idéző igék költői nyelvéen történik. A samán ily közlésének példáját találjuk a „Kanyising-gazda színjátékában“, hol „az igaz szemű szemes bűbajos“ varázslatának eredményét ekképp mondja: „Neked, Kanyising-gazda, hogy nappali ladikos, éjjeli ladikos vadászatod szerencsés útja kitől van megbűvölve, [hát] a melyet atyád hajlongva imádott, az az ételáldozatot fogyasztó rettenetes ételáldozatos bálványod, ő bűvölte meg. Ezután vékony posztó sok göngyölegjét göngyölgesd te, vékony selyem sok tekercsét tekergesd te (a bálvány részére); ennek utána ételáldozatos üsttel, ételáldozatos esészével rendezd te ételáldozatot. Annak utána éjjeli ladikos, reggeli ladikos vadászatod szerencsés útját járd csak te, Kanyising-gazda, annak utána figyelj meg csak!“ (IV : 249). Egy másik idevágó adat olvasható a medvénekekben, hol a samán szerepű „rozomák-asszony“ a lesóványkodása okát kutató medvének az „igaz varázsige végét im így varázsolja“: „Karma telt karmos

állatfiúcska a ki vagy . . . te a minap Felső-Ég az én atyámnak . . . este tanított, reggel tanított tanítását elfelejtetted . . . Felső-Fehér a te apuskád embernek fejszejelzetes, késjelzetes területét bántanod megtiltotta; de te [mégis] midőn lihegve élő ember fölpeczkelte zöld fa hátú hátas csapdát találtál, melleddel elhordtad; . . . tavi táplálékkal, obi táplálékkal teli éléskamrát találtál, melleddel elhordtad; . . . ember jeges tetemét, havas tetemét találtad, melleddel elhordtad. Atyádnak ama tanított tanítását eszedbe kellett volna vened, akkor most egy vessző, egy fűszál föl nem emelne . . . Hanem mostan ne zúgolódjál tovább, . . . ne félj kedveském, már ezután nem fogsz elveszni“ . . . s itt következnek a további teendőkre s életmódra vonatkozó tanácsok (III:86—90, 28—30).

Az istenség követelménye a samán tolmácsolása szerint rendszeren áldozat, vagy ajándék, melynek mértéke néha oly nagy, hogy az áldozók beleszegényednek. Láttuk fent, hogy Ajász-isten nem kevesebb, mint 300 rénszarvast s ezenfelül még egy tarka lovat (mit messze földről nagy áron kell az északi voguloknak és osztjakoknak megszerezniök) követel híveitől (II:17). A lopmuszi isten hét rénszarvassal éri be (II:282). A Világügvelő-férfiúnak egy idéző igében hét rénbikát és hét lovat ajánlanak (II:319). egy másikban hét véráldozatot és hét ételáldozatot emlitenek (II:357—8). A Paszét-öreg is hét véráldozatot kíván (II:421, 427). Gondatti a következőket írja e tárgyról (15—16. l.): „A samánok legfőbb pártolói és védői a pogányságnak, mely a mai korban a részegeskedés mellett egyik főoka a vogulok és osztjakok elszegényedésének, minthogy minden istenidézés s minden jövendőmondás a velük kapcsolatos nagyszabású áldozatok miatt nagy kiadásokkal jár. A samán nem ritkán nagy kívánalmakkal lép a nép elé, azt állítván, hogy az istenség pl. öt darab czobolyprémet, egy vég vörös vásznat, öt font rézből való ékességet s több hasonló kisebb-nagyobb értékű holmit követel; vagy hogy egy rénszarvast, illetve egy lovat kíván, melynek hóka legyen a homlokán, hátán, vagy lábán. A bennszülött nem nyugszik mindaddig, míg a rendeletet nem teljesíti: munkába szegődik, eladja mindenét, de bármily keservesen, előszerzi a mire törekszik s megvalósítja az istenség kívánalmát, vagy helyesebben szólva a samánnak ötletét. Még ha meghalt is a beteg, kiért a varázslást rendezték, kötelességüknek tartják az elhunytak rokonai, hogy az eléjük szabott áldozati követelménynek megfeleljenek.“

Ez a varázslás útján eszközölt istenidézésnek, a *pēni*-nek rendes típusa, melytől különbözik az áldozatok alkalmával rendezett istenidézés (*sätül*), a hol már nem az istenség akaratának, tanácsának, vagy a jövendőnek kitudása a cél, hanem az istenségnek kérése, az imádság s az istenidézéssel kapcsolatos műveletek, illetve képzetek is másneműek. Van az istenidézésnek még egy egyszerű harmadik módja, melyet a hirtelen bajba kerülő s megszorult ember alkalmaz. Ilyet említ egy sorsének, melyben a szerelmes ifjú éjnek idején nagy veszedelmek között kedveséhez igyekszik férközni s e végből az isteneket idézi (*naij-gtēr kāsiti*) e szavakkal: „A kit valahol emlegettek, kelő napnak aranysugara, nyugvó napnak aranysugara, valamikép a te segedelmeddel hadd juthatnék oda ama leány közelébe!“ (IV:39). Ezt az idéző igét, melyet áldozati fogadalom kísér, az ifjú közlelése első kísérletének meghiusulta után, megismétli s ezúttal másféle újabb fogadalmat tesz, mire szándéka sikerül. Az előidézett istenek megjelenéséről és szaváról az énekekben nincs említés, nyilván mivel az efféle nem samántól eredő, úgyszólván profán idézetre alak szerint nem mutatkoznak s szavukat nem hallatják, ha különben a fogadott áldozat kedvéért ráállanak is az idéző kívánalmának teljesítésére.

Munkácsi Bernát.

Az oláhok kedd asszonya.

(Marți seara.)

— Második közlemény. —

I. Asszonyi teendőkre vonatkozó történetek.

A) Alsó-fehérvármegye:

Egy kedd estéjén fonó asszonynak a megjelenő *marți seara guzsaját meggyújtotta, őt elbólitotta*, vizes csebrét kiüritette s azzal a háziasszonyt leborította. (Elekes.)

Egy anyának volt egy édes és egy mostoha lánya. Ez utóbbitól megszabadulandó, egy este kamrájába zárta, s arra kényszerítette, hogy *fonjon*. a leány egyúttal egy *kakast* is becsempészett, s mikor a marți seara megjelent, a kakast megszóltatta, s *ezzel sikerült a szellemet elűznie*. A leány anygala megsajnálta sorsát, s egy szép völegényt juttatott számára. Az anya mostoha leányának férjhez menetelét a kedd estéjével hozta összefüggésbe, s ezért egy kedd estén édes leányát is guzsajostól a kamrába zárta, de nem volt szerencsés, mert a megjelenő marți seara a leányt *összevágta*. (Vlădbăza.)

B) Besztercze-naszód vármegye:

Kedd estéjén *fonóba* gyűltek az asszonyok. Miután el voltak készülve a marți seara látogatására, az esetleges bajnak akképen vették elejét, hogy az *összes edényeket szájjal lefelé borították*, de egy kis lábast ott feledtek a küszöbön. Nemsokára megjelent a marți seara, ráparancsolt a lábasra s ez kinyitotta az elzárt ajtót, miután azonban az összes edények le volta borítva, *nem tudott bemenni*, s eltávozott. (Marosborgó.)

Egy kedd estéjén *varró* nőnek az éjjel megjelenő marți seara *kezét* előbb *elzsibbasztotta*, majd *megbénította* s csak $\frac{1}{2}$ év múlva javult meg, akkor is azért, mert szombati napon *misét szolgáltattott*. (Alsóbalázsfalva.)

Egy asszonynak két *ikergyermekét* — mert kedd este dolgozott, a marți seara *megnémította*. (Kisrebra.)

Egy keddi nap estéjén egyik parasztasszony *szapult*. Szapulás közben megjelent az *ablak alatt* egy nő s az ablakot megzörgetve, bebocsátását kérte. A mit sem sejtő beengedte a marți searát, a ki a háziasszonyt jódarabig a *falra mászatta*, tűznél levő fazekát pedig szétvetette. (Alsóborgó.)

Egy asszony kedd este *font*, mire férje az erdőből haza jött, felesége *meghalt* — a marți seara *megölte*. (Oláhnémeti.)

Egy asszony kedd este *szapult*, s ezért a marți seara az üst tartalmával leforrázta. (Nagydemeter.)

Egy asszony kedd este *szótt*. Nemsokára megjelent a marți seara s az asszonyt kihívta. Férje megsejtve a veszedelmet, feleségét nem eresztette ki, mire a kedd asszonya a juhakolba menve, a *juhokat kibocsátotta*, *ledöntötte a kertet*, *egy öl fát teljesen széthányt*, hosszabb ideig settenkedett a ház körül, majd *éles sivitás* közepette távozott. (Les.)

Egy *bőjti* kedd estéjén egy asszony házi teendőket látott el. A bőjti kedd asszony, a *marți mare* ezért az *anya gyermekét megnyomorította*, lábát összezsugorította, s bár magas kort ért el, élete fogytáig törpe maradt.

Egy kedd estéjén dolgozó nő nyakán *sebek* ütöttek ki. (Borgóprund.)

Egy asszony kedd este *font*. Tizenegy óra felé abbahagyta munkáját. E pillanatban megjelent egy *kibontott, földig érő hosszúhaju* asszony, a ki, mivel a dolgozó nő már abbahagyta munkáját, nem bántotta, hanem keményen *megfenyegette*.

Egy asszony kedd este *szapult*. A tűz szakadatlanul kicsapott az üst alól, majd felborította s *szétvetette*. (Kisbudák.)

Egy leány kedden *naplementekor mosott*. Azon éjjel a marți seara *3 juhukat döglesztette meg*. (Monor.)

Egy asszony kedd estéjén *kendert tilolt*. Az *ajtón kopogott* egy asszony s beocsátását kérte s egyúttal *felajánlotta segítségét*. E közben átjött a szomszéd asszony, a ki a jövevényben azonnal felismerte a kedd asszonyát, észrevételét egyben közölte a háziasszonnyal, a ki félelmében eltávozott otthonról, s magára hagyta az idegent. Reggel az *ablakokat betörve*, s a szobában mindent *felforgatva* talált. (Felsőgorbó.)

C) *Hunyad megye*:

Egy asszony kedd este *szapult*. Mikor az üstöt le akarta venni a tüzről, *keze megbénult*. (Cserbel.)

Lányok *fontak*. Bejött asszonyként a marți seara, s a lányok egyikét *halálra tánczoltatta*. (Erdőfalva.)

Egy asszony kedd este *mosott*. Mosás közben *bejött egy idegen asszony*, a marți seara, s azt mondotta: „Látod e asszony azt a forró vízzel telt üstöt? Én a fejedhez vágom, miért dolgozol kedd este? A háziasszony férje azonnal észrevette a bajt, s így kiáltott föl: Hol a fejsze, hadd vágjam belé!” mire a megjelenő eltűnt. (Burjánfalva.)

Egy asszony kedd este *kőbujdosója*¹ alatt *málét sütött*. Miután egyéb teendője akadt, leányának meghagyta, hogy a málét sütés után vegye ki. Mikor a leány anyja meghagyását teljesítendő, a bujdosót felemelte, egy hang szólalt meg alóla, a mely azt mondotta a leálynak, hogy az vegye ki e málét, a ki betette. A leány anyjához futott s elmondotta a hallottakat. Mikor az asszony a málé után akart nyulni, a málé helyett két könyöklő kart látott, — a marți seara karjait, ki az asszony hajába kapaszkodva *halálra* czibálta. (Roskány.)

Egy asszony kedd este *font*. *Bekopogtatott* hozzá egy *idegen asszony*, a ki aztán a *fonásban segített*. Az idegen a kedd asszonya volt. Kezei olyanok voltak mint a nyüllábak, azonfelül lófarkkal bírt. Fonás után a háziasszonnyal tánczra perdült, s *halálra tánczoltatta*. (Tyei)

Egy asszony kedd este *mosott*. Mosás közben *bejött egy idegen asszony és segített*. A háziasszony észrevette benne a marți seara kilétét, s átfutott szomszédjához, a honnan nem mert hazajönni. Otthon maradt kis leányának azt mondta az idegen, hogy szerencséjére nem jött vissza édesanyja, — mert bizony megantitotta volna kedd esti mosásra. (Fintóág.)

Egy asszony kedd este, mely véletlenül összeesett karácsonyunk harmadnapjával (XII. 27.) házi teendőket végzett, mellyeknek utána nyugvóra tért. Éjjel

¹ A *bujdosó* kőből vájt fedő alakú sütő, s a szegényebb paraszt népnél a *sütő-kemenczét* pótolja.

felé erős nyomást érzett. Megébredtekor egy *nagy nőt* látott maga előtt, a ki ágyából kikeltette s a *falra mászatta*. Később eltűnt szem elől, de újra megjelent s az edényeket a *falról leverve*, a fal felét bemeszelte. (Algyógy.)

D) *Kisküküllő megye:*

Vannak oly nők, kik kedd estén egyáltalában nem dolgoznak, s minden nagyobb ünnepen megemlékeznek a marți searáról. E nők mindenike otthon az ünnepekre 3—3 czipót készit, mit „*pupuelr*“-nek neveznek. E czipók egyikét „kedd“-nek, másikat „szerdá“-nak, a harmadikat „péntek“-nek keresztelik el és süítés végett berakják a kemenczébe. Kivételük alkalmával behivnak egy mind-ezekről mit sem sejtő fiú **gyermeket** s arra kérik, hogy venne ki egy czipót az. A milyen nevű czipót vesz ki a gyermek, az napot életükön át munka megtartóztatással ünneplik meg. (Oláhbükkös.)

Ilia Zsófia, Jánosé, kedd este *vásznat szótt*. Dolga végeztével egy ismerőséhez ment. Hazatértében a szellemként megjelenő marți seara az út közepére helyezett rúdhoz oly erővel vágta, hogy az asszonyt alétlan vitték haza, s nemsokára meg is *halt*. (Oláhbükkös.)

Egy asszonymak — mert kedd este *font*, a marți seara *ábrázatát eltorzította* s ezenfelül az asszonyt *megnémitotta*.

Egy asszony kedd este *szapult*. A mint kitekintett a pitvarba, egy *szörnyeteget* látott maga előtt, a mitől annyira megijedt, hogy napokig feküdt betegen. E naptól kezdve kedd estéjén többé nem dolgozott. (Pánád.)

E) *Kolozs megye:*

Egy falusi asszony kedd este *szótt*. Lefekete után ágyafejénél szövést hallott. Meggyujtotta gyertyáját, de nem látott semmit. Gyertyafúvás után az előbbi hallomás újra megisméltődött, a mi nem volt egyéb, mint a marți seara *figyelmeztetése*.

A kedd asszonya a faluban több nőnek szövöszekén a fonalszálakat összevissza bagozta. (Szászfenes.)

Egy asszony kedd estéjén *varrt*. Varrás után nyugvóra tért, de arra ébredt meg, hogy a marți seara torkát fojtogatta, egyúttal azzal fenyegette meg, hogyha még egyszer házi teendőket merészelné végezni, *meggörbíti*, épp úgy, mint a hogy azt megeselekedte a faluban egy másik asszonnal is. (Bonchida.)

1860-ban Lepusan Péter neje, Iliana egy kedd este *font*, a miért hat hétig *feküdt* meg az ágyat. Javulása csak azután állott be, ha *megfogadta*, hogy kedd estéjén a munkától tartozkodni fog.

F) *Szolnok-Doboka megye:*

Egy asszony, — mert kedd este *dolgozott*, kezére *megebéult*. (Nagyilonda.)

Egy asszonyt, mert kedd estéjén *font*, a marți seara betegséggel sújtott. Három heti fekvés alatt a *hús teljesen leasszott csontjairól* s meghalt. (Somkút.)

Egy leány kedd este *fonóból* hazajövet találkozott a marți searával, a ki folyton kísértte és *fenyegette*, mert az este fonni merészelt. (Csicsóhagymás.)

Egy öreg asszony kedd este *előkészítette rokkáját*, felszerelte kenderrel, s hogy más munkához is fogjon, félretette. Éjjel az öreg asszony nem tudott elaludni. Hánykolódása közben megjelent előtte egy *öreg anyóka képében* a marți seara, erőssen *megfenyegette*, s rokkájáról a kendert kötélvastagságra *fonta* össze. (Lozsárd.)

Egy asszony a Gergely naptár szerinti karácsony- (XII. 27.) ba eső kedd este *szótt*. Munkája közepette láthatatlanul megjelent a marți seara az istállóban, hol a *marhákat* összezavarva, némelyiket a jászoly alá nyomta. (Árpástó.)

Egy asszony kedd estéjén *házi teendőket* végzett, miért is a marți seara azzal büntette, hogy kezeit, lábait lefelé csavarta s *nyomorékká tette*. (Négerfalva.)

Egy asszony kedd estéjén *szövéshez* fogott, bár szomszédnője figyelmeztette a marți searára. Szövés közben a láthatatlanul megjelenő marți seara dolgát végző asszonyunkat nagy erővel *kidobta az ablakon*. E naptól két éven át minden este *nehéz kór* vett erőt az asszonyon, s ebben halt el. (Oláhláposbánya.)

Egy asszony kezére, mert kedd este dolgozott, *megebénult*. (Nagyilonda.)

Egy asszony kedd este *font*. Fonás után nyugalomra tért. Alvás közben erős *harapást* érzett, de mire fölébredt, nem látott semmit. E harapást a marți seara tette, mert a háziasszony az este dolgozott. (Hetkéz.)

Egy téli kedd este parasztasszonyunk kis gyermekével anyjához ment *fonóba*. Hazajövet útjába egy *nyúl* került. Letette kis fiát, hogy a nyulat megfoghassa. A nyúl mely nem volt más, mint a marți seara, eltűnt, majd újra megjelenve, a földre tett gyermeket átugorta, ki azóta *félszeg* lett. (Hosszúmező.)

Egy asszony kedd este *mosott*. A megjelenő marți seara a lúggal telt forró üstöt fölborítva, az asszonyt összeégette. (Ördögösfüzes.)

Egy asszony, a mint kedd este *font*, őt hívogató hangokat s kiabálásokat hallott. E kiabálások a marți searától eredtek, s ezért az asszony munkáját abba hagyta. (Alsókosaj.)

Kedd estéjén egy asszony *font*. Fonása közben megjelent a marți seara, ki a fonalat orsostól, guzsajostól az asszony kezéből kikapva, földhöz vágta, s a folyosó végén levő rúdra csavarta. (Szamosujvár-németi.)

Egy asszony, mert kedd este ruhát *sulykolt*, *megőrült*. (Alparét.)

Egy asszony kedd este *szapult* s *megsikült*. Az öreg pappal misét szolgáltatott s ettől kissé megjavult. (Haragos.)

Egy asszony kedd este *font*. Fonás közben ablakát egy *nagy fehérasszony* megveregette, s a szobába menve a háziasszonyt *öszegymöszölte*. (Szita.)

Egy asszony kedd estéjén *mosogatott*; lefekvése előtt az ajtót elreteszelte. Nemsokára megjelent a marți seara s bebocsátását kérte. A háziasszony, mert elfeledte ajtója elzárását, ágyából szólott oda, hogy jöjjön csak be bátran. A marți seara azonban azt felelte: bemennék, de elreteszelted az ajtót, még pedig *fordítva tetted a reteszt!* Az asszony észrevette a dolgot, s nem mozdult, megmenekülését a fordítva elzárt ajtónak tulajdonította. (Rózsapataka.)

Egy asszony kedd este disznóinak *tököt főzött*. A megjelenő marți seara az üstöt fölborította s asszonyunkat összeégette. (Rózsapataka.)

Egy asszony kedd este *mosogatott*, s eközben korsójából vizet ivott. A marți seara ivás közben *száját* meggörbítette. (Szászszombor.)

Egy asszony kedd este *kenyeret sütött*, de a *tűz kicsapott* a kemenczéből, s a *házat körülfutva*, újra visszatért, az asszonynak baja nem esett.

Egy asszony, a mint kedd este inget mosott, megjelent a marți seara *szürke kutya* képében. Kinyitotta az ajtót, a ház közepére piszkolva vakkintás nélkül megfordult s elment.

Egy asszony, mert kedd este dolgozott, 9 évig feküdt betegen. (Pecsétszeg.)

Egy asszony kedd estéjén *inget mosott*. Bejött hozzá *asszony képében* a marti seara és *felajánlotta segítségét*, de nem volt köszönet benne, mert házi-asszonyunkat *fejével az üstbe nyomva összeégette*. (Kápolnásmonostor.)

Egy asszonynak, mert kedd estéjén dolgozott, *keze kicsavarodott*. (F.-Szentpéter.)

Egy asszony kedd este *font*. Bejött hozzá egy idegen asszony, a marti seara és *felajánlotta segítségét*, a mit el is fogadott. Fonás végeztével szövéshez fogtak. A háziasszony kis időre abbahagyta munkáját, átment szomszédjához, ujságolandó a jó segítséget. Szomszédnője azonnal tisztában volt a dologgal, s mert maga is kuruzsló, *javasasszony* volt, azt tanácsolta, menjen csak haza bátran, szórjon szét egy tál búzát, s kérje meg a jövevényt, hagyja a búza összeszedésére. A marti seara beleegyezett. Szemelgetés közben a kedd asszonya órája ütött, éjjel tizenkettőre volt, mennie kellett, de az asszonyt, mert a búzát még nem szedhette össze, bántódása nem eshetett. Dühében a marti seara *össze-vissza dobott* mindent a szobában, a kerítésre kiterített fehérműket földre vetette, s bárha *fehérbe öltözött asszonyként* jelent meg, *zúgó szél* alakjában távozott. (Tordavilma.)

Egy asszony kedd este *kenyeret sültött*. Hevítés közben a tüzláng kicsapott a kemenczéből, s a *szobában körül futott*. (Alsókosaj.)

Egy leány kedd este *font*. Egyszerre csak egy kriptából jövő *szellemi* lény jelent meg előtte és orsóját kikapta kezéből. A leány e különös erőnek engedve, orsója után ment, mindaddig, míg a szellemmel együtt a kriptában találta magát. Mert tiszta, *erkölcsös* volt, az ijedtségen kívül más baja nem esett. (Mánya.)

Egy asszony kedd este *font*. Gyönyörű holdvilág volt. Fonás közben *ablakánál megjelent egy asszony* s felajánlotta, hogy *segédkezik* a munkában. A háziasszony kapott az alkalmon, s bebocsátotta az idegent. Fonásukat szövés követte, majd mosáshoz láttak, üstjökben vizet forralva. Mikor a víz javában forrott, az idegen asszony, a marti seara háziasszonyát *fejével az üstbe nyomva megfullasztotta*. (Magyarláros.)

Egy asszony *mosott*, s e közben keze *megcsavarodott*, így volt véle fél óráig, csak miután *megfogadta*, hogy többé nem dolgozik, javult meg a keze.

Egy asszony, mert kedd este dolgozott, állkapcsa kimozdult helyéről, s mai napig is így van.

Egy asszony, mert kedd este dolgozott, *megnémult*, és csak miután *megfogadta* magában, hogy többé nem cselekszi azt, nyerte vissza beszélőképességét, de ehhez tetemesen hozzájárult a közben megtéetett misemondatás.

Egy nő kedd esténként dolgozott, s ezért *megőrült*. (Betlen vidék.)

G) *Tordaaranyos megye*:

Egy asszony kedd este fonóba hívta szomszédnőjét, a ki, mert varrni valója volt, nem ment át. Varrás közben hirtelen betoppant a marti seara. Az asszony kezéből kivette tűjét és szemébe szúrta, majd oly gyorsan, mint jött, eltávozott. Az asszony első meglepetésében nem érzett semmit, de annál nagyobb volt fájdalma, mikor szeméből kihúzta a tűt.

Egy asszony kedd este ruhát *szapult*. Szapulás után a tüzet kioltva szobájába ment. A mint betért, azon vette észre magát, hogy valaki szapuló *csebrét fejébe borította*, s erőssen rázta. Hátratekintve ijedten pillantotta meg a marti searát.

Egy asszony kedd este *szapult*. Az asszony képében megjelenő marti seara az ereszejtöt kinyitva *ségítségét ajánlotta* föl, de a háziasszony fölismerve a veszélyt, dolgát abbahagyta.

Egy asszony kedd este a *kályha csövét takarította*. Éjjel a marti seara asszony képében megjelenve, ollóval kezében az alvó asszony *haját le akarta vágni*. (Dumbráva.)
Szabó Imre.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Régi székely nóták és tánczok.

(Második közlemény.)

IX. Koldusének.

A - zért mon - dom nék - tek jól meg - hall - gas - szá - tok. A sze - gény ár -
vá - kat ne szo - mor - gas - szá - tok tok.

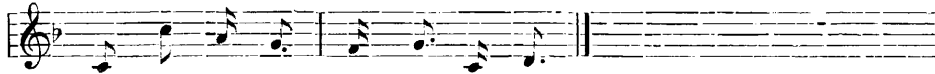
Mert a ki mennyekből gondot visel rátok,
Megbüntet titeket aztat tudhatjátok.

Egy szürke vak székely koldus volt Furulyás Ferencz bá, a ki Fenyéd és Udvarhely között járogatott 1866—7-ben koldulni, miközben reszkettetve és dünynyögő hangon furulyált az úton. Tőle hallottam kisdíák koromban. Az előző koldusnóta szintén egy vak koldustól való. Csik-Somlyóról származik 1869-ből, a hová évenként Pünkösdkor az összes Csik-Gyergyó-Háromszék kath. községei nagy keresztalja tömegekben szoktak volt búcsúra járogatni a Mária-képhez.

A koldusnóták, kivált ha azok valóban régiebb koldusnóták, azaz: valamely régi-régi dalmotivum változtatott visszhangjai, különös jelentőséggel bírnak nézetem szerint. A koldusok, ha nem is éppen hegedősök és igricek, és nótáik, ha nem is ösdallamok talán, de azért mégis sokat mondók; az ősi hagyomány fenntartói ők s a vándor énekmondók egyenes leszármazottainak tekintendők.

X. Katonanóta.

Ga - li - czi - a kö - ze - pé - be Van egy ka - szár - nya é - pit - ve,
Ab - ba van - nak a le - gé - nyek Ab - ba bú - sul - nak sze - gé - nyek

Ab - ba bú - sul - nak sze - gé - nyek.
E nóta az udvarhely-farkaslaki legényektől származik.

XI. Czigánynóta. (Székely lassú csárdás.)

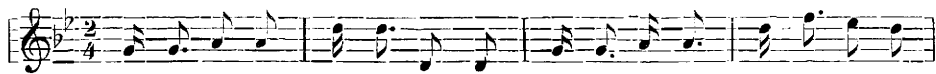

A mit 1870 körül az udvarhelyszéki falusi székely *czigány nótának* nevezett, annak mértékben és dallamban igazi typusa ez a nóta, azért vétetett ide fel. Feltűnő benne, mint igazi magyar sajáttság, a dallamfűzésnek csigavonalszerű kanyargása ereszkedő hangnemben, a mely tökéletesen megfelel a székely balladák verselési parallelizmusának vagyis az ősi bokorkifejezés kedvelt módjának. Érdekes benne továbbá a kötőíves vagy kaposos hangnem és a tétel átmenete, valamint a végső czifrázat, a melyről mint hangulati villámlásról, inkább mondhatni, hogy eredetien magyaros, mint azt, hogy magyartalan.

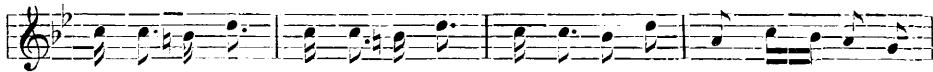
Voltaképen nem is egyéb ez a nóta, mint *lassú csárdás* a falusi szerelmesek tánca, a melyet párosan, férfi a leányt derekán tartva, a leány kezei a férfi karján vagy vállán, jobbra balra fordulva, néha bokázva, ritkán hajlongva, gyakran énekszóval szoktak táncolni. Gyermekkoromban sokszor hallottam falusi czigányoktól játszani ezt a nótát az udvarunktól nem messze fekvő tánczhelyről. Van benne bizonyos, némileg talán stilizált művészet, mondhatják erre a nótára, de még inkább a *Csüdüngelőre* a magyar zene kutatói. Meglehet, hogy van, meg lehet, de hát én bárminő észrevételre is csak azt mondhatom: *Így hallottam!*

XII. Fiafalvi halastóba...

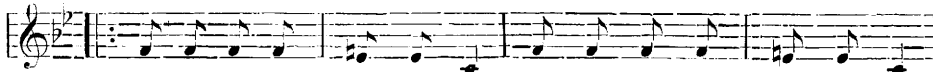
Lassan

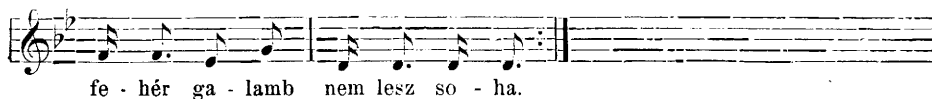
Fi - at - fal - vi ha - las tó - ba, Mos - dik két fe - ke - te csó - ka,

Hjá - ba mos - dik az a csó - ka, Fe - hér ga - lamb nem le - sz so - ha,

Tral - la - la - la la - la - la tral - la - la - la la - la - la

Ha az úton kettő megáll,
Fogja magát, engem pletykál,
Ne szólj meg mást, nézd meg, magad,
Az Isten veled is szabad. Trallala stb.

Ez az uteza bánatutca,
Bánatkövel van kirakva,
Azt a rózsám kirakatta,
Hogy ne járjak vígan rajta. Trallala stb.

Az 1870—80-as években az udvarhelyszéki középrendnek ez a dal volt a legkedvesebb nótája és lassú csárdása az akkori bálokban, tánczoszorúkban. Az úri cigányok vegyest fuvó és húros hangszeren, élénk tűzzel játszották és a játéknak megfelelőleg épp oly hetyke, pattogó kedvvel járta rá a fiatalság is. A székely úri osztály akkori zenei ízlésére nézve részemről ezt a nótát tipikusnak tartom, de egyszersmind megjegyzem, hogy az én ösztönöm szerint a dal refrainje *czigányos* hangnem.

Balásy Dénes.

IRODALOM.

Hermann Hirt: *Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. Erster Band, Strassburg, 1905. X. + 407. Nagy 8°.*

Őshaza, ősnyelv és ősi kultúra! Mily gyönyörű érzései ezek a nemzeti tudománynak; érezzük ezt mi is, a kik gyenge erőinkkel ugyanezért küzdünk, de még el nem érhattük azt, a mit már eddig is a szerencésebb és gazdagabb szláv-germán-román triász elért.

Hirt fent idézett művében két tételt bizonyít: az egyik, hogy az *indogermán őshazája a német észak-keleti Alföld*; a másik, hogy *e népek őskulturája sokkal virágzóbb volt, mint a miénk a mai tudomány ismeri.*

Mielőtt az indogermán nyelvekre, elterjedésükre és őshazájukra rátérne (II. rész, 74—198. l.), többnyire az *összehasonlító nyelvrészt* kalauzolása mellett, megállapítja az európai népeknek és ugyane földrész ősnyelveinek határait. Szerinte a történeti kor küszöbén még *hat* nyelvesoport létezett: az *iberiai* Hispaniában, a *liguri* Délfranciaországban és Itáliában, a *rhüto-etruszk* Itáliában és a *finn* északon. Ezekon kívül Görögország és Kis-Ázsia őslakóinak nyelve a *praehellén* és végre az *indogermán*. E nyelvekből mint esőkevény fenutartotta magát az iberiai baszk, a finn-magyar, a többi Európát pedig ellepte az indogermán (14. l.). Hogy mikor telepednek le az indogermánok szanaszét Európában, azt Hirt meghatározni nem tudja, mert erre a Kr. e. első évezreden túl egy irodalmi emlék sem vet valami derengő fényt (22. l.).

Egy dolog bizonyos, t. i. az, hogy az európai és különösen a germán a forró égöv alatt élni képtelen. Jellemző, hogy Észak-Amerika Egyesült-Államaiban északon a germán az uralkodó, délen a román; hogy a középkorban mily hamar pusztultak el a germán zsoldosok Itália ege alatt (24.). Másrészt útbaigazit — bár nem feltétlen helyes irányban — az anthropologia; különösen Deniker kutatásai alapján elfogadja Hirt, hogy van Európában 1. szöke, dolichocephális, magastermetű típus Európa északi részén (kimmer, germán), 2. szöke, subbrachycephális, kistermetű típus keleten (orosz), 3. sötétszínű, erősen dolichocephális, aprótermetű (iberi-szigetországi, földközi tenger-melléki) típus, 4. sötétszínű, erősen brachycephális, apró növésű a nyugaton (cevenni: kelta, liguriai, kelto-szláv, alpesi), 5. barna, subdolichocephális, nagytermetű típus (atlanti-földközi tenger-mellék) és 6. barna brachycephális, nyulánk típus (adriai vagy dinári) (31—34. l.). Európa összes népeit e csoportokba beosztani nem lehet; még Deniker maga is négy alosztályt ismer, s valószínű, hogy több típus már kiveszett, hiszen pl. a neandervölgyi koponya ez osztályok egyikébe sem sorolható.

A fajokról Hirt áttér az egyes nyelvcsaládokra. Ezek között első helyen tárgyalja az *iberiait*, de önálló kutatások híján csak regisztrál és maga sem bizik adataiban; folyton ingadozik, azt hinné az ember, hogy ez az egész bevezető rész egyes egyetemi előadások kritikátlan összetákolása. Ezt ő maga is érzi, de már csak későn (89. l. „Über die Herkunft und Wanderungen der im ersten Teile betrachteten Sprachstämme, sind wir schlecht unterrichtet“) Ugyanigy járunk Hirt vezetése mellett *Britannia* őslakóival, a *ligurok*-kal (pl. 44. l. „es hindert nichts, lässt sich aber freilich auch nicht beweisen, sie noch weiter in den Norden zu schieben“, vagy 45. l. . . . „zwar ist *entschieden* falsch und es bleibt *zweifelhaft* . . . immerhin aber *lassen* diese Auffassungen darauf *schliessen*“ . . .) Csupa ellenmondás után: „Das Ligurerproblem kann also in gewissem Grade gelöst betrachtet werden, während es in anderer Hinsicht vorläufig unlösbar ist“ (48. l.). Meg van oldva az a kérdés, hogy Dél-Európában volt egy régi néptípus, de nincs megoldva e néptípus származásának és elterjedésének a kérdése. Az *etruszkokról* azt referálja, hogy ma már senki sem mondja e népet indogermánnak (51. l.), de különben az etruszk kérdés is az antik néprajz legfogasabb talánya (57.). Épp oly kevéssé oldja meg Görögország és Kis-Ázsia őslakosságának a kérdését. Ne csodálkozzunk ezek után azon, hogy 1905-ben a *finn* nyelvcsaládról szólva, rólunk magyarokról („die herrschende Klasse in Ungarn“) az *1890-iki* népszámlálás adatait használja (70. l.).

Kijutva az indogermán nyelvcsalád vándorlásának és elszéledésének sik terére. Hirt ugyan (II. rész 74—198.) itt sem mond sok újat, de mégis kritikailag érzékkel ledönti ama kulturtörténeti költők ábrándozásait, a kik minden kulturát az *árják*-ra vezetnek vissza és azt álmodják, hogy még a babiloni és egyiptomi művelődés főtényezői is árja emberek voltak. E pókháló eltakarításának azonban korai dolog volna örülni, mert Hirt megengedi: „Unmöglich ist auf diesem Gebiete nichts“ (79.).

Értekes lehetne egyedül annak a megállapítása, hogy a népvándorlások iránya nem követi a nap állását, a hogy azelőtt hitték, tehát nem történik kelet felől nyugatra, hanem a *folyók irányában*, tehát északi Európából délre, a Duna

völgyében nyugatról keletre. Ez az igazság *Hirt*-et ugyan majdnem hypnotizálja — *ipsissima verba* (82. l.) — mégis ugyanabban a mondatban beismeri az ellenkezőt is, a régi nézetet, hogy a vándorlás iránya keletről nyugatra van, a mint bizonyítja a római, arab és török hódítás.

A 10. fejezetben tárgyalja az indogermán nyelvet és állását a többi nyelvek körében. A régi nézetekkel szemben nem látja az indogermán ősnyelvben, mint pl. a védák nyelvében a tökélyt; *a legrövidebb alak a legjobb, a legtökéletesebb nyelv*; a hosszadalmasság, a sok declinatio, numerus (sing., dualis és plur.), melléknév egyezése a főnévvel stb. fölösleges, terjengős, *sehogysem jele különös nagy fejlettségnek.* (89. l.). Az „indogermán ősnyelv“ e szerint „megfelel szerkezetében az indogermán nép egyszerű művelődési és szellemi állapotának, nem tetőpontja valamely fejlődésnek, a mely magaslatról leszálltak a nyelvek; sőt kezdettől fogva folytonos művelődési és szellemi haladást észlelhetünk az indogermán nyelvek fejlődésében“. Hogy hová jutnak el végre a nyelvek, azt nem sejthetjük, de az *angol nyelv* a legelkopottabb, de egyúttal legjobban kimívelt nyelv, ma szerkezetére nézve közelebb áll a kínai- mint az indogermánhoz. Pedig ama nyelv nem kezdő fokán áll egy végtelen hosszú fejlődési sornak, hanem a végén“ (89. l.).

A mi az indogermán népek vándorlását illeti, bemutatja *Schleicher* (1861.) csoportosítását (91. l.), a mely tarthatatlannak bizonyult be és *Johann Schmidt* hullámelméletét (93. l.).

Ez az utóbbi elmélet megkönnyítené *Hirt* elméletét, hogy az indogermán népcsalád őshazája Európa, de a történeti tények *Schmidt* elméletét nem igazolják (95. l.).

Hirt ismerteti von *Bradke* elméletét a *centum* (kentum) és *satem* nyelvekről, a mely felosztás alapja a 100 elnevezése a latinban és az iráni nyelvben; e felosztást *Hirt* itt-ott használja a maga elmélete érdekében.

A nyelvrokonsági elméleteket alaposan bírálja *Hirt* és kimutatja azt is, hogy még az *ind-görög rokonság* elmélete is tarthatatlan és alaptalan (97.). Egyáltalában „nincs indogermán törzs, a mely vándorlásai közben más nyelvsaládokkal nem érintkezett volna. Az újonnan megszerzett területeken őslakosságra akadtak. A mikor ez az indogermán nyelv átment ezekre a lakókra, okvetlenül beállott oly nyelvkeverés, mint mikor a román nyelvek befolytak az őslakók nyelvjárásaira“ (98.).

Az *indo-iráni* népek (12. fej.) és az *örmények* Európából Ázsiába vándoroltak; az ind és az iráni nyelv két *dialektus*; az ind ugyan fontosabb elem a keletázsiai emberiség művelődésében, de világtörténeti szempontból messzire túlszárnyalja az iráni az indet (99.). Az indek valószínűleg a Kabul-hágón át jöttek mostani hazájukba; mint honfoglalók, urai maradtak az országnak és távol-tartották magukat az őslakóktól, a nem-fehérektől, színesektől (varna „a szín“ egyszersmind „osztály, kaszt“ 104.). Az árja nyelv Indiában több nyelvjárásra tagozódik; az egyetlen *európai* indus nyelv a *czigány*. A *czigányok* vándorútja igazolja, hogy népek egy már újonnan szerzett hazából is visszavándorolnak az őstelepre (105. l.).

Az *iráni* népekről írott emlékek vannak már a Kr. e. II. évezredből; európai iráni dialektus egyedül a kaukázusi *összéték* nyelve (113. l.). „Nem csoda,

ha a Kaukázus zord hegyvidékein emléke maradt egy olyan nyelvnek, a mely évszázadokon keresztül Dél-Oroszországban uralkodott volt, nem csodálatosabb, mint a baszk nyelv fennmaradása a pyrenéi hegységben, az albán a Balkán félszigeten, a krimi gót nyelv a félreeső Krim-félszigeten“ (114. l.). Ezután a *szittyá-kérdés* foglalkoztatja (114—116.), de nem fogadja el sem Wsewolod *Miller* látszólagos megoldását, sem Neumann K.-ét, a ki anthropologiai és nyelvészeti adatok alapján mongoloknak tartja a szittyákat, de Cuno nézetét sem vallja, a ki a szittyában iráni dialektust lát. „A szittyák történeti korban a délorosz pusztában laknak, de a puszták kevésbé alkalmasak arra, hogy népeket évszázadig, vagy a mint jelen esetben kell vennünk, évezreken át eredeti jellegükben fenntartsák. Hiszen a történelem folyamán végig mindig újabb és újabb népcsoportok nyomulnak be a kaspi kapun át Európába; föltehetjük, hogy az előbbi korszakokban hasonló bevándorlások történtek, úgy hogy nem igen valószínű, hogy a szittyák őskortól fogva itt települtek volna meg . . . Kétségkívül amaz irány felé hajlik a serpenyő, hogy Dél-Európa szittyáiban oly *iráni* népet lássunk, a mely a Kaukázus vidékéről Európába visszavándorolt“ (117.).

Hirt kutatásainak eredménye az, hogy az *árja népek Európából a Kaukázuson keresztül délnyugatra vonultak*, onnan a határhegység mentén délkeletnek és keletnek *Indiába* (118. l.).

Az árja népek összomszédjai a *szlávok* voltak (119. l.); különösen érdekes, hogy Hirt szerint is a szerb-horvát nyelv *illír*, a bolgár nyelv *thrák* alapon fejlődött; erre már Miklosich, újabban meg Stojanović mutatott rá. A délszlávok a népvándorlás lezajlása után a folyók és hegyek mentén, keleten a Kárpátokat megkerülve, északról délre vándorolva jutottak le. Észak és kelet felé laknak az oroszok.

Az orosz (kisorosz vagy rutén délen, nagyorosz északon a fehér orosz nyelvjárással) rendkívül elterjedt, különösen a finn-ugor törzsek rovására. Eredetileg orosz területen, úgy látszik, ma már csak a fehér oroszok laknak. Míg a délszlávok Európa déli részén, az oroszok északon és keleten terjeszkedtek, nyugaton is elterjedt a szláv elem, a melynek legkeletibb ága a *lengyel*, legnyugatibb hajtása a hannoverai *polábi* nyelv. Különösen a cseh és vend nyelv kelta és még inkább germán elemeket és nyelvi sajátosságokat mutat (123. l.). (Idegenszerűen hat ránk e kifejezés: „Slavin“ = szláv nyelv.) A szláv népek hazája valószínűleg az a vidék, a melyen a bükkfa már nem terem; másrészt azonban a szláv terület a tengerig ért; a szláv népek ugyanis ismerik a *more* szót. Az indogermán népek közül legkésőbb a szláv faj szerepel a történelemben, a mit az őshaza földrajzi fekvése megmagyaráz (125. l.).

A *balti* nyelvhez tartozik az *ó-porosz*, a mely már a XVI században kihalt s csak egyes helynevekben él, pl. Glienecke Berlin mellett stb. és a *litván*, a melyet csak a XVI. század óta ismernek, a melynek számos nyelvjárása van, de önálló hajtása csak a *lett*, a mely úgy viszonylik a litvánhoz, mint az olasz nyelv a latinhoz. Valószínűleg finn törzsek elfogadták a litván nyelvet és átalakították (126.). A baltok valószínűleg őshazájukban maradtak; lehetséges, hogy a Tacitus-tól említett Aestii a régi litvánokkal azonos nép.

Hogy a germánok *rendek*-nek nevezik a maguk szlávjait, tehát oly névvel

illetik őket, a mely a szláv nyelvekben ismeretlen, velünk azt sejteti, hogy a germánoktól keletre *Veneti* laktak, a kik kivándoroltak, mire nevük az új szláv szomszédra átment, a mint átment a kelta *Volcae* név a germánokról az olaszokra (Welschland), a német allemann a francziáknál az összes németiségre (127.).

A 14. fejezetben a *thrák-phrygiai* csoportról szól; ez a Duna medencéjében lakott; Herodotos szerint ez az indusok után a legnépesebb faj. Jellemző vonása volt a népnek a *tetoválás*, a mellyel azonban csak a thrák nemesség élt. A thrákokat leigázták a *géták* (a rómaiaknál: *dákok*). Ez magyarázata ama szokásnak, hogy a gétáknál csak a rabszolgák (t. i. a bennszülött, legyőzött thrákok) éltek a tetoválással (129. l.). Feltűnő, hogy a thrákok szőke hajukat *kékre* festették (arcukat és testüket is festették). Természetes, hogy ily hatalmas nép nem halt ki és tényleg a mai oláh nyelv thrákba oltott román nyelv. (Talán thrák eredetre megy vissza a kendőzés és különösen az oláh nőnél divó arcfestés.)

Hirt a *thrák-phrygiai* nyelvet centum-nyelvnek tartotta, újabb kutatások alapján azonban a satem-félékhez sorolja. A thrák-phrygiai nép Európából vándorol még történeti korokban is Kis-Ázsiába. Nyelvmélekek is maradtak ránk, egy ó-phrygiai a Kr. e. VI. századból, melyet még nem fejtettek meg és újabb görög jegyű phrygiai sírfeliratok (133. l.). Trója vidékén is laktak phrygiaiak. (Érdekes a lidiai fejedelem, Kandaules nevének a magyarázata. 135. l.)

Az *örmények* (15. fejezet) nyelve újabb kutatások alapján *önálló*, független ága a nagy indogermán nyelvcsaládnak. A Kr. e. V. század óta ismerjük. A kihalt örmény nyelv helyét elfoglalja az új-örmény, satem-nyelv, melynek betűi a görög alfabetáé jegyei; 14 jegy azonban új betű. (139. l.) Az *albán* nyelvet majduem romanizált satem nyelvnek tartja (141. l.), de az albánok eredete még ma is homályos.

Egészen másképpen vagyunk a *hellének*-kel (17. fej.); itt biztosabb kalauz a nyelvtudomány. Óshazájukat Hirt a mai Magyarország, tehát *hazánk* területén keresi¹ (131. l.) és csak ez magyarázhatja meg a kétségkívül meglevő érintkezést a görög nyelv és az itali nyelvjárások között (148. l.). A hellének folyton vándorolnak és történeti időben Epirusban telepedhettek le, a honnét benépesítették a későbbi Hellászt, a szigettengert és Kis-Ázsia partvidékét. A *makedónok*-ról igen bizonytalanul nyilatkozik: majd illir jellegűnek mondja, majd pedig, hogy a makedon az illirtől elütött, hiszen Polybios 28.89 szerint makedon és illir törzsek egymást meg nem értethették. A következő néhány sor talány: „Das makedonische Problem erledigt sich also in dem Sinne, wie es die unbefangene Forschung von jeher gelöst hat (hol?) und es würde kaum so viel erörtert worden sein, wenn nicht nationale Bestrebungen versucht hätten, Ansprüche aufzustellen, die die Wissenschaft nicht befriedigen kann“. (150.)

Az *illirt* felosztja a) *veneti*, b) *japygi* és *messapii*, c) tulajdonképen *illir-re*, a mikről ugyan semmi bizonyosat Hirt nem tud, de azért esudálatos fölénynyel, mint valami néprajzi Napoleon kiszabja (156. l.) az illir nemzet területét.

¹ Eredetileg ugyan a Kárpátoktól északra, a mai Galicziában laktak a hellének. (182. l.)

A 20. fejezetet az *italiai* népeknek szenteli, még pedig 1. a *latin* nyelvcsoporthoz, 2. az *ambriai-oszk* és sok fölényes: „*nir* neigt sich die Wagschale zu Gunsten . . .“ frázis után kimondja, hogy az itáliai népek őshazája alig lehetett más, mint a mai *Cseh- vagy Morvaország*. (163. l.) A kelták, a kiknek nyelvét még ma is körülbelül $3\frac{1}{2}$ millió ember beszéli, a rómaiak idejében leginkább Galliában és Britanniában laktak. Kelták egész Európában telepedtek meg; vándorútjuk nemcsak szárazföldi, hanem tengeri is volt; így a spanyol Galiziába bizonyára a Bretagneból hajón érkeztek. (169. l.) A kelták vándorlásai Hirtet arra bírják, hogy őshazájuknak Csehországot, Délnémetországot és Németország északnyugati részét jelölje ki. A kelták szomszédjai a *germánok* (22. fej.), sőt ideiglenesen germán törzsek fölött kelták uralkodtak és e fölényüket *vas* fegyverzetüknek köszönhatték (174. l.). Az első germán hangváltozás korát kellene pontosan meghatározni, hogy az ókori germánok terjeszkedésének határait megszabhassuk; embertani szempontból már az ókor jellemzése helyes.

A 23. fejezet Hirt első könyvének legértékesebb része. Az *indogermán népek őshazájáról* szól (176—198.).

Sven Hedin utazásáig a Pamir fensíkot tartották az indogermán népesalád bölcsőjének. A mi okot ma még Ázsia mellett felhoznak, az teljesen értéktelen (177. l.).

De már az ötvenes években is voltak, a kik az indogermán őshazát Európában keresték; még Hehn Viktor gúnyosan nyilatkozik arról, a mit Hirt elfogad: Az indogermán őshaza ott keresendő, a hol a legnagyobb összefüggő tömeget együtt találhatni. Ez elsősorban ama vidék, a melyet a kelták, germánok, litvánok és szlávok eredetileg elfoglaltak volt, tehát az Északfranciaországtól Nyugatoroszorszázig elterülő vidék. E feltevés alapján legjobban magyarázható az indogermán vándorlás (182. l.). Nyelvi szempontok is támogatják, így pl. a *ἡμέρα ἡμέρα*, a mely azonos a német Sommer (= nyár) szóval, tehát oly vidékre utal, a hol nyáron sok a nappal, tehát Észak-Európára; másrészt a centum-nyelvekben meglevő *marí*, a mely Hirt szerint csakis a Keleti vagy Északi tenger lehet, a melynek mellékfolyóiban él az ángolna, a melynek két indogermán nyelvben azonos kifejezése van, a mely tehát bizonyára még őselem. Értékes támasza az új elméletnek a növényi földrajz; számos ősnéve az erdei fának azt igazolja, hogy erdővidéken laktak az ő indogermán népek (189.). Azt a nézetet, hogy az indogermánok nomádok voltak, Hirt megegyeztet, a mennyiben szerinte a pusztai lakók támadása rendkívül heves; mint a láva, elborít ideiglenesen mindent, de minthogy újabb erőforrások nem követik, kiapad és megszűnik. Tényleg határozottan meggátolja az európai erdős vidék a pusztai lakók áradatát. Megtörténik, hogy egy-egy hullám betör és szerte árad, de az őstelepes egy időre visszavonul, új erőt gyűjt az erdőben és a hegységben és rövid idő múlva megsemmisíti a beözönlött tömeget. (191. l.) Ennek a megfigyelésnek alaposágát fényesen igazolja a tatárjárás hazánkban.

A zoo- és fytogeographia adataim kívül a faji problema is javálja, hogy Európát tekintsük az indogermán népek bölcsőjének.

Much M.: „Die Heimat der Indogermanen im Lichte der urgeschichtlichen Forschung“ az ősrégészetet szólaltatja meg az új elmélet mellett, különösen

hivatkozik a nefrit és jadeit eszközökre, az agyagkészítmények díszítő elemeire, a borostyánkőre mint árucikkre stb. (194. l.).

„A Kr. e. negyedik évszázadban az indogermán nyelv egész Észak-Európában terjedt el, közép és keleti Franciaországtól Oroszország középső részéig; előrevetett vándoresapatok elérték a három déli félszigetet is, a melyet részben indogermanizáltak. De itt az elterjedés folyamata hiányos. A nagy törzstől elváltan letelepedett az ázsiai ág Iránban és Indiában“ (197. l.).

Határokat pontosan kiszabni nem lehet; de határozott haladás e sovány eredmény is, a mely teljesen átalakítja az indogermán őshazáról és kulturáról eddig költött és fantasztikusan kiszínezett nézeteket.

Dr. Kohlbach Bertalan.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság választmányának 1910 márcz. 16-án a M. Nemz. Múzeum igazgatósági tanástermében megtartott közgyűlésselőkészítő értekezletéről.

Jelen vannak: *Szalay Imre* min. tan., elnök, *Katona Lajos* és *Csánki Dezső* alelnökök, *Sebestyén Gyula* főtitkár, *Solymossy Sándor* titkár és jegyző *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Mankócsi B.* tiszt. tag, továbbá: *Asbóth J.*, *Bán A.*, *Beluleszkó S.*, *Fabó B.*, *Huszka J.*, *Szinte G.* és *Versényi Gy.* vál. tagok.

1. *Szalay Imre* elnök megnyitja az ülést, ismerteti az értekezlet célját és tárgysorát. A múlt ülés jegyzőkönyve olvastatván, hitelesítettik.

2. *Dr. Sebestyén Gyula* főtitkár jelenti, hogy az Első M. Ált. Bizt. Társaság idénre is küldött 200 K alapítványhoz esatolandó adományt.

Örvendetes tudomásul szolgál. Ezt, valamint az Egy. Bud. Föv. Takarékpénztár segélyösszegét a Társ. nyilvánosan nyugtázza.

Főtitkár olvassa *Máder Béla* ellenőr levelét, a melyben lemondása folytán hozzá intézett elnökségi átiratra felel s kijelenti, hogy állásában megmarad.

Örvendetes tudomásul szolgál. A vál. főtitkár jelentését tudomásul veszi.

3. *Dr. Csánki Dezső* alelnök előterjeszti a kiküldött albizottság munkáját az alapszabályok új szövegezését illetőleg.

A vál. köszönetet mond a gondos munkáért s a pontozatokat sorra veszi. Lényegtelen módosítások beiktatásával az új szövegezést elfogadja s ily formában terjeszti a legközelebbi közgyűlés elé.

4. A közgyűlés előkészítése. — A vál. tudomásul veszi, hogy a titkári évi jelentést idén a főtitkár helyett a titkár terjeszti elő. — A vál.-ban beállott változások folytán új vál.-i tagokul *Barátosi Balogh Benedek* és *dr. Mészáros Gyula* fognak a közgyűlésnek megválasztásra ajánlatni. — A főtitkár indítványára a vál. *Lóczy Lajos* egyet. tanárt, a Földtani Intézet igazgatóját tiszteleti tagságra ajánlja. — Főtitkár javaslatára a vál. hozzájárul ahhoz, hogy a Társaság könyvtárának a Nemz. Múzeum néprajzi osztályának könyvtárához való kapcsolatos elhelyezésére nézve a közgyűlésen indítvány tétessék.

5. *K. Dancs Árpád* előterjeszti jelentését a pénztár állapotáról. Kimutatás szerint pénzkészlet: a) kézi pénztárban 130 K 99 fill., b) postatakarékpénztárban 1623 K 74 fill., c) Leszámitoló bankban 4195 K, összesen: 5949 K 74 fill.

Új tagokul következő ajánlások érkeztek: *Nagy Tibor* gép.-mérnök Bpest (ajánlja: dr. Semayer V.), *Rakocszky László* Bpest (ajánlják: dr. Katona L. és dr. Tolnai V.).

Rendes tagokul megválasztatnak.

Új előfizetőknek jelentkeztek: Állami főreáliskola Arad: A m. kir. tud. egyetem „Földrajzi Intézete” Bpest.

Pénztáros jelentése tudomásul szolgál.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti. — K. m. f. *Szalay Imre* s. k. elnök. — *Dr. Solymossy Sándor* s. k. jegyző. — Hitelesítjük: *Fabó Bertalan* s. k., *Huszkó József* s. k. vál. tagok.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1910 márczius hó 30-án tartott rendes évi közgyűlése.

I.

Szalay Imre elnök megnyitó beszéde.

Tisztelt közgyűlés!

A kultúra terjedésével lépést tart a nemzeti jellem megismerése utáni törekvés, ez az alapja a néprajznak, a tudományágak emez egyik legifjabbjának, a népelet tükörképének.

Még csak pár évtized óta helyezi a tudomány és méltán, a néprajz művelésére azt a nagy súlyt, a mely földrajzi, fajismereti, történelmi, művelődéstörténelmi, nyelvészeti, technikai s minden egyéb szempontból azt megilleti; valódi bölcsője az a tudományágaknak, útmutatója eredetünknek, magyarázója sok olyan jelenségnek, a melyet csak a nép lelkületébe való betekintés tesz érthetővé, különösen áll ez a folklóre minden ágára, a népköltészet, a néphit, a babona a népies szokások minden nemére.

Csodálatos, hogy ma, a midőn a közlekedési eszközök tökéletesbülése révén gyorsan terjed a mindent nivelláló ipar, ugyanakkor nap nap után nagyobb súly vetünk a nemzeti jelleg, az egyének individualizálására; ez a másik indító ok, a mi a mindinkább eltűnő néprajz tanulmányozására, emlékeinek megőrzésére vezet.

Ime a szoros kapocs a néprajz társulati művelése és a néprajzi múzeumok tevékenysége között.

Az úttörők: Kőrösy Csoma Sándor, Reguly és Vámbéry szerény magánkutatással indították meg járatlan országokban nyelvészeti és néprajzi rokonságunk tanulmányozását; lelkes és gazdag főuraink, gróf Széchenyi Béla és gróf Zichy Jenő már tudományos expedíciókat vezettek Ázsiába, a Közép-Keletázsiai társaság emez eredmények hatása alatt létesült; az elmúlt évben pedig már a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya küldött ki öt ifjú kutatót keletre, északra és délre az őshazával való nyelv és néprajzi rokonság kérdésének tisztázására. Eme nagyérdékű kutatások hol pozitív, hol negatív eredménnyel jártak, igazában majd csak az anyag teljes feldolgozása után fogjuk azokat értékelhetni épp úgy, mint a bányászatok-, vagy az ásatásokét, a melyekről előre senki meg nem mondhatja bizonyossággal, hogy mit rejt a föld gyomra.

Társulatunk izmosodásával kifejelett hatványozott tevékenységünk köze-

pett örömmel üdvözljük a néprajzi tudomány eme hazafias irányú hasznos fejlődését, a melynek mai tárgysorozatunk terjedelménél fogva csupán rövid érintésére szorítkozva, tisztelettel üdvözlöm a t. egybegyülteket s a Magyar Néprajzi Társaság XXII-ik rendes közgyűlését ezennel megnyitom.

II.

Dr. Solymossy Sándor titkári jelentése.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

A főtítkári évi jelentéseknek érdemes sorozatát szakítom meg az idén a szerény magaméval s bizonyára a gyarló toll, ellentétül, annál élénkebb emlékezetbe fogja idézni a régebben hallott, formailag és tartalmilag egyaránt magas színvonalú beszámolókat.

A m. t. közgyűlés szíves elnézését kérem tehát, midőn a Társaságnak jelen XXII. évi közgyűlésén a tavalyi esztendőnek, mint tulajdonképen XX. munkaévnék eseményeiről beszámolok. Husz év korunk gyorsan élő és múltó világában nagy idő; annál nagyobb, hogyha az folytonos és értékes tevékenységben múltott el. Rámutathatunk társaságunk eredményes tevékenységének maradandó tanúbizonyságára: ama husz, terjedelemben és tartalomban folyton izmosodó kötetre, mely sorozattal folyóiratunk immár egész kis könyvtárt alkot. A sikeres munkálkodás külső eredménye gyanánt pedig igaz lelki megnyugvással utalhatunk amaz 1000-nél több tagra és előfizetőre, a kik e munkásságot méltányolták, azt ma is figyelemmel kísérik, közülök azóta számosan segítő munkatársakul szegődtek tudományunk szolgálatába.

Hogy társaságunk belső életében az elmúlt husz év alatt voltak válságok, hogy anyagiakon kívül egyébnemű megrázkódtatások is érték, annak fő okát az adott nehéz viszonyok természetében kell keresnünk. Olyan tudományszakot művelünk, a mely nem támaszkodhatott egyéb tudományágakban megszokott régi tekintélyre, évszazados sikerek imponáló hagyományaira; hanem az újabb keletű tudományok közül való, a melynek két évtized alatt utat törni, előítéleteket leküzdeni, létjogot elismertetni volt első és nem könnyű feladata. Kifelé a meg nem értéssel, méltánylás hiányával, belül az új tárgykörben való elhelyezkedés elkerülhetetlen súrlódásaival bajoskodva, ép ez az elmaradhatatlan, de eredménynyel megvívott küzdelem, e harc mutatta társaságunk életrevalóságát. A legtöbb tudományszaknak bizonyos tekintetben előnye, hogy elzárkózhatik, elvonulhat a közérdeklődés szeme elől s e miatt a nyilvános, mondjuk: a naiv kritikától mindig mentes is volt, — ily kedvező helyzetben mi sosem voltunk! De viszont ép általános érdekű voltában gyökerezik tudományunk egyik erőssége. Sőt szilárd hitem szerint, jövődő fellendülésének s tekintélyben való meggyarapodásának csirája is abban fogan meg, hogy tárgykörünk országos jelentőségű, egész nemzetre kiható fontosságú.

Bizvást elmondhatjuk e husz évre vetett, futó visszapillantásban, hogy a nehezen már túl vagyunk; a válságok hullámai javarészt elsimultak s ha még latens maradványkép bármi csekély nyoma fennmaradt volna — ép az idén, régi alapszabályaink módosításával sikerül majd remélhetőleg azt is kiküszöbölnünk.

Mélyen tisztelt közgyűlés! Társaságunk beléletében az év folyamán a legfontosabb mozzanat régi alapszabályainknak az újabb kívánalmak szerint való

átformálása volt. A feljebb említett szempontok irányították a tervezet elkészítésére kiküldött bizottságot, midőn különösen három pontra nézve lényeges változtatást ajánlott a választmánynak s ennek kinyert hozzájárulásával a m. t. közgyűlésnek. Anyagi nehézségeken elsősorban a tervezet méltányos tagdíjmeléssel óhajt segíteni: — a válságnak pedig oly módon kíváná elejét venni, hogy évenként a közgyűlésen a választmánynak csupán egymarmada kerülne új választás alá: végül az érdeklődők nagyobb körének bevonását s az intenzív munkában való szerepjuttatást azáltal akarja biztosítani, hogy a választmány taglétszámát 50-ről 75-re emeli, kik között, tekintettel a mindjobban szaporodó vidéki gyűjteményekre, az eddigi 10 helyett, 30-an lennének vidéki tagok. Ezekhez, valamint a még előforduló egyéb, kisebb jelentőségű változtatásokhoz, mint a melyek szükséges voltát a társaság választmánya beható eszmeeszerék után egyértelműen belátta, kéri ma a m. t. közgyűlés böles megfontolását és szíves hozzájárulását!

Az elmúlt év egyéb eseményei között, sajnos, a sors ez esztendőben sem kímélte meg társaságunkat néhány nagyértékű tagjának elvesztésétől. Külső tagjaink közül elhunyt a finn tudományos világnak két büszkesége: *Donner Otto* és *Jalava Antal*. Az első az összehasonlító nyelvészet tanára volt a helsingforsi egyetemen s megalapítója a néprajz terén oly jelesen működő „Finn-ugor Társaságnak“. Finn-ugor összehasonlító szótára alapvető műve lett a nyelvhasznítás bennünket is közelről érdeklő tárgykörének. *Jalava Antaltól* még nehezebb bucsúznunk; nemcsak a tudós tanárt veszttette el benne a tudomány, hanem hazánknak és népünknek leglelkesebb barátját, ki mint a magyar nyelv lektora, teljesen ismerte történetünket, irodalmunkat, azokat jeles könyvekben nem szűnt megismertetni s ifjú tanítványait a magyarsággal való foglalkozásra serkenteni. Ha valaki, úgy ő, mély hálára kötelezte maga iránt nemzetünket és nemcsak személy szerint hagy kegyeletos emléket maga után, hanem egy egész tudós iskolát, melynek tagjai hazánknak odafönt legőszintébb barátai.

Itthonvaló tagjaink közül elhunyt: választmányi üléseinknek szorgalmas látogatója és munkájában mindig buzgó osztályosa, *Szell Farkas* nyug. törvényszéki elnök, a régi magyar urak egyre ritkuló típusának általán tisztelt alakja, a ki az irodalomban maradandó nevet biztosított magának azáltal, hogy évtizedeken keresztül kutatta a régi magyar irodalom népies termékeit s azok közül nem egyiknek felfedezője és első ismertetője lett. — Elköltözött közülünk *Kurcz Sámuel*, a régebbi évek választmányának tagja; ama névtelen hősök egyike, a kik csendes, zajtalan munkájukkal bármely társas akcióban annyira nélkülözhetetlenek. — Elvesztettük végül Társaságunk egyik legkiválóbb díszét, kezdettől fogva alapító tagunkat: *Gyulai Pált*. Újabbkori közéletünknek e nagy tehetsége és még nagyobb jelleme Társaságunk munkásságát folyton éber figyelemmel kísérte. A múlt század 40-es éveinek eszmekörében növe fel, örökölte annak szeretetét a népies költői termelés iránt; szívéhez nőtt a magyar nép és szeretettel gyűjtötte, magyarázta s tette közzé a művészi tekintetben is szép termékeket, megindítván vele a Kisfaludy-Társaság „Népköltészeti gyűjteményének“ új sorozatát. Bethlehemes népszokásunknak a középkori misztériumokkal való szoros kapcsolatára ő mutatott rá nálunk először; népballadáink és románczaink szépségét senki nála ékeesebb nyelven nem tolmácsolta. S ha bizonyos mértékben távol is állott társaságunk

életétől, az a körülmény, hogy nem tartotta szükségesnek munkásságunkba személyesen vagy felszólamlással beleavatkozni, — ismerve jellemét, erős meggyőződései mellett való harczkészségét, — csak annak tudható be, hogy általában meg volt a Társaság működésével elégedve. Súlyos veszteségünkben nyújtson ez a megnyugtató tudat vigasztalást; jövődökre pedig adjon erőt az a példáján látott tapasztalat, hogy tudományos meggyőződések kimondásának súlyt, erőt nem a melléktekintetekkel való megalkuvás ad, hanem annak ellenkezője: a nyílt, bátor őszinteség!

A felolvasóüléseinken bemutatott tudományos dolgozatok majdnem kivétel nélkül folyóiratunkban láttak napvilágot. Közülök ki kell emelnünk *Munkácsi Bernát* tiszteleti tag beces közlését: a mithikus lényekről a vogul népköltészetben, továbbá *Antal Géza*, *Nagy Géza*, *Mahler Ede*, *Karl Lajos*, *Heller Bernát* és *Pável Ágost* jeles dolgozatait a magyar és az általános ethnologia köréből. — Meg kell ugyan csak emlékeznünk felolvasásaink során *Vikár Béla* társunk jelentős előadásáról a „Zalamegyei és székelyföldi balladák kapcsolatáról“, a melyek zenei megegyezéseit *Grünwald Erzsé* és *Huszár Károly* zeneakadémiai növendékek, mint vendégek, voltak szívesek éneken bemutatni *dr. Kereszty István* zongorakiséréte mellett.

Folyóiratunk új kötetének tartalmi méltatásából nem szabad kifelednünk a gyűjtések és folklorisztikai adatok változatos rovatát. Az itt adott közlemények közül figyelemre méltó különösen *Kodály Zoltán* zoborvidéki dallam- és szöveggyűjtése, a melylyel e kiváló munkatársunk közléssorozata befejezéséhez közelít. Ez anyag és *Bartók Béla* előző évekből való gyűjtése, mint *Népzenei Füzetek* I. száma fog a Társaság kiadásában legközelebb külön is megjelenni. — Folyóiratunk melléklete, a gazdag képdíszű, „Értesítő“ a tárgyi néprajz köréből hoz beces közléseket. *Szinte Gábor* a székelyföldi kapuknak adja, mondhatni, teljes sorozatát s vele az eredetkérdés tisztázását; *Nyáry Albert báró* Piliny néprajzáról, *Novák J. Lajos* Homokmégy népművészetéről, *Györffy István* Kiskúnság népies építkezéséről közöltek beces tanulmányokat. Tekintettel volt végül mindkét folyóirat a nevezetesebb külföldi szakművekre, közülök kivált a hazai vonatkozásúakat, vagy világjelentőségűeket ismertetvén bő tartalomkivonatban.

Megjelent az idén Társaságunk kiadványai között *dr. Sebestyén Gyula* főtítkárnk monografiája: „*Rovás és rovásírás*“ czim alatt a „Magyar Néprajzi Könyvtár“ II. kötete gyanánt. A mű megjelenése néprajzi irodalmunkban eseménynek mondható. Egy nehéz és külföldön is sokat vitatott kérdésnek adja benne meglepő eredményes megoldását az e körbe vágó teljes ismeretanyag felölelésével, továbbá saját gazdag gyűjtése tanulságainak bevonásával. Nemcsak a rovásírás régisége, Közép-Európában magyar eredete és ősi volta világlik ki fejtegetéseiből, hanem nemzetközi vonatkozásában is fontos eredményt állapít meg: kimutatja a rejtélyes busztrofedon írás eredetét. Oly siker, a mely szerzőjének teljes elismerésünket biztosítja.

*Dr. Sebestyén Gyula*nak s vele egyidejűleg *dr. Katona Lajos* alelnökünknek a néprajz terén kifejtett érdemes működését különben ez idén a Kisfaludy-Társaság is honorálta, őket bizván meg „Népköltési Gyűjteménye“ további kötetinek szerkesztésével. Örömmel jegyezzük fel a megtisztelő kitüntetést, a melyből Társaságunkra is dísz háramlik.

Ugyancsak örömünkre szolgál, hogy az ifjabb nemzedék köréből, mely a

néprajz művelésében sok reményre jogosító rátermettségnek adta tanújelét, a válás- és közokt. m. kir. ministerium a Magy. Nemz. Múzeum néprajzi osztályához *dr. Stripszky Hiadort* és *dr. Mészáros Gyulát* végleges, *Ernyei Józsefet* ideiglenes segédőrré nevezte ki.

Merültek fel néprajzi érdekű események Társaságunk körén kívül is; ezek közül megemlítjük *dr. Mészáros Gyula* gyűjtését „A csuvas ősvallás emlékeiből”, melyet a Magy. Tud. Akadémia adott ki s folyóiratunk méltatott; *dr. Báthly Zsigmond*tól a „Magy. szent korona országainak néprajzi fali térképét” a Magyar Földrajzi Intézet kiadásában, a mely községenkint határozván meg a lakosság nyelvi eloszlását, minden eddiginél hűbb képet nyújt, végül *Zempléni Árpád* „Turáni dalok” cz. költeménykötetét, melyben ősi vallásmondáink vannak művészi utánpótlásban az eredeti hangszínének megtartásával gondolat- és érzésvilágunkhoz közelebb hozva.

Anyagiak tekintetében a mai fölötté nehéz viszonyok között kétszeresen hálás köszönettel vette Társaságunk a Vallás- és közokt. miniszterium 3000 koronás állandó segélyét és a vidéki néptanítóknak küldendő 100 példányra való előfizetését. Köszönetet mondunk a Magy. Tud. Akadémiának 300 koronás segélyéért, az Első Magy. Ált. Biztosítótársaságnak 200 kor. adományáért, melylyel régibb alapítványát gyarapította, — a Budapesti Központi Takarékpénztárnak 200 korona adományáért, végül a Magyar Nemzeti Múzeumnak amaz 5000 koronás nagylelkű segélyéért, melylyel folyóiratunk díszes mellékletének költségeit fedezni szives volt.

E nagylelkű adományok, e nagyarányú kulturtámogatás nélkül hasztalan lett volna a Társaság bármilyen lelkes tudományszeretete és munkástagjainak rátermettsége; a mit elértünk, megvalljuk, köteles tisztelettel és hálával: — javarészt nekik köszönhetjük!

Mély tisztelettel kérem az igen tisztelt közgyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni kegyeskedjék.

III.

Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Van szerencsém a „Magyar Néprajzi Társaság” mélyen tisztelt tagjainak már előzőleg megküldött 1909-ik évi zárószámadást és az 1910-ik évi költség-előirányzatot a következő fölvilágosításaim kapesán bemutatni.

Elsősorban a zárószámadás tárgyalására bátorkodom a mélyen tisztelt közgyűlés becses figyelmét fölhívni.

Az előttünk fekvő zárószámadásból azt látjuk, hogy az 1909-ik évben Társaságunknak a bevétele 30,410 K 94 f és kiadása 30,241 K 03 f volt, tehát a pénztári maradvány az 1909-ik év végén 169 K 91 ft tett.

Mint hogy továbbá az 1909-ik évi előirányzat szerint bevételre 19,677 K 56 f és kiadásra 20,002 K 30 ft irányoztunk elő s a pénztári eredményt 324 K 74 f-nyi hiányban állapítottuk meg, az 1909-ik évi tényleges eredmény az előirányzattal szemben 324 K 74 f, plus 169 K 91 f, összesen tehát 494 K 65 f-rel kedvezőbbnek mutatkozik.

Vizsgáljuk meg először azt, hogy ennek a kedvezőbb eredménynek mi az

oka s azután arra a kérdésre adjunk választ, hogy ha Társaságunk az 1909-ik évre felállított programját teljes mértékben lebonyolíthatta és e programmal szemben felmerült minden pénzbeli kötelezettségét teljesíthette volna: vajjon akkor is hiány nélkül fejezhetette volna-e be Társaságunk az 1909-ik évi ciklust?

Az első kérdésre megfelelni óhajtván, hasonlítsuk össze a bevételi eredményeket a bevételi előirányzatokkal. Ez összehasonlításnál azt látjuk mindjárt, hogy hátralékos tagdíjakban 478 K 70 f-rel több folyt be, a mi a tagoknak tagdíj-fizetésben tanúsított nemes buzgalmáról nyújt öröndetes bizonyítékot, mely annál öröndetesebb, mert ez a szép eredmény nem az egyik-másik tudományos társaságnál dívó fokozott behajtási eljárás eredménye, hanem hazafias és kulturális törekvéseink mintegy spontán jellegű, tehát mély erkölcsi alapokon nyugvó anyagi támogatása; nagyon óhajtánók, ha ez a szép és nemes buzgóság ezutánra is fennmaradna s arra Társaságunk továbbra is bizton számíthatna. Több volt még a bevétel a kamatoknál 209 K 83 f-rel, minek oka részben alaptőkénk szaporodása, részben a pénzügyintézeteknél folyószámlákon elhelyezett pénzkészletünknek nagyobb kamatjövedelme; több volt a bevételünk azért is, mert a budapesti nagyobb pénzügyintézetektől, Elnökünk Ö. Méltósága magas közbenjárására, 650 K adományt kaptunk, melyet, magától értetődőleg, biztos bevételi forrásként előirányoznunk nem volt célszerű, továbbá több volt a bevételünk „Vegyes“-ek czimén 140 K 96 f-rel, melyet a bevétel előre nem látható természeténél fogva szintén nem irányoztunk elő, végül, mint öröndetes eseményt, tisztelettel jelentem, hogy Pintér Jenő dr., jászberényi tanár, a kiváló irodalomtörténeti író, 100 koronával alapító tagjaink sorába lépett, mely összeg kedvező bevételi eredményünket szintén növelte.

Ellensúlykép volt azonban kedvezőtlenebb bevételünk is és pedig a f. évi tagdíjaknál, hol a 3600 K előirányzattal szemben csak 2923 K 40 f-nyi tagdíj folyt be, a mi 676 K 60 f-rel kedvezőtlenebb eredményt jelent, megjegyzem azonban, hogy ez nem a tagok fizetési készségének csorbáját jelenti, hanem onnan származik, hogy a tagdíjakat mi a tagdíjköteles tagok tényleges száma után irányozzuk elő és hogy a múlt évben a politikai viszonyok következtében az állam, a 100 állami elemi iskola előfizetési díja fejében megfolyamodásunk után kiutalni szokott 600 koronát az 1909-ik évre még nem folyósította, megemlítem azonban, hogy 1910-re a választmány ezt a járandóság-hátralékot is előirányozta.

Levonva a 676 K 60 f-nyi kevesebb bevételt az 1579 K 49 f több bevételből, tisztán 902 K 89 f-rel több bevételt értünk el.

Térjünk most át a kiadások részletezésére. Kevesebb kiadásunk volt az „Ethnographia“ nyomdai költségeinél 2343 K 18 f-rel, mert az utolsó két füzetéről szóló számlát a nyomda december 31-éig nem mutatta be, továbbá kevesebb az írói díjaknál 281 K 50 f-rel, mert az „Ethnographia“ utolsó füzetének írói tiszteletdíjai december 31-éig nem voltak kifizethetők, továbbá a népzenei füzetek 1364 K 06 f-nyi előirányzott költségének kifizetésére sor nem kerülhetett, továbbá a „Néprajzi Értesítő“ költségeinél is 1211 K 63 f-rel kevesebb volt a kiadásunk, mert e folyóirat utolsó kettős füzetének nyomdai számláját a kellő időben szintén nem kaptuk meg, a tisztviselők tiszteletdíjainál 150 K-val szintén kevesebb volt a kiadásunk, mely összeg azonban a f. évben kifizetésre kerül, végül ügyviteli költségünk is kevesebb volt 45 K 12 f-rel. Ez a hat tételből álló kevesebb kiadás

összesen 5395 K 49 f-re rúg, ezzel szemben azonban „Vegyes“ kiadások czimén 159 K 56 f-rel több kiadásunk is lévén, tulajdonképen 5235 K 93 f-rel volt kedvezőbb a kiadási eredmény a kiadási előirányzatnál. Ehhez adván a 902 K 89 f-nyi szintén kedvezőbb bevételi eredményt, tulajdonképen Társaságunk 1909-ik számadási éve az előirányzattal szemben 6138 K 82 f-rel kedvezőbben zárult, csakhogy ebből 5644 K és 17 f pénzügyintézeteknél folyószámlán lévén elhelyezve, az előttünk fekvő 1909-ik évi zárószámadás számadatai szerint a kedvezőbb eredmény csak 494 K 65 f, vagyis annyi, a mennyit e jelentés elején említettem.

Tisztelt Közgyűlés! Az eddigi pénztárnoki jelentésektől eltérőleg szükségesnek vélem, hogy a Társaság vagyoni állapotáról is tegyek néhány szóval jelentést. Zárószámadásunk függelékéből kitűnik, hogy Társaságunknak 9005 K 80 f-nyi alapítványi tőkéje van; ugyanebből a függelékéből az is kitűnik, hogy ez a 9005 K 80 f miképen és hogyan van elhelyezve és biztosítva. Nevezetesen 200 K a „Pesti magyar kereskedelmi bank“ belvárosi fiókosztályának, 65 K 15 f pedig a „Magyar leszámítoló és pénzváltó bank“ belvárosi fiókosztályának betétkönyvecskéjére, 100 K m. kir. postatakarékpénztári folyószámlára, 5454 K főv. kölcsön-kötvényekben, 2590 K korona-járadék kötvényekben, 700 K magán kötelezőkben van elhelyezve. Ez összesen 9109 K 13 f, vagyis a tett alapítványoknál 103 K 33 f-rel több; ez a többlet a kötvények árfolyamánál az eredeti beszerzési árral szemben előállott javulás eredménye.

Ezek után a mélyen tisztelt közgyűlés engedelmével rátérek az 1910-ik évi költségelőirányzat bemutatására. Ez a költségelőirányzat majdnem teljesen az 1909-ik évi zárószámadás nyomdokán halad. Ugyanis bevételre 19,614 K 08 f-t és kiadásra 19,932 K 99 f-t irányoztunk elő, vagyis e szerint a f. évi költségvetésünk 318 K 91 f-nyi hiánnyal záródik. A bevételeknél nevezetesebb eltérés a „Magyar Nemzeti Múzeum“ segélyénél fordul elő, a mennyiben az eddigi 4500 K segély helyett, Elnökünk Ö Méltósága elhatározása folytán, a „Néprajzi Értesítő“ költségeire 500 K-val többet, vagyis 5000 K-t fog a „Magyar Nemzeti Múzeum“ pénztára folyósítani. Továbbá a hátralékos tagdíjaknál 600 K-val többet irányoztunk elő, minek okát (várható hátralékos állami előfizetés) már jelentésem elején közöltem a mélyen tisztelt közgyűléssel.

A kiadásoknál annyiban van eltérés az 1909-ik évi költségelőirányzattól, hogy a „Néprajzi Értesítő“ költségeire 4500 K helyett a fönnebb mondott okból 5000 K-t irányoztunk elő.

A mint említeni bátorkodtam, költségvetésünk 318 K 91 f-nyi hiánnyal záródik, ez a hiány azonban már is fedezve van az által, hogy az „Első magyar általános biztosító társaság“ alapítványának gyarapítására 200 K-t folyósított, továbbá az „Egyesült budapest-fővárosi takarékpénztár“ 100 K, a „Magyar országos központi takarékpénztár“ pedig 50 K-t adományozott Társaságunk céljainak előmozdítására, melyért a mélyen tisztelt közgyűlés hozzájárulásával a nevezett nagyobb pénzügyintézetek igen tisztelt Igazgatóságának ezúttal is hazafias köszönetünket nyilváníthatjuk.

Végül kérem a tisztelt közgyűlést, kegyeskedjék jelentésem szíves tudomásul vétele mellett nekem a multra nézve a szokásos föntartások mellett a fölmentvényt megadni, a jövőre nézve pedig az Elnökségnek felhatalmazást adni, hogy e költségvetés keretében a kiadásokat eszközöltesse s a bevételeket elfogadhassa.

IV. A Magyar Néprajzi Társaság 1909. évi záró-

Sorszám	Bevételek	1909. évi előirányzat		1909. évi bevételek		1909. évi követelések		1910. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Pénztári maradvány:								
	a) készpénzben	45	01	45	01			169	91
	b) takarékp. betétben	7357	55	7357	55	—	—	5644	17
2	Alapítók díjai	—	—	100	—	—	—	—	—
3	Hátralékos tagdíjak	300	—	778	70	1050	—	1050	—
4	Folyó és köv. évi tagdíjak	3600	—	2923	40	—	—	3600	—
5	Állami segély	3000	—	3000	—	—	—	3000	—
6	Magyar Tudományos Akadémia segélye	500	—	500	—	—	—	300	—
7	Magyar Nemzeti Múzeum segélye az Értesítő költségeire	4500	—	4500	—	—	—	5000	—
8	Kamatok	375	—	584	83	—	—	500	—
9	Bpesti pénzüzetek ajándéka	—	—	650	—	—	—	—	—
10	Átfutó bevételek	—	—	977	08	—	—	—	—
11	Vegyes bevételek	—	—	140	96	350	—	350	—
12	Takarékpénztári forgalom	—	—	8853	41	—	—	—	—
13	Betétállomány az alaptökhöz tartozó s alább *-gal jelölt összegeken kívül:								
	a) m. kir. postatakarékpénztárban	—	—	—	—	1569	17	—	—
	b) a leszámítoló- és pénzváltó-bankban	—	—	—	—	4075	—	—	—
14	Pénztári maradvány készpénzben	—	—	—	—	169	91	—	—
15	Hiány	324	74	—	—	—	—	318	91
	Összesen	20002	30	30410	94	7214	08	19932	99

Kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság alaptökéjéről s a kezelése alatt levő egyéb pénzüsszegekről	1908. év végén		1909. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
3 alapító à 200 korona	600	—	600	—
1 „ à 120 „	120	—	120	—
1 „ à 285-80 „	285	80	285	80
57 illetve 58 à 100 „	5700	—	5800	—
1 alapító névtelenül	2000	—	2000	—
Háromszék vármegye monographiájára	200	—	200	—
Ertékpapírok árfolyamkülönbsége	7	28	103	33
Összesen	8913	08	9109	13

számadása és 1910. évi költségeloirányzata.

Sorszám	Kiadások	1909. évi előirányzat		1909. évi kiadások		1909. évi tartozások		1910. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Az Ethnographia költségei:								
	a mult évre	1417	—	1417	—			2537	19
	a folyó évre	4600	—	2256	82	2537	19	4600	—
2	Írói tiszteletdíjak:								
	a mult évre	290	—	290	—			300	—
	a folyó évre	1700	—	1418	50	300	—	1700	—
3	a) Népr. füzetek és könyvt.								
	II. k. (Rovás és rovásírás)	435	94	435	94	—	—	—	—
	III. k. Magyar népmese typusok	—	—	—	—	400	—	400	—
	b) Népzenei füzetek	1364	06	—	—	1364	06	1400	—
4	Népr. Értesítő költségei:								
	a mult évre	2884	22	2884	22			1500	68
	a folyó évre	4500	—	3288	37	1500	68	5000	—
5	Tisztviselők tiszteletdíjai:								
	a mult évre	50	—	—	—	50	—	150	—
	a folyó évre	1600	—	1500	—	100	—	1600	—
6	Ügyviteli költségek:								
	a mult évre	50	—	50	—	—	—	45	12
	a folyó évre	700	—	654	88	45	12	700	—
7	Átfutó kiadások	—	—	977	08	—	—	—	—
8	Vegyes kiadások	411	08	570	64	—	—	—	—
9	Alaptőkéhez	—	—	—	—	100	—	—	—
10	Takarékpénztári forgalom	—	—	14497	58	—	—	—	—
11	Pénztári maradvány	—	—	169	91	—	—	—	—
12	Rendelkezésre áll	—	—	—	—	817	03	—	—
	Összegezés	20002	30	30410	94	7214	08	19932	99

s azok elhelyezéséről	1908. év végén		1909. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
M. kir. postatakarékpénztárban törzsbetét	200	—	—	—
A keresk. bank belv. fiókoszt. 53 111. sz. betéti könyvén	200	—	200	—
A leszámítoló bank belv. fiókoszt. letétszámlán:				
a) készpénz a 21.612 betéti könyvben	423	88	* 65	13
b) 6000 kor. névért. f. v. kölesön-kötv. á 90-90	5385	—	5454	—
c) 2200, illetve 2800 névért. kor. jár.-kötv. á 92-50	2004	20	2590	—
Kötvényekben	700	—	700	—
Az alaptőkéhez csatolandó	—	—	100	—
Összesen	8913	08	9109	13

Kövecsesi Dancs Arpád s. k.
pénztárnok.

V.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alulírottak, mint a „Magyar Néprajzi Társaság“ mult évi közgyűlésén választott számvizsgáló bizottság tagjai, bátorkodunk jelenteni, hogy f. hó 11-én a számadásokat a bemutatott okmányok alapján tételenként megvizsgáltuk s ebből kifolyólag megállapítottuk:

1. hogy a mult, 1908. évről maradt: készpénzben 45 K 01 f, takarékpénztári betétben 7357 K 55 f, összesen 7402 K 56 f;

2. hogy a mult, 1909. évi bevételek és kiadások összege, ezzel az említett maradvánnyal, valamint a takarékpénztári forgalomnak megfelelő összegekkel együtt a következő: bevétel 30,410 K 94 f, kiadás 30,241 K 03 f, készpénzmaradvány 169 K 91 f;

3. hogy a takarékpénztári forgalom a következő volt: betét 14,497 K 58 f, kivét 8853 K 41 f, betétmaradvány 5644 K 17 f.

Társaságunk pénztárnoka bemutatta továbbá az alaptőke elhelyezésére vonatkozó okmányokat is, mely szerint a Társaság vagyona 1909 december hó 31-én 9109 K 13 f-t tett ki.

Ezek után a tisztelt közgyűlésnek javasoljuk, hogy Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnoknak a felmentvényt, a szokásos fentartásokkal, megadni s neki buzgó működéséért köszönetet mondani sziveskedjék.

Budapesten, 1910 márczius hó 30.

Dr. Bán Aladár,
számvizsgáló.

Dr. Erdélyi Lajos,
számvizsgáló.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magy. Néprajzi Társaságnak 1910. évi márczius 30-án d. u. 5 órakor a Magy. Tudományos Akadémia felolvasótermében megtartott XXII. közgyűléséről.

Megjelentek: *Szalay Imre* min. tan., elnök, *dr. Sebestyén Gyula* főtítkár, *dr. Soly-mossy Sándor* titkár, *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Müder Béla* ellenőr, *dr. Munkácsi Bernát* tisz. tag, — *Bán Aladár*, *Bátky Zsigmond*, *Borovszky Samu*, *Erdélyi Lajos*, *Fabó Bertalan*, *Melich János*, *br. Nyáry Albert*, *Szinte Gábor*, *Versényi György*, *Vikár Béla* és *Gönczy Ferencz* vál. tagok, továbbá: *Hellebrant Árpád*, *Heller Bernát*, *Karl Lajos*, *Kohlbach Bertalan*, *Mészáros Gyula*, *Schmidt Tibolt*, *Szentmarjay Dezső* és *Sztripszky Hádor* r. tagok.

Szalay Imre elnök üdvözlí a megjelenteket: megállapítja, hogy az alapszabályok követelte létszámnál többen jelentek meg, valamint, hogy a meghívók szétküldésétől számított határidő is letelt, ezek szerint a közgyűlés megtartható és határozatképes. — Hitelesítőkül felkéri: *br. Nyáry Albert* és *Fabó Bertalan* tagokat.

Ez után felolvassa *elnöki* megnyitó beszédét. (Eljenzés.)

Dr. Soly-mossy Sándor előterjeszti évi titkári jelentését.

Tudomásul szolgál.

K. Dancs Árpád előadja pénztárosi évi jelentését.

Tudomásul szolgál.

Dr. Bán Aladár felolvassa a számvizsgálók jelentését.

Tudomásul szolgál. A közgyűlés utóbbi jelentés alapján a pénztárosnak az 1909. évre a felmentvényt megadja.

Elnök köszönetet mond a jelentéstevő nek kimerítő munkálataikért, egyben indítványozza, bizza meg a közgyűlés ez évre is a számvizsgálói teendőkkel *dr. Bán Aladár* és *dr. Erdélyi Lajos* tagokat.

A közgyűlés hozzájárul.

Következik a választmánynak egy évre való megválaszlása.

Elnök felkéri a szavazatszedő bizottság tagjainul: *dr. Borovszky Samu* elnöklése mellett *dr. Báthy Zsigmond* és *dr. Melich János* tagokat; a szavazás megejtésének tartamára pedig felfüggeszti a gyűlést.

Szünet után elnök a gyűlést újból megnyitván, *dr. Borovszky Samu* bizottsági elnök előterjeszti a szavazás eredményét. Beadatott 23 érvényes és igazolt szavazat, melyek alapján 1910. évre a M. Néprajzi Társaság választmányának tagjai lettek:

Fővárosiak: *dr. Alexics György*, *dr. Almásy György*, *Asbóth János*, *Balásy Dénes*, *dr. Balassa József*, *dr. Bán Aladár*, *dr. Bátky Zsigmond*, *dr. Beluleszkó Sándor*, *dr. Borovszky Samu*, *dr. Erdélyi Lajos*, *Ernyey József*, *dr. Fabó Bertalan*, *Feichtinger Győző*, *Galgóczy János*, *Goldziher Ignác* (22), *Gieszwein Sándor* (22), *Gróh István*, *dr. Herrmann Antal*, *Huszka József*, *dr. Jancsó Benedek*, *dr. Kúnos Ignác*, *dr. Mahler Ede*, *dr. Melich János*, *Nagy Géza*, *dr. Nyáry Albert báró*, *dr. Réthy László*, *Strausz Adolf*, *dr. Semayer Vilibald*, *dr. Szendrey János*, *dr. Szily Kálmán*, *dr. Színnyei József*, *Szinte Gábor*, *Tagányi Károly*, *Téglás Gábor*, *dr. Tolnai Vilmos*, *dr. Versényi György*, *Vikár Béla*, *dr. Zsilinszky Mihály* 23—23 szavazattal, továbbá: *dr. Mészáros Gyula* (új, 22 szavazattal) és *Barátosi Balogh Benedek* (új, 20 szavazattal). — Szavazatot kaptak: *Heller Bernát*, *Győrffy István* és *Sztripszky Hádor* 1—1.

Vidékiek: *dr. Baróti Lajos*, *Bellorics Bálint*, *dr. Erdélyi Pál*, *Gönczy Ferencz*, *Istvánffy Gyula*, *Kada Elek*, *dr. Karácsonyi János*, *Kálmány Lajos*, *Lehoczky Tivadar* és *dr. Posta Béla* 23—23 szavazattal.

Elnök a tárgysor szerint tárgyalásra tűzi a kidolgozott új alapszabály-tervezetet. Előadó *br. Nyáry Albert*, ki röviden ismerteti a megváltoztatás kényszerű okait s a fontosabb módosításokat.

A közgyűlés *dr. Bán Aladár* felszólalására a teljes szöveget végigtárgyalja.

A 11. §-nál felszólal *Máder Béla* és kifogásolja, hogy a tisztviselőket, tiszteleti és külső tagokat a közgyűlés „a választmány előterjesztésére” választja meg! Szerinte ebben a tagok szabad indítványozó jogának csorbitása rejlik.

Többek hozzászólása után a közgyűlés szavazattöbbséggel az eredeti szöveg-gezést fogadja el. Továbbiakra nézve a közgyűlés az alapszabály-tervezetet egyhangúlag elfogadja.

Indítványok pontjánál *dr. Sebastyén Gyula* a választmány nevében javasolja, válassza meg a közgyűlés *Lánczy Lajost* tiszteleti taggá.

A közgyűlés egyhangúlag, lelkesedéssel elfogadja.

Dr. Sebastyén Gyula ugyancsak a választmány megbízásából indítványozza: mondja ki a közgyűlés, hogy a Társaság könyvtárát letéteményképen a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának könyvtára mellé helyezi el; kérje fel egyben a M. Nemzeti Múzeum arra illetékes tényezőit, vállalják el szívességből a letét kezelését oly módon, hogy a könyvtárt a Társaság minden tagja akadály nélkül használhassa.

A közgyűlés egyhangúlag magáévá teszi.

A tárgysor ezzel kimerülvén, elnök köszönetet mond a megjelenteknek buzgó részvételükért s az ülést berekeszti.

A közgyűlés az elnök életetésével oszlik szét.

Kelt mint fent. — *Szalay Inre* s. k. elnök. — *Dr. Solymossy Sándor* s. k. jegyző. — Hitelesítjük: *dr. Nyáry Albert báró* s. k., *dr. Fabó Bertalan* s. k.

NÉPRAJZI HIREK.

Gyermektanulmányi Múzeum. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság a Magyar Társadalmi Múzeum keretében gyermektanulmányi múzeumot kíván alapítani. E múzeum szervezetét és anyaggyűjtési szabályait *Nagy László*, az adatgyűjtő szakosztály elnöke és *Ballai Károly*, a Gyermektanulmányi Múzeum titkára a M. Gyermektan. Társ. külön füzet gyanánt kiadott IV. kérdőívén ismertetik. Ebből tudjuk meg, hogy e múzeum feladata a maga sajátos céljai mellett körülbelül azonos a néprajzi múzeumok feladatával. Mert míg ezek a népi tárgyak tudományos szempontokból való összegyűjtésével azt akarják megállapítani, hogy „milyen kulturális fejlettségben él ma egy ország, egy faj népe s maga az egész embertípus (?), addig a gyermektanulmányi múzeum megmutatja, hogy milyen kulturális fejlettség mellett élhettek az ősök“. Sőt mivel a primitív népek lelki életének megnyilvánulásai bizonyos megegyezést mutatnak a művelt népek gyermekeinek lelki megnyilvánulásaival, az új múzeum egészen a néprajzi térre is lép, midőn gyűjteni kívánja az írástudatlan felnőttek rajzait és gyermekek számára készített játékszerait. Ezért gyermektanulmányi és paedagogiai osztályai mellé egy néprajzi osztályt is szervez. A ki kész kiadásainak felszámításával ez osztály gyűjtéseiben részt kíván venni, további irányítás végett forduljon a Gyermektanulmányi Múzeum titkári hivatalához (Budapest, VIII. Üllői-út 16/b).

*

Újabb adományok társaságunk részére. Örömmel tudatjuk, hogy az *Első Magyar Általános Biztosító Társaság* mult évi számadásainak lezárása alkalmából társaságunknál tett alapítványát 200 koronával gyarapította. Nagyobb pénzügyintézetek közül a *Magyar Országos Központi Takarékpénztár* ugyanilyen alkalomból megismételve előző évi adományát, újabb 50 koronával járult társaságunk tudományos törekvéseinek támogatásához.

*

Kinevezések a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályánál. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter úr ö nagyméltósága f. é. márcz. 7-én 5294. sz. alatt kinevezte dr. *Sztivicskij* Hiador és dr. *Mészáros Gyula* urakat a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának segédőreivé. Egyidejűleg kineveztetett *Ernyey József* is ezen osztály ideiglenes díjtalan segédőrévé.

*

Gyarmathy Zsigáné halála. F. évi április 10-én meghalt *Gyarmathy Zsigáné*, szül. *Hóry Etelka* asszony, ki a kalotaszegi népi himzés iparművészeti értékének felismerésével és irodalmi úton való ismertetésével, ipari készségének fejlesztésével és kereskedelmi téren való értékesítésével soha el nem muló érdemeket szerzett magának.

Hivatalos nyugtázás

az 1910. évi február hó 1-től márczius hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1908. évre: Asbóth János — Baloghy Dezső — Berze Nagy János dr. (2 K 70 f.) — Erdélyi Lajos dr. — Kanyaró Ferencz — Markovits Kálmán — Vikár Béla — Összesen 38 K 70 f.

1909. évre: Alexics György dr. — Apponyi Sándor gr. (2 K) — Asbóth János (4 K) — Baloghy Dezső (4 K) — Bánffyhunyadi áll. elemi iskola — Berze Nagy János dr. — Budapesti II. ker. közs. polg. leányiskola — Budapesti VIII. ker. közs. elemi iskola — Csányi Károly — Frecskay János — Gömörmegyei Múzeum — Marosvásárhelyi ref. kollegium — Mészáros Gyula dr. — Pálos Ede — Solymossy Sándor dr. — Szamosújvári áll. főgimn. — Szájbely Alajos — Szente Arnold — Székelyudvarhelyi áll. főreálisk. (4 K) — Vikár Béla (3 K) — Összesen 107 K — f.

1910. évre: Apponyi Sándor gr. — Aradi áll. főreálisk. — Aradi gimnáziumi tanári könyvtár — Babics József — Balásy Dénes — Bábai Bay Sándor — Békefi Remig dr. — Berczik Árpád — Bernáth Lajos — Berze Nagy János dr. — Bognár Pál (2 K) — Budai Paedagogium — Budai Paedagogium Ifj. Könyvtára — Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző — Budapesti kegyesrendi főgimn. — Budapesti „Belvárosi közs. felsőbb leányisk.” — Budapesti V. ker. áll. főreálisk. — Budapesti VI. ker. felső keresk. isk. — Budapesti VI. ker. áll. tanítónőképző int., Andrassy-út 21. — Budapesti VIII. ker. polg. fiúisk. — Budapesti X. ker. gimn. — Budiu Constantin — Budapesti VII. ker. elemi iskola Telep-u. — Budapesti tudomány-egyetem földrajzi intézete — Csányi Andor — Csurgói ev. ref. főgimn. — Deák Ebner Lajos — Déchy Mór dr. — Dési ref. tanítótestület — Delmár Emil dr. — Eperjesi kir. kath. főgimn. — Eperjesi ág. h. ev. kollégium — Eperjesi áll. tanítónőképző — Erzsébetvárosi áll. főgimn. — Esztergomi főgimn. — Felsőlövői ev. tanintézetek — Fischer Károly Antal — Gálffy Ignác — Galgóczy János — Gárdonyi Géza — Goldziher Ignác dr. — Gyertyánffy István — Gyönki ev. ref. gimn. — Győri áll. főreáliskola — Gyulafehérvári r. kath. főgimn. — Hadzsics Antal — Hajdunánási ev. ref. gimn. — Hoffer József dr. — Homicskó Athanáz — Iglói m. kir. áll. tanítóképző-intézet — Kálmán Lajos — Karczagi ev. ref. főgimn. — Kardos Gyula dr. — Kassai áll. felső iparisk. — Kiskunfélegyházi Múzeum — Klein Samu — Kolozsvári r. k. főgimnázium — Kovács János — Lehoczky Tivadar — Lajta Béla — Liszt Nándor dr. — Littke Aurél — Madarassy László — Magyar Kir. Technológiai Iparmúzeum (1 K 26 f.) — Makói áll. főgimn. — Marosvásárhelyi felsőbb leányiskola — Magyar-Kossa Gyula dr. — Mészáros Gyula dr. — Milleker Rezső — Mohl Adolf — Nagybányai áll. főgimn. — Nagyenyedi áll. polg. leányisk. — Nagyszebeni áll. főgimn. — Nagyvárad áll. főreálisk. — Nyitrai kath. főgimnázium — Ódombovári áll. elemi isk. — Orosz Endre — Pálos Ödön — Pápai áll. tanítóképző-int. ifj. önképzőköre — Perényi Adolf — Podolini kath. gimn. — Pór Antal — Pozsonyi kir. jogakadémia — Pozsonyi áll. tanítónőképző — Privitzer Jenő dr. — Puky József — Ranolder intézeti tanítónő-képző — Rakovszky László — Réthei Prikkel Marián dr. — Rombauer Emil — Rózsahegy kir. kath. főgimn. — Rozsnyói kath. főgimn. — Singer és Wolfner — Somorjai polg. isk. — Somssich Géza gr. (10 K) — Svetschine Georgine — Szabó Imre — Szájbely Alajos — Szakolczai kir. kath. gimn. — Szatmári kir. kath. főgimn. — Szegedi áll. főreálisk. tanári könyvtára — Szegedy Rezső — Szekszárdi Kaszinó — Székelykeresztúri áll. tanítóképző ifjúsági önképzőköre — Székely Mikó-kollégium, Seps-Szent-György — Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola (2 K) — Székelyudvarhelyi ev. ref. kollegium — Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn. — Szentgotthárdi áll. gimn. — Szilády Zoltán dr. — Szombathelyi főgimn. tanári kar — Szomorú István — Tagányi Károly — Téry Ödön — Thallóczy Lajos dr. (10 K) — Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár Egylet — Timár Kálmán — Tordai áll. polg. isk. — Váradi Török Gyula — Turócszentmártoni Tót Múzeum — Vágújhelyi izr. reálisk. — Vass György — Veres Gábor — Vörös Balduin — Zentai gimnázium — Összesen 745 K 26 f.

1911. évre: Apponyi Sándor gr. (2 K) — Karácsonyi János dr. — Lehoczky Tivadar (2 K) — Somssich Géza gr. (10 K) — Szilády Zoltán dr. (4 K) — Zsolnai áll. főreáliskola — Összesen 30 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból: 145.70 K jan. 1-től 177 K 14 f.
 1910. és követk. évi díjakból 775.26 " " " 1310 " 76 "
 alapítványi kamat — " " " 12 " — "
 alapítványi díjból — " " " — " — "

Budapest, 1910 május hó.

Kövecsesi Dancs Árpád,
 pénztáros (II., Toldy Ferencz-u. 50.)

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII. József-utca 32. II.)

Pénztáros :

Kövecsesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferenc utca 50.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almási György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Barátosi Balogh Benedek
Bátky Zsigmond dr.
Beluleszkó Sándor dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.

Feichtinger Győző
Galgóczy János
Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Mészáros Gyula dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.

Réthy László dr.
Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
Szinyeyi József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a felszólalások és lakozimbajelen-
tések pedig
Kövecsesi DANCŠ ÁRPÁD
penztárhoz (Bpest, II. Toldy
Ferencz u. 10. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címzendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1910.

TARTALOM.

	Lap
<i>Timár Kálmán</i> : Árpádházi szent Erzsébet legendájához (I.)	193
<i>Vikár Béla</i> : Ősköltésünk élő emlékei (III.)	201
<i>Mahler Ede</i> : Tanulmányutam Egyiptomban (II.)	210
Néphit és népszokások.	
<i>Munkácsi Bernát</i> : A samán istenidézés és bűbájosság a vogul-osztják hitéletben (III.)	222
<i>Bátky Zs.</i> : A hajítófához	229
<i>Szabó Imre</i> : Az oláhok kedd asszonya. (III.)	231
Népköltészet és népzene.	
<i>Báró Nyáry Albert</i> : Mihály-Gerge népköltészete	235
<i>Parászka Gábor</i> : Karácsonyi kéregető verseeskék	240
<i>Beke Ödön</i> : Az óriás megvakításának motívuma a lapp népköltésben	241
Irodalom.	
<i>Dr. Kohlbach Bertalan</i> : Hermann Hirt: Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur (II.)	245
<i>Németh Gyula</i> : Über die Bannungsorte der finnischen Zauberlieder	250
<i>Hellebrant Arpád</i> : Néprajzi könyvészet 1908-ról (II.)	253
Kisebb közlemények.	
<i>Kohlbach Bertalan</i> : Adatok a kigyó kultuszához	254
<i>Baloghy Dezső</i> : Nogradmegyei nagypénteki babona	254
Törvénytörvényes néprajz.	
A török basa kincse	255
Néprajzi hírek.	
Kaukázusvidéki tanulmányút	255
Keleti néprajzi kiállítás	256
Zürjén-votják nyelvű hettita feliratok. <i>M. B.</i>	256

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára

(Városliget, Iparcsarnok)

a nagyközönség számára

 nyitva.

Díjtalanul: vasárnap d. e. 9–12-ig, d. u. 3–6-ig, kedden és pénteken d. u. 3–6-ig.

Személyenkint 1 korona belépődíjért; a többi hétköznapokon d. e. 9–1 óráig.

**Iskolák és intézetek előzetes jelentkezés után a délelőtti hivatalos órák
alatt mindennap megtekinthetik.**

ÁRPÁDHÁZI SZENT ERZSÉBET LEGENDÁJÁHOZ.

I.

Szent Erzsébet születésének hétszázados évfordulója meghozta számunkra legendájának monografiáját; értem *Laban* Antal doktori értekezését: „*Az Árpádházi Szent Erzsébet-legendák irodalmunkban*“. (Budapest 1907.) A művet a kritika nagy elismeréssel fogadta. Én azonban csak némi fõntartással járulhatok ehhez a dicsérethez. Tagadhatatlan, hogy nagy szorgalommal hordotta össze *Laban* az anyagot; ámde helylyel-közzel másod-, sõt harmadkézbõl vett adatokkal is dolgozik. Példája ennek az, a mit értekezésének 50. lapján mond el *Kirsch* könyvével¹ kapcsolatban. Chantimpréi Tamás leprosus-legendájáról esvén szó, azt olvassuk *Laban*nál, hogy *Kirsch* munkájának 13. lapján van az „*Apiarius*“ megfelelő helye lenyomatva. *Kirsch* művecskéjében a 13. lapon, de egyebütt is hasztalan keresünk az „*Apiarius*“ (II. könyv, 24. fej.) szóbanforgó szövegét. *Kirsch* a 33. (s nem a 13.) lapon utal ugyan ezen legendára; ámde eredeti szövegét nem közli, csupán tartalmi kivonatát adja németül, mint a hogy *Laban* is kivonatolja a legendát magyarul. A szigorúbb módszeres eljárás megkívánja, hogy egy mondatörténeti szempontból fölöttébb fontos párhuzamot lehetőleg az eredeti szövegekben közöljünk. Pedig hát éppen ez a *Bolemir Adaról* szóló legenda az archimédesi pontja *Szent Erzsébet rózsalegendájának* s vele együtt a leprosus-legendának is. Ugyancsak a rendszeres kutatás hiányos voltából erednek a munka egyéb fogyatékoságai is.

Czime után többet várnánk *Laban* dolgozatától. Ő csak középkori irodalmunkra terjeszkedik ki, nevezetesen *Temesvári Pelbárt*, *Laskai Ozsvát* műveire és kódex-irodalmunkra. Ámde még ezt a szűkrevont anyagot se meríti ki teljesen. Nem említi föl például *Temesvári Pelbárt Stellarium*-ának (Li. VII. p. 2. art. 1.) legendatöredékét, mely arról szól, hogyan ápolta *Szent Erzsébet* a bélpoklosokat; holott ez párhuzamot képez *Pelbárt Erzsébet*rõl szóló prédikációjának (Serm. I. J.) egy részletéhez, melyet *Laban* a 38. lapon közöl. Nem tud továbbá *Laskai Ozsvát* prédikációinak (*Biga salutis de Tempore*. Serm. 87. S.) egy legendatöredékérõl, mely pediglen magyar szempontból fölöttébb érdekes; ez a részlet megint csak párhuzam a *Biga salutis de Sanctis* (Serm. 108.) *Erzsébet*-prédikációjának megfelelő helyéhez, melyet *Laban* a 65. lapon adott közre. Azt se találom fölemlítve, hogy *Laskai Ozsvátnak* említtem *Erzsébet*napí prédikációjából fölvetett egy

¹ Már a czímet se idézi helyesen; *Kirsch* művecskéje jénai disszertáció, de *gleiwitzi* nyomtatvány. „*Des Thomas von Chantimpré Buch der Wunder und denkwürdigen Vorbilder*. Gleiwitz, 1875. (Diss. Jena.)“ Ez a pontos czím, nem a hogy *Laban* adja: *Des Th. v. Chantimpres (!) Buch der Wunder etc.* (Jena 1875.).

részletet *Maiores* János jezsuita a *Speculum exemplorum* általa bővített kiadásának¹ példái közé, ily címmel: „Oratione Elisabeth juvenis sudabat, aestuabat, et se ad sanctam vitam dirigebat“.

Figyelmen kívül hagyta azonfölül Laban az Erzsébet-legendáknak hazai kéziratosszerkezeteit. Azt nem is kívánhatnók tőle, hogy könyvtáraink összes középkori kéziratait fölhasználta legyen; azt azonban okvetlenül értékesítenie kellett volna, mi ezen kéziratanyag publikálása folytán könnyen hozzáférhetővé vált. Laban pl. nem vett tudomást a *pozsonyi káptalani könyvtár* 30. számú kéziratának Erzsébetnapi prédikációjáról (*De sancta elizabeth*), pedig azt még 1867-ben kiadta volt a nagyérdemű *Knauz Nándor*.² Ez az Erzsébet-legenda igazán megérdemelte volna a figyelmet.

Nem gáncsoskodásból hozom fel mindezt, hanem csak annak igazolására, hogy Laban monografiájával még középkori irodalmunkra vonatkozólag sincs teljesen letárgyalva Szent Erzsébet legendája. Erre a meggyőződésre jutottam Laban munkájának tanulmányozása közben, a melyről különben szívesen elismerem, hogy nem egy értékes adatnak kellő világitásba helyezésével gyarapította a tárgyra vonatkozó ismereteinket.

Szólni akarok első sorban is a *leprosus-legendáról*, nem hagyván figyelmen kívül a *rózsalegendához* való viszonyát sem. Szóbakerül majd a Szent Erzsébet nevéhez fűződő mind a két *leprosus-legenda*.

Eleve is kijelentem, hogy magam Szent Erzsébet legendájával egyenesen nem foglalkoztam, hanem csak másirányú kutatásaim, nevezetesen *Laskai Ozsvát* példáinak és legendáinak földolgozása közben gyűjtöttem a Szent Erzsébet-legendára vonatkozó anyagot. Hogy milyen eredménnyel, jobban mondva mily szerencsével, majd elvállik a következőkben. Előljáróban még csak azt kell megjegyeznem, hogy a gyűjtöttem párhuzamok közül helyszüke miatt csakis azoknak a szövegét értékesíthetem, melyekről Laban nem szerzett tudomást. Közlendő párhuzamaim tehát egytől-egyig pótléklul szolgálnak Labannak mondatörténeti adataihoz.

II.

Kezdem egy régi hasonlattal. Miként a törzsére felkúszó futónövény fiatalos külsőt kölcsönöz a százados fának: úgy a történelem nagyjait is idők multával legendák veszik körül, melyek hivatva vannak emléküket fölújítani. Ezt a hasonlatot találóan alkalmazhatjuk Szent Erzsébetnek legendákkal átszőtt életirataira is. Szent Erzsébet életirataiba már jó korán fonódnak a legendai elemek. Nevezetesen a *leprosus-legenda* ismeretes már a XIII. évszázad végéről.

Szent Erzsébettel kapcsolatban legelsőbbben az úgynevezett *reinhardts-*

¹ *Magnum Speculum Exemplorum. Coloniae Agrippinae Anno MDCCI. pag. 550a ex. XVI.*

² *Magyar Sion. V. (1867.) 63. l. (Különlenyomatban: A pozsonyi káptalannak kéziratai. Esztergom, 1870.)*

brunni supplementumokban, az Apoldai Theodorik Erzsébet-életrajzához. 1293-ban írt pótlékokban¹ fordul elő a legenda.

Fölvetem a kérdést: vajjon van-e ennek a legendának valami történeti alapja, vagy pedig csak idegen vonás az Szent Erzsébet legenda-koszorújában, kölesönzés más legendakörből?

Nézetem szerint a leprosus-legenda, jobban mondva annak a kiszínezése, határozottan idegen elem Szent Erzsébet legenda-koszorújában. Ez a legenda a XIII. században már meglehetősen el volt terjedve, de persze nem szent Erzsébettel kapcsolatosan. A XIII. század írói közül elsőbben is *Jacques de Vitry* prédikációiban (*Sermones vulgares*)² kerül elő a legenda, még pedig mint Jaques de Vitry gyűjtése. Hasonlóképen előfordul a legenda Étienne de Bourbon, Thomas de Chantimpré, Étienne de Besançon műveiben és ezeknek származékaiban. Mindezen alább még részletesebben felsorolandó szerkezetek két csoportra oszthatók, a szerint, hogy *Jacques de Vitry* vagy az *Apiarius* följegyzését követik. Jacques de Vitry egy nemes asszonyról mondja el a legendát, *Thomas de Chantimpré* pedig Bolemir Adaról; valami lényeges különbséget a két szerkezet között azonban nem igen veszünk észre.

Hogyan jutott már most ez a legenda Szent Erzsébettel kapcsolatba? Az életiratok fölemlítik Szent Erzsébetről, hogy különös előszeretettel ápolta a betegeket, nevezetesen a bélpoklosokat, azokat házába vitte s ott ápolta. Ebbe a történeti keretbe nagyon is beillett a többnyire névtelen nőről szóló leprosus-legenda. A reinhardsbrunni szerzetes ezt a legendát a kellő átalakítással egyszerűen beletoldotta az Erzsébet-Vitába.

Hogy a leprosus-legenda csakugyan ilyen interpoláció Szent Erzsébet életiratában, azt valószínűvé teszi a *pozsonyi* káptalani könyvtár már említett kéziratának (30. sz.) idevágó részlete. Ez a XIV. századbeli kézirat, mely azonban bizonyára a régebbi életrajzok fölhasználásával készült, Szent Erzsébetről szóló prédikációt tartalmaz. A prédikáció elmondja, hogy Szent Erzsébet Marburgban (jobban mondva a Wartburgban) szerető gonddal ápolta a bélpoklosokat, azokat férje távollétében annak ágyába fektette; a legenda elemnek azonban semmi nyoma ebben a szerkezetben, melynek írója pedig ugyancsak nem árul el valami különösebb hisztórikus érzéket.³ Lássuk már most magát a kézirat szövegét!

„*Hee ergo prudens et deo digna matrona residens cum marito suo in castro Thuringie, quod marchpurch (rectius: Wartburg) uocatur, in omni timore et obediencia caritatis deo seruiens et uiro suo obediens, multa sanctitate et perfeccione pollebat, ecclesiam et sacerdotes precipua deuocione honorabat, pauperum et infirmorum maximam curam habebat et uniuersis necessitatibus, prout fas erat, subueniebat, ita ut plerique,*

¹ Kiadta *Mencken*: *Scriptores rerum Germanicarum*. T. II. (Lipsiae, MDCCXXVIII.) 1987—2006.

² Crane: *The exempla . . . of Jacques de Vitry*. London 1890. n. 95. pg. 44—45.

³ Sz. Erzsébet halála évét (1231.) például 1193-ra teszi az életrajz. Egyéb történeti botlásait mellőzve, még csak az életrajznak erre a legendaszerű passzusára utalok: „*licet enim hec sanctissima mulier maritum habuerit, virgo (négy gyermekkel!) tamen, ut dicitur, incorrupta permansit . . .*“ (M. Sion 1867. 65. l.).

*dum lantgravius cubiculum suum ex inopinato intraret, leprosum seu alium quemcunque infirmum in lectulo suo inueniret.*¹

Lám, ez az életrajz ebben a részletben még hijával van minden legendai vonásnak. A legendai elemet a reinhardsbrunni szerzetes vitte csak bele Szent Erzsébet életiratába; még pedig idegen legendakörből vette át a leprosus-legendát. Hogy az eredeti leprosus-legendának melyik szerkezetét, mi-féle szövegét használta a supplementumok írója, avagy netán a szájhagyományból merítette-e elbeszélését, azt teljes bizonyossággal talán sohasem sikerül megállapítanunk. Az azonban alig hihető, hogy tisztán csak a szájhagyományból ismerte ezt az elterjedt leprosus-legendát, melynek négyféle följegyzése is maradt ránk a supplementumok összeírása előtti időből; hát még mennyi szerkezet kallódhatott el, vagy pedig még lappang ez idő szerint. Kevésbé valószínű, hogy Jacques de Vitry, Thomas de Chantimpré, Étienne de Bourbon vagy Étienne de Besançon művei közül egyiket se ismerte volna a reinhardsbrunni benzés.

Ha mindjárt nem is mutathatunk még rá határozottan a supplementumok írójának közvetlen forrására, legalább is megállapíthatjuk az ő leprosus-legendájának egyik kétségtelen párhuzamát és ez *Étienne de Bourbon* (De septem donis Spiritus Sancti. P. II. ti. 7.) szerkezeté.² A legendának lényeges motívumai mind megvannak már Étienne de Bourbon szerkezetében. Érdeemes ez utóbbit egybevetni a reinhardsbrunni szerzetes földolgozásával.

A két szerkezetnek érintkező pontjai a következők:

1. A poklosnak befogadása. *Étienne de Bourbon*-nál: a nemes asszony, férje távollétében, beereszti a bélpoklost, megfürösztí és ágyába fekteti. A bevezetésből tudjuk meg, hogy a jámbor asszonynak, urának tilalma ellenére is, szokása volt, hogy sajátkezűleg szolgálta ki a beteget és ápolta őket.

A *supplementumban*: Szent Erzsébet szintén megfüröszt egy bélpoklost és férjének ágyába fekteti.

A két szerkezet közt eddigelé csupán azt az eltérést látjuk, hogy a férj csak Étienne de Bourbon szerkezetében ellenzi, hogy felesége irgalmas-ságot gyakoroljon a bélpoklosokkal. Ezt a vonást a reinhardsbrunni szerzetes nem vehette át, mert nem illett volna bele Theodoriknak életiratába, melyben valósággal legendás fénynyel van övezve „szent“ Lajos. A kőszívű férj szerepét ráruházni nem lehetett; pedig erre a szereplőre szükség van, különben, ha szabad keze volna a feleségnek, ha istenes cselekedeteit senki se ellenezné, könyörületessége mindjárt nem volna oly érdemteljes. A kőszívű férj szerepét a reinhardsbrunni szerzetes földolgozása átruházza az anyósra. Hogy Zsófia hercegasszony rossz szemmel nézte, hogy Szent Erzsébet a bélpoklost befogadta, ez már teljes valószínűségre tarthat számot.

¹ Magyar Sion. 1867. évf. 63. l.

² Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inedit d'Étienne de Bourbon . . . par A. Lecoy de la Marche. Paris, 1877. n. 154. pag. 132.

2. A férj hazatérése. *Étienne de Bourbon*-nál: a távollevő férj váratlanul topan be. A *supplementum* szerint Zsófia keríti elő Lajost. Ez az eltérés is az előbbiből folyik.

3. A feszület-jelenet. Ennek a jelenetnek a vázolásában mind a két szerkezet meglehetősen homályos. A szöveg mindkét helyütt magyarázatra szorul; ezzel pedig tág tere nyílik az egyéni véleményeknek.

Étienne de Bourbon kissé pongyola szerkezete ekként adja elő a feszület-jelenetet:

„Cum autem subito vir ejus, cameram dictam veniens, intrasset in lecto uxoris, invenit dictum infirmum; quem cum crederet adulterum et vellet eum occidere super lectum ejus, apparuit ei Dominus nudus, in ea forma in qua pependit in cruce, dicens: „Quid me persequeris, qui pro te hoc passus sum?“ Cum autem ad terram prostratus oculos erigeret, nil invenit, et conversus est ad Dominum“.

Hogyan értsük már most *Étienne de Bourbon* szavait? Úgy-e, hogy a jelenés alatt és után a bélpoklos továbbra is ott maradt az ágyon? Vagy pedig úgy, hogy a bélpoklos változott át feszületté; vagyis, hogy a bélpoklosnak képében magát Krisztust fogadta volt be az asszony? Nézetem szerint a „nil invenit“¹ szavak szolgáltatják a kulcsot a jelenet helyes értelmezéséhez. Miközben a férj Krisztus leczkértető szavainak hatása alatt földrozkad, eltűnik Krisztus; mire a férj ismét föltekint, semmit (és senkit) se lát már. Ebből azt vehetjük ki, hogy a bélpoklosnak is hült helye; következőleg a bélpoklosnak kellett vala feszületté válnia.

Ezen értelmezés mellett szól a rendelkezésünkre álló egész mondatörténeti anyag is. *Étienne de Bourbon* forrásából, *Jacques de Vitry* földolgozásából, is azt vesszük ki, hogy a bélpoklosnak képében magát Krisztust fogadta be a jámbor nő. Ugyanigy adják elő a legendát a többi szerkezetek is kivétel nélkül. Csak éppen *Étienne de Bourbon* akart volna eltérni forrásától? Alig hihető.

A *supplementumok* szövege szintén nem egészen világos. A feszület-jelenet Szent Erzsébettel kapcsolatban ekképen van előadva:

„Tunc aperuit Deus interiores principis oculos, viditque in thoro suo positum crucifixum. Qua contemplacione emendatus pius princeps rogavit sacram conjugem ut tales in strato suo frequencius collocaret. Intellexit enim quod in membris suis infirmis foveatur et suscipitur Dominus Jhesus Christus. Qua in re accidit ut vir sacer quod delectaret, aspiceret, ut (rectius: et) immitis foemina, quod horreret.“²

A legutóbbi mondat egy kis szövegkritikai vizsgálódásra ad alkalmat. *Pray Györgynél*³ ugyanis e helyütt ezt a variáns lekcziót találjuk: „Qua in re . . . aspiceret, et mitis femina, quod horreret“. A „mitis femina“ Szent Erzsébetre vonatkoznék, az „immitis foemina“ pedig Zsófiára, a mi mindenestre lényeges különbség. Már most melyik a helyes olvasás? Elsősorban a kéziratok egybevetéséből lehetne biztos eredményre jutnunk. Nem állván azonban módunkban a kéziratokból ellenőriznünk Mencken vagy *Pray* olvasásának helyes avagy helytelen voltát, be kell érniünk avval, hogy a

¹ A *Liber Pantheon* szövegében: „nichil vidit“.

² Mencken: *Scriptores rerum Germanicarum*. T. II. 1990. (Lipsiae, MDCCXXVIII).

³ *Vita S. Elisabethae viduae. Tyrnaviae, MDCCLXX*. pg. 63.

szövegösszefüggésből próbáljuk megállapítani a helyes olvasást. A szövegben szó van a látottak hatásáról. Szent Erzsébeten kívül még két szemtanuja volt a jelenetnek: Lajos és Zsófia. Lajost a látottak gyönyörűséggel töltötték el, míg a nőt (foemina) borzongással. Itt tehát szembeállítás van dolgunk. Csakis a két szemtanura gondolhatunk, Lajosra és anyjára. Az nem volna megokolva, hogy Szent Erzsébetnek a látottak hatása alatt miért kelljen remegnie. Az összefüggésből tehát az következik, hogy Zsófia értendő a „foemina“ alatt; következésképp helyesebbnek kell tartanunk Mencken olvasását: „immitis foemina“.

Szent Erzsébet leprosus-legendájának leírásából a közkeletű magyarázat azt olvassa ki, hogy Lajos a hit világával (lelki szemeivel) látta Krisztust a belpoklosnak képében; Krisztus azonban tényleg nem feküdt ott az ágyon. Ámde helyes-e ez az értelmezés? Legalább is vitatkozni lehet rajta. Kiemelem, hogy ezen szavak: „Intellexit enim — Jhesus Christus“ az egész legendának a tanuságát, az alapeszméjét¹ fejezik ki és korántsem akarják az előző „aperuit — oculos“ kitélt közelebről megmagyarázni; ennek a mondatnak az értelmét a nyomban rákövetkező folyomány („viditque — crucifixum“) s az azt követő utalás („Qua contemplacione emendatus“) világítják meg. A szöveg összefüggéséből éppen az tetszik ki, hogy Isten a csoda által nyitotta fel Lajosnak lelki szemeit; tehát a fölfeszített Krisztust csakugyan ott látta az ágyon. Hogyha helyes Menckennek „immitis foemina, quod horreret“ olvasása (már pedig helyesnek kell tartanunk), úgy ezek a szavak is a mi értelmezésünk mellett szólnak. Mert, ha csak a belpoklos feküdt légyen az ágyon, miért kellett volna az áskálódó anyósnak remegnie?

Láttuk, hogy a feszület-jelenetnek leírásában mindkét szöveg kissé határozatlan. Vajjon ez az ingadozás tisztán csak a véletlennek a játéka-e? Vagy pedig ebben is összefüggést kell látnunk a két szerkezet közt? Bármint légyen is a dolog, kétségtelen, hogy ez a homályosság még teljesebbé teszi a párhuzamot a két szerkezet között.

A feszület-jelenet leírásában lényeges eltérést csak egyetlenegy találunk a két szerkezet között. S ez az, hogy Étienne de Bourbon-nál Krisztus meg is leczkérteti a kőszívű férjet. Ez a motivum hiányzik a supplementum előadásából. Minek is dorgálná meg Krisztus a jámbor tartománygrófot; mikor az egész jelenet is, úgy látszik, jobbadán a vádaskodó, fölbujtó anyósnak a magábatéritésére szolgál.

4. A férj magábaszállása. Ez a motivum mind a két szerkezetben csak egy odavetett mondással van kifejezésre juttatva. *Étienne de Bourbon* szerkezetében: „et conversus est ad Dominum“. A *supplementumban*: „Qua contemplacione emendatus“. Hozzájárul még, hogy Lajos engedélyt ad Szent Erzsébetnek, hogy a belpoklosokat ezután is ápolja. Ez a vonás Étienne de Bourbon-nál nyíltan nincs ugyan kifejezve, de magától értetődik. Éppen csak azt tudjuk meg előzetesen a férjről, hogy feleségét eltiltotta a bél-

¹ V. ö. a *Scala coeli* szerkezetének eme szavaival: „inuentum est quod christus compassionem diligens per dominam fuerat receptus“.

poklosok ápolásától; megtérése tehát sejteti, hogy ezentúl szabad kezét enged nejjének a könyörületesség gyakorlására.

A két szerkezetnek egybevetéséből általában azt látjuk, hogy valahány eltérés mutatkozik köztük, mind olyan, hogy azokat a legendának Szent Erzsébetre való alkalmazása szinte szükségszerűleg hozza magával.

Az összehasonlítás végeredményeképen kimondhatjuk tehát, hogy Étienne de Bourbon szerkezetében kétségtelen párhuzamát bírjuk a supplementum leprosus-legendájának. A reinhardsbrunni szerzetes a leprosus-legendának ezt a szerkezetét ismerte, ha mindjárt nem is egyenesen Étienne de Bourbon följegyzéséből és a legendának ezen szerkezetét toldotta bele Szent Erzsébet életiratába. Nyilvánvaló tehát, hogy a leprosus-legenda idegen elem Szent Erzsébet legenda-koszorújában.

Szent Erzsébet leprosus-legendájának fejlődéséről van egy tetszetős elmélet, melyet *Michael* és *Delehaye* s velük együtt mások is vallanak. A legendafejlődés — szerintök — akként történt, hogy a későbbi életiratok igyekeztek a legendát minél hatásosabbá és érzékelhetőbbé tenni, szóval mentül jobban kiszínezni. A supplementum szövege szerint csupán „lelki szemeivel“ ismeri föl Szent Erzsébet férje a bélpoklosnak képében az Üdvözítőt. A későbbi, nyilvánvalóan megromlott szövegek szerint Krisztus már valósággal ott feküdt az ágyon. Így fejlődött volna tovább a legenda.

Ezt a legendafejlődést *Michael* Emil, innsbrucki egyetemi tanár, így adja elő: „Die Erzählung geht auf Dietrich von Apolda, den Biographen der Heiligen, zurück. Doch weicht seine Darstellung in einem sehr wesentlichen Punkte von der späteren Sage ab. Dietrich (igy!) berichtet, dass Ludwig mit den Augen des Glaubens in dem Aussätzigen den Heiland selbst erkannt habe. Diesen Thatbestand hat man nachträglich durch Verstümmelung des Textes entstellt und das offenkundige Wunder war fertig.“¹ *Michael* fejtegetéseéhez s egyben az egész elmélethez volna néhány szavam.

1. Szent Erzsébet leprosus-legendáját tudvalevőleg nem Apoldai Theodorik jegyezte föl, hanem csak később a reinhardsbrunni supplementumok névtelen írója.

2. Vajjon mire alapítja *Michael* az ő elméletét? A mint látom, kiragadja az összefüggésből e szavakat: „Tunc aperuit Deus interiores principis oculos“ s már most ebből azt olvassa ki, hogy Lajos csupán a „hitnek szemeivel“ ismerte föl a bélpoklosban Krisztust. Szerinte e vonás később, szövegcsonkulás útján, elmosódott s kész volt a csoda: a bélpoklos átváltozása. Ugyan úgy-e?

Mi főntebb a szövegösszefüggés szemmeltartásával, még pedig az eredeti szövegből, ellenkezőleg azt betűztük ki, hogy Krisztus tényleg ott feküdt az ágyon.

A feszület-jelenetnek ugyanily értelmezését találjuk *Rothe* költeményében; már pedig *Rothenak* a forrása e legendát illetőleg éppen a supple-

¹ Zeitschrift für kath. Theologie. Innsbruck, 1902. S. 529.

mentum volt. Rothe költeménye (Auctor rhythmicus de vita S. Elisabethae) következőképen adja elő a feszület-jelenetet:

Sein gemuet was Ime etwas scharff
 Des bettes decke er aufwarff
 Got von hymmel der uns geschueff
 Der thet Ime seine innern ougen auf
 Das er ein gekreuzigt bylde fandt
 Als er das hatte erkaunt
 Dae begunde er zeweinen sere
 Und mocht nicht gesprechen mere.¹

Kérdem, hol van itt a Michael említett szövegromlás? Világosan ott áll: „der thet Ime seine innern ougen auf“, a mi megfelel a „tunc aperuit Deus interiores principis oculos“ kitételnek. Rothe tehát egy jottányit se vett el a reinhardsbrunni szerzetes szövegéből; mégis meg van nála a belpoklosnak átváltozása. Igen, mert így olvasta azt ki az eredetiből.

A szövegromlásból e szerint nem magyarázható meg a föltételezett legendafejlődés. Fölösleges is volt a szövegromlás. Ámde a legendafejlődésre se volt szükség; hiszen a supplementum leprosus-legendája már maga is kiforrott legenda.

3. A föltételezett legendafejlődés végbement még mielőtt a legenda kapcsolatba jutott volna Szent Erzsébet nevével. Bizonyosság rá éppen *Étienne de Bourbon* leprosus-legendája. Összevetve ezt például *Jacques de Vitry* szerkezetével, a mire alább még rákerül a sor, meggyőződhetünk a szóbanforgó fejlődésről.

Ezek a megjegyzéseim Michael és társai elméletére.

Összegezhetjük már most eddigi fejtegetéseink eredményeit. Kimutattuk, hogy a leprosus-legenda idegen ékesség Szent Erzsébet legenda-koszorújában. Ezt a legendát a reinhardsbrunni supplementumok írója ruházta át Szent Erzsébetre; tőle pedig átvették a későbbi írók.

Íme, az összehasonlító mondatörténet Adriadne-fonalának segítségével a leprosus-legendát illetőleg egészen máseredményre jutottunk, mint *Laban*.²

Laban különálló legendának tartja Szent Erzsébet leprosus-legendáját. Fölhoz ugyan két párhuzamot (Discipulus: Promptuarium exemplorum és Guary-kódex), de ezeket idegen legendakörbe sorozza. Következétesen többrendbeli leprosus-legendáról beszél. Pedig Szent Erzsébet leprosus-legendája s a névtelen nőről (illetőleg Bolemir Adáról) szóló voltaképpen bizony egy és ugyanazon legenda.

Ugyancsak téved Laban, midőn a Guary-kódex leprosus-legendájáról ezt a nézetet kockáztatja meg: „Talán nem tévedünk, ha e legendának a Guary-kódexben levő változatát is kombinált legendának tartjuk, mely már sztereotip-legendává alakult át s így elvesztette az Erzsébet személyével való kapcsolatot.“³ Éppenséggel megfordítva áll a dolog. Nem Szent Erzsébet legendája az eredeti, hanem a sztereotip-legenda.

¹ Mencken: *Scriptores rerum Germanicarum*. T. II. 2066—67.

² I. m. 46—51. és 119—124. ll.

³ I. m. 123—24. l.

ÖSKÖLTÉSÜNK ÉLŐ EMLÉKEI.

(Befejező közlemény.)

Még nagyobb eltéréseket mutat a két nőtestvér, vagy az *anya és leánya férjhez meneteléről* szóló ballada, melyben a két házasságnak eleinte az idősebb leány (vagy az anya) részére kedvező alakulása, később pedig a kezdetben mostohábnak látszó másik, szegényebb férjhezmenőnek boldogabb helyzete van ecsetelve. Változatait Erdélyi,¹ Kálmány,² Kriza³ és Sebestyén⁴ közlik.

A dunántúli változat, valamint az Alföldről valók szerint: nénémet czifra szabólegény vagy királyfi, „engem” pedig szegény juhászlegény, vagy zsiros vagy rongyos kanász kéret meg. Erdélyinél az ismeretlen helyről való szövegben, mely egyébként már refrénjénél fogva, de különben is a dunántúli följegyzéssel közeli rokonságot vall, az anyát épúgy, mint ott, czifra szabólegény, „engem” pedig szegény kapáslegény. Krizánál „Katáról és rólam” van szó; erről a Katáról pedig a többiek tanúsága szerint bizonyos, hogy ő is „néném”. Hogy ki a kérő, azt a székely szöveg nem tudja. Egyáltalán annyira elüt társaitól, hogy Sebestyén — szerintem igazolatlanul — külön csoportba hajlandó sorozni.

Saját gyűjtésemben, a Dunántúlról, két följegyzése is van ugyane balladának, az egyik Vasmege határszéli magyar szigetéről, Velemről, a másik Zalamegye Resznek falujából. A velemi következőleg szól:

A)

Nénémet is kérettü
czifra szabólegény;
engömet is kérettü
szegény szolgállegény.
Öröm a nénémmnek
czifra szabólegény;
siralom énnékém,
szegény szolgállegény.

Nénémet is elvitték
födeles hintóba;
engömet is elvitték
ganajos kordéba.

Refr.

Nénémet is költötték
hatágú korbácscsal;
engömet is költöttek
szép hajnali csókkal.
Öröm az énnékém:
szegény szolgállegény;
siralom nénémmnek
czifra szabólegény.

A reszneki pedig:

B)

Anyámat is kérettü
czifra szabólegény;
engömet is kérettü
szegény guláslegény.
Örömő anyámmnak
czifra szabólegény;
siralom énnékém
szegény guláslegény.

Késérgetik az anyámat
négyes muzsikával;
engömet is késérgetnek
macskanyikogással.

Örömő anyámmnak stb.

Beültetik az anyámat
terített asztalhoz;
engömet is beültetnek
a kályhaszurdékba.
Örömő anyámmnak stb.

Kínálgatják az anyámat
mákos kalácsokkal;
éngömet is kínálgatnak
hamupogácsával.
Örömő anyámmnak stb.

Kínálgatják az anyámat
czifra poharakból;
éngömet is kínálgatnak
bugyagus korsóból.

Örömő anyámmnak stb.

Léfektetik az anyámat
szép fölvetett ágyba;
éngömet is léfektetnek
szolmanyoszolára.
Örömő anyámmnak stb.

¹ I. 390—1. II. — ² Koszorúk II. 58—60. II. és Szeged népe II. 7—8. II. —
³ 17—18. II. — ⁴ Id. m. 189—90. II.

Fölköltötték az anyámat
hatágú korbácscsal;
éngömet is fölköltöttek
szép hajnali csókkal.

Siralom anyámnak
czifra szabólegény;
örömöm én nekem
szegény szolgalegény.

A most már két új változattal megszerzett anyagból némileg több biztossággal vonhatjuk le következtetéseinket.

Először is az alföldi változatok és a Kriza közölte székely hagyomány közt — bár ezek is nagyon különböznek egymástól — ugyanoly szorosabb kötelék van, minőt az imént szép Ilona vagy Gyöngy Ilona esetében kimutattunk. Íme az Alföldről egy versszak, szembeállítva Krizánál levő megfelelőjével:

Alföld:
Fektetik nénémet
a paplanyos ágyba,
— Ó jaj, ja, ja, jaj! —
engöm is fektetnek
a disznó almába.

Székelység:
Katát fektették
paplanyos ágyba,
ingöm is igön
disznyóalomba.¹

A dunántúli szerkezet ide vágó része:

A)
Lefektették nénémet
a födeles ágyba,
engem is lefektettek
szalmanyoszolyára.

B)
Léfektetik az anyámat
szép fölvetett ágyba;
éngömet is lefektetnek
szolmanyoszolára.

Erdélyinél magas és szalmás ágy van szembeállítva = födeles ágy és szalmanyoszolya.

Mind a mellett az összetartozást nemcsak a tartalom, mely nagyjában mégis ugyanaz, hanem a részletek is bizonyítják mind a dunántúli és a székely szerkezet, mind általában a változatok között. Kiténik ez a következő példákból:

Dunántúl:
Fölültették nénémet
födeles hintóba,
engem is fölültettek
a szamárkordéra.

Alföld:
Ültetik nénémet
aranyos hintóba,
vagy: az üveg hintóba,
engem is ültetnek
egy rosz talyicskába
vagy: é' rosz tajigába,

Székelység:
Katát ü'tették
hat ló hintóba,
ingöm is igön
szántótaligára.

Beültetik az anyámat
terített asztalhoz;
éngömet is beültetnek
a kályhaszurdékba.

Ültetik nénémet
az arany asztalhoz, — —
engöm is ültetnek
a disznóvájúhon.

Katát ü'tették
fő'ső asztalhoz,
ingöm is igön
disznóvájúhoz.

¹ A sorok beosztása Krizánál más: két ilyen sor tesz egyet. A refrén utánnuk jön s egészen különálló.

Csupán a dunántúli és a székely változat felel meg egymásnak ebben a részletben :

Kinálgatják az anyámat mákos kalácsokkal; éngömet is kinálgnak hamupogácsával.	Katának attak hétféle ételt, neköm is igön korpakevertet.
---	--

Kinálgatják az anyámat ezifra poharakból; éngömet is kinálgnak bugyagus korsóból.	Katának attak pohár piros bort, neköm is igön szapulott lúgot.
--	---

Nyilvánvaló, hogy a székely szerkezet csattanója elkallódott. A Dunántúl és az Alföldön a legutolsó (vagy a két utolsó) versszak ugyanis egyszerre megfordítja a két asszony szerencsáját s ebből folyólag a refrén is fordul. Székely változatunk ellenben ugyanazt a párhuzamot viszi végig minden változtatás nélkül, s így aztán ekként fejezi be a költeményt:

Katát csókóták gombos ajakkal,
ingöm is igön baltafokokkal.

Többi változatunk szerint ennek így kellett lennie :

Katát költötték baltafokokkal,
engem is igen gombos ajakkal,

azaz: csókkal. Vö. az Alföldről:

Kő'tik má' nénémet élös baltafokká,
engöm is kő'tenek szép muzsikaszóval.

Dunántúlról:

Nénémet is költötték hatágú korbácssal,
engömet is költöttek szép hajnali csókkal.

Ilyenformán ez a befejező rész is arról tanuskodik, hogy a dunántúli, alföldi és székely változatok minden eltéréseik mellett egyazon őshagyomány képviselői. Miként az előbbi balladánál, úgy itt is lehetséges, hogy a Székelyföld volt az Alföldön való elterjedés kiinduló pontja, s innen a közelebbi rokonság köztük. De a jelen esetben ezt bizonyítani nem tudjuk. Nincs semmi lehetetlenség abban sem, hogy a változatok — némi székelyalföldi kölcsönhatás mellett — a köz-magyar ősalakból önállóan fejlődtek ki. Roppant különbözőségeik e föltevésre jogosítanak.

Figyelmet érdemel a székely-dunántúli kapcsolat szempontjából az a ritka eset is, hogy a lengyelfalvi, fent olvasható változatot a *székely regös ének* dallamára éneklék a rövidült (ötös) sorra való alkalmazással; s hogy a felsőireghi változat viszont a *dunántúli regölés dallamára* megy, szintén némi eltéréssel. A dallamokbeli hasonlóság, melylyel együtt azonban a koral szükségkép járó nagy különbség is megvan, egyformán jele az egykor megvolt azonosságnak és a hagyomány régiségének.

Bármiként áll is tehát a dolog a szerzőséget nézve, egy bizonyos, hogy költeményünk még a legrégebb kincsből való, a regös énekkel, Molnár Annával és Gyöngy Ilonával legalább is egykorú.

Kriza vadrózsái közt van egy, a melyet tartalmánál fogva ez a név illet meg: *A gyáva legény*. Ez is vig balladaféle, mint az előbbi. Csakhogy míg amabban egy bátor leány a főszemély, itt épp ellenkezőleg: a félénkség maga az a legény, a kiről szól az ének. Krizánál¹ a bevezető sorok:

Jere hézzám vacsorára,
apró vágott káposztára.

Egészen így kezdődik egy változat, melyet Dunántúl két helyen: Szombatfán és a vele szomszédos Reszneken (Zala m.) íráltam meg, csaknem szó szerint azonos szöveggel. Éppúgy hat versszakból is áll, mint a Krizánál levő, s vele versszakról versszakra oly pontosan megegyezik, mint a mily szoros egyezés csak egyazon dalterület tőszomszédos helyein várható. Épp ennél fogva különös véletlennek kellene tulajdonítanunk, hogy itt régiségről lehessen szó, ha nem volnának egyéb nyomós okaink, melyek miatt mégsem tekinthetjük ezt kizártnak.

A dunántúli változat így szól:

A gyáva legény.

Gyere hát be vacsorára,
apró mézes pogácsára, —
bejöhetsz hozzám bátran.
Hozzám bátran bejöhetsz,
az ágyamra léfekhetsz.

— Mégse merék én bemenni,
oh én édes angyalom;
a csizmámnak kopogásán
eszrevésznek, virágom.
Takarj rongyot a sarkára,
hogy nő hallják kopogása,
bejöhetsz szívem bátran.
Bátran hozzám bejöhetsz,
vetve az ágy, léfekhetsz.

— Mégse merék én bemenni
oh én édes angyalom:
a gyertyának világánál
eszrevésznek, virágom!
Dobj egy garast a banyának,
vészi hamját a gyertyának,
bejöhetsz hozzám bátran.
Hozzám bátran bejöhetsz,
az ágyamra léfekhetsz.

— Mégse merék én bemenni
oh én édes angyalom,
a kutyának ugatásán
eszrevésznek, virágom.
Dobj egy kőzot a kutyának,
majd megszűnik ugatása,
bejöhetsz szívem bátran.
Bátran hozzám bejöhetsz.
Az ágyamra léfekhetsz.

— Mégse merék én bemenni,
oh én édes angyalom,
az ajtnak csikorgásán
eszrevésznek, virágom.
Jól meghájazd ama sarkát,
hogy nő hallják csikorgását,
bejöhetsz hozzám bátran.
Hozzám bátran bejöhetsz,
bontva az ágy, léfekhetsz.

— Mégse merék én bemenni,
oh én édes angyalom:
az egerek czinczogásán,
eszrevésznek, virágom!
Jaj, te vitéz, de 'jába élsz,
még az egerektől is félsz.
Elmehetsz már, nem kellesz,
nem vagy előttem kedves!

¹ Id. m. 12—3. l.

A gyáva legény kifogásai s a leány ajánlotta módok öt versszakon át pontosan megegyeznek a Krizánál olvashatókkal. Csak az utolsóban van eltérés a mienktől.

Mig ugyanis nálunk a legény az egérczinczogástól, amott a csóktól fél:

Ajakunknak czuppanásán
eszre vösznek csillagom!

Erre aztán a leány ekként utasítja el:

Héj te vitéz, hát te mit érsz?
Ha még csokolódni is félsz;
émehetsz már dógodra,
nem szorítam csókodra;
émehetsz már, nem küllesz,
nem vagy előttem kedves.

A mint látni való, az egér eltűnt. A két utolsóelőtti sor (elmehetsz már dógodra), mely itt egészen új, kárpótol érte bennünket. De hogy az eredeti költeményben megvolt az egérke, sőt ma is háborítatlanul cinczog tovább a Székelyföld egyéb pontjain, arról két más tanu tesz vallomást. Ugyanis van székelyföldi gyűjtéseim közt e balladának még két följegyzése, az egyik Lengyelfalváról, a másik Korondról (Udvarhely m.). A lengyelfalvi (A), noha csak négy versszak, egész *tartalmát* tekintve jóval közelebb áll ugyan a dunántúlihoz, de *versalakjára* nem egyezik vele teljesen: oly különbség, a mely máris nagyban megerősíti a régi kapcsolat iránt való föltevésünket. A másik, a korondi (B), *versalakjára* nézve közelebb áll hozzá, teljesebb is: épp úgy hat versszak, mint az; de viszont versszakainak felében más mentegetődzést hoz föl, tehát szintén annyira önálló, hogy a hagyományt már e miatt réginek lehet magán a Székelyföldön is tartanunk. A két följegyzés így szól:

A)

Gyere hozzám, angyalom!
„Nem mehetek, virágom;
az ajtónak csitorgásról
eszrevösznek angyalom.“
— Zsírozd meg az ajtó sarkát,
nem hallik a csitorgatása,
bejöhetsz szívem bátran.

Gyere hozzám, angyalom!
„Nem mehetek, virágom;
a gyertyának lobogásról
eszrevösznek, angyalom.“
— Vess egy garast a *hammásznak*,¹
vegyen hammát a gyertyának,
bejöhetsz szívem bátran.

Gyere hozzám, angyalom!
„Nem mehetek, virágom.
a csidmámnak kopogásról
eszrevösznek angyalom.“
— Köss keszkenőt a csidmádra,
nem hallik a kopogása,
bejöhetsz szívem bátran.

Gyere hozzám, angyalom!
„Nem mehetek, virágom.
Az egérnek cinczogásról
eszrevösznek, angyalom.“
— Oh te vitéz, hát te mit érsz,
hogy még egy egértől is félsz!
Elmehetsz, nem küllesz,
nálam kedves nem lehetsz.

¹ *Hamvász*: a ki a háznál elszokta venni a gyertya, régebben: fáklya vagy fenyőszilánk hamvát, üszkét.

B)

Én bémennék tü hozzátok,
édös szép szerelmem;
de a kapunyitorgásról
eszrevösznek engem.
— Megkenem a kapu sorkát,
ne hallják a nyitorgását.
béjöhetsz hozzám.

Én bémennék tü hozzátok
édös szép szerelmem;
de a macskanyávogásról
eszrevösznek engem.
— Megkenem a macskám száját,
ne hallják a nyávogását,
béjöhetsz hozzám.

Én bémennék tü hozzátok,
édös szép szerelmem;
de a kecske-mekegésről
eszrevösznek engem.
— Szénát vetek a kecskének,
vessen végít mekegésnek,
béjöhetsz hozzám.

Én bémennék tü hozzátok,
édös szép szerelmem;
de a kutyaugatásról
eszrevösznek engem.
— Csontot vetek a kutyának,
vessen végít ugatásnak,
béjöhetsz bátran.

Én bémennék tü hozzátok,
édös szép szerelmem;
de a libám-gágogásról
eszrevösznek engem.
— *Felájazom* libám száját,
ne hallják a gágogását,
béjöhetsz hozzám.

Én bémennék tü hozzátok,
édes szép szerelmem;
de az egérczincogásról
eszrevösznek engem.
— No ugyan te vagy egy vitéz,
hogy még egy egértől is félsz,
bé ne jöjj hozzám.

Megjegyzem, hogy a dallam mindenkiben közös a dunántúlival, de mégsem szakasztott ugyanaz. Különbségei megfelelnek a szövegbeli elváltozásoknak. Különös figyelemre méltók mind a két szöveg régi szavai: *hamvász, felájaz*.

Megemlítem még, hogy balladánk a palócok ajkán is él, még pedig szintén a dalterületet jellemző sajátosságokkal. Egy változata Felső-Tárkányról (Heves m.) van gyűjteményemben. A dallam itt is nagyjában ugyanaz.

Mindaddig tehát, míg az ellenkezőt: újabkori kölcsönhatással való magyarázat lehetőségét bizonyítva nem látjuk, a feltűnően nagy hasonlóságok ellenére megmaradhatunk annál, hogy ez a bájos költemény is előbb ismertetett ősi társainak sorában foglaljon helyet. Talán éppen ritka szépsége volt az életforrás, melyből mostanáig merítette oly hosszú virulását.

*

Míg az eddigiekben csupa vidám történet játszódik le előttünk (befejezése miatt még Molnár Anna sem tesz kivételt), most következő balladánk: *Fodori* vagy *Gyöngyvári Katicza* már a legzordonabb tragédia légkörébe visz. E méltán híressé vált költeményről helyesen mondja Sebestyén, hozzáfűzött alapos fejtegetései során,¹ hogy egész hangja leginkább emlékeztet az ó-székely balladák előadásmódjára. Éppen ezért, bár rokonait a székelységből nem ismerünk, örömmel iktatjuk ide be a Dunántúlról újonnan felfedezett három változatát, e szintén kétségtelenül igen régi költői hagyományunk életének utolsó fellobbanásait. A három változat elseje (A), az

¹ Id. m. 553—7. II

eredeti lelőhelylyel, Resznekkel szomszédos Gáborjaházáról, a hetési falvak egyikéből, a földrajzi közelséget meghazudtoló számos önálló vonásával; a másik (A_1) magáról Resznekről, töredék volta mellett is érdekes új versszakaival; s a harmadik, ugyanonnan, már a mesévé alakulást megelőző stádiumával s mind a mellett az eredetileg ugyanott följegyzett hagyománytól való szintén lényeges eltéréseivel egyaránt megérdemli figyelmünket:

Gyöngyvári Katicza.

A)

Lányom, édes lányom
menj el a kis kertbe,
bucsuzz el virágtul,
virág bimbajátul!

Anyám, édes anyám,
mér' bucsuzzam tülö?
Magam ültetgettem,
magam öntözgettem.

Lányom, édes lányom,
menj el a kamrába.
Öltözzél, vetkőzzél
haláli ruhádba!

Anyám, édes anyám,
minek öltözzek, vetkőzzek?
Magam kiszabottam,
magam is megvarrottam.

Liányom, édös lányom,
nyisd föl a kapudat,
most jönnek teérted
hat lóvê, kocsvê.

Anyám, édös anyám,
ki jön én éröttem
hat lóvê, kocsvê?

Vidrai Pár fia,
kedves hűtvös párod!
Ördögnek hűtvössé,
de nekém sohasé!

Vidrai Pár fia
kösse(-sék) [a] ló farkához,
tüskének, bokornak
addig ott huzassa(-sák),
míg azt nem vádolja:
kedves hűtvös párom [társam].

Lassabban kocsisom,
kedves felejtárom!

Jöngö szajku szárnyát (ism.).
(Akkor aztán hazaértek émmár)
Vidrai Pár fia
kapja a puskáját.

Elmegy az erdüre,
megfogni(-ja) a szajkut,
megfogja a szajkut,
viszi hazafelé.

Viszi hazafelé,
halla a harangszót.
Gyermekek, gyermekek,
kinek harangoznak?

Gyöngyvári Katinak,
maga hűtvössének!
Lehetetlen volna,
lehetetlen volna.

Asszonyok, asszonyok.
kinek varrjátok ezt?
Gyöngyvári Katinak,
maga hűtvössinek.
Lehetetlen volna,
lehetetlen volna!

Emberek, emberek,
ezt kinek csináljátok?
Gyöngyvári Katinak,
maga hűtvössinek.

Vidrai Pár fia
leugrik a kocsirul:
Átkozott az apa,
utóul az anya,
ki ilyen messze földre
gyermekét odaadja!

Emberek, emberek,
oly sirt csináljátok:

Gyócs üngöm, lobogós,
teli a könnyemmel,
piros két czipükém
tele a vérömmel.

Vidrai Pár fia
leugrik a kocsirul,
Gyöngyvári Katiczát
kebliben öleli.

Gyöngyvári Katicza,
kedves hűtvös párom,
mit ihatnál, öhetnél
mostan te legjobban?

testem a testijé
egy sirba elférjén.

Véröm a vérijé
egy patakot fojjon,
lelköm a lelkié
eggy istent imádjon.

Mesterek, mesterek,
oly éneket tegyetek:
hogy az én siromon
nőjjön egy szőlüszál,
hogy ennek a sirján
nőjjön ki egy tulipán.

(Zakó Ádámné. Gáborjaháza.)

41)

Szaladj, lányom, szaladj
réjtett kamarába,
öltözzé, vetkőzzé
haláli ruhába!

Meggyöttek téérted
hat lövel, hintóvel,
hat lövel, hintóvel,
aranyos lovakkal.

Köszönöm, köszönöm,
kedves édes anyám
fölnevelésedet,
sok tanításodat.
De én nem köszönöm
férhöz adásodat.

Ném adtál engömet,
kit régén szerettem,
halém annak adtál,
kit régén gyülöltem.

Kit régén szerettem,
avval távolestem;
kit régén gyülöltem,
avval ágyba estem.

(Resznek.)

Fodor Katiczáról.

Fodor Katicza árvaleány volt. *Mostohaanyja* volt neki. Aztán erdön élü zsvány vette el. Urak szeszibe ment érte. A leány nem tudta, hova megy, kihez adja a mostohája.

Mikor az az idő megjött, hogy elmentek érte, volt egy kis *öccse*, mondta neki: menjen el, nézze meg, gyünnek-e már. Elment. Gyünnek-e már? Nem gyünnek.

Másodszor elküldte. Akkor szaladott be: Már gyünnek!

Halla, hogy a kocsi zörög. Akkor futott, mert a leány bujkált, hogy hova tudna elbujni, hogy ne találná meg a vőlegény. Elment egy kamarába, rácsukta az ajtókat.

Mikor odaértek, a napaasszonyát felszólította, hogy hol van az ő Fodor Katiczája? — Nem tudom, hol van:

Öltözik, vetkőzik
életi ruhába,
haláli ruhába.

Ment a vőlegény, hogy nyissa ki az ajtót. De nem nyitotta ki. Akkor azt mondta a napája: *vesse le az ajtut*. Mégis elment vele, (bár) nem akart sehogysem elmenni. De oly feltétellel . . .

Mikor a vacsorájuk lefogyott, azt mondta a vőlegénynek a napaasszonya:

— Hogyha másképp el nem vihetéd, kösd a ló farkára. Aztán az első lovak farkához kötötte, de mégse vádolta el, hogy kedves hitespárja; utójára, mikor hajtotta, mondja *Sigrai Pál*:

Kocsisom, kocsisom,	— Lassan ballagj, lassan,
kedves felejtárom,	Sigrai Pál fia,
hajtsd lovaimat	tele vagyon vérrel
mennél jobban lehet.	selyem cipóm talpa.

Mégsem fogadott szót. Megint mondta:

Hajtsd lovamat kocsisom,
mennél jobban lehet!

Hajtotta, a mig csak azt felelte:

Lassan ballagj, lassan,	tele van a fejér
Sigrai Pál fia!	szoknyám aludtvérrel.

Mert rugták, vagdalták a lovak. Később:

Lassan ballagj, lassan,	tele vagyon vérrel
Sigrai Pál fia!	pergál üngöm uja.

Még később:

Lassan ballagj, lassan,	tele vagyon vérrel
Sigrai Pál fia!	kerék szoknyám alja.

Mikor behomályosodott:

Lassan ballagj, lassan,	Elhomályosodott
Sigrai Pál fia!	Fekete két szemem.

Még akkor se fogadott szót. Immár azt mondta:

Lassan ballagj, lassan,	Sárga színü hajam
Sigrai Pál fia!	az is már mind vérbe van.

Legutoljára:

Lassan ballagj, lassan,
kedves hűtös párom!

Akkor megkapta kocsisa keziből a gyeplüt, hogy

Lassan hajtsd lovamat
kocsisom, kocsisom!

Leugrott a csészárul, megkapta a puskáját, lőtte a madarakat:

Mit innál, mit ennél	<i>Nem ehetem semmit;</i>
kedves hites párom,	<i>megadtad te nekem</i>
kedves hites párom,	<i>ivást is, evést is.</i>
Fodori Katiczám?	De mégis megenném,
	gyöngye szajku szárnyát.

Mikor ment haza, már annak harangoztak, meghalt. Akkor azt mondta a vőlegény:

Átkozott az anya,	idegenek közé!
átkozott az apa,	A más menyasszonynak
ki az ő gyermekét	hajnalt hegedülnek,
messzi útra adja.	Fodor Katiczának . . .
messzi útra adja,	(utolsót csendítnek ¹).

(Resznek. Bukó József.)

Balladánk, úgy látszik, megvolt a nyitramegyei palóczoknál is. Kodály Zoltán közöl onnan egy balladát öt változatban,² melyek közül a három elsőben a leányt *Fodor Katalinának*, anyját pedig egyikben *Sár-Fodor Péternének* hívják. A legény neve többi közt *Györgyvári* vagy *Gyöngyvári* János: ugyanaz a név, melylyel itt találkoztunk. A költemény azonban más; ugyanaz, melyet az Alföldről Homlodi (itt is egyik változat szerint ehhez hasonlóan: Hangoli) *Zsuzsánna* vagy *Landorvári* (itt *Lëndorvári*) *Dorka* néven ismerünk. A *Gyöngyvári* név Dunántúl arra mutat, hogy e ballada egykor itt is megvolt vagy megvan s így került bele gáborjaházi változatunkba *Vidrai* vagy *Sigrai Pál* fia helyett.

Magától értődik, hogy ez a sorozat korántsem meríti ki azon elbeszélő fajta költemények számát, melyek szerintem őshagyományaink körébe tartoznak. Itt főleg csak azokról kívántam szólni, melyek egyúttal a székelydunántúli kapcsolatra nézve szolgálnak adalékkul; de még ezeket sem tárgyalhattam mind. Egy más alkalommal, midőn majd epikai népköltésünk hagyományainak *ősalakjait* állítom vissza, sor kerül a többire is. Egyébként a legközelebbi csoport, melyre most térek át, nem egy ponton érintkezik az epikával, s így erről is lesz még mondani valónk.

Vikár Béla.

TANULMÁNYUTAM EGYIPTOMBAN.

(Befejező közlemény.)

A Nilus tulsó partján első sorban a medinet-habu-i templom érdekelt, még pedig nem — mint gondolni lehetne — sajátos építészeti részleteinek gazdagsága miatt, melylyel Egyiptom többi templomait fölülmúlja, hanem főleg a déli falának külső oldalára alkalmazott ünnepi kalendárium miatt. Ebben a kalendáriumban az összes ünnepi áldozatok fel vannak sorolva Paehon 26-ától kezdve, mely III. Ramses trónralépésének napja, egészen Tybi 19 éig. Ezen kalendáriummal már többen foglalkoztak ugyan (v. ö. *Dümichen*, *Kalenderinschriften*, *Brugsch* és mások), de annyi érdekes tanulságos mozzanata van, hogy érdemes vele továbbra is behatóan foglalkozni.

Mindenekelőtt kitűnik belőle némely történettudós és chronológus (pl. Meyer Ed. *Aegyptische Chronologie*, p. 10.) azon feltevésének tarthatatlan volta, hogy

¹ E sort magam iktattam be. A közlő nem tudta befejezni a versszakot.

² *Ethn.* XVIII: 38—42. ll.

az egyiptomiak már a legrégebb időkben 365 naposnak vették az évet és a 360 napos évet [1 év = 12 hónap, 1 hónap = 30 nap] soha nem ismerték. Világo-

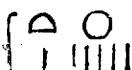
san látható, hogy az egyiptomiak éve, melyet ők rendszeren hieroglif-csoporttal jeleztek, 12 hónapos volt. A „rompit“ szó, melyet ők az év fogalmának jelölésére használtak „megifjodás, periodikus visszatérést, megújulást, ismétlődést“ jelent, tehát egyjelentésű a semita „sanah“ szóval; az *abdu* = hónap elnevezés jelölésére pedig a   hieroglifokat használták, melyből világosan kitűnik

az utalás a holdra, mint kriteriumra. És csakugyan, náluk az év legrégebb formája a holdév. Történetüknek csak későbbi korszakában tértek át a napévre; tulajdonképpen nem is napév volt ez, hanem Sirius-év, azaz a Sirius-csillagnak egyik heliakus felkelésétől a másikkig tartó időszak. Nagy figyelemmel kísérték ugyanis a Nilus áradásának kezdetét, melynek országukra nézve olyan nagy gazdasági jelentősége volt s csakhamar észrevették, hogy a Nilus áradásának első napján kevéssel napfelkelte előtt, a Sirius-csillag keletről megjelenik az égen. Mivel pedig a Nilus áradásának ismétlődése rájuk nézve az év megújulását jelentette, ebből kifolyólag a Sirius felkelésének napja lett náluk az újév napja. Csakhamar észrevették azonban, hogy ez a Sirius-év nem vág össze a hold pályafutásának menetével, mivel a 12 holdhónap (hat 29 napos és hat 30 napos hónap) csak 354 napot tesz ki. Ezt a különbséget naptárilag olyan módon vélték kiegyenlíthetőnek, hogy mind a 12 hónapnak 30 napnyi tartamot adtak. Nemsokára meggyőződtek ezután, hogy a kalendáriumi év ezen javítás daczára sem felel meg azon fogalomnak, melyet „rompit“ = év elnevezéssel jelöltek, mint a Sirius-csillag heliakus felkelése periodikus ismétlődésének és a Nilus-áradás periodikus ismétlődésének idejét. Rájöttek, hogy ez a periodikus ismétlődés csak $365\frac{1}{4}$ nap mulva áll be és ennek megfelelően úgy módosították naptárukat, hogy a tizenkét 30 napos hónapi időtartamhoz [melyet

hierogliffel jelöltek] évente öt napot, minden negyedik évben pedig hat napot csatoltak. Ezt az öt betoldott napot, melylyel a korábbi három 360 napos évet

365 napossá alakították át, „az évnek öt számfeletti napjá“-

nak nevezték; azért nevezték el a görögök is „επαγόμενοι ἡμέραι πέντε“-nek. Mivel pedig az egyiptomiak merev konzervatizmusa mellett attól lehetett tartani, hogy az évbe betoldott öt napot nem fogják kalendáriumukban figyelembe venni és az évet ezentúl is csak 12 hónaposnak fogják venni, ezt az öt ráadásos napot ünnepnapokká, még pedig a nagy istenek (Osiris, Horus, Set, Isis és Nephthys) születésnapjává tették. De hogy a hieroglifírásban is megkülönböztessék ezt az évet a többitől, a „rompit“ jelzésére használt hieroglifokban az öt nap jelzésére

még a következő jelzést is csatolták és a 365 napos évet a

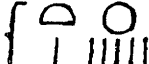
jellel emelték ki. Ezt a feltevést bizonyítja a medinet-habui kalendárium is. Fel vannak ugyanis sorolva az áldozati adományok, melyeket hónapanként (a hónap első napján), illetőleg naponként kell a templomba hozni és minden egyes adománynak pontosan meg van határozva a száma vagy mértéke, hogy t. i. mennyit kell mindegyikből hónapanként, illetőleg naponként hozni; ebből aztán kiszámítják, hogy mennyire rúg az adományok mennyisége egy év leforgása alatt. Pl. a hónapanként hozandó adományok számvetése a következő:

havonként 2	=	évente	24
„ 8	=	„	96
„ 5 ¹ / ₂	=	„	66
„ 12	=	„	144

az év jelzése itt is .

A napi adományok kiszámítása a következő:

naponta 1	=	évente	365
„ 2	=	„	730
„ 5	=	„	1825 stb.

és az év jelzésére itt a hieroglifcsoport használatos, annak kiemelésére, hogy itt az „év“ nem a „rompit“ névvel szokás szerint jelzett időtartamot

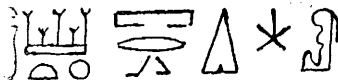
jelenti, melynek 12 hónapja vagy 360 napja van, hanem a hieroglifek jelezte időt, melyhez még öt nap csatolódik és melynek ennél fogva nem 360, hanem 365 napja van.

A kalendáriumból még egy más fontos tény is kitűnik. Az egyiptológusok és történettudósok köre már hosszú idő óta vitatkozik azon, hogy a Sirius-év, melynek hosszát az egyiptomiak legalább is már a piramisok építése idején ismerték, gyakorlatilag is érvényesült-e, azaz hogy az egyiptomiak, a mikor kalendáriumi számításaik alapjául a Sirius-évet (melynek 365¹/₄ napja van) felvették és a már meglevő 12 hónapos évhez még 5 napot csatoltak, tekintetbe vették-e az évente elmaradó ¹/₄ napot? A kanopusi rendelet kiemeli ugyan a Sirius heliakus felkelésének napját, melyet a templomfeliratok az újév napjának jelölnek ki; sokan azonban éppen abból, hogy a dekretum ezen napnak, mint újév napjának megünneplését rendeli el, azt következtették, hogy ezelőtt az nem úgy volt. Még azt is kétségbe vonták, hogy a Sirius heliakus felkelésének az egyiptomiak nap-tárában valaha fontos szerepe lett volna és főleg a német tudósok, nagyon szkeptikusan fogadták az én kutatásaim eredményét, mely szerint az egyiptomiak nagyon pontosan figyelték meg ezen csillag felkelésének idejét. Csakis néhány éve tisztult ez a kérdés azon papirus-lelet alapján, melyet Borchardt hozott napvilágra Kahunban, Felső-Egyiptomban és mely fényesen igazolta azon princípiumokat és állításokat, melyeket én már az 1888. évben mondtam ki. Ma már alig van számbavehető történetíró, a ki nem ismerné el a Sothis-periódus adatainak fon-

tosságát és ne ezt venné kutatásainak alapjául. Mindazonáltal még mindig vannak vitás pontok. Azt mondják ugyanis, hogy a Sirius-évet és Sothis periódust az egyiptomi kalendárium számításainak alapjául ugyan el kell ezek után fogadni; az azonban még semmiképpen nincs bebizonyítva, hogy a kalendáriumban a $365\frac{1}{4}$

napos évet alkalmazták-e, azaz, hogy a feliratokban jelzette 365

napos évhez az évente mellőzött $\frac{1}{4}$ napot figyelembe vették-e és minden negyedik évben csakugyan csatoltak-e az évhez egy 6-ik napot. Erre a pontra nézve ad teljes felvilágosítást a Medinet-Habu-ban talált kalendárium; szinte csodálni lehet, hogy ezen felirat világos szövegezését eddig fel nem használták, vagy helytelenül interpretálták. Fel vannak sorolva egyenként azok a napok, melyeken bizonyos áldozatokat kell bemutatni és minden egyes napnak ünnepi jelentősége is ki van emelve, pl. a Pachon hónap 26-a, mint a király koronázási napja, a Thot hónap 18. napja, mint az Uag-ünnepnap, a Thoth hónap 19-ike mint Thoth isten ünnepe van felemlítve. Külön neve van a Thoth hónap 1-ének is, melynek hieroglifikus jelzése a következő:

azaz: „Thoth 1. napja, a Sothis-csillagzat megjelenésének napja“. Az első hónapnak, Thothnak, első napjától tehát úgy említik, mint a Sothis-csillagzat (= Sirius) heliakus felkelésének idejét. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha az elmaradt $\frac{1}{4}$ napot a kalendáriumba beszámítják, mert különben a Sirius-csillagzat heliakus felkelése nem eshetett volna mindig ugyanazon napra. Mint tehát már a kanopusi dekretumból is kitűnik, a polgári kalendárium mellett külön ünnepi kalendáriumot is vezettek, melynek alapja a Sirius-év és melyben a Sirius heliakus felkelése az év első napja.

A medinet-habui templom déli falára vésett felirat beható tanulmányozásánál még egy más fontos jelenség is nyilvánvaló lesz, mely eddig csodálatosképpen elkerülte tudományos feldolgozóinak figyelmét.

Az év első öt hónapja (Thoth, Paophi, Athyr, Choiak és Tybi) ünnepeinek és a megfelelő áldozati adományoknak felsorolása után a fal mentén azon ajtó pilonja következik, melyen át III. Ramses a palotából a templomba szokott menni. Ez a pilon a templom déli falát 2 részre, egy keleti és egy nyugati részre osztja. A nyugati részén vannak azon rendeletek, melyek a király koronázási napjának és az első öt hónap ünnepeinek áldozati adományaira vonatkoznak. A pilonon túl, a keleti oldalon, az ünnepi kalendárium folytatódik, de nem a következő hatodik hónappal (Mechir), hanem a kilencedik (Pachon) hónappal. Ezen túl azon jelenet van ábrázolva, melyet a XIX. és XX. dinasztia királyai különös előszeretettel véstettek ki a thebai templom falaira, t. i. hogy a király legyőzött ellenségét üstökön ragadja és buzogánnyal leüti. A jelenethez tartozó szokásos magyarázó szöveg azonban hiányzik; e helyett ismét kalendáriumi feljegyzések következnek, de nem az előbbinek a folytatása, mely szerint a Pachon-hónapnak vagy a rákövetkezőnek kellene lennie, hanem ismét a Tybi, azaz az

ötödik hónap következik. A kalendáriumi feljegyzés ezen rendetlensége és a győzelmi jelenet mellett különben soha sem hiányzó magyarázó szöveg hiánya, azon feltevésre kényszerít, hogy a *templom rekonstrukciójánál hiba történt és a köveket nem a megillető helyükre helyezték.*

Csak az a csodálatos, hogy az eddigi másolók észrevették ugyan, hogy a számsorozat egyes adatai, az összeadás eredményei ezen a helyen nem vágnak össze, de ezt íráshibának tudták be, melyet a számolásban bizonyára kevéssé jártas kőfaragó vagy hierogrammateus követett el. Világos azonban, hogy nem a számvetésben, hanem a rekonstrukcióban történt hiba, mert ha a köveket a megfelelő helyükre tesszük, azaz a feliratokat a kalendáriumi sorrend szerint rendezzük, akkor minden szépen összevág és az összeadásban nincs semmi számadási hiba. A rekonstrukcióba azért csúszott be ez a hiba, mivel a kövek összeállításakor a legnagyobb gondot és figyelmet arra fordították, hogy azok a kövek, melyeken a szokásos királyi győzelmi jelenet részletei vannak ábrázolva, helyesen kerüljenek össze, minden más pedig mellékes volt. Nagyon természetes, hogy az ilyen helyreállításnál könnyebb is arra ügyelni, hogy valamely figurális ábrázolás részleteit jól szedjék össze, mintsem hogy a kísérő szöveg egyes darabjait értelmük szerint állítsák ismét egybe. Ezen utóbbi feladathoz speciális filológiai és történelmi ismeretek szükségesek, még inkább akkor, ha — mint ezúttal — *régibb naptári anyagról* van szó.

Ennek kell tehát betudni, hogy a medinet-habui templom déli falának eddigi másolói nem vették észre a naptári szöveg hiányait és rendellenességeit. Ezért szükségesnek láttam, hogy az egész szöveget újra leírjam, le is fotografáltattam és legközelebb külön, ezen célra készült értekezésben fogom közölni.

Nagyon érdekesek a templom második udvarának falát díszítő reliefek is. Itt azon ünnepi jelenetek vannak ábrázolva, melyeket a király koronázásakor Min aratóisten tiszteletére adtak elő. Látjuk, a mint a királyt pompás széken, mennyezet alatt palotájából kihozzák. Előtte három pap lépked, ketten tömjén-serpenyőket visznek; a harmadik az előimádkozó, ki a szokásos imákat könyvből recitálja. A királyfiak és a hatalmas fejedelmek elől haladnak, a menet élén trombitások és dobosok mennek; a király mennyezete mögött pedig királyi hercegek vezetik a katonaságot. A következő képen a király Min isten előtt áldoz. A harmadik képen a szent menet van ábrázolva; húsz pap viszi díszes emelvényen Min isten szobrát. A menet élén Min szent állatja, egy fehér bika vonul; utána a király és királyné következik; egy sereg pap pedig a királyi jelvényeket és királyi ősök képeit viszik. A menettől jobbra a király látható, a mint a templom terraszán áll, az istenszobor megérkezését várva; mellette papok állnak, kik a világ négy tája felé négy ludat röpitenek szét, hogy ilyen módon tudassák a király uralomra jutását. A negyedik képen az ünnepség más mozzanata van ábrázolva: a király arany sarlóval levág egy kévét, melyet egyik pap nyújt neki és azt a fehér bika elé szórja, mintegy első termését az ő uralkodásának; mögötte áll az imaformulákat mondó pap, a ki Mint magasztaló és tisztelő himnuszt mond. Végül az ötödik képen a király az istenszobor előtt tömjénez.

A medinet-habui templom után a Dêr-el-Medine melletti kis templom foglalkoztatta figyelmemet. Ez a kis templom, mely innen nyugatra Medinet-Habu és a „Német-ház“ közt levő területen fekszik, az ó-egyiptomi történet legújabb korából való: Ptolomeus Philopator alapította és II. Euergetes fejezte be. Legnagyobb fontosságú a kápolna baloldali falain ábrázolt halotti törvényszék, a melytől a szentély az „Osiris-templom“ elnevezést kapta.

Nem messze innen van az ú. n. *Ramesseum*, melyet II. Ramses alapított Ammon tiszteletére és mely romjaiban is rendkívül érdekes és tanulságos. Keleten a templom bejáratánál hatalmas pilon áll, melynek külső oldala szétomladozott ugyan, belső oldalán azonban szép reliefek láthatók, melyek részletesen ábrázolják a királynak a hethiták elleni hadjáratát, uralkodásának ötödik évében. Ezen a kapun át az udvarba jutunk, mely azonban már teljesen elpusztult és oszlopdíszének is alig van már nyoma. Csakis a nyugati oldalon a második udvarhoz vezető kapu közelében van valami figyelemreméltó; itt fekszenek ugyanis az eddig ismert egyiptomi szobrok legnagyobbjának, II. Ramses kolosszális szobrának töredékei. A második udvar oszlopai is csaknem teljesen elpusztultak, a keleti falán azonban még két érdekes ábrázolás látható. A fal felső részén látható ábrázolás már ismeretes előttünk: a király trónralépésekor Min isten tiszteletére tartott aratóünnep jelenetét már Medinet-Habuban is láttuk. Az alsó képsorozat a hethiták elleni háború különböző mozzanatait ábrázolja, főleg pedig II. Ramses hőstettét dicsőíti a Kádes melletti csatában. A nagy oszlopos teremben, mely sok tekintetben a karnaki templom hasonló helyiségére emlékeztet, a keleti fal déli felén a Dapur-nevű hethita vár ostroma van ábrázolva. Balról II. Ramses látható, a mint természetével a többi küzdő közül kimagaslik; a király harczi szekéren rohan az ellenség felé, kik részben az egyiptomiak dühös csapásai alatt hullanak el, részben vad futásban keresnek menekülést. Jobbfelől van a hethiták védte vár, melyre az egyiptomiak ostromlétrákkal másznak fel. A harczolók közt vannak a király fiai is, a kik névvel vannak jelölve.

Nagyjelentőségű a Ramesseum pronaosának asztronómiai plafondképe is. Evvel már Brugsch is behatóan foglalkozott, különösen „*Thesaurus inscriptionum Aegyptiacarum*“ című könyvében. Mindazáltal szükségesnek tartottam, hogy a feliratot a helyszínén újra áttanulmányozzam és le is másoljam. És íme, fáradozásom nem volt eredménytelen. Mindenekelőtt is meggyőződhettem annak az eddigi tudományos nézetnek tarthatatlanságáról, hogy az egyiptomiak a Zodiakus ismeretét a görögöktől vették át és a Ptolomaeusok előtti időben nem is ismerték; mivel a Ramesseum plafondképének középső ábrázolása világosan elárulja, hogy az egyiptomiak már II. Ramses idején nagyon jól ismerték a Zodiakus-képeket; többnek közülük már akkor is az a neve, melyen ma is ismeretesek, pl. bika, oroszlán, szűz, skorpió, nyilas. Ezáltal az ábrázolástól jobbról-balra feljegyzett magyarázó szöveg is érthető lesz. Jobbról a bika-képhez fűzött szöveg így hangzik:

„*Dáf hotep néb en szúten baáti néb táui*
Uzer-Mút-Ra Szotep-en-Rá dá ankh“

azaz: „békét ad Felső- és Alsó-Egyiptom királyának, a két ország urának, II. Ramsesnek, az életetadónak“.

A másik, az oroszlán képéhez fűzött szöveg így szól:

„*Dáf nekht néb en szúten baáti néb táui*
Uzer-Mát-Ra Szotep-en-Ra dá ankh.“

azaz: „győzelmet ad Felső- és Alsó-Egyiptom királyának, a két ország urának, II. Ramsesnek, az életetadónak“.

Tudjuk, hogy II. Ramses idejében (Kr. e. 1348—1280) a tavaszi időpont, azaz a tavaszi nap-éjegyenlőség pontja vagy a mindenség békéjének pontja a bikacsillagzatban volt; akkor az oroszláncsillagzat volt a solstitium, a nyári napfordulat, csillagzata, nem pedig a rák, mint mostan. Az oroszláncsillagzatban érte el tehát akkor a nap a legmagasabb pontot az egyenlítő fölött; ebben a csillagképben a nap, Ra isten képmása, mint a mindenség legyőzője jelentkezik; a bikacsillagzatban pedig mindkét világtájra — az északira és délire — egyforma jelentőségű és ennél fogva a világbéke szimbolumát képviseli. Érthető ennél fogva, hogy a feliraton miért oszt a napisten a bikacsillagzat felé eső oldalon békét, egyenlőséget („hotep“), az oroszlán felé eső oldalon pedig győzelmet (nekht). Azt is látjuk azonban a Ramesseum ábrázolásán, hogy Isis-Sothis istennő a Thot hónap eponym istennője és hogy ennél fogva Isis-Sothis (a nagy, az istenek anyja, az évkezdés úrnője, a Dekan-csillagzat királynője) a déli égtáj főcsillagzatait ábrázoló mező közepén éppen úgy foglalja el a főhelyet és mintegy úrnője a többi csillagképnek, valamint az istennőnek szentelt hónap, az év kezdő hónapja, a 12 hónap nevét tartalmazó mező közepén áll. A Thot hónapot és a Sothis-csillagzatot tehát a Ramesseum plafondképének asztronómiai ábrázolásai alapján is teljesen aequivalens és kongruens fogalmaknak kell tartanunk. Ezt megerősíti az ábrázolásokhoz csatolt magyarázó szöveg is:

„*Dáfez úbenek má Isis-Sothis em hert duáut rompit*“

azaz: „megadja neked, hogy mint Isis-Sothis sugározhass az új év reggeli egén“.

A ki tehát a tényt, hogy a Sothis-csillagzat felkelésének napja volt az egyiptomiak újév napja, az ábrázolásokból nem érti ki, kiolvashatja ezt világosan a magyarázó szövegből.

Ez a felirat egyébként is a legérdekesebbek egyike. Van benne egy dedikáció Amon-Raboz, kit itt az istenek urának (néb núteru) és Theba uralkodójának (hak) neveznek. Azután a templom diszpozíciójának és díszítésének meghatározásánál, mint a művészetek istenére, hivatkoznak Thoth istenre, a kit pedig különben az írás feltalálójának tartanak: „A templom falai kőből voltak és ő (t. i. a király) ékesítette faragványokkal Thoth isten utasításai szerint.“

Egy más korábbi magyarázatom, mely a feliratok említette 30-éves jubileumra vonatkozik (l. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Bd. LX. 825—838), szintén ezen a helyen nyert megerősítést. Ezt az ünnepet itt két ízben is említik. Először ezen szavakkal: „Ők (t. i. a csillagzatok) 30 éves periódusokban hosszú időt ajándékoznak Ra fiának, Ramses Mer-Amonnak“. Másodszor pedig ezt az ünnepet Isis-Sothissal kapcsolatban említik; úgy szólítják meg az istennőt, hogy ő az, a ki a királynak „százezer éven át ígér 30-éves jubileumokat és csalhatatlanul bekövetkező áradásokat“. A 30-éves jubileumok tehát 30-éves periódusok, ú. n. triakontaäteridák, melyeket a Nilus áradásait szabályozó Sothis-csillagzat határoz meg. És a mennyiben ezek a 30-éves periódusok 30

Sirius-évet tartalmaznak, melyeknek eltelte után a hold fázisai nemcsak hasonló formában, hanem az égnek ugyanazon helyén is ismétlődnek, ezt a Sirius- és holdpálya meghatározta évet *sothis-lunaris* periodusnak lehet nevezni. A mennyiben azonban az óegyiptomi történet idejében a Sirius-év és napév teljesen *aequivalens* fogalmak voltak, ezt a 30-éves periodust *lunisolaris* periodusnak is lehet nevezni; így válnak érthetővé a következő szavak: „A te léted olyan, mint a napé, keletkezésed hasonló a holdéhoz“.

*

Sajátságos a Dér el-Bahri melletti templom diszpozíciója. Hátsepszu királyné alapította, de sohasem nyert befejezést. A fősajátossága az, hogy nem *egy* síkban épült, hanem három, lépcsőzetesen egymás fölé épített udvara van. A templomnak területét úgyszólván a sziklától erőszakolták ki; a kultuszhelyiségeket többnyire beleépítették a sziklába és azt hiszem, nem csalódom, ha ezt a templomot a halotti templomnak tartom, mely a királyné közeli sírjához tartozik.

A legérdekesebbek itt a faliábrázolások, melyek közül a legvonzóbbak azok a képek, melyek Hátsepszut királyné punti kereskedelmi vállalatának részleteit mutatják be. Azt hittem, hogy itt is találok majd adatokat, melyek a Thutmosidák trónzavargásaira vonatkozó vitás kérdés megoldását elősegítik. Láttam ugyan, hogy a királyné képe több helyt meg van rongálva vagy ki van vakarva, néha II. Thutmosist látjuk Matkara-Hátsepszut helyén; de biztos adatokat a Thutmosidák és Hátsepszut rokonságára és a trónzavargások lefolyására vonatkozólag nem tudtam találni. Annyit talán biztosnak lehet tartani, hogy II. Thutmosis csakis a III. Thutmosis ellen vezetett palotaforradalom következtében került trónra, mert csakis így érthető, miért van némely ábrázoláson Hátsepszut és III. Thutmosis képe kivakarva és helyükbe II. Thutmosis képe bevésve. Másrészt azonban érthetetlen, hogy ilyen körülmények közt III. Thutmosis törvényesnek ismerte volna el II. Thutmosis uralkodását. Már pedig erre vall egy másik helyiség ábrázolása, melyen III. Thutmosis különböző isteneknek és az elhunyt II. Thutmosis szellemének is mutat be áldozatot. A fáraó tiszteletnyilvánítása elhunyt elődjével szemben csakis akkor érthető, ha az előd uralkodása az utód szemében törvényesnek tetszik; teljesen érthetetlen volna azonban abban az esetben, ha II. Thutmosis lett volna az, a ki III. Thutmosist — bármilyen rövid időre is — a trónról letaszította volna, hogy saját fejére tegye Egyiptom koronáját. És még más problémák is megoldatlanok maradnak. Általánosan elfogadott az a tény, hogy III. Thutmosis mostoha testvérével, Hátsepszuttal kötött házasság útján jutott a trónra, még pedig Hátsepszut anyjának, Ahmes királynénak a halála után, a ki, mint Egyiptom tulajdonképpeni trónörököse, kezével Egyiptom koronáját hozta férjének, I. Thutmosisnak hozományúl. Ahmes királyné halálával I. Thutmosis királyi hatalma megszűnt és a trónöröklés joga Ahmes leányára, Hátsepszutra szállt, a ki viszont férjhezmenetelével férjére és mostohatestvérére, III. Thutmosisra ruházta. Abban az időben tehát, a mikor III. Thutmosis és Hátsepszut uralkodtak Egyiptomban, — mint általában hiszik — Ahmes már nem élt és Hátsepszut idősebb testvérei, tehát Bitnofru hercegnő is, már meghaltak. Evvel ellenmondásban van a Dér el-Bahri melletti templom egyik ábrázolása. A legbelső szentély falán ugyanis látjuk, a mint Matkara-Hátsepszut királyné, III. Thutmosis

király és Ranóferu hercegnő az Amon-bárkának áldoznak; e mögött pedig ott áll I. Thutmosis, felesége Ahmes és kis leányuk Bitnofru. Ebből tehát azt lehet következtetni, hogy az eddigi föltevés a Thutmosidák trónöröklési sorrendjét, illetőleg nem helyes, mert különben teljesen elfogadhatatlan anachronizmust kell látunk ezen ábrázolásban. Azon ellenvetéssel szemben, hogy a királyné ezen a képen családját akarta volna megörökíteni és azért ábrázoltatta szüleit és testvérét is, noha már meghaltak, azt kell kérdeznünk, miért nem vétette fel közéjük másik két elhalt fiútestvérét Amenmoset és Wermoset? Akárhogyan forgatjuk is a dolgot, mindig maradnak nyílt kérdések, melyekre a tudomány ma még nem tud felelni.

*

Utoljára említem a Nilus nyugati partján levő Théba melletti templomok közt a Kurna melletti szentélyt, melyet I. Seti építtetett. Ennek feliratai és reliefjei rendkívül szépek és több tekintetben emlékeztetnek az abydosi nagy templom hasonló korú reliefjeihez. Délkeleti-északnyugati irányban áll, éppen szemben a karnaki templom nagy termével, avval esik egy vonalba; ennél fogva nagyon valószínű, hogy mindkét templomtól a Nilus felé menő vonal irányában található sphinx-szobrok maradványai egy sphinxsorhoz tartoztak, mely a két templomot egybekötötte és melyet csak a Nilus medre szakított meg; bizonyynyal ez volt azon út, melyen ünnepélyes alkalmakkor, pl. új év napján, az istenszobrokat végigvitték. Az udvaroknak és pilonjaiaknak alig maradt már valamelyes nyoma; a templom északi homlokzatán mindössze csak 8 papyrus-oszlop van meg. Az épület északi falára alkalmazott felirat tanúsága szerint, II. Ramses fejezte be az építkezést, melyet atyja I. Seti kezdett meg; de az ő korából való feliratok és reliefek korántsem olyan szépek, mint az atyja idejéből valók.

*

A templomok megtekintésén kívül még egyéb feladatok is várnak kutatásra. Itt vannak az új birodalom királyainak sírjai Biban el-Molukban, továbbá a királynék sírjai Medniet-Habitól északnyugatra, végül a ókori kultusz és történelem szempontjából annyira fontos magánsírok *el-Assasif*, *Sékh Abd el-Kurna* és *Kurnet Murrai* mellett. A királysírokban megismerkedünk az egyiptomiak halotti hitével és mágiájával, a magánsírokban pedig mindennapi életüket és törekvéseit ismerjük meg. A sziklába mélyen bevált folyosók és termek falain látható feliratok és reliefek (ritkábban festmények), mind az egyiptomiak halotti kultuszára és hitére vonatkoznak. A halottas könyv egész fejezetei, a túlvilági törvényszék, a bűnök bevallása stb. vannak itt kifaragva. Világosan látható, hogy a sirt a halott lakásának képzelték; minden sírnak, akár királyé, akár magán emberé, van széles elfogadó helyisége, melyhez több hosszú, keskeny folyosó vezet; a folyosóknak gyakran kisebb mellékhelyiségeik vannak; azután a nagy terem következik, ezen belül van pedig a halottnak tulajdonképpeni lakása: egy fülke, melyben a szobra van felállítva. A helyiségek azonban nem elég nagyok arra, hogy itt lehetett volna a halotti szertartásokat elvégezni. Erre a célra valószínűleg a Théba nyugati partján levő templomokat használták.

Ezen sírok közül kiténik páratlan fenségével II. Amenhotep sírja (a 35. sír), melyet nemrégiben fedeztek fel. Meredek folyosók vezetnek le a sötét sírkamrába,

hol gránitszarkofág őrzi fekvő helyzetben a király mumiáját; a belső helyiséget a folyosóktól mély akna választja el (most át van hidalva), mely a szarkofágot a rablótámadások ellen védte. A kamara falait hieratikus feliratok borítják, melyek a halottaskönyv több fejezetét tartalmazzák. Egy mellékhelyiségben a király nagyvezére és két leánya nyugszik.

Tanulságos még I. Seti (17. sz.), IV. Ramses (2. sz.), VI. Ramses (9. sz.) és IX. Ramses (6. sz.) sírja, főleg azon asztronómiai ábrázolások miatt, melyek egyes helyiségeiknek falait és plafondját borítják. Az egyiptomiak felfogása szerint a csillagok azon boldog halottak lelkei, kik haláluk után az égbe jutottak és ott örökös fényben járnak az istenek közt. Az égi istennő, a kit asszony vagy tehén képében képzeltek, vette magához az elhunytak lelkét és a tőle származó örök csillagok közé besorozta. I. Seti sírjában az ég tehén képében van ábrázolva, melyet Sù és más istenek fognak; hasán a csillagok és az ég urának a nagy napistennek bárkája van ábrázolva. Mert a király, a ki a földön az isten képviselője és Ra fia (si-Ra) volt, halála után maga is istenné válik és isteni tiszteletben részesül. IV. Ramses sírjában az ég asszonynak van ábrázolva, a mint lábával keletre, kezével nyugatra támaszkodik és Sù isten viszi. Keletre a felkelő nap korongja, a feltámadás szimbóluma és a repülő bogár (= Kheper), az ösöknök és örökkévalóságnak szimbóluma látható. Valamint a nap éjjel bárkáján az alsó régiókon át halad, hogy reggel új ragyogásban jelenjen meg, úgy járja be az elhunyt is bárkáján az alvilágot, míg ismét újra feltámad. A feliratok szerint, mint a napisten társa halad át az égen és „minden isten örül, ha ő közeleg“.

I. Seti sírjának legbelső helyiségében van az a híres plafonkép, melyet Brugsch is behatóan tárgyal asztronómiai felirataiban (Thesaurus I., p. 124.), és mely a Ramesseum plafondján ábrázolt zodiakus képpel teljesen analog. Ezen helyiségtől balra eső négyszögletes kamrában a nap 24 órájának szimbólikus ábrázolása látható. Közülük tizenkettő Horus-Ranak hódoló istenek képében van ábrázolva, tizenkettő pedig mint asszonyok, a kik jobb felé, a krokodilus képe felé fordulnak, a ki Sebek istent, azaz az idő istenét képviseli.

VI. Ramses sírjában láthatók a zodiakusra vonatkozó képsorozatok, még pedig a lefelé vezető folyosó két keskeny oldalán. Itt látjuk az „órák táblázatát“ is; ugyanezt találjuk IX. Ramses sírjában is. Az „órák táblázata“ azon csillagok felkelésére vonatkozik, melyek az éj beálltával és a rákövetkező 12 órán belül az egyiptomi év 12 hónapos és 12 félhónapos szakaszaiban mutatkoznak. Ezekkel a sorozatokkal már sokan (Lepsius, Brugsch, Goodwin, Gensler, Riel stb.) behatóan foglalkoztak; mindazonáltal az itt felhalmozott anyaggal főleg asztronómiai szempontból, továbbra is érdemes foglalkozni, mivel ezáltal az egyiptomi kalendáriumra vonatkozó sok megoldatlan kérdés nyerhetne megoldást. Különösen érdekes ebben a tekintetben a felkelő Dekan-csillagzatok tanulmányozása, melyek IV. Ramses sírtermének plafondján az istennő testén és alatta sorozatosan vannak feljegyezve. Mindezen ábrázolások asztrológiai ideákon épültek fel, tudományos céljuk nincsen; mindazonáltal ránk nézve nagyon értékesek, mivel, mint már Brugsch is megjegyezte, a tudományos mag belőlük könnyen kihámozható.

Van azonban ezen királysírokban sok olyan kép, melyekre semmiféle magyarázatot nem találunk. Ezeket *Ermann* (Die aegyptische Religion 114) „Hirnge-

spinst"-nek, egyes emberek agyrémeinek nevezi, a kik sem népies képzetekre, sem mélyebb értelmű spekulációkra nem támaszkodtak, hanem zavaros fantáziájuknak adtak kifejezést. Ilyen pl. I. Seti sírjában „Amduat“ könyve, azaz annak a könyve, a ki már a sirban van. A folyosók és termeik falai tele vannak ilyen ábrázolásokkal. Látjuk a napistennek és kíséretének vándorlását az éj 12 óráján át az alvilág 12 részében, de az egyes alakoknak semmiféle értelmet sem lehet tulajdonítani. Látunk kormánypálczás isteneket; siratóasszonyokat; mumiákat, fejükön szárnyakkal és szárnyakkal; karddal felfegyverkezett kost; madárfejű lényeket késekkel; tűzokádó kígyókat; négy lábú és kétszárnyú kígyókat; a karvalyfejű Horus felügyelete alatt sajátságos alakú kályhákban égetik el a napisten ellenségeit; mellettük tűzokádó istennők állnak, karddal a kezükben stb. Vajjon szerzőjük varázshatalmat tulajdonított-e ezen ábrázolásoknak, vagy csak az alvilág borzalmait akarta rikító színekben ecsetelni? Ermann az első feltevés felé hajol; én azt hiszem, hogy kettős czéljuk volt.

*

Nem olyan nagyszabásúak, mint a királysírok, de sok tekintetben még tanulságosabbak az új birodalom főhivatalnokainak sírjai Sékh Abd el-Kurnában és Assasifban. Valamint manapság nem ép a királyi palotákban tanulmányozhatjuk legjobban valamely nép etnográfiai sajátságait és viszonyait, úgy az egyiptomi népelet megismerésére is fontosabbak a főhivatalnokok és magánemberek sírjai, mint a királysírok. A király, a ki életében isten kegyelméből uralkodik, halála után maga is isten lesz és ennél fogva a siri ábrázolásokban mindig istenek között van. Éltében egész tevékenysége hatalmi körének kiterjesztésére irányul és minden gondolata a körül forog, hogyan mutassa ki háláját és tiszteletét az istenek iránt; ennél fogva a templomok és királyi sírok képei is mind erre vonatkoznak. A magánsírok ábrázolásai egészen más körből valók: földművelés és állattenyésztés, vadászat és madarászat, mesterségek, hajóépítés, állatok levágása, vetés és aratás, szüret stb. a leggyakoribb tárgyak; de zene, ének és táncz, játékok és verekedések is láthatók. A halott háza olyan, mint az élő: elől van a tágas fogadószoba, mögötte a nagy terem és leghátul a fülke, melyben a halottnak és legkedvesebb rokonainak szobrai állnak. A magánsírok ábrázolásai a magánélet jeleneit tüntetik fel. Ezek a képek elmondják nekünk, milyen hivatása volt a halottnak és ezért milyen kitüntetést vagy jutalmat kapott a királytól. Így pl. Khu-n-aten király vezérjének, *Ramose*-nek sírjában az a jelenet van ábrázolva, a mint a király és királyné palotájuk erkélyéről nézik, hogyan ékesítik fel Ramoset az aranylánczokkal, melyeket a királytól kitüntetésül kapott; fölöttük a nap látható sugaraival, mögöttük a királyi testőrség. Amen-m-hib fejedelem sírjában pedig dicsőségének főbb mozzanatai vannak ábrázolva, mikor részt vett III. Thutmosis diadalmas hadjárataiban; megtudjuk a király uralkodásának tartamát is: „sa em rompit I nofryt er rompit LIV Phamenoth mehyt“, azaz „az I évtől a LIV évig, Phamenot utolján“; a miből más kriteriumok segítségével megállapíthatjuk a király uralkodásainak tartamát (Kr. e. 1503. márcz. 20. — 1449. febr. 14.). Felemlíti ugyanitt Amen-m-hib azon kitüntetéseket is, melyekben a király részesítette. Ezen szöveg alatt hadi adót beszolgáltató sziriaiak csapata látható. Ugyanezen sír más képe vidáman lakomározó egyiptomi társaságot ábrázol, a mint zene mellett mulatnak; a zene-

kar tagjai: egy hárfás férfi és nő, egy fuvolás nő és egy lantverő nő. Egy másik falon Amen-m-hib kertje van ábrázolva, közepén tóval, melyben halak uszkálnak.

Analog jelenetek vannak Noferhotep pap sírjának falain. A halott rokonai és barátai ünnepi ruhában, virágokkal ékesítve ülnek és vidáman lakomáznak; gyönyörködnek a tánczosnókban és a hárfás énekére hallgatnak. Ez az ének az olvasót némiképpen a *Liber Ecclesiastae*-re emlékezteti; ezt mondja ugyanis: „A test elpusztul az istenek ideje óta és az utód lép a helyére. A míg csak Ra reggelenként mutatkozik és Atum a nyugati hegység mögött leszáll, addig nemzenek a férfiak és fogantatnak az asszonyok és mindenkinek az orra lélegzetet vesz. De mindazok, kik itt születtek, arra a helyre távoznak, mely számukra rendeltetett“. Azután arra szólít fel, hogy az életet vidáman kell élvezni. „Ülj meg egy vidám ünnepnapot! Hozz balzsamot és finom olajat orrod számára és lotos koszorúkat kedves testvéred számára, ki melletted ül. Hangozzék körülötte ének és zene, dobd el magadtól a gondokat és gondolj az örömré, míg el nem jön az a nap, melyen azon országba kell menni, mely a hallgatást szereti“.

Megtekintésre méltó még IV. Thutmosis király főinspektorának, Hor-m-hibnek sírja. Az egyik falképen Hor-m-hib van ábrázolva, a mint a királynak átadja a parasztok adományait, egy másik képen pedig a siriaiak és négerek hadi adóját veszik át. Az egyiptomi élet megismerésére fontosak még a következő sírok: *Senmut*, főépítőmesteré, a ki Hatsepszutnak volt rendületlen híve; továbbá *Rechmera* vezéré és még sok másé. Ezek a sírok már sok tudományos kutatás tárgyát képezték; legújabban Wreszinski Walter königsbergi egyiptológus foglalkozott a thebai nekropolis siri ábrázolásaival; mellette hű segitőtársa, fiatal felesége, a ki naponta több órát tölt a sírkamrákban, melyeket nyomorult vályogkunyhók vesznek körül és ő másolja és fotografálja le az egyiptomi élet ismeretére fontos falképeket.

A Kurnet Murrabi-beli sírok közül legtanulságosabb *Huy* sírja, a ki a XVIII. dinasztia egyik utolsó királya, Thut-ank-amon alatt volt Aethiopia helytartója. Az egyik képen azt látjuk, a mint Huy a nubiai előkelő embereket a király elé vezeti, hogy ajándékaikat átadják. Az előkelőségek közt ott van a fejedelemsasszony is, a ki napernyőtől védve, ökrök vontatta egyiptomi kocsin jön. A királynak szánt adományok közt vannak ébenfabútorok és gazdag arany asztaldíszek is, melyeken egész nubiai faluk vannak ábrázolva. A király mennyezet alatt ül, melynek lotos-oszlopai és Uraeus-diszítványai vannak; előtte áll Huy, hatalmának jelvényeivel, a legyezővel és kampós bottal. Egy más képen Huy a királynak, a siriaiak adományait adja át melyek közt művészi kivitelű aranyedények vannak.

Assasif déli részén megnéztem többek közt a 39. sz. sirt is; ez *Puramra* sírja, a ki a XVIII. dinasztia idejében élt és Amon második papja volt. A laikusok nem sok megnézni valót találnak e síron, de annál tanulságosabb a kutatóknak. A képeken ábrázolt képek tipológiai formája különösen érdekes; némely jelenet a biblia szövegére (Genesis XLII) emlékeztet, a melyben gabonavásárlásról van szó Egyiptomban. Idegen, sémita fajhoz tartozó emberek láthatók, a mint hátukon gabonával telt zsákokat visznek. Hogy ezen kívülről jelentéktelen sírba bejuthattam, azt egyedül Wreszinski úr szivességének köszönhettem, a ki éppen akkor foglalkozott ezen sír kiásásával és a ki mindjárt beavatott ásatásai-

nak nevezetes eredményeibe. Erre vonatkozó publikációja mindenesetre az újabb egyiptológia egyik legnevezetesebb műve lesz.

Kiváló érdekességek továbbá a denderai, esnei és edfui templom föliratai, s bárha az utóbbiak már a görög-római korba tartoznak, a denderai pedig Tiberius császár korából való, művelődéstörténeti szempontból rendkívül becsesek, mivel a régi egyiptomi astronomia és chronologia kérdéseire, valamint az astronomiai nézeteknek a görögöknél és a rómaiaknál való állására fényt deríthetnek. Ezek a fölírások többször voltak a kutatás tárgyai; különösen Lepsius és Brugsch nevét emeljük ki, a kik ezekkel a fölírásokkal igen behatóan foglalkoztak. És mégis nagyon sürgös ezeknek a szövegeknek újonnan való földolgozása, mert nagyon kívánatos, hogy oly egyiptológus dolgozná föl, a ki az astronomiai tudományhoz közelebb áll. A tudományos körökben általában elvárják, hogy legközelebb rászánjam magam erre a feladatra és egy-két tél tartamára tisztán ezzel a czéllal Egyiptomba utazzam.

Ez alkalommal tekintettel az idő rövidségére, mely a három nevezett templom megtekintésére rendelkezésemre állott, csak a legfontosabb mozzanatokra kellett szorítkoznom, melyek a hold különböző állására és a Sothiscsillag heliakus feljöttére vonatkoznak.

Mahler Ede.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A samán istenidézés és búbájosság a vogul-osztják hitéletben.

(Befejező közlemény.)

Hőselekben és regékben röbbször találjuk annak említését, hogy valamely bálványistenség segítségre szorul s ilyenkor valamely erre alkalmas mythikai alakot idéz, még pedig nem varázsművelettel, hanem puszta szóval (*kasti*), vagy rá gondolással (*namélmati*). Ily esettel találkozunk pl. a Világügyelő-férfi ama regéjében, melyben ez istenséget, midőn ifjúkorának kalandos útjaira indul, pártját fogó „nénje-asszonya“ avval biztatja, hogy „ha valamely szükségbe, inségbe fog jutni, csak őt idézze“ (I:15), mi később be is következik, midőn az ifjú egy nyárfaágon fönnakadva ég és föld között ide-oda himbálózik s nénjére e veszedelmes helyzetében a következőkép gondol: „Hát hol van (áll) ő itten; [hiszen] én itt mindjárt meghalok?!“ Az előidézett néne e szavakra hirtelen dörgéssel megjelenik s az ifjút bajából kiszabadítja. Ugyanez istenség, midőn egy másik regéjében egy griffmadár-féle szörnyeteg a magasba emeli s a tenger közepébe leveti, estében „Arany-Kworész atyjára gondol“ (*Sorni-Kworés asän taw namélmati*) s így szól: „Ha énekem továbbra folytatódik, ha regém továbbra folytatódik (*erým-ke elä mini, mojtém-ke elä mini* II:120), nielőtt én aláérkezem, oly nagyságú homoktér emelkedjék föl a vízből, a melyre egy férfi ráeshetik“. Utóbb is, midőn ugyane szörnyeteggel egy fatuskónál küzd, szintén „Arany-Kworész atyjára gondolva“ (II:121, 122) ekkép szól: „Ha énekem továbbra folytatódik, ha regém továbbra folytatódik, ama nagy szárnyú szárnyas állat karmai hadd fúródjanak oda“ stb., mely kívánsága ép úgy, mint az előbbi, meg is történik. Hogy e varázsigében

mire vonatkoznak a bevezető szavak, annak magyarázatára nézve egy régebbi közlésemre (I:189) utalhatok. Ugyanily varázsigével az ének- és regehősök a maguk erejéből, azaz valamely istenség segítsége nélkül is teremthetnek maguknak valamely kívánatos kedvező állapotot. Midőn pl. a Világügyelő-férfitől távol levő táltosparipáját előidézni kívánja, ekkép szól: „Bárhon levő helyecskéről, ha énekem előre haladna, ha regém előre haladna, mint felülről lecsapó esőszem, mint felülről lecsapó szellőcske, bár csapítál le ide!” (I:60) — s a ló azonnal előterem. Az Ajász-isten ifjúkorának egyik regéjében olvasható, hogy midőn egy ízben nevelő bácsijától szabadulni akar, ekkép mondja varázslatát: „Ha énekem továbbra folytatódnék, ha regém továbbra folytatódnék, bár elalunnék az én bácsim!” (II:19) s hogy utóbb (II:23), midőn ellenséges indulatú bátyjai ellen van rendkívüli segítségre szüksége, tegzéből egy rossz nyilat kihúzza így gondolja (*ngmélmati*) igéjét: „Ha énekem továbbra folytatódik, hadd ronsoljon össze a nyil nyele négy hőst, három hősnak pedig csecses melle közepén menjen keresztül!” A tengerbe esés alkalmával mondott fenti varázsigének párját találjuk az Ördögfejedelem himnuszában, hol ez alvilági istenség, midőn égi atyja őt haragjában a tengerbe veti, ekkép szólal meg: „Ha énekem továbbra folytatódik (II:291), egy homokdomb emelkedjék ki [a vízből] oly nagyságban, hogy rajta egy férfi elfekessék.” Hasonlót kíván a larvosi hősök énekében az álnok fejedelemnő, kit sógora bosszujában oly magasra rugott, hogy valahol a magasban repül s épen földre zuhanni készül. „Vajha — mondja ez — fejedelemfekvő nyusztfészekbe, hódfészekbe esném; mert ha közönséges földre esem, a csontom szétszakad, a húsom szétszakad” (II:74). Mindez esetekben a kívánság a varázsigének erejénél fogva teljesül.

Néha a bűvölő igét jelképes cselekedet kíséri. Egy kondai énekben a „táplálékot evő vogul nép” őrizetere égből aláocsátott ifjú, midőn erre a „fekete földre” leérkezett „vörösfenyőtől forgácsot hasított; kemény fenyőtől forgácsot hasított; szálakra vagdalta s fején által vetette (bocsátotta)”, miközben így mondotta bűvölő igéjét: „Ha ez az én énekem folytatódik, ha ez az én regém folytatódik (I:171), nagyerejű erős ház támadjon, nagyüstű üstös ház támadjon, vörösfenyő-karós kerítése támadjon, kemény fenyőkarós kerítése támadjon; vége érhetetlen falu támadjon, vége érhetetlen város támadjon!” Mire az ifjú álmából fölébred, „a vége érhetetlen város” előteremt. Megértjük ez alapon az Ördögfejedelem himnuszának azt a részletét, melyben a pusztá homokszigetre menekülő *Kul-ātérnak* „nénje-asszony, az ezüstszájú kakuk” következőkép énekel: „Kelj föl, fenyőtől hasított forgácsot dobj fejedem által: négyszögletes gerendaház fog támadni. Ezt az Ob-szigetet járj körül! Keresgélj, jobboldali zsebedben, [ott] egy karikára fűzött hét ezüstpénzt fogsz találni; ezt az egy karikára fűzött hét ezüstpénzt hajítsd el: vasíjjas hét férfi, vasnyilas hét férfi fog ebből majd születni, vége érhetetlen város fog támadni” (II:291). A följegyzett szöveg ugyan nem közli itt magát a bűvölő igét, melynek nyomban következni kellene; de hogy ez szintén a regéhez tartozik, kiteszik egy irtisi-osztják változatából is, mely PATKANOV gyűjteményében (II:136) a regehősről ekkép szól: „Kikél [a házból]; az erdőből, a dombról hozott forgácsait összehasítja, ide dobja, oda dobja [s mondja]: Ha volna, ki énekem előbbre (odább) vinné, ha volna, ki regémet előbbre vinné, emez oldalról száz ház keletkezzék, amaz oldalról száz ház keletkezzék s e sok ház között az én házam keletkezzék. Előoldalán harkály, hátsó oldalán keresztorrú holló szedegessen. Véres rénszarvas jeles áldozatát hozzanak ide nekem. Szolgákkal teli, szolgálókkal teli házban legyen ébredésem; udvarom ha volna, lóval, tehénnel bővelkedjék.” A hős ez ige elmondása után visszatér a házba, lefekszik s reggelre kelve bűvölését megvalósítva látja.

A samán varázsművelet leggyakoribb és legjelentősebb feladata a betegségek gyógyítása. A betegségeket — mint ezt e folyóiratban (20:219) is részletesen ismertettem — a néphit szerint különös kórszellemek okozzák, melyek megszámlálhatatlan seregekben állnak rendelkezésre első sorban az alvilági Kór- vagy Ördögfejedelemelek, de kivüle bármely bálványistenségnek s más mythikai lénynek is. Ha „a szárnyas száz bálvány“ valamelyikének bármely ok, pl. tiszteletlenség, szentségsértés, vagy az áldozatokban való hanyagság miatt „széltől hullámos szentséges gyomra megfeszült“ (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 270), vagyis *ha a bálványistenség megharagszik, ezt akkép érezteti az illetővel, hogy betegséget bocsát rá, vagy családjára*. Egyes bálványszellemek megteszik ezt személyes bosszúok nélkül is, ha a velük összeköttetésben álló samán a rontás műveletével — melyről alább szólunk — erre kényszeríti, vagy rábirja. Mindez esetekben a gyógyító samán feladata, hogy az illető haragvó, vagy ártó istenséget vagy közvetlenül, vagy valamely megbízható, kegyes istenség pártfogásával kiengesztelje, illetve, hogy a magasabb rendű szellemek hatalmi eszközével ártalmatlanná tegye; e végből kell neki varázsolás útján előidézni a számára hozzáférhető bálványszellemet s tanácsát kikérni a teendő ügyében. Mint „az ember lelkét fölemelő“, azaz betegségben segítséget nyújtó istenek messze földön híresek első sorban a Világügyelő-férfiú és fia a Jütim-sász-falvi „Szent fejedelemfi“, kit ezért különösen „embert fölemelő férfiú“ diszjelzővel illetnek, továbbá a Pelimi isten, a „Lozva vizének Szent-fejedelme“, Ajüsz-isten, a munkeszi Paszét-öreg, kit e miatt „leány-lelkét, fiú lelkét toldó királynak“ neveznek, a Lopmúsz-öreg, a Szigvatorkolati Törém fi s asszonyok meg gyermekek betegségében Káltés-asszony. A gyógyító eljárást néha a varázslat s áldozat mellett bizonyos mellékműveletek egészítik ki. Ilyen lehet a fúvás, a mint a Világügyelő-ifjúról a rege mondja, hogy a félkezűeket, bénákat és félszeműeket kezükön, lábukon s szemükön „lehelletével illette, hogy meggyógyuljanak“ (1:8, 10), sőt midőn lova teljesen elsorvadt, ezt is lehellettel illette s a táltos előbbi erejét és szépségét visszanyerte (I:23). A votjákoknál oly fontos tartozéka a varázslatnak a fúvás, hogy e miatt a varázslót „fúvónak“ (pellás v. tunaš-pellás v. tuno-pello) s a varázslást „fúvásnak“ (pellan, pellaškon) nevezik. — A Paszét-ménkweket idéző samán körül a „körgyötörte, betegséggyötörte magzatok“ „nyíl és ijj erősséggel“ vannak fölszerelve (II:419), mit az idéző ige valószínűleg azért említ meg, mivel e készség a varázslásnak egyik kelléke. A Lopmúsz-öreg azt mondja magáról, hogy „a melyik lányom, a melyik fiam kóros hús kórja érinti, beteg csont betegsége érinti, hegyes karddal járom körül, éles karddal járom körül“ (II:278); itt tehát a karddal való körüljárás gyógyító művelet, mely föltehetőleg úgy történik, hogy a kardos bálványt a beteg körül körülhordozzák. Az istenség kardját, mint a betegség ellen alkalmazott mentőszert említi a megrontás elleni vogul istenidézet is e szavakkal: „Az én csontomat puszító kór ruhaszárnya, betegség ruhaszárnya hogyha fömelkedett (támadt), az én csontomat puszító kór száját, betegség száját hét élű éles szent karddal, hova a nőcsont hullott, a férficsont hullott, a piszkos hátú szent föld alá, oda fogd le!“ (II:373–4). — Midőn a Jütim-sász-falvi „Fejedelemfi“ így szól: „meleg subám, meleg sarum melegével hadd gyarapodjék csontotok, hadd gyarapodjék húsotok“ (II:430), evvel talán arra czéloz, hogy a beteg a bálvány ruhájával érintkezésbe jön s így hat rá annak „melege“. Ugyancsak az istenségnek ruhájára, mint a betegség ellen szolgáló védőeszközre hivatkozik az Arany-Fejedelem idéző igéje, midőn így szól: „Hosszú ruhaujjú, ruhaujjas király; hosszú ruhaszárnyú, ruhaszárnyas király; Törém, fenséges atyádtól neked igézett ruhaujjad mögének három oldalával oltalmazd meg uramat“ (t. i. betegemet;

PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 270). A rontás elleni idézetben a Pažet öreg is így biztat: „Ha én hegyi menk viselte erős subám szárnyát kieresztem (vagyis: ha oltalmamba veszek), [a rontó alakot] jegem fölé föl is húzom“ (u. o. 275).

A samánok és bálványistenségek gyógyító hatalmába vetett bizalom mellett mindenféle alkalmaznak a vogulok és osztjákok betegség alkalmával népies orvosságokat is. Már PALLAS könyvében találunk erről tudósítást, mely szerint köszvény, daganatok és gyuladások eseteiben legközségesebb módja a gyógyításnak a *köpölyözés*, vagy pedig *nyírfataplónak égetése* a beteg helyen¹ a keleti moxa (apró kúpalaku bőrégető szer) mintájára. Mivel pedig nézetük szerint a *taplóégetésnek* pontosan azon a helyen kell történnie, hol a bajnak forrása van, előbb *égő parázs-szenet* helyeznek a fájdalmas testrész különböző pontjaira, míg olyan helyre nem akadnak, hol az égetés kevésbé fáj, s csak midőn ezt megtalálták, alkalmazzák az igazi égető szert, melyet a beteg türelmesen kiáll, míg csak bőre teljesen át nem ég s szét nem reped. Székrekedés ellen nagy vízmerőkkel *halzsírt* vesznek be, vagy pedig, ha a baj veszedelmes jellegű, *nux vomicát*. *Medveepe*, különösen a *fehér jegesmedvéé*, továbbá *medveszív* szintén magasztalt orvosságok; a *száritott epét* főképp gyermekbetegségek és hasfájdalmak, sőt venerikus vérbaj ellen is alkalmazzák. GONDATTI értesülése szerint (15. l.) az északi vogulok és osztjákok a beteget vízzel, pálinkával és *vérrel itatják*, melyre előbb a samán varázsigét mond; ezenkívül kezegetni szokták *hal-, vagy rénszarvas-zsírral*, leggyakrabban pedig *medvehájjal*. Sokszor *hódpézsmával*, illetve *nyír- vagy vörösfenyő-mézgával füstölik*, esetleg *medveagyarral* döröglik. Ugyanazt a gyógyító szert többnyire különféle betegségekre alkalmazzák, de gyomorfájás esetén sajátos szer a *medveagyarról vakart por*, melyet vízben vagy pálinkában adnak be, továbbá a *vörösfenyő-mézgából készült főzet*, melyet köszvény ellen is használnak. Vérbajnál a *mos-xum sa'i* „mos-ember fürtje“ nevű fünek főzetét isszák. Hát- és fogfájás enyhítésére *medvefoggal döröglik* a beteg helyet, vagy pedig meghintik ennek levakart porával. A medvefog-vakarékot osztják orvosság gyanánt említi POLJAKOV is (Иркут., 113. l.).

DUNIN-GORKAVICS a tobolszki kormányzóság északi területén lakó nemzetségek néprajzáról irt vázlatában L. KORIKOV berjozovi felcser közlése nyomán az északi vogulok következő népies orvosságait ismerteti: 1. A *szaszaparilla gyökere*, melyet vérbaj, csúsz és más csontszaggató betegségek ellen használnak. — 2. *Borókafenyő-bogyó* és 3. *vörösfonyó-levél* ugyane bajok ellen. — 4. Frissen fejt női tej *barkóca-galagonya mézgával, hollóepével* és *ezüstporral* keverve szemhártya-gyuladás ellen, mely esetben a hollóepének előszerzése céljából teli hold idején kell a madarat lelőni. — 5. *Süger zsírja* más szembetegségek ellen. — 6. *Medvefognak vakarék-pora* és 7. *medveháj* különféle sebekre. — 8. *Medveepe* hascsikarás (kólíka) ellen. — 9. *Hódpézsmá* gyermekeknél hasmenés ellen. — 10. *Paprika pálinkával* köhögés ellen. — 11. *Rézporral főtt tej* csonttörés esetén belsőleg véve. 12. *Leánytej medvehájjal* vegyítve bőrbajok ellen. Ugyane szerző szerint a szurgutvidéki osztjákok *paprika-* és *nyírtapló-főzetet* alkalmaznak belső betegségek ellenében s télvíz idején, midőn vadászattal vagy halászattal vannak nagyon elfoglalva, *szalmiákat* vesznek be az éhség és szomjúság eltávolítására.

Az irtisi osztjákok és kondai vogulok népies orvosságairól és gyógyító eljárásáról PATKANOV (Иртыш Остj. I: 54—5. l.) a következőket írja: Meg-

¹ FINSCH is említi, hogy az északi osztjákok köszvényénél a beteg testrész fölött apró taplódarabokat égetnek (Reise, 539. l.).

hülés és gyomorgörcsök ellen *bors- vagy paprikafőzetet* isznak, vagy pedig ezt *pálinkaázalékban* veszik be. Kinövéseket *égő taplóval* távolítanak el. Syphilit *szaszaparilla-gyökérrel* gyógyítanak, melyet „drága fűnek“ (дорогая трава) neveznek s oroszoktól szereznek. A súlyos beteget 1—2 héten át ágyban tartják s melegen betakarják, hogy erősen izzadjanak. *Kígyómarás* ellen *békákat* alkalmaznak olyképp, hogy ezeket elevenen a sérülés helyére kötik. Midőn a béka elpusztult, másikat kötnék helyébe mindaddig, míg a kígyóméreg az állatra már nem hat és életben marad. A sérült testrészt a seben felül mindig feszesen átkötik, hogy a vérforgást megakadályozzák. A kígyóméregtől való félelmükben az osztjások tartózkodnak a sertéshústól, minthogy azt tartják, hogy az ezen látható kékes foltok olyan állatoktól származnak, melyeket kígyó mart meg. Ha az osztják rosszul érzi magát, befűteti a fürdőházikót (ha van ilyen) s ott *eret vág* magán, mely célra egy *fanyélre alkalmazott csukaállkapcsot* használ. E szerszámot beleveri húsába, miből gyakran jókora sérülések származnak. Csonttörés esetén *rézport* hintenek a beteg ételébe, hogy ez a csontképződést elősegítse. Régi időkben *nyírtapló-főzetet* alkalmaztak különféle betegségekre. Ily esetet olvasunk a Világügyelő-férfiúnak egyik déli osztják regéjében, hol a hősnak egyik lábainát kihúzzák, mire neje hat üst nyírtapló-főzetet itat meg vele s ettől egészsége teljesen helyreáll.

A gyógyítás mellett másik fontos tárgya a samán működéskörének a jelen és jövő rejtelseinek kifürkészése, melynek szintén vannak egyszerűbb s kevesebb erőkifejtéssel járó módjai is, mint az istenidézés. Ilyen a bálványtartó-szekrény megemeltése, mely varázsló műveletnél GONDATTI (13. l.) szerint a bálványtartó-szekrényt a fogadalmi adományokkal együtt egy kicsiny padocsára helyezik s ez alá *kést*, vagy *fejszét* tesznek. Erre a samán hozzáfog a mondókához s különféle mozdulatokat végez a pad körül, majd arra szólítja a varázslást kívánó embert, hogy emelintse meg a bálványtartó-szekrényt: ha ez az emelintés első ízben könnyű, második ízben nehéz, harmad ízben még nehezebb s negyed ízben ismét könnyű: akkor a siker teljes; ha nem így történik, akkor az ügynek jó vége nem várható. A *fejszével és késsel való varázslásnak* fent leírt módjait a déli vogulok közt istenidézés nélkül gyakorolják. Késsel való varázslásról, midőn valamely ellopott tárgy tolvaját kell kikutatni, FINSCH az északi osztjások közt is értesült (Reise, 554. l.). Közlése szerint úgy vélik az osztjások, hogy ily alkalommal a varázskés a tolvajt szemén találja. E varázsművelethez egy pohárka pálinka s még állítólag egy kereszt is szükséges. Az alsólozvai vogulok közt ismeretes a *kenyérről való varázslás (nänél penni)*, melynél két ember egész kenyeret tart a hüvelykujjain, majd így szól az egyik: Ha N. ember jön, fordulj kenyér napkelet felé! Ha a kenyér arra fordul, a kívánság teljesül. A középlozvai vogulok közt jegyeztem föl a *medvein-büvölés (tön-pēni)* szokását, mely lopás esetén akképp történik, hogy „állatokat (vagyis: medveiket) *perzselnek*“ azzal a képzetrel, hogy a mint ez az „állat“ a perzseléstől összezsugorodik, úgy zsugorodik össze keze-lába a gyanúsított személynek, ha bűnös létére lopását tagadja (IV:411). Ha ez utóbbi az ellene szándékba vett varázsműveletről tudomást szerez, inkább bevallja tettét s visszaadja az elidegenített tárgyat, mintsem magát az istenitéletnek kitegye. — Újabb időben a *kártyavetés* ismerete is honosodni kezd a déli vogulok közt, melynek nevezete: *kasürél pēnyi* „kártyával varázsol“.

A madárjósáslásnak érdekes adatát találjuk egy REGULY-tól följegyzett déli vogul medveénekekben. Ebben az „erdei állat“ eltűnődve azon, hogy „jobb oldali fél csillaga“ (vagyis: szeme) hirtelen s ok nélkül könnyezni kezd, e szokatlan jelenséget arra magyarázza, hogy „talán utolsó

nyara érkezett el“ életében. Ily gondolattal mendegélve mocsárhoz érkezik, melynek vizében „hét daruból álló fiókdaru-falka“ álldogál. Ő odarohan, a darvak fölrebbennek s a medve ekkép intézi hozzájuk bűvölő kérdését (soq̄t̄ltaxts): „Ha azt tudjátok, hogy továbbra fogok élni, hét daruból álló fiókdaru-falka, fejes daru fejedet vond déltáj felé; ha pedig im utolsó nyaram érkezett el, hét daruból álló fiókdarufalka, fejes darufejedet vond észak felé!“ „Az ezen nyáron született gyenge húsú darufi — folytatja az ének (IV: 345 - 8) — fejes darufejét észak felé vonja“. „Apád rothadt vére!“ — mondja erre a medve — „hej ha ide [a kezembe] jutnál, sapkarongygyá, kesztyürongygyá de széjjeltépnélek!“ — *Ha a rigó kiált, erre az északi vogulok azt mondják, hogy „varázsol“ (nájt̄xli).* Az irtisiek a hollót jómadrának tekintik s munkájuk kezdetén repülését és hangját figyelik.

Ismeretes a vogulok közt az álmokból való következtetés, illetve jóslás is. A jávoréneken (IV: 304—5, 313—4) olvassuk ennek találó példáját, hol a jávorbika tehenéhez ekkép szól: „Jávortehenke, ez éjjel én rossz álmot álmodtam felőled (ti et tül űlmel űlmejjáslēm). A mint álmodtam, hóviharos, szélviharos napot szerzett [Égatyánk]; nap fölkelte idején nézem: hát, Véres-kezü mošférfi ifjú‘ lopózkodik im feléd, turujsastollas fűrtös (horgas) nyilat bocsát reád s [erre] éppen mintha egy vörös fűszár (t. i. a vérsugár) tolt ki volna magát balféli oldalodból; a magad ette kis vesszősarjad, kis fűsarjad fölé, im oda estél“. A jávortehen nem fogadja el a reá nézve kedvezőtlen magyarázatot s így szól bikájához: „Kinek ez a hét jávortulkom, hét jávorünöm van, ugyan mi lehet én velem?! Bizony jávorbikácska, ha [valakit] megölnek, vajjon nem éppen téged ölnek meg?!“ Az éneke folytatása az előbbi megfejtés helyességét igazolja. — GONDATTI (58—9. l.) az álomból való jóslás következő adatait jegyezte föl: *Medvéről* álmodni fagyot, *rénszarvasról*: havat, vagy erős szelet, harapó vagy rugdosó *lőről*: betegséget, *halról*: esőt jelent. Ha álomban *kutya* harap meg: betegség következik; ha *hattyút*, vagy más madarat valamely négy-lábú vaddal együtt lőnek, sikeres vadászatra mutat. *Papot* látni: betegség, *magas tisztviselőt*: veszteség. *Távol élő rokont* vagy ismerőst látni, ezek betegségét, vagy halálát jelzi; az *elhalt atyát, vagy anyát* látni, valakinek halálát jelenti a nemzetségből. Ugyanily szerencsétlenség várható, ha valaki *saját szánját félig összetörve* látja álmában; ellenben ha *lisztet telt ladikról* álmodik, szerencsés vadászatot s egyéb gyarapodást, ha pedig *éléskamrába lisztet rak* álmában, ez sikeres halászatot jelent. *Meztelenről* álmodni szintén jó halászatot, *rézpénzről*: betegséget és sikertelenséget, *égő házról*: az illető gazdáját illetőleg halált jelent. Ha valakinek álmában *kiesik a foga*: akkor, ha vér nélkül történt, sikerre mutat; ha vérrel: a maga, vagy közeli rokona halálára. *Vizben, vagy jégen járni*, úgyszintén *repülni*: hosszú élet; ellenben *lesni* álomban, vagy pedig *az Obon lefelé utazni*: korai halál. Rossz öltözékben látni magát álomban jó jel, jó öltözékben: rosszra vall.

A szerencse (ÉV., EO. sőt, LV. sőt) állandó biztosítására vogulok és osztjákok talizmánféle apró tárgyakat használnak. Már LEPPICHIN írja 1768—9-ben végzett szibériai útjának leírásában, hogy a tadvai vogulok, midőn vadászatra mennek, *kis facsapda-alkotmányt visznek magukkal beléje szorult czobolylyal, vagy egy törbe ejtett vadat, hogy e tárgyak számukra szerencsét hozzanak a vadászatanban.* Ha nincs szerencséjük, e tárgyakat összetörrik, szidják, gúnyolják s megvetéssel eldobják. GONDATTI az északi vogulokról említi, hogy *róka-, czoboly- vagy hölgyeményét-orrot hordanak magukkal* abban a hitben, hogy így minden vállalkozásuk sikerül; továbbá hogy *övikön medveagyart viselnek*, mely őket megóvjá a hátfájástól (53. l.). Az utóbbi szokást POLJAKOV (Ильмин. 113) és FINSCH (Reise, 539) az északi osztjákoknál is ismerik. NOSZILOV a Szigva forrásvidékén való utaztában egy

vogulnál egész teli zacskóval látott efféle szerencsetárgyakat, melyek közt voltak apró állatalakú csiszolt kövecskék, jávort ábrázoló ezüstféle öntvény, csiszolt medvefog s egy fára csavart rongyokból alakított bábu hosszú orral. E tárgyaknak az volt rendeltetése, hogy vadászatnál, halászatnál, vízi utazások alkalmával s a családi életben szerencsét hozzanak tulajdonosukra; a bábu meg különösen azt a célt segítette elő, hogy az asszonynak gyermeke legyen (БОРУЛЫ, 12 l.).

A samán működéséhez fűződő általános képzet, hogy varázsló erejével s a bálványszellemekkel való összeköttetésével ártalmas cselekményekre, jelesen emberek s állatok erejének, illetve hasznának megfosztására, vagyis megrontásra s elbűvölésre is képes. Az ily műveletnek rendes északi vogul kifejezése: *muträ, mutra; muträy xum* a. m. bűvölő, megrontó ember; *muträli*, vagy *muträl väri* „megront, elbűvöl“ = *jol jolti*. A szó alapértelme általában „bűvölő erő, fortély“; midőn pl. a Világügyelő-ifjú egyik kalandútjában ellenfelére vonatkozólag ennek nejtől azt kérdi, hogy férjének minő *muträ*-ja van: a felelet az, hogy hollóra változva kémlelheti ellenségét (I: 11); egy más helyen ugyane szót a harcából menekülő orosz fejedelemnek arra a fogására vonatkoztatják, hogy hajójára vitorlát von, mit az üldöző osztják fél utánozni nem képes (II: 61). Más északi vogul szó e fogalomra: *sēpan* („Zauber“ REG.; *sēpaniy xatpä sēpanli* v. *sēpanlayti* „a bűvöléses ember bűvöl; КОЛДУНЬ КОЛДУЕТЬ“), melylyel egveznek az osztjában: *sēpan* (*sēpan-xo* „samán“ PÁRAY J., Oszjtj. Népkgy. 271, 272.), vachi, vaszjugáni *tšipäy*¹, tremjugáni *tšipäy*¹, demjankai *tšëvān* („Zauberer“; KARJALAINEN: Ostj. Lautgesch. I: 164).^{*} A bűvölő, vagy megrontással foglalkozó embernek elterjedt nevezete a vogulban: *šurkäy xum* vagy *šurkäšaxl* (КОЛДУНЬ), mely mellett igei alakok: *šurkäiti*, *šurkäitayti* „megront, elbűvöl“ (КОЛДУЕТЬ; *ānem jol-šurkätēsünl* „engem megbűvöltek“); közép-lovzvai *šurkäy k'um*, *šurkäy k'qls* (КОЛДУНЬ), ki *šurkäläyçet*, „varázsszavakat tud“ (*šurkü* КОЛДОВСТВО) s ezekkel *šurkäiti* „megront“; ALV. *šurkēn* (ворожной), ki „a lovat, tehenet megrontja“; pelimi *šurkiy k'ar* (вражной), kiről azt mondják, hogy *jexšēti*, „megront (портит)“; kondai *šurkēn* (вражной), a ki *exšēti* vagy *šurkēl voçritē* „embert ront“ (портит; *šurk* „rontás; порча“). REGULYNAK idevágó adata: *šurken*, s. *kar* „Hexenmeister“, *šurkäiti* „hexen“; AHLQUIST vogul szójegyzékben is van *šurquy*, s. *gar* „Zauberer“. A tavdai vogulban a „megrontás“ szava *rax* (КОЛДОВСТВО); ebből *rākēy äitām* „bűvölő“. A szemével ártó embert a pelimi vogulban *lul sämpe k'um* „rosszszemű embernek“ mondják, mivel *jexštaxti* „szemével ver“; a tavdai beszédben ezt így fejezik ki: *ou-poumē šomil ju-tistil* „a gyermeket szemével megette“. Az északi osztjában a „megrontásnak“ költői kifejezései: „kézzel csinált kezes dolog, lábbal csinált lábas dolog“ (PÁRAY J., Oszjtj. Népkgy. 170.) és *jux-vēr* „facsinálmány“ (u. o.) talán azért, mivel a megrontandó embernek kézzel, lábbal való alakját „megesinálják“. Midőn a bálványszellemek a samán előtt azzal védekeznek, hogy nem tőlük ered a rontás, ezt ekkép mondják: „A más vidéki férfiú, fiunk bírta *csinált fa sok jól alkotott csinálmányát* kóros fa sok jól alkotott kórját irányzott célú bűvös nyíl hét jó végével mi nem irányoztuk“ (u. o.) Hogy mikép történik a rontás s mikép lehet e bajon segíteni, arról már volt alkalman e folyóiratban megemlékezni (18: 58—60. l.).

Munkácsi Bernát.

¹ Ez a szó a tunguz nyelvjárások *saman, saman* (Kondogir-tunguz, Wilui-t. *haman, oroči sama, gold sama*) „samán“ szavával (GRUBE: Goldisches Wörterverz. 58), az orosz шаманъ s a nyugoteurópai *samán* szó eredeti előképével látszik egybefüggőnek.

A hajítófához.

Madarassy László a *Magyar Nyelv* 1908-ik évfolyamában egy, manapság már teljesen kiveszett pásztorfegyverre, a hajítófára hívja fel a figyelmet. Ez egy kemény fából faragott, mindkét végén kihegyezett, lábnyi hosszú czövek volt, a mit verekedések (megczüvekelések), vagy lappangva támadások alkalmával egymásra hajigáltak a kiskúnsági pásztorféle emberek. Valamikori általánosabb elterjedésére igen érdekes oklevélbeli adatot is említ a XVI. századból Szatmár vármegyéből.¹

Györfly István szóbeli értesítése szerint a megkarózást Túrkeve pásztorsága is gyakorolhatta. (Öreg Finta Miklós bemondása.)

Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy e szerszám régebben közönséges lehetett az Alföldön s talán hazánk más vidékein is. Az is lehetséges, hogy nemesak ember ellen, hanem ragadozó vadállatok, különösen talán farkasok ellen használták azt, melyek, mint tudjuk, 100 évvel ezelőtt még csordaszám tanyáztak az Alföldön meg Szlavóniában és sok kárt tettek még nappal is a nyájtól, kondától elbóklászva legelésző jóságban, különösen sertésben.

Szabadjon most e ritka szerszám földrajzi elterjedéséhez egy-két nem magyarországi adatot (ilyet ez ideig nem találtam) közölnöm, melyek esetleg eredete kérdésének eldöntéséhez is némi súlylyal tekintetbe jöhetnek.

A szláv néptörzshöz tartozó ó-poroszkok ismerték és használták a hajítófát nem is olyan régen. *Tetzner, Die Slaven in Deutschland* című munkájában (16 o.) egy fametszetű kép 1684-ből egy „öreg pogány poroszt“ ábrázol. Derekán két rendben kötél van átkötve öv gyanánt s ebbe egymás mellé öt darab kis husángforma czövek van dugva, melyekben az elmondottak után a mi hajítófánkra ismerhetünk. Hosszuk jó lábnyi, de nem hegyezettek, mint magyar társaik, hanem husángszerűek, azaz egyik végük felé vastagodók. Madarassy a magyarok viselés módjáról ezt írja: „A karós betyárok az oldalukra kötött hurokban 5—6 ilyen karót is vittek“. Az egyezés tehát ebben a tekintetben is megvan.²

A képhez tartozó szöveg így szól: „Hernach auch sonsten kleine Knüttel auch mit Bley sechs oder acht, darnach nach dem einer mehr oder weniger um sich stecken konte, mit welchem sie gewiss werfen kunten. Diese preuszische Knüttel, können wir nennen plumbatas, das ist Bleykeulen, wegen des eingegossenen Bleyes, wiewohl uns nicht unbewust dass vor Zeiten plumbatal eine Art Pfeilen gewesen“.

A szerszám használatáról bővebb felvilágosítást nem nyerhetünk.

Mivel a népvándorláskorabeli germánok a primitív harszi szerszámok közül a parittyának két fajtáját ismerték s többféle hajítódárdát is használtak harszaikban, néhány, illusztrációkkal is ellátott munkában utána néztem, vajjon nem akadnék-e esetleg hajítófánk párjára. Hottenroth fentebb idézett munkájában ezt írja a *cateja* nevű germán kelevészről: „In den Schriften wird die Wurfkeule genannt, aber es

¹ Ezzel a szerszámmal állana — szerinte — vonatkozásban ez a magyar közmondás: „Nem ér egy hajítófát“.

² Felemlítjük itt, hogy a normannok a nyilvesszőket is — ha nem is általánosan — övükbe szúrva hordták. (Hottenroth, Handbuch der deutschen Tracht, Stuttgart, p. 153.)

fehlt uns jeder sichere Aufschluss über deren Form, sie wird als eine anderthalb Fuss lange Waffe aus zähem Holze geschildert, die ihrer Schwere wegen nicht weit geschleudert werden konnte, aber alles zermalmte, was sie antraf. Auch wird bemerkt, dass sie, wenn von einem geübten geworfen, zu demselben den Rückflug nahm“.

Ez a leírás ugyan nagyjában megfelelne a porosz hajítófának, de Hottenroth eredeti forrása (Weiss, Costumkunde) azt mondja róla, hogy az nem másfél láb, hanem másfél rőf hosszú volt. Ezzel azután kétségessé lesz az a képessége is, hogy bumerang módjára visszacsap az elhajítóhoz. Nem lehetetlen azonban (a földrajzi szomszédságánál fogva sem), hogy a hajítófára vonatkoztatható Hottenrothnak ez a megjegyzése: „A cateja nevezetű fegyver talán ugyanaz volt, mint a *frieszeknek* eddig ki nem derített *clatsid*-je, melyet mint alattomos fegyvert a friesz Landrecht tiltott.

E nemleges eredmény után véletlenül egy olyan adatra bukkantam, mely a földrajzi előfordulás tekintetében szépen csatlakozik Kelet-Poroszországhoz. Az *állatok világa* című nagy munka II. kötetének 36. lapján ez olvasható: „Kohl nevű utazó beszéli, hogy az orosz csikósok bámulatosan ügyes farkasvadászok. Minden fegyverük egy vasgombos bot. Ezt hajítják az üldözött farkasra, még pedig sebes vágatva s oly erővel és ügyességgel, hogy az ordas rendszerint menten összerogy“.

Igazi pusztai kép, mely valaha talán nálunk sem volt ismeretlen. Kár, hogy e vasgombos botról részletesebb leírásunk nincs, de hogy a porosz *plumbata*-féle szerszámmal van dolgunk, egészen bizonyosnak látszik. Valószínű, hogy olyanforma, mint a kézi vasbuzogány, mely a Kaukázusban ma is megtalálható,¹ melyet tehát nemcsak ölremenés alkalmával vettek elő, hanem alkalomadtán támadó fegyverként távolról is hajítottak az ellenfélre.² A kanászbalta jut itt önkéntelenül eszünkbe, mely a magyar kanászság, különösen a bakonyifajta kezén nemcsak mint vágó fegyver szerepelt, hanem veszedelmes hajító-támadó fegyverré is lett.³

A lóhátról való vadászásnak tudvalevőleg többféle fajtája otthonos a nagy

¹ Zichy Jenő, Kaukázusi és kisázsiai utazásai 1897, I. k. CII. t. 2. á.

² Ez a kézi buzogány a kaukázusi színvonalon álló magyar határőrök *plajás*-ok és *szerezsán*-ok felszerelésében még a múlt század első felében is megvolt (l. Bikessy és Jaschke costume-munkáit), de hogy ilyen célra használták volna — legalább rendszeresen — arról nincs tudomásom.

³ Hogy nemcsak a disznót tudták vele biztosan és halálosan fültövon dobni, a miben olyan tökéletességre vitték, hogy — illo tempore — még az udvar mulattatására is produkáltatták (egyebek mellett) a pest-szentlőrinci pusztán (Csaplovics, Gemälde von Ungarn 1819), hanem ember ellen is használták leshelyből való támadások alkalmával, azt a múlt század elején itt járó külföldi utazók, a kik Bécs felől tartva Győrön-Szőnyön át jöttek Pestnek, a Bakony betyárromantikáját tehát itt első kézből kapták jámbor nyugati borzadálylyal, mint különleges nemzeti hírességünket emlegetik útleírásukban, a miben azonban, azt hisszük, az informáló magyar forrás túlzásának is jó része lehetett (pl. Caragoli, Reisen in Ungarn etc. 1832, p. 64; Kohl, Hundert Tage auf Reisen in den oesterr. Staaten 1842, Dritter Teil, erste Abt. Ungarn, p. 101 etc. Írja, hogy a bakonyiak 30–40 lépésre biztosan dobnak baltájukkal; a budai vásáron megdühödött, a hidon Pestre átrohant s a vásári lovak között öklelődző bivalyt a lóháton üldöző csikós (!) úgy dobta inul, hogy menten összerogyott).

orosz sztyepeken, de még inkább Közép-Ázsiában. A mi szempontunkból már most érdekes az, hogy a nagyobb és lomhább repülésű madaraknak kelevézzel való ledobálása lóhátról is divatban van ugyanitt. Egy ilyen kelevézt Almásy is közöl *Vándorutam* stb. című munkájában s róla (673) a következőket írja: „A gyökérből faragott hajítóbuzogányt a karakirgizek meglepő ügyességgel használják. Magam is többször láttam, hogy 30—40 lépésről egész biztosan ejtik el a mormotát vagy madarat (repülő fécánt) stb.“

Ismét e szerszám földrajzi előfordulásának szempontjából tartjuk érdekesnek már most azt a tényt is, hogy ilyenforma, gyengén hajlott, madarakra való hajítófa már az assziroknál is divatban volt,¹ honnan az Egyiptomba is átment s mint tudjuk, főképen a hamita-fajtájú népeknél ma is szanaszét el van terjedve.

De nem akarunk tovább menni e téren, csak azt óhajtjuk kiemelni, hogy nézetünk szerint ezek a különböző szabású és használatú hajítófák egy családba tartoznak s igazi hazájuk a Kelet nagy pusztaságai. Az elmondottak után továbbá valószínű, hogy a magyarság is keletről hozta magával, bármily egyszerűnek tessenek is e szerszám, melyre hajlandók lennének rámondani azt, hogy éppen ennél fogva nincs is pontosan megállapítható születéshelye. *Bátky Zs.*

Az oláhok kedd asszonya.

(Marți seara.)

— Befejező közlemény. —

II. Férfiak és állatokra vonatkozók:

A) *Besztercze-Naszód megye:*

Egy gazda *juhait*, mert kedd este dolgozott, farkasok tépték széjjel. (Alsó-sebesrustyor.)

A néphit szerint a marți seara *marhákat bánt, dögleszt*. Boszúját a gyermekeken is kitölti (Marosbongó.)

Kedd este férfiak fát nem fűrnak, nem faragnak, karót sem hegyeznek. (Monor.)

Férfiaknak kedd este nem jó dolgozni. (Kishavas.)

Egy férfi kedden, késő éjjel a koresmából hazafelé tartott, a közeli patakából *nagy macska* képében hirtelen előtermett a marți seara, *magára ültette*, s úgy vitte haza, otthon 2 $\frac{1}{2}$ hónapig nyomta az ágyat. (Dombhát.)

Egy embernek, mert kedd este dolgozott, reggelre egy *borja*, estére egy *dísznaja döglött el*.

Egy férfi kedd estéjén dolgozott, de *rossz órája* támadt s ebből kifolyólag oly kellemetlen érzései támadtak, hogy bevallása szerint kedd este még 100 frt-ért sem dolgozna. (Alsóbalázsfalva.)

Egy juhászfiút kedd este a marți seara, mert *dolgozott, levegőbe kapta* s úgy vitte egy jó darabig. (Les.)

Egy legény kedd este Beszterczére akart indulni. Fölkérte édesanyját, *mosna* inget ez alkalomra. Anyja mosott is. Fia éjjel útnak indult. Kiérve az utcára,

¹ Weiss, Custumkunde, 1860, I. 249.

egy nagy *lovat* látott, mely útját állta. E nagy ló a marți seara volt, ki a legényt magára ültette s az erdőnek rohant véle. Útközben az inget darabokra szaggatta rajta, majd *lovassát földhöz verte*. A legény azóta *hülye*. (Kisrebra.)

B) *Fogaras megye*:

Férfinak kedd este nem jó dolgozni. (Alsórépás.)

C) *Hunyad megye*:

Leszkus Péter apja kedd este malomba ment egy átalvető búzával. Alig ért ki a faluból, egy *láthatatlan erő földhöz verte*. E láthatatlan erő a marți seara volt, mely később *kopóvá* változott, s nem engedte emberünket talpra állani, úgyannyira, hogy négykézláb vánszorgott vissza a faluba leányához. Az öreg ebből kifolyólag *meghalt*.

Egy férfit, mert kedd este dolgozott. A láthatatlanul megjelenő marți seara ezért úgy földhöz vágta az illetőt, hogy *belchalt*.

Egy másik gazda kedd estéjén egy elhagyott malomhoz ment. Odaérve, egy *kakast* látott, mely nem volt más, mint a marți seara. Nem hitt szemeinek, s nem tudta elképzelni, hogy kerül az udvarra kakas, mikor a molnár már négy éve elköltözött onnan. A mint a kakashoz közeledett, eltűnt szeme elől, s pár pillanat múlva mint *huszár* jelent meg az erdő szélén. Az ember azonnal tudta, hogy hányadán van. *Imádkozással és keresztvetéssel szabadult meg a nagyobb bajtól*.

Leszkus Péter egy böjti kedd este a mezőn kunyhót csinált. Csütörtökön az erdőn fát vágott. Egy hatalmas fatörzs, a nélkül, hogy fejszeapás érte volna, ledült, s Leszkus faresontját eltörte. E szerencsétlenséget a kedd esti munkának tulajdonította. (Cserbel.)

Egy öreg ember Szászvároson katonáskodó fiát látogatta meg egy keddi napon. Estefelé lovára ülve háza felé ügetett. Éjfélkor határukba érve, egy magas alakot vett észre, ki folyton kerülgette. Az öreg keresztet vetve odakiáltott. Mit akarsz vélem? Nem vagy talán te Stibor ördög (Stibor dracu.) Az alak ennek daczára mit sem tágitott, de a határkereszthez érve eltűnt. Egy ily eltűnés után *lő alakjában* látta feltűnni. Csak folytonos imádkozás és keresztvetés után menekült meg. (Tekerő.)

Egy fiatal asszony kedden délután *marháit őrizte* a faluhoz közeli tarlón. A marhák a sötétség beálltával szétfutottak, a hányan, annyi felé s csak nagy fáradtsággal lehetett hazaterelni. Őrzőjük szerint a marți seara *kergette szét* a marhákat. (Alyógy.)

A marți seara juhvá és szarvasmarhává nem változhatik. (Bózes.)

A marți seara mindenféle állattá átváltozhat, csak *szarvasmarhává és juhvá nem*. (Valemare.)

Juhoknak kedd este nem szabad *sót adni*, mert *megkergülnek* s elszélednek. (Zsilkorojesd.)

D) *Kolozs megye*:

1870-ben Majer János Illési egy júliusi kedd este szántóföldjére ment, hogy *termésére vigyázzon*. Éjfél felé megjelent tíz nő, kik összes termését összehaposták. (Gyalu)

Egy ember kedd este *tökmagot tört*, hogy abból olajat sajtoljon. Munkája közben megjelent a marți seara s kihívta az asszonyt. Felesége az ajtóból észre

vette, s urát nem engedte ki a szobából, hanem lefeküdtek. A Marcola úgy bosszulta meg magát, hogy a ház falához surlódva azt megropesztette, s egy részét lerverte. (Teke.)

Egy ember kedd éjjel 11—12 óra között hazaindult. A mint szomszédjához ért, a nagy fekete tömgy képében megjelenő marji searától annyira megijedt, hogy szóhoz sem juthatott. (Teke.)

E) Szolnok-Doboka megye:

Egy férfi kedd este 9 órakor napszámba indult, kapával kezében. Útjában egy vakító szemű nagy kigyó jelent meg, s folyton előtte tánczolt. Emberünk kapájával le akarta ütni, de nem volt ereje hozzá, keresztet akart vetni, de azt sem tudott. A kigyó a marji seara volt, ki egy hídnál aztán eltűnt. (Mánya.)

Egy gazda szolgálégényét kedd este az erdőbe küldötte fáért. Az erdőben megjelent a marji seara, ki a legényt annyira összetörte, hogy örök életére nyomorék maradt. A megvadult ökrök egyike — a jármot összetörve — kedd asszonyának dőfött, kinek lebontott hajából egy csomót még reggel is ott találtak az ökör szarván.

A falu molnárja egy kedd este hazafelé tartott. Útjában egy nagy kutya képében megjelenő marji searával találkozott. Keresztet akart vetni, de nem volt ereje hozzá; ezért nyelvét forgatta kereszt alakban szájában, mire a kutya eltűnt, de később oldalvást követte. Hazaérkeztekor visszatekintett, de ekkor az előbb kutyaképében megjelent marji seara mint számár ült a hídján. (Kiskeresztes.)

Egy férfi kedd estéjén sírást hallott. Bár a hang irányában haladt, közeli-dése dacára mind messzebb és messzebről hallotta. A férfi e sírást annak tulajdonította, hogy a marji seara valakit megbüntetett. (Csáka.)

Egy ember kedd este pálinkát főzött. Főzési engedélye az nap este 6 órakor járt le. Szomszédjai bár figyelmeztették a pénzügyörök megjelenésére, még is tovább főzött. Késő este megjelent a marji seara egy nő képében, a pálinkafőző üstöt leverte, tartalmát pedig kiöntötte. (Rózsapatak.)

Egy férfinak mellén nagy daganat támadt, mert egyik hozzátartozója kedd este dolgozott. (Haragos.)

Koroján Josif mezőőr kedd éjjel társával hazafelé tartott. Egy elhagyatott háznál lovat látott. Társa nógatására a faluházához akarta bajtani a bitang jószágot. Föl is ült a lóra, mely nem volt más, mint a marji seara. Menetközben a ló folyton nőtt, s mikor mintegy három méter volt, megcsikózott, lovassát pedig nagy erővel földhöz vágta.

Két csendőr éjjel után az erdő szélén megpihent. Egyikök fegyverrel bajlódott. Társa éppen óráját nézte, midőn közéjük ült egy nagy nő, a marji seara s a csendőröket megfenyegetve azt mondotta: megtanítaná őket fegyverrel járni, ha momentán nem hívnák gyermekei. (Lozsád.)

Férfiak nem dolgoznak. (Nyikula.)

Egy ember kedd este az erdei forrásból vizet akart vinni, a miért a megjelenő marji seara kétszer hátára véve alaposan megrázta. (Felsőgyékényes.)

Egy gazda kedd este erdőre ment fáért. Az erdőbe érve a marji seara oly kiabálást csapott, hogy ökrei megvadulva szekerét összetörték.

Egy ember kedd este apróbb teendőket végzett s később kiment a mezőre.

Elejébe került a marți seara *csürtalpatzat* képiben (csür alsó része). A vízszintesen fekvő *csürtalpatzat* később felemelkedett, *kiabálásokkal* és *fenygetésekkel* illette a gazdát (Szurduk-Kápolnásmonostor).

III. Nemi életre vonatkozók.

A) *Besztercze Naszód megye:*

Egy pásztorfiúhoz kedd esténként eljárógatott a *Marcola*. Öregebb társa ezért sokat boszantotta a fiatal, s a *Marcoláról tisztátlan dolgokat beszélt*. A következő kedd este a *Marcola* ezért az öregebb szolgát a *tűzön át dobta* s összeégette. (Les.)

Egy juhászlegény a havason kedd este *tisztátlan gondolatokkal* volt eltelve szeretője iránt, miért a marți seara mindkét kezét örökre meggörbítette. (Kisrebra.)

B) *Hunyad megye:*

Nemi élettől tartózkodnak: Burjánfalva, Marossolymos, Tekerő, Pojana, Algyógy, Bulbuk, Valeajepi községekben.

Hétfőn este egyik asszony a fonóból legény szeretőjével indult haza. Férje észrevette s ezért egyik ismerőséhez menekült. Kedd este ismerősével a forráshoz mentek vizért, s szeretője ajánlatait tárgyalták. Útjuk egy tarlón vezetett végig. Menet közben lódobogást hallottak, mire előttük termett egy *ló* — a marți seara — ki az egymásba kapaszkodó asszonyokat földre teperve, a *hegy oldalán lefelé gurította*. Ezzel büntette a tisztátlan dolgokat beszélő asszonyokat. (Cserbel.)

C) *Kolozs megye:*

1861-ben Muresán Filimon leányokhoz ment kedd este. Hazaérkeztekor egy *teljesen fehér nővel* találkozott, a marți searával, ki útját állva, a tisztátlan szándékra való hivatkozással komolyan *megfenyegette*.

Maier Onutz kedd este ugyancsak lányokhoz ment. Visszajövet útját állotta a marți seara, *egy vézna sovány asszony*, ki a férfit nyakon ragadva *földrerántotta s fojtogatta*, kezeiből a kirohanó szomszédok mentették meg. (Gyalu.)

Nemi élettől tartózkodnak: Péterháza.

Kedd este tisztátlan gondolatokkal nők iránt eltelni nem szabad. (Alsóhagymás.)

Legények, nőtlen emberek nőkhöz tisztátlan szándékkal nem közelednek, mert a marți seara *elveszi szemük világát*. (Mánya.)

Egy juhászlegény kedd este fajtalan gondolatokkal volt eltelve szeretője iránt. A marți seara ezért minden kedd éjjel *kéjelgett* vele, s ezzel majd *halálra gyötörte*. Csak misemondatás után szabadult meg. (Pecsétszeg.)

IV. Gyermekeire vonatkozók.

Egy asszony font. Bejött hozzá a marți seara asszony képében. Háziasszonyunk felismerte, ijedten kirohant s így kiáltotta el magát: *ég a garaleului hegy!* A marți seara módfelett megijedve, e szavakkal rohant el: *Jaj! odaégnék gyermekeim!* (Nagydemeter, Besztercze-n. megye.)

Egy keddi este fonóba bejött egy nagy asszony és segítségét ajánlotta föl. Fonás után mosáshoz fogtak. Nem volt üst a háznál s ezért a marți seara háziasszonyát a szomszédba küldötte, mialatt hatalmas tüzet rakott. Az asszony hazajöve észretért, kiszaladt, s így kiáltott föl: *Ég a hegy! Égnék gyermekeim!* A marți seara megijedve távozott. A háziasszony minden bútort és edényt fölborított s csak így menekült meg a visszatérő marți searától. (Erdőfalva, Hunyad m.)

Egy asszony kedd este font, mihez szomszédnőjét is segítségül hívta. Munka közben az ablaknál megjelent egy nagy fehér asszony, kit nyomban felismertek. A marți seara eltűnt s férfi képében jelent meg, kit újra felismertek. Asszonyunk így kiáltott föl: Istenem! *Meggyuladtak az erdők, odaégnék gyermekeim!* A marți seara elrohant, a háziak pedig megmenekültek a bajtól. (Rózsapatak, Szolnok-doboka vm.)
Szabó Imre.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Mihály-Gerge népköltészete.

(Első közlemény.)

Az Ethnographia 1906. évf. 5. füzetében Mihály Gerge népe czim alatt már egy ismertetést tettem volt közzé, ez érdekes palócz falunak különösen költészetével foglalkozva.

Mielőtt az itt gyűjtött népköltési anyag további ismertetésébe kezdenék, nem tartom feleslegesnek a család- és dülőneveknek felsorolását. A lakosság zömét néhány tősgyökeres család adja ki, s e családok palócz szokás szerint „hadaknak” neveztetnek. Belső hadak a Nyerges, Varga, Egyed és a Mizser családok, a kikhez csatlakoznak a szomszéd falukból beköltözött Sebestyén-ek, Ferkó-k, míg a Leokó had bocskoros nemesek ivadékaiból áll. A helynevek közül a következőket sorolhatom föl: Homok, Dacsó, Pánczél, Fenjárom, Czinkababa, Tővisköze, Tarnóczi-út, Tólaposa, Verébhegy, Ravaszlyuk, Lompaták, Szőlómár, Bedő, Malomnál, Tejutja, Póka, Bereső, Hegyespart, Egerfő, Nyírjes, Vágás, Prizsaly, Bércz, Fülekihegy, Kőszegő, Benézláz, Faluföld, Fűvellő, Görbeföld, Szőlő-Tornyicska, Bikarét, Hallgató, Bodor, Vajashegy. A szomszédos Kis-Gerge és Lipta-Gerge együtt alig számlál 1200 léleknél többet és a László, Szántó, Vanya, Sipos, Gordas, Fekete, Ispán, Miklós és Juhász hadak tagjai által népesülnek be. Litke szintén határos palócz falu, s hadai ezek: Sándor, Csomán, Gágyor, Vig, Kismihá, Máté, Imre, Ilona, Berta, Márton, Rác, Illés, Pali, Deme, Kálmán, Szilágyi, Egyed, Bojtos, Pál, Benke, Dudás, Farkas, Sávolyi, Duka, Bíró, Katus, Ispán, Verseghi, Imrepál, Szabó, Gyuri, Fekete, Balázs. A helynevek közül pedig mint jellegzetesebbek felemlíthetők: Csukás, Dacsó, Pólya, Makesa, Vajashegy, Krétás, Krétkőpatak, Ivolyás, Farkastető, Bikk-útja, Málnás, Komrapatak, Cserkút, Csódaj, Bikkalja, Koromoldal, Kistariskaparlag, Úrföldje.

A vidéknek itt felsorolt dülőit, ha a tiszta búzát nem is termik meg éppen nagyon bőven, mindig nótára kész menyecskék, lányok dolgozzák meg. Az alkalmi, élelmszemélyekre vonatkozó nótáknak se szeri, se száma. A kiről pedig „folyik az ének”, az ugyan ki nem meri hét számra tenni a házból a lábát. Annak a szája illik a kesergés.

Telyi van a szám panaszvau,
Nem tom kinek panaszolyam?

Meppanaszlom a jó földnek
A nem mongya me' senkinek.

Különösen van mit hallani a „megesetteknek”. Mintha nem volna amúgy is elég búja-baja szegénynek.

— Búza, búza, de szép tábla búza, Én vagyok az igaz árva,
Közepibe két szá' majoranna Én vagyok az igaz árva,
Kétfelé hajlott az ága, Az Isten is láttya.

A legény csak ritkán tör ki panaszban.

— Egres, Egres, befagyott az Egres, Megitatom a deresem.
Miből iszik a lovam a deres. Ne haggy el angyalom.
Léket vágok az Egresen, Látod árvaságom.

Neki inkább hunczutságokon jár az esze.

— Ma regvej fölkeltem, Egy szüz mellé ültem.
A templomba ejmentem, Mellátott a püspök,
A szent lógrátéra. Bezzeg vót száraz früstök,
Lámpás nékí' mentem, Izzadott az üstök.
Helyem ejtèvesztettem,

A dalköltés egyik forrása kiapadt újabban. A változott gazdasági viszonyoknak áldozatul estek a juhok, s nem várja a számadó az akol előtt esténként haza a csengős nyáját, tilinkózó bojtárt. Búcsuzóul

— Főnyergelem daru szőrü számaram, Mehalloom a vezérürüm csengőjit,
Még az éjjel köröjárom a nyájam, Má azóta lerántották a bőrit.

Az előtt külön idilli élet volt a bojtáré. Nyáron a völgyeken csilingeltek végig-hosszig a birkák, tétre felszorútlak a bérezeken levő aklyokba. S a bojtár esztendőkön keresztül alig látott más élőlényt juhainál, meg az erdő vadjainál. Ha csak a szomszéd számadó lányához át nem járogatott hébe-korba.

— Két esztendeji vagy három, „Kerek erdő az kosárom,
Móta számadómat várom. Pudi kutyám az bojtárom,
Amott gyön má' messze, látom. Pudi kutyám az bojtárom,
Három fekete számáron. Azt is tudom, ha van károm.
„Jónapot éldes bujtárom, Azt is tudom, ha van károm,
Károd is van, a mint látom.“ Mer' szomorú a bojtárom,
„Nincsen károm, de nem is lesz, Azt is tudom, ha nincs károm,
Míg ez a nyáj kezemen lesz.“ Mer' mosolyog a bojtárom.“

A béreslegény azonban még el-el nótázza a szekéroldon ülve, hogy

— Ha kihajtom Csákó ökröm a rétre, Zavaros az Egres vize nem tiszta,
Gyöngyharmatot mind letörli elöttem, Rávezetem Csákó ökröm nem issza,
Nem hallom a Csákó ökröm kolompját, Hogy nem issza vezetem a Tyiszára,
Más ölelyi a rózsámnak derekát. Nem kell nekem senki hányott rózsája.

Volt azonban olyan béreslegény is, a ki bújába mást csinál, nem nóta közt kesereg. Ennek az esetét így szedte a falu rimekbe:

Ki megyen a szógalegény mezőre, Úgy ejhajtom azt az ökröt éccaka,
Le is fekszik a híves fa tövibe, Virattára el is adom Szombatba,
Felugrik a szóga legény bújába Nem kell nekem se nótáros, se bíró,
— Jaj gazdám egy ökör sines a járomba. Tanákozik betyár közt paksus iró.

A búbánatban sok minden megeseik. Még a gyilkosság is.

— Jaj Istenem de szomorú órába Mikor én a zsidólegényt megöttem,
Indótam el Gyöngyösrő Pásztóhára; Arany órát, arany gyűrőt ejvettem,
Főjvettem egy zsidólegényt kocsimra, Arany gyűrőt odattam a rózsámnak,
A szurgyikba megöttem bánatomba. Véle együtt aristomba bezártak.

Egy másik gyilkosság versbeszédésének csak a töredéke lehet ez a strofa:

— Hallottad-é, hallottad-é nem régen, Ugy levágta Barna Andris eccerre,
Hogy levágták Nagy Jancsit a Bikkvőgyön, Hogy ő mingyá leburót a földre.

Ugyancsak töredék ez a másik vers is, mely talán a sarkantyús pandúrok idejében keletkezhetett.

Kivitték má' Keskeny Pistát a hegyre, — Jaj Istenem mé' szenvedek hijába? —
Ott verik a rézsarkantyút mellyibe, Fujja a szé' perkát ingit, gatyáját,
Főkiátya nagy keserves kinnyába Veri össze magas sarkó tyizmáját.

Egy katonából lett szegénylegény nótája így szól:

Engem hinak Tóbias Jankónak, Ha még egyszer szándékomra léphetnék,
Ki is állok tizenkét zsandárnak, Nem közlegény, hanem káplár lehetnék,
Bécsi puská az lajzim zsebibe, Úgy vágnám a közlegényt, mint a répát,
Úgy járok az németnek végire. Mind paraszt az erdön a tögyfát.

Eljutott a híre-neve Bogár Imrének Gergére is.

Esik eső szentiványi erdőbe, Bogár Imre levelet írt anyjának,
Bogár Imre maga sétágot benne, Fejir vánkust kúgyön feji allyának,
Három pandúr oda köszönt: Jó reggveőt! Éldes anyja sírva néz a levélbe,
Bogár Imrét elfogatták, megihedt. Ott a kereszt, tegyétek a fejihe.

Az egy pandúr meffogta a ló szájját, Megüzenem a többi panduroknak,
A másogyik kirántotta a kargyát, Haggyon békit az aufeögyi betyárnak,
A harmagyik belészúrt a szivibe, Mer' a betyár gyászokorsóba fekszik,
Bogár Imre feösóhajtott az égbe. Elemésztyi fekete főd a testyit.

Egy Gergén történt gyilkosságot már balladaszerűen szedett versbe a nép. Maga az eset nem lehet nagyon régi; hisz már a vasutat is említi a vers. Éppen ezért nincs is még rajta az idő patinája, de a balladaszerű hézagosságot, az előadás rohamosságát, a párbeszédék tömör rövidségét már megtaláljuk benne.

Répás Matyi tyüzet rakott, — A bautáját csavaritya,
Jager József tanyát csapott. A nyakának szalajtotta,
— Halod-e te éldes pajtás, — No te pajtás itt feküggyé,
Van-e sajtod, vagy gomolyád, Míg a gőzös ide nem ér,
Vagy kenyered, vagy szalonnád? Maj' ha a gőzös ide ér,
— Sajtom is van, gomolyám is, Masirozunk Eger felé.

Kenyerem is, szalonnám is. — Egyik utró a másikra,
— Hozd szűrőd karimástó, Egyik bódbó' a másikba,
A tyizmádot sarkantyústó. Válogattya a selymeket
— Én a szűröm nem adhatom, Különbekné különbeket.
Még a nyájam be nem hajtom, — Válogassa hugom asszony
Maj' ha a nyájam behajtom, Ne siessen olyan nagyon! —
Arra se' lesz semmi gondom. — Sietni kell görög uram
Eger felé visz az utam.

Nem lehetetlen, hogy itt két ballada töredék olvadt össze, s a kettőt a gőzsről szóló sorok kötik egybe. Ezzel elértünk az irodalomban ismert balladához, melyeknek változatait, itt a palócz földön gyűjtve, különösen érdekeseknek tartom.

Sági bíró lyánya.

Össze gyűttek, össze, a sági legények,
A sági legények ija ja,

A sági bíróho' igaz a.

— Jó napot, jó napot, sági birónénak,

A lányát köszöntjük ija ja,

Egy pár tánczra kérjük igaz a.

— Nem menek én hozzád, zsiros inged,

Zsiros inged, gatyád ija ja, [gatyád,

Bézsírozom magam igaz a.

— Anyám, anyám, anyám, éldes asszony

Nyisd ki te énnékem ija ja, [anyám,

Leveles kapudat igaz a;

Keresd ki én nekem ija ja,

Fekete nadrágom igaz a.

Fekete nadrágom ija ja,

Veres kis lajbimot igaz a.

Rakd telyi a zsebit aranyval, ezüstvel,

Aranyval, ezüstvel ija ja,

Féher huszasokkal igaz a.

— Jó napot, jó napot, sági birónénak,

A lányát kéretjük ija ja,

Egy pár tánczra kérjük igaz a.

— Eregy lányom vedd fel kamuka

Húzd fel a lábadra ija ja, [szoknyádöt

Piros kis tyizmádot igaz a,

Tedd fel a fejedre ija ja,

Az arany pártádot igaz a.

Tedd fel az ujjadra ija ja,

Az arany gyűrődöt igaz a.

— Muzsikus, muzsikus, tyizenkét muzsi-

Ha regvej ráhúzod ija ja, [kus,

Estve legyen végi igaz a ;

Ha estve ráhúzod ija ja,

Regvej legyen végi igaz a.

— Először is kérlek, erissz el engemet,

Az aranyos pártám ija ja,

A fejembe dagadt igaz a.

— Nem erisztlek téged, ecczer kérettelek,

Ecczer kérettelek ija ja,

Akkor se engedtek igaz a.

Ha nekem nem attak ija ja,

Másnak se aggyonak igaz a.

— Másocczor is kérlek, erissz el engemet,

Az aranyos gyűröm ija ja,

Az ujjamra dagatt igaz a.

— Nem erisztlek téged, kécczer kérettelek,

Kécczer kérettelek ija ja,

Akkor se engettek igaz a.

Ha nekem nem attak ija ja,

Másnak se aggyonak igaz a.

— Harmacczor is kérlek, erissz el engemet,

Keskeny talpó tyizmám ija ja,

Telyi alutt vérrel igaz a.

— Nem erisztlek téged, sokat kérettelek,

Sokat kérettelek ija ja,

De ám nem engettek igaz a.

Ha nekem nem attak ija ja,

Másnak se aggyonak igaz a.

— Negyecczer is kérlek, erissz el engemet,

Jaj de oda vagyok ija ja,

Mingyá szörnnyet halok igaz a.

— Anyám, éldes anyám, éldes asszony

Nyisd ki te énnékem ija ja, [anyám

Leveles kapudat igaz a.

Itt hozom te neked ija ja,

Te beteg lányodat igaz a.

— Anyám, éldes anyám, éldes asszony

Kiszítsd ki énnékem ija ja, [anyám

A haló ruhámot igaz a.

— Ki is kiszitettem, fel is ötöztettem,

Ki is kiszitettem ija ja,

Fel is ötöztettem igaz a.

— Minek gyütté ide, ördög hozott ide,

Ördög hozott ide ija ja,

Ördög vigyen innen igaz a.

— Huzzák, huzzák, huzzák az hármás

Lyánynak huzzák lyánynak ija ja [harangot,

A kedves rózsámnak igaz a.

Ebben a palócز változatban a leányt nemesak az anya nem akarja adni a kérő legénynek, hanem ő maga is megbántja a legényt, mikor ez tánczra hívja. De a mikor aztán a fiú nyalkán kiöltözve jön vissza, akkor szívesen indul ő is a tánczba, s siet felcsinosítani a biróné is a lányát a bálba. A halálra tánczoltatás nincs egészen keresztül vive, s a leány még élve tér vissza a szülői házba, de már a haló ruháját kéri csak. A bűnöst elkergeti az anya, de a legény, a ki a bíró lányát azért viszi a halálba, hogy a másé se lehessen, még is kedves rózsájának nevezi a halottat, mikor a halálharangot hallja megszólalni.

Ugyanez a történet „Tóth Ferenczné lyánya“ néven egy másik változatban is felmaradt Gergén.

— Jó regvejt, jó regvejt Tóth Ferenczné asszony,
Talán nincs is itthonn a kedves galambom?
— Nincs itthonn, nincs itthon, nem győzött má' várnai,
A báldba is másrau akart menni.
— Ejgyüttem, ejgyüttem ejvigyem a báldba,
Egy szép selyem kendőt hoztam a nyakára,
Egy karika gyűrőt hoztam az ujjára.
— Ötözz hát Mariskám, ötözz feő frisseszen
Az estvelyi zenét tánczolyuk csendesen.
Hadd el má te cigány, hadd ej ma' pihennyünk,
Gordován tyizmámbó a vizet kiöntyük.
— Nem hagyom, nem hagyom, nem szabad ejhagynom,
Pézedé regvejig kej nékem szógánom.
— Hadd el má te cigány, hadd ej ma' pihennyünk
A kedves rózsámat had törőge:em me.
Nem kej má' törőnyi, mer' má' mé van hauva
Vigyétek hát haza, tegyétek az ágyba
Maj' én is ejmenek hónap nyócz órára . . .
— Nyisd ki hát te azt a drága kis kapudat
Had vigyék be rajta mehauva lányodat
Verje meg az Isten azt az éldes anyát
A ki a báldba eleresztyi a lányát
Estve elbocsáttya, regvejig nem láttya
Regvej nyócz órakor halva viszik haza.
— Jó regvejt, jó regvejt Tóth Ferenczné asszony,
Csak ugyan mehóte a kedves galambom?
— Meg is hót, meg is hót, ej is van temetve,
Maj' szenvedheccz érte a setét temleczebe.

Itt az anya és a leány ellenszenve a legény iránt nem lép annyira előtérbe. s Tóth Ferenczné inkább évődni látszik, mikor azt mondja, hogy Mariska mással akart menni a bálba. A selyemkendő hírére azonnal előkerül a leány, s szép csendes tánczczal biztatja őt tánczosra. A eszima verejtékkal a legény lábán lesz teli, ő szól a cigánynak, de csak úgy látszatra, hogy hagyja abba a nótát, s másodszor is ő akarja a táncz félbeszakításával letörölni a rozsája gyöngyöző homlokát. De a cigány addig húzza, míg csak halva nem hanyatlík össze a leány. A legény nem meri haza kísérni a halottat, csak később kérdezi meg az anyát, hogy csakugyan vége van-e a galambjának. Az anya börtönnel fenyegeti meg a legényt, s ebből látható, hogy a bűnös ő volt mégis, s a cigány bizonyára az ő utasítására nem tette le vonóját a halál beálltáig.

A Landorvári Dorka ismert balladája csak lényegtelen változásokon ment át a palócok között.

Vót egy kiránénak
Tyizenkét szép lánya,
Tyizenharmagyk vót
Landorvári Dorka.
— Lányom, lányom, lányom,
Landorvári Dorka,
Mi dolog lehet a?
Kerek alsó szoknya
Elő rövidegyik,
Hátró hosszabbgyik,

Szép karsu derekad
Igen vastagogyik.
— Anyám, anyám, anyám,
Éldes asszony anyám,
Szabó nem jó szabta
Varró nem jó varta.
— Lányom, lányom, lányom,
Landorvári Dorka,
Mi dolog lehet a?
Piros alsó szoknya

Elő rövidegyik,
Hátró hosszabbogyik,
Szép karesú derekad
Igen vastagogyik.
— Anyám, anyám, anyám,
Éldes asszony anyám,
Duna vizit ittam
Attó főjfüjöttam.
Hamisak a szabók
Előró kiveszik,
Hátróra beteszik!
— Lyányom, lyányom, lyányom,
Landorvári Dorka,
Mi dolog lehet a?
Piros alsó szoknya
Elő rövidegyik,
Hátró hosszabbogyik?
— Anyám, anyám, anyám,
Éldes asszony anyám,
Mit tőröm tagadom,
Ha ki köj vallanom
Hét hónapos terhet
Nekem köj hordanom.
— Kocsisom, kocsisom,
Legjobb fullajtárom
Fogd be a lovamot,
Futó paripámot,
Vidd el a lyányomot
A rózsás pallagra,
Nyaka vágó hidra,
A nyakát levennyi.
— Anyám, anyám, anyám,
Éldes asszony anyám,
Csak agyig engegy me'
Mig levelet irok
Kirá Kis Miklósnak.

Ebben a változatban nem átkozza meg Kirá Kis Miklós az anyát, s más körülmények között történik a temetkezés, mint azt általában az ezen történetet feldolgozó balladák előadják.

— Ha früstökön éred,
Tedd a findgyzsájára,
Ha ebéden éred,
Tedd a tángyérjára,
Ha vacsorán éred,
Tedd le az ágyára.
— Anyám, anyám, anyám,
Éldes asszony anyám
Hova tetted lyányod,
Én kedves Dorkámot?
— Ejküttem, ejküttem
A virágos kerbe,
A virágos kerbe
Fehér keszkenőbe.
— Anyám, anyám, anyám,
Éldes asszony anyám,
Hova tetted lyányod,
Én kedves Dorkámot?
— Ejküttem, ejküttem
A rózsás pallagra
A rózsás pallagra,
Nyaka vágó hidra.
Ej ment osztán Kirá Kis Miklós
A rózsás pallagra,
Nyaka vágó hidra,
Kardot szúrt szivibe.
— Vérem a véredvej
Egy patakot mosson,
Lelkem a lelkedvej
Egy Istent imágyyon.
Engem temessenek
Harangláb elejbe
Én kedves Dorkámot
A templom elejbe
E mi kisedüinköt
Az oltár elejbe.

Báró Nyáry Albert.

Karácsonyi kéregető versecskék:

I.
Ma karácsony napja —
Nem kell nekem hagyma;
Egye meg a gazda,
Aki nekem adta!

Zörgetik a kócsot¹...
Pénzt akarnak adni;
Ha máriás nem lesz,
El-sem fogom venni!

II.
Elszakadt a csizmám,
Adjanak egy tákot.²
Ha nem — egy petákot,³

Hogy vettessem reá:
Azt a bolond — tákot!

Följegyezte Alsórákoson (Nagy Küküllő megyében) Antal Jánostól

Parászka Gábor.

¹ Kócs = kules. ² Ták = az a kis bőrdarabka, mellyel befoltozzák a bocskort vagy csizmát. ³ Peták = régi hétkrajczáros.

Az óriás megvakításának motivuma a lapp népköltésben.

Az Ethnographia folyó évi 2. számában (XXI: 117.) két votják népmesét közöltem, melyek meglepő hasonlatosságot tüntetnek föl az Odysseia Polyphemus részletével. Az egyik mesében hamis nevet mond az erdei manó tanyájára került ember s így teszi nevetségessé őt segítségére jövő társai előtt, a másikban pedig megvakítja a félszemű szörnyeteget, azután levágja egy kecskéjét s annak a bőrében menekül meg a manó kezei közül.

Úgy látszik, ezek a motívumok más finn-ugor nép meséiben is előfordulnak; a lappoknál legalább így áll a dolog. Egyet találtam olyat, amely az első votják meséhez hasonlít, olyan pedig, a melyben az óriás megvakítása szerepel, egész sereg van.

A névvel való becsapást tartalmazó mese *Halász Ignác*: „Svéd-lapp nyelv“ cz. gyűjteménye II: 18—19¹ és a Nyelvtudományi Közlemények XX: 90—91. lapján a jemtlandi lapp nyelven van följegyezve (Fölinge-lappmarki nyelvjárás, Frostvikeni hegység). Valójában nem Halász eredeti följegyzése, hanem — a mint bevezetésében említi — más nyelvjáráson már előbb gyűjtött mese átírása. Az eredeti mesét nem tudtam megtalálni, de más, hasonlóképpen csak átírt mesékből következtethető, hogy majdnem szóról-szóra megegyezik az eredetivel.

A rövid kis mese címe: „*A varázsló asszony és Maga*“. Szövege a következő: Egy öreg ember egyszer egy mókust lőtt és eltévedt, úgy hogy nem talált haza. Hát egy régi házhoz jött, a mely egy kis dombon állt az erdőben. Belépett a házba, hogy majd ott aluszik az éjjel. Tüzet rakott és elkezdett főzni valamit, a mit az nap lőtt, egy kis üstben, a mely vele volt. Egyszerre belépett a házba egy boszorkány és kérdezte: „Mi a te neved?“ — „Az én nevem: *Maga*“, felelte az ember. De ekkor a főzőkanalát tele vette forróvízzel és a boszorkánynak az arcába öntötte. Ez elkezdett ordítani és jajgatni és kiáltotta: „*Maga* égetett meg engem! *Maga* égetett meg engem!“ — „Ha magad égetted meg magadat, hát magad szenvedj érte“, felelt a varázsló asszonynak a társasága a legközelebbi hegyből.¹

A tulajdonképpen ide tartozó mesék legegyszerűbb alakját Halász Ignác jegyezte föl a Tornio-lappmark Karesuandó egyházkerületében, Tromsöben (Svéd-lapp nyelv III: 170. Ugor Füzetek 9. szám. Budapest, 1888. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia). — Címe: *Az óriásról és szolgájáról*. Egy óriásnak a szolgája csodálatos dolgokat lát messze, s mondja gazdájának: „Látsz-e te holmikát, tarkákat, fehéréket, feketéket?“ — Az óriás azt válaszolja, hogy ő nem lát. Kérdezi szolgájától: „Miért olyan tiszták a te szemeid?“ — A szolga feleli: „Én ólmot (czint) öntöttem a szemeimbe, azért látok“. — Az óriás mondja: „Önts az én szemembe is, hogy én is lássak“. Hát fogott a szolga czint, megolvasztotta s az óriás szemébe öntötte. Az óriás mondta: „Forró, forró, ember-

¹ Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. Ugor Füzetek. 8. szám. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1886.

¹ Ezután mégis bosszút áll a boszorkány az emberen oly módon, hogy megátkozta s mikor lefeküdt, egy évig aludt egyfolytában. Az emberektől tudta meg aztán, hogy egy esztendeig volt oda.

kém“. — Mondja a szolga: „Türd, türd, öregapácskám!“ — És így az óriás megvakult.

Ez a rész nagyjában hasonló a többi mesében is, de megvan bennük azonkívül a szolgának, vagy más, az óriás hatalmába került fiúnak vagy legénynek a már említett módon való megmenekülése.

Vegyük őket sorra!

A „*Majd mesélek az óriásról és a lapp fiúról*“ címűben (Ume-lapp marki nyelvjárás; Svéd-lapp nyelv III: 70—73.) egy lapp legény eltévedt szüleitől s az óriás sátrába jött. Az óriás megörült, hogy jóeledelt kap. Ád a legénynek enni sokat, hogy hizzék. Gondolja, a mikor meghízik, majd meg fogja enni. Egyszer a legény kimegy a sátorból s néz messzire. Az óriás kérdésére ő is azt feleli, hogy valami nagyon szépet lát amarra messze. Egyszer ólmot öntött a szemébe, azért lát oly jól. Az óriás kérdezi: „Nem akarsz az én szemembe is ólmot önteni?“ — „Nem tudom, akarjak-e, mert fájni fog neked“. — „Az mindegy, akármilyen fájdalmas lesz is, csak jól lássak, mint te“. Ekkor a fiú megparancsolja az óriásnak, hogy feküdjék le, aztán beleöntötte az egyik szemébe, majd gyorsan a másikba. Fájt neki rettenetesen. — „Most vak leszel néhány napig, de utána pompásan fogsz látni“.

Az óriásnak volt egy nagy kutyája; fogta ezt a legény, megölte s megfőzte az óriásnak. Magának egy nagy, kövér kos húsából főzött, az óriásnak pedig a kutya húsából ad. — „Miért eszel te olyan gyorsan?“ — mondja az óriás a legénynek, „az én fogam nem nagyon éles ehhez a húshoz“. A legény feleli: „Én fiatal vagyok és éles fogam van; te, öregapám, már öreg vagy“. Hát eszik csak tovább az óriás.

Igy vak lett egész életére. Megharagudott, hogy ily módon lóvá tette a legény s gondolja, hogy majd megöli őt azért. Mondja a legénynek, hogy menjen, eressze ki a birkákat. A legnagyobbik kosát legutoljára eressze ki. — A legény szaladt, hogy kieressze a juhokat. Az óriás megy utána, az ajtóba áll s mondja: „No most bent vagy. Innen nem megy ki, a míg meg nem foglak s meg nem öllek“. — Hát a fiú kieregeti a juhokat. Az óriás mondja: „Most legutoljára a nagy kost eressd ki!“ A legény fogta a nagy kos bőrét, maga köré akasztotta s az óriásnak lába közt kimászott. Az óriás megtapogatta a nagy kos hátát: „Ez az én nagy kosom; — jöjj most ki magad!“ — kiáltott a legényre. „Én már rég kint vagyok“ — felelt a legény s összeszedte az óriásnak ezüstjét és haza ment szüleihez.

Ezzel körülbelül megegyezik az a változat, melyet *J. A. Friis* közölt norvég nyelven „*Lappiske Eventyr og Folkesagn* (Christiania. Forlagt af Alb. Cammermeyer. 1871.)“ cz. gyűjteményében „*En Askelad narrer Stallo*“ (Askelate¹ bolonddá teszi a sztallót) név alatt (27. sz. mese, 90 lap). Ez is valamelyik Svéd-lappmarkból való, de nem Friis jegyezte föl, hanem *Lars Levi Lestadius* lapp misszionarius, kinek 1831-ből való svéd nyelven irt utazási naplójából fordította le Friis. (L. *Budenz József*: Svéd-lapp nyelvmutatványok, Nyelvtud. Közl. XII: 162.)

¹ *Askeláte* vagy *Askföse* (a m. Hamupipőke) sűrűn szereplő alakja a lapp meséknek. Rendszeren lóvá teszi az embereket, óriásokat s ezeknek a feleségét. (Ilyenek pl. Svéd-lapp nyelv, II: 53. 55. III: 110. 119. 128. — Friisnél még a 28. számú s Sandberg és Qvigstad gyűjteményében az alább említendő.)

„Az óriás és szolgálója“ cz. mesében (a Lule-lappmarkból; Halász: Svéd-lapp nyelv I: 87—88. Ugor Füzetek, 7. sz. 1885.) a szolga, mikor vadászni mennek, azt mondja az óriásnak, hogy töméntelen aranyat és ezüstöt lát. Hogy ő is föl-áshassa, rááll, hogy forró ólmot öntsön szolgálja a szemébe. A legény most meg-
 eteti a vak óriással a kutyáját s leölt ürüje bőrében kiszabadul az istállóból. Az óriás
 mindenképpen próbálkozik, hogy kézre kerítse gaz szolgálját. No, de vigyázott az
 is magára. Az óriásnak voltak hálói kivette a folyóban. A háló végére csenge-
 tyűt kötött, hogy meghallja, ha valaki meg akarja dézsmálni halait. Mikor egy-
 szer hideg volt s az óriás ruhátlanul aludt, a legény odament s megrázta a csen-
 gőt. A sztallu erre fölugrik fekvőhelyéről s fut a folyóhoz úgy, a mint van. A
 szolga meg fölgyújtotta az óriás házat s elégette minden ruháját. Így aztán meg-
 fagyott az óriás.

Sokkal rövidebb ezeknél a Pite lapp-mark Arjepluogi egyházkerületében
 (Halász: Svéd-lapp nyelv [1893.] V: 136—138.) följegyzett: „Mese, hogyan vakult
 meg a sztallú“. Ebben egy kis fiú szerepel, a ki az óriás kérdésére, hogy miért
 olyan élesszemű, azt tanácsolta neki, hogy forraljon kátrányt s öntse a szemébe,
 akkor jól fog látni. A sztallú szót fogadott s beleöntötte a forró kátrányt a saját
 szemébe, a mitől persze megvakult. Nagyon megharagudott ezért a fiúra, ide-oda
 kergette, hogy megfogja s megölje. A fiú nem tudott már tovább futni s be-
 szaladt a sztallú istállójába. Mikor innen birkabőr segítségével kimenekült, ismét
 elkezdett futni a sztallú elől s csalogatja őt maga után. Hát az óriás úgy elbódult,
 hogy nem talált vissza a lakására s megfagyott az erdőben. A fiú így megsza-
 badult a sztallútól, elvette nagy vagyonát s haza ment az emberek közé.

Némileg eltér az eddigiektől a Qvigstadból följegyzett mese (I. Qvigstad und
 G. Sandberg: Lappische Sprachproben. Journal de la Société Finno-Ougrienne;
 Helsingissä, 1888. III: 44—46, német fordítása 89—91. A szöveg a norvégiai
 Hammeroeból való, melynek lakossága azonban a svédországi Jokkmokkból került
 oda, vagy talán a szintén innen bevándorolt Tysfjordból¹). Ebben az óriás fele-
 sége is szerepel s előbb ezt teszi el láb alól a lapp legény.

Volt egyszer egy ember, kinek három fia volt; a harmadikat Hamupipőkének
 hívták (*Gudna-būdoq* v. *Hāskove*). Két bátyja soha sem vitte el magával, azért
 mindig otthon kellett gunnyasztania. Végre megharagudott s elment maga. Talál-
 kozik útközben Iécával, a ki fölfogadja szolgáljának. Először nem mert beállani
 hozzá, mert félt tőle, de I. addig fenyegette, míg nem vele ment. I. felesége, Lut-
 tag azonban nem nagyon szívesen fogadta a fiút, mert azt hitte, hogy ilyen kis
 legénynek nem sok hasznát veszik (legföljebb, ha megeszik). De a legény oly
 iparkodó volt, hogy I. teljesen meg volt vele elégedve. — Mikor egyszer Luttag
 aludt, a fiú ellopta szívócsövét s a tűzbe vetette, hogy izzóvá legyen. Azután el-
 követett szánt szándékkal valami pajkosságot, csak hogy az óriás feleségének harag-
 ját magára vonja. Luttag csakugyan haragra lobbant, a csövel ki akarta színi
 neki a vérét, de összeégette a gégejét s meghalt. — I. nagyon szomorodott fele-
 sége halálán. Mondja neki a Hamupipőke: „Miért vagy szomorú. Hiszen ketten
 vagyunk. Megélünk mi magunk is. S aztán a te feleséged oly gonosz volt, hogyha

¹ I. Qvigstad jegyzetét a 103. lapon.

megharagudott, akkor mindenáron ölni akart“. Így aztán együtt éltek, míg a karácsony közeledett. Iččának volt egy nagy, kövér bakja; ezt le akarta karácsonyra vágni.

Egy este I. látta, hogy *a macska szeme hogy villog a sötétben*. „Én is szeretnék ilyen szemeket“, mondja. A Hamupipőke feleli: „Én csináltam neki a szemeit, öregapám!“ I. kérdezi: „Tudnál nekem is épp ily fényes szemet csinálni?“ — „Hogyne tudnék! Van ezinked?“ — „Van“. — „Hozd ide; éppen olyan szemet fogok neked csinálni. Hanem majd fájni fog“. „Az nem baj, csak olyan szemem legyen“, válaszolt az óriás. Mikor aztán beleöntötte a forró ólmot a szemébe, mondja I.: „Hiszen még nem világít!“ A legény feleli: „Ma nem is fog világítani; aludjál csak nyugodtan“. — A Hamupipőke pedig levágja a nagy bakot és megfőzi. Mikor az óriás észrevette, hogy a legény őt becsapta, kereste az alkalmat, hogy megölhesse. Egyszer becsalta az istállóba és kérte, hogy számlálja meg a barmokat. Félt I., hátha már sokat megölt barmai közül a legény. I. az ajtóba állt s minden állatnak a lába közt kellett kimennie. Már csak a nagy bak volt hátra, vagyis csak a bőre. I. gondolta, hogy most megöli Hamupipőkét, ha kijön az istállóból. Kérdezi I.: „Jön már a nagy bak?“ A legény feleli: „Éppen most jön“. S így kijutott a bak bőrében. Látta I., hogy megvan az egész nyája. Bekiált erre: „No most jöjj ki te, öreg!“ De ő már kinn volt. A legény azután nagy tüzet gyújtott, belevezette Iččát, a ki odaégett. Minden birtoka így a Hamupipőkéjé lett.

Befejezésül megemlítek még két mesét, melyek, ha nem is tartoznak ebbe a mesetípusba, némi kapcsolatba hozhatók velük annyiban, hogy ezekben is úgy menekülnek meg az emberek az óriástól, hogy elveszik a szemevilágát.

Az első: „*Az óriásról, a ki vak lett és a tóba elmerült*“. (Halász: Svéd-lapp nyelv III: 45—47. Az Umelappmarkból.) Tartalma a következő: Az óriás este egy lapp legény sátrába jött, hogy rénszarvast lopjon. Nem ment be azonban mindjárt, hanem fölmászott a sátor füstnyílására s lenéz a sátorba. A legény éppen húst főzött. Meglátja a fazékban az óriás árnyékát, a tüzre dönti gyorsan, úgy, hogy a parázs meg a hamu fölszóródott a füstnyílásba s az óriás megvakult. A legény most kifutott, az óriás meg utána. A legény végig fut egy öböl partján s a másik partról odakiált a sztallonak: „Itt vagyok!“ Az óriás nem lát, szalad egyenesen a legény felé s belebukik a mély öbölbe. A legény aztán egy nagy doronggal addig üti, míg belefutadt.

A másik mesében („*Az óriásról, a ki vak bak volt = szembekötösdit játszott*“). Halász: Svéd-lapp szövegek, III: 59—63.) már nem is igazán vakítják meg a sztallót, a ki el akarja venni feleségül a lapp ember leányát, hanem úgy szabadulnak meg tőle, hogy látszólag beleegyeznek, megtartják a lakodalmat, ekkor aztán szembekötösdit játszanak a jégen s ott a lékbe vezetik az óriást és dorongokkal agyonütik.

Ezek után természetesen arra a kérdésre illenek felelni, hogy minő kapcsolat van a bemutatott lapp és votják mesék között s ismét mennyiben van közülük ezeknek az Odysseia megfelelő epizódjához. Erre a kérdésre azonban most még lehetetlen választ adni. Át kellene először is kutatni a többi finn-ugor népek mesevilágát, hogy láthassuk, mi lehet e mesékben ősi vagy legalább is régi elem,

azután a finn-ugor népekkel szomszédos nemzetiségek irodalmát is meg kellene vizsgálni, hátha közvetlen azoktól való átvétel forog fönn. Annyit megjegyezhetek, hogy sem Halász, sem Qvigstad nem hivatkozik svéd vagy norvég mesére, pedig ők ismerték ezeket is.

Beke Ödön.

IRODALOM.

Hermann Hirt: Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. I. k. Strassburg, 1905. VII + 407. A szövegben 47 ábra Nagy 8°. Ára 9 Mk. — II. k. Strassburg, 1907. VII + 409—771. A szövegben 9 ábra, mint függelék 4 térkép. Nagy 8°. Ára 9 Mk.

II.

A második könyv (201—550. l.) huszonnégy fejezetben felöleli az indogermánok és a többi európai törzsek kulturáját. Mint végeredményt megállapítja azt, hogy Észak-Európa indogermán népeit mind a mai napig a letterő és a szívósság jellemzi (548—49), de nem épít mesebeli palotákat, miként az általa „linguistische Palaeontologie“-nak elnevezett irány követői: Adalbert Kuhn, Pictet és Otto Schrader. Szerinte „*a nyelv ugyan nagy, még ki nem merített kútforrása úgy az emberi szellem, mint a művelődés történetének*“ (203. l.), de eszközeivel korántsem érhet el mindent. Az egyedül helyes utat *Hehn* Viktor követi „Kulturpflanzen und Haustiere“ című művében.

Eddigelé a Rigvedát és Homeroszt mint az őskor megbízható forrásait értékelték, de a kritika újabban kimutatta, hogy ezek nem primitív, hanem fejlett kultúra termékei (206. l.), a mely kulturára már hatással volt a babiloni. A nyelvnel jobban bevilágít a kultúra ösrengetegébe a *néprajz*, mert az őslakók jobban őrizték meg szokásaikat és erkölcsüket, mint a nyelvüket. *A nyelvhatár nem egyszerűsmind a kultúra határa is*, nem az ma és még kevésbé volt az az őskorban (211), másrészt a néprajznak a régészet számára való fölhasználásáról sem mondhatunk le többé (213). Fontos segédeszköz a régészet is, de a művelődéstörténetre nézve a szokásos felosztás kő-, réz-, bronz- és vaskorra teljesen használhatatlan. „Egy új anyagnak a behozatala, hogy abból fegyvert és szerszámot, első sorban pedig ékszer készítsenek, a kulturális fejlődésre alig van befolyással. Észak-Amerika indiánusai az európaiak jövétele előtt már érték a réz feldolgozásához, mégsem érték el a fejlődésnek magasabb fokát. Afrikában korán terjed el a kovácmesterség technikája. A négerek vasfegyvert használnak, a nélkül, hogy kulturájukra e tény valahogyan is befolyással lett volna. Babyloniában meg csak K. e. 900 körül kezd elterjedni a vas, miután a művelődés már virágkorát érte (217). A régészeti, néprajzi és nyelvészeti tanulságok együttes világításban fogják elenyésztetni sok részlet homályosságát az európai népek művelődéstörténetében.

Ez általános megjegyzések után a második fejezetben Hirt a *történelőtti leletekre* tér át.

Reinach szerint Európában azért oly tatóngó az űr a régibb és az újabb kőkorszak között, mert vagy teljesen kiveszett a diluvium korában a barlanglakók

népe és kulturája, úgy hogy Nyugat-Európa elnéptelenedett, vagy hogy a diluvium-korabeli barlanglakók legfontosabb élelmezőjét, a rénszarvast követve, északnak indult, a hol kulturájuk elveszett és csak jövevények segítségével fejlődött a rénszarvas-korszak művelődése a neolith kulturává. Ha el is fogadjuk ez elméletet (227. l.), kérdés, hogy melyik korszakba valók az indogermánok (229). Az *ind áyas* (ércz), az avesztai *ayaszh*, latin *aes*, gót *aiz* lehet réz, bronz, vas, de fém vagy ércz neve sem bizonyítja azt, hogy a fémét gazdaságilag használták volt. Azt elfogadhatjuk, hogy az indogermánok már a kőkorszakban éltek s hogy Európa déli részein a bronz volt használatban, a midőn északon még mindig a a kőbaltá és szerszám uralkodott.

A praehisztórikus Európa és az indogermánok gazdasági viszonyait tárgyalván (4. fejj.) Hirt azt fejtegeti, hogy könnyebb volt a földművelést feltalálni, mint az állattenyésztést (243), hogy a földművelés különösen az asszonyt terhelte (244), míg a férfi vadászni járt. Erre utalni látszik a Demeter, Ceres, Magna Mater, Földanya stb. kultusza. A mi a földművelést illeti, két fokot különböztet meg: 1. a *kapásmunkát* (Hackbau) jószág, eke és szekér nélkül; 2. az *ekével* való szántást jószággal, ekével és szekérrel. Érdekes, hogy a kapásmunka (kerti- és veteményes) még ma is az asszony kezelésében van (252). Midőn már ekébe vagy kocsiába fogják a jószágot, akkor bizonyára már a férfi vállalta a földművelést. Az újabb kőkorszakban a magasabb rendű földművelés már általános.

Rendkívül érdekes adat az, hogy a *szekér* a földművelés istennőjének szolgálatában szerepelt, talán már akkor volt a földművelésnek eszköze, midőn még közlekedési eszköznek nem használták. Újabban találtak érczkocsikat, a melyeknek díszítése nőbálvány (255). Hirt szerint biztos, hogy az indogermánok a földet már ekével és beléjefogott marhával szántották. Az emberiségnek ezen legnagyobb vívmánya Európában már a történelőtli korban ismeretes és az indogermánok őshazája Európa erdős vidékein keresendő (259).

A mi az állattenyésztést illeti, ennek a korát még kevésbé határozhatjuk meg. A legfontosabb háziállatokat, a barmot, a juhot és a kecskét már ismerték a czölöplakók; valószínűleg *ázsiai* kultúra, „mert Ázsia országaiban az állatnak szelidítése igen régi korba utal“. Európában a szelidített állatok egyrészt játszópajtásai lehettek az embernek, másrészt élelmezésre szolgáltak. Már Dél-Európában inkább élhettek tisztán állattenyésztéssel foglalkozó népek; ilyen népről ír Homerosz (Odyssea 9, 112. és köv.) „A földművelés állattenyésztéssel karöltve tette lehetővé a magasabb kulturát...“ A földművelés egyesíti a családot, a nemzetiséget (264); a szlávoknál még ma is dívik a *zadruga* és az orosz *mir*. „Csak a földművelés táplálhatott oly embertömegeket, a minők Európában keletkeztek“ (268).

Európa történeti korában más gazdasági formák mellett feltűnik egy olyan forma, melyet kellően figyelemre nem méltatnak, t. i. a *rablás*. Ennek fajtái: 1. A tengeri rablás, *kalózgazdaság*, a mely nem dehonesztáló foglalkozás és a melynek hatása még ma is érvényesül, a mennyiben a nemzetek tengeri háborúiban

¹ V. ö. Kropotkin-Madzsar, A kölcsönös segítség mint természettörvény, Budapest, 1908. 98—104 l. és Huszadik Század 1910. III. szám 354. Lakatos László, Jegyzetek a szerb kérdéstről.

más törvények érvényesülnek, mint a szárazföldi háborúban (268). 2. Vannak rablónépek, különösen a hegyi lakók, a kik a völgyben élő boldogabb népekre törnek; ilyenek voltak az iberek, az ős-irek, a kaledónok, a thrákok, sőt Hellász egyes népei (269). Ezeknél a rablás állandóan foglalkozássá lesz, a mennyiben a rabló nép leigazza a másikat és munkába fogja. Ekkor keletkezik a *kasztrendszer*.

Az ötödik fejezet a *használati növényekről és a háziállatokról* szól. A gabnanevekre nézve Európa, Nyugat-Ázsia és Afrika egységes terület (273). A még el nem vált germánoknak főtápláléka az *árpa*, a mely az ősi áldozati szertartásban is nagy szerepet játszik, sőt számos népnél súly- és hossz mérték legkisebb egysége is (278). Egyelőre a *köles*, az *árpa*, a *búza* és a *len* (keleten: kender) a legrégebb leletekben előforduló használati növények. A mi a háziállatokat illeti, a *kutya* házörző és vadászeb (282), a *barom* eredetileg igás állat (285); e tételt érdekesen illusztrálja a svéd bohusláni sziklakép, a mely eke elé fogott ökröket ábrázol (286). Gyapja és húsa miatt tenyésztették a *juh*ot. Régente nem nyírták a juhot, hanem fosztották, mely szokás még a XIX. században is dívott a Faröer-szigeteken (287). Európa déli részén honos a kecske. *Sertést* csak *telepes* tenyészthetett. *Sehol sem háziállatja a nomád népeknek*. Itáliai népek és a görögök különösen foglalkoztak sertés tenyésztéssel. A suovetaurilia nevű áldozatban főszerep a sertésnek jut és fontos személyiség az isteni kanász, Eumaios. Számos közös kifejezést találunk a nyugati indogermán népeknél, részben a szlávoknál is. Kelet felé megszűnnek ezek az egyezések; az indo-iráni népeket vándorútjukon a sertés nem kísérte. A Veda és az Aveszta a sertést nem ismerik (289). A *lov*at eredetileg táplálékul használták; csak keleten, a nagy síkságokban keletkeztek a lovasnépek. A ló újabb szerepe kiszorította a régi nevét is (290). A háziállatokat többnyire *herélés* által szelidítették; a legrégebb korban *zúzással*, csak később végezték késsel (291).

A hatodik fejezet szól az *életmi szerekről és elkészítésükről*. Erről igen behatóan írt Ortvay Tivadar egyik akadémiai értekezésében. Hirt megjegyzései közül érdekes, hogy az indogermánok már akkor mutattak be liszt- és kenyér-áldozatot, midőn a sót a kenyérsütéshez még nem használták s a kovászt nem ismerték (295). A hús főzését csak a fémkorszakban kezdik. Ezt igazolni látszik az ősrégi kori a visszamenő peszach-áldozat is, a melyet kifőzni tilos volt. (Móz. II. k. 12, 9.) Érdekes, hogy a tejet úgy forralták, hogy forró köveket dobtak az edénybe. A főzésnek ez a módja még a XVIII. században is dívott Finnországban, sőt még ma is szokásos néhány baszk helységben. A zsidó husvétii szertartásban még szerepel az edények kifőzésének ezen módja (Túr, Órach-chajjim 451. § 21). A bortermelést Európában a római kultúra honosítja meg (310).

A 7. fejezet tartalma: A növényvilág egyéb hatása. Európa népei szerint oszlottak meg, a mint erdei vagy pusztai lakók voltak. Az őserdő ellensége, nem barátja az embernek (312); rendesen lakatlan, ha portyázáskor fel is keresi az ember, benne tanyát nem üt. Az erdő gyakran természetes határa a népeknek. Másrészt rendkívül nagy művelődési tényező az erdő: tüzi- és épületfát nyújt (313); fontos mint vallásos hely és mint menedék (316). Milyen is volt az európai erdő? — kérdezi Hirt. „Majdnem minden európai erdei fának a neve régi indogermán és csak ritkán akadunk kölesönszóra . . . Feltűnő csak az a fák neveinél, hogy jelentésük megváltozik.“

A kereskedelem és ipar (8. fejj.) praehisztórikus (317). A kereskedelem kútforrása a közlekedés és a vendégfogadás; ezzel járt a megajándékozás (Gastgeschenk), mely ma is dívik a primitív népeknél. Az ily megajándékozásból fejlődött az ú. n. *ajándék-kereskedelem* (319). A határokon lakók kereskedelmét a *vásár* és az erre kijelölt *vásárhelyek* közvetítették. „A vásárt még történeti korban is gyakran lakatlan vidéken (én azt hiszem: *neutrális területen*) tartják . . . Orosz-Litvániában a vásártér leginkább az elkülönített helyen épült templomnak a tere, Szerbiában teljesen lakatlan vidék. Hasonló állapotra vezetném vissza azt, hogy a mai francia városnevek részben régi népnevekből keletkeztek, mint pl. Périgueux = Petrucorii, Limoges, Limousin = Lemovices, Paris = Parisii, Reims = Remi stb. Valószínűleg állandó teleppé lett a régi találkozási és kereskedelmi gócpont . . .“ (321), a mit hazánkban is bizonyít számos hely, a melynek eredete valami római kereskedelmi pont, néhány *cabanae* egy öröronynyal volt. A limes mentén egész városok fejlődtek ki, máskor pedig elpusztult a hely és emlékét csak neve tartja fenn. *Az ipar* nem volt külön foglalkozás, mert a szerszámot és eszközt, a ruházatot és felszerelést a háziipar szolgáltatta. Az első önálló iparos a *kovács*, ki rendszeren idegen bevándorolt, vagy sok esetben a legyőzött törzshöz tartozó volt s ezért oly misztikus a szerepe (varázsló, kuruzsló, orvos) az új hódító szemében. A Véda a kovács mellett az *ácsot*, Homerosz a *takácsot*, a *vargát* és a *fazekast* is ismeri. Plutarchos már arról értesít bennünket, hogy Numa király mesterczéheket állított fel: vannak fuvolások, aranyművesek, ácsok, szövetszövők, vargák, timárok, rézművesek és fazekasok. Európa északi területén külön iparos egyesegyedül a kovács (323).

Ősrégi mindenütt a társadalomnak a foglalkozások szerinti tagozása, a hol a hódító a leigázottra hártotta volt a háztartás és élelmezés gondját, míg ő maga alattvalóinak fegyveres védelmét elvállalta. A harczosok osztályának birtoka a föld, de eredetileg csak haszonélvezeti birtoka, valóban a bennszülött a tulajdonosa (324).

A technika című fejezetben magáévá teszi Hirt Müller Sophusnak azt a nézetét, hogy a kőeszközök *imitációi* a fémeszközöknek, a miket a Dél már ismert és a melyeknek egyik-másik példánya Európa északi népeihez is került (326). Én azt vallom, hogy a meglevő kőbaltát utánozta az őskori bronzöntő. Éppen oly különös az a felfogás, hogy a fából való eszközöket kifaragták a fatörzsből. Az indogermán népek ismerték a *fonást*, a *szövést*, a *varrást*, a *szövetfestést*; a bronzkorból cserzett bőrt is ismerünk (334); föltehető, hogy a *nemez- és posztókészítést* is ismerték; ősrégi a fazekas- vagy gölönccsér-munka.

A mi a fémek feldolgozását illeti, a rezet és a bronzot öntötték (335), hiszen hazánkban is található számos bronzrögöt, pl. a somogyvármegyei orezi és török-koppányi leletben stb. A fémek kovácsolása csak a vaskorban dívik. Igen régi a bányászat, a kőkorszakban különösen a mai francia, belga és angol területen bányászták még 12 méternyi mélységben is a *kovát*.

Mint a földművelésben, úgy oszlik meg az ipari tevékenység is férfiak és nők között; a kő- és később a fémeszközöket elkészíti a férfi, a nő fon, sző és készíti — korong nélkül — a cserépedényeket (337).

A 10. fejezetben beszámol *a fegyver s a szerszámról*. A védőfegyvereket felsorolva, a *paiszot* említi. „Ob man neben dem Schild noch andere Schutzaffen

führte, entzieht sich unserer Kenntnis“ (346). Bizony volt különösen a bronzkorban a *karrédő hengeres tekercs*, a milyen pl. a simonfai (Somogy vm.) 19 gyűrűből álló, 25 cm. hosszú spirális; volt ezenkívül kézvédő is, a mint a Nemzeti Múzeumban látni. Igaz, hogy hazánk bronzkulturája igen fényes és különleges, de nagyon valószínű, hogy cserekereskedés fennállott az indogermán fajok és a Dunaterület őslakói között, hiszen a lemezes és korongos tűk, nemkülönbén a vésők éppúgy találhatók Slezvigben, illetőleg Uckermündeben, mint Buda és Sárvár környékén.¹

A szerszámok a harpuna, a véső, a vakaró (részben borotváló), a fúró, a fűrész és a balta az ipari foglalkozáshoz, mint földművelési eszközök ismeretesek az ásó, a kapa, az eke, a gereblye, a henger és a szekér. A réz- és a bronzkorszak meghozza a sarlót. Ismeretes a hadaró és a kézi malom.

Az indogermánoknál nincs fontos szerepe a fémnek, *a kőkorszakban élnek* (358): a bronzot az ázsiai kultúra közvetítette (359), a vast a kelták ismertették meg Európa indogermán népeivel.

A *ruházat* (11. fejt.) újabbkorú; régibb a ruházkodásnál a test ékítése, pl. a tátoválás. „Meztelenség azonban korántsem erkölctelenség. Van meztelenül járó nép, a melynek erkölcsi tisztasága a legnagyobb fokú, holott éppen a legfejlettebb civilizációban terpeszkedik a bűn“ (363).

A ruházat legrégebb darabjából, a kötényből (Lendenschurz) fejlődött az északi népeknél a *nadrág* (364). A ruházat anyaga: az állati bőr, a fa kérge, a fa rostjai; különösen növényi volt a női ruha² (366). Európában igen régi a lábbeli (369), kevésbbé régi a fejdísz: sapka, kalap. A hallstatti korban a bányászok már viseltek nemezkalapokat.

De a ruházkodás terén nagyon is érezzük, hogy minket a segédtudományok cserben hagynak; a nyelv teljesen hasznavehetetlen, a leletek gyérek és csak határozott vidékekre szorítkoznak (372). A 12. fejezetben tárgyalja Hirt a *lakást* és a *telepet*; érdekes adat a vesszőkből font fal (Wand — winden, mint Band — binden!!) (384). A mi a telepeket illeti, általános az *erődítés* (Zaun, town, keltául: dunum) (388); a telep alakja a *falu* (389).

Az egyes népek határai a folyók, mocsarak, hegységek és erdők (390); néha mesterséges határokat alkottak, úgy hogy egész területet ugarnak hagytak (391).

A lakás berendezéséhez tartoztak: a *tűzhely*, mint középpontja a háznak, *fekvőhelyek*, padok, asztalok stb. A 393. l. nyaknak készült támasztékot (Nackentützen) említ azzal az észrevétellel, hogy a szerzőnek ily tárgy létéről Európában nincs tudomása.

A *közlekedést és a közlekedési eszközöket* tárgyalván (13. fejezet), gyakran rámutat Boszniára, a melyben sok analógiát vél találni az ő indogermán népek

¹ V. ö. A. Lissauer, Erster Bericht über die Tätigkeiten der von der Deutschen anthropol. Gesellschaft gewählte Kommission für prähistorische Typenkarten, Berlin 1904.

² A román katrinczáról és különösen az opregről azt hiszi dr. Emil Fischer, Steinzeitliche Zustände bei den heutigen Rumänen (Die Umschau, 1909 szept. 25-iki számában), hogy e népviselet eredete a kőkorszak, a mikor a női divatot a gazdaság és termékei szabják meg; a nőt falevélből és fűszálból font kötény takarta; ilyen növényből készült kötény egyedüli nyári köntöse a „paparude“-nek nevezett oláh cigányleányoknak.

kulturfokához. Volt vízi és szárazföldi út és közlekedő eszköz. A *szán* régibb a szekérnél; északon ismeretes a hócipő. A tengeri hajózás emlékei gyakoriak (397) és itt az az érdekes, hogy a tengeri hajózás fejlődése független a gazdasági viszonyoktól. „A legszegényebb, legkevésbé fejlett törzsek, a minők a ligurok és a Kaukázus lakói, éppen oly merész tengerészek, mint a többi“ (404). Igen elterjedt hajózási eszköz volt a fatörzs (Einbaum), a bőrből készült csónak, pl. az ibereknél és a britannoknál (405).

Dr. Kohlbach Bertalan.

Über die Bannungsorte der finnischen Zauberlieder. Von O. J. Brummer. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia, XXVIII. Helsingfors 1909. 4°. III + 153 oldal.

A varázsdalnak rendszeren van egy része, a melyben a varázsló valami olyan helyre parancsolja az élőlénynek felfogott betegséget, a honnan aztán az nem tud visszajönni. Az ilyen énekek első részében a szelleműző rendszeren számtalan változatban különféle fenyegetéseket mond a szellemnek, bizonyítja, hogy tud neki ártani s azután a második részben megjelöli azt a helyet, a hova kergetni akarja. Ennek a résznek a finn varázsdalokban külön, rendes kezdete van: „tuonnepa sinun manoa“ (oda üzlek), vagy „mene sinne, kunne käsken“ (menj, a hova parancsolom) stb. Ennek a résznek, különösen a száműző hely (Bannungsort = az a hely, a hova a szellemet kergeti a varázsló) nevének, mivoltának különös fontosságot tulajdonít Brummer. Ezt a részt tartja az ének főrészének s a száműzés helyeinek összehasonlítása alapján igyekszik fenti tanulmányában fejleszteni az összehasonlító néprajz tudományát, a következő kérdéseket tűzve ki maga elé: 1. Miféle helyekre űzik a betegséget és a rossz szellemet a finn varázsdalok? 2. Vajjon ezek a helyek csak a finn varázsdalokban fordulnak-e elő s ezekre nézve tipikusak, vagy pedig e tekintetben valami kölcsönhatást látunk a finnek és más népek között? 3. Hogyan nyilvánult a nép képzelő ereje a száműző hely megválasztásánál és a szelleműzés fejlődésénél?

A mű két részre oszlik; az első rész a kérdés részletes tárgyalása, a második a varázsdalok változatainak közlése. Először is a nyugati finn szelleműzésekkel foglalkozik (I. Kaptel. Die westfinnischen Beschwörungen) s kutatásában norvég, svéd, német, lett, bolgár, szerb, bosnyák, dán, cseh ráolvasásokat és varázsdalokat használ, még vegyesebben válogatva meg a különféle betegségeket.

A nyugati finn varázsdalok a következő helyekre kergetik a rossz szelleme- ket: Oda, a hova még a levegő madarai sem repülnek, még a veréb sem, a hol czinke sem énekel, nincs nyerítés, sem kakaskukorékolás, a hova nem lép jószág patkója, a melyet nem keres fel csikó, Lapp-földre, a pokolba, a tengerbe, vízbe, sziklára, hegyre, földre, fára, levegőbe, tűzbe. Olyan változat, melyben más hely is előfordul, ritka, vagy keleti Finnországból került. De a felsorolt helyek — kivéve a Lapp-földet, Rutját, melyek, mint könnyen elképzelhető, helyi körülmények folytán állottak elő — mind egészen közönségesek nemcsak az európai, hanem mondhatjuk az egész világon előforduló ráolvasásokban. Ha még tekintetbe vesszük azt a nagy kölcsönhatást, a mely ilyen dolgokban a népek közt észlelhető, azonnal kételkedhetünk a nyugati finn szelleműzések keletkezésének önálló-

ságában. Úgy is el lehet képzelni a dolgot, hogy éppen ezeknek a helyeknek az egész világon való elterjedtsége azt bizonyítja, hogy a népek képzelő ereje — épp úgy, mint az egyes emberé — lényegileg ugyanazon úton halad, úgy hogy ezek a ráolvasások minden népnél önállóan, egymás mellett állhattak elő, tehát hasonló, de önálló párhuzamos alakulások. A tüzetes összehasonlításnál azután kitűnik, hogy a nyugati finn varázsdalok germán eredetűek.

A keleti és északi finn területen (II. Kapitel. Die ostfinnischen, russisch-karelischen und ingermanlandischen Beschwörungen) már azért is eredményesebbnek ígérkezik a kutatás, mert erről a területről 1066 ének és változat áll a kutató rendelkezésére, míg az előbb tárgyalt nyugati finn területről alig 260. Az orosz-karjalai és ingermanlandi szelleműzéseket nem tárgyalja Brummer külön fejezetben, mert nem mutatnak különös tulajdonságokat.

A keleti finn szelleműzésekben alig találjuk azokat a helyeket, a melyeket a nyugatiakban láttunk. A magas észak, a Lapp-föld itt is előfordul ugyan, de a helyek megnevezése, körülírása színesebb és változatosabb, úgy hogy néha nehéz eldönteni, milyen helyre gondol a varázsló. Gyakran előtűnik lírai és tréfás énekek nyoma s az orosz-karjalai változatokban különösen az epikus énekek¹ befolyása feltűnő. Sokszor fordul elő a nem egészen világos értelmű Rutja és Turja. Brummer szerint Rutja nem egyéb, mint északi Norvégia s a szintén előforduló, erős vonásokkal leírt Rutja sellője valamelyik hatalmas folyónak a zuhataga ugyanott. Turja szintén északi vidék, s lehet, hogy a két szó eleinte két különböző tájat jelentett; az első általában Norvégiát, a másik a Kola-félszigetet. Találunk ilyen helyeket is: a kőtemplom teteje, száztűs csúcs stb.

A gonosznak a templomba, vagy a templom padlója alá, vagy a templom melletti temetőbe való üzése is igen közönséges. Ez a Brummer állítása szerint csak eredeti keleti finn versekben fordul elő. Hasonlóan eredetiek azok a helyek is, melyek a háborúra vonatkozó varázsenekekből kerültek a tulajdonképeni ráolvasásokba. Alig lehet természetesebb száműző helyet elképzelni, mint a gonosznak a saját házáat, a tulajdon országát, lakóhelyét. A teremtőjéhez, nevelőjéhez, küldőjéhez való üzés is gyakori. Az ilyenfajta ráolvasások is teljesen önállóak, idegen befolyás nélkül keletkeztek. Ezek aztán bővültek s ilyenek állottak elő: kakas képében repülj a lovak útjára, sas képében szállj a gazda vállára stb.

Említettük, hogy a nyugati finn varázsdalok helyei alig találhatók meg a keletiekben. De ha egyik-másikat megtaláljuk is, jelzőkkel, körülírásokkal úgy meg van változtatva, hogy alig ismerünk rá. (Víz, tenger, szikla, kő, hegy, domb, tundra.) A szélbe való üzés egészen közönséges úgy a keleti, mint a nyugati finn varázsdalokban.

Nagy csuka hátának száműzőhelyül való választása megvan a finn epikus költészetben, valószínűleg innen került a varázsdalokba.

Madárba való üzést találunk már latin és görög ráolvasásokban is, ezenkívül a dánoknál; feltűnő, hogy a letteknel, norvégoknál és svédeknel ennek semmi nyomát sem találjuk. A madárba való üzés keleti Finnországban később, idegen mintáktól függetlenül fejlődött ki; feltehető ez már azért is, mert ilyen kevés van (Wermlandban semmi) s ezek is többnyire analogiás képződések.

¹ Itt is természetesen csak a helyleírásokra kell gondolnunk.

De nemcsak halakba és madarakba lehet üzni a gonoszt, hanem más állatokba is. A medvébe, a medve fekvőhelyére, farkas torkába, a disznó orrlyukába és így tovább számtalan változatban. Ezzel a jelenséggel rokon az az indus hiedelem, hogy a tehén megérintése tisztít s az a német babona, hogy némely állat szinte magnetikusan magába vonzza a betegséget. Az e csoportba tartozó finn varázsdalokról általában azt mondhatjuk, hogy vagy más dalokból alakultak át, vagy analógiás képződések, esetleg véletlen, ritka változatok.

Végül az utolsó száműző hely a fájdalomhegy, különféle mellékes járulékaival. Ennek pontos megvilágítása csak részletes, nagy kutatás dolga lehetne, azért csak rövidesen foglalkozik vele Brummer.

Hogy jelenik meg ez a fájdalomhegy a varázsdalokban? Legegyszerűbben úgy, hogy a dal a gonoszt egyenesen a fájdalomhegyre üzi. Azután valami epikus ábrázolás mutatkozik a varázsdalban, melyben főszemély a fájdalomszűz (Tuonitsűz), a tűzleány, észak leánya, a gonosz leánya, a fájdalom asszonya, Vammatar, Äkäätär, sőt egyszer Mária szűzanya s kétszer Jézus fájdalmas szüze is előfordul. Vannak végül olyan száműző helyek, „melyek igen erősek a művelt ember felének“. Általában azt mondhatjuk a keleti finn szelleműzésekről, hogy ezeknek előállítására főleg az analógia és más dalok hatottak, de néhol olyan vonásokat találunk, melyeket maga a képzelő erő — más versek befolyása nélkül — alkotott.

Az esztek szelleműzése a finnekétől lényegesen különbözik. (Kapitel III. Über das Verhältnis der estnischen und finnischen Beschwörungen zueinander.) Az eszt szelleműzésből hiányzik a szelleműzés tulajdonképeni jelme. Látjuk, hogy valami ilyenféléről van szó, de nem határozottan.

Nagyon gyakran és sok változatban fordulnak elő az állatok az énekekben, de tulajdonképeni szelleműzésekben alig, éppen ezért ebből a szempontból nem lehet a hasonlítást eszközölni. 60 másféle eszt varázsdalt említ Brummer. Mivel ilyen csekély számmal vannak, behatóbb tárgyalást nem érdemelnek. Száműző helyeik: fák, erdő, föld, víz, tenger, kő, szél, felhő s egyebek. Az eszt varázsdalok közt vannak olyanok is, melyeken első pillantásra meglátszik, hogy a finnekétől kerültek az esztekhez.

Az eszt varázsdalok kérdésével Krohn Károly is foglalkozott.¹ E szerint az eszt és finn közös varázsdalok 1600 körül Ingermanlandon át kerültek Finnországból az esztekhez. Tehát ez a csekély számú egyezés is csak kölcsönzés és ha megfontoljuk, hogy a többi finn-ugor népeknek, a mint tudjuk, egyáltalában nincsenek varázsdalaik, bizonyos, hogy a finn szelleműzés későn keletkezett, nyugati befolyások által kifejlődött képződmény. Azt kérdezhetjük végül, hogyan viszonylanak a fent tárgyaltak az orosz szelleműzésekhez. (Kapitel IV. Über das Verhältnis der finnischen und russischen Beschwörungen zueinander.) Brummer Majkov² és Vinogradov³ műveiből 26 orosz ráolvasást idéz, melyek arról tanuskodnak, hogy az orosz ráolvasások nagyjából vagy imádságok vagy fenyegetések, tulajdonképeni szelleműzés alig fordul elő. Valamelyes egyezések látszanak, de ezek olyan általános természetűek, hogy belőlük semmi következtetést vonni nem lehet. *Németh Gyula.*

¹ Finnisch-Ugrische Forschungen. I. 3.

² Великорусскія заклинания.

³ Заговоры, обереги, спасительныя молитвы и проч.

Néprajzi könyvészet 1908-ról.

(Második közlemény.)

- Malonyay Dezső.* Magyar pásztorok. U. o. 288. sz.
- Mautner, Klara.* Modernes Kinderspielzeng. Neues Pester Journal 307. sz.
- Melich János.* A magyarság eredetéről és nyelvéről. Századok 750. l.
- Milhoffer Sándor.* Népies időjósítás. Második javított és bővített kiadás. Kassa, Vitéz ny. (8-r. 26 l.) 50 f.
- Mohl I.* Mitteilungen über Tätowierungen, aufgenommen an Soldaten der Garnison Temesvár. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 38. köt. 312—320. l.
- Móricz Zsigmond.* Szatmár vármegye népe. (Különnyomat a Magyarország vármegyéi és városai „Szatmár vármegye“ kötetéből.) Budapest, (4-r. 18 l.)
- Muzsi János.* Adalékok Hódmezővásárhely néprajzához. Orsz. Ref. Tanáregyl. Évkönyve VII. 113—136. l.
- N. A.* Zur Volkskunde 1. Zauberei. 2. Kleiderordnung. Korr Bl. Ver. siebenb. Landesk. 72—76. 109. l.
- Nagy Imre.* A székely ház és annak berendezése. Székely Nép 143. sz.
- Népköltési gyűjtemény. IX. köt. Berze Nagy I. Népmesék Heves és Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegyéből. 1907. Ism. Gálos Rezső. Philol. Közl. 228—230. l. — Rona-Sklarek. E. Ztschr. Ver. f. Volkskunde II. 285. l. Katona Lajos megjegyzése. Ethnogr. 253. l. és Rona-Sklarek E. Ztschr. Ver. f. Volkskunde 1908. 228—230. l. — X. köt. Horger Antal. Hétfalusi csángó-mesék. Budapest, 1908. Athenaeum (8-r. 464 l.) 6 K. Ism. Gálos Rezső. Philol. Közl. 761. l. — Tolnai Vilmos. Magy. Nyelv 474. l.
- Névy László.* Tervezet a cigányügy rendezéséhez. Egyetértés 143. sz.
- Orosz Endre.* Újabban fölfedezett erdélyi őstelepek. Erd. Múz. 256—259. l.
- Ortoay Tivadár.* Az ősemlék táplálkozása 1907. Ism. dr. Juda Adolf. Uránia 203. l. — Stöhr Géza János. Kat. Szemle 478. l.
- Osztern Salamon Pál.* Legálisan vád alá helyezett állatok. Budapest, 1908. (8-r. 29 l.)
- Patkanov, S.* Über die Zunahme der Urbevölkerung Sibiriens. Keleti Szemle 54—94. l.
- Pávai V. Ferencz.* Oláhlapádi babonák és népies gyógy módok, s földrajzi elterjedésük. Budapest, 1908. (8-r. 20 l.)
- Pennell.* Transylvanian Gypsies. (Journal of the gypsy Lore Soc I. 4.)
- Prepeliczay Eleődné.* A régi magyar nők öltözetje. Délmagyarorsz. Közl. 73. és 115. sz.
- Pröhle Vilmos dr.* A magyarság eredete és nyelve. P. Napló 108. sz.
- Régi magyar tánczok. Nagykőrösi Ujs. 25. sz.
- Révai Sándor dr.* Az Ormányság népének és nevének eredete. Pécs-Baranyamegy. múz. egyl. Értes. 49. s kv. l.
- Rónaky Kálmán dr.* Husvétii hímestojások. Pécs-Baranyamegy. múz. egyl. Értes. 120. s kv. l.
- Roska Márton.* A Földközi tenger művelődésének hatása újabb kőkori temetkezéseinkre. Erd. Múz. 112—122., 162—172. l.
- Schullerus, Pauline.* Pflanzen im Glauben und Brauch der Siebenbürger Sachsen. Hermannstadt, J. Drotleff. (8-r. 23 l.)
- Scraphin, Fr. Wilh.* Alte Hausmittel. (Ein Beitrag zur volkstümlichen Heilkunde.) Korr. Bl. Ver. Siebenb. Landesk. 7—8. sz.
- Sólyom.* A varázslók és a bűvészet régente. Magy. Állam 151. sz.
- Sólyom.* A macskakultusz. Uránia 284—288. l.
- Sömjén Géza dr.* Spanyol bevándorlók Magyarországon. Budap. Hirl. 236. sz.
- Somló Bódog.* A javak forgalma az őstársadalomban. Ism. M. Ethnogr. 127. l.
- Szarka J. F.* A cigányok eredete és őshazája. Alkotmány 104. sz.
- Szémán István.* A magyarországi rutén nép dalai. Magy. Állam. 24—25. sz.
- Szendrei János dr.* Adatok az erdélyi férfíviselet történetéhez a XVII. században. Arch. Értes. 97—122. l. (Külön is megjelent.)
- Sztripszky Hiador.* Adalék a szombatosok történetéhez. Századok 567. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Adatok a kígyó kultuszához. Epret szedtünk a Tátralomnicz felé vezető úton. Hozzánk szegődött Cassel József pásztorfiú és meséli, hogy éppen az imént kígyót látott.

„Miért nem ölted meg?“ — kérdeztem.

Erre ő németül elmondta, hogy kígyót megölni nem szabad, mert az szerencsétlenséget hoz a megölőre. Bizony Ó-Lesznán is volt egy paraszt (pöuer), a ki egy napon két kígyót megölt. Nem volt semmiféle baja, vidáman érkezett haza, evett-ivott s pihenni tért. Midőn másnap bement az istállóba, hogy munkájához lásson, hirtelen meghalt.

„Azért, mert kígyót ölt?“

„Persze, de különösen azért, mert az egyik megölt kígyó *kígyókirály* volt“.

Kérdésemre, hogy ugyan mi is az a kígyókirály, megmagyarázta, hogy az bizony olyan kígyó, a melynek a feje tarajos. A tarajt mindjárt szemléltette is ujjjaival.

„Hát te, Jóska, még sohasem öltél meg kígyót?“

„Nem, de ártalmatlanná teszem és akkor káros hatással nem jár boszúja. Egy faágba belehasítok, a kígyót beszorítom és a vízbe dobom. Így nem ér engem szerencsétlenség.“

Mikor azt kérdeztem tőle, hogy Ó-Lesznán nem látott-e olyasmit, hogy a kígyó megölése szerencsét hoz, Cassel Jóska így felelt: „wê ma ír den kop mit â finfer oder â zäner abschneid“ (ha a kígyó fejét ötéssel vagy tizessel lenyiszálják).

Ezt nem értettem és megkérdeztem tőle, hogy micsoda „finfer“, a mire megmagyarázta nekem, hogy öt- vagy tizkrajczárossal.¹ S mindjárt hozzátette, hogy ilyenkor szerencse kíséri az embert. Volt Ó-Lesznán egy parasztnak két lova; rendkívül lassú volt a szegény pára. De azóta, hogy gazdájuk egy kígyó fejét pénzdarábba levágta, a lovai gyorsabban hajtottak, mint bármelyik falusi gazda fogata. Az egészben két dolog lényeges: 1. Kígyót agyonütni nem tanácsos, mert megölése szerencsétlenséggel (betegséggel, halállal stb.) jár. De halálát közvetve okozni szabad, pl. kampóba szorítani és a vízbe dobni. 2. Kővel, doronggal agyonütni tilos, de szokatlan módon, pénzéremmel szabad, sőt ez az elkövetőre nézve üdvös. Ez utóbbi talán önkéntelenül a kígyó chthonikus voltával függ össze. A chthonikus állatot, már t. i. lelkét nem bántja az, ha a föld mélyéből, a saját birodalmából előkerülő eszközzel, valami értékessel (jelen esetben: fémmel) megölik. Lelke mint jó démon kíséri megölőjét. Ez utóbbi dolgot kutatni szándékozom és folkloristáink szives figyelmébe ajánlom.

Kohlback Bertalan.

*

Nográdmegyei nagypénteki babona. Bussai (nográdmegyei) születésű gazdasszonyom értesít, hogy a palócz népnél nagypénteken hajnalban a patakban mosdani szokás s kivált olyan gyermekeket, melyeken persenés mutatkozik, mos-

¹ Tarpatákfüreden volt egy úrhölgy Csákováról (Temes vm.), a ki tudott róla, hogy ott is ismeretes a kígyó fejének lenyiszálása öt- vagy tizkrajczárossal (azaz 10 v. 20 fillérrrel), de az evvel járó babonáról felvilágosítást adni nem tudott.

sák meg benne. Bussán ő is mosta egyszer a kis fiát az Ipolyban. Szokás még, hogy a lányok a patakszéli fűzek alatt a hajukat fésülik, mert ettől hosszúra nő. V. ö. „Nagypénteken mossa holló (a fekete, csúnya) a fiát“ (talán, hogy fehér legyen?).

Baloghy Dezső.

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

A török **basa kincse**. Azzal a mesével ámitotta el két év előtt Farkovics Mária pécskai cigányasszony Rajka József, vagyonos hódmezővásárhelyi gazdát, hogy *hatalmában áll a marhavészt megszüntetni, mert hét foggal született a világra*. A gazda, a kinek igazságszaga és baromfia abban az időben rakásra hullott, hitt a cigányasszonynak, a ki alig tette be a lábát az istállóba, a küszöbre mutatott: *Ide van a rontás elásra! Gazduram marháit valamelyik haragosa megrontotta*. A cigányasszony ezután bezárkózott az istállóba, a hol a tiz körmével gödröt vájt. Virradóra azután egy *csomó rongyot* mutatott a babonás gazdának. „Itt a rontás, mondotta, de ezt egy százaz bankóval el kell égetni.“ Rajka átadta a százkoronás bankjegyet, a cigányasszony pedig egy marék kukoriczát dobott a baromfiaknak, melyet a rongycsomóból kotort elő. „Meglássa gazduram, így szólott a jövendölés, hogy az apró marha estére meg fog döglenni tőle.“ A parasztgazda, mivel tyúkjai csakugyan megdöglöttek a gáliczkő és kénes gyújtófejjel preparált kukoriczától, ezentúl vakon hitt az agyafúrt asszonynak, a ki ez idő óta Rajka uramon élösködött. — Később, mikor a torontálmegyei, valkányi tanyáján tartózkodott, a cigányasszony a következő kijelentéssel örvendeztette meg: „Pénzszagot érzek a kamrában. *Kincs van elásva a földben. A temesvári török basa kincse*. Természetesen bebocsátották az éléskamrába, a hol hókuszt-pókuszok közt gödröt ásott, a honnan két darab régi aranyat kapart ki. Az egyiket átadta a gazdának, a kitől így búcsúzott el: „Húsz véka arany van itt elásva. Kukoricatöréskor visszajövök. Addig a *kincset őrzök* a régi pénzt új pénzzé változtatják át, mert rájuk parancsoltam, el fognak aludni és két hétig fel nem ébrednek. A gazda hetekig várt s miután a varázsló, a ki időközben kétezer koronánál többet kicsalt a jámbor embertől, nem mutatkozott, följelentést tett a csendőröknek, a kiknek keze alatt a csaló asszony mindent bevallott. A nagykikindai törvényszék csalás büntette miatt hét hónapi börtönre és hatvan korona pénzbüntetésre ítélte Farkovics Máriát, a kinek büntetését a királyi tábla egy esztendőre emelte fel. (BH.)

NÉPRAJZI HIREK.

Kaukázusvidéki tanulmányút. A Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottsága legutóbbi ülésén megbizta *Németh Gyulát*, az Eötvös-kollégiumnak keleti nyelvekkel foglalkozó tehetséges növendékét, hogy a Kaukázusban lakó, eddigelé igen kevésbé ismert balkar, kumük és egyéb szomszédos tatár törzsek között végezzen nyelvészeti és néprajzi kutatásokat. Németh már két ízben járt hasonló czéllal keleten, t. i. két év előtt Kisázsziában s tavaly a krimi

tatórok közt. Jelen tanulmányútjában a fentemlített társaság erkölcsi s anyagi segítségével kívül Voronezov-Daskov fejedelemnek, Kaukázus helytartójának pártfogása is támogatja.

*

Keleti néprajzi kiállítás. A moszkvai „Etnograficeskoe Obozrénie“ című folyóirattól érdekes néprajzi kiállításról értesülünk, melyet a III. Sándor csár nevével viselő múzeum rendezett az e múzeum néprajzi osztálya számára 1909-ben gyűjtött keleti és oroszországi tárgyakból. Két nagy teremben be vannak itt mutatva a Kaukázus népei közül az örményeknek, tatároknak avaroknak és hegyi zsidóknak népviseletei, szerszámok, bútorai, házi holmijai, vallási tárgyai, ékességei stb. Igen érdekes ezek soraiban a régi tatár szőnyegek és szőnyegkészítményekből való gyűjtemény. Külön vannak elhelyezve a Szibériából és Keletázsiból hozott tárgyak, közöttük egy moogol sátor, XVIII. századbéli japán fegyverek s kínai színházdiszletek. A gold nevű tunguz nép életmódját hal- és madárbőrökből készült ruhák halászati és vadászati szerszámok, a szertartásos lakodalmi kanál s egyéb apróságok mutatják be. Az aleutokat fejdíszek, maszkok és fonás munkák ismertetik. Nagyon becses csoportja a gyűjtéseknek a jeneszei kormányzóságból szerzett teljes samán diszruha, samán dob, bálványok, áldozati s varázsló-készségek. Jelentékeny számban vannak még itt kiállítva néprajzi tárgyak a burjátoktól, esukcsoktól és északamerikai indián törzsektől. Két más nagy terem a különféle, szintén igen érdekes orosz, lengyel és litván gyűjtéseket foglalja magában.

Zürjén votják nyelvű hettita feliratok. Rendkívül érdekes fölfedezéssel lepi meg a tudományos világot GLEYE ARTHUR, a tomszki egyetem tanára „Hettitische Studien“ (I. Leipzig, 1910) cz. könyvében, mely nem kisebb dolgot igyekszik bebizonyítani, mint hogy az előázsiai és kaukázusvidéki hettita feliratok nyelve a mai permi nyelvekkel azonegy. Hogy helyesen fejtje meg Gleye a hettita hieroglifákat, azt e tárgy szakértői vannak hivatva eldönteni s mi annál nagyobb kíváncsisággal tekinthetünk ítéletük elé, minthogy a föltevés egyelőre képtelenségnek nem mondható. Hiszen a finn-magyar nyelvek keleti ágaiban jelentékeny számban található kaukázusi nyelvekkel közös elemek s nem gondolhatjuk merő véletlennek, hogy egyebek közt pl. a „réz“ votják *érgon, írgon, rgon*, zürjén *irgön*, vogul *ürjén, arjén* szava a mingrel, grúz *rkina*, lás *erkina* „vas“ szavával, vagy az „aczel“ votják *andan*, zürjén *jendon* s másrészt osztét *ändon*, ingus *andun*, chinulug *aldan*, tabasszarán *ildan* stb. neve hangzásban egymáshoz annyira hasonló. Az ily jelenségek hajdani érintkezésre vallanak s így nincs kizárva, hogy a rejtelmes hajdankori hettita nép, melyről a szakértők azt vallják, hogy minden jel szerint sem a sémi, sem az indogermán családhoz nem tartozott, akár a permi népek fajtájának is lehetett egyik ága. Nem gyöngíti ezt a lehetőséget, hogy Gleye földérintő buzgalmában a permi nyelveknek egy-egy újabb keletű tatár, vagy orosz jövevényszavát is (mint pl. ezeket: votj. *küčirgöč* „példa, minta“, *kuńán* „borjú“, zürjén *löš* „hazugság“) megtalálta a hettita feliratokon. Megjegyzendő ezekhez, hogy a votjácoknak saját nyelvükön való népeve *ud* (*ud-murt* = „votják ember“) egy kaukázusi népnek is neve.

M. B.

Hivatalos nyugtázás

az 1910. évi április hó 1-től június hó 15-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1907. évre: Giesswein Sándor dr. 6 K — f.

1908. évre: Giesswein Sándor dr. — Majovszky Pál dr. Összesen 12 K — f.

1909. évre: Adler Arthur — Bánóczy József dr. — Beluleszkó Sándor dr. — Brassói Magyar Kaszinó — Budapesti orsz. rabbiképző-int. — Ernyey József — Esztergom szab. kir. város könyvtára — Fábián Gyula — Fiók Károly dr. (4 kor.) — Filep Gyula dr. — Folkusházy Lajos — Giesswein Sándor dr. — Gosztony László — Jakab László dr. — Kárpáthy Kelemen — Majovszky Pál dr. — Mauks Gyula — Márton Lajos dr. — Malkoldy Sándor dr. (3 kor.) — Novák József Lajos — Országos Iparegyesület Bpest — Szabadkai főgimn. — Straitariu Ágoston dr. — Székely Nemzeti Múzeum S.-Szt-György — Nagygyőri Szóts Imre — Szundy Károly — Teleki Pál gr. — Vikár Béla (3 kor.) — Wickenburg Márk gr. (2 kor.) — Zsilinszky Mihály (2 kor.) — Zsille Kálmán — Áll. előfiz. (600 kor.) Összesen . . . 770 K — f.

1910. évre: Almásy György dr. — Bács-Bodrog-vármegyei Történelmi Társulat — Bartha Károly — Barabás Samu — Balassa József dr. — Bánóczy József dr. — Bartucz Lajos dr. — Beluleszkó Sándor dr. — Benkőczy Emil — Beke Ödön dr. (5 kor.) — Biczó Ilona — Borbély Sándor — Bóth Béla — Budapesti V. ker. áll. főreálisk. — Budapesti orsz. rabbiképző-int. — Czirbusz Géza dr. — Debreczeni ref. főgimn. — Dirner Gusztáv dr. — Esztergom szab. kir. város könyvtára — Fekete József (1 K) — Filep Gyula dr. (2 kor.) — Fiók Károly dr. (2 kor.) — Folkusházy Lajos — Giesswein Sándor dr. — Györke Margit dr. — Hajnal Ignác — Hegedeős Miklós — Hódmezővásárhelyi ref. főgimnázium — Horváth Károly dr. — Kárpáthy Kelemen (2 kor.) — Kassai Múzeum — Kannisto Arthúr — Kiss Lajos — Kohlbach Bertalan dr. — Kovács Sándor — Kuzsinszky Bálint dr. — Lampérth Géza dr. — Lengyel Lajos — Lakatos Károly — Lőcsei áll. főreálisk. — Majovszky Pál dr. — Matthias Mátrainé Varga Róza — Munkácsi áll. főgimn. — Nagy András dr. — Novák József Lajos — Papp János — Petrozsényi Kaszinó — Réthly Antal (2 kor.) — Roheim Géza — Schmiedt Tibolt — Schweiger Lázár dr. — Selmeczbániai kir. kath. főgimn. — Soproni Városi Múzeum — Sopronvidéki r. k. Néptanító-egyesület — Schoen Arnold — Szabó Dezső — Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszt-György — Szinte Gábor — Nagygyőri Szóts Imre — Téglás István — Teleki Pál gr. — Tolnai Vilmos dr. (2 kor.) — Toldi Lajos — Undi S. Mariska — Vönház István dr. — Wagner Lajos dr. — Wickenburg Márk gróf — Zirczi cziszt. r. apátsági könyvtár — Zsilinszky Mihály (4 kor.) Összesen 386 K — f.

1911. évre: Almásy György dr. (4 kor.) — Ambrus Antal (5 kor.) — Dirner Gusztáv dr. (4 kor.) — Kovács Sándor (4 kor.) — Tolnai Vilmos dr. (4 kor.) — Wickenburg Márk gr. (2 kor.) Összesen 23 K — f.

1912. évre: Ambrus Antal 6 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból: . 788.— K jan. 1-től 965 K 14 f.

1910. és követk. évi díjából 415.— " " " 1725 " 76 "

alapítványi kamat — " " " 12 " — "

alapítványi díjból — " " " 50 " — "

Budapest, 1910 június hó.

Kövecsesi Dancs Árpád,
pénztáros (II., Toldy Ferencz-u. 50.)

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII. József-utca 32. II.)

Pénztáros:

Kövecsesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferenc utca 50.)

Ellenőr:

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Barátosi Balogh Benedek
Bátky Zsigmond dr.
Beluleszkó Sándor dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.

Feichtinger Győző
Galgóczy János
Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Mészáros Gyula dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.

Réthy László dr.
Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
Szinnyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

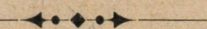
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a felszólalások és lakozímbejelen-
tések pedig
Kövecsesi DANCS ÁRPÁD
pénztárhoz (Bpest, II., Toldy
Ferencz u. 50. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címzendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1910.

TARTALOM.

	Lap
<i>Solymossy Sándor</i> : Katona Lajos	257
<i>Timár Kálmán</i> : Árpádházi szent Erzsébet legendájához (Befejező közl.)	262
<i>Dr. Schweiger Lázár</i> : Wundt elméletei a művészet és néprajz kapcsolatairól. (II.)	276

Néphit és népszokások.

<i>Gönczi Ferenc</i> : A természeti elemek kultuszának maradványai a göcseji s hetési népnél	284
<i>Fekete József</i> : Tudósasszonyok	291
<i>Pál András</i> : A csángó nép gyászának humora	294

Népköltészet és népzene.

<i>Balásy Dénes</i> : Régi székely nóták és tánczok (Befejező közl.)	296
<i>Szémán István</i> : A lovag és a halál	300
<i>Fábián Gyula</i> : Palócz Krisztus-mondák (I.)	302

Irodalom.

<i>Dr. Sebestyén Gyula</i> : Dr. Bátky Zsigmond: A magyar szent korona országainak néprajzi iskolai fali térképe	308
<i>Németh Gyula</i> : Krohn Gyula: A finn-ugor népek pogány istentisztele	310
<i>Brán Lőrincz és Révai Károly</i> : Román költőkből	311
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1908-ról (II.)	312

Kisebb közlemények.

<i>Dr. Gálos Rezső</i> : A regösénekről	315
— —: A Faust-mondához	316
<i>Bittenbinder Miklós</i> : Az új Kalevala magyarázat érthetetlen részéről	317

Néprajzi hírek.

Katona Lajos halála	317
Katona Lajos nekrológjai	318

Társulati ügyek.

Szalay Imre elnök beszéde dr. Katona Lajos alelnök ravatalánál	318
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társ. 1910. április 26-ki üléséről	319
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társ. 1910. május 25-ki üléséről	320

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

Megjelent:

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.
(Hornvánszky Viktor könyvnyomdája.)

← **Ára 8 korona.** →

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
mély fájdalommal jelenti, hogy nagyérdemű tudós
alelnöke

DR KATONA LAJOS

EGYETEMI TANÁR ÚR, SZÁMOS HAZAI ÉS KÜLFÖLDI
TUDOMÁNYOS TÁRSULATNAK TAGJA,

folyó évi augusztus hó 3-án munkás életének
49-ik évében elhunyt.

A megboldogult egyike volt társaságunk meg-
alapítóinak és a magyar néprajzi tudomány út-
törő művelőinek.

Budapest, 1910. évi augusztus hó 4-én.

Kegyeletes hálával őrizzük emlékét!

KATONA LAJOS.

(1862—1910.)

A tudósnak, a ki ötven éves kora előtt hunyja le szemeit, elköltözése épp oly sajnálatosan időelőtti, mint a lírikusé, a ki huszonöt esztendőskorában száll sírjába. A míg a szellem birodalmának azt a külön tartományát, melyet a tudós munkássága színteréül kiszemelt, megismeri s benne otthonossá lesz; a míg a problémák útvesztőjében eligazodik és rendet teremt; a míg bonyodalmas kibogozó módszere hosszas gyakorlás után kiérik: azalattszinte egy emberöltő suhant el feje fölött. *Katona Lajos*, korán elköltözött tudós alelnökünk, a kutatás területei közül, mondhatni, a két legnagyobbat, két szomszédos testvértudományt: a folkloret és összehasonlító világirodalom történetét választotta munkássága színteréül. S ha a, sajnos, korán megtört életpálya mégis annyi kiváló alkotást, dús eredményt és maradandó sikert volt képes fölmutatni, az csak annak lehet tanubizonyossága, hogy a kit benne elvesztettünk, a kiváló elmék első sorába tartozott.

Dr. Katona Lajos.

De föltételez ez a gazdag munkásság egyebet is: azt, hogy aránylag igen korán s fiatal éveit tekintve, rendkívüli készütséggel kellett munkához fognia. Mikor esztergomi diákévei után, mint nevelő, majd novicius, alig 22 éves korában kiadja első művét, már e kötetben a szaktudományában otthonos és szokatlanul gazdag nyelvismerettel rendelkező, kész ember áll előttünk. Az első alkotások mindig fölötte tanulságosak; különösen becsesek jellemző voltuknál fogva a tudomány férfiaié, minthogy a bennök később kifejlődő objektivitás itt még nem különíti el a művet az alkotó belső énjétől. A „*Völund kovács*“ is (germán ősmithologiai tanulmány, 1884.) bepillantást enged szerzője forrongó

lelki kohójába. Kitetszik belőle, mennyire elragadták a Steinthal—Kuhn—Müller Miksa—Gubernatis-féle mythologus iskola romantikus elmeművei, ezek a gyönyörűen fölépített elméleti alkotások, melyek az indogermán ősnépek mythosának akartak magas képzeletszárnyalású rekonstrukciói lenni. A világtól elvonult ifjú oly szépnek találja a mesék e csodavilágát s a vele foglalkozó tudománynak visszavarázsló erejét, hogy félreteszi a theológiát, zászlajuk alá szegődik s a nagyotmerés fiatalos lendületével, terjedelmes műírásába fog. Ízlelitőnek adja belőle az első fejezetet s ez maga egész kötet. De csodálatos, hogy az ifjú kezdő már itt mennyit tud, mily széleskörű az olvasottsága s mily gazdag a nyelvismerete. Mielőtt azonban nagy vállalkozásán tovább építene, ez ábrándos kutatás álutai szinte egy csapásra véget érnek.

Röviddel könyve megjelenése után, midőn a gráci egyetemen a jeles romanista: Schuchardt Hugó lesz professzora és hamarosan atyai jóbarátja, tőle kap útbaigazítást bűvárkodása folytatására; ő utalja Benfey könyvére, a szanszkrit mesék öt könyvének fordítására. E korszakalkotó mű bevezető kötete a mesevándorlások és folklóre-kölcsönhatások kimutatásával forradalmat keltett úgy a valláselméleteknek, mint e néphagyományok fennmaradasmódjának felfogásában s legszembeötlőbb eredménykép irgalmatlanul kivégezte az akkor divatos meteorologus iskolát. Ez egyetlen kötet hatása alatt ott szeme előtt dőlt romokba mindaz, a mire eddig esküdött; alaptalannak, hiábavalónak bizonyult, a mit maga hozzáépített! A csalódás keserű beismerése — a mint azt nem egyszer emlegette, — a kiábrándulással járó lehangoltság sokkal mélyebb nyomot hagyott érzékeny fiatal lelkén, mint a mit az egész ügy megérdemelt. Ezután keletkező munkáin sehol sem látszik úgy meg többé az alkotás zavartalan öröme; valami túlóvatos, szinte aggodalmas dolgozasmód érett ki benne, a mely körülbástyázza magát a kutatás módszerének összes védőműveivel és előkészít, igazol, körülámogat ott is, a hol elégséges volna tudós meggyőződésének egyéni súlya és hitele. E kiváló elmétől, ez óriási készütségtől ez vonta meg a hozzá méltó nagy alkotások megteremtésének lehetőségét. Összefoglaló nagyobb elmeművekben, különösen ha azok népi, vagy őstörténeti anyagot dolgoznak fel, a fennmaradt adatok töredékes, hézagos volta miatt lépten-nyomon áthidalásokra van szükség: bizonyosság hijján akárhányszor a legelfogadhatóbb valószínűségek megállapítása és a fejlődés menetébe illesztése a teendő, — s öt első nagy csalódásának fájó emléke szinte aggodalommal tartotta vissza minden oly lépéstől, a minek megtételére kézzelfogható adat, vagy teljes bizonyosság föl nem hatalmazta.

Másfelől ez a tiszta pozitívumokra alapított kutatómód elkészült dolgozatainak annál nagyobb súlyt kölcsönöz. A mit bennök megállapított, arra mint sziklaszilárd alapra bizton építhet a jövő utód. És tisztelet érte egyéni emlékének is, a mely a tudományos igazságok tekintélyét tartva pusztán szem előtt, az önfegyelmzésnek ily szigorú mértékét volt képes önmagában kifejleszteni.

Még Grácban, nagy csalódása hatása alatt, kedveszegetten hagyja

abba mithosztanulmányait. Tanára példája és személyes ösztönzése révén romanistává lesz s a már ismert neolatin nyelveknek megtanulja biztos alapokon nyugvó filológiáját. A módszer kipróbált pontossága, a törvények szilárd megbízhatósága eltörölhetetlen nyomot hagynak gondolkozásán; hatásuk alatt még inkább gyökeressé válik meggyőződése, hogy humanisztikus tanulmányokban is az egyedül helyes kutatórendszer a természettudományi, az adatszerű, a tényekhez ragaszkodó. Közben kedves olvasmányai lesznek a francia és olasz irodalom klasszikusai; külföldi lapokban, folyóiratokban megjelent dolgozatai átfogják e tanulmánykört Petrarcatól Maupassantig. De doktoravató értekezésének tárgyául mégis „*a magyar folklóre kritikai ismertetését*“ választja s megtörténik Grácban a példátlan eset, hogy magyar hallgatót avatnak „sub auspiciis imperatoris“ doktorrá.

Hazatérve, a tanári állások betöltésénél döntő szerepet játszó véletlen Pécsre veti, a hol két évi szereplése alatt tudományos munkássága csupán önmagának szól: anyagot gyűjt, témái érlelődnek. Néhány népszerű füzete és fölolvása nem igen tűnnek fel, de megszeretik síma, kellemes modoráért, ritka társalgó képességéért. Innen a fővárosba Szarvas Gábor sürgetésére kerül fel s itt rögtön belesodródik a nyugtalan fiatal elmék modern áramlatába. Az egykori seminarista, a középkori mesékkal és ősmithikus mondavilággal foglalkozó romanista tizedmagával megindít egy progresszív jelszavú, félig nietzschei, félig nemzetközi irányzatú, radikális folyóiratot: az „*Élet*“-et; társai, mint közülök legkiválóbbra, ő reá bizzák közös alkotásuk szerkesztését. Pályájának ebben az epizódyszerű kilengésében is az a lélektani tény érvényesül, hogy a kiváló szellemek, míg véglegesen meg nem állapodnak, keresve a tehetségüknek leginkább megfelelő érvényesülést, egy ideig végletek közt szoktak hanyódni.

Katona Lajos rövid próbálkozás után végleg rátalál hivatottságának igazi terére. Herrmann Antallal 1890-ben megalapítják a *Magyar Néprajzi Társaságot*. Társa a megalakítás agitáczióális részét intézi, ő rá az intézmény szellemi irányításának tiszte háramlik. A mint az I. évfolyamban megjelent program kijelölő értekezése („*Ethnographia, Ethnologia, Folklore*“), ez az örökbecsű tájékoztató igazolja, e tisztre akkoriban senki nála hivatottabb nem volt s nélküle alighanem csakhamar abban maradt volna az első lelkes felbuzdulásra beállott, régi közöny miatt az egész érdemes mozgalom. Évekig az ő súlya, az ily irányú tanulmányok hézagpótló voltába vetett erős meggyőződése, példája, munkássága volt a Társaság mentő horgonya. Lassankint toborzódtak mellé a megfelelő munkatársak s a mint ezek legelőkelőbbje mondja: „a folklóre terén nálunk mindenki Katona Lajos tanítványa volt“.

Működése a magyar tudományosság irodalmi tárgykörében új fordulatot jelöl. A népi termékeknek romantikus felfogása és aesthetikai értékbecslése helyébe általános érvényűvé teszi a néplélektanból kiinduló genetikai elméletet, melynek felfogása szerint a nép emlékében élő formátlan töredék épp oly becses, mint a véletlenkép megmaradt kerek egész, sőt olykor hagyománymegtartó régiségénél fogva amaz becsesebb. Ez elmélet szerint:

a népköltés proteusi változékonysága miatt minden termék a néplélek fejlődésláncolatában átmeneti mozzanat s állandó csupán a mögötte működő egységes néplélek, a melyre az efemer formájú termékek mindenkor vissza-projicziálandók.

A mint a munkatársak jelentkeztek s egy-egy területe a terjedelmes folklóre tárgykörnek megmunkálóra talált, ő maga ritka önzetlenséggel hátrább vonult. Erejét mindinkább összpontosítva, a népi és régi irodalmi termékek világirodalmi vonatkozásainak földerítését, a legnehezebb részt, tartotta meg magának s ebben mesteri tökéletességre vitte. Az utolsó tíz év alatt teljes kiérett módszer birtokában, föltétlen uralommal a rengeteg anyag felett, oly gazdag munkásságot fejtett ki, hogy hozzáfoghatót tudományos életünk alig tud még egyet felmutatni; értekezéseinek, czikkeinek, beszámolóinak száma a hazai és külföldi folyóiratokban ez idő alatt megközelítik a félszázatot. S végezte e gazdag munkásságot csendben, szerényen, feltűnés nélkül, az igazi tudósjellem önzetlenségével, magában az eredményes munkában találva jutalmát. Belső lelki megelégedés tölthette el, mert körülhatárolt területén, az itt kifejtett tevékenységben megelpte végre eladdig annyifelé szétforgácsolt önmagát. Ismét ott volt régi elemében, kedves mesetárgyainál. Ott láttuk őt élete utolsó éveiben a középkori legendák, példák és mondák óriási gótikus dómjának ezer pillére és útvesztője között; ott láttuk, a mint annak félhomályos derengésében eligazodik bizton, zajtalanul s gyűjt meg itt is, amott is egy-egy földerítő lángot, régi boltíveket és kőrőzsákat megvilágító egy-egy örökmécset.

Csodálnivaló-e, ha e jellegzetes tárgykörben ifjúkori benyomásai, nevelkedése, hitbeli emlékei ismét életre kelnek benne; ha egy-egy legenda vagy példa változatainak végigkísérése közben megelevenedik előtte a középkor bensőséges hitvilága s a szövegformák mögött megérzi az egykor értük lelkesülő szívek dobogását s tömeghatásuk készítő benyomása alatt maga is vallásossá lesz? Ámde ez alaphangulat tudományos művein sehol sem érzik; volt annyi önrendelkező ereje, hogy kutató tevékenységében a bonczoló elme munkáját el tudta tőle teljesen szigetelni; csak ha alkalom nyílt rá (pld. *Petrarcáról* szóló több rendbeli tanulmányában), nyitotta meg lelke mélyének zsilipjeit s buzgott tolla alá beszédes lirizmussal meleg, tiszta vallásossága.

Szokatlan tárgyköre tette, hogy aránylag későn érvényesült; de azóta fokozatosan, egyre emelkedett. Mint akadémikus, majd mint az egyetem irodalomtörténet-professzora új szempontokat, friss kutatóanyagot, eddigőtől eltérő rendszert honosított meg s az előbb javarészt kiszakítottan tárgyalt irodalmi emlékeket beleállította az általános szellemi fejlődés középeurópai kereteibe. Fölfedezett új szálakkal kötötte a hazai jelenségeket a világirodalom egykorú vagy hasonló emlékeihez; távoli és mély perspektívái megragadták ifjú hallgatóit s három rövid év alatt iskolát hozott létre, lelkes tanítványokat toborzott, a kikre most már az a nehéz, kegyeletes tiszt. háramlik, hogy tőlük várjuk e téren kifejtett munkásságának méltó folytatását.

Bekövetkezik-e vajjon? Nem állnak-e meg tétlenül, kishitívé téve a veszteség nagyságától s a vezetés hiányától? E tépelődés önkéntelen magunkat juttatja eszünkbe. Nem így leszünk-e mi is, itt a Társaság kebelében? Nem fog-e el a csüggedés a mester távoztával?

Midőn e ritka kiváló, tudós barátunktól, alapító alelnökünkötől búcsút kelle vennünk, ott a nyitott sírnál a gyászba borult családon kívül egy második, nagobbkörű család is sok szép reményét temette vele. Elfogott bennünket is a kislelkű elhagyatottság érzése: hogyan lesz ezután? Miként boldogulunk nélküle, a ki annyira a miénk volt, hogy más tereken feltűnt munkásságában is mindig ethnologus maradt; eredményeivel, sikereivel voltaképp e tudomány értékét, súlyát emelte. Kifelé elismertté tette tudományunk létjogosultságát, hasznos, sőt nélkülözhetetlen voltát; közöttünk példájával hatott serkentően, bizonyítván munkálatai hosszú sorával, mennyi termőképesség, mennyi kiaknázatlan érték rejlik az ethnologia és folklore szórványosan művelt területein! Társaságunk élete, sorsa mindig szívéhez volt nőve s szeretetébe foglalta a folklore minden érdeklődő hívét, minden munkását. Hányszor oszlatta el aggodalmainkat, midőn a néprajzi tanulmányokkal szemben tapasztalható közönyről esett szó; hányszor öntött újuló reménységet belénk, mikor Társaságunk jövő sorsát nem láttuk olyannak, a minőnek szeretünk volna!

Most, midőn legnagyobb szükségét érezzük csüggedésünk eloszlatásának, álljon itt néhány fejtegetése a néprajzi tanulmányok jövőjéről, igazi hivatásáról és társadalmilag fontos jelentőségéről. Mert *Katona Lajos* még irataiban a filologiai tények irodalomtörténésze volt, magánbeszélgetéseiben mint az ethnologia tapasztalataiból meritő társadalomfilozof szeretett megnyilatkozni.

Emlékeztetett arra, hogy aggodalmaink nem helyi jelentőségűek, hanem világszerte felhangzanak. A belátóbbak mindenfelé veszik észre a föld népének egyre nagyobb eltávolodását az ú. n. úri rendtől. A nagyváros és a falu harcza: a nemzetközivé szintelenítő, gyors haladás egyfelől és a konzervatív kényszerátalakulás lassú menete más oldalról, — e nagy és egyre mélyülő ellentét a jelen idők legszembeötlőbb társadalmi jelensége. Az áldatlan harcz, bármily erős és hosszú lesz is az, mint minden társadalmi belháború, soha valamelyik fél pusztulásával nem végződhetik, itt is a vége valamely módosított viszonylatban való elhelyezkedés lehet csupán; eredménye pedig kölcsönös közeledés, sőt együttműködés közös új célokra. A sűrűlő elemek erőmérkőzése ugyanis végeredményben a másik fél erejének felismerésére, belátására vezet, a miből önkéntelen tisztelet szokott egymás iránt fakadni s e tisztelet már a harcz végét jelenti, a megbékülés első lépése nyilvánul meg benne. S *ekkor*, a két rendnek: a művelt és a népi elemnek kölcsönös közeledése idején fog érvénybe lépni a néprajzi tudományok nagy *kulturhivatása*. Mindaddig folytassuk s lehetőleg végezzük el a csendes, előkészítő munkát. Törekedjünk a népet a maga való lényegében megismerni, megérteni. Tanulmányozzuk rendszeresen mindazt, a mivel magát körülveszi; gyűjtsük és kutassuk szellemi kincseit. A néppel való

intenzív foglalkozás kapcsán bennünk önként szeretet fog fakadni iránta s a szeretetnek az az elmaradhatatlan hatása, hogy viszonzszeretetet ébreszt. A földnép bizalma csak így nyerhető meg s ebben nekünk: néprajzzal foglalkozóknak kell előljárnunk.

Katona Lajos társaságunk megalakulásakor kijelölte ennek munkatervét; utolsó beszélgetései során irányt szabott a jövő haladásra. Az elköltözött vezetőmesternek akkor állítunk legszebb emléket, ha példáját követjük és szellemében cselekszünk. Az eredmény a köznek is, nekünk is előnyünk leszen, neki pedig halhatatlan emléke, örök dicsősége.

Solymossy Sándor.

ÁRPÁDHÁZI SZENT ERZSÉBET LEGENDÁJÁHOZ.

— Befejező közlemény. —

III.

A leprosus-legenda eredeti szerkezetét már fentebb két csoportra osztottuk. Az egyik csoportnak a kiindulópontja *Thomas de Chantimpré* szerkezete; a párhuzamoknak egy másik, még pedig nagyobbik része *Jacques de Vitry* szerkezete köré csoportosítható. Jacques de Vitry († 1240) szerkezetében bírjuk a legendának eddig ismert legrégebbi följegyzését. Az ezen szerkezethez fűződő párhuzamok érdekes összehasonlításra adnak alkalmat.

Jacques de Vitry szerkezetét némi rövidítéssel és stiláris módosítással fölvtették erkölcsstanító példatárukba *Étienne de Besançon* és *Johannes Junior* (Gobii). Mindketten meg is nevezik forrásukat. Az *Alphabetum narrationum* közvetítésével belejutott azután a legenda a *Recull de Eximplis* című példatárba,¹ mely tudvalevőleg az *Alphabetum narrationum*-nak katalán fordítása.

Johannes Junior példatára, a *Scala coeli*, közelebről is érdekel bennünket. Ebben találjuk meg ugyanis a *Guary-kódex* leprosus-legendájának (78—80. l. NyET. XV. 142. l.) eddigelé nélkülözött közvetlen forrását. Teljes szövegét alantabb közöljük.

A *Guary-kódex* leprosus-legendájának forrásnyomozása rávezet a *Tihanyi-kódex* leprosus-legendájának (18—19. l. NyET. VI. 9—10. l.) a távolabbi forrására is; s ez Jacques de Vitry legendacsoportjában keresendő. A *Tihanyi-kódex* e részletének a közvetlen forrása ugyanis nem *Temesvári Pelbártnak* leprosus-legendája, mint a hogy sokszor olvassuk, hanem Jacques de Vitry szerkezetének egyik lappangó változata. Ehhez az ismeretlen forráshoz pedig legközelebb áll *Étienne de Bourbon* szerkezete; csak hogy míg Étienne de Bourbon egy névtelen nemes asszonyról mondja el a legendát, a *Tihanyi-kódex*ben (s bizonyára közvetlen forrásában is) már Szent Erzsébetre van vonatkoztatva a legenda.

¹ Kiadta D. Mariano Aquilo y Fuster. I. köt. Barcelona 1881., II. k. 1888. (Biblioteca Catalana.)

Étienne de Bourbon szerkezete a legendafejlődés szempontjából is fölöttébb fontos és érdekes változat. Míg Étienne de Besançon, Joannes Junior, meg követőik, mondhatni, hűségesen ragaszkodnak Jacques de Vitry eredeti szerkezetéhez, addig Étienne de Bourbon szerkezete jelentékenyebb eltérést is mutat föl. Étienne de Bourbon kétrendbeli forrásra támaszkodott: a szájhagyományra („audiui a fratre Gaufrido de Bleve“) és Jacques de Vitry földolgozására. Az ő szerkezete hiven föltünteti, hogyan módosult a legenda a szájhagyomány útján.

Az eltérés főleg a bélpoklosnak feszületté változása motivumában mutatkozik. *Jacques de Vitry* szerkezetében, midőn a férj beront a szobába, a bélpoklos egyszeribe eltűnik, mire szerfölött kellemes illat tölti be az egész házat. Ennek okát tudakolván a férj, hiven elmond mindent a halálra-rémült nő. Kiderül, hogy a szegény bélpoklosnak képében Krisztust fogadta be az asszony a házba. Ez a legenda tehát megérzékíti Krisztusnak eme tanítását: „Mert éheztem és ennem adtatok; szomjúhoztam, és innom adtatok, jövevény voltam, és befogadtatok engem . . . Bizony mondom nektek, a mit egynek ezen legkisebb atyámfiái közül cselekedtetek, nekem cselekedtetek“. (Máté XXV. 35. és 40.) A legendának ezt az alapeszméjét szóval is kifejezi a *Scala coeli* párhuzamos szerkezete: „inuentum est quod christus compassionem diligens per dominam fuerat receptus.“

A legendának alapeszméjét még kézzelfoghatóbban érzékíti meg *Étienne de Bourbon* szerkezete. Midőn a férj benyit a szobába, ágyában találja a bélpoklost; neje latrának vélvén őt, meg akarja ölni. Kardot ránt, de ime megjelenik előtte a fölfeszített Üdvözítő (a bélpoklos változott át azzá) és — mint egykoron Szent Pálnak Damaszkusz előtt — szemére hányja: „miért üldözesz engem?“ Mire a vitéz földre roskad, elenyészik előle Krisztus. — Ebben a motivumban világosan megnyilatkozik a nép ízlése, mely igyekszik a csodát mindjobban előtérbe tolni, s ekképen a legendát mentül jobban kiszínezni. Tagadhatatlan azonban, hogy a feszület-jelenetnek beszövéssel a férjnek Pál-fordulása jobban meg van okolva, sőt az egész legenda hatásosabbá válik.

Étienne de Bourbon szerkezetéhez is hozhatunk föl párhuzamokat. Belekerült ez a változat az Étienne de Bourbon példatárát kivonatoló *Liber Pantheon*-ba, ebbe a se nem igen ismert, se nem méltatott, középkori erkölcsstanító példatárba. Én egy müncheni kéziratból ismerem a *Liber Pantheon*-t.

Ide tartozik továbbá a *Discipulus* (Herolt János) egyik szerkezete. Heroltnál kétszer is előfordul a leprosus-legenda. Először az Erzsébet-napi prédikációban (Sermones Discipuli de tempore et de sanctis. Serm. 43.), természetesen Szent Erzsébet nevéhez fűzve. Azután meg a példatárban (Promptuarium exemplorum. M ex. 32.) a névtelen nőről szóló szerkezet. Ezen utóbbi szerkezetnek végéhez Herolt a következő rejtélyes hivatkozást függeszti: „Haec Petrus de amore lib. II.“ Ámde valami Petrus nevű egyházi írónak „De amore“ című művét hiába keressük. A példatár ezen fejezetének a szövege azonban határozottan *Étienne de Bourbon* leprosus-legendá-

jára vall mint forrásra; a két szerkezet, némi variáns lectiókat leszámítva, egyező.

Röviden hivatkoztunk a Jacques de Vitry csoportjához tartozó változatokra. Megállapítottuk Jacques de Vitry szerkezetének kétségtelen származékait. Már most az egyes párhuzamoknak egymáshoz és közös kiinduló pontjukhoz való rokonságát vázlatosan ekként tüntethetjük föl:

<i>Jacques de Vitry</i>		
Étienne de Bourbon	Alphabetum narrationum	Scala coeli
Liber Pantheon Discipulus: Prompt. ex. M32.	Recull de Eximplis 138.	Guary-kódex.

Ezek után érdemes lesz megismerkednünk az egyes párhuzamok teljes szövegével is.

1. *Jacques de Vitry*: Sermones vulgares. (ap. Crane 95. pg. 44–45. c. adnot. pg. 174–75.)

Novi quendam nobilem dominam que valde compatiebatur infirmis et maxime leprosis. Vir autem ejus miles, potens et nobilis a Deo, abhominabatur leprosos, quod eos videre non poterat nec eos infra septa domus sue intrare permittebat. Quadam die, cum leprosus quidam extra domus ambitum ante portam clamaret, quesivit domina si manducare aut bibere vellet. Cui ille: „Ecce hic crucior vehementissimo solis ardore, non manducabo neque bibam nec aliquod a te servicium recipiam, nisi tuleris me in domum tuam“. Cui illa: „Numquid nosti dominum meum quantum abhorreat leprosos et ipse redire debet, quia diu est quod ivit venatum. Si te inveniret in domo sua forsitan et me et te occideret“. Illo autem non acquiescente sed gemente et plorante, mulier nobilis non potuit planctus ejus sustinere sed propriis brachiis ipsum in domum suam portavit. Cumque rogaret ut refectioem reciperet, nullo modo acquiescere voluit, nisi prius in propria camera viri sui et in lecto ejus domina ipsum ferret, ibi enim desiderabat quiescere antequam manducaret. Cumque illa sicut tota spiritu pietatis et compassionis affluebat gemitus et lacrimas leprosi ferre non posset, tandem victa precibus eum in lecto suo quiescere fecit, pulvinar suum sub capite ejus subponens et coopertorio grisio corpus leprosi tegens. Et ecce vir ejus de venatione fatigatus rediens ait uxori: „Aperi cameram illam ut dormiam et requiescam“. Estus quidem magnus erat. Cumque illa stupefacta et tremens, et de morte leprosi magis quam de sua metuens, nesciret quid faceret et aliquantulum tardaret, dominus cum magna indignatione thalamum ingrediens, post modicum tempus ad uxorem regressus ait: „Modo benefecisti que lectum meum optime preparasti, sed miror ubi tales species aromaticas reperisti quibus tota camera ita respersa est odore suavitatis¹ quod visum est mihi quod fuerim in paradyso“. Quo audito mulier, que non nisi mortem expectabat, ingressa camera ita invenit, sed leprosum non reperit. Que pre admiratione et miraculi magnitudine cuncta per ordinem marito suo narravit. At ille valde compunctus, qui prius velud leo fuerat, mansuescere cepit velud agnus, et meritis uxoris sue ita ad Deum conversus ducere cepit vitam non minus religiosam quam uxor. Ecce quam acceptum est Deo officium visitandi infirmos et incarceratos, qui scilicet in carcere egritudinis detinentur vel etiam in carcere materiali et compedibus captivi tenentur, quos visitare debemus corporaliter ad eos eundo consolando et reficiendo et si valemus a carcere et morte eripiendo juxta illud: Domine quis similis tibi et respondens ait: Eripiens inopem de manu fortiorum ejus.

¹ A Theobaldus-szal kapcsolatos leprosus-legendában Jacques de Vitry-nél: magnam sensit odoris suavitatem... (Crane pg. 44.)

2. *Étienne de Besançon*: Alphabetum narrationum. (Clm 7995 fol. 27a.)

Compaciendum est leprosis. Iacobus de uitriaco.

Quedam nobilis domina multum compaciebatur infirmis et maxime leprosis. uir autem eius nobilis et potens adeo abhominabatur leprosos quod eos videre non poterat. nec infra septa domus sue permittebat intrare. Quadam autem die cum leprosus ante ianuam clamaret. quesiiuit domina. si uellet comedere uel bibere. Cui ille. Ecce hic crucior uehementissimo solis ardore. non manducabo neque bibam nisi tu me tuleris in domum tuam. Cui illa. Nunquam nosti quantum dominus meus abhorreat leprosos. et ipse cito redire debet de uenacione. Si te inueniret. forsitan te et me interficeret. Illo gemente et plorante domina non poterat lacrimas eius sustinere. sed propriis brachiis ipsum in domum suam portauit. Cunque rogaret ut comederet. nullo modo potuit nec uoluit. nisi prius in propria camera in proprio lecto eum domina ferret. ibi enim desiderabat quiescere antequam comederet. dum ergo illa gemitum eius ferre non posset in lecto suo eum quiescere fecit. puluinar suum capiti eius subponens et coopertorio griseo cor eius operiens. Et ecce uir de uenacione rediens dixit mulieri. aperi michi cameram illam ut dormiam et requiescam. Cunque illa aliquantulum tardaret. timens de morte leprosi. et sua. dominus cum magna indignacione talamum intrauit. et satis cito post reuersus ait. Modo bene fecisti quod lectum meum optime preparasti. sed miror ubi tales species aromaticas reperisti. quibus tota camera ita respersa est odore suauitatis. quod mihi uisum est. quod fuerim in paradysio. Quo audito mulier que non nisi mortem expectabat. ingressa cameram ita inuenit. sed leprosum non reperit. Que pre admiracione et miraculi magnitudine omnia per ordinem marito enarrauit. at ille ualde compunctus. qui prius leo fuerat mansuescere cepit quasi agnus. hoc ualet ad hospitalitatem et bonam mulierem. ad infirmos et leprosos.

3. *Johannes Junior*: Scala coeli. Compassio. (Lubec 1476. fol. 55b.)

Refert Iacobus de uitriaco quod quedam nobilis domina fuit semel. que multum compaciebatnr infirmis et precipue leprosis. Totum autem oppositum erat de uiro suo. Cum autem quadam die leprosum quendam horribilem inuenisset et uellet ei prebere elemosinam Ille dixit. nunquam comedam neque bibam neque subsidium aliquod recipiam nisi me duxeris ad domum tuam. Cunque illa expressisset sibi quomodo uir suus odiebat leprosos ille pre debilitate ruens ad terram flere incepit. Cui compaciens predicta domina ipsum propriis manibus eleuans ad hospicium suum duxit. Cunque gemens et flens supplicaret domine. ut in camera et in lecto proprio ad quiescendum poneret. Illa compassionem uicta. licet reuertit uirum suum de uenacione cito crederet. suam petitionem compleuit. quo quiescente in proprio lecto et in propriis pannis uir suus reuertitur. et fessus ad cameram. et ad quiescendum accessit. Cunque domina uellet eum retardare timens de leprosi morte. et sua. Ille cum indignacione. cameram ingreditur lectus ornatus conspicitur. camera redolet super omnia aromatica Cunque requisiiuisset cameram inuentum est quod christus compassionem diligens per dominam fuerat receptus.

4a. *Étienne de Bourbon*: De septem donis Spiritus Sancti. P. II. ti 7. (Ed. Lecoy de la Marche n. 154. pg. 132.)

Item audiui a fratre Gaufrido de Blevex (hoc eciam scripsit magister Iacobus de Vitri) quod. cum quedam mulier nobilis consueta esset recipere pauperes et seruire eis manibus propriis et abluere pedes eorum. invito viro et inhybente. et inuenisset ante domum suam pauperem mirabiliter. ut uidebatur. afflictum et ulcerosum. compasso duxit eum in domum suam. viro ejus ab-

4b. *Liber Pantheon*. P. II. cap. 16. (Clm. 22263. fol. 41b.)

Retulit frater Gaufridus de Blevex. Quod quedam mulier nobilis recipiebat pauperes invito marito et inhybente et propriis manibus eorum abluere pedes eisque seruebat. que compassa cuidam pauperi. sicut quod uidebatur ulceroso et graviter afflictio. viro absente duxit eum in domum. Cui parauit balneum eo petente. Et cum diceret. se non posse quiescere nisi molli lecto posuit

sente, et, cum peteret balneum; paravit ei; post, cum diceret quod non posset quiescere nisi in molli lecto, posuit eum in camera sua. Cum autem subito vir ejus, cameram dictam veniens, intrasset in lecto uxoris, invenit dictum infirmum; quem cum crederet adulterum et vellet eum occidere super lectum ejus, apparuit ei Dominus nudus, in ea forma in qua pependit in cruce, dicens: „Quid me persequeris,¹ qui pro te hoc passus sum?“ Cum autem ad terram prostratus oculos erigeret, nil invenit, et conversus est ad Dominum.

illam in lectum suum. quem inveniens vir eius et credens adulterum voluit occidere eam (sic!) apparuitque ei dominus nudus in ea forma qua pependit in cruce dicens. Quid me persequeris qui pro te hec passus sum. Cum autem ad terram prostratus oculos erigeret nichil vidit.

IV.

A leprosus legendának másik csoportja, az *Apiarius*-féle se nem oly gazdag, sem oly változatos, mint az imént tárgyalt csoport. Mindazonáltal a rózsalegendához való kapcsolatánál fogva *Thomas de Chantimpré* ezen szerkezete is ép oly nevezetes, akár Jacques de Vitryé, ha mindjárt sokkal egyszerűbb köntösben jelenik is meg a legenda az *Apiarius*-ban.

Thomas de Chantimpré Bonum universale de apibus vagy röviden *Apiarius* czímet viselő nevezetes példatárában jegyezte föl a leprosus-legendát, még pedig névhez fűzve; tudvalevőleg Bolemir Adáról mondja el a legendát. Összehasonlítva az *Apiarius* ezen legendáját *Jacques de Vitry* szerkezetével, mind a kettőben fölleljük ugyanazon motivumokat; a kétféle szerkezet nem mutat föl lényeges eltéréseket, csupán a legenda kiszínezését s a rózsalegenda belejátszását illetőleg vagyon köztük valamelyes különbség. A mi a kiszínezést illeti, sikerült vonás például Jacques de Vitry-nél a betegnek párbeszéde a nővel. A rózsalegenda pediglen az *Apiarius*-ban nyomul jobban előtérbe.

A legendának ezen ága, mint már jeleztem, nem hozott annyi hajtást, mint Jacques de Vitry szerkezete. Mindössze két származékára hivatkozhatunk az *Apiarius*-nak.

Az *Apiarius*-ból vette át ezen leprosus-legendát a középkor legnagyobb erkölcsanitó példatárának, a *Speculum exemplorum*-nak névtelen egybegyűjtője és *Nider* János, XV. századbeli német dominikánus. A közös forráshoz mindketten híven ragaszkodtak.

Érdekes, hogy *Nider* külön prédikációt írt a bélpoklosokról (de leprosis) s ebben mondja el a legendát. Szent Erzsébetről szóló prédikációjában (*Sermones de Sanctis*. S. 36.) azonban nincsen meg se a rózsalegenda, se a bélpoklosról szóló; pedig közöl részleteket az Erzsébet-legendából.

Hátra van még, hogy közreadjuk az érintett párhuzamok teljes szövegét.

1. *Thomas de Chantimpré*: *Bonum universale de apibus*. Li. II. cap. 24. (Inc. s. l. a et typ. n. — Hain: *3644.)

¹ Cf. Act. XXII. 7: Saule, Saule, quid me persequeris?

Ad secundum quoque articulum quod egeni sunt hospicijs inducendi, venerabili Ade de belomen tale miraculum contigit. Recedente viro suo nobilissimo milite et non quasi diebus pluribus redituro petente leproso hospicium receptus est. ille ergo gemente et causante debilitatem corporis fatigari [rectius: fatigati], petit in lectum suauissimum se deponi. Domina autem credens nullum lectum domini sui meliorem, in eo leprosum hominem mox deponit Nec mora, ex inspirato [rectius: insperato] dominus rediens petit in thalamum intromitti. Dissimulante ergo domina coniecit ille aliquem esse in thalamo et irruptione facta hiemali tempore lectum suum rosis fragrantissimis coopertum invenit. Ammiratus igitur querit quid factum sit indicat uxor, nec mora in laudem christi ambo cum lachrimis resoluuntur.

2. *Speculum exemplorum*. Di. V. ex. 52. (Argent. 1495).

Quod autem egeni hospitijs sunt inducendi venerabili femine ade de belomen tali miraculo demonstratur. Recedente viro suo nobilissimo milite nec ut ipsa existimavit diebus pluribus redituro petente leproso hospitium receptus est. Ille ergo gemente et causante debilitatem corporis fatigati petit in lectum suavissimum se deponi. Nullum autem lectum habens domini sui lecto meliorem in eo leprosum hominem mox deponit. Nec mora ex insperato dominus rediens petit in thalamum intromitti. Dissimulans ergo domina, coniecit ille aliquem esse in thalamo et irruptione facta hiemali tempore lectum suum rosis fragrantissimis coopertum invenit. Ammiratus igitur, querit quid factum sit, indicat uxor. Nec mora in laudem christi ambo cum lacrimis resolvuntur.

3. *Johannes Nider*: Sermones totius anni. Serm. de SS. 39. C. (inc. s. a. Ulm, Zainer. — Hain: *11802.).

Item Thomas brabantinus ponit in [libro] de apibus quod uxor cuiusdam militis, eo ut putabat diu non redituro leprosum quendam hospicio recepit, et debilem qui in lectum petivit introire in lectum mariti posuit. Inoppinate autem maritus venit et quiescere in lecto voluit, quem cum uxor advertere curaret, ille plus instetit. Cameram infregit et solum lectum rosis plenum reperit.

V.

Az előzőekben a leprosus-legendának régebbi szerkezeteit vizsgáltuk. Szent Erzsébettel kapcsolatban már nincs annyi mondanivalónk a legendáról; a legendának ezen ága ugyanis mondatörténeti szempontból már nem oly érdekes. Szent Erzsébet leprosus-legendájának a földolgozásai különben is sokkal ismertebbek semhogy valami újat lehetne elmondani róluk.

A *supplementumok* leprosus-legendájának forrásául eleddig a reinhardsbrunni hagyományt tartották. *Laban* is így ír még: „Boerner e legendát a traditiónak tulajdonítja és azt mondja, hogy e legenda éppúgy, mint a supplementum többi legendái, Reinhardsbrunnból indultak ki s ezek számára nem kell írott forrást keresnünk. Boerner nézetét megerősíti véleményem szerint az, hogy e legendában, a mint az a supplementumokban megvan, pontosan meg van határozva a hely, a hol a legenda történt s fel vannak említve pontosan, névszerint a szereplő személyek is.“¹

A supplementum leprosus-legendájának párhuzamba állítása *Étienne de Bourbon* szerkezetével iisztára ráczáfol *Boerner* föltevésére. Nem akarok ismétlésbe bocsátkozni, csak utalok előbbi fejtegetéseimre.

A mi a legenda színhelyét illeti, erre nézve nagyon is ingadozók az egyes földolgozások. A supplementum szerint a színhely a naumburgi vár.

¹ I. m. 48. l.

A *pozsonyi* kézirat, mint láttuk, Marburgot mond; ámde az nyilvánvalóan hibás másolat Wartburg helyett. Hasonlóképen Wartburgba helyezi a legendát, *Rothe*, krónikájában (*Chronicon Thuringiae*) is, költeményében (*Auctor rhythmicus* § XX) is. Sőt a verses földolgozásban összefüggésbe hozza *Rothe* a legendát a wartburgi kórház alapításával. miáltal a legenda csak nyer hatásban. Előadása szerint ezen csodának emlékezetére Wartburgban kórház emeltet szent Erzsébet. („Dae lyess sy nach derselbigen sache — Den Spittall under Wartburg machen.“¹) Nyilvánvaló, hogy *Rothe* igyekszik a legendát történeti keretbe beilleszteni. A verses földolgozásban a kórház-alapítás bevonásán kívül még egy járulékos vonás is van, ami szintén hiányzik a prózai szerkezetből; nevezetesen az, hogy a költeményben a bélpoklos névszerint is meg van említve. Egyébként a két szerkezet híven egyezik; még abban is, hogy mindakettő az 1224. évre teszi a legendát. *Rothe* költeményében is csak úgy, mint krónikájában, időrendben haladva, a legendákat arányosan elosztja az egyes fejezetekre. Így kerül a leprosus-legenda — véletlenségből — az 1224. esztendőre. Ennek az önkényesen fölvetett évszámnak nagyobb jelentősége nincsen.

Nem lep meg bennünket, hogy *Rothe* már a legenda idejét, sőt a bélpoklosnak nevét (*Helias* vagy *Hely*) is meg tudja mondani. *Rothe* ebben is csak korának gyermeke. Abban az időben még *Jézus* példabeszédeinek a személyeit is meg tudták nevezni. Egyáltalában szerettek helyhez és névhez kötni minden legendát.

Rothe a leprosus-legenda előadásában határozottan a supplementumot követi, de annak egyszerűbb szerkezetét helylyel-közzel kiszínezi. Ilyen stilizálás mutatkozik például *Zsófiának* és *Lajosnak* párbeszédében. Összehasonlítás czéljából ideiktatom *Rothenak* prózai szerkezetét (*Chronicon Thuringiae*, ad ann. 1224.)

In deme selbin jare [1224] do badete sente Elsebeth eynen armen ussetzcigen kranekin menschin, unde brachte den helingin in eris Herrin unde er bette, Indez do geschach ez, daz Lantgrafe Lodewig von Nuwinborg kegin Warperg gereten quam, unde alzo balde her von syme pherde getrad, do quam sin muthir, unde enphing en Unde sprach, liebir son, gehit mit mir ich wel uch eyn wundirlich unde eyn unlidelich ding wisin, das uwir Elsebeth getan had, Do sprach her, Waz ist daz, Do sprach sy, kommet unde sehit, wy dy ussetzcigin unde unsubstir stinkindin sichin uwir bette befleckin unde vorgiftigin, dez ich unlangis gewar von er wordin ben, daz gar sere myn muthirlichis herzce bewegit, Unde furte en do snellichin obir syn bette unde sy warff dy decke uf, unde do vant her darynne, daz zzeichin Cristi, also her an daz cruzce geheftit unde gehangin waz, Do irschrocketin sy beide, dy muthir unde der son, daz sy nicht gesprechin kondin, unde begondin sere weynen.²

Ennél a földolgozásnál mindenesetre teljesebb hűséggel követi a supplementum előadását *Rothenak* verses szerkezete; azonban egyes lényegtelen vonásokban még ez is eltér az eredetitől.

Discipulus (*Herolt János*), miként már fentebb láttuk, kétféle változatban is elmondja a leprosus-legendát. Példatárában (*Promptuarium exem-*

¹ Mencken: *Scriptores rerum Germanicarum*. T. II. 2067.

² Mencken. T. II. 1707—08.

plorum M ex. 32.) hozza a stereotyp legendát, prédikációiban pedig szent Erzsébettel kapcsolatosan adja elő a legendát. Már most ebből *Laban*¹ arra a következtetésre jut, hogy a névtelen nőről szóló leprosus-legendát Discipulus toldotta bele az Erzsébet-legendák közé. Evvel a véleménynyel rövidesen végezhetünk. Föltéve, hogy Discipulus csakugyan a példatárban előkerülő szerkezetet vitte bele Erzsébetnapi prédikációjába, a mi egyébként kétséget kizáró módon nem igazolható, mondom, Discipulus még ez esetben se toldott közbe új elemet szent Erzsébet legendájába. Kimutattuk ugyanis, hogy a *Promptuarium exemplorum*-nak a forrása *Étienne de Bourbon* példatára; már pedig éppen Étienne de Bourbon szerkezetét még másfél századdal azelőtt beletoldotta szent Erzsébet életiratába a reinhardsbrunni szerzetes.

Nézetem szerint a Discipulus kétféle szerkezete között közös forrásban keresendő a kapcsolat. Csakhogy, míg a *Promptuarium exemplorum*-nak közvetlen forrása Étienne de Bourbon, addig a prédikációba szőtt legenda és Étienne de Bourbon példatára között még összekötő láncszemeket is kell föltételeznünk. Temesvári Pelbárt meg a Tihanyi-kódexnek szent Erzsébetről szóló leprosus-legendája hasonlóképen sejtet ilyen közbülső szerkezetet.

Főntebb rámutattunk már arra, hogy a *Tihanyi-kódex* legendájának távolabbi forrását szintén Étienne de Bourbon-éval rokon szerkezetben véljük föltalálni. Ugyancsak Étienne de Bourbon szerkezetére utal *Temesvári Pelbárt* legendájának egyik jelenete; az t. i., hogy Lajos meg akarja ölni a belpoklost. Ez a motivum csupán Étienne de Bourbon-nál s a tőle függő változatokban (*Liber Pantheon*, *Promptuarium exemplorum*, *Tihanyi-kódex*) fordul elő.

Nemde, sajátságos, hogy Discipulus, Pelbárt és a Tihanyi-kódex szerkezete egyazonképen Étienne de Bourbon felé utal. Ez a három szerkezet párhuzamot képez, anélkül azonban, hogy kétségtelenül függnének egyik a másiktól. Ez az elágazás arra mutat, hogy visszamenőleg egy-két közbülső szerkezetnek is kellett lennie az említettem párhuzamok és Étienne de Bourbon földolgozása között.

VI.

A leprosus-legendával szorosan összefügg a rózsalegenda kérdése. Már *Jacques de Vitry* legendáján is látható, de még feltünőbbén *Thomas de Chantimpré* szerkezetében, hogy a leprosus-legenda eredetileg egybe volt olvadva a rózsalegendával. Mindakét szerkezetbe belefónódik a rózsalegenda, ámde nem szakasztott egyformán. Lássuk csak!

Jacques de Vitry-nél és a tőle függő szerkezetek szövege szerint, midőn a férj berontott a hálószobába, eltűnt a belpoklos s egyszerre oly kellemes illat töltötte be az egész házat, hogy szinte a paradicsomban képzelte magát a férj. *Thomas de Chantimpré* nevezetes példatárában, az 1258—1263. évekből származó *Apiarius*-ban és ennek származékaiban már

¹ I. m. 48—50. ll.

világosabban van kifejtve a rózsalegenda. Itt a szobába behatoló férj a belpoklos eltüntével az egész ágyat telehintve találja a legillatosabb rózsákkal. Még egy másik vonásban is eltérő a rózsalegenda belejátszása a kétféle szerkezetben. Az Apiarius-ban téli időben történik a legenda; Jacques de Vitry-nél ellenben rekkenő nyári hőségben.

Fölmerül a kérdés, miféle kapcsolatban áll ez a leprosus-legendába fonódó rózsalegenda szent Erzsébet rózsalegendájával? Többen is foglalkoztak már ezen kérdéssel.

Ismeretes *Wenck* Károly¹ nézete, ki az Apiarius leprosus-legendájára hivatkozva, azt állítja, hogy éppen abból az idegen legendakörből került bele a rózsalegenda szent Erzsébet életiratába.

Wenck nézetével teljesen ellenkező eredményre jutott *Lemmens* Lénárt,² ki legérdemlegesebben foglalkozott a rózsalegendával. *Lemmens* azt vitatja, hogy szent Erzsébet rózsalegendájának megvan a történeti magja. Szent Erzsébetnek egy XIII. századi életiratában, az úgynevezett *Franciskánus Vitában*, meg is találta — úgymond — ezt a legendai magvat. A legendának magva a lehető legegyszerűbb: „In cuius gremio, dum cibos ablatos de coquina deferret, inventi sunt flores vernantes divinitus commutati.“ Ez a kiszinezetlen legenda *Lemmens* következtetése szerint magán a szenttéavatási pör aktáin alapszik.

Lemmens a rózsalegendának kétféle típusát különbözteti meg. A legenda magván alapuló eredeti szerkezet szent Erzsébet gyermekkorára helyezi a legendát és mint szent Erzsébet és édesatyja közt lefolyt jelenetet adja elő. A legendának másik, későbbi típusában — s ez az általánosan elterjedt szerkezet — már szent Erzsébet és férje a szereplő személyek. *Lemmens* fölosztásának helyes voltát a rendelkezésünkre álló mondatörténeti anyag is igazolja. Ez a kétféle szerkezet csakugyan külön-külön fejlődött.

Nem tudom, vajjon a további kutatások igazolni fogják-e *Lemmens* föltevését, hogy a rózsalegenda magva tényleg a szenttéavatási pör aktáiban bírja forrását. A legendának eredeti szerkezetével ezúttal nem is szándékozom foglalkozni; csupán a legendának másik típusáról volna némi mondanivalóm.

Nézetem szerint a rózsalegenda abban a formában, a hogy a köztudatba átment, vagyis szent Erzsébetnek hitveskorához fűződő szerkezetében, a leprosus-legendából fejlődött, abból van átvéve.

Mint láttuk, a leprosus-legenda eredetileg a rózsalegendával volt egybeolvadva. Utóbb a rózsalegendát különválasztották s lett az egészből két külön legenda. Ehhez nem is kellett valami ezmestéség. A leprosus-legendának meg a rózsalegendának is hasonló a kiindulása: mindkettőben az irgalmasság testi cselekedetét (éhezőknek ételt adni, betegeket ápolni) gyakorolja szent Erzsébet; továbbá mind a két legenda átváltozással vég-

¹ Siebelsche Historische Zeitschrift. Bd. 63. (München u. Leipzig 1892.). S. 231. u. ff.

² Der Katholik. 1902. I. S. 381—84, s bővebben: Mitteilungen des hist. Vereins der Diözese Fulda. Bd. IV. (1901). S. 1—24. (Utóbbi kiadvány nem állott rendelkezésemre.)

zódik: egyikben az ételmaradék változik rózsává, a másikban meg a belpoklos feszületté.

Jacques de Vitry is, Thomas de Chantimpré is, az irgalmasság testi cselekedeteiről tárgyalva szövik bele fejtegetésükbe példa gyanánt a leprosus-legendát: „Ad secundum quoque articulum quod egeni sunt hospicijs inducendi . . .“ A legenda itten tehát példázni akarja az irgalmasság ezen testi cseleketét: szegényeknek (utasoknak) szállást adni. Már most ahhoz igazán nem kellett nagy leleményesség, hogy a rózsalegendát elkülönítve az irgalmasság testi cselekedetei közül egy másiknak (éhezőknek ételt adni) a megérzékítésére használják föl.

A leprosus-legendának említettem kettéválását világosan föltünteti *Étienne de Bourbon* († 1261 körül) példatára. Étienne de Bourbon szerkezetéből már teljesen ki van kapcsolva a rózsalegenda; előttünk áll maga a leprosus-legenda abban a formában, a hogyan utóbb szent Erzsébettel jutott kapcsolatba.

Ámde *Rothe* Jánosnak rózsalegendája mutatja, hogy a rózsalegenda különválása daczára is vagy tovább élt még az eredeti szerkezet, avagy a különválás után valahogy ismét kapcsolatba jutott egymással a két legenda s ekként állott elő keverékalakulat. Annyi tény, hogy *Rothenál* kombinált legendával van dolgunk. Nála a rózsalegendába még mindig beleszővődik a leprosus-legenda. Ez a körülmény világosan mutatja *Rothe* rózsalegendájának a leprosus-legendától való függését.

Witzscheltől kezdve *Labanig* helyi mondának tartják *Rothe* rózsalegendáját. *Witzschel* ezt a legendát a csodás köpeny legendájával egyetemben föl is vette a thüringiai mondák gyűjtésébe.¹

Rothe (Auctor rhythmicus § XXI) tényleg helyhez kötve mondja el a rózsalegendát; összefüggésbe hozza ugyanis a „knybrechen“ nevű kereszttel. Ebből azonban még nem következik, hogy föltétlenül és kizárólag az élő hagyományból merítette elbeszélését.

Witzschel a *csodás köpeny* legendáját is helyi mondának tartja; ámde nagyon is alaptalanul. *Rothe* a *csodás köpeny* legendáját² (Auctor rhythmicus § XIX) kétséggkívül *Apoldai Theodorik* Erzsébet-Vitájából³ vette át. *Rothe* költeménye⁴ helylyel-közzel szószerinti hűséggel adja vissza *Theodorik* szövegét. *Rothe* *Theodorik*ből meríti tehát a legendát; de beilleszti történeti keretbe. A legenda idejét *Lajos* hugának, *Ágnes*nek lakodalmára helyezi. A *csodás köpeny*ből pedig — úgymond — *miseruhát* készítettek, mely a sarútlan barátok *wartburgi* kolostorában most is megvan.

¹ *Sagen aus Thüringen*. Wien, 1866.

² A legendát *Theodorik* kétféle szerkezetben hagyta ránk. Mind a két szerkezetet több-kevesebb átalakítással fölhasználta *Rothe* krónikájában is, költeményében is. Itt csak azt a szerkezetet vesszük tekintetbe, a melyik *Witzschel* gyűjteményében található s már a középkorai olvasókönyvekből is eléggé ismeretes. (V. ö. *Heinrich G.*: *Német tan- és olvasókönyv*. II. k. Budapest, 1901. 107. l.).

³ *Pray*: *Vita S. Elisabethae viduae*. Pg. 66–67.

⁴ *Mencken*. T. II. 2065–66

Ugyanoly joggal akár Rothe leprosus-legendáját is a helyi hagyományak tulajdoníthatta volna Witzschel. Rothe, miként már fentebb láttuk, a leprosus-legendát is egybekapcsolja a kórházépítéssel; forrása egyébként a reinhardsbrunni supplementum.

Ismerve Rothenak azt a célzatát, hogy törekszik legendáit szorosabban odafűzni a történeti szálakhoz, annak se tulajdoníthatok valami különös jelentőséget, hogy a rózsalegendát összeköti a „knybrechen“ nevű emlékekkel. Ép azért nem vagyok hajlandó a helyi hagyomány számlájára könyvelni a rózsalegendát; hanem ennek is, mint Rothe többi legendájának, irott forrást keresek.

Ennek a forrásnak a nyomára pediglen rávezet Rothe szerkezetének a vizsgálata. Rothe költeményében, a „knybrechen“-re vonatkozó függeléktől eltekintve, imígyen van meg a legenda¹:

Zu einen gezeiten thet sy das
 Als ir Herre zu Eysenach was
 Und solt auf das haws Wartpurg gehen
 Dae fand er sy underwegen steen
 Mit einer irer liebsten Jungfrawen
 Die wolde er ouch beschawenn
 Was sy dae trueegen
 In iren Menteln und kruegen
 Wan sy waren beid woll beladen
 Mit fleysche eyern und fladen
 Er sprach Lasset sehen was traget ir
 Und dackte Ine auf ire Mentell schier
 Dae waren die stucke also zu Rosenn
 Als er mit Ine begunde zekosen
 Dae erschrag sy das sy Ime nicht zusprach
 Zu hant er sy dae ansach
 Gutlich er zu ir sprach
 Ir erschrecken was Ime leydt
 Und wolt ir zusprechen anderweydt
 Dae erschein Ime zu den gezeiten
 Ein bylde nach Cristus leyden
 Auf irem heubte alsobalden
 Dae wolt er sych ouch sy nicht aufhalden
 Und sprach das sy vor sich gieng
 Und keyne foreht des entpfieug
 Und wartet furder der krancken
 Und hette auf Inen kein gedancken

A mi e szerkezetben legjobban szembetűnő, az a feszületjelenetnek belejátszása a legendába. Ez a motívum nyilvánvalóan rávall a leprosus-legendának, közelebbről meghatározva az Étienne de Bourbon-féle szerkezetnek a hatására. Rothe rózsalegendájának egyik távolabbi forrása tehát Étienne de Bourbon leprosus-legendája. Közvetlen forrása gyanánt pedig

¹ Mencken. T. II. 2067.

egy oly szerkezetet kell föltételeznünk, melyben a már kialakult rózsalegenda a leprosus-legendának Étienne de Bourbon-féle szerkezetével volt egybekapcsolva.

Rothe földolgozásának (s egyáltalában az egész rózsalegendaé) kiindulása is párhuzamos a leprosus-legendával. Szent Erzsébet férje távollétében gondoskodik szegényeiről; férje véletlenül éri tetten: mind oly vonások, melyek már az eredeti leprosus-legendában is megvannak; nevezetesen: férje távollétében fogadja be a jámbor nő a bélpoklost, férje váratlanul vetődik haza. Ezek az egyezések is tanuskodnak a két legenda párhuzamos fejlődéséről, közös eredetéről.

Rothe költeményénél jóval régebbi följegyzését bírjuk a rózsalegenda szóbanforgó típusának egy 1332-ből való *monte-cassino-i* kéziratban. A rózsalegenda ezen szerkezetében¹ különösen megragadja figyelmünket két vonás, melyek nem voltak meg annakelőtte a rózsalegenda eredeti típusában. Az egyik az, hogy téli időben történik a legenda; ez a vonás ismeretes már Bolemir Ada legendájából. A másik vonás pedig az, hogy a tartománygróf engedélyt ad szent nejének arra, hogy szabadon gyakorolja az irgalmasság cselekedeteit. Ez a motívum a leprosus-legenda eredeti szerkezetében meg van okolva; itt azonban kiri, mivel az előzményekben nincs megemlítve, hogy szent Erzsébetet férje korlátozta volna a jótékonyág gyakorlásában. Íme megint két motívum, mely egyező a leprosus-legenda eredeti szerkezetével! Ez az egyezés sem lehet csupán a véletlennek szeszélyes játéka.

Vizsgálódásunkban arra az eredményre jutunk, hogy szent Erzsébet rózsalegenda mai közkeletű alakjában, melynek kiindulópontját tudvalevőleg Rothe költeménye képezi, idegen köntösben tetszeleg. Ez a legenda-típus a hagyományos leprosus-legendából eredve párhuzamosan fejlődött szent Erzsébet leprosus-legendájával, mely tisztára idegen elem a szentnek legenda-koszorújában.

E szerint majdnem oda jutottunk mi is, a hol Wenck hagyta a kérdést. Csakhogy míg Wenck a rózsalegendát mindenestül Bolemir Ada legendájából származtatta, mi annak csak a későbbi típusát vezetjük vissza a régi, közkeletű leprosus-legendára.

Hangsúlyozni kívánom, hogy nézetem korántsem keresztezi Lemmens ismeretes fölfogását; hiszen nem vonatkozik a rózsalegenda eredeti szerkezetére, hanem csakis a másik, későbbi típusára a legendának. Lemmens véleménye és az enyém szépen megférnek egymás mellett.

Végezetül még egy adalékot szolgáltatok a legenda eredeti szerkezetének mondatörténeti anyagához. *Joannes de Werdena* prédikációiban — *Sermones de Sanctis „Dormi secure“*. (Nürnberg, 1489.). S. 64. K. — elmondja a legendát szent Erzsébet gyermekkoráról. Teljes szövege:

Unde in iuventute sua cum quodam tempore hiemali in sinu suo aliquid portaret pauperibus obvians ei pater quesivit quid portaret. Que dixit se rosas portare. Pater non credens aperuit sinum et ostendit patri. tunc ipse pater vidit ibi rosas. Ecce mutatio dextre excelsi. Ex hoc pater ei liberalem licentiam dedit. et noluit eam de cetero a quocunque prohibere.

¹ Teljes szöveget közli Lemmens után Laban is. (I. m. 104. l.).

VII.

Újból egy leprosus-legendával kell foglalkoznunk. Ugyanis még egy második leprosus-legenda is ismeretes szent Erzsébettel kapcsolatban. Ezt *Laskai Ozsvát* jegyezte föl egyik szent Erzsébetnapi prédikációjában (*Biga salutis de Sanctis. Serm. 108.*). *Laban*¹ is foglalkozott ezen legenda-törredékekkel és azon eredményre jutott, hogy az egyedül Laskai Ozsvátnál fordul elő, a többi Erzsébet-legendákból azonban hiányzik. Ez a legenda szent Erzsébettel kapcsolatosan valóban csakis a „*Biga salutis*“ prédikációjából ismeretes; ámde maga a legenda korántsem oly egyedülálló a középkori irodalomban.

Megtaláljuk ezt a legendát, de persze nem szent Erzsébetre vonatkoztatva, *Étienne de Bourbon* példatárában: „De septem donis Spiritus Sancti“ (P. II. ti. VII.). Innen pedig belejutott ez a legenda az *Étienne de Bourbon* nyomában járó „*Liber Pantheon*“-ba (P. II. cap. 16.).

Ámde ezen franciaországi példatárakban az egész legenda jobban ki van színezve, mint Laskai Ozsvátnál. A „*Biga salutis*“ csak annyit mond el szent Erzsébetéről, hogy az egyizben egy bélpoklosnak fürösztése közben, természetzerű undorát legyőzendő, ivott a fürdővizből. Igazán egyszerű szerkezet! Mennyivel színesebb ennél a nevezett példatárakban előkerülő szerkezet! Itt a legenda hőse egy megtérő bűnös, ki a Szentföldre megyen s ott a betegek ápolásának szenteli életét. Midőn egy bélpoklosnak lábát mossa, elfogja az undor, minek legyőzésére, öklendezve bár, de teli szájjal iszik a lábvizből és — csodák csodája — módfelett kellemes ízűnek tapasztalja azt. Ekként adta tudtára Isten a vezeklőnek, hogy bűnei meg vannak bocsátva. Itt tehát kerek egésznek alkot a legenda, míg Laskai Ozsvátnál meglehetősen töredékes.

Ezen kiszínezés nélkül, egyszerűbb szerkezetben is megvan e legenda ugyancsak *Étienne de Bourbon* példatárában. Ez a szerkezet azonban szintén névhez fűződve (de Domino Johanne de Monte-Mirabili) mondja el a legendát. A legenda utóbbi szerkezetét *Jacques de Vitry* (Jacobus de Vitriaco) irataiból vette át *Étienne de Bourbon*. A *Jacques de Vitry* szerkezetéhez áll legközelebb *Laskai Ozsvát* legendája is, miként erről a párhuzamok egybevetéséből bárki meggyőződhetik.

1. *Osvaldus de Laskó*: *Biga salutis de SS.* (Hagenau 1497.). S. 108. (De b. Elisabeth).

Contigit autem ut balneum horridum leprosi naturali horrore abhorreret sed in se reversa et hostem domesticum. idest corpus proprium subiugare volens. dixit sibijpsi. Que est tu peccatorum scenis deturpata que contemnis istius infirmi vulnera fetida. Mox inaudito fervore utraque manu hauriens aquam balnei fetidi: immundi et scabiosi ebibit ut sic se ipsam superaret.

2. *Étienne de Bourbon*: De septem donis SS. P. II. ti. 7. (Ed. Lecoy de la Marche n. 156. pg. 133.).

Huic simile refert magister *Jacobus de Vitri* de domino Johanne de Monte-Mirabili domino, quod, [cum] dictus dominus, valde pius et devotus, videret pauperem valde

¹ I. m. 90. és 92. l.

afflictum ulceribus, sanie et sordibus, ait ei: „Quare non vadis ad domum Dei, ut ibi quiesceres?“ Respondit: „Quia non possum ire“. — „Et ego, ait, ibi portabo te“. Et assumpto eo super humeros, portavit eum ibi. Cunque haberet sordidos pedes et tibias, et plenos sanie, lavit ei, et cum ei doleret cor, ait: „O cor miserum et superbum! modo poteris crepare“. Et, hausta aqua lavature, bibit cum duabus manibus.

3a. *Étienne de Bourbon*: De 7 donis SS. P. II. ti. 7. (Ed. Lecoy de la Marche. n. 155. pg. 133.).

Debemus visitare infirmos quia hoc est contra peccata medicamentum; hoc etiam est fragilitatis nostre speculum et documentum, vere religionis exemplum. Cum quidam maximus peccator, ut audivi, transfretasset, et cum posuisset se in hospitali ad serviendum infirmis, cum aliquando abhorreret cujusdam ulcera, cujus lavabat pedes, cum lavacionis aquam contra cor biberet cum pleno ore, facta est ei dulcissima et suavitate fragrantissima super omnia pigmenta; et hoc ei fuit signum remissionis peccatorum, ad quorum memoriam dictam aquam hauserat.

3b. *Liber Pantheon*. P. II. cap. 16. (Clm. 22263. f. 43b.).

Quidam qui maximus fuerat peccator transfretavit. et in hospitali serviens infirmis. dum cuidam lavaret pedes cepit eius ulcera abhorrere. Et cum quasi nauseans biberet aquam ablucionis. facta est ei dulcissima. et fragratissima super omnia aromata. et hoc fuit ei signum remissionis peccatorum.

Ezen párhuzamok tanúsága szerint ez a leprosus-legenda is a XIII. században már jó széles körben ismeretes vala. Kár, hogy *Jacques de Vitry* szerkezetét csupán *Étienne de Bourbon* följegyzésében birjuk. *Crane* kiadásában azonban ezt a példázatot több mással egyetemben hasztalan keresem.

A „*Biga salutis*“ *Erzsébet-napi* prédikációjának főntebbi legenda-töredéke e szerint megint csak idegen elem *Szent Erzsébet* legenda-koszorújában, akárcsak a másik ismeretesebb leprosus-legenda.

És sajtósága, hogy ennek a legendatöredéknek a párhuzamai is ugyancsak francia földre utalnak. Ez a körülmény is közvetett úton megerősíti a rózsalegenda és a másik leprosus-legenda fejlődéséről, illetőleg eredetéről vallott nézetünket.

Ezt a legendatöredéket azonban *Szent Erzsébet*nek legendájába aligha toldotta bele *Laskai Ozsvát* maga, hanem azt már készen találhatta szentünk legenda-körében. *Laskai Ozsvát* még néhány egyéb apróbb vonást is hoz föl *Szent Erzsébet*ről, melyek szintén nincsenek meg *Szent Erzsébet*nek többi életiratában. *Laskai Ozsvátnak* ebben egy előttünk ismeretlen *Erzsébet-életrajz* lehetett a forrása. A tárgyalt legenda-töredéket illetőleg is ebben az ismeretlen életrajzban kell föltételeznünk az összekötő kapcsot *Jacques de Vitry* és *Laskai Ozsvát* szerkezete között.

*

Fejtegetéseinknek végéhez értünk. Szabadjon hinnünk, hogy a leprosus-legenda kérdését sikerült dülőre vinnünk. A rózsalegendára vonatkozólag pedig legalább is megjelöltünk egy biztos nyomot a további kutatásra.

Szándékunkban volt eredetileg még *Szent Erzsébet* látomásaival is foglalkozni mondatörténeti szempontból. Ámde a látomások már kívül esnek

a legenda keretein, s ezért azoknak tárgyalása más alkalomra marad. Addig is utalhatjuk az érdeklődőket „Árpádházi Szent Erzsébet látomásai“ című dolgozatunkra.¹

Timár Kálmán.

WUNDT ELMÉLETEI A MŰVÉSZET ÉS NÉPRAJZ KAPCSOLATAIRÓL.

— Második közlemény. —

III. A mûzsai mûvészetek.

Ezekben is a gondolkodás és érzelem alapműködései nyilvánulnak éppen úgy, mint a képzőművészetekben; sőt ezek még sokkal igazibb kifejezései az ember énjének és azért annál is inkább összeesnek a mythos és vallás fejlődésével. Azonban műemlékei nem nyújtják a fejlődési fokoknak azt a hézag nélküli sorrendjét, minőt a képzőművészet alkotásai. Csak az analogia segítségével lehet a mostani vadnépekről a mûzsai mûvészetek ősállapotára következtetni, de az átmenetek a kezdetleges és az előrehaladott mûvészet között még mindig hiányoznak.

Wundt újból tárgyalja azt a kérdést, hogy melyik mûzsai mûvészet volt az első, de szerinte e kérdést hiteles adatok híján, történelmileg megfejtetni nem lehet. Sem logikailag, mint Herder tette, ki úgy vélte, hogy a táncz és a rhythmus lett legyen az első, sem mint Darwin és Spencer, kik szerint az ének az első mûvészet, mert gyönyör és fájdalom vezeti az embert, midőn érzelmeinek lyrai kifejezést ad. Wundt szerint az összes mûzsai mûvészetek eredetileg egy egészet alkottak, a differenciálódás csak későbbi termék. „Énekelni arczjáték nélkül csak jól iskolázott concerténekes tud, de a vad ember nem. Csak a néptánczokat kell néznünk, hogy erről meggyőződjünk. A táncz nélkülözhetetlen kísérője a zene és az ének.“

Wundt négy csoportra osztja a mûzsai mûvészeteket, ezek: 1. a dal, 2. az elbeszélő költészet, 3. a táncz és zene, 4. a mimikai mûvészet és a dráma.

a) A dal.

A dalban az érzelmek és indulatok jutnak leginkább kifejezésre. Hogy a dalnak melyik faja volt az első, történelmi úton ki nem fürkészhető. Darwinnak azt a felfogását, hogy az emberi éneklés szerelmi versengésből eredt volna, tehát a szerelmi dalok volnának az elsők, megczáfolja az a néprajzi tény, hogy a kezdetleges dalokból hiányzik a szerelem motívuma. Az összes népek közös birtoka azonban a cultus- és munkadal. Ezek tehát Wundt szerint a dalok alapformái.

A cultusének kezdetleges fajai a varázsének és a varázsigé. Ezek gyakran érinthetetlenek annak következtében, hogy változatlan szöveggel szálltak nemzedékről-nemzedékre, mivel úgy vélik, hogy a szavakban való legesekélyebb változás a varázsének — vagy ige — erejét és hatékonyságát megsemmisítené s idők multával az eredeti értelem is elhomályosulna. Így találjuk a rómaiaknál, hogy az arváli

¹ Religio 1909. évf. 37—39. sz.

paptestület Lareshez és Marshoz tánczczal egybekötött ősrégi cultusdalokat énekelt, melyeknek archaistikus nyelvformái érthetetlenekké váltak. A varázsdalnak egy másik jellemző sajátága, hogy állandó beszédfordulatok, mint istenek, daemonok stb. nevei ismétlődnek benne.

A népdalok a pillanatdalokból erednek. Átmenetüket a társas költészetre a munkadalok mutatják. Úgy látszik, hogy Wundt Búcker K. nyomán (Arbeit und Rhythmus, 1902) a munkadaloknak igen nagy jelentőséget tulajdonít.

b) *Elbeszélő költészet.*

Kezdetleges formája a culturnépeknél teljesen elveszett és most még csak a vadembereknél található. Jellege a meseköltészet. A mese tehát az elbeszélő költészet alapformája. A mese eredetéről két rendszert ismerünk. Grimm Jakab, abból a tényből kiindulva, hogy a mesemotivumoknál a természetmythos és hősmonda vonásai találhatók, azt állítja, hogy a mese a mythos képzésének utolsó foka. Az eredeti természetmythos a hősmondában emberi alakot ölt és végre a népmesében naiv, gyermekes formába ültetik át. A mese tehát regressiv jelenség. Benfey (Pancsatantra, 1859) szerint India a mesék hazája és a buddhizmus, valamint a mohammedánság hódító háborúi útján terjedtek el a világon; sőt Mankovski szerint (Der Auszug aus dem Pancsatantra, 1892) emez indiai gyűjtemény keretelbeszélései, mintaképei az „Ezeregyéj“ és Boccacio „Dekameron“-jának.

Wundt mind a két rendszert elveti. Ha a mese, mint Grimm mondja, csak visszafejlődés, akkor legalább a félcivilizált népeknél az elbeszélés magasabb formáinak a nyomát kellene megtalálnunk. Ezt pedig nem találták eddig. Aztán sokkal logikusabb az a föltevés, hogy a nagy, a magasztos, a kicsinyből fejlődött, mint megfordítva. Így vagyunk a vándorelmélettel is. Lehetetlen bebizonyítani, hogyan kerültek a mesék az eszkimókhoz, Polinéziába, Mexikóba stb. De döntő jelentőségű Benfey nézete számára az a tény, hogy a Pancsatantra elbeszélései félreismerhetetlenül hasonlítanak az aesopusi mesékhez és magukon viselik a görög származás bélyegét.

A mese az emberiség közös birtoka, mint a dal vagy táncz. A kezdetleges cultura vonásai tükröződnek benne. A csodának uralma benne határtalan, hősei határozatlan jelleműek, az erkölcsi motivumok teljesen hiányoznak, alakjai és jelenetei nincsenek időhöz vagy helyhez kötve, mindezek oly tulajdonságok, melyek csak a kezdetleges embernél találhatók.

A kezdetleges mesének természetmythologiai motivuma is van. Megeleveníti ugyanis a természetmythos tárgyait, a napot, a holdat, a szívárványt stb. Mese és állatmese harmonikus egységben vannak, sőt különféle motivumok szövődnek bennük össze. Bizonyos mythosi képzetek mindig visszatérnek, mint a nyillétra, mely a naphoz vezet és a szörnnyeteg, mely a napot elnyeli. A kezdetleges mesében tehát a mese, természetmythos, állatmese még nem váltak szét.

A műveltség haladásával azonban a mese tárgyköre különböző fajok szerint megoszlik. A természetmythos átmegy a kosmogonia költészetébe, aztán az állatmese válik ki belőle, mely eleinte szoros kapcsolatban áll a totemizmussal. Később inkább az állatok jellemét domborítja ki és észszerűen és józanan szerepelteti, mint az embereket. Igaz, hogy sok állatmese népről-népre „vándorolt“, de hibás

fölfogás mégis *egy* népet tartani a mese feltalálójának. Egyáltalában azok a mese tárgyak, a melyek egymástól messze eső területeken kimutathatók, rendszerint oly egyszerű tartalmúak, hogy több helyen egymástól függetlenül is keletkezettek. Az állatmese az első egységes műfaj.

A mese és állatmese fejlődése párhuzamosan szalad és ebben három fejlődési fokot lehet megkülönböztetni.

1. *A mythologiai állatmese és mese*, melyben ember, állat, nap, hold, szél stb. egymás mellett szerepelnek. Wundt példaképen egy melanesiai teremtésmythost s egy indián mythost a naplementéről mutat be. A későbbi fejlődésben a természetmythosi elemek elmaradnak s a nap, hold stb. már nem szerepelnek mint isteni lények; csak a bokrokban, erdőkben kísértének még szellemek, daemonok. Így keletkezik a tiszta csodás mese. Vele együtt keletkezik a mesehős, az epikai hős előfutárja, a ki vagy naiv, ártatlan, sőt tudatában sincsen óriási erejének és a ki később megjutalmaztatik; vagy okossága által tünteti ki magát, rejtvényeket fejt meg stb. Ezeknek lélektani motívumai világosak. A naiv phantasiának eszményképe az erős és az okos.

2. *A biologiai mese és állatmese*, melyek az állatok bizonyos tulajdonságaival foglalkoznak s ezek keletkezését magyarázzák; így pl.: hogy miért fekete a sakál háta, vagy hogy miért hasadt a nyúl ajka stb. Az emberre vonatkozólag is keletkeznek hasonló elbeszélések, a minő pl. az emberi fajok eredetére és származására vonatkozó mesék. A culturnépek (pl. görög-római, germán) törzsmondáiban sem hiányoznak ezek a biologiai mesevonások, de mindinkább halványodnak, mennél távolabbra esnek az első teremtésmythostól. Érdekes tanulságokat nyújt e tekintetben a biblia. Kain és Ábel, Ábrahám és Lót, Ézsau és Jákob története, Wundt szerint biologiai mondák: a földművelők és pásztorok közötti ellentétek kifejezői. A legelvontabb formákban látjuk ezt a Genesis népjegyzékeiben, melyekben a biologiai magyarázat az ismeretes népeket a Noachidák törzsfajára vezeti vissza olykép, hogy e népek nevei személynevekké változnak.

3. *A tréfás mese és állatmese*. Az ember érzi fensőbbiségét az állat fölött s a borzalom helyét nála a kigúnyolás váltja föl. Így keletkeznek pl. a büszke oroszánról, vagy a ravasz rókáról való képzetek. Ez visszahat a mese fejlődésére s így keletkeznek a tréfás mesék, a minő pl. a halál vagy az ördög becsapásának motívuma. A meséből fejlődik ki az epos.

Az epos.

Wundt előbb az epos keletkezésére vonatkozó rendszereket ismerteti és részben meg is czáfolja. Wolff F. A. ama nézetét, hogy az epos olyan társas költészet, mely organikusan fejlődött, magáévá teszi. Megemlíti továbbá Lachmann „dalelméletét“, Kirchhoff és Willamovitz „fokozatos fejlesztés“-i elméletét. Elfogadja Steinthalnak azt a gondolatát is, hogy az epos tárgyalásánál nem szabad csak a görög vagy a német classikus eposból kiindulni, hanem tekintetbe kell venni más népek hőskölteményeit is, mint a finn Kalevalát, a szerb Marko-énekeket és a délorosz hőskölteményeket.

Wundt még tovább megy. Nem szabad csupán kész eposokból kiindulni, hanem keresnünk kell valami epikai fejlődést, a melyet műköltő még nem változ-

tatott és rögzített úgy meg, mint pl. Lönnrot a Kalevalát. Ezt a keletkezéskor levő állapotot Radloff meg is találta a Karakirgizeknél. A legtöbb kirgiztörzsnél ugyanazok a mythosi mesék szállnak szájról-szájra egy Manas nevű hősről prózában; de a Karakirgizeknél már rhythmusos alakot vettek fel és ápolásukra külön énekesrend alakult ki. Itt az epos még műhelyében látjuk. A forma még nem merevedett meg egészen, de már kivethetők a pontok, melyek az epos fejlődéséhez vezetnek.

Wundt majdnem az egész irodalmat tanulmányozta, mely az eposra vonatkozik. Az említettekén kívül még Bistromot, Wollnert, Asmus Sorensent a szerb és orosz énekekről, Krohnt és Comparettit a Kalevaláról. Ennek alapján teljesen új rendszert állít fel.

Az epos Wundt szerint semmi más lélektani erőket nem tételez föl, mint az elbeszélő költészet. Előbb egy mesekör keletkezik, melyben egy és ugyanazon hős szerepel, a ki azonban sem helyhez, sem időhöz kötve nincsen. Ehhez járul aztán valamely nagy történelmi esemény, mely a mesekör háttérül szolgál és vele assimilálódik. Így kapcsolódnak a mesehősök történelmi nevekhez és helyekhez. A nemzeti küzdelmek emléke a hangulat emelkedését okozza, az elbeszélés rhythmusba megy át, melylyel a szöveg hű megállapítása és egy énekes rend kialakulása jár. Az énekmondókat a nép, különösen ha vakok, varázslóknak szokta tartani.

Az epos tartalma és alakja sokszor párhuzamosan, de egymástól függetlenül fejlődik. Fejlődésük szempontjából az eposok három csoportra oszthatók: 1. a melyek tartalomra és formára nézve is tökéletesek, mint a Homéroszi hősköltemények és a Nibelungének; 2. melyek csak formailag azok, mint a Kalevala és kirgiz Manas-énekek; 3. melyek csak tartalmilag eposok, mint a szerb Markó-énekek, a délszlávok egyéb epikai dal-köreik és a spanyol Cid-románécek.

Ez rövid kivonatban Wundt rendszere.

Vizsgáljuk meg most már tüzetesebben Wundt gondolatmenetét. Bevezetésül az epos formájának fejlődéséről értekezik és ezt a kirgizek hőségein tanulmányozza. A kötött forma felvétele a döntő lépés arra, hogy a hősköltemény társas költészeté váljék, mert azáltal jobban emlékezetben marad; olyan állandó fordulatok is díszítik az elbeszélést, melyek mintegy szünetet nyújtanak és az átmeneteket közvetítik. A szerbek és oroszok hőskölteményeinek formája már románécekben megmerevedett és nem enged meg semmiféle változást. A kirgizeknél azonban még sokat változnak, mert csak most kezdenek rhythmusos formát ölteni. A kirgizeknél van még továbbá az a közönség is, mely az énekmondót körülveszi. Másképen énekel a magafajta emberek előtt és másképen nagy urak, fejedelmek előtt. Szóval alkalmazkodik közönségéhez. Eredetileg talán nem is volt hős ének, de azzá lett, mikor udvari körökben előadták.

A szerbek és oroszoknál a megmerevedés csak egyszer történt. Románécek-cyklus lett a hős énekekből, mint a Cid-énekek, mert azok a történelmi feltételek, mely az epos keletkezését és kialakulását befolyásolják, itt csak egyszer és csak részben voltak meg. Másképen volt ez a görögöknél, a hol a cultura többször változott és vele együtt változott az epos is, mint ezt az Iliasz végén Achilles és Priamos jelenete mutatja. De a végleges megmerevedés végre mégis bekövetkezett, leírták, megállapították a szöveget, sőt bizonyos tekintetben canonizálták is.

Ha pedig most az említette hősénekek tartalmát nézzük, — mintha mindenki volna cserélve — éppen a megfordított sorrendet találjuk. Mennél inkább közeledünk a kiinduló ponthoz, annál inkább távolodik az anyag az epos igazi tartalmától. A mit formára nézve eposnak lehetne tekintetni, tartalomra nézve egyszerű meseköltészet. Mi tehát a fejlődő epos kriteriuma? Elsősorban a cselekvés egysége. A kirgizeknél egyelőre csak a személy egysége van meg. Az összes cselekedetek összpontosulnak egy Manas nevű hősben, de a nagy történelmi esemény háttére még egészen hiányzik. Ez a keletkezésben levő hősköltemény két irányban fejlődhetik. Az epizódok vagy önálló dalok lesznek, és keletkezik egy románcczikus, minő a spanyol Cid vagy a szerb Marko énekkör, melyből aztán sohasem lehet epos; vagy pedig az is megtörténhetik, hogy valamely énekes epikai egészet alkot belőle, mint a hogy Lönnrot alkotta a Kalevalát. De a kirgiz énekek, jelenlegi tartalmukat tekintve, mégsem vehetők igazi eposnak, mert Manas és Er Töstük története semmiben sem különbözik a melaneziai Quatl és a polineziai Mani-mythostól.

Sokkal rosszabbul állunk e tekintetben a Kalevalával, mely bár formailag tökéletes epos, de tartalmánál fogva egyszerűen mithologiai mese. Varázsénekek, lírai részletek, mesék, s a régi finn samanismus emlékei. Szóval a Kalevala az alsóbb mithologia körében mozog mint pl. északország királynője, a finnek ellen való haragjában nemesak a tüzet lopja el a lakásokból, hanem a napot és holdat is, és valamely hegyben rejti stb.

Forma és tartalom tehát egymástól függetlenül fejlődnek. Forma tekintetében az orosz és szerb énekek állanak legtávolabb az epostól; a kirgiz dalok közelebb, s legközelebb a Kalevala. Tartalomra nézve éppen a megfordított sorrendet kapjuk meg. A Kalevala még a mithologiai mese szomszédságában van, mert háttére inkább ethnologiai, mint történelmi. Az eposhoz már jóval közelebb állanak a kirgiz dalok, mert Manas történelmi személy; de még ennél is közelebb jutottak az orosz énekek, melyekben a XI—XII. század politikai viszonyok tükröződnek, sőt a Marko-énekek is, melynek középpontja a kossoroi csata a XIV. században. A főhiba abban rejlik, hogy az említett eposok tartalmilag vagy formailag a fejlődésnek bizonyos fokán megállottak, mert hiányzott a nagy történelmi esemény. A kisebb és nagyobb epizód csak kezdetnek elegendő; de keretül vagy háttérül már, szükséges egy olyan nagy történelmi esemény is, mint a Troja bukása a homeroszi és a hunok betörése a nibelungeni hősénekekben. Így az Odisseaban a trojai háború háttére a sok fáradság és bolyongás után boldogan hazatérő hős ősrégi mese-motivumának. Az így kialakuló eposban a szereplő személyek történelmieken ugyan, de jellemük inkább mithologiai.

Sokan azt tartják, hogy az epos alapanyaga a nagy természetmythos. A hőskölteményben szereplő emberek és istenek a természeti erőket jelképezik, (Usener, Willamowitz). Tehát nem, mint Wundt állítja, az egyszerű mese. Wundt ritka éleselműséggel dönti meg ezt a rendszert, még pedig direkt és indirekt módon.

Az eposban sok az úgynevezett alacsonyabb mythosból vett vonás, a varázs- és daemon-motivum, pl. Achilles nevelése, Chiron a Kentaurnál, Siegfried küzdelme a sárkánnyal stb. Ezt a jelenséget, melyet a természet-mythos-szal nem lehet összhangba hozni, akképen magyarázzák, hogy ez a magasabb mythosnak olyan visszafejlődése, mint a minő visszafejlődést Grimm a meseköltészetre vonatkozólag

kivánt megállapítani. De ez be nem bizonyítható, hamis felfogás. Az epos alapja nem a theogonia, vagy kosmogonia, hanem a mythologiai mese, melynek hősei erős emberek és varázslók. Homeros és Hesiodus, vagy az Edda természetmythosa nem készen esett le az égből, sem a forma nem keletkezett egyszerre, hanem a társasköltészet régi formáiból fejlődött. „Das im verzauberten Schloss hinter der Dornhecke schlafende Dornröschen ist, wie wir vermuten dürfen, nicht die in die Kinderstube hinübergewanderte, von der Waberlohe umgebene Brunbild, sondern jenes bescheidene Dornröschen des Märchens, ist im Munde der nordischen Skalden die die Helden der Vorzeit und ihre Taten besangen zur hehren Walküre erhoben worden“. A Nibelungenekben ezek az alkatrészek jól megkülönböztethetők. Kevésbé a görög eposban. Azonban a görög epos fejlődése, mint Usener kimutatta, az ősök cultusára vezethető vissza. A fejedelmek udvarában énekelték, a fejedelmi ősoket dicsőítették és annál nagyobb dicsőséget aratott az énekes, mennél magasabbra emelte az ősoket. Így a hős képe és vele a mythologiai háttér óriási nagyságú lett. Még egy személyes mozzanatot is tekintetbe kell venni. Az énekes rendszerint a köznép fia, vagy vándorlásaiban érintkezik a néppel, miáltal neki a mesehős sokkal közelebb eső motívum, mint a homályban levő történelmi személy. Különben a néphagyományok erős és okos embere Achillesben és Odisseusban is sértetlenül megtalálható.

De Wundt indirekt megczáfolhatja azt, hogy az epos természetmythosból fejlődött volna. Ez a föltevés három bizonyítékra támaszkodik.

1. *Az analogiai bizonyítás.* Ez a leggyengébb. Ha szerinte valamely hős sorsa hasonlít egy istenség sorsához, akkor a kettő azonos. Így Odisseus Poseidont, Achilles és Siegfried pedig a napot jelképezik, stb. De itt logikai hiba rejlik. Hisz az analogiákat azért fedezik fel, mert már eleve abból a téves föltevésből indulnak ki, hogy az epos hősei természetistenek. Különben még így is nagyon eltérők a vélemények. Némelyek pl. Odisseust Hermessel, mások pedig Apollóval azonosítják.

2. *Az etimologiai bizonyítás.* A hősök vagy történelmi személyek, vagy mythologiai alakok is csak tulajdonságaik szerint nevezték el őket. Usener tehát azt az alap gondolatot állítja fel, „hogy azok az eposi hősök, kiknek történelmi léte nem bizonyítható vagy nem valószínű, eredetileg mind istenek voltak“. Ez a tantétel azon a megczáfolt feltevésen alapszik, hogy az epos anyaga történelmi és természetmythosból áll. Sőt mivel Usener szerint egyetlen egy homerosi hős sem történelmi személy, az egész epos csak természetmythos lehetne, a trojai háború hátterére vetítve.

Ámde az előbb mondottak szerint Usener alternatívája hamis. Az epos alapja a meseköltészet, ehhez járul a nagy történelmi háttér és a történelmi személyek egybeolvadnak a mesehőssel. Az alternatíva Wundt szerint úgy hangzik: az epos hősei vagy oly történelmi személyek, a kik történelmi jellegüket tökéletesen elvesztették, vagy mesehősök. Achilles és Odisseus mint mesehősök már megvoltak, mielőtt a homerosi epos őket fölvette, csak más név alatt. Manas és Marko szintén azt bizonyítják, hogy történelmi nevük mögött valami mesés mythosi alak vonta meg magát.

3. *A cultusi bizonyítás* szerint a homerosi hősök egész Görögországban

istenek gyanánt szerepelnek, tehát természetmithologiai istenek. Ez pedig azért hamis, mert e hősök csakis az epos felmagasztalása következtében lettek a vallásos imádat tárgyai.

c) *Táncz és zene.*

Ha a táncz lélektani fejlődését meg akarjuk érteni, akkor nem szabad culturánkból kiindulni, mert nálunk a táncz az öröm kifejezése. Első motívumait csak a vad embernél találni, a hol a táncz, az ember egész életfelfogásával össze van nőve. A vad ember öröm, gyász, vadászat, háború, ima, varázslás stb. alkalmából mindig tánczol. Lélektani jellegére nézve van extatikus táncz, mely inkább egyesek tánca, és a mimikus táncz, mely inkább társas jellegű. Az extatikus táncz a felizgult lelkiállapot kifejezése. Eredete a vallás-cultusban keresendő. Ide számíthatók még a görög dyonisiusi misteriumok orgiasztikai és az ó-mexikóiak tavaszi tánczai, továbbá az ural-altáji samánok, a tánczó és üvöltő dervisek és a középkori flagellansok tánczai. Végre még bizonyos keresztyén szekták (quäckerek és metho-disták) tánczai, valamint azok a néptánczok is ide tartoznak, melyek mindinkább gyorsulnak, míg végre örvényező gyorsaságban végződnek. A csárdás pl. szintén e kategóriába számíttatik. Hogy ennek eredete a varázstáncz volt, azt bizonyítja a „korrobori“ nevű ausztráliai éjjeli ünnepi táncz, melyet lobogó tűz körül lejtenek, vezetve a kuruzsló papok varázspálczái által, míg az asszonyok a zenét szolgáltatják.

A mimikai táncz inkább az életet utánozza. Ide tartoznak a tavaszi, őszi, vetési, aratási stb. tánczok. Lélektani föltétele az, hogy a tánczos teljesen beleéli magát abba a szerepbe, melyet előad. Csak így magyarázható a maszkok fellevése, melyekről a vad ember azt hiszi, hogy egyszersmind mindazon lények erőit és tulajdonságait elsajátítja, melyeket maszkja ábrázol. A totemismus révén az állatmaszkok általánosak. Ritkábbak az égi maszkok, melyek a nap, hold, felhő stb. ábrázolására szolgálnak.

Első helyen állanak a vetési és aratási tánczok, melyek, miként Mannhardt kimutatta (*Antike Wald- und Feldkulte*, 1875), bizonyos népi ünnepélyekben és szokásokban még most is élnek. Eredetük a primitív népek vegetatiós táncaiban található meg. Ezek viszont két csoportra oszlanak, mert egy részük a vetési és aratási munkákat utánozza, míg más részük égi tüneményeket ad elő. E szerint különböznek aztán a maszkok is. A mezőkön nagy körmeneteket rendeznek s körülhordozzák a phallust, a megtermékenyülés legfőbb jelvényét. Érdekes, hogy a fönmaradt ábrák szerint, a görög és ó-mexikói phallus-körmenetek hasonlóak voltak.

E cultusoknál olyan állatok is szerepelnek, melyek eső előtt sűrűbben mutatkoznak, mint békák, kigyók stb. Sőt a kigyó már mint az eső szelleme is szerepel. Ha e képzetekhez még némi totemismus is járul, akkor jól megérthetjük azt az indiánus imát, melyet kigyótánczoltatás alkalmával mondanak el eső előidézésére: „Őseink imádkoznak velünk esőért“. Béka és kigyó volt az egyiptomi termékenyítő áradások első hirdetője. Ezért itt fejeik az isten-párokat díszítették. Magasabb culturában csak az aratást ünneplik, melynek öröm-ünnep jellege van.

A vadásztánczból utóbb az állat-pantomim alakult ki. A mimusnak itt keresendő eredete talán még abból az időből származik, a mikor — mint az indiánus

mondja — az ember az állatban idősebb testvérét látta. A harezi táncznak győzelmet adó erőt tulajdonítottak, és ezt sokszor mégsem a harezosok, hanem az otthonmaradt nők járták. Hasonló szokás dívik a tarámáráknál Mexikóban. Ha itt a család mezőn dolgozik, egy tagja otthon marad és folyton tánczol, hogy a vetés sikerét előmozdítsa. A mimikai tánc is vallásos eredetű, de bizonyos motivumváltozás folytán a társas öröm kifejezőjévé vált. Sok vad törzs egyáltalán nem ismeri a profán tánczot, viszont nálunk teljesen profán jellegű lett.

A zene nem az éneklésből, hanem a tánczból fejlődött ki. A tánczosok lép-teiből rytmikus hangok keletkeznek, melyeket a lábak dobogásával, kezek tapsaival és a fegyverek csörgésével fokozták. Ezt bizonyítja az a tény, hogy az első hangszerek csak lármaeszközök, kereplők, csörgők voltak, a melyekhez később még a különféle dobnemek is járultak. Wallasek (*Anfänge der Tonkunst*, 1903), amaz állítása, hogy a síp és a fuvola voltak az első hangszerek, mert a régi leletekben csontsípokat és nem dobokat találnak, nem helyes, mert tekintetbe kell vennünk, hogy a dobfélék mulékony anyagból valók. Aztán keletkeztek a többhangú zene-eszközök, mint ütő-, húros- és fúvóhangszerek.

A hangszerek fejlődése szintén Wundt ama tételét bizonyítja, hogy az aesthetikai ezél nem az első volt. Adva volt valamely phisiologiai inger, mely bizonyos hatásokat váltott ki és melyet fokozni iparkodtak. Ilyen inger a húros hangszerekre nézve az ivhúr. Ezt mutatják az afrikai húros hangszerek, melyek rendszerint ívalakúak. A dobok és sípok keletkezésére pedig az állatbőrök kidolgozása és kivájt növény szárak vagy csontok megfűvése adott alkalmat. Az egyes hangszerek mindinkább differenciálódnak, így fejlődött ki a zenekar (orchester), a pán sípból pedig az orgona.

Térjünk át az éneklésre is, melynek aesthetikai mozzanata szintén később keletkezett. Már a közönséges nyelv hanglejtésében a kérdés és felelet különböznek egymástól. Az éneklés a nyelv melodiájából ered. Fokozása a nyelv természetes tulajdonságának, és nem valami absolut új alkotás. Minden kezdetleges zene homophon. Ezt bizonyítják a bemutatott eszkimo-, indiánus- stb. melodiák. De mikor a hangszereket kezdték használni, túlhaladták ezt a fokot. Az úgynevezett szent számok befolyása alatt keletkezik a hanglétra. Pythagorast a hangskála megalapítójának tartják. A cosmos harmoniája a hangokban tükröződik.

A zene fejlődésén tanulmányozhatjuk a lélektani haladást. A vad ember a dob, csörgőt, sípot stb. varázserővel felruházottnak tartja. A magasabb természetmythostól áthatott képzelet a varázserőt a hangok számában leli. Az oktachord bevezetése kiszorítja a mythologiai motivumokat, és ettől fogva a vallási, később a zenei benyomás egyedül mértékadó. Itt látjuk az átmenetet a mythosról a vallásra, a mint a hogy a dal fejlődésében is átmenetet láttunk a varázsenekről az isteneknek szánt hymnusra, az elbeszélő költészetében pedig mythosról az eposra.

d) A mímelő művészet és a dráma.

A mímelő művészethez a régiek szerint az alakoskodó drámai művészet mindazon nemei tartoznak, melyek a classicus szomorú- és vigjáték körén kívül vannak. Ide számíthatók a középkori egyházi színi előadások komikus részei, farsangi alakoskodások és bábjátékok és végre a keleten dívó karagöz. Hatása még Shake-

speareben is érezhető. A mimodráma rendszerint az élet derfús utánczata és bár sok esetben népről népre „vándorolt“, Wundt mégis azon a nézeten van, hogy sok helyen függetlenül keletkezett, mert a legkezdetlegesebb műveltségű népeknél is megtaláljuk.

Ha eredetéhez visszamegyünk, látjuk hogy a mimus csak az istenek vagy démonok életének utánczása. Az első tehát a *mythologiai mimus*. Abból fejlődött a *vallásos*, végre bizonyos motívumok változása és vig jelenetek beiktatása következtében a *burlesk mimus* keletkezett. Abból fejlődött a régi komédia és a bohózat, mely nem egyéb, mint drámaivá alakult mimus. A *mythologiai vallási mimus* a dramatikai továbbfejlődés csiráját hordja magában, mert egyfelől a régi tragédia, másfelől a középkori egyházi játékok eredtek belőle. Tragédiából és komédiából pedig az új drámanemek fejlődtek.

A burlesk mimus egyik válfája a *bábjáték*. Eredete és története meglehetősen homályos. Erősen ható dramatikai anyagok, mint rablótörténeteket stb. kedvenc tárgyai. Két jellemző tulajdonsága van. 1. A szöveget szabadon alakítják át. Régi hagyományok szerint nincs szövegeknyvük, és ha mégis valakinek van, akkor annak titokbantartása a czéh legszigorúbb szabályaihoz tartozik. 2. Egy állandó vig személynek kiképzése, mint Pulcinello, Bajazzo, Harlekin, Pichelhäring, Kasperle, Paprika Jancsi stb. Szövegeknyvek és egyéb írásbeli jegyzetek hiányában történetéről nem tudunk semmit. Az kétségen kívül áll, hogy a vándorkomédiások nyomait követte. Ha a vándorkomédia-személyzet fentartására az anyagi eszközök nem voltak elegendők, akkor a személyeket bábúkkal pótolták. Így mikor a 30 éves háború után az „angol komédiások“ Németországból eltűntek, gombamódra szaporodtak a bábszínházak. Pischl (Die Heimat des Puppenspiels, 1900) azt állítja, hogy a dráma a bábjátékból fejlődött és azt avval bizonyítja, hogy az indiai színházigazgatókat „sutradhara“-nak, fonaltartónak nevezik, a mi kétségen kívül a bábjátékból származik. De ez nem helyes, mert hiszen későbbi átvitel is lehet. Éppen olyan hamis az az állítása, hogy India a bábjáték és egyszersmind a dráma hazája. Ő azon az állásponton van, hogy a dráma és a bábjáték egy helyen keletkezett, aztán „vándorolt“. Ez az állítás azonban sem történelmileg be nem bizonyítható, sem lélektanilag nem helyeselhető.

Wundt még a szomorú és vigjáték és a többi drámai műfaj keletkezését és fejlődését is tárgyalja, melynek ismertetését azonban, mivel leginkább szépirodalmi és lélektani érdekűek, itt mellőzzük.

Dr. Schweiger Lázár.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A természeti elemek kultuszának maradványai a göcseji s hetési népnél.

Őseink vallása hajdan természetkultusból állhatott. Teofilaktosz Simokatta szerint a turk népek — a melyek közé vesszük a magyarokat is — rendkívüli módon tisztelték a tüzet, a levegőt, a földet, de azért az egy Isten eszméjének hódoltak. A monotheizmus és a természetkultusz egymással ellentétben állván, néme-

lyek álláspontja szerint a magyar ősvallás egyszerűen természetisztelet volt, mely az Ég és a Menny imádásának folytatásaként tekinthető.

A természeti elemek szellemének, hogy azokat kielégítsék, áldozatot hoztak azzal, hogy etették, valamit beléjük dobva. Mert az volt a hiedelem, hogy e szellemek évenként legalább egyszer áldozatot kívánnak.

A kereszténység elterjedésével ezen elemek istenei eltűntek s a természetiszteletnek adtak helyet.

A göcseji s hetési népnél a tűz, víz, levegő és föld tiszteletének maradványaiként aránylag elég szép számú szokást találunk. Ezekből megállapítható, hogy az illető elem szelleme iránt a hajdani ősök felő tisztelettel viseltettek.

a) A tűz.

A tűz tiszteletének nyomai csaknem minden népnél megvannak. A tűztisztítás szokása sok helyen, nálunk is (Szent Ivánnapi tűzgrás) kimutatható. A tűz tisztelete főleg a szlávoknál volt nagyon elterjedve. Csehország némely részében a tüzet most is „Isten tüze“ nevezik.

Őseink, mint tudjuk, a tüzet szintén első helyen tisztelték. A mit náluk talán az is fokozott, hogy holtjaikat elégették. A szent-gálleli barát leírása szerint a magyarok az ottani kolostornál két halottat elégették. Az altáji népeknél a megszemélyesített tűz ma is isteni tiszteletben részesül. E megszemélyesítésnek s tiszteletnek nyomai a göcseji s hetési népnél is megvannak. A néphit oly lényeknek s szellemeknek tekintette itt is a tüzet, mely eszik, iszik, zsörtölődik, panaszkodik, jár-keel s ha kedve szerint nem tesznek, boszút áll.

A tűz, mikor pörsögő, pattogó, rastogó égése van, a nép hiedelme szerint dorombol, morog, „zsinatol“, tehát pöröl; továbbá zokog, ezzel akarva tudtára adni valamely kívánságát. Ezt akkor teszi, mikor éhes, szomjas, valamit kér, vagy általában valamit tudtul akar adni.

Ha a házhoz haragos ember jön, azt megtudja, — morog. A pörlekedést is megjósolja pattogása által. Ilyenkor úgy csillapítják, hogy ezen mondással: „Eriggy a szomszidba!“ beleköpködnek a tűzbe. (Pörszombat.)

Rendesen táplálják a tüzet, hogy meg ne haragudjék, el ne siessen a háztól s kárt ne tegyen.

Ha azt gondolják, hogy a tűz éhes vagy szomjas, többfélét dobnak vagy öntenek bele. Ha a tűz éhes, lisztet, maczukát, ételnemüt, sót, földet dobnak bele. A lisztet rendszeren főzés előtt, gyakran a rántásból hintik rá; az ételből meg rendszeren azt, a mi főzés közben a tűzhelyre pottyán, például lisztet, burgonyát. „Aggy neki ek kalán étet, a másvilágon maj nem éget úgy!“ szokják mondani.

Néhol azt tartják, hogy a sót nem szabad tűzbe dobni, mert akkor a tűz nem lát. „Besóztátok a szemémet, nem látok!“ panaszkodik ilyenkor a tűz. (Lendvavásárhely.)

A kenderszárogató kemenczébe egy marék kendert dobnak, hogy a tűz a kenderre ne siessen. A nagypénteken szentelt szénből, tűzrakásnál egy darabot rátesznek, mert akkor a tűz nem siet ki a házból. (Páka.)

Hetésben régente még tilolni sem mertek menni, míg a tűzre kendert nem dobtak, vagyis míg a tűz szellemének nem áldoztak.

Kenyérsütéskor el nem felejtik a tűznek kedvében járni, hogy magukra ne haragítsák, a miből a tűz eltávozása vagyis a ház felgyujtása következne.

A kemence szája előtt levő tűzre lisztet szórnak. (Radamos.) Kenyértészta szakasztásnál egy darab tésztát vagy vakarcsot kemencébe dobnak. (Söjtör.)

Göntérházán, mikor kenyérsütéskor a kemencében nagy láng „gombolog“, az asszony a kemence elé térdel és szent Flórián tiszteletére egy Miatyánkot és Üdvözetet mond el, vagy a kemence szájánál kuruglával keresztjelet húz s azt mondja: „Uram Jézus segill még!“ Továbbá a kemence szája elé két darab fát keresztbe tesznek, hogy a ház ki ne gyuladjon.

Hogy a kenyér héja színesebb, szép piros legyen, a kályha szájánál égő tűz eleibe lisztet dobnak. (Gömtérháza.)

A tűz szomjúságát úgy oltják el, hogy a tűz mellé a fazékba paraszt tesznek, azt vízzel, vagy étel habjával leöntik. Nagybőjtben különös figyelemben részesül a tűz, mert ilyenkor „bagzik“ vagyis párosul s ha nem látják el bőven étellel, itallal, elfut a háztól, kilobbanik a házfödélre s tűzveszélyt okoz. Liszttel s sóval mindennap megetetik. Minden este tele pohár vizet tesznek a parázs középebe s az másnap reggelig ott marad.

Egyik tűz a másikhöz — sziporka alakjában — át szokott járni panaszkodni, különösen karácsonykor. Egy koldus, a ki éjjeli szállást kapott, a konyhabeli tűzhelyen lefeküdve hallotta, hogy a szomszédból átjött tűz az ottlevőnek imigyen panaszkodott: „Énnekem igen rossz asszonyom van; só sē ad sē ennyi, sē innya.“ A másik ráfelelte: „Na én bion kapok éléget!“ A panaszkodó tűz harmadnapra fölégette gazdája házat. (Szentmihályfa.)

Egy másik tűz pedig szomszédjabelinek azon panaszkodott, hogy asszonya leköpködi. (Boczfölde.)

Különben a tűzbe köpőnek is ártalmára van az ilyen köpködés, mert a nyelve kisebesedik.

Flórián napján sok helyütt férfi rak tüzet a konyhában és pedig csak dél előtt 10 óra után, hogy az a házból „kü nē siessen“, vagyis azt fel ne gyujtsa. Mielőtt a férfi alágyujtana, kezeit megmossa s vizet szanaszét permetezi a konyhában, hogy a tűz „erüt nē vèhessē“, vagyis a házon ne csaphasson ki. (Resznek.)

Lendvahosszúfaluban a férfi öt Miatyánkot s öt Üdvözetet mond el szent Flórián tiszteletére s vízzel keresztet önt a tűzhelyre s csak azután gyujt alá.

Flórián napján régente Hetésben ősi módon élesztettek tüzet. Reggel — napkelte előtt — valamely élőfa vastagabb, szárazabb ágán át kötelet dobtak s azt két végénél két ember addig húzogatta, míg tüzet vetett s ebből gyujtottak az egész faluban tüzet, hogy a tűzveszély ellen e napon biztosítva legyenek. (Kámaháza.)

A lendvavidéki községek némelyikében Flórián napján nem is raknak tüzet. Hetésben Borbála s Lucza napjain is férfiak raknak tüzet.

Szent Antal napján is „rossz“ a tűz s ha nem vigyáznak rá, könnyen veszélyt okoz.

Ha a tűzbe szentelt bárkát tesznek, a villám nem üt a házba. Jégeséskor három jégzemet dobnak a tűzbe, hogy a jégeső megszűnjék. (Tófej.) Szélvész ellen lisztet dobnak a tűzbe, hogy álljon meg.

Ha varacskos békát tűzbe dobnak, megtudják, kinek a képében jár rontani, mert az illető asszony testének valamely részén sebes lesz. (Böde.)

József napján a marhatrágyából rakott tűz füstjébe hajtják az állatokat, hogy az úgynevezett bogározási időben ne fussanak el.

Ha a gyermekágyas asszony a házat megkerüli, nem kell a ház elégésétől tartani. (Gutosföldre.) Ha a faluban tűz üt ki, saját házuk megvédelmezésére s a tűz terjedésének megakadályozására szitát forgatnak, oldalánál fogva kifelé, föl s le. (Radamos.) Azzal a szitával, mely karácsony böjttjén az asztalon volt, körül-futják a házat. (Lendvavásárhely.) Kenyeret tartanak kezükben. (Radamos.)

A karácsonykor meghagyott rozskenyeret a kapufélfára vagy karóra teszik, továbbá a tűz közepébe dobják, mely esetben a tűz tovább nem terjed vagy azon háztól, hol a kenyeret kitétték, más irányt vesz a szél vagy kedvező irányban fúj, a merre kárt nem tesz. (Teskánd.)

Tűz ellen tiszta fekete tehenétől (még a tögyének is feketének kell lenni) fejt tejet öntenek a tűzre. (Lendvavásárhely.)

A villám által felgyújtott házra rögtön egy fazék aludtetejét öntenek s ettől — hiedelmük szerint — a tűz elalszik. Az ilyen házat vízzel hiában is öntöznék. A villám által keletkezett tűz csak azt a házat emészti el, mely az ütéstől meggyulladt.

b) A víz.

A magyarral rokon népeknél, mint a finneknél, törököknél, mongoloknál stb. ma is imádják a vizet. Vizisteneik is vannak. Mint ilyeneknek áldoznak. A régi németek különösen a folyó- és forrásvizeket tisztelték.

A vízkultusznak a magyarságnál is számos maradványát találjuk. Csaknem általános szokás az, hogy vízmerítéskor néhány csöppet a kútba loecsantanak vissza, ezzel a kútban levő víz szellemének áldozatot hozva.

A göcseji s hetési nép bízik a víz erejében, mely a veszélytől, ártalomtól megóvjá őt, ha megfelelő alakban ajándékot, áldozatot hoz neki.

A víznek különösen akkor van gyógyító ereje, ha azt napkelte előtt meritik. Ez a hiedelem csaknem általános.

A mely gyermek első fürdővizébe disznótrágyát vetnek s az apa csizma-kepezáját is beledobják, a szem nem árthat meg neki. (Kustánszeg.)

A három nagypénteket keresztül szopó gyermeknek a szeme különösen ártalmas; megigézi vele az embert, állatot. Hogy tekintetét ártalmatlanná tegyék, három nagypénteken kútba nézetnek vele. A kút vize elveszi szeme ártalmasságát. (Szilvágy) Ha kútra mennek, a felhúzott vízből valamit visszaöntenek a kútba, hogy „szaporaságát“ (bő vizét) el ne vegyék. (Lendvahosszúfalu.)

Mielőtt valakinek a korszából vizet adnak, abból kiloccsantanak; ezzel először az ördögnek adnak. (Böde.) A mely gyermek nagyon lassan tanul beszélni, kenyérmosó vízből adnak neki inni. (Böde, Hetés.)

Midőn a folyóvizeken járó réven mennek keresztül, darab kenyeret dobnak s vízbe, hogy el ne merüljenek. Eseteket mondanak el, hogy a sülyedező rév ily áldozathozatal után emelkedett. (Lendvahosszúfalu.) Ha vízen való átkeléskor hirtelen zivatar keletkezik, némelyek odakiáltják a réven levőknek: „A ki bűnösnek érzi magát, dobgyon a vízbe valamit, hogy valamennyijen e né merüllünk!“ (Lenti.)

A vizen utazó bűnösök akármilyen drága értékű ruhát (keszkenőt, zsebkendőt) beledobnak a háborgó vízbe, hogy baj ne érje őket. Ezt azonban — természetesen — titokban teszik.

A rossz, erkölestelen életű nő, ha búcsúra megy, a víznek valami ajándékot visz. (Lendvahosszúfalu.) Tehát a víznek tisztító ereje van a bűnösöknél; persze, megfelelő áldozathozatal mellett.

A mely kocsis mélyen alvó, a ló szájából kieresztett vízzel kell megmosakodnia és — éberebb lesz. (Resznek.) A sömört azzal a vízzel kenik meg, a mit a ló ivás után szájából kiereszt vagy ablakon képződött „üvegharmattal“. (Nagy-lengyel.) A ki a ló szájából kieresztett vizet felfogja: vagy ébren alszik, avagy egyáltalán nem tud aludni. (Kustánszeg.)

A ki május elsejének reggelén legelőször megy a kúthoz, ott vizet iszik s ugyanakkor marháit is megitatja, ugyanabban az évben barmaival együtt egészséges lesz. (Zalatárnok.)

Pünkösöd napján napkelte előtt a leányok búzavirág harmatjában mosdanak, hogy szépek, friss szemüek legyenek s szeplőjük elmúljen. Még a gyermekeket is kiviszik s megmossák, hogy arczuk tiszta, folttól ment legyen.

A kis csecsemő első fürdetésekor a betegágyas asszonyt a teknőben levő vízzel háromszor lehúzzák, hogy arczfoltjai eltűnjenek s fölkelés után meg ne szólhassák, mert az esetben újra beteg lesz. (Kissziget.) Itatnak is vele e vízből, hogy bő teje legyen. (Lendvavásárhely.)

A csecsemőt a fürdetéskor a teknőben háromszor körülöcsölik s ugyanannyiszor növendék- vagy mutatóujjal a szájába csöppentenek, hogy belső része jól kitisztuljon. Ezt egy-két héten át gyakorolják. A fürdővizet néhol napnyugta előtt öntik ki, hogy a gyermek álma el ne menjen (Zalabaksa), de legtöbb helyen napnyugta után. A fürdővizet leánycsecsemőnél a pázsitra, fiúcsecsemőnél pedig a jászol alá öntik. Ez utóbbinál azért öntik a jászol alá, hogy a gyermek jó „marhalátú“ legyen. Néhol istenátkozta túskefára öntik, hogy a gyermek ne köpedjen (hámoljon) mérgesen. (Sárhida.)

Az első mosdóvizet a csávás sajtárba is szokják önteni s így a disznóval megetetni, hogy a gyermeknek baja ne legyen. (Radamos.)

Kisasszonynap előtt való éjjel az elvetendő búzát ponyvára téve, a szabad ég alá helyezik, hogy a harmat „A zuristen szentölisé“ fogja meg. Ez esetben a gabona a hombárban nem romlik meg s nem lesz üszökös.

Karácsony napján, kora hajnalban a marhákat megitatják, hogy a víz „zsirosát“, „virágosát“ leigyák. A nép ugyanis azt tartja, hogy a víz a kútban ilyenkor virágozik s ha azt a marhák leihatják, a következő évben kövérek, egészségesekek lesznek.

Karácsony reggelén vízzel telt sajtárt tesznek a trágyadombra s abba almát s ezüstpénzt tesznek. E sajtárból mosdanak s itatják aznap állataikat.

Ha a leány karácsonykor a vízzel telt tányérba három piros almát tesz s mise után azokról megmosdik, egy almával meg az arczát megdörzsöli, arca egész éven át piros lesz. (Várbhely.)

A mosdóvizet este nem szabad kiönteni, mert az embert a rosszak megkísértik. (Nemeshetés.) A ki a mosdóvizet kiönti, annak lábai elgyengülnek.

Az igézés, forráság s szembajnál stb. a víz használ. Az igézésben szenvedőt vízzel mossák meg. A főként keresetlen vízzel mossák meg, hogy elszáradjon. A szeplőnél az úgynevezett „tüskefüjjon“ található vízzel az arcot lemossák. Tűzön levő fából kiforrott vízzel kenik be. (Bonczodföldre.) Olyan templomba megy a szeplős egyén, a melyben még nem volt s ott szentelt vízzel mossa meg arcát s a baj — hiedelmük szerint — elmúlik.

A vízbe fulladt embernek a lelke a vízben marad. A víz — mint láttuk — a tüzet is kiengeszteli, ha tüzrakás előtt a tűzhelyre keresztalakban ráöntenek. (Lendvahosszúfalú.)

c) A szél.

A szél kultusza a levegőég tiszteletének a maradványa. A magyar népmesék a szelányát, a szélfiút, szélkirályt előszeretettel szerepeltetik. Göcsejben s Hetésben a szelányáról, szélemberről, szelasszonyról, szélkomáról találtam adatokat. Ezek szerint a szelet itt is megszemélyesítik. Áldozatot azonban a szélnek nem hoznak.

A szélemberek nagyon erős, kit szidni nem szabad, mert boszút áll megbántóján.

A szél keletkezésére nézve különbözők a feltevések, hiedelmek. A szél, némelyek szerint a pokolból ered. (Barlahida.) Mások szerint a föld egy lyukából a szelokádó hegyből; nagy gödörből (Babosdöbréte); az égen levő lyukból. (Zalatárnok.)

Szokják mondani: „A fenyé egyé meg azt a likat, a hunnajt a za sziel fuj! Ha oda méhetnik, de bedugnám a helit!“ (Pusztamagyarod.) Vagy: „Menny oda, dugd be aszt a rongyos duómányodat, (vagy kalapodat) hom má ne fújjon!“ (Resznek.)

A hol a szél a földből ered, ott olyan erős, hogy a szekereket is föl tudná borogatni. (Rózsásszeg.)

Nagyon elterjedtek a következő vélekedések is: A szelet a szélemberek fújja ki, a ki csak a jobbik szemével lát. Ez hozza a záporosót is. (Gellénháza.) A szélemberek tömlőjéből ereszti ki a szelet. (Resznek.) Dudálásából már zivatar támad. Mások szerint olyan széles lyuk van mellette, mint egy hordó. A szélemberek nagyon erős; nincs erő, mely az ő fuvását meggátolhatná. (Bonczodföldre.) Vénasszonyok, szelasszonyok lehelik ki a szelet. (Szilvágy.)

A szél lyukát vak ember kezeli. A lyuk dugóját kedve szerint húzza ki vagy tolja be. Azért mondják szélfuváskor: „A vak embér má mégin kihúzta dugaszát.“ (Milej.) Akkor is szél támad, ha valami vén boszorkány meghal. A szél — sokak szerint — a tenger megháborodásából származik. (Böde.)

A szél anyja a szelánya, a ki nagy bérceken, völgyeken túl, messze köfal között vagy rengeteg erdőben tartózkodik. Egy odahurczolt leány van mellette, a ki folyton fon. Fonala sűrűen szakadozik, de csak újra rákezd. (Szentmihályfa.) A mese szerint némelyek búbanatukban a szelányához mentek.

Valakinek komája volt a szél. Elment az illető kaszálni: a fűvet boglyába is rakta. Szélkoma mulatozni akarván, mind elhordta. A gazda ezen nagyon boszankodott, mire a szél rászólt: „Ejnye komám, még azt is sajnálja, hogy én ék kis mulacsáságot csapok!“ (Zalabaksa.)

A szelet különösen szénarakáskor szokják szidni, mert ilyenkor legtöbb kárt tesz. A szidást pedig a szél megboszulja. Azt, a ki megszidja, a mennyország útjáról annak idején le fogja fújni; ott olyan éles a fuvása, mint a borotva.

Egy ember szélfuváskor nagyon káromkodott, mire valaki csupa vérben hozzámert s megszólította: „Miét káromkodu? te aszt hiszed, hogy én jókedvembe fujok? Nekem aszt parancsullák! Maj mikor haláloed verejteké fol rólad, nem kapsz fuvallatot!“ (Pusztamagyarod.)

Egy ember nagy szélfuvás alkalmával erősen káromkodott. A szél annál erősebben fújt. Erre az ember megharagudott s villáját az Istenre égfelé emelte, hogy leböki. De rögtön kövé vált, égfelé meredten.

A forgószélet boszorkányszélnak is mondják, mert ezt a boszorkányok csinálják. Forgószélkor a boszorkányok pörgetnek. Ha ilyen szél közeledik, abba nagy kést vagy szentelt olvasót kell dobni s azt mondani: „A szén töris torgyön meg!“ Ilyenkor a boszorkányt meg is látják. Kendőt csavarnak kezükre, hogy a szél megálljon.

Egy beteges legény a pajtában üldögél s e közben a boszorkányszél megcsapta. Utána olyan betegséget kapott, hogy két évig szenvedett bele.

d) A föld.

A földnek csaknem minden népnél gyógyító, tisztító erőt tulajdonítottak. A föld a németeknél és szlávoknál szent volt, melynek erőt, hatalmat tulajdonítottak. Öseink is énekekkel dicsérték és tisztelték, a mint Theophylaktasz görög író írja. A magyar népnél ezen tiszteletnek apró töredékeit még megtaláljuk.

Göcsejben és Hetésben nagypénteken reggel a hordóról levett s földre helyezett nyírfaabroncs által befogott térségre hangyatöltést szórnak (hangyákkal együtt); arra eleséget tesznek a disznóknak, hogy szaporák legyenek s a disznók járványos betegségét elhárítsák. Az ily hangyatöltést más határból kell hozni, új, beköttött, besározott fazékban, nagyesütörtökön este. Vivése közben vissza nem szabad nézni. (Kámaháza.)

Göcsejben a marháknak első tavaszi kihajtásakor, (mely rendszeren József napján megy végbe ünnepiességgel) a legelőre szolgáló úton mintegy három méter széles, szűk árokba lánczot, túskeágot, mogyorófpálczát fektet a csordás, két végükbe egy-egy tojást helyez s az árok végeibe a tojások mellé két szál karvastagságú nyírfaágot szúr le, melyeknek sudarait fölül összefonja. Az így szárazmazott nyírfaakapú alatt hajtják keresztül a legelőre járandó szarvasmarhákat.

Salomváron a csordás a legelőre vezető úton ostorát keresztül fektetve, a földbe ássa s a végeiben gyertyát éget, ezen hajtva át a marhákat.

Hetésben az aprószenteki korbácsolók guggoló helyzetben a földet csapkodják, a következő mondással: „Aggyon Isten pénzt, bort, buzát, léleküdvösséget, a gazdának 100 forintot, a gazdaasszonynak ép putton pótúrát!“

A főkénél a ló patkójára ragadt földdel kenik be a sebet, hogy elmúlják.

A szülés leginkább a földön történik. Az újszülött burkát a telek földjébe ássák, hogy a gyermek borivó ne legyen. (Lentikápolna.)

A keresztelőről hazavitt gyermeket a földre teszik. Hetésben a szobasarokban levő sóprű helyére teszik a kis csecsemőt, hogy okos legyen s ne legyen csúnya beszédű. Göcsejben az ágy vagy asztal alá helyezik a földre, hol háromszor meg is hömpölygetik, hogy ne legyen síró.

A haldokló beteg a földre kívánczik, hogy könnyebben halhasson meg. Ilyenkor az asztal helyére vagy szoba közepére vetnek ágyat. Azt tartják, hogy a ki földön született, az nem tud ágyban meghalni.

Ennyi adatot tudtam Göcsej s Hetés vidékén a természeti elemek hajdani kultuszára vonatkozó szokásokból összegyűjteni. Ez irányban más, magyarságlakta vidékről még nagyon kevés van összegyűjtve, pedig a fontosabb szokásoknak talán egyik része sem pusztul oly rohamosan, mint ezek.

Gönczi Ferencz.

„Tudósasszonyok.“

E sorok megírására dr. báró Nyáry Albertnek „A halottlátó“ című közleménye (Ethnographia, 1908. évf. 2. füzet) indított. A mi vidékünk nagyon meg volt és van áldva ilyen „tudósasszonyokkal“. Régebben a dormándi, a közelmúltban az egerszalóki, most a novaji és szemerei halottlátók beszélnek a lelkekről a falu egyszerű népének s a városok műveltebb lakóinak egyaránt. Sok mindent hallottam róluk s érdeklődés híján sokat el is feledtem.

Az alábbiakban a novaji, a szemerei s az egerszalóki „tudósasszonyokról“ írok néhány újabb adatot, legnagyobb részben Polgáry József, novaji tanító, jóbarátom közlése nyomán, ki egyúttal szemerei születésű is; de a magamgyűjtötte adatokat is fölhasználom, a mennyire hitelt érdemlők szájából hallottam és a melyeket ilyeneknek gondolok.

A novaji „tudósasszonyokkal“ kezdem, mint a ki országszerte ismert. A nép *Tudós Katinak* hívja, valódi neve Nagy Kati. Férjét Hegyi Józsefnek nevezik. 55—60 éves lehet, gyenge, vézna asszonyka, idegbetegnek látszik. Sikerült megtudnom „tudományának“ történetét is. Ez a következő: Mint 15—16 éves leány szolgált a szomszédos Mezőkövesden a „Lopd teli“ koresmában. Abban az időben agyonverték ott egy embert. A gyilkos megszökött s helyette ártatlan embert fogtak el. Katinak megjelent álmában a meggyilkolt s elárulta neki a gyilkos nevét és hollétét. Kérte egyúttal, hogy mindezt mondja el a törvényen. Elbeszélése alapján az igazi gyilkost el is fogták. Kati azonban az eset után nagy beteg lett. Napokig félholtan feküdt s az orvosok se tudták öntudatra kelteni. Egyszer aztán magától jobban lett. Azt mondják, hogy Kati ekkor álmában gyönyörű kertekben járt, sőt még talán a mennyországban is volt és Máriával beszélgetett. Ezóta beszél a megholtakról. Egy másik beszéd szerint valamelyik vasárnap sietve készült a templomba. A tükröt hirtelenében nem találta meg s egy szentkép üvegében kötötte meg a kendőjét (ismét mások szerint a szentkép üvegében fészülködött). A szentképben azonban a maga arca helyett halálfejet látott. Ettől fogva lett halottlátó. Ezt azonban a dormádi asszonyról beszélnek s valaki helytelenül mesélhette a novaji tudósasszonyról s így terjedhetett el. A fönnebbi a hitelesebb. Betegsége, a melylyel tudománya kezdődött, életében többször megismétlődött s mindig jobban lett orvosi segítség nélkül.

Az az állítás, hogy jövendőmondással is foglalkozik, nem igaz; ehhez nem ért, maga is bevallja.

Nyáron szinte özönlenek hozzá az egész vidékről, sőt messzebb lévő helyekről is. Urak, mesteremberek, parasztok vegyest. A látogatóktól megkérdezi, hogy kiről akar tudakozódni. Leül és beszél, szemét földre szögezve tartja. Állítása szerint látja a holtakat, bár a régebbi halottat homályosan, a nagyon régen elhunytat pedig már nem is látja. A mint beszédjéből kivehetni, mihelyt a látogatók hozzá belépnek, azonnal megjelennek halottjaik, a kikről tudakozódni akarnak. Elmondja aztán: milyen ruhában van eltemetve, mi van a kezében vagy kezén, vagy mellette, boldog, boldogtalan-e, mit kíván: misét, gyertyát (ez utóbbira a búcsújárásoknál van szüksége a halottnak, mert enélkül nem járhat búcsút) stb. Az ottjártak igazat adnak neki és csodálkozva emlegetik, hogyan tud messzeföldön elhaltakról is oly igazán beszélni? Hangsúlyoznom kell, hogy fizetést nem kíván és nem kér s a mit az emberek jószántukból tesznek asztalára, azon ő misét mondat vagy gyertyát éget azokért a lelkekért, kiket nem kérdez senki. De azért nemcsak pénzt, hanem pl. vásznat, kendőt, lisztet és az Isten tudja, hogy még mit nem visznek a kíváncsi idegenek. Mások szerint pénzt nem fogad el, mert „a szellemek elvernék“. A látogatóknak *csak* hétköznap beszél a holtakról, ünnepnap nem mond senkinek semmit.

Egy pár érdekes esetet is ideírok.

Tavaly, említett barátomnak vendégei érkeztek, a kik Tudós Katihoz is számítottak elmenni. Természetesen először a barátomat keresték föl és csak mikor már jól kipihenték magukat, indultak Katihoz. Megjárták. Nem mondott nekik semmit. Avval utasította el őket, hogy most nem beszélhet, mert a megholtakat nem látja mellettük. Hozzá kellett volna első sorban menniök, nem a tanító úrhoz, mert a lelkek hazatértek, a miért ők előbb barátomhoz mentek. A lelkek ugyanis „nem kóborolhatnak velük a faluban“. Ha máskor halottaikról tudakozódni akarnak, akkor azzal a szándékkal induljanak hazulról, hogy hozzá mennek először. Elindulásukkor Isten nevében hívják magukkal meghalt hozzátartozóikat. Ha aztán nála végeztek, elmehetnek a faluban lakó ismerőseikhez is. A mint mondja, már előre tudomása van róla, hogy valahonnan kérdezősködők készülnek hozzá, sőt még azt is megmondja az illetőknek, hogy mióta készülnek. Előre tudja, ki megy hozzá komoly szándékkal, s azt is, hogy ha a látogatók az úton róla beszélnek s ha valaki a legkisebb kétséggel is volna szava iránt, annak nem mond semmit. „Nem beszélhetek, köd van előttem“, vagy „nem jelent meg a halott“ — evvel utasítja el az ilyeneket. Érdekes erre a következő eset: Barátomhoz tavaly két jogász ismerőse ment két színésznővel. A kíváncsiság s a jó tréfának ígérkező rászédés vágya vitte őket tulajdonképen Novajra a „tudósaszonyhoz“. El is mentek hozzá. Pórujártak. Kati be se bocsátotta őket házába s udvaráról is seprűvel kergette ki az elegáns és tréfát kereső vendégeket.

Ha kérdezik tőle, fél-e a szellemektől, azt feleli, hogy mindig van egy üveg szentelt vize s ha zavarognak a lelkek, meghinti őket. Néha azonban a gonoszak tüzesen jönnek elő, csattognak, mindent levernek a falról, a szenteltvizes üveget földhöz vágják s ekkor — ő is nagyon fél.

Szemere borsodmegyei községben is van egy ilyen halottlátó asszony. Nincs.

olyan hirtelen, mint a „novaji asszony“-nak, de azért ezt is sokan látogatják. Elmondom életének és „tudományának“ történetét, úgy a mint hallottam. Összefonódott ez már a nép képzeletének aranyzállaival s így nem tudjuk, mi benne a való és mi a költészet. Halljuk tehát! A híres dormándi halottlátó asszony halálos ágyán kijelentette, hogy „tudományát“ majd egy szemerei asszony öröklí. Azt a szerencsétlen asszonyt, a ki ezt a szomorú örökséget kapta, Kós Borecsának hívták. Még most is él. A dormándi „tudósasszony“ halála után csakugyan megnyíltak szemei — a halottak látására s ettől fogva beszél ő, nekünk, közönséges halandóknak látatlan lelkekről.

A mese vagy történet, vagy mindakettő, — kitudná eldönteni? — csak most kezdődik.

Karácsony előtt való héten a falu szegényebbjei az ottani uraság kertjéből száraz gallyakat hordottak, hogy *gubát* süthessenek nála. Kós Borecsa is hordott gallyakat, mert szegény volt ő is. Útközben többször ledobta magáról a gallyesomót, letérdelt és imádkozott. Az emberek azt hitték, hogy megháborodott szegény. Egy öregasszony meg is kérdezte tőle: „Tán megháborodtál, Borecsa?“ „Jobb lenne, ha kend is letérdelné és imádkoznék!“ — felelt a szegény asszony.

Sokszor megkérte a plébános urat, engedje meg neki, hogy a templom ajtajától az oltárig térden csúszva felmehessen. Természetes, hogy nem engedte meg; meghibbantnak gondolta szegényt ő is és sajnálkozott rajta.

Elérkezett karácsony éjszakája. Borecsa is készült az éjfél misére. Még nem harangoztak, leült tehát a nagyszalhoz, elővette a „Nagy Aranykorona“ imádságos könyvét és csöndesen imádkozott... Elsőt harangoztak. Elindult Borecsa, de az ajtón sehogyse tudott kimenni. Visszafordult s újra leült imádkozni. Egyszer csak elaludt a mécses, bár tele volt olajjal. Rászólt a kemenczepadkán ülő gyerekeire s kérdezte, ki oltotta ki a mécsesét? Azok azt mondták, hogy lenn se voltak a padkáról s így nem is olthatták el azt. Erre hirtelen újból világosság támad a házban, a mécses újra ég, noha senki se gyújtotta meg. Borecsa megint látott imádkozni. Nemsokára megjelent előtte az uraság meghalt kertgazdája. Arra kérte Borecsát, hogy mondja meg a feleségének: ne csak mindig készüljön adni, hanem „ettesse is már a szegényeket“. Az asszony ugyanis megfogadta, hogy az ura üdvére czipókat oszt ki a szegények közt. Alig tünt el a kertgazda szelleme, megjelent a falu meghalt bábájának lelke. Ez is kérte valamire. A kertgazda is, a bába is az ajtón mentek be hozzá. Kevés idő múlva az uraságnak elhalt istentelen, káromkodó kovácsa jelent meg, de ez nem az ajtón, hanem a ház picziny ablakán bújt be s tüzes teste a keresztjét (az ablak keresztfáját) megégette. Másnap mindenki csudájára járt az ablaknak. Ettől a jelenéstől az asszony annyira megijedt, hogy eszméletét veszítette s egy hétnél is tovább feküdt félholtan. A plébános úr megszentelte a házat is, Borecsát is, de nem használt. Mikor magához tért, zsémbelt a körülötte lévőkre, hogy minek ébresztették föl. Nagyon szép helyen járkált, a hol koszorúval ékesített angyalokat és nagyon boldog embereket látott (rokon vonása a „novaji asszony“ történetében is megvan). Szeretett volna még ott maradni. Csakhamar visszanyerte egészségét és azóta mindig beszél a halottakról s nem fél tőlük. Sőt — állítása szerint — ha a lelkek a padján zörögnek, fölmegey s összeszidja őket, hogy ne rémítsék el a gyerekeit.

Ez is tudja, mint a novaji asszony, hogy kik és honnan mennek hozzá, hogy halottaikról kérdezősködjének.

Ez a szemerei halottlátó asszony meséje, vagy története(?)

Végül megemlítem, hogy egri diákkoromban Egerszalókon is volt egy ilyen „tudósasszony“. Barlangszerű lakásban lakott s már akkor is 70 éves volt. Azóta bizonyára megtért azok sorába, a kikről életében az élőknek beszélt rejtélyes, csodálatos látomásokat. Keveset beszéltek róla.

Ennyi adatot tudtam összegyűjteni vidékünk eme nevezetes alakjairól. Érde-
mes volna evvel az ügygyel behatóbban foglalkozni nemcsak az etnográfusnak,
hanem a pszichológusnak és pszichiáternek egyaránt s adatokat kellene gyűjteni
az egész ország valamennyi „tudósasszonyáról“.

(Tiszabábolna. Borsod m.)

Fekete József.

A csángó nép gyászának humora.

A halotti gyásznak is meg van a maga vidám oldala. Értem azt az esetet, mikor a falusi ember temeti valakijét. Tanult ember hallgatva kíséri ki halottját s ha sír is, nem szóval teszi, mert úgyis érzi, hogy azt a fájdalmat, mely akkor egész valóját betölti, szóval nem lehet kifejezni. És nálunk jól van ez így, nem akad meg senki ezen. De egészen más a falusiaknál, főképp az én csángó atyám-fiamnál.

Itt a gyászt tudni kell szóval érzékeltetni, még pedig éneklő hanghordozással. Igaz, hogy keserves éneklés! De nem lehet elkerülni. A sárga földig lehúzzák az embert, ha nem sirat nótával. A fiatalabb nemzedék ugyan nem ad olyan sokat reája, mint régente, de az öregebbek még mindig nyakaskodnak az új felfogással szemben.

— Meg kell adni a tisztességet! Megérdemel annyit az a halott!

Aztán miből tudná meg a gyászoló közönség, hogy a megboldogultnak mi-
féle érdemei voltak?! Meg hogy istenfélő volt-e? szeretett-e dolgozni? hogy bánt
a háznépével? mennyi volt a vagyona? — Ezeket bizony csak a siratozásból
tudja meg a világ.

A rosszabbik oldalát nem világítják meg, nincsen szükség arra; elég ha a jó Isten tudja és ha az emberek magukban gondolják. Aztán nem is szép az, ha valakit ott a koporsóban pirongatnak meg valami ballépésért.

De nagyon szerettem és szeretem még most is ezeket a siratozásokat végig hallgatni! De csak akkor, ha a siratózó asszony már a negyven éven túl jár. Az ilyent aztán meg lehet hallgatni. Úgy jár a nyelve, mint a pereszlen s úgy ömlik a szó a szájából, mint a patak. A gyászoló hívek — csodálattól eltelve — hallgatják s ha olyat mond, a mi a hallgatólagos elismerésnél is többet kíván, akkor valamelyik rámondja: — Ez aztán tud siratozni! — Nem mondja hangosan, de a siratózó mégis meghallja. Jól esik az elismerés szomorodott szívének s még inkább cifrázza a szavakat. Pedig sokszor micsodákat lehet hallani!

Kétértelmű szók és mondatok használása, a mit a siratózó nem szokott észrevenni, csekélyke dolgoknak felemlítése, a mik a gyász keretébe sehogysem

illenek, meg maga a helyzet rögtönöz olyan jeleneteket, a mik a legnagyobb derűtségre ingerlik az embert.

Elmondok néhány ilyen józú történetet.

Tatranban egy öreg leány halt meg. Tudja Isten, mi okból, nem kellett senkinek, az anyja nyakán maradt. Mikor temették, öreganyja így siratta:

— A zisten nyugtasson még, hogy sohase kej ki a földnek gyomrából!... Honám, Honám! Méen *félhagyott* léán vótál!... A zezüst ő (öv) a ládábo, a bornyus tehen a pajtábo, még se köllöttél sünkinek. Óan kaszálója van, hogy a kut a közepibe! A hügyen és óan pityókák löttek, mind a *zösszekujkom!* — és e szavaknál a két kezét ökölbe szoritotta s úgy mutatta meg a körüllevőknek, hogy mekkorák lehettek azok a krumplik. Egy pillanat alatt minden szem megnedvesedett s nekem akaratlan mosolyogni kellett.

Nagyanyámnak is meg volt az az érdekes szokása, hogy valahányszor meglátogattam, úgy térült-fordult a beszéd, hogy meghalt gyermekeiről is szó esett. Előbb feldicsérte jószágukat, aztán hozzá fogott a siratozáshoz. — Óan angyalkáim vannak, mind a virág! Ugyyónek előmbe sa zuramval egygyütt visznek a zigaz úton... és sirt, sirt utána, mint a kicsi gyermek.

Ez az eset meg Zajzonban történt.

A megboldogult életében zsuppozással foglalkozott. Valami ütés vagy esés folytán sántított az egyik lábára. Zsuppozta a csürét, e közben érte a szerencsétlenség. Éppen az utolsó likhoz vitte fel a létrán a zsuppot, a mikor megcsúszott a lába s olyan szerencsétlenül talált leesni, hogy rögtön szörnyet halt. Az utolsó lik tehát dugatlan maradt. Gyászos esetét így siratozta el a felesége:

— Jaj, halláé, halláé! Harangoznak, halláé! Jő a kántor uram, lassoé!? Hogy illött, mikor billégött! Méen jól bédugta a likat, mikor esépögött! Édös uram, lelkem uram! Mindén likat bédugott, csak ügygyet hagyott dugatlan!... — Belevág ekkor a kántor kemény, basszus hangja: Gondunk lesz majd nekünk rája!...

Ez pedig protestáns temetési ének.

* * *

Csángó atyámfia! Ha neked is lesz egy olyan halottad, a ki életében megtalálna rólad feledkezni, szemére ne hányd feledékenységed a rokonság körében, mert bizony mondom, könnyen pórul járhatsz.

Krizbán történt, hogy a megboldogult asszony elfelejtett testálni egyik rokonának s így a rokon az örökségből semmit sem kapott. De az is igaz, hogy a rokonnak nem volt ehhez jussa. Tudta ő ezt jól, de mégsem akarta ennyibe hagyni a dolgot. Gondolta magában, ha másutt nem, hát a néhai koporsója mellett panasolja el bánatát. Megjelent az örökösök sorában ő is. Várt, várta csöndesen, hogy mikor kezdik el a siratozást; de bizony egy sem próbálkozott meg vele. Fölpattan erre a padról nagy mérgesen, odamegy a koporsóhoz, ráteszi a kezét, míg a fejét erre hajtja le s elkezd nagy keservesen: — Édös nénim, lelkem nénim! Nekem sémmit se' hagyott, mégés még siratom s a kiknek mindent hagyott, még egy könyvet se ejtenek a koporsójára!...

Felszisszenek erre az örökösök, mintha mindeniknek a tyukszemére léptek volna s úgy a siratozóba bojtorkodtak, mint a sárga darázs. Lekapták a tíz kör-

méről, behúzták a koporsó alá s ott aztán: „üssed!“ Püfölik kegyetlenül s egyszerűs mind kérdőre is vonják: — Hát téged ki hijt ide?! — Mivel a kérdezett nem felelt semmit, csak hol az egyikbe, hol a másikba tapasztkodott, ők adtak feleletet.

— Me juss, no!... Me!... s tépték, borzolták az asszonyt, míg egy férfi szét nem választotta egymástól. Hanem kerekedett is olyan kaczagás, hogy még a temetés után is alig akart véget érni.

Mindezek után még csak annyit akarok mondani, hogyha valaki talán érdeklődnék népünk ilyenfajta sajátságai iránt, az ne sajnáljon egy kis fáradságot, vagy inkább leereszkedést, mert erősen hiszem, megjutalmazottnak fogja érezni magát.

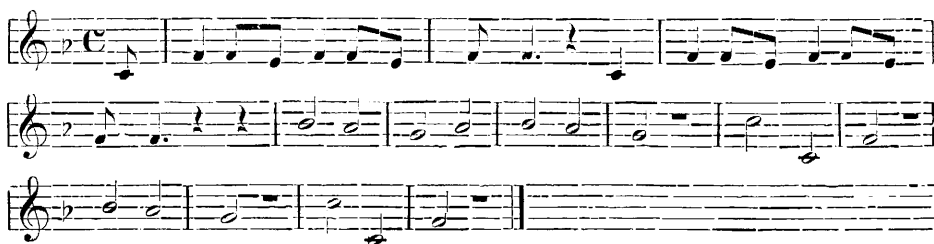
Pál András.

NÉPKÖLTÉS ZET ÉS NÉPZENE.

Régi székely nóták és tánczok.

(Befejező közlemény.)

XIII. Párnástáncz-nóta.

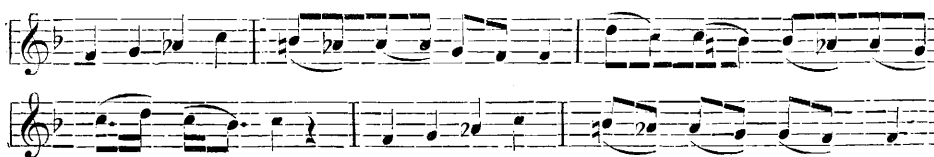

XIV. Csürendgelő. (Verbunknóta, magyar nóta.)

Élénken

Listesso tempo

D. C. al fine.

Magyar nótának, verbunknótának vagy *csürdengelőnek* az én időmben, úgy 1865—75 körül, nem ugyan a városi, de az udvarhelyvidéki székely azt a nótát nevezte, a melyet közönségesen ma, bár ez gyorsabb tempójú, általánosan sebes csárdásnak, néha féktelenebb tempójáért csürdengelőnek is neveznek sok helyütt az országban. Abban az időben ezt a nevet csárdás, ritkán lehetett hallani a székely földön és ma sem mondják, hanem így hangoztatják: csürdengelő, verbunkos nóta.

A csürdengelő elnevezés onnan származik székely eredet szerint, hogy hajdan a székely ember, mikor házat, pajtát rakott össze fából vagy csúrt épített, istállót, (gabonacséplő helyet, a mennyiben a székely *csürnek* azt az épületrészt nevezi, a melyet a magyarországi ember szérűnek mond és szérűnek használ), hát a mikor házat, csúrt épített a székely, annak pádimentumát, földjét, padlóját, nem deszkával padolta ő ki, hanem száraz, göröngyös agyaggal hordta meg és töltötte ki. A göröngyök ledöngetése, esetleg a ház falának sárnyaggal való tapasztása, mintegy építési ünneptartás végett aztán, fogta magát, közös falúsegítséget, kalákát hívott, két muzsikus cigányt fogadott, tánczba hívta még a falu fia'alságát, a kik aztán letiporták, letapasztották, simára tánczolták a göröngyös csürpadlót. Innét a csürdengelő név.

Ebben az említett időben az udvarhelyszéki székelyek között, úgy hallom és tudom, jelenleg is, a következő tánczfajok voltak szokásban és tánczdivatban: 1. cigány nóta (lassú csárdás); 2. csürdengelő, más néven verbunknóta, magyar nóta (figurás és sebes csárdás); 3. párnás táncz; 4. palotás táncz; 5. landaris;

6. zsukáta. Legáltalánosabb, kizárólag legkedveltebbek voltak s leggyakoribb nóták ma is a székelyek közt a *czigány nóta* és a *csürdengelő* mindenütt.

A palotás tánczot ritkább esetben ugyan, de még ma is tánczolják a széke-lyek. Benne a táncosok kettőt előre lépnek, kettőt hátra, azután a párok egymással szembe állanak, fordulnak egyet s ezzel megint elől kezdik a lejtést. Ez olyan forma táncz, aminő az úri bál csárdása. Különbözik a palotástól a párnás-táncz. A párnás tánczban kereken körbe állva összefogódnak a tánczosok, hajlonganak kifelé, befelé, majd forogni kezdenek körbe, míg aztán a *czigány átesapva* sebes csárdásba, azzal végzik is a tánczot.

A *XIII.* szám alatt közölt *Párnás táncz-nóta* kétségkívül nem magyar dallam, hanem czepperli vagy polkaféle, a melyet a székelyek nyilván a régebben ott kvártélyozó osztrák katonáktól tanultak el.

A mi a *landarist* illeti, ez is merőben idegenből, osztrákoktól átvett, más-más táncznóta, hasonlít a keringő és polka keverékéhez, a melyet körbe forogva és billentve járnak. A *zsukáta*, az oláh zsukáta nevű táncz, az, a mint jelzése és neve is világosan mutatja, az oláhoktól átvett zene és tánczfaj, a melynek azonban oláhossága mellett is úgy magában a nótában, mint annak tánczmozdulataiban itt-ott megérzik és látható a magyaros stilizálás.

Mindezek között azonban legérdekesebb a *csürdengelő*.

Élt a 70-es években Bethlenfalván egy jó falusi muzsikás, név szerint Jónás Laczi nevű *czigány*, a kit kedvelt és tüzes, a mellett erős hangú és szabatos hegedűjátékáért, jól lehet rendszeren csak egy, ritkán két kontrással játszott. (akkor még nem volt, mint jelenleg, klarinétos a 3 tagú bandában) mégis ott a vidéken messzi földre elhordozgatták a legények muzsikálni. Nótát is csináltak róla:

Mikor nekem Laczi *czigány* szépen hegedül,
Kiválasztok egy szép szüzet a többi közül,
Járom vele kegyesen, más nézi keservesen —
Kedves angyalom!

Tőle, Jónás Laczitól, a ki nem is a falu szélén, külön vesszőből font és agyaggal bevert viskóban, vagy a mint a székely mondja: *czigány-hurubában*, de kisdud faházban lakott és éldegélt a Kisküllő partján, tőle hallottam többször játszani az itt közölt *csürdengelőt* és *czigány nótát*.

Mihelyt az ilyen kedvelt muzsikus száraz fáján felzendül és pattogni kezd a verbunknóta, az egész táncz népe kíváncsi eleinte a tánczfiguravetés (choreo-graphia), vagyis az előtánczosok mozdulatai iránt, az abban való gyönyörködés végett, körbe áll, néz, vár és sorakozik. Karéba legények, leányok! — kiált a rendező vagy muzsikás — fogadó — helyet a táncznak! — és feláll és előugrik a nyílt középre az előtánczos, többnyire a legcsinosabb és legszabályosabb termetű legény a faluban, és rakni kezdi a tánczot.

Hófehér, szűkre szabott székely czondra vagy abaposztóból való zsinóros harisnya (nadrág) van a czombján, kívül derekára övezett vörös, fémgombokkal kirakott nadrágszíjjal megkötve, térdig érő ránczos eszima a lábán, felső testén szöttesből varrt lájbi, vagy virágdiszszel, tulipánokkal vörös és kék selyemmel kihimzett fehér báránybőr bunda, kezefején begombolt, vagy bekötött, de nem lobogós ingujj, és színes selyem, most lazára engedett nyakkendő a nyakán.

Fejed, derekad olyan egyenest álljon, mint a czövek, csak a lábad s a kezed tánczoljon! — ez a táncz-regula. Két kezének hüvelyk- és nagyujjaival hevesen pattogatva akár egy spanyol csörgettyű, körbe lépked, többször összeüti meg-megállva a bokáját, főleg pedig éles csöngésű csizmapatkóját, és a zene kezdő taktusát bevárja az imponálóbb mutatvány kedvéért. Erre függő magas irányban nagyot ugrik, úgy hogy estében háromszor is a levegőben összeüti a bokáját, azután majd jobb, majd balkezeivel hangosan csapkodja, hol elül a czombját, hol a két csizmaszárát. Majd elül egymásra kezdi hányni a lábait, majd középugrást tesz oly módon, hogy ülepe felé keresztben állva mutatkoznak lábai. Hol előre, hol hátra, hol jobbra, hol balra egymás elé és mögé tett lábbal sodor, biczczeg lábújhegyén, arányos lépéseket, figurákat vet közbe, és majd az egyik, majd a másik sarkát forgatja, mintha a földbe akarna vele fúrni. Megint felugrik magasra de mindig tempóra, mindig ütemre, mindig körbe járva a tánczhelyen és megfordulva saját tengelye körül. És mindig bokázva összeüti sarokkal végzi a figuráit. Lábának padlóra verése, dobogtatás, többnyire a zenemotivum végén hallható. Néha fölkiált a zeneritmusa szerint: hipp hopp, hipp-hopp, hop-hop hopp!

A körben álló legények 2—3 perczig gyönyörködve nézik az előtánczost egyedül vagy másodmagával, aztán ők is felállnak és 3—4 perczig hányni kezdik magánosan a figurákat: mutogatva, ki mit tud. Röpülni kezdenek a tánczszók: Aló vígan legények, mindjárt én is segíték! — biztatják a körből a középén munkálkodókat. Ezek pedig neki buzdulva, tánczszókkal egymásra licizálnak ekként:

Vess figurát, olyan czifrát,
Hogy a szemed hányjon szikrát.

Mikor már csaknem gyöngyözik arczukon veriték, 3—4 percz múlva, tánczosnőt, leányt választ kiki magának, közönségesen a kedveltet, a szeretőt, vagy a feleséget, ily szóval: „Gyere, Biri, forduljunk egyet!” A páros táncz közepette aztán lassú mozdulatokban megy át a táncz, a forgás, a mulatozás, de annál inkább harsognak a tánczszók:

Állítsd meg, fordítsd meg,
Téringesd meg, lógasd meg.

Kicsi nekem ez a ház,
Kirúgom az oldalát.

Aló lábam kanyarodj,
Horgas inam, le ne rogyj.

Fehér galamb gilicze,
Enyém vagy te kicsike.

Húzd ki czigány, ne csak félig,
Ne csípd- harapd el a végit! stb. stb.

A székely táncztípusok között ez az itt leírt és ismétlem: nem csárdásnak, de magyar nótának nevezett, és majd szólóban, majd párosan forogva lejtett táncz és tánczfiguravetés a legkarakterisztikusabb s mindenestre a legősibb székely

táncz. Maguk a székely legények, leányok is ösztön, szokás és hagyomány szerint, kezdő táncznak, első rangúnak, pezsgő vérük legigazibb kifejezőjének ezt a tánczot, ezt a zenét, ezt a nótát tartják általában. Bizonyos délezeget könnyedség, testi rugalmasság és büszke szenvedélyesség mutatkozik is annak tánczolásában, és pedig három irányban: felugró, vízirányú és oldalvást figurázó: kerekded, mozaik-szerű, megnyerő plasztikai mozgásban. Annak főjelleme az természetesség, huszáros lengesség, bokázó grácia és pedig a kézpattogatástól fokozva fölfelé a szenvedélyes nagyot ugrásig és felkiáltásig. Tánczközben az ütemvégző és gyakori bokázás, sarkösszeverés, részint verbuváló huszárok katonás hagyományainak, részint pedig és főképpen annak tulajdonítandó, hogy a székelység kivált a 16. és 17-ik században, mint lófőtség, mint lovas katona és néphadsereg, lova sarkantyúzása végett lábbelijén közönségesen sarkantyút viselt.

Balásy Dénes.

A lovag és a halál.

Még tavaly került a kezembe Hnatyuk Vladimirnak, a szorgalmas ukrainai etnografusnak hasonló című füzetkéje.¹

Annyiban érdekelt, a mennyiben a mi ruthén népiünk költészetében is él egy prózai válfaja ennek a vándorlegendának.

Talán egy oly nemzet sincs, a melynek népköltészetében ne volna föltalálható ez a legenda. Valószínűleg keletről származott, mert az „Ezeregy éjszaka“ cz. arab mesegyűjteményben három rokona is van.

Az európai népek költészetében is nagyon régi, már a XVI. század legvégén nyomtatásban is napvilágot lát egyik görög szövege: „*Διάλογος κατά ἀλφάβητου ἀνθρώπου καὶ τοῦ λαροῦ*“ (Venetia, 1586.)

Nevezetesebb rokonai még a franczia: „*Débat de la Vie et de la Mort*“ (Rondeux du XV. sc. p. p. Gaston Raynaud, 1889.), az olasz: „*Contrasto fra la morte e un guerriero*“ (D'Ancona, Poemetti popolari italiani, Bologna, 1889.)

A mi irodalmunkban sem ismeretlen Toldy-nak középkori irodalmunkról írott művében van róla említés.

A német irodalomban már a XVII. században verses alakban él! „*Ein Lied von dem Tod, wie er alle Stand der Welt hin nimbt. In des Regenbogen plaben thon oder in der Ritterweisz ein gemesz*“ (Gödelle, deutsche Dichtung im Mittelalter.)

Az orosz irodalomban hat válfaja ismeretes s a legrégebb szövege a XVII. századból való.

(M. Kosztomarov, „Pamjatniki szt. russzkoj literaturö.“)

A magyarországi ruthén népköltészetben két válfaja is él ennek a legendának: az egyik Zemplén vármegye felső részén, a másik pedig Bácsbodrog vármegyében Kuczura vidékén.

Utána jártam a szövegnek s a Zemplén vármegyében élőt megkaptam. Magyar fordításban így hangzik: „A lovagról és a halálról“. Egyszer Magyar-

¹ V. Hnatyuk: Virsovana legenda pro riczarja i szmerty. (Zapiszki Nauk. Tov. im. Sevcsenka t. LXXV.) 19 oldal.

országban nem tudták, hogy ki nagyobb és gazdagabb úr. Mit csináltak tehát? Harcolni kezdtek az urak azért, hogy a ki győz (zvityázsit vitéz), az legyen a király. Egyik falu a másik ellen vonult, hogy egyik a másikat elfoglalja. Hátul kullogott egy szegény vadász (jager) is éhesen. A gazdák villákkal, az urak puskákkal, a szegényebbek gyalog, a gazdagok lóháton vonultak. Kiki a maga szolgálóival ment, hogy azok is segítsenek harcolni. Hátul ballagott a vadász éhesen. A halál próbát akart tenni, hogy van-e valaki közöttük, a ki őt köszönti. Halál nélkül ugyanis nem halhat meg senki. A halál az árok szélén (na sanczu) ült nő ruhába, fehér szoknyába öltözve. Senki sem köszöntötte, csak az éhes vadász. Megszólította a vadászt és egy kést adott neki:

Ha a háborúba mégy, oda, a hol verekedni fognak, a hol a legtöbb népet látod, vedd elő a kést és mutasd fel. Csakugyan úgy tett. Elővette a kést és felmutatta s akkor a mennyi népet látott, az mind a földre hullt. Odament és megnézte, hogy miért fekszenek az emberek s látta, hogy az emberek már ki is multak, úgy utól érte őket a halál. Tovább ment a nép között. Ő ment és a nép hullott. Végre egy hegyre ért. Már az élve is hullottak az emberek, de úgy hogy semmijök sem fájt.

Mindnyájan üdvözölték őt és lábait csókolták:

— Légy királyunk, csak hagyd meg életünket!

Ő meg így felelt: „Én szegény ember vagyok s nem lehetek királyotok, hozzá még éhes is vagyok.

Akkor hozzálépett egy gazdag úr és így szólt:

— Add át nekem mindenedet, a mid van s leszek én a király. Azért pedig, a mit nekem átadsz, minden harmadik faluban egy birtokot adok neked. Ezenkívül minden faluban száz tehenet adok neked, tejben fürödhetsz s az én pénzemért lesz mindened, házat is építtetek neked, most pedig fogadj magad mellé egy inast (inasa), hogy kiszolgáljon téged.

Szegény vadász volt, hát megszánta az öcsesét, a ki még szegényebb volt mint ő s inasává fogadta. Nagy bőségben sokáig élt aztán öcsesével. Sok esztendő múlva egy délután puskával felszerelve, mind a ketten vadászni mentek. Egyiköknek nemsokára le kellett ülnie, éppen az idősebb testvérnek. Hozzálépett ekkor a halál, fehér szoknyában, úgy hogy látta, de fiatalabb testvére nem.

Így szólt a halál az idősebbhez:

— Lyitir — ez volt a neve — menj haza, készítsd el az ágyadat, a melyiken meg fogsz halni, mert tovább nem élsz!

Az idősebb testvér, Lyitir — így felelt a halálnak:

— Olyan kés van nálam, hogy ha rád emelem, mindjárt véged lesz.

— Nem árt nekem a te késed! — felelte a halál és azonnal úgy nyilalt a Lyitir oldalába, hogy nem tudott zsebébe nyúlni a késért. Érezte ezt Lyitir és kérlelni kezdte a halált:

— Te rettenetes, nagyfogú halál, engedj élnem, mert a mi Magyarországon jó, az mind az enyém, feleségül veszek s minden harmadik faluban édes tejben fürdünk.

— Lyitir, nemcsak ilyenek kértek már engem! De Ádám minden ivadéka, királyok és püspökök! De az nem segített rajtuk, mert mindenkinek meg kell halnia, a kihez én ellátogatok. A hol pedig nincs a halál, akár késsel vágják is

darabokra, vagy bunkóval ütik agyon, vagy akár fejszével vágják le — ha nincs ott a halál — nem hal meg. A kihez pedig a halál megy, ha mindjárt csak pipaszárral ütik is meg, leesik és meghal. Lyitir nem akarok itt neked több mesét mondani — ha nem még a halálra készülni és reám nem hallgatsz, hullj le itt az úton és halj meg. Itt az öcséd, majd hírül adja a városban. (Zbojna, Zemplén vm.).

A közölt legenda eredeti formája valószínűleg verses volt, mert hiszen a halál témája minden népköltészetében egy csomó versnek adott létet.

A magyarországi ruthén nép költészete nagyon is gazdag az ilyen elmélkedő, filozófáló versekben, a melyek közül nem egynek költői becse is van, úgy hogy bármely nép irodalmában helyet foglalhatna, s a melyek közül nem egynek eszméi rokonok ezen legenda eszméivel.

Szémán István.

Palócz Krisztus-mondák.

Az itt közölt Krisztus-mondákat a nógrádmegyei palócz vidékeken hallottam. A palócz népség száján temérdek monda forog, a melyeknek nagyrésze helyi vonatkozású is. Különösen sok ezek között az olyan, melyeknek eredete a bibliában megmagyarázva nincsen. Ezek hibásan felfogott és naiv észjárással megmagyarázott bibliai történetek. Minden esetre legtöbb figyelmet azok a mondák érdemelnek, a melyek keletkezését, (mint az itt közölt mondákét is) tisztán a nép képzeletére vezethetjük vissza.

Lelőhelyüket, sajnos nem jegyeztem fel annak idején, mikor figyelmessé lettem rájuk, de az Ipoly völgyében, ha nem is közismertek, de mindenesetre ismerősek, nemcsak egyes községekben, de vidékeken is, sőt némelyikök, mint p. o. „Krisztus és a szegény ember“, az egész palóczságon általános. Az itt közölt mondák legnagyobb részét különben édesanyámtól is hallottam, a ki azokra még ma is élénken emlékszik.

Mindenesetre legjobban sajnálom azt, hogy a mondákat nem adhatom vissza az eredeti tájszólásban, mert ez érdekes voltukat nagyban emelte volna. De akkor, mikor közöttük jártam, inkább népművészeti dolgokat tanulmányozván, a nép nyelvére nézve nem igen figyeltem és feljegyzéseimnél megelégedtem az engemet érdeklő dolgok tartalmával, legfőleg a gondolatkapcsolást és az észjárást iparkodtam megőrizni.

*

A gomba.

Vándorolván egyszer az Úr Péterrel, igen megéheztek mind a ketten.

„Óh Uram, szeretlek téged, meghalok ha úgy kívánod, de mégis szebb halált adhatnál nekem az éhenhalásnál.“

„Nagyon szereted te magadat Péter, — szolt az Úr mosolyogva — csak egy kissé tűrj még, enni kapsz nemsokára.“

Csakugyan előttük füst szállott fel a levegőbe; egy szabad pestet láttak meg az éhes vándorok, mely körül egy asszony sürgött-forgott.

„Engedj a kemenczéhez engem Atyám! hadd tudjam meg, nem kaphatnánk-e valami eleséget?” — kérlelte Krisztust a nagybélű Péter.

„Csak fuss hát oda, majd én még eljárók az úton addig a fáig, ott az árnyékban leülök és megvárlak téged.”

Hej! szaladt Péter a pest felé, vissza se nézett.

Kenyeret szakajtott éppen ott egy asszony. Készült berakni a kemenczébe, hogy megsüsse.

„Várhass szép húgom egy kicsit azzal a kenyérrrel. Süss nagyon kérlek, előbb valami vakarót, mert bizony meghalok éhen. Az pedig nem jó lenne néked és a világnak, mert én apostol vagyok.”

Az asszonyt megihlette ez a beszéd, félre tette a kenyeret, tésztát fogott elő, kerek bodagokat tiport a kezével és megsütötte nyomban.

A mikor Péter megkapta a bodagokat, dehogyan jutott volna eszébe az Úr! Hozzálatott a friss sütethez, jóízűen evett és nézte, hogy hajladozik az asszony a kemencze előtt és hogy türi fel karján az inget. Mert csinos személy volt, igen formáskarú.

Megfeledkezett biz ő Krisztusról és csak akkor jutott eszébe, hogy hiszen az is éhes, nehezen várja őt, mikor már az utolsó bodagot is kikezdte.

Felkelt hát ültéből, köszönetet mondott az asszonynak és Krisztus után sietett, a ki már kipihente magát a fa alatt és lassan haladt az úton.

„No Péter! mivel foglalatzkodott az az asszony? Kaptál-e tőle valami ennivalót?” — kérdezte Krisztus Pétertől, mikor ez utólérte őt.

„Uram! kenyeret süt az asszony, épp most rakta be a kemenczébe, nem sül az meg estig.”

Nem szólott Krisztus semmit, csendesesen mendegélt tovább.

Péter azonban hátramaradt, nem hagyta békén a kikezdett bodag, a melyet ruhájába rejtett. Előkotorta és jó nagyot harapott belőle.

De épp akkor kérdezett valamit Krisztus a telhetetlen Pétertől. Ez nem felelhetett a szájába dugott bodag miatt, hát, hogy beszélni tudjon, kivette szájából a falatot és az út szélére dobta.

Kisvártatva megint beleharapott Péter a bodagba. De az Úr is épp akkor kelleetlenkedett valami kérdéssel, úgy hogy Péternek újra ki kellett vetnie a szájából a bodagdarabot az útra, mielőtt lenyelhette volna.

Ismétlődött ez újra meg újra. Péternek minden falást el kellett dobnia, míg csak az eldugott bodagban tartott.

Azok a bodagdarabok, a melyeket Péter a szájából vett ki és az útfélre hajigált, — gombákká váltak egytől-egyig.

Ezek valának az első gombák.

*

A számóca.

Krisztus és Szent Péter vándorúton voltak. Reggeltől estig gyalogoltak, mégsem találtak hajlékra. A mint mentek volna, egy nagy erdőbe értek. Ez pedig olyan rengeteg volt, hogy eltévedtek benne.

Krisztus urunk nagyon elfáradt. Ruháját összetépte az ág, lábbelije szét-

rongyolódott és leszakadt róla. Meztelen lábát feltöré a kő, meg a kivénült gyökér, vérzeni kezdett. A merre csak ment, piros foltocskák maradtak a földön, vérző lába nyomán.

Szent Péter hátrapillantott és észrevette a pirosuló foltokat az úton.

„Óh nézd Uram, — mondta Péter — milyen szép piros kicsodák fakadnak mögöttünk a zöld fűvön, a mit mi tapostunk? Vajjon mik lehetnek azok“?

„Szamóczák, Péter.“ — Mondta az Úr — felemelte a kezét, megáldotta a lehullott vércseppeket és azokból lett a pirosuló szamócza.

Krisztus és a szegény ember.

Egyszer Krisztus Szent Péterrel vándorúton volt. Jártukban-keltükben egy este nagyon rájuk sötétedett. Erdőben voltak és alig ösmerték már ki az ösvényt, a melyen jártak és a mely amúgy is nagyon begyepesedett.

„Még itt veszünk el Uram, ebben az irdatlan rengetegben!“ — sóhajtott fel Péter. Nagyon el volt már fáradva, éhes is volt kegyetlenül, szeretett volna hát valami földél alá jutni.

Nem szólott Krisztus semmit.

Hallgatva ballagtak tovább, összetörődve fáradtságtól, éhségtől.

Egyszer csak ritkulni kezdtek a fák, ímhol elvégződött végre-valahára a rengeteg erdő. A széléről azután, nem is éppen messze világosságokat láttak csillogni lenn a völgyben.

„Falu lesz az ott Uram — vélte Péter örvendezve — ott majd jól ehetünk, ihatunk és kipihenhetjük magunkat“. Ugyancsak szaporázta most már a lépéseit, hogy mielőbb vacsorához ülhessen.

A mikor leértek a faluhoz, Krisztus be akart térni mindjárt a legelső házba, a melyet az úton elétaláltak.

De ez a porta igen szegénynek látszott. Nem tetszett Péternek.

„Deiszen különb portát keressünk, hogy jó vacsorát kapjunk, én látok is amott egy olyat“. — Így szólt Péter és egy nagy házra mutatott, a mely a vityiló szomszédságában állott. „Nézd Uram, hogy füstöl a kéménye!“

„Jól van Péter, próbálkozzunk ott“.

Azzal bementek az udvarra.

A mint betették a lábukat a kapun, hát egy sereg mérges kutya mind nekik rontott. Majd lehúzták a lábukról a fáradt vándorokat.

A nagy kutyatánczra kilépett az ámbitusra a gazda, hanem szót sem vetett az ebekre, hagyta őket, hadd ugassanak tovább. Csak úgy foghegyről kiabált le az utasokra, kérdezte őket, hogy mi járatban volnának?

„Nagyon fáradtak, meg éhesek vagyunk — bátorzkodott Péter — igen kérnénk, hogy engedj megpihenni minket födeled alatt.“

„De bizony! még bojnyikok tanyája legyen az én portám! Majd fordítjátok másfelé a szekerek rúdját, ha rosszat nem akartok!“ — kiabált nagymérgesen a szívtelen gazda. Azzal befordult a tornáczról a házba, bevágta maga után az ajtót, hogy csak úgy csattant. Ott hagyta a vándorokat a kutyái kedvére.

Látta Péter, hogy veszedelem még tovább is ott áldogálni, búsan mondta hát:

„Jerünk Uram oda, a hová te akarod“.

El is mentek vissza a legelső házhoz, ámbár Péternek nem volt nagy vigasága benne, mert igen alacsony, putri-féle hajlék volt bíz az. De azért nem szólt most már semmit.

Belökték a sövényajtót, hát itt is nagy ugatva jöttek rájuk a kutyák. Itt is kijött a gazda, de rögvést rászólt az állatokra elhallgattatta őket és a vándorok elibe ment.

Nem is kérdezte tőlük, mit akarnak? A mikor látta, hogy micsodás emberek lehetnek és mit kereshetnek? szíves szavakkal hívta őket; kerüljenek beljebb, szeliden tolvá őket az ajtó felé.

„Vendégek jöttek, anyjuk! — kiáltotta be a gazda, mire kijött a konyhába egy tiszta, takaros asszonyszemély — készíts valami vacsorát.“

„Szívesen, de csak egy kis burgonya van a háznál, — mondta jókedvűen az asszony — de megsütöm, olyan jó lesz az, akár a gesztenye!“

„Jó lesz az is lékám! — biztatta őt a gazda — csak láss szaporán hozzá“.

„Bizony én szeretem a sült burgonyát — mondta Krisztus — te meg Péter úgy is élsz-halsz érte.“

Péter ugyan a burgonyának a szagát sem állhatta ki, de azért ráhagyta az Úrra, hogy ő csakugyan él-hal a jó sült burgonyáért.

Betessékelté a gazda őket a kis házba, leültette a vándorokat az asztalhoz. Addig is míg a burgonya megsült, beszéddel tartotta őket, elmesélvén, milyen élete volt, mikor ő katonáskodott Csehországban. Péter, a ki nem volt katona, szívesen elhallgatta volna akár reggelig is.

De megsült a burgonya. Tele lett jó illattal az alacsony ház. Ízlett is a vándoroknak nagyon. Péter egyre csak azt hajtogatta, hogy ilyen jót ő még életében sem evett.

Vacsora után tornyos ágyakat rakott az asszony, jó puhára rázta az ágyi ruhákat, hogy jól essék a fekvés a fáradt vándoroknak. Azzal a gazda is, meg a felesége is — „nyugodalmás jó éjszakát“ kívánták és kimentek.

Hallotta a két vándor, mikor felmentek létrán a padlásra és ott a zörgős szalmából fekvőhelyet készítettek maguknak.

„Látod Péter, ezek a jó puha ágyat minékünk hagyták, maguk pedig kemény szalmán alszanak.“

„Megszokta azt már a paraszt“, — nyugtatta meg Péter az Urat. Sietve levetkőzött, bebújt a puha ágyba és nemsokára ugyancsak fujta a kását.

Még alig szürkült, tán még a kakasok sem vették észre, mikor felkötötte az Úr, Pétert, azzal, hogy menjenek már most tovább.

Kidörzsöli a szemét Péter, hát Uramfia! mit lát!

A szegényes szoba helyett fényes ágyasházban voltak. Mikor kiértek, a kis benyiló helyén szép, nagy ámbitust találtak. Az udvaron a nyomorúságos ólak helyén szép istálló terpeszkedett, címeres jószágok állottak bekötve a nagy, létrás jászolok elé. Szavamat ne toldjam — a kis putris telek gazdag udvarházzá vedlett.

„Ezek is majd elcsodálkoznak, ha lekerülnek majd a padlásról“ — mondta Péter, mikor végigmentek a virágos kis kerten.

De bizony még ő maga is elesodálkozott azon, a mit még azután látott, mikor az utcára kiértek.

A gonosz gazdag ember portája leégett ezen az éjszakán. Egész a földig pörkölődött ott minden. Csak a kormos, üres falak maradtak meg, a melyeken egy pár szenes gerenda füstölt.

* * *

„— Annak valók a javak, a ki azokkal embertársainak javára helyesen élni tud“ — mondta csendesesen az Úr a bámuló Péternek, mikor a földig leégett udvarház mellett elmentek.

*

Krisztus és az utcai-lány.

Egyszer az Úr a zsidóknak prédikált. Igen sokan hallgatták őt; valóságos seregbe gyűltek az emberek.

Krisztus igen keményen beszélt, mert mindig volt bátorsága megmondani az igazságot. Sehogy sem tetszett az erős beszéd a gyülekezetnek; mert az Úr az emberek szemére vetette az ő gonoszságukat és bűnös megátalkodottságukat; igen megfedvén őket ezekért.

Látta a rossz kedvet az emberek arczatján Péter, félni kezdett ugyancsak, rángatta váltig az Üdvözítő köntösét.

„— Hagyd abba a beszédet Uram, mert be nem veszik azt ezek az istentelen zsidók! Már is morognak, majd meglátod, baj leszen belőle“.

De Krisztus nem hallgatott Péterre, csak folytatta a kemény beszédet tovább. Most már Isten haragjával is fenyegette őket, ha meg nem térnének.

Akkor már haragudni kezdtek a különféle népségek, legkivált a farizeusok meg a papok. Botokat, köveket szedtek elő és nagy hangon kiabálni kezdtek a két szentre, hogy mennének el ki a városból és ide többet ne jöjjenek vissza soha.

Hej! megijedt Péter! Féltetni kezdte az irháját és most még erősebben ránczigálta Krisztus köntösét.

„Mindjárt nem jó dolgunk lesz itt Uram! Jó lesz mielőbb elkövetkezni innen, míg ebrúdon nem raknak a város kapuján kívül. Igen haragosak az emberek, erősen neki készültek, bizony még megvernek minket.“

Mikor egy pár kő is esett feléjük, látta az Úr, hogy igaza következhet Péternek, nem jó lesz tovább is maradni. Elhagyta hát a beszédet.

„Fussunk Uram! — kiáltotta Péter, mikor a fején egy nagy rög kopant. Azzal szaladásba fogott.

Krisztus sem tehetett mást, ő is megfutott és Péter után eredt. A sok zsidó utánuk, kiabálva és ugyancsak erősködtek, hogy megkövezik őket.

A mint futott az Úr Péterrel a poros úton, egy hidhoz értek. Annak a pataknak kiszaradt a medre, a melyik fölött a kőhidacska állott.

„Ez alatt a hid alatt ugyan elbújhatnánk-e?“ — kérdezte Péter, a ki már majd meghalt a nagy félelemtől és reszketett, mint a nyárfalevél.

„Megpróbálhatjuk“ — vélte az Úr.

A hid alá futottak.

De ott nagyon szűk térség volt. Két ember nem rejtőzhetett el úgy alatta, hogy észre ne lehessen venni. Erre a tapasztalatra Szt. Péter igen elkeseredett.

„Sehogy sem üdvös itten rejtőzködni mindkettőnknek, Uram! — mondta Péter. — Meglátnak itt minket a zsidók és agyonütnek. Hanem tudod mit? fuss te magadban innen tovább. Én ezen a jó helyen megmaradok. Te pedig Isten létedre majd csak kifogsz a seregen, így mind a ketten megszabadulhatunk.“

„Legyen neked Péter“, hagyta rá az Úr. Kijött a hidaeska alól és tovább futott.

A zsidók persze mindenütt nyomában. Már a város kapujához értek és az üldözők nagyon a Krisztus közelébe jutottak.

Hiába nézett a szegény menedék után, nem talált semmi búvóhelyet.

A mint kiért a városból, hát meglátott egy olyan kifestett arcú nőszemélyt, a ki a kapun kívül szokott tartózkodni és abból élt, hogy férfiakkal szeretkezett, a kik azért pénzt adtak néki.

Hozzáfutott az Úr és megszólította a bűnös személyt.

„Rejts el engem, lányom, mert üldöznek és kínos halálra keresnek.“

„Igen szívesen megeselekszem“ mondta a leány.

Azzal széthuzta és fölemelte bő szoknyájának hajtékait és alája bujtatta az Urat.

Jöttek a zsidók.

Legelől szaladt Kajafás, a ki legjobban haragudott Krisztusra. Mikor látták, hogy az, a kit ők halálra keresnek, elveszett szemök elől, megállottak a leánynál, kérdezgetni, vallatni kezdték őt: vajjon nem látott-e szaladó embert errefelé?

„Még árnyékát sem, — mondta a nőszemély, — fussatok tovább és keresétek másfelé!“

„Itt kell pedig valahol lenni, neked látnod kellett őt, — hangoskodott Kajafás — mert erre szaladt el te előtted.“

„Csak te ne beszélj vénség! — ripakodott rá a papra a leány — ha valamit látnom kellene, úgy inkább azt a pénzt szeretném már látni, a mivel te a multkor adósom maradtál!“

Ott volt pedig a sokaság közt Kajafás felesége, nemkülönben sok más asszony, a kik emberük után futottak.

Nagy megrökönyödés támadt a seregben hát, mikor a leányt ilyen fennen beszélni hallották.

„Bizonyára igazat beszél ez a jámbor leányzó, jerünk és keressük másfelé!“ — kiabált most Kajafás.

A sokaság örült a törvénybeli ember szavának és sietett mindenki el a leány szeme elől. Félt ki-ki, hogy néven kiáltja őket a leány.

Mikor messze voltak az üldözők, felvonta rokolyáját az Úrról a leány és azt mondta neki:

„Mehetsz utadra már most jó ember, mert messze járnak azok a kik téged kerestek és halálnak akartak adni.“

„Köszönöm leányom, hogy jó szívvél voltál hozzám, légy megáldott érte.“

Azzal az Úr a leány veres hajára tette a kezét és eltávozott.

*

Azóta van az, hogy a festett személyeket mindenki békében hagyja. Kitérnek előlük. Senki sem mer velük kikötni és elkerülik ezekkel a lányokkal a perpatvart. Még a törvény is az ő pártjukat fogja.

Akármilyen gonoszak, elvetemültek legyenek is, máskülönben azért jó szívük van és ha szerencsétlent látnak, igen tudják sajnálni, ha tehetik meg is segítik.

Fábián Gyula.

IRODALOM.

Dr. Bátky Zsigmond: *A magyar szent korona országainak néprajzi iskolai fali térképe.* Szerkesztette — —. A nagym. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbízásából kiadja a Magyar Földrajzi Intézet R. T. Budapesten, 1909. Ára védőborítékban 22 kor. 50 fill., léczekkel 26 kor. 50 fill.

Ennek a fölöttébb érdekes és értékes kiadványnak az a kitűzött célja van, hogy az országunk területén élő magyarságnak és különféle nemzetiségeknek elhelyezkedését szemléleti úton feltüntesse. Ezt pedig úgy érte el, hogy a magyar, német, tót, vend, szerb, horvát, kisorosz (ruthén), bulgár, olasz, oláh és cigány lakta területeket más és más színnel jelölte meg. Az így feltáruuló tarka kép megszerkesztéséhez ezúttal az 1900. évi népszámlálás adatai szolgáltattak alapot. Ugyanezt az anyagot egy kisebb térképen feldolgozta már *Cholnoky Jenő* is. Az előző 1890. évi népszámlálás eredményeit egy hasonlóan kiterjedelmű „Magyarország ethnographiai térképe“ című lapon maga a számlálást intéző Orsz. Központi Statisztikai Hivatal és *Balogh Pál* „A népfajok Magyarországon“ című terjedelmes művének különféle térképmellékletei, az 1880. éviét pedig *Réthy Ferencz* dolgozta fel „A magyar sz. korona országainak ethnographiai térképe“ czímen.

És ha e komoly vállalkozások eredményeit egymás mellé állítjuk, akkor a közös tárgyak tarka képeit egymástól nagyon elütőknek találjuk. Az egyik térképen a színfoltok gyűrűszerűek, a másikon harántsávok, a harmadikon már apró, szabályos trapézokká, a negyediken pedig százaz osztatú négyszögekké lettek. Mindez azért van, mert egyik mód sem volt kielégítően alkalmas a földrajzi területen eloszló, vagy keveredő nemzetiségek térképen való pontos feltüntetésére. Nevezetesen a vegyes nyelvű részekben a színfoltok területi arányának okvetlen jelezni kell a lakosság létszámában lévő különbözeteit is. Ha pedig a lakosság nemzetiségi arányszáma szóba jön, akkor már a különféle nyelvterületek lakosságának sűrűségi különbözeteit sem lehet figyelmen kívül hagynunk. Ezt az igényt azonban egy kisméretű földrajzi fali térkép már nem tudja kielégíteni. Mivel a vegyes nyelvterületeknél az arány feltüntetése legtanulságosabb, *Cholnoky Jenő* a járásokat egyenlő nagyságú apró négyszögekre osztotta s e négyszögekből annyit festett be az illető nemzetiség színével, a hány perczenttel a nemzetiség a járás összes lakosságában képviselve volt. De ha egyik járás lakossága a másikénál kétszerte sűrűbb, akkor nála a sűrűbb terület négyszöge a ritkábbnak már nem egy, hanem

két négyszögével lesz egyenlő! Ugyanilyen hiba van *Balogh* Pál „Magyarország fajnépei (?) megyejárásonkint“ című térképén is. Rajzolója, *Br. Proff* Kocsárd ugyanis az ország területét a járások száma szerint egyenlő nagyságú négyszögekre osztotta fel, a négyszögeket pedig száz kisebb négyzetecskére hálózta, hogy e kis négyzetek kifestésével pontosan megjelölhesse a nemzetiségi arányokat. Csakhogy mit ér az így szemléletileg is feltüntetett arány, ha nem tudom, hogy a népesség számokban kifejezve mennyi lehet; s ha viszont tudom azt, hogy az egyenlő nagyságú négyszögek különféle nagyságú járásokat jelentenek, a százas tagolás pedig különféle létszámok különféle értékű arányait tünteti fel. Mivel ez a kevés értékű szemléleti oktatás már nem térképi jellegű, *Balogh* Pál és *Br. Proff* Kocsárd a nyelvterületek feltüntetésére egy nagyméretű külön térképet szenteltek. E térképen aztán különféle grafikai jegyekkel minden község nagyságát és nemzetiségét jelezték s vegyesnyelvűség esetén pedig jelezték a pontos arányokat is. Sajnos, a részletkutatásnál előnyösen használható nemzetiségi községjegyekkel és arányjelekkel a két kartografus nem érte be, hanem a különféle nyelvhatárokon, nyelvszigeteken és megyehatárokon kívül belerajzolták még az ő külön megállapított terephatáraikat is. Ezzel aztán olyan bonyolult rajzot nyújtanak, a melyen még a részlettanulmányozó sem tud könnyen eligazodni.

Valóban dicsérni kell dr. *Bátky* Zsigmond buzgalmát, midőn a szerfelett fáradságos előmunkálatok elriasztó meddősege után is vállalkozott egy újabb és az előzőknél alaposabb kísérletre. Hogy az eredmény ezúttal már bővebben jutalmazta az úttörők nehéz munkáját, szerintem annak tulajdonítható, hogy dr. *Bátky* nemcsak a haladottabb nemzetek kartografiájából tanult, hanem okult a hazai derék elődök hibáin is. Így állapodott meg abban, hogy a vegyes nyelvű területeket egy közép nagyságú fali térképen csak úgy lehet híven feltüntetnie, ha az arányt községről-községre menve külön kiszámítja és a nyert százalékszámot az illető község határterületének színezésében kifejezésre juttatja. Mivel pedig egy-egy határ különféle színei már nem jelentik azt, hogy a vegyes nyelvű és nemzetiségű lakosság is így van azon a területen elhelyezkedve, dr. *Bátky* a térkép zavarólag ható tarkaságán tetemesen könnyített azáltal, hogy a szomszédos községek színfoltjait egymással lehetőleg csoportosította. Viszont az is bizonyos, hogy a vegyes nyelvű területeken így olyan nyelvszigetek tűnnek fel, a melyek helyén az ország illető területén nem elszigeteltség, hanem bábeli keveredés van.

A jelen kiadványban tehát a magyarság és a nemzetiségek térfoglalása szemléleti úton már pontosan fel van tüntetve. Ezért maradtak a lakatlan területek, pl. a Balaton, a Fertő, az aldunai szigetek, a deliblati homokpuszta s a magas hegységek mivelés alatt nem álló részei is színezetlenül. Sajnos, a színek nyelvén kiáltóan beszélő térkép tudománya a területi arányok feltüntetésénél ezúttal is megszűnt. Ha valaki például arra kér tőle felvilágosítást, hogy a nagy lilaszínű területen lakik-e annyi oláh, mint a mennyi magyar ugyanakkora pirosra festett területen lakik: akkor az a kis sűrűségi térkép tájékoztat bennünket, a melyet az 1900. évi népszámlálás adatai alapján *Cholnoky* Jenő készített, dr. *Bátky* pedig a maga nagy néprajzi térképe sarkán nélkülözhetlen statisztikai kulcs gyanánt alkalmazott. Sőt tájékoztat még az a szintén mellékelt oszlopos kimutatás is, a mely végleg meggyőz bennünket arról, hogy a térfoglalás térképi tolmá-

csolásával járó megtévesztés leghátrányosabb arra a hazai népfajra, a mely leg-sűrűbben lakik.

Mivel viszonylag a magyarság szenved legtöbbet, hathatósan sürgetjük, hogy a most megejtendő új népszámlálás adatai már egy nagyarányú fali térképen akként legyenek feltüntetve, hogy a magyarság és nemzetiségek területi elhelyezkedésével kapcsolatban a lakosság sűrűségének aránya szintén látható legyen. Ezzel kapcsolatban óhajtjuk még azt is, hogy az új térképen már ne legyen egyetlen színfolt sem, a melynek hovatarozóságát egy vagy két helynév el nem árulja. Mert tévedés azt hinni, hogy a szemléleti czélokot szolgáló térképen a sok szöveg a színek hatását megzavarhatná. Az kétségtelen, hogy a sűrűségi skálával megterhelendő színjelzés a leolvasást némileg már megnehezíti; de viszont az is bizonyos, hogy e nélkül az új térképen is lennének színfoltok, a melyeknek földrajzi értékét helynév hiányában csakis hosszú utánajárással, vagy talán még így sem tudnánk pontosan megállapítani.

Dr. Sebestyén Gyula.

Krohn Gyula: *A finnugor népek pogány istentisztelete.* — — könyve. Finnból fordította és néhány eredeti résszel kiegészítette *Bán Aladár*. Budapest, a Magyar tudományos Akadémia kiadása. 1908. 80. 384. oldal.

Semmi okunk sincs a szégyenkezésre, ha szegényes mythologiai irodalmunk bármelyik termékét ezzel a munkával összehasonlítjuk s az óriási különbséget — akár általában tudományos érték, akár biztos eredmények tekintetében — észrevesszük, mert míg minket pogány vallásunk idejétől csaknem ezer év választ el, olyan ezer év, a mely alatt nemzetünk óriási változásokon ment keresztül, addig a többi finn-ugor népek jó részénél úgy alakultak a körülmények, hogy ezek ősi pogány vallásuk hagyományait többé-kevésbé még napjainkig is megtarthatták.

Ez a könyv, a mint előttünk van, négy kutató munkája. A *Castrén* úttörő munkálatain épül fel,¹ tökéletes megalkotása, tudományos nagy értéke *Krohn* Gyula örök emléke, *Krohn* Károly rendezte és bővítette, végül a magyar fordító, *Bán Aladár*, néhány eredeti résszel egészítette ki, értékesítve az újabb kutatások eredményeit. Négy fejezetben szól a finn-ugor népek szent helyeiről, bálványképeiről, a sámánokról és áldozópapokról, végül az áldozati szertartásokról. A függelék ugyanebből a négyből és még egy fejezetből áll, ez utóbbinak a címe: „Néhány szó őseink istentiszteletéről“.

A négy, helyesebben nyolcz első fejezetet röviden ismertetni sincs ezuttal elég helyünk; helyesebb lesz a ránk nézve legérdekesebbnek ígérkező utolsó fejezetről szólni egy pár szót.

Ebben a fejezetben arra törekszik *Bán Aladár*, hogy a *Krohn* alkotta keretbe beillesztve a mi ősvallásunk hagyományait és bebizonyítsa, hogy a magyarok ősvallásának emlékei, melyek a krónikákban és egyes Árpád-kori oklevelekben maradtak ránk, a maguk szegénységében is elég bizonyítékot nyújtanak arra nézve, hogy a honfoglalók vallási szertartásai — fővonásaikban — azonosak voltak a

¹ M. Alexander *Castrén's* Vorlesungen über die finnische Mithologie. Im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften aus dem schwedischen übertragen und mit Anmerkungen begleitet von A. *Schiefner*. St. Petersburg 1853.

velük egykor közösségben élő finn-ugor népekével. A *Krohn* könyvének egyes fejezeteit sorra véve, utal arra, hogy a magyar mythologia kutatói (*Ipolyi, Kandra Kabos, Sebestyén Gyula*) szerint a magyarok is hegyek, sziklák, fák, berkek, mezők, kutak és források mellett mutatták be áldozatukat, mint — a *Krohn* bizonyítása szerint — a többi finn-ugor népek. Ezt bizonyítják *Herrmann* Antalnak¹ és *Wlislöcki* Henriknek² a részletkérdéseket megvilágító fontos dolgozatai. — Hogy őseink imádtak-e emberkészítette bálványokat, erre nézve nincsenek biztos adataink. Nagyon valószínű azonban, hogy voltak, mondja *Bán*, melyeknek neve fejfa, kép, bálvány, bálványkép lehetett, Szent Istvánnak és I. Andrásnak a rendeletei is erősítik ezt a föltevést. A mi a samanizmust illeti, *Sebestyén Gyula* a maig fenmaradt regölésben ennek az emlékeit fedezte fel s kutatását nyelvünk adatai (javas, táltos orvos, regös) is megerősítik. — A pogánykori áldozásra vonatkozólag fontos adatot találunk *Anonymusnál* (in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldumas fecerunt), a mely szerint tehát őseink lovat áldoztak.

A mű használhatóságát nagyban növeli a tárgyra vonatkozó művek terjedelmes jegyzéke és a gondos tárgymutató. *Németh Gyula.*

Brán Lőrincz és Révai Károly: *Román költőkből.* Nagybánya. Ára 2 korona.

A kis kötetkéhez *Moldován* Gergely irt előszót, a melyben hangoztatja, hogy a viszonyosság elvénél fogva a magyar tárgyú román fordítások ellenében üdvös volna, ha a mi részünkről is minél gyakrabban jelentkeznének románból fordító tehetséges közvetítők. Mivel az ilyen fordításoknak legelső sorban az volna a szerepük, hogy a velünk szomszédos s részben a hazánkban is élő román nép lelki életét megismerjük. E czélból aztán a műirodalmi termékek mellett (különösen, ha a termékek nem is annyira a népben, mint inkább a nyugati haladottabb irodalmakban gyökereznek) a naiv népköltészetnek kell megfelelő teret engedni. Sőt ha tekintetbe vesszük azt, hogy a magyarsággal állandóan esereviszonyban álló hazai románság népköltészetének immár vannak különálló gyűjteményei is, akkor csakugyan legelső teendőnk legyen az, hogy összehasonlító folklorunknak ezt a gazdag forrását hozzáférhetővé tegyük. Sajnos a most bemutatkozó két jeles fordító a román népköltészetből csak kevés izeltetővel szolgál. *Révai* csak egy sikerült népdallal szolgál, *Brán Lőrincz* pedig csak két balladát tolmácsol. Az egyik, a Máramarosban lejegyzett *Nazdravin* a székely *Pálbeli szép Antallal* rokon, a másik pedig a szatmármegyei híres XVI—XVII. századi *Pintye Gregorról* szól. A jeles fordítás és a hozzáírt tájékoztató jegyzetek elég zálogát nyújtják annak, hogy *Brán Lőrincz* maroszeplaki gör. kath. plébános úr a többi hazai román népköltési terméket is sikerrel tudná hozzáférhetővé tenni.

—én.

¹ A hegyek kultusza Erdély népeinél.

² Fákra aggatott rongyok a magyar néphitben. (*Ethnographia* 5.)

Néprajzi könyvészet 1908-ról.

(Harmadik közlemény.)

Takáts Sándor. Műveltség-történeti Közlemények. 7. Magyar tüzes- és lövészerszámok. Századok 49—62., 130—145. l. — 8. A magyar léken és holden. U. o. 245—263., 325—342. l.

Takáts Sándor. Orvosság tudakozódás. Budapest. Hirl. 234. sz.

Teutsch, Julius. Einiges vom Aberglauben der Rumänen. 1908. Ism. Dr. Lucea C. Die Karpathen 365. l.

Ungar, Hans. Sächsischer Bauertracht. Die Karpathen II. évf. I. 118—122. l. — Das sächsische Humor. U. o. II. 594—596. l. — Sächsischer Häuserschmuck. U. o. II. 710—718. l. — Das siebenbürgisch-sächsische Volkslied. U. o. II. 481—486. l.

Vántsa György. Regék az ördögárkáról. Debreczeni képes kalendárium, 1908. 126—128. l.

Weber, Rudolph. Iglóer Krippelein. (Weihnachtsspiel) und Sterngeher. (Ein Beitrag zur Zipser Volkskunde.) Karpathen-Post 52. sz.

Weldler. Die Bevölkerungsbewegung des Jahres 1906 bei den Juden in Ungarn. (Ztschr. f. Demogr. der Juden 1908. Aug.)

Zoltán Vilmos. Győrmegeyi boszorkánypercek. Budapest. Napló 94. sz.

b) *Külföld.*

Aarne, Antti. Vergleichende Märchenforschungen. (Mémoires de la société finno-ougrienne. XXV.) Helsingfors. (8-r. XVIII, 200 l.) 4 Mk. 80 pf. — Ism. Katona Lajos. Ethnogr. 362—367. l.

Abt, Adam. Die Apologie des Apuleius v. Madausa und die antike Zauberei. Beiträge zur Erläuterung der Schrift de magia. (Religionsgeschichtliche Versuche u. Vorarbeiten. IV. Bd. 2.) Giessen, A. Töpelmann. (8-r. VII. 271 l.) M. 7.50.

Adrian, Karl. Salzburger Volksspiele, Aufzüge und Tänze. Salzburg, A. H. Huber. (8-r. 160 l.) 3 Mk.

Aigremont dr. Volkserotik und Pflanzenwelt. Eine Darstellung alter wie moderner erotischer und sexueller Gebräuche, Vergleiche, Benennungen, Sprichwörter, Redewendungen, Rätsel, Volkslieder, erot. Zaubers und Aberglaubens, sexueller Heilkunde, die sich auf Pflanzen beziehen. 1. Lfr. Halle, Trensinger. (8-r.) 80 pf.

Asbjörnsen, P. u. Moe, Jörgen. Norwegische Volksmärchen. Gesammelt von —. Eingeleitet von Herm. Bang u. Ludwig Tieck. Berlin, H. Bondy. (8-r. XV. 304 l.) 3 Mk.

Aus dem Balkanwinkel. Erzählungen aus dem griechischen, rumänischen und südslavischen Volksleben, ausgewählt und übertragen von Dr. Karl Dieterich. Leipzig, C. F. Amelang. (8-r. VIII. 165 l.) Ism. Aby. Globus 93. köt. 146. l.

Bachmann, Joh. Fasten und Ostern im Egerlande. (Sammlung gemeinnütziger Vorträge. 360.) Prag, J. G. Calve. (8-r. 109—124. l.) 20 pf.

Bayle, Pierre. Obszönitäten. Kritische Glossen. Bearbeitet und zeitgemäss erweitert von Dr. Alfr. Kind. 2. Aufl. (Beiträge zur Geschichte des menschlichen Sexuallebens. 2. Bd.) Berlin, N. Schindler. (8-r. 105 l.) 2 Mk.

Becker, Dr. Alb. Pfälzer Frühlingsfeiern. (Beiträge zur Heimatskunde der Pfalz. II.) Kaiserslautern, H. Kayser. (8-r. 49 l.) 1 Mk.

Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia. Herausgegeben v. Dr. Friedr. S. Krauss. I. Bd. Dulaure, Jak. Ant. Die Zeugung in Glauben, Sitten u. Bräuchen der Völker. Verdeutsch und ergänzt von Friedr. S. Krauss u. Karl Reiskel. Mit Nachträgen von H. Ihm, e. Nachwort von Alfr. Kind. II. Bd. Krauss, Friedr. S. Das Geschlechtleben in Glauben, Sitte und Brauch der Japaner. Leipzig, Deutsche Verlagsaktienges. (8-r. VII. 349 l. VIII. 161 l.) à 30 Mk.

Benhazera, Maurice. Six mois chez les Touaregs du Ahaggar. Algier, A. Jourdan. (8-r. IX, 233 l.) 6 fr. Ism. Singer H. Globus 94. köt. 178. l.

Bernstein, J. Jüdische Sprichwörter und Redensarten, gesammelt und erklärt unter

Mitwirkung von B. W. Segel. Zweite vermehrte Auflage, mit gegenüberstehender Transkription, Index u. Glossar. Warschau, 1908. (8-r. XV. 294, 329, 84 l.) 10 Mk. — Ism. dr. Weissenberg S. Globus 93. köt. 242. l.

Bronner, F. J. Von deutscher Sitt' und Art. Volkssitten und Volksbräuche in Bayern und den angrenzenden Gebieten, im Kreislauf des Jahres gestellt. Mit einem Anhang über Friedhöfe und Freskomalerei. München, M. Kellerer. (8-r. VIII, 360 l.) 4 Mk. — Ism. Globus 93. köt. 129. l. — Revue des Études ethnogr. 1908. 382. l. — Arch. f. Anthrop. VII. Bd. (Korr. Bl. 9—12. sz. 88. l.)

Brunier, J. W. Das deutsche Volkslied. Über Wesen und Werden des deutschen Volksgesanges. 3. umgearb. u. vermehrte Aufl. (Aus Natur und Geisterwelt. 7.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. VI, 151 l.) 1 Mk.

Brummer, O. J. Über die Bannungsorte der finnischen Zaubersprüche. Akademische Abhandlung. Helsingfors. (8-r. III. 153 l.)

Caland, W. Altindische Zauberei. Darstellung der altindischen „Wunschopfer“. (Verhandlungen d. Kong. Akad. d. v. Wetensch. Amsterdam. Afd. Letterkunde. Nieuwe reeks. X. N° 1.) Amsterdam, J. Müller (8-r. XIV, 143 l.) 3 Mk. 60 pf.

Christensen, G. Evald Tang Kristensens eventyrsamling. (Danske Studier, 1908. 53—55. l.)

Cock, A. de Spreekwoorden en Zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszedes. 2. herziene en vermeerderde druk. Gent, A. Hoste. (8-r. XII, 426 l.)

Cock, A. de en Teirlinck, Is. Kinderspel en kinderlust in Zuidnederland met schemas en teekeningen van H. Teirlinck, VIII. deel: 16. Tergspelletjes. 17. Voor- en Naspel. 18. Varias. Gent, A. Siffer. (8-r. 366. l.) — Rövid ism. A. Globus 94. köt. 305. l.

Cosquin, E. Le lait de la mère et le coffre flottant, légendes, contes et mythes comparés à propos d'une légende historique musulmane de Java. (Revue des questions histor. 83. Vol. 353—425. l.) Kùlön is Paris. 8-r. 75 l.

Dachler, Ant. Nordische Bauernhäuser. Wien, Gerold & Co. (8-r. 23 l.) 1 Mk. 50 pf.

Dähnhardt, Dr. Osk. Beiträge zur vergleichenden 'Sagen- und Märchenforschung. Progr. (Leipzig, J. C. Hinrichs.) (8-r. 54 l.) 1 Mk. 20 pf. — Ism. Katona Lajos. Ethnogr. 309—313. l.

Dähnhardt, O. Schwänke aus aller Welt, für Jung und Alt. Leipzig. B. G. Teubner. (8-r. VI, 156 l.)

Déchelette, Joseph. Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine. I. Archéologie préhistorique. Paris. A. Picard. (8-r. XIX, 747 l.) Ism. Dr. Obermaier Hugó. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien, 38. Bd. 274—276. l.

Dempwolff. Totemismus in Deutsch-Ostafrika. (Deutsche Kolonialblatt-ból különnyomat.) 4-r.

Dempwolff. Methode für völkerpsychologische Erkundungen. Berlin. 4. (Különnyomat a fenti folyóiratból.)

Din viața poporului român. Culegeri și studii. București, Academia română. I. Pârvescu, Pompiliu. Hora din cartal. cu arii notate de C. M. Cordoneanu. 1903. (8-r. 195 l.) 3 lei. — 2. Pamfile, Tudor. Cimilituri românești. Introducțiune și glosar. 1908. (8-r. 55 l. 1 lev.) 1 leu. 3. Bud, Tit. Poesii populare din Maramureș. 1908. (8-r. 86 l.) 1 leu.

Dixon, Roland B. Some aspects of the american Shaman. (8-r.) (Különnyomat a Journ. of americ. Folk-Lore 21. köt.-ból.)

Duyse, F. van. Het oude nederlandsche lied, wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd, teksten en melodieën verzameld en toegelicht. 1—3. deel. 'S Gravenhaghe, M. Nijhoff, 1903—8. (8-r. XXVI. 8, 12, 12, 2747, 95 l.)

Eichelmann, Toni. Berchtesgadener Sagen. In e. Büchl. gebracht, mit Zeichnungen von Bernh. Wenig. Berchtesgaden, L. Vonderthann & Sohn. 908. (16-r. 78 l.) 1 Mk. 50.

Eickhoff, Dr. Heinrich. Die Kultur der Pueblos in Arizona und New Mexico. (Studien u. Forschg. zur Menschen- u. Völkerkunde. 4.) Stuttgart. Strecker & Schröder. (8-r.) 3 Mk. 60. — Rövid ism. Globus 94. köt. 289. l.

Ethnologica. Im Auftrage des Vereins zur Förderung des städtischen Rautenstrauch-Joest-Museums für Völkerkunde in Köln herausgegeben von Dr. W. Foy. I. Bd. Leipzig, W. K. Hiersemann. 1909. (8-r. VII, 282 l.) 20 Mk.

Eylmann, Erhardt. Die Eingeborenen der Kolonie Südaustralien. Berlin, D. Reimer. 1908. (8-r.) 40 Mk. — Ism. Graebner F. Zeitschr. f. Ethnol. 1005. l.

Fack, L. Rügens Sagen. Mit Titelbild v. B. Clauss. Sassnitz, E. Fack. (8-r. VII, 127 l.) 1 Mk.

Fischel, Hartwig. Die Frau der Biedermeierzeit und ihre Kunst im Hause. Leipzig, F. Rothbarth. (8-r. 85 l.) 1 Mk. 50 pf.

Fischer, Dr. Emil. Über den Ursprung der rumänischen Bojarenfamilien. Ztschr. f. Ethnol. 343—361. l.

Fischer, Dr. Emil. Die Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpaten- und Balkanvölker. Arch. f. Anthrop. VII. Bd. 1—15. l.

Fischer, Heinrich. Landeskunde der Vereinigten Staaten von Nordamerika. 2 Bde. Leipzig, G. J. Göschen. (8-r. 115, 103 l.) 1 Mk. 60 pf.

Flamm, Dr. Herm. Badische Bauertrachten. Katalog der graphischen Darstellungen bis 1870. (Marc. Rosenberg's badische Sammlung, IX.) Frankfurt a/M. H. Keller. (8-r. VI, 29 l.) 20 Mk.

Forrer, Dr. Robert. Reallexikon der prähistorischen, klassischen und frühchristlichen Altertümer. Berlin u. Stuttgart, W. Spemann. (8-r. 943 l., 295 tábla.) 30 Mk. — Ism. Schmidt Hubert. Ztschr. f. Ethnol. 471—473. l. — Birkner T. Arch. f. Anthrop. VII. k. (Korr.-Bl. 4., 5., sz., 39. l.) — Much M. Mitteil. d. anthr. Ges. Wien 38. köt. 51. l.

Friedrichs, Gust. Grundlage, Entstehung und genaue Einzeldeutung der bekanntesten germanischen Märchen, Mythen und Sagen. Leipzig, W. Heims. (8-r. XV, 495 l.) 12 Mk.

Fuchs, Eduard. Geschichte der erotischen Kunst. Erweiterung und Neubearbeitung des Werkes „Das erot. Element in der Karikatur“ mit Einschluss der ernsten Kunst. Berlin, A. Hofmann & Co. (8-r. XXII, 412 l.) 30 Mk.

Fuchs, Ed. Illustrierte Sittengeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. 1—10 Lfr. (I. Bd. Renaissance.) München, A. Langen. (4-r. 240 l.) à 1 Mk.

Fumi, Luigi. Usi e costumi Lucchesi. Vol. I. Lucca. (8-r. 224 l.)

Fürstner, C. Aus der Sagen- und Märchenwelt des Harzes. I. Bd. Unterharz. 3. Aufl. Quedlinburg, H. Schwanecke. (8-r. IV, 176 l.) 1 Mk. 50 pf.

Futilitates. Beiträge zur volkskundl. Erotik. Wien, Dr. R. Ludwig. (8-r.) I. Bd. Blümme, E. K. Schamperlieder. Deutsche Volkslieder des 16—19. Jahrhunderts. Mit Singweisen. Gesammelt und herausg. v. —. (181 l.) 12 Mk. — II. Polsterer, Jos. Schwänke und Bauernerzählungen aus Nieder-Oesterreich. Gesammelt und erläutert. (182 l.) 12 Mk. — III. Bd. Blümml, E. K. Aus den Liederhandschriften des Studenten Clodius 1669. u. des Fräuleins v. Crailsheim 1747—49. Mit Singweisen. (176 l.) 12 Mk. — IV. Bd. Polsterer, Jos. Militaria. Eine Sammlung der typ. handschriftl. Literatur des deutsch-österreich. Soldatenstandes (205 l.) 12 Mk.

Gehring, Ludw. Das Berchtesgadener Land in der Sage. Berchtesgaden, K. Ermisch. (8-r. 40 l.) 75 pf.

Gennep, A. van. Religions, moeurs et légendes, essais d'ethnographie et linguistique. Paris. (8-r. 318 l.) 3 Fr. 50 c.

Giuffrida-Ruggieri, V. Contributo all' antropologia fisica delle regioni dinariche e danubiane e dell' Asia anteriore. Firenze. (8-r. 56 l.)

Göbel, Dr. H. Das süddeutsche Bürgerhaus. Eine Darstellung seiner Entwicklung in geschichtl., architekton. und kultureller Hinsicht an der Hand von Quellenforschungen und masstäbl. Aufnahmen. Atlas. Dresden, G. Kühnmann. (8-r. VIII, 411 l.) 46 Mk.

Goldziher, Ignaz. Notizen zu der Zauberformel. (Zeitschr. f. Assyriologie 21. köt. 244 l.)

Greyerz, O. v. Im Röseligarte, schweizerische Volkslieder. I. Bd. Bern, A. Francke. (8-r. 78 l.) 1 Mk. 20 pf.

Grimm, Brüder. Kinder- und Hausmärchen. 1907. Ism. Gálos Rezsó. Philol. Közl. 456 l.

Grothe, W. Der heilige Richard und seine Kinder (St. Wilibald, St. Wunibald, St. Walpurgis.) Berlin, E. Ebering. (8-r. 114 l.) Rövid ism. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde. 1908. 347. l.

Gruppe, V. Die mythologische Literatur aus den Jahren 1898—1905. Leipzig, O. R. Reisland. (8-r. 652 l.) 16 Mk.

H—s A—d. Nürnbergi játékszerek. Uránia 87—88. l.

Haberlandt, Dr. M. Neuer Führer durch die Sammlungen des Museums für österreichische Volkskunde Wien. (8-r. 54 l.) 50 Heller. — Ism. Žd. Narodopisný Věstník 162 l.

Haensell, Fritz. Die fließenden Wasser des Höhenlandes und ihre urgeschichtlichen Anwohner in Sage und Mythos. Ein Beitrag zur Lehre von der Entstehung und Verwandtschaft der Völker. Berlin, D. Reimer. (8-r. IX. 300 l.)

Hangi, Ant. Život i običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, 1907. — Ism. Ž. J. Letopis Matice Srpske 249. füz. 65—68. l.

Heilborn, Dr. Adj. Die deutschen Kolonien. (Land und Leute.) 10 Vorlesungen. 2. verbesserte u. vermehrte Auflage. (Aus Natur- und Geisterwelt 98.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. IV, 170 l.) 1 Mk.

Heinemann, Dr. Frz. Aberglaube, geheime Wissenschaften, Wundersucht. Heft. I. (2. Hälfte.) der Kulturgeschichte und Volkskunde (Folklore) der Schweiz. (Bibliographie der schweizerischen Landeskunde. V. 5. (2). Bern, K. J. Wyss. (8-r. XXVIII, 241—591 l.) 3 Mk. 50 pf. — Rövid ism. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde 1908. 232. l.

Heinemann, Dr. Frz. Inquisition. Intoleranz. Exkommunikation. Interdikt. Index. Zensur. — Sektenwesen, Hexenwahn und Hexenprozesse. Rechtsanschauungen. II. Hfl. (1 Hälfte.) der Kulturgeschichte und Volkskunde (Folklore) der Schweiz. Bern, K. J. Wyss. (8-r. XXI, 216 l.) 2 Mk. 50 pf.

Heinemann, T. W. The physical basis of civilization. A revised version of Psychic and economic results of man's physical uprightness. A demonstration that two small anatomical modifications determined physical, mental, moral, economic, social and political conditions; with appendix notes on articulate speech, memory, altruism, and a search for the origin of life, sex, species etc. Chicago, Forbes & Co. (8-r. 241 l.)

Heldmann K. Mittelalterliche Volksspiele in den thüringisch-sächsischen Landen. Halle, O. Hendel, 1908. (8-r. 58 l.) 1 Mk.

Heller, Bernhard. Le Mischlé Sindbad. Source méconnue du fableau de Constant du Hamel. Revue d'Études Juives. 46. köt. 125—127. l. Külön is megjelent.

Heller, Bernhard. La légende judéo-chrétienne du Compagnon du Paradis. U. o. 46. köt. 198—221. l.

Hellwig, A. Verbrechen und Aberglaube. Skizzen aus der volkskundlichen Kriminalistik. Leipzig. B. G. Teubner. (8-r. VII, 139 l.) 1 Mk. 25 pf. — Ism. Budap. Hirl. 190. sz. — Andree R. Globus 94. köt. 209 l. — Dr. Lasch Rich. Mitteil. d. anthrop. Ge. Wien. 38. köt. 349 l.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A regösénekről. Sebestyén Gyula alapos kutatásai (M. Népköltési Gy. V. k.) és Vikár Béla dolgozatai (a Nyelvörben és a Magyar Nyelvben) újból felköltötték az érdeklődést egyik becses hagyományunk iránt, melyről azelőtt Pländer (már a *Tud. Gyűjt.* 1838-iki) s utóbb Torkos Sándor (a *Magyar Nyelvészet* 1860-iki évfolyamában) emlékezett meg. Időrendben a kettő megemlékezése között jelent meg az a pár sor, melyben Szelestey László, a kemenesalja népszokásainak jó ismerője, — a ki éppen a *Palócz dalok* mintájára irt és második (1852-iki)

kiadásának alakjában és nyomán megjelent *Kemenesi cimbalom* cz. kötetével (1853.) lett híressé, — szintén említi a regölést.

Ezt a kötetét követte a másik évben (1854.) *Falu pacsiútája* cz. „kemenesi barátainak“ ajánlott dalgyűjteménye. Ennek megalkotásában is az a hit vezette őt, hogy „leginkább a népköltészet alapján fejlődhetik nálunk egy tisztán eredeti nemzeti költészet.“ (Előszó.) Talán e hite teszi, hogy egyik legszebb költeményében, az utolsóelőttiben, a regölést is megemlíti: *Haj regürejtem* a költemény czíme. „Haj regürejtem! Elregülöm¹ ezt a kis lányt, Ha el nem felejtem. — Haj regürejtem! Ezt a kis lányt, sudár legény, A kezedre ejtem! — Mit visz neked ez a legény? Lánypillangó, kis szökevény! — — — Meleg csókot, Asszony nevet, Szerelemtől Égő szívet. Haj regürejtem — De jól sejtem!“ . . . Ehhez a ritmosos, csengő vershez fűzi azután jegyzetül, hogy „Tájékunkon (t. i. *Kemenes vidékén*) új esztendő körül házrul házra járnak a legények s énekszóval elmátkásítják az előttük tudvalevő szerelmeseket s ezt *regülésnek* nevezik.“ (174. l.) — A költemény ritmusa az eredetié: a népi regölése, néhol kettévágva, a csattanós vég, vagy az élénk menet kedvéért.

Dr. Gálos Rezső.

*

A Faust-mondához. Az alábbi 1643-iki adalék inkább szerzőjénél fogva új és becses; magyarországi ember jegyezte föl a könyvébe, a ki — ha nem volt is magyar ember és talán magyarul sem tudott jól (idézetei vagy erre, vagy az ulmi nyomdász felületességére vallanak) — büszkén vallotta magát kézmárki tanárnak és műveiben gyakorta emlegeti a magyarokat. Froelich Dávidról, Jókai *Szép Mihál*-jának is egyik hőséről szólunk. Korának egyik legkiválóbb matematikusa volt, de sok egyébre is ráért. *Bibliothecae seu Cynosvrae Peregrinantium libri* című művéből (Liber tertius. Ulmae, 1643, a 415. lapról) vesszük ez érdekes sorokat:

„*Lipsiae Mercatorum aula Auerbacher Hoff dicta, omnis generis mercibus pretiosissimis, tempore inprimis Nundinarum, referta est, habetque cellam, ex qua famosissimus ille Magus D. Faustus dolium vini, cui ipsemet insedit operâ sui spiritus e vexit: etc. quo ludicro facinore extant ibi versiculi sequentes.*

*Doctor Faustus zu dieser frist
Auss Auerbachs keller geritten ist
Auff einem Fass mit Wein geschwind,
Welches gesehen viel Menschen Kind
Solchs durch sein subtil Kunst gethan
Vnd dess Teuffels Lohn empfieng davon.“*

A tudós Froelich Dávid emléke megérdemli, hogy ezt az adalékát is megőrizzük.

Dr. Gálos Rezső.

*

Az új Kalevala-magyarázat érthetetlen részéről. Bán Aladár, a finn irodalomnak kiváló ismerője, a Budapesti Szemle 1910. évfolyamának januáriusi számában „A Kalevala és új fordítása“ czímen ismertette Vikár Bélának Kalevala fordítását, megvilágítja a finn népéposzhoz fűződő kérdéseket is. Természetesen szól az éposz főeseményéről, a szampó-sorozatról is és ezzel kapcsolatban elmondja

¹ L. *Sebestyén* id. m. 72. l. „A párokat még ma is elregölik, összeregölik.“

Krohn Károly új magyarázatát a szampó-szóról. E magyarázathoz akarunk néhány megjegyzést fűzni. Krohn szerint a *szampó* halacszkát jelent, a *szampi* (hal) szónak kicsinyített alakja és a *szampó* voltaképen nem egyéb, mint „a pohjolai leány képes elnevezése“. Elfogadom ez új magyarázatát e szónak: el azt, hogy a szampó a pohjolai leány éppen olyan képes elnevezése, mint nálunk a szerelmesek megszólítása virág- vagy állatnéven. De kérdem: megoldotta-e ezzel Krohn a szampó-sorozatban levő ellenmondást? „A szampót ugyanis Ilmarinen készíti a pohjolai hajadon kezének elnyeréséért“, mondja Bán Aladár. Tehát mit is készít el Ilmarinen Krohn Károly magyarázata szerint? A pohjolai leányt magát??! És miért vezet hadat Ilmarinen, Vainämöinnel és Lemminkäinnel, az egyedül boldogító szampóért, mikor az már meghalt (mert a szampó a pohjolai leány) és mikor másik szampót tudna készíteni?? Azt hiszem Krohn Károlynak nem sikerült eloszlatni a szampó-sorozatban lévő homályt. E magyarázat épp oly kevésbé érteti meg ezt, mint az előbbi! Vagy talán én fogtam fel rosszul Krohn véleményét? Azt hiszem, hogy a magyar közönség nagy örömmel venné, ha Bán Aladár, a ki mint az új elmélet ismerője és a czikk írója, a legjobban ismeri a kérdést, megmondaná a maga véleményét a dologra nézve és tisztázná zavaros ismereteinket. Sőt talán a finn irodalom többi ismerői is hozzászólhatnának a kérdéshez.

Bittenbinder Miklós.

NÉPRAJZI HIREK.

Katona Lajos halála. F. évi aug. hó 3-án vettük a gyász hírt, hogy társaságunk nagytudományú alelnöke a budai Szent János-kórházban rövid betegeskedés után váratlanul elhunyt. Ravatalára a társaság elnöksége díszes koszorút helyeztetett e felirattal: „Úttörő tudós alelnökének a Magyar Néprajzi Társaság“, sirjánál pedig aug. hó 5-én *Szalay* Imre elnök úr tartott gyászbeszédet.

Katona Lajos 1862-ben született Vácson. Felsőbb tanulmányait a váci papnevelőben s innen kilépve a budapesti egyetemen kezdte meg és a gráci egyetemen fejezte be. Az utóbbi helyen egyidejűleg *Ujfalvy* Károly titkára volt. Ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a román filológia terén *Katona* a kitiünő *Schuchardt* Hugónak legkedveltebb tanítványa lett. A bölcsészettudori oklevelet itt „sub auspiciis imperatoris“ szerezte meg. A tanári vizsgára már a budapesti tudomány-egyetemen jelentkezett. Tanári működését 1887-ben a pécsi állami főreáliskolában kezdte meg. A következő évben már résztvett a „Magyarországi Néprajzi Társaság“ megalapításában és szervezésében. 1889-ben a budapesti II. ker. főgimnázium tanára lett s *Herrmann* Antallal együtt szerkesztette az „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“-t és az „Ethnographiá“-t. Társaságunkban először jegyző és a folklorsztikai szakosztály előadója lett, majd pedig a titkári hivatalt látta el. A fővárosban rendkívül gazdag tudományos munkásságának első évtizedét egészen a néprajz művelésének és irányításának szentelte. 1900-ban már az összehasonlító irodalomtörténet magántanárává habilitáltatta magát s halála előtt két évvel *Gyulai* Pál tanszékén a régi magyar irodalom történetének egyetemi

tanára lett. A folklóre terén fényeskedő tudóst a M. Tud. Akadémia 1901-ben választotta be nyelvészei közé, a Philologiai Társaság pedig 1899-től 1901-ig a titkári teendőkkel foglalkoztatta, 1902-ben pedig az Egyetemes Philologiai Közlöny szerkesztését bízta rá. Mivel *Katona* mindvégig megmaradt folkloristának, a Kisfaludy-Társaság figyelme szintén felé fordult s a jelen év elején — noha még nem volt tag — megválasztotta a „Magyar Népköltési Gyűjtemény“ egyik szerkesztőjének.

Midőn Gráczból hazatért, már az ethnographia minden ágában tájékozott tudós volt. Itthon az ő tudományos irányítása szerint jött létre társaságunk és alakult ki a magyar néprajzi tudomány. A népköltéssel foglalkozó folklóre terén a két legnehezebb ágának, az összehasonlító mese- és mithosz-kutatásnak szentelte szigorúan módszeres munkásságát. Már 1884-ben kiadott egy kötetre terjedő mithosz-tanulmányt „Völund kovács és rokonai az árja regevilágban“ czímen, 1889-ben pedig kiadta „A népmeséről“ czimű füzetét. Külön tárgyalta a „Mythologiai irányokat és módszereket“ (1896) és „A magyar mythologia irodalmát“ (1898). Mindkét dolgozata folyóiratunkban jelent meg s ugyanitt kezdte kiadni az általa megállapított és összehasonlító módszerrel tárgyalt „Magyar mesetipusok“-at (1903—4). Sajnos, e főművét az összehasonlító irodalomtörténet és a régi magyar irodalom története felé térült újabb munkássága miatt már nem tudta befejezni. A magyar irodalomtörténet így gazdagabb lett ugyan egy mintaszerű Haller-féle *Gesta Romanorum*-kiadással, egy szép Petrarca-életrajzzal, számos kodex-tanulmánnyal; de mi szegényebbek maradtunk egy olyan összehasonlító mese-tanulmánnyal, a mely már az egyetemes összehasonlító folklórenak és irodalomtörténetnek lett volna minden művelt nyelvre lefordítható remeke.

*

Katona Lajos nekrológjai. Az egyszerű, minden zajos elismerést kerülő derék tudós elhúnytát az egész magyar tudományosság meggyászolta. Temetésén a közoktatásügyi kormány is képviseltette magát. A M. Tudományos Akadémia és a Budapesti Tudomány-Egyetem nevében *Dr. Ballagi* Aladár mondott szép búcsúbeszédet. E beszéd megjelent az Akadémiai Értesítő f. é. szept. havi füzetében. Tudományos folyóirataink közül a Magyar Nyelv, az Egyetemes Philologiai Közlöny és az Irodalomtörténeti Közlemények közöltek nekrológokat. A Budapesti Szemlébe társaságunk főtitkára, *Dr. Sebestyén* Gyula irt az elhúnytról terjedelmes megemlékezést.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Szalay Imre elnök beszéde dr. Katona Lajos alelnök ravatalánál.

A Magyar Néprajzi Társaság nevében jöttem búcsúzni. Jöttem a hála köteles adójával azért, mert értékes munkásságodnak javarészét a hazai néprajzi tudománynak szentelted.

Midőn középeurópai szomszédjainkat megelőzve, társaságunkat 1889-ben megalapítottátok, Te az új tudományos testület jegyzője s a népköltés ügyét fel-

karoló szakosztály előadója lettél. E minőségben tartottad azt az emlékezetes előadást, a melynél fényesebb fáklafény a fiatal néprajzi tudományok akkoriban még töretlen útjára sehol, még a külföldön sem világított. Most pedig, hogy a Magyar Néprajzi Társaság húsz éves munkásságára tekinthet vissza, méltán mondhatjuk: Te társaságunk különböző tisztségeiben, legutoljára mint annak érdemes alelnöke irányadó szerepet vittél.

És te, a ki a néprajzi tudományok határait szigorú módszerrel megjelölted, megtaláltad utóbb ama kapcsolatot, a melyek az általad fényes eredménnyel mívelt folkloret az irodalomtörténettel, művelődéstörténettel és lélektannal is szorosan egybefűzik. Ez tette aztán lehetővé, hogy az irodalomtörténet egyetemi tanszékén vérbeli folklorista maradhattál és az újabb nemzedékből már a néprajzi tudományoknak is munkásokat nevelhettél. Széleskörű tudományosságod e téren az összehasonlító irodalomtörténet kiváló mesterévé avatott. Mivel a magyar népköltés kincseiben is az egyetemes vonatkozásokat kerested, legszebb és legmaradandóbb eredményeidet a nemzetközi területen mozgó legenda-, mese- és mithoszkatással érted el.

Ismerve vállalkozásod, tudományod és munkabírási nagy méreteit, megtudjuk érteni, hogy most, midőn életed delén bennünket váratlanul itt hagysz, egész életre tervezett nagy munkáid legtöbbje félben maradt. A magyar tudomány felett örökös Gondviselés titka az, akad-e majd utód, vagy tanítvány, a ki méltó folytatód lehet. Mi, életben maradt munkatársaid, barátaid és tisztelőid a ránk hagyott szellemi örökség birtokában fájó szívvel és hálás kegyelettel őrizzük emlékedet.

Isten veled!

Nyugodjál békében!

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1910. évi április 26-án délután a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermében tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi gyűléséről.

Jelen vannak: *Szalay Imre* min. tan., elnök, *Katona Lajos* alelnök, *Sebestyén Gyula* főtitkár, *Solymossy Sándor* titkár, *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Máder Béla* ellenőr, továbbá: *Munkácsi B.* tisz. tag, *B. Balogh B.*, *Bán A.*, *Beluleszkó S.*, *Mahler E.*, *Nagy G.*, báró *Nyáry A.*, *Téglás G.* és *Versényi Gy.* választm. tagok, *Isoz K.*, *Zempléni Á.* r. tagok és vendégek.

1. *Szalay Imre* elnök megnyitja a felolvasó ülést.

Dr. Mahler Ede felolvassa beszámolóját *Egyiptomban tett tanulmányútjáról*.

Gönczi Ferencz néprajzi gyűjtését: *A természeti elemek kultuszának maradványai a göcseji és hetési népnél* cím alatt bemutatja a titkár.

2. A választmányi ülésen *Szalay Imre* elnök megnyitja a tanácskozást. Hitelesítők: *dr. Versényi Gy.* és *B. Balogh B.* választmányi tagok. Mult közgyűlés és választmányi ülés jegyzőkönyvei hitelesítettnek.

Dr. Sebestyén Gyula főtitkár jelentést tesz. A módosított alapszabály tervezete a belügyminiszteriumhoz fölterjesztetett. A könyvtár végleges letétbe helyezése ügyében bizottság kiküldését javasolja.

Kiküldetnek *Munkácsi B.* tisz. tag elnöklelte alatt a titkár, pénztáros és ellenőr.

Jelenti továbbá a kassai Múzeumnak állami kezelésbe történt átvételekor a társa-

ság ezen való részvételét. Löffler Manónak Calcuttából keltezett levelét illetékes helyére, a Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályába tette át.

A választmány hozzájárul, a főtitkári jelentés tudomásul szolgál.

K. Dancs Árpád pénztáros jelentése szerint készpénz a) kézi pénztárban: 182 K 71 fill., b) a m. kir. Postatakarékban: 1506 K 32 fill., c) Leszámitoló bankban 4195 K. Összesen 5884 K 03 fill.

Tagajánlások: *Kamisto Arthur* finn tudós (aj. Munkácsi B.); *Szegedy Rezső* főreáliskolai tanár (aj. Melich J.); *Garay Ákos* festőművész és *Demjén Endre* gy. tanár (aj. Győrffy J. és Sztripszky H.) Rendes tagokul megválasztatnak.

Új előfizetők: *Bognár P. C.* tanár, *Lakatos Károly* könyvtartiszt, *Beke Ödön* tanár, VI. ker. főv. el. népiskola.

Pénztáros jelentése tudomásul szolgál.

Elnök az ülést berekeszti. K. m. f. *Szalay Imre* s. k. elnök. — *Solymossy Sándor* s. k. jegyző. — Hitelesítjük: *dr. Versényi György* s. k., *B. Balogh Benedek* s. k. választmányi tagok.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1910. május 25-én a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében tartott üléséről.

Jelen vannak: *Szalay Imre*, elnök, *Csánki Dezső* és *Katona Lajos* alelnökök, *Sebestyén Gyula* főtitkár, *Solymossy Sándor* titkár, *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Herman Ottó* és *Munkácsi Bernát* tiszt. tagok, továbbá: *Bátky Zs.*, *Beluleszkó S.*, *Ernyey J.*, *Huszka J.*, *Mészáros Gy.*, *Versényi Gy.* választmányi tagok, *Spitzer M.*, *Karl L.* r. tagok és vendégek, köztük *Jusszuf Akcsurin* mizseri tatár szül. orosz hirlapíró.

A felolvasó ülésen *Lambrecht Kálmán* „A magyar szelmalomról“ értekezik képek bemutatásával.

Timár Kálmán felolvasása „*Szt. Erzsébet legendájáról*“ az idő előrehaladta miatt elmarad.

A választmányi ülésen *Szalay Imre* elnök vezeti a tanácskozást. Előző gyűlés jegyzőkönyve hitelesítettik.

Dr. Sebestyén Gyula előterjeszti főtitkári jelentését. Az új alapszabály a belügyminiszteriumból még nem érkezett le. Lóczy Lajos tiszt. tagságának oklevele elküldetett s az erre érkezett választ fölolvassa. A magy. „Gyermektanulmányi Társaság“ múzeum felállítását tervezi, melynek néprajzi osztálya is lesz; támogatást kér. Javasolja, közöltessék a tervezet a társaság tagjaival s ajánltassék azok figyelmébe.

A választmány eszerint határoz s a főtitkár jelentését tudomásul veszi.

K. Dancs Árpád pénztáros jelenti: készpénzállomány a) kézi pénztárban 308 K 72 fill. — b) Postatakarékban 1568 K 78 fill. — c) Leszámitoló bankban 4195 K. Összesen 6072 K 50 fill.

Tagajánlások: *Glósz Ferencz* főgymn. tanár, *Zilahy László* főgymn. tanár és *Schoen Arnold* (aj. K. Dancs Á.); *Várady József* paedag. hallg. (aj. Erdélyi L.); *Lambrecht Kálmán* tanárj. (aj. Ernyey J.); *Tóbiás László* műépítész (aj. Novák J. L.).

Ajánlottak rendes tagokul megválasztatnak.

Indítványok során *Huszka József* szóvá teszi két fiatal festő: Löffler Manó és Tóth Jenő ügyét, a kik Kelet-Indiában járnak és gyűjteni óhajtanának, támogatást is kérnek.

Beható eszmecsere után a választmány az ügyet a Magy. Nemzeti Múzeum Népr. osztályához utalja; fölkéri indítványozót, dolgozzon ki útbaigazító tervezetet.

Szalay Imre az ülés berekesztése előtt francia nyelven meleg szavakkal üdvözlí *Jusszuf Akcsurin* tatár vendéget, mire ez szintén francia nyelven, majd hazája nyelvéen felel, utóbbi szavait *Mészáros Gy.* tolmácsolja.

K. m. f. *Szalay Imre* s. k. elnök. *Solymossy Sándor* s. k. jegyző. — Hitelesítjük: *br. Nyáry Albert* s. k. *Beluleszkó Sándor* választmányi tagok.

Hivatalos nyugtázás

az 1910. évi október hó 21-től november hó 30-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1906. évre: Bartha József dr. — Deák Jenő dr. — Fuchs Lajos.	18 K — f.
Összesen	
1907. évre: Beretzky Endre dr. — Koch Károly — Nagyvárad	
közs. isk. könyvtár — Samu János — Tary Lajos. Összesen	30 K — f.
1908. évre: Esztegar Béla — Fejérfataky László dr. — Forgon	
Mihály dr. — Füredi Ármán — Gyulai Ágost dr. — Horváth Cyrill dr. —	
Jancsó Benedek dr. — Keleti Keresk. Akadémia — Komoróczy Miklós —	
Lill Tivadar — Lósy József — Molnár János — Odesealchi Arthur hg. —	
Popovics V. István — Szőnyei Loránt — Váczy János dr. — Zichy István gr.	
Összesen	102 K — f.
1909. évre: Alexander Bernát dr. — Balogh Dezső (1 kor.) —	
Besztercezaszód várm. Általános Tanító-Egylet — Brán Lőrincz — Brassói	
főreálisk. ifj. önk. kör — Budapesti V. ker. áll. főgimn. tanári könyvtára —	
Budapesti felső építő-ipariskola ifj. önk. kör. — Czettler Jenő dr. — Deb-	
reczeni keresk. tanintézet — Domanovszky Sándor dr. — Ferenczy Gyula	
— Gálos Rezső — Geöcze Sarolta — Ghyczy Elemér — Hornyánszky	
Gyula dr. — Istók János — Kolba Lajos — Magyarfenesi áll. el. isk.	
(2 kor.) — Markovits Kálmán — Melich János dr. (5 kor.) — Miklós	
Ferencz dr. — Péter János — Sepsiszentgyörgyi Kaszinó — Sommer	
János — Szalay Károly — Szamosujvári polg. leányiskola — Váczy János	
dr. — Vágó Aladár — Vágó Pál — Vajkay Rezső — Weinwurm Antal	
— Zichy István gróf. Összesen	182 K — f.
1910. évre: Adler Arthur — Alapy Gyula — Áldásy Antal dr. —	
Augustin Béla — Balatonfüredi áll. polgári fiúiskola — Ballagi Aladár dr.	
— Balogh Dezső (5 kor.) — Barla Sz. Jenő — Baróti Lajos dr. — Bello-	
sics Bálint — Berczeller Imre dr. — Berzeviczei áll. elemi iskola — Besz-	
tercezebánya sz. kir. város közkönyvtára — Besztercezebányai áll. felsőbb	
leányiskola — Binder Jenő — Bittenbinder Miklós (3 kor.) — Bodola Sándor	
— Brassói Magyar Kaszinó — Brüll Alfréd — Budapesti m. kir. tanárképző-	
intézeti gyakorló főgimn. — Budapesti orsz. izr. tanítóképző — Csikós	
József — Csiki Ernő — Csókán Pál — Dézsi Lajos dr. — Dittrich Vilmos	
— Dobay János — Eber László dr. — Fábán Gyula — Fehérváry Dezső dr.	
— Fehérváry Dezső — Fekete József (5 kor.) — Freckay János — Garay	
Ákos — Garda Samu dr. — Gombocz Zoltán dr. — Gönczi Ferencz — Groh	
István — Guttenberg Pál — György Lajos — Hampel József dr. — Hartyáni	
Zoltán — Hellebrant Árpád (1 kor.) — Heinrich Gusztáv dr. — Homoród-	
almási áll. elemi iskola — Iparművészeti Múzeum — Kassai kir. jogakadémia	
— Kemény Zoltán — Kenesei Ilona — Késmárki ev. lyceum — Kiss István	
dr. — Klein Géza — Kohn Samuel dr. — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar	
— Kolozsvári földr. intézet — Komáromi Andor — Kónyi Manó — Kopits	
János — Koritsánszky Ottó — László Gábor dr. — Libertiny Gusztáv —	
Löfkovics Arthur — Málnay Béla — Mangu Béla — Mauks Gyula — Mar-	
czali Henrik dr. — Medveczky Károly — Messinger Ármán — Nagyszalontai	
m. kir. áll. főgimn. — Négyesy László dr. — Nemes Mihály (30 fillér) —	
Orbán Nándor (4 kor.) — Pápai ev. ref. főisk. — Papp József — Payer	
Endre dr. — Pekár Gyula dr. — Perényi Lajos — Popovits Iván dr. —	
Ransburg Gusztáv — Rákosszentmihályi áll. el. isk. — Réthy László dr. —	
Rhousopoulos A. Rhousos — Richter Éde — Riedl Frigyes dr. — Rubinyi	
Mózes dr. — Sárossy Gergely — Schmutzler Nándor — Siegescu József dr.	
— Simonyi Zsigmond dr. — Sipos Henrik — Solymossy Sándor dr. —	
Szente Arnold — Szűz Máriáról nev. szt. Fer.-r. hitt. int., Pozsony — P.	
Thewrewk Emil dr. — Thim József dr. — Tiszakarácsonyfalvai áll. el. isk. —	
Tonelli Sándor dr. — Tóth Zsigmond dr. — Tömörkény István — Tompa	
Boriska — Trsztenai kir. kath. gimn. — Vajna Károly — Vasvármegyei	
Kultur-Egylet, Szombathely — Vésztői Kaszinó — Zichy István gróf —	
Zloczky Theodor — Zoltai Lajos — Zsille Kálmán. Összesen	630 K 30 f
Összesen befolyt hátralékokból	332 K — f, jan. 1-től 1504 K 14 f
1910 évi díjakból	630 " 30 " " " 2962 " 06 "
alapítványi kamat	— " — " " " 12 " — "
alapítványi díjból	— " — " " " " 110 " — "
Budapest, 1910 december hó.	

Kövecsesi Dancs Árpád,
pénztáros (II., Toldy Ferencz-u. 50.)

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Katona Lajos dr. †
(II. Krisztina-körút 33.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VII. Zugló-utca 16. II.)

Pénztáros :

Kövecesesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferencz utca 50.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Barátosi Balogh Benedek
Bátky Zsigmond dr.
Beluleszkó Sándor dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos dr.
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.

Feichtinger Győző
Galgóczy János
Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Mészáros Gyula dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.

Réthy László dr.
Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
Szinyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmány Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerden a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a közlések és lakozimbejele-
tések pedig
Kővecsesi DANCs ÁRPÁD
pénztárhoz (Bpest, II., Toldy
Ferencz n. 50. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-n. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főttkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címzendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, április, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1910.

TARTALOM.

	Lap
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Turáni Társaság	321
<i>Nagy Géza</i> : A magyar nőnevek	326
<i>Cserép József</i> : Magyar nevű nép a hellén hőskorban	341
Népköltészet és népzene.	
<i>Báró Nyári Albert</i> : Mihály-Gerge népköltészete (II.)	348
<i>Fábián Gyula</i> : Palócz Krisztus-mondák (II.)	357
Irodalom.	
<i>Kohlbach Bertalan dr.</i> : Hirt, Hermann: Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Kultur (III.)	361
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1908-ról (III.)	368
Kisebb közlemények.	
<i>Bán Aladár</i> : A Szampo-kérdéshez	375
Néprajzi hírek.	
Társaságunk új alapszabályai	376
A Turáni Társaság alakuló közgyűlése	377
Hainari Oskar Adolf halála	379
Az Ethnographia új szerkesztője	379
Társulati ügyek.	
A Magyar Néprajzi Társaság új alapszabályai	379
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társ. 1910. szept. 28-ki üléséről	382
Jegyzőkönyvi kivonat a M. Néprajzi Társ. 1910. okt. 26-ki üléséről	383
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke az 1910. év végén	385

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

➡ Megjelent: ➡

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.
(Hornyánszky Viktor könyvnyomdája.)

➡ **Ára 8 korona.** ➡

TURÁNI TÁRSASÁG.

A Magyar Néprajzi Társaság tőszomszédságában új testvéregyesület támadt: a *Turáni Társaság*. Ez azt jelenti, hogy a hazai tudományban vannak feladatok, a melyeknek teljesítésére most egy tekintélyes testület szervezkedett. A ma még szokatlanul hangzó név pedig azt hirdeti, hogy e társaság azzal a *turáni*, vagy — a hogy nálunk eddig szívesebben nevezték — *urál-altáji* népcsaláddal kíván foglalkozni, a melybe a keleti és északi rokonaitól már ezer esztendeje végleg elszakadt magyar nemzet is tartozik.

A hazai néprajz munkásai tudják, hogy a vállalkozást sarkaló nagy gondolat nem új s alapjában véve a vállalkozók előtt lebegő czél is régi keletű. Hiszen a magyar összehasonlító nyelvészet és összehasonlító néprajz éltető lelke eddig is az a törekvés volt, hogy a rokonnépekkel való kapcsolat forrásait felkutassa s a belőlük meríthető ezer és több ezer éves adatok segítségével a különféle korú és fokú rokonság fölöttébb szövevényes szárait is lehető pontossággal megállapítsa. Mivel pedig e tudományos műveletek megkívánják, hogy az összehasonlítás körébe vonható összes rokonnépeket megismerjük, a jeles úttörők nyomán egész iskolák keletkeztek és a turáni népcsalád egyik vagy másik ágának tanulmányozása a kutatókat utóbb népes csoportokra szakította s végül a magyar rokonság mértékének megállapításában már egymásra rontó ellenfelekké bősítette. A részlettanulmányokba mélyedt komolyabb tanítványok utóbb belátták, hogy itt nem hadakozni, hanem tömörülni kell. Mert a turáni népcsalád sok ágú és sok ezer éves történetét elvégre maguk a turáni népek vannak leginkább hivatva a nyugati tudományosság mértéke szerint tisztába hozni. Csakhogy a földgömb északi felének tekintélyes részét elfoglaló nagy népcsalád összes ágai közt csak a kis magyar nemzet s a nála még kisebb és boldogtalanabb finn nemzet lett a nyugati művelődés részesévé. Ennek tudatában a finnek magukat s a velük legközelebbi rokonságban levő félművelt s részben még pogány finn-ugor északi népeket kezdték tanulmányozni. Ez a művelt világ tiszteletét biztosító tudományos munkásság volt részben iskolája a mi finn-ugor nyelvészetünknek és néprajzunknak is. Ámde nálunk éppen a magyar nemzet kialakulásának nagy néprajzi kérdőjele lett az, a mi összehasonlító nyelvészetünket a valóban szép eredményekkel csábító finn-ugor egyoldalúságtól megóvta és a mi ezt a ma már nagy fejlettségű nemzeti tudományt a néprajzi eligazodás szolgálatából sem engedte ki soha.

Ez az oka, hogy a turáni népcsalád összehasonlító nyelvészetének és néprajzának együttes és egyetemes művelésére nálunk a Magyar Néprajzi

Társaság kebelében történt az első szervezkedés. Itt jött létre a *Keleti Szakosztály* és ennek többnyelvű folyóirata, a *Keleti Szemle*. Később már egy külön *Keleti Társaság* eszméje is foglalkoztatta az irányadó elméket. A terv megvalósulását azonban egyik kitűnő orientálistánk azzal a visszariasztó figyelmeztetéssel hiúsította meg, hogy a magyarságnak a nyugati nagy nemzetek előtt aligha teszünk üdvös szolgálatot, ha a keleti tárgyú tudományokkal kapcsolatban keleti eredetét is folyton hánytorgatjuk. Ezért érte be a Keleti Szakosztály utóbb azzal, hogy folyóirata a *Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság* magyar bizottságának értesítője lehetett.

Ámde így a rokonnépekkel rendszeresen foglalkozó nemzeti tudomány ügye még nem volt, mert nem is lehetett végleg elintézve. Különösen érezhették ezt nálunk azok, a kik az utóbbi évtizedek nemzetközi néprajzi mozgalmait megfigyelik. Hatalmas arányokban bontakoznak ki a gyarmatokkal bíró nagy nemzetek néprajzi múzeumai, melyekben a tengerentúli műveletlen és félművelt népek lelki és testi életének egész világa meg van örökítve az egyetemes néprajz és művelődéstörténet számára. A velünk rokon ázsiai népek hasonló értékű emlékeit csak az orosz múzeumok gyűjtik, kevés áldozattal, nagy lassúsággal, nem egyöntetűen, de elég rendszeresen. A nyugati nagy nemzetek e népekkel vajmi keveset törődnek. Tudtommal legalább egy nemzetközi múzeumukban sincs olyan turáni gyűjtemény, mint a milyen új-guineai gyűjteménye a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának van. A nemzetközi vallástörténeti kongresszusokon eddig a turáni népek samanizmusáról nem esett szó. A monsi nemzetközi néprajzi kongresszus pedig e népcsaládról érdemlegesen nem is vett tudomást s bizonyára mellőzi a brüsszeli nemzetközi néprajzi központ is, mert előmunkálatai e tekintetben oly nemtörődömséget tanúsítottak, hogy benne a magyar állam e miatt részt nem vehetett.

E sajátos jelenségből az a tanulság olvasható ki, hogy a nagy nemzetek exotikus tárgyú néprajzi tudománya is csak addig terjed, a meddig közgazdaságuknak ezzel kapcsolatos érdekszálai elnyúlnak. A néprajz tehát itt a gyakorlati élet szolgálatában áll. Ezért aztán erőteljesebb is most, mint volt akkor, midőn még a hittérítés körében kezdett sarjadozni.

Noha ez a kapcsolat, mely a gazdag kalmárok kontárkodó beavatkozására bőségesen igénybe vett alkalmat szokott nyújtani, a néprajz komoly munkásainak soha sem tetszett, most még sem kell idegenkednünk attól, hogy a fentebb érintett néprajzi és nyelvtudományi törekvéseket felölelő új *Turáni Társaság* tanulmánykörébe vonta az ázsiai és európai rokonnépek közgazdaságát is. Ez ugyanis még nem jelenti azt, hogy a társaság így nem maradhat meg tudományos testületnek; de határozottan jelzi, hogy keresi és föltámasztja a rokonnépeknek egymáshoz való közgazdasági vonatkozásait. A sok lehetőség közül például csak azt említjük fel, hogy kellő anyagi eszköz birtokában a Turáni Társaság módot nyújthat arra és — a hogy értesülve vagyunk — módot is nyújt arra, hogy a kazáni és konstantinápolyi iskolákat látogató gazdag keleti tatár ifjak a mi nyelvünket szintén elsajátíthassák és iskoláinkat is látogathassák. Ugyanigy megköny-

nyitheti a finn és magyar kultúr-érintkezést is olyan tanulmányi alap megteremtésével, minőről Feridun bey a törökség részéről már gondoskodott.

A bennünket közlelről érintő nyelvi példánál megmaradva, nyomban hozzátehetjük, hogy a két magyar tudomány-egyetem mindegyike rendelkezik ugyan finn-ugor és török-tatár tanszékekkel, de ezek nem azt a gyakorlati czélt szolgálják, a mely esetleg közgazdasági érdekeket is ki tudna elégíteni. Itt csak az illető nyelvcsoportok nyelvkincseinek letéteményesei és a bennük eligazodó összehasonlító nyelvészet tudományos módszerei ismerhetők meg. Az innen kikerülő tanárok és fiatal nyelvtudósok csak úgy nem beszélnek finnül és csak oly keveset értenek törökül, mint a hogy egy végzett gimnáziumi tanuló sem beszél latinul és görögül. Gyakorlati szempontból a rokonyelveket úgy kell elsajátítanunk, mint a modern nyugati nyelveket. Erre azonban ez idő szerint még nincs kellő berendezettségünk. Ha lesz, akkor az egymáshoz közeledő rokonnépeket először is meglepi az, hogy egymás nyelvét eddig nem tapasztalt könnyűséggel sajátítják el. A tatár kereskedőházak fiai könnyebben tanulnak meg magyarul, mint németül vagy oroszul. A nyelviség elválasztó falain ekként ütött rés pedig az egyik félen felhalmozott kultúra természetes áteresztője lesz s a nyomban megkezdődő kölcsön-viszonynak már nemcsak közgazdasági, hanem tudományos értékkel bíró eredményei is önként jelentkeznek.

Ha a Turáni Társaság jól fogja fel szerepét, akkor a sorrendben csakugyan legelől álló gyakorlati nyelvtanítás és érintkezés — mondjuk — közgazdaságilag már eléggé értékesíthető propedeutikáját a nyelvtudományi, néprajzi és őstörténelmi téren szintén a dolgok természetes sorrendjében folytassa tovább. Gondoskodjék arról, hogy a fiatalabb nyelvésznezmedék érdeklődése a közép-ázsiai és szibériai törökség nyelvterületeire is kiterjedjen. Nagyon kívánatos továbbá, hogy ez a nezmedék már a néprajzi tudományokban is teljesen járatos legyen. E nélkül az alacsonyabb műveltségi fokon megrekedt, vagy az ilyen fokra visszasülyedt népeknél régi népnyelvi emlékeket, sőt csak teljesen megbízható szótári anyagot is gyűjteni bajos. Viszont az sem szenvedhet kétséget, hogy megfelelő nyelvtudományi tájékozottság nélkül ma már sem a rokonnépek folkloreja, sőt még tárgyi ethnographiája sem közelíthető meg és kutatható át kellő sikerrel.

Bátorító például csak Radloff szöveggyűjtéseit és ó-török epigraphiai kiadványait hozom fel. Amaz a török dialektusok ismertetését czélozta s kellő nyelvtudományi tájékozottsággal gyűjtött és feldolgozott népköltési adalékait ma már az egyetemes irodalomtörténet is kincses bányájának tekinti. Hogy egyebet ne is említsek: ebből tudta meg a világ, hogy a kara-kirgizek énekmondói ma még a Homér előtti rapszod-kor fejlődési fokán vannak és csodálatos rátermettséggel ápolják a Manas nevű nemzeti hősről szóló epikai hagyományokat. Radloff följegyzései már Wundt eposzelméletében is döntő szerepet játszanak s még mindig nincs egy művelt „turáni“ vállalkozó, ki a derék kirgizek főnökeinek vendégszerető sátraít fölkeresse, hogy az odacsődített híres énekesek összes epikai dalaiból kihüvelyezze a nagyszerű epikai keretet. Mert ha ez nem volna benne a

kirgizek nemzeti tudatában, akkor a följegyzett epikai dalokból épp úgy hiányoznának a reá való vonatkozások, mint a hogy hiányzanak a szerves eposz kialakulását nem is sejtető Marko-dalokból és Cid-románczokban. Szerintem az új Turáni Társaság feladata lesz, hogy egy rátermett emberét oda kiküldje és a finn Kalevalát megmentő Lönnrot babérjaival várja vissza.

Az Orchon, Jenissei és Selenga folyók vidékein fölfedezett középpázsiai feliratos kövek VII—IX. századi ó-török szövege Radloff gyönyörű monumentái és Thomsen geniális megfejtése révén tudományos közkinccsé és a turáni népekkel foglalkozó ismeretek minden időkre szóló koronájává lett. E téren a magyar kutató az orosz Klementz és Klementzné széleskörű tartózkodása után keleten esetleg csak a feliratos emlékek számát tudná még némileg szaporítani. De van egy ennél jóval nagyobb feladat, a melyet szintén a Turáni Társaság lesz hivatva teljesíteni. És ez az, hogy a turáni népcsalád e nagyszerű művelődéstörténeti emlékeit mi, a turáni népek nyugatra tolodott rokonai és a nyugoti művelődésnek teljes mértékben osztályosai, gondozás alá vegyük és ne csak megőrizzük, hanem a művelt nyugatnak könnyen hozzáférhetővé is tegyük. Az elhagyott s többnyire tenyészet nélküli területeken meredező kőoszlopokkal Mongolország északi részeiben ma senki sem törődik. Noha az orosz szibériai vasuton e területek már jobban megközelíthetők, az érdeklődőknek a végállomástól mégis csak szervezett expedícióval lehet a főbb emlékeket megközelíteni. Ez a körülmény teszi kötelességünké, hogy az esetleges elkallódás előtt a legértékesebb köveket múzeumainkba, a turáni művelődés e nemzeti letéteményeseibe egyszerűen haza hozzuk és a tudománynak a maguk teljes mivoltában rendelkezésére bocsássuk. Egy turáni nép kőbe vésett nyelvemlékeit Nagy Károly és frank elődjei korából! Egy művelt török nép nemzeti nyelven megörökített hőstörténetét az angolszász Beovulf-eposz, vagy a német Hildebrand-dal és merseburgi ráolvasások idejéből! Egy közép-ázsiai rokonnép hatalmas okmányait annak bizonyítására, hogy a turániak betű-rovásának ugyanaz a középtengermelléki föníciai eredetű betűsor volt a forrása, a melyből az ókori görögök és indogermán társaik a runa-metszést eltanulták!

Valjuk meg őszintén, hogy az ilyenén tájékoztatásra egyelőre mi magunk is rá vagyunk utalva. Mert a nyugoti művelődés szolgálatában mi, a kik itthon a germán, szláv és román nemzetiségek fejlődését is gondozzuk, erőinket fajiságunk érdekében bizony még a tudomány terén sem értékesíthettük olyan mértékben, a milyen mértékben azt a rokonaitól elszakadt és az idegenekkel már ezer esztendő óta keveredő magyarság a nemzet kialakulását és rokoni kapcsolatait kutató tudományágaktól méltán elvárhatná. Pedig ott, a hol a nyugati nagy népek példái a magyarságot ilyen nemzeti irányban áldozatra intették, a magyarság az ő szegényes viszonyaihoz mérten, sőt még azon felül is mindig áldozott. Hogy ismét példával éljek: Brocca buzdítására még Trefort megvetette alapját a magyar fajiság mibenlétének megállapítására vállalkozó magyar embertani intézetnek. Ugyane felbuzdulásnak eredménye volt az is, hogy az 1878-ban megalakuló „Országos Régészeti és Embertani Társulat” szintén céljául tűzte ki az

anthropologiai kutatásokat. És ha most az eredmény után érdeklődünk, azt találjuk, hogy ez a vállalkozásunk csaknem teljesen meddő maradt. A történelem és a nyelvészet időközben eléggé tisztázta azt, hogy miféle beolvadások nyomát lehet a tájnyelviséggel is tagolt magyar nyelvterületeken keresni. Csak az embertani téren nem történt annyi, a mennyivel az elmúlt emberöltőnyi idő igazolható volna, s a mennyiből még az elkövetkező emberöltőre is kerülhetne egy kis tudományos biztosíték.

Az ilyen lesújtó jelenségnek csak az az egy tudományos mentsége lehet, hogy az összehasonlításokra utalt tudományok a hazai részen csak az adatgyűjtés egyszerű előmunkálataiban tevékenykedhetnek, a míg a hazai határokon kívül eső rész anyaga is rendelkezésre nem áll. A turáni népcsalád minket érdeklő anthropologiai adatai pedig rendszeresen összegyűjtve csak akkor lesznek, ha a Turáni Társaság a külföldi előmunkálatok figyelembe vételével ebben az irányban is megteszi kötelességét. De mivel fentebb a turáni tudományok kibontakozásának természetes rendjéről beszéltem, ezúttal hangsúlyoznom kell, hogy sorrendben a legrégebb történettel foglalkozó tudományágak szerepe következik legutoljára. Vagyis a mi embertani törekvéseink meddősége részben annak is tulajdonítható, hogy az úttörés munkájára vállalkozók nem figyelték meg azokat az összehasonlító nyelvészeti és néprajzi munkálatokat, a melyek eredményei nélkül egy antropologus még azt sem tudhatja, hogy tulajdonképpen hol is kezdődik az a tudományos feladat, a melynek felvállalására és elvégzésére csakis az embertan lehet hivatva.

Szóval a turáni népcsalád őstörténelmében már a módszeres kutatás kezdetének kezdetén tudni kell, hogy egy tudományos testület is csak úgy végezhet tökéletes munkát, ha a vállalkozást nem a fiatalos munkakedv nemes heve, hanem a tudományos feladatok összességének ismerete irányítja. E tekintetben elég a M. Néprajzi Társaság alapításának és kialakulásának történetére hivatkoznom. Mi, a kik a bölcsőnél már ott állottunk, erősen meg voltunk arról győződve, hogy benne megszületett a most kibontakozó új Turáni Társaság is. Csak a feladatok egész vonalon való kibontakozása után derült ki, hogy a turáni népcsalád tanulmányozása, mint öncél, egy külön tudományos testületet is leköt. Mivel pedig én e cél szolgálatát egy olyan fenséges nemzeti feladatnak tartom, a mely folyton gyarapítható nagy erkölcsi tartalmával, ma még kiszámíthatatlan eredményeket érhet el, bátran jelzem azt a meggyőződésemet, hogy a rokonnépek egész családjának tanulmányozása nemcsak a M. Néprajzi Társaság mellett, hanem a M. Nemzeti Múzeum néprajzi és könyvtári osztályai mellett is területi háborítás nélkül szolgálhat homogen nemzeti célokat. Megvetheti alapját egy hatalmas turáni múzeumnak és egy hatalmas turáni könyvtárnak. Amazt az összes turáni népek embertani, régészeti, néprajzi és iparművészeti emlékeinek nem is teljes, sőt még nem is gazdag, de egyenletesen és rendszeresen gyarapított gyűjteménye világra szóló tudományos jelentőségre emelné. Ezt pedig egy művelődéstörténeti múzeummal kapcsolatban a múzeumi anyagnak ma még összevásárolható nemzetközi irodalma, sőt

nagyobb áldozattal a rokonnépek egész turáni irodalma és az idegen népek irodalmának összes turáni tárgyú termelése tehetné a maga nemében páratlan gyűjteménynyé.

Ha minderről eddig nálunk nem volt szó, akkor az új Turáni Társaságot munkássága megkezdése előtt már felelősség terheli azért, hogy a turáni öntudat tiltott fájának eme gyümölcseibe is beleharaptunk. Mert elkövetkezhetik az idő, midőn a művelt latin, germán és szláv népek súlyos bűnbeesésnek minősítik azt, a minek ma őket megelőzve tudtára ébredtünk és az emberi művelődés közös történetének pótolhatlan kárára megvalósítani elmulasztottunk.

... Igen, igen! Mi, magyarok, a kik a Volga és Dón vidékéről bennünket kiűző kún és besenyő törökséget a Tisza és Duna vidékén már feltartóztattuk, letelepítettük és magunkba olvasztottuk, — mi, a kik itt, az új hazában a mongol, tatár és török hadi népek áradata ellen vérünk hullásával századokon át védelmeztük az osztályrészünké lett keresztyén anyaszentegyházat és kultúrát: annyival még tartozunk nyugati szomszédainknak, hogy a keletre visszavert hatalmas támadók késő utódait fajrokonainknak elismerjük s hogy alacsonyabb fokú ősműveltségük nemzeti emlékeit — mielőtt a magyarok sorsával fenyegető kultúra ezeket náluk is végleg elseperné — egy Turáni Társasággal tanulmányoztassuk s leteleményesül turáni múzeumot és turáni könyvtárt alapíttassunk.

Dr. Sebestyén Gyula.

A MAGYAR NŐNEVEK.

Divatos nőneveink kevés kivétellel idegen eredetűek.

Azok az ősi, részint eredeti magyar, részint török s más volgamenti vagy kaukázusi származású nevek, melyek országszerte el voltak terjedve, az Árpádok alatt s részben még az Anjouk idejében is a későbbi századok alatt egészen kimentek a közhasználatból s helyüket részint a bibliai, részint a szorosabb értelemben vett keresztnévek, t. i. a keresztyén egyház szentjeinek és vértanúinak nevei foglalták el. A reformatio korában számos, előbb nem igen használt ótestamentomi név jött divatba, míg a XVIII. századtól kezdve a német kultúra éreztette erős befolyását nőneveink divatjában, elterjesztvén a németeknél szokásos, részben német eredetű, részben egyéb, köztük a divatos férfinevekből latinosan képzett nőneveket.

Eredetük szerint négy főcsoportba tartoznak e keresztnévek, ú. m.:

a) **Zsidó eredetűek** (görög-latinos alakból):

1. *Anna*, a. m. kannah = kecsesség, középkori beczező alakja: *Anics*, egyéb beczező alakok: *Annus*, *Annis*, *Anikó*; *Panna*, *Panni* (l. alább); *Nacza*, *Nina*, *Náni*, *Nancsi*; történelmünk minden századában kedvelt név, mióta a keresztnévek használata járja.

2. *Erzsébet*, a. m. Isten az én hitem, a ki Istenre esküszik; középkori

alakja: *Elsebith, Elsebüth*, becézve: *Els, Elseh, Elske*, egyéb becéző s kicsinyített alakok: *Erzsi* vagy *Örzi, Erzsók; Pörzsi, Böske; Csöre*; aztán a németes: *Eliz*, Wagner Lohengrinje óta *Elza*, továbbá *Lizi, Lizka, Alice*, s a francziás: *Betti*.

3. *Eszter*, tulajdonkép persa eredetű, az óperzsa „çtâr = csillag“ szóból.

4. *Éva*, becéző alakja: *Évi, Vicza*, francziásan: *Evelin*, Goldzieher szerint a. m. „khavva = a körben forgó“ s eredetileg a nap egyik jelzői neve volt, míg egy újabb magyarázat, dr. A. Šanda berlini orientalista, (I. Egyenlőség, 1902. ápr. 20. számának 2-ik mellékletén, 5. lap), szumir eredetűeknek mondja a biblia első embereinek neveit, e szerint: Éva a semitizált szumir „ama“, babyloni „ava“ = anya, Ádám, szumir „adamu“ = atyám, Ábel, a. m. „hablu, aplu = fiú“, Seth, a. m. „szumir sés“, aram változatban s—th cserével: „séth = a fivér.“

5. *Judit*, becéző alakja: *Jutka*, középkorban *Jutkó, Juczi*, a. m. ki Jehovát dicséri.

6. *Mária*, becéző alakban: *Mári, Mari, Marcsa, Mariska, Manczi*, székeleknél: *Máriskó*, az Annával összetéve: *Marianna*, rendszeren a „mirjam = keserűség, fanyarság“ szóval veszik egynek; sok ideig Sz. Jeromos magyarázatát fogadták el, ki tévesen a latin „mare“ (tenger) szóból származtatta s e szerint az volna a név jelentése: „a tenger csillaga“.

7. *Mártha*, a. m. a megkeserítő.

8. *Panna*, ma csak az Anna név becéző alakjaként használatos, de tulajdonképen egészen más név, megfelel az ótestamentomi *Peninah* (a. m. gyöngy) névnek s mint ilyen, *Penna, Pinna, Pinne* alakban többször előfordul XIII—XIV. századbéli okleveleinkben, többnyire a nemességnél, *Fennena* alakban pedig III. Endre király lengyel származású felesége nevéül találjuk.

Inkább csak a reformatio óta használatos a reformátusoknál 9. *Rákhel* (a. m. anyajuh) és 10. *Rebeka* (ribkah = hízott borjú).

11. *Salome*, a. m. béke.

12. *Sára*, a. m. fejedelemnö, a XIV. század vége felé tűnik fel; újabbban a pogány magyar *Sarolta* névvel kezdik összezavarni.

13. *Zsuzsánna*, a. m. lilium, legrégibb nyomát a XV. század elején találom.

Ritkábbak: 14. *Abigél* vagy *Abigail*, melyet Arany János Kund Abigélje hozott divatba. 15. *Ada*, a. m. adah = ékesség. 16. *Debora*, a. m. méh. 17. *Noémi*, a. m. kellemes, szép. Körülbelül csak az utolsó 60—70 év óta divatozik az 18. *Izabella* név, becézve: *Iza, Bella*, a. m. „izebel, jezabel = érintetlen, tisztá, míg régebben csak két királynénk nevéként fordul elő; egyik volt Kun László neje, kit azonban nálunk Erzsébetnek hívtak, a másik pedig János király neje.

Vannak aztán bibliai férfinevekből a nyugoti népeknél latinos végzettel képzett nőnevek.

Legrégibb ezek közt:

19. *Johanna*, melyet *Johanca* alakban már a XIII. század elején említ a Váradi Regestrum, a XIV. századból ismerjük Nagymartoni Johannát,

Medgyesaljai János bán nejét, a XVI. század elejéről a szigetvári hős Zrinyi Miklós anyját, Karlovicz Johannát, a XVII. századból is van egy pár adat, mig nem a XVIII. századtól kezdve mind gyakrabban fordul elő; újabbban *Jankára* magyarosították; jelentése egyik magyarázat szerint a. m. „kihez a Jehova kegyelmes“, a másik szerint „Jehova adta“.

20. *Jozéfa, Jozefina* csak a XVIII. század dereka felé kezd használatba jönni s II. József idejétől lesz divatos névvé; újabb magyarosítása *Józsa*, jelentése a. m. a szaporító.

21. *Michaela* (a. m. kicsoda olyan, mint az Isten?), szórványosan előfordul az Árpádok korában, így a Várad Regestrumban s a XVIII. században, napjainkban egyik művésziünk leányát nevezik atyja keresztnéve után magyarosan *Mihálykának*.

22. *Jeremia* névre a XV. század vége felé találtam egy adatot, Pásztori Jánosné szül. Garay Jeremia nevében; jelentése a. m. „Jehova fel fog engem emelni“. Ugyancsak a XV. században fordul elő:

23. a *Salamina*, mint Rudnai András nejének a neve; a Salamon férfinévből, a. m. békés.

Csak az utóbbi század dereka tájától kezdve használatos a 24. *Gabriella*, becvező alakban *Ella* név, a Gabriel = Gábor férfi névből; jelentése a. m. „az Isten embere“.

25. *Thomasina* a Thomas = Tamás férfinévből (a. m. iker); csupán egyik királynénk, az utolsó Árpádivadék anyja viselte, a ki a velencei Morosini családból származott.

Az Árpádok korában, egy 1282-ki oklevélben előfordul még 26. az *Osanna* név, melyre különösen Franciaországban olyan gyermekeket kereszteltek, kik virágyasárnap születtek, midőn t. i. a Hosiannah szóval kezdődő himnust éneklük.

Felemás név 27. a *Magdolna, Magdalena*, becvező alakban *Magda, Magdus; Lenka, Lenke, Lencsi*; kétséges a középkori *Magics* idetartozása. Eredetileg annyit jelent: „magdalai“ s Magdala falu nevéből képzett görög-latinos melléknév; így különböztették meg ugyanis a Magdala falubeli Máriát Jézusnak az anyjától; maga a falu a sémi „migdal“ azaz „torony“ szótól vette a nevét. Hasonló felemás név 28. a *Szidónia* is, azzal a különbséggel, hogy ez meg görög melléknév, a híres föníciai város, Szidon nevéből képezve s a. m. szidóni. A XVII. század végétől kezdve vannak használatára adataim.

Ugy régebbi, mint mostani nőneveink egy tekintélyes csoportja görög-latin nevekből áll.

b) *Görög eredetűek:*

1. *Ágnes*, melyet rendszerint az „agnê“, azaz „szent tiszta“ szóból származtatnak, az Árpádok korában néha egynek vették az Anna, becvező alakban Annis névvel, ezenkívül előfordul *Agna* változatban is, lehet különben, hogy ez utóbbi a latin „agna = nőtény bárány“ szóval egyezik.

2. *Agatha*, a középkorban: *Ágota* (a. m. jó), ugyanezen időbeli becvező alakja talán *Agucs*.

3. *Alexandra* az *Alexandros* = Sándor férfinévből (a. m. férfivédő), újabban a magyarosított *Sándorka* alakban is használatos, a korábbi századokban nagyon szórványosan fordul elő.

4. *Anasztázia* (a. m. feltámadás), a középkorban *Neszte* alakban is; ritkábban ugyan, de minden században előfordul.

5. *Angela*, *Angelika*, magyarosítva *Angyalka*, a középkorban: *Angelka*, *Angelina*, *Angaleta*, *Anglet*, *Anglia*, *Anglis*, az „angelosz = követ, isten követe, angyal“ szóból.

6. *Apollónia*, Apolló nevéből, a. m. apollói, Apollóhoz tartozó; a XIV. század végétől kezdve vannak rá adataim.

7. *Athanázia* (a. m. halhatatlanság). Ritkábban használt neveink közé tartozik.

8. *Borbála*, becéző alakjai: *Bóra*, *Boresa*, *Boris*, *Biri*, *Bábi*. Azon nőneveink közül való, melyeket minden korszakban kedveltek; jelentése a. m. barbár, idegen.

9. *Dorottya*, becézve: *Dóra*, *Dorka*, a „dóron = ajándék“ és „theosz = isten“ szóból, tehát a. m. „isten ajándéka“; divatja a XV—XVII. században volt, a XVIII. században ritkább, úgy hogy Csokonai már a vén szűz típusának rajzolja „Dorottya“ című komikus hőskölteményében, a mi aztán hosszú időre nevetségessé tette nálunk e nevet.

10. *Eudókia*, főleg a máramarosmegyei nemességnél, becéző alakja: *Dóka*, *Dókia*, jelentése a. m. jó vélemény, tetszés, kedv.

11. *Eufémia*, a. m. jóakarát, dicséret, inkább csak a középkorban, előfordul *Fémia*, *Fémika* alakban is.

12. *Eulália*, a. m. jól, kellemesen csevegő; a XVII—XVIII. századból vannak rá adataim. Becéző alakja *Láli*.

13. *Fruzsina*, *Eufrozina*, becéző alakban: *Furus*, *Furuska*, a. m. vidámság, jókedv, öröm, a középkortól a XVII. század végéig kedvelt név, azóta ritkábban fordul elő.

14. *Heléna*, a középkorban délszlávosan *Iliana*, *Eliana* is, magyarosítva *Ilona*, *Ilana* *Iluna*, becéző alakban a középkorban: *Ilonch*, *Ilunch*; aztán *Ilka*, a XV. században *Ilko*; *Ilus*, a palóczoknál *Pila*; a Heléna és Ilona egybetartozása különben nem egészen bizonyos, ezt csak akkor lehet megállapítani, ha tisztázva lesz a magyar népmesék *Tündér Ilonájának* eredete, kinek alakja nevével együtt az ősi mítosz maradványa is lehet; a Helén név etimológiája felől eltérők a magyarázatok; közvetlenül a görög „Helenê = fáklya“ szóval egyezik, mások a „szelênê = hold“ szó módosulásának tartják s a „szelasz = fény“ szóból származtatják, de mindegyik magyarázat lényege az, hogy a név értelme a. m. fényes.

15. *Katalin*, a „katharosz = tiszta, szennytelen“ szóból; minden időszakban kedvelt név; becéző alakjai: *Kati*, *Katicza*, *Katinka*, *Katka*, *Kató*, *Katus*, a középkorban: *Katics*; egyik háromszékmegyei község nevében az „ecclesia Sanctae Catharinae“-ből nem a szokott Sz. Katalin, hanem Sz. *Katolna* lett.

16. *Krisztina*, becéző alakja *Tini*, *Tinka*, Erdélyben *Kriská*, a. m.

krisztusi, a görög „Khrisztosz“ pedig a. m. fölcent, vagyis a zsidóktól várt Messiás neve görögre fordítva. A XV. századtól kezdve a kedveltebb nevek közé tartozik.

17. *Lidia*, a. m. lydiai, a németek népetimológiával a „leiden“ szóhoz fűzve, olyan leányt szoktak így nevezni, kinek születésénél sokat szenvedett az anyja.

18. *Margit*, legkedveltebb nőneveink egyike, mely az Árpádok óta folyton divatban volt, a. m. margaritész = gyöngy.

19. *Polikszena*, csak az utóbbi századokban fordul elő; a ritkább nevek közé tartozik, jelentése a. m. sok vendégű, vendégszerető.

20. *Theodóra*, a. m. isteni ajándék, a „theosz“ és „dóron“ szavakból, vagyis ugyanaz, mint megfordított sorrendben a Doro—thea név, megfelel a Theodorosz = Tódor, Tivadar férfinévnek. Használata nagyon szórványos.

21. *Terézia*, beczező alakjai: *Teri*, *Terka*, *Tercsi*, *Ríza*, szlávosan: *Trezka*, *Trézsi*, a görög „thêratêsz = vadász“ szóból származtatják; igazi divatja csak Mária Terézia korától kezdődik, de ritkábban előfordul már a XVII. században is, így pl. gr. Erdődy György országbíró neje Jakusith Teréz volt.

22. *Thekla*, a Theoklos (a. m. Isten által hires) nőnévi alakja; némelek különben germán névnek tartják, melynek „kipróbált“, „biztos“ volna a jelentése.

23. *Veronika*, a „ferenikê = diadalhozó, győzelmes“ szóból, mely a macedóniai dialektus szerint „berenikê“ volt; Berenike kendőjének legendája, melylyel utolsó útján letörölte a keresztfa alatt görnyedő Jézus a verejtékét, más etimológiára vezetett, a kendőn ugyanis megmaradt a legenda szerint Jézus igazi képe s a Berenike névből a fél latin, fél görög, „veronikon = valódi, igazi kép szók után népetimologiai magyarázattal Verónika lett.

24. *Zsófia*, a. m. szofia = bölcsesség.

A *Dóra*, (a. m. ajándék) nevet csak azért említjük külön, mert míg régebben a Dorottyia rövidített alakjaként használták, újabban az Izidora és Theodora beczező alakjaként is előfordul.

Csak a lefolyt század óta divatosak nálunk részben nagyon szűk körben a következő görög nevek: 25. *Aglaja*, a. m. fény, pompa, szépség. 26. *Aja*, a. m. föld. 27. *Alexa*, az Alexis = Elek férfinévből, mely tulajdonképp az Alexandros rövidítése, magában a. m. elhárító, védelmező. 27. *Andrée* az Andreas = András férfinévből francziásan, korcs magyarosítása: *Andorin*, a. m. férfias. 28. *Aszpázia*, a. m. kedves, kellemes, szívesen látott. 29. *Atala*, a. m. gyöngéd, vigan szökdelő. 30. *Axenia*, a máramarosmegyei nemességénél, a „xenos = idegen, külföldi, szokatlan“ szóból mint ellentéte, tehát „otthonos, barátságos“. 31. *Elektra* a. m. borostyánkő. 32. *Eugenia*, az Eugénios férfinévből, a. m. nemes születésű. 33. *Georgina*, magyarosítva *Györgyike*, beczező alakban a Vajda János által halhatatlanná tett *Gina*, a Georgius = György férfinévből, a. m. földműves. 34. *Ifigenia*, a. m. erősnek született, Kazinczy Ferencz és gr. Dessewffy József egyik leányának s a b. Prónay-család néhány női tagjának a neve, beczező alakja *Fizsi*. 35. *Irén*,

a. m. béke, mely mint férfinév az Árpádok korában Ernei (Irenaeus) alakban eléggé el volt terjedve. 36. *Izidóra*, a. m. Isis istennő ajándéka. 37. *Leontina*, a Leon, (a. m. oroszlán) férfinévből. 38. *Melitta*, a. m. méh, tulajdonkép pedig görög népetimologiai átalakítása a pün *Militta* istennő nevének, mely ismét megfelel a babyloni *Bélitnek*, Bél női személyesítőjének. 39. *Olivia*, a. m. olajbogyó. 40. *Pelagia*, a. m. tengeri, tengeren született. 40. *Stefania*, a Stephanus = István férfinévből, a. m. koszorú, korona, egy időben *Pistikére* magyarosították, de nem igen vált közkeletűvé. Egy-két példa a XIII—XIV. századból is akad e névre, így nevezték pl. Tomaj nembeli Dienes nádor egyik unokáját, Banai Kozma ispán nejét (1274), meg a Győr nembeli Balog György leányát, s Osl nembeli Miklós özvegyét (1308). 41. *Thalia*, Kazinczy Ferencz egyik leányának neve; Thalia a 9 Múza egyike, jelentése a. m. „virágzás, bőség“. 42. *Theophania*, becézve *Fáni*, a. m. isteni megjelenés, olyan gyermekek neve, kik Jézus megjelenésének ünnepén születtek.

Az Árpádok alatt 43. az *Olympia* (a. m. olympusi) név használatára is van példa, nevezetesen a XIII. század dereka táján élt Olympias asszony, Puki Máté leánya, a Koppán nembeli Bábonyi Gergely neje. A XV. században többször előfordul 44. az *Afra* úgyszintén a Hieronymus = Jeronimus (a. m. szent nevű) férfinévből képzett 45. *Jeronima*.

c) *A római eredetű* nevek közül a legismertebbek:

1. *Czeccilia* vagy *Cziczelle*, melyet a köztársaság idején a Caecilia nemzetség női tagjai viseltek, lehet, hogy a „caecus = vak“ szóval függ össze, de nem bizonyos, mert ép a legrégebb s legelőkelőbb római családok közt sok volt az idegen, különösen etruszk eredetű, úgy hogy kifogástalan latin etimologia mellett is kérdéses némely patricius család nevének római eredete.

2. *Flóra*, a középkorban *Flóris* alakban is, a. m. virág; ugyancsak a középkorban fordul elő *Florida*, a. m. viruló, míg a *Florentina* (a. m. virágzó), francziásan *Florence*, modern nőneveink közé tartozik.

3. *Juliána*, az utóbbi század óta inkább csak *Julia*, a híres Julia nemzetség nőtagjainak a neve, etimológiája, mint általában a római nemzetségnevéké, bizonytalan, rendesen a „julus = diófavirág, barka“ szóból származtatják; becéző változatai közül a *Julis* már a középkorban előfordul *Jolis* alakban, ha ugyan itt is nem valami más névre, nevezetesen a Joles-, Jolánta-ra kell gondolnunk; egyéb becéző alakok: *Juli*, *Julcsa*, *Julcsi*, *Juliska*, *Juló*; a Juliána különben a XV. századtól kezd általánosabban elterjedni.

4. *Jusztina* (a. m. igazságos), a Justinus férfinévből; nem tartozik a nagyon elterjedt nevek közé, de azért minden időszakban előfordul.

5. *Klára* a. m. tiszta, világos, minden században kedvelt név, újabban a francziás *Clarisse* a divatosabb.

6. *Lucza*, *Luczia* (a. m. fényes), a római Lucius praenomenből, melyet olyan fiúgyermeknek adtak a régi rómaiak, kik fényes nappal születtek; régebben sokkal jobban elterjedt név, mint napjainkban. Ilyen:

7. az *Orsolya*, becéző alakban *Orsik* név is, melynek divatja a XIV—XVII. századra esik, aztán mindritkább lesz; jelentése a. m. medvécske, az „ursus“ szóból.

8. *Paula*, *Paulina*, az Árpádok alatt *Paulia* alakban is, a. m. kicsiny, a Paulus = Pál férfinévből.

9. *Róza*, magyarosan *Rózsa*, kicsinyített alakban *Rozália*, becézve: *Rozi*, *Rózsi*, a középkorban *Rusinth*, a. m. rózsza.

Ritkábban s inkább csak az elmúlt századok alatt voltak használatban a következő latin eredetű nőnevek: 10. *Ancilla*, a. m. szolgáló, a XIII. század elején a Várad Regestrumban fordul elő, mint Czeceziliával együtt Chynchola nevű szolgáló leánya. 11. *Beata*, a. m. boldog. 12. *Beatrix*, a. m. boldogító. 13. *Benedikta*, a Benedictus = Benedek férfinévből, a. m. a jól emlegetett, dicsért, áldott, főleg a XIII—XIV. században. 14. *Benigna*, a. m. kegyelmes, a XV. században Magyar Balázs leányának, Kinizsi Pál nejének volt a neve, Tóth Kálmán a Kinizsiről szóló népkölteményében Jolánra magyarosította. 15. *Dominika*, a Dominicus = Domokos férfinévből, a. m. úrhoz tartozó, vasárnapi, vagyis olyan gyermek, ki az úrnak szentelt vasárnap (dies dominica) született. Divatja a XIII—XIV. században volt. 16. *Drusiána*, a római Drusus névből, a XVI—XVIII. században főleg az erdélyi nemességnél volt elterjedve, így pl. Bethlen Gábor fejedelem anyja Lázár Drusiána, Rhédey Ferencz fejedelem neje gr. Bethlen Drusiána volt. 17. *Emerentia*, a. m. érdemes, főleg a XVII. században. 18. *Feliciána*, a Felicián férfinévből, a. m. boldoghoz tartozó; használatára a XVI. századból van adatom. 19. *Felicitas*, a. m. boldogság, a XIII. század elején a Várad Regestrumban fordul elő. 20. *Innocentia*, a. m. ártatlanság. 21. *Jukunda*, a középkorban olaszosan *Geucunda* vagy *Geuchunda* (Gioconda) alakban is, a. m. alkalmas, kellemes, szeretetre méltó. 22. *Konkordia*, a. m. egyetértés. 23. *Krescencia*, a. m. növekedő, gyarapodó. 24. *Laurentia*, becézve *Czenczi*, a Laurentius = Lőrincz férfinévből, a. m. borostyános, napjainkban a *Lenkével* azonosítják a Dunántúl. 25. *Martina*, a kései latin Martinus = Márton (a. m. Marshoz tartozó, Marcius) férfinévből. Csak az Árpádok korából ismerem. 26. *Perpetua*, a. m. örökkévaló, főleg a XVI. században, így pl. gr. Batthyány Perpetua, Dersffy Miklósné 1508 körül. 27. *Potencziána*, a. m. erős, hatalmas, különösen a XV—XVII. században fordul elő. 28. *Priska*, a Priscus (a. m. régi) férfinévből, a népetimologia *Piros-kára* magyarosította. 29. *Skolasztika*, a. m. iskolás, főleg a XIV—XVI. században.

A renaissance idejében, a XVI. század dereka táján elvétve 30. a *Lukréczia* név is előfordul, így nevezték pl. Oláh Miklós esztergomi érsek unokahugát. Az ósrómai Lucretia nemzetség női tagjai viselték e nevet, mely talán a „lucrum = nyereség“ szóval függ össze.

A XIX. században fölkapott nőneveink közt sok a latin eredetű. Ilyenek: 31. *Adrienne*, a Hadrianus = Adorján férfinévből francziásan. 32. *Alma*, a. m. kedves, jóságos, jóltevő, szent. 33. *Amanda*, a. m. szeretetre méltó. 34. *Antonia*, becézve: *Tóni*, *Toncsi*, megfelel az Antonius = Antal férfinévnek, tulajdonkép pedig egy patriciusi és egy plebejusi római

nemzetségnek volt a neve s római szokás szerint a nemzetség női tagjait nevezték Antoniának, jelentése bizonytalan, némelyek a görög „anthos = virág“ szóval kötik össze (végzete ugyanaz, mint a Suet-onius névé, -- onia alakban helynevekben is). Szintén ilyen nemzetségnév 35. az *Aurelia*, becézve *Relli*, talán az „aurum = arany“ szóból. 36. *Augusztá*, becézve, *Gusztá*, *Gusztí*, a. m. felséges, az Augustus = Ágost férfinévből. 37. *Aurora*, a. m. hajnal. 38. *Celesztá*, *Celesztina*, *Celia*, a. m. égi, a „coelum = ég“ szóból. 39. *Charitas*, a. m. megbecsülés, nagyrabecsülés, keresztyéni szeretet; 40. *Emilia*, becézve *Mili*, *Milcsi*, *Milka*, *Miczus*, megfelel az Emil férfinévnek, különben pedig az Aemilia igen régi és nagyon elágazott patriciusi nemzetség női tagjai viselték, valószínűleg az „aemulus = vetélytárs“ szóból ered. 41. *Fausztina*, a. m. szerencsés, boldog. 42. *Gemma*, a. m. drágakő. 43. *Honorata*, a. m. tisztelt. 44. *Hortenzia*, a. m. kerti, kertész. 45. *Kamilla*, a Camillus férfi-cognomenből, különben pedig olyan szabad férfi- vagy női gyermeket neveztek „camillus“-nak, „camilla“-nak, ki mocsok nélküli házaságból származott és áldozásnál segédkezett a papoknak, Vesta szüzeknek. 46. *Klaudia*, *Klaudina*, az etruszk eredetű Claudia nemzetség nevéből, így aligha köthető össze a latin „claudus = sánta“ szóval. Ugyancsak egyik igen elterjedt patricius nemzetség neve 47. a *Kornelia*, melyből a Scipiók, Sullák stb. váltak ki. Becéző alakja: *Nelli*. A „cornus = som“ szóból származtatják s ez alapon magyarosították Somára a megfelelő Kornél férfinévet. Egy más magyarázat a „cornu = szarv“ szóval köti össze a név eredetét s e szerint onnan vehette nevét a nemzetség, hogy valami szarvalakú kinövés volt ősének a homlokán. 48. *Klementina*, a Clemens = Kelemen férfinévből, a. m. szelid; becéző alakja erdélyi főúri családoknál: *Tíma*. 49. *Konstancia*, magyarosítva: *Szilárdka* s kores képzéssel: *Szilárda*, a Constantius (a. m. állhatatostól, szilárdtól való) férfinévből; becéző alakja: *Stanczi*. Szórványosan előfordult a XIV—XV. században is, így 1350 körül Borsod megyéből ismerjük Ládi Tivadar leányát Konstanciát, előbb Finkei Jakab, aztán Baláthi György nejét, 1405—17. közt pedig a Dunántúlról Rezneki Konstanciát, Bucsai Péter nejét. 50. *Laura*, a. m. borostyán, babér. Sokszor összezavarják az *Elenórával*. 51. *Leona*, a Leo (a. m. oroszlán) férfinévből. 52. *Leticzia*, a. m. vidámság. 53. *Livia*, a. m. kekes, a Livia nemzetség női tagjainak a neve. 54. *Marcella*, a Marcellus férfinévből, jelentése a. m. pőröly. 55. *Natalia*, a középkorban olyan leányokat kereszteltek e névre, kik karácsonykor, Jézus születése napján (dies natalis) jöttek a világra. 56. *Oktavia*, a. m. nyolczadik, az Octavia nemzetség női tagjainak, mint pl. Pompeius nővérének és Julius Caesar nejének a neve. 57. *Pálma*, néhány főúri családunknál használatos; a. m. palma. 58. *Petronella*, divatozott a XIII—XV. században is, összefügg a Petronius névvel, mely a „petro = kos“ szóra vezethető vissza, különben pedig olyan leánygyermekeket szoktak e névre keresztelni, kiknek atyját Péternek hívják, de ez más név, a görög „petrosz = kőszikla“ szóból származik. 59. *Regina*, a. m. királyné, t. i. Mária, az ég királynéja; újabban a *Renée* névvel kezdik helyettesíteni, de ennek a *Renata*, (a. m. újjászületett) név

felel meg. 60. *Stella*, a. m. csillag. 61. *Szabina*, a. m. szabin nő. 62. *Szerena* a. m. tiszta, világos. 63. *Valeria*, a Valeria nemzetség női tagjainak a neve, jelentése talán a. m. „a ki valamit ér, sokat tehet.“ 64. *Viktória*, becézve: *Viki*, *Vikus*; a. m. győzelem, tulajdonkép a Viktor (azaz Győző) férfinévből, legrégebb adatot a használatára a XVIII. század első feléből ismerék Dessewffy Ferenczné, Bakács Viktória nevében. 65. *Vincencia*, a Vincencius = Vincze férfinévből, a. m. győztestől való. 66. *Viola*, magyarosítva *Ibolyka*; előfordult különben a XIII—XIV. században a dunántúli nemességnél is, így 1293-ból ismeretes Patyi Kádár Viola nevű leánya, a Nádasd nembeli Maróczy Heym özvegye, 1316—24-ből pedig Ják nembeli Gergely leánya, Viola, Pághai László özvegye. 67. *Virginia*, a hasonló nevű római nemzetség női tagjainak neve; a mennyiben összeköttetésbe hozható a név a latin „virgo = szűz“ szóval, olyan lehetett a nemzetség őse, ki hajadontól született, tehát a. m. „szüztől való.“

Egy külön csoportja latin eredetű neveinknek a középkori román nemzeteknél állt elő. Spanyol eredetű 68. a *Jolánta*, *Jolent*, *Jolis* vagyis *Violanta* „viola“, melyet II. Endre második neje, Courtenay Péter latin császár leánya v. tőle született hasonnevű leánya tett a főúri nemzetségeknél divatosná, de már a XIV. század derekán túl nem fordul elő. Ilyen a XIII—XIV. századbeli 69. *Aglenh*, e helyett: *Anglenh* (Angela, Angelika); továbbá ugyanezen időbeli okleveleinkben főleg a dunántúli nemességnél többször előforduló 70. *Lilium* (liliom) név is, mely különben a középkori latin virágnévnek magyaros alkalmazása. míg a román alaknak a körülbelül 70 év óta divatos *Lilla* felel meg. Újabban más román nevek is meghonosodtak nálunk; ilyen 71. *Alvine*, a. m. latin Albina = fehér, más magyarázat szerint azonban germán eredetű s a. m. általánosan kedvelt, vagy pedig az „al“-t az „adal“ rövidítésének tartva (v. ö. Al-bert és Adal-bert Al-fonz és Adal-fonz) a. m. nemes barát. 72. *Blanka*, olaszosan *Bianka*, a. m. fehér. 73. *Elvira*, spanyol név, megfelel egy Granada melletti keltiber eredetű város, Illiberis nevének, melyet a 324-ki consilium illiberitanum tett nevezetessé.

d) *Német* vagy általában véve *germán eredetű nőnevek* csak a XVIII. század folyamán, de különösen a XIX. században jöttek nálunk divatba.¹

A régebbi időkben csupán a 1. *Gertrud*, (a. m. a gerej harci szűze, Druda egyik walkürnek, a harci szűzének a neve), 2. *Hedvig*, *Hadviga*, *Adjuga*, (a. m. a had harcosnője, más magyarázat sz. szerencsés harcosnő) s 3. *Kunigunda*, (a. m. a törzs hősnője), becéző alakban *Kinga*, *Kinge* vagy *Gund*, *Gunda* (a hősnő, harcosnő) fordul elő. Ezenkívül a XIII. század végéről s XIV. század elejéről ismeretes 4. *Alheit*, *Alhajt*, mely nem

¹ Úgy a német, mint a többi név jelentésének megállapításánál Kleinpaul Rudolf: *Menschen- und Völkernamen*. Leipzig. 1885. cz. műve után indultam. Használtam ezenkívül Pott A. Fr. *Die Personennamen*. Leipzig. 1859. 2. Ausg. művét s a német neveknél Boll Hermanntól *430 Deutsche Vornamen*. Leipzig. 1889. cz. kis, inkább csak népies használatra szánt kis füzetet.

egyéb, mint az Adelhaid változata. Egy 1221-ki oklevél 5. *Hilta*, (a. m. hilda = hősnő) asszonyt említi, ki férjével Leustákkal együtt bizonyos földet ad a pannonhalmi apátságnak. 1274-ből pedig 6. *Rechilt* asszonyt ismerjük, a vas megyei Káldi Márton várszolga özvegyét; a név nyilván ugyanaz, mint a Richilda, (a. m. gazdag hősnő). Főleg a XV. században volt divatos az angol-szász eredetű 7. *Brigitta*, a. m. „brid-gita“, „brid-get“ = fényt-adó.

Annál sűrűbben találjuk divatos nőneveink közt a német eredetűeket. Ilyenek 8. *Adél*, *Adelhaid*, a. m. nemes születésű, tiszta nemességű; a középkorban az Árpád ház egy pár női tagját, mint I. Endre és Álmos herceg leányát, továbbá Sz. László nejét nevezték Adelhaidnak, de máskülönben nem volt használatos; magyarosításául a különben Dugonics-alkotta *Etelkát* alkalmazták. 9. *Albertina*, az Albert (Adalbert) férfinévből, a. m. nemesi származása által fénylő; inkább csak hivatalosan használják, egyébként pedig a Bertával cserélik föl. 10. *Amália*, becézve: *Máli*, *Málcsi*, a. m. foglalkozó, serény. Gót eredetű, mely a keleti gótok királyi családja, a híres Amalungok nevével függ össze. Eredeti hazája Olaszország, onnan került a XV. században Németországba; nálunk csak a XVIII. század vége felé kezd feltűnni. Magyarosításának a Vörösmarty-alkotta *Ilmát* tartják. 11. *Anzelma*, *Zelma*, az Anselm férfinévből, a. m. Ans, ás vagyis isten sisakja, azaz a ki isten sisakja, védelme alatt van. 12. *Berta*, a. m. fényes, ragyogó, tündöklő. 13. *Edith*, angol név, a. m. angol-szász: „ead-githa = gazdagság-adó.“ 14. *Emerika*, az Emericus = Imre férfinévből, a. m. a ház, az otthon fejedelme. 15. *Emma*, az „emsig“, ófelném. „emazsig“ (serény) szóból származtatják, de nem tudom, nem valamelyik népvándorlási turán néptörzstől való-e, mely a germánokhoz csatlakozott; itt elsősorban a szarmaták jöhetnek számba, a kikben különböző finn-ugor (sarmis, cseremiz = szarmata), csuvasos török és irán (alán) rétegek keveredtek össze egymással, ez esetben a törökségnél és mongolságnál is meglevő finn-ugor „emá“, „eme“, „îma“, „îmi“ (a. m. anya) szóra gondolhatunk; annyi bizonyos, hogy a germán etimologia nem kielégítő s viszont a népvándorlási turán-germán kölcsönös hatás kérdése még nagyon kezdetleges stádiumban van, jobban mondva, eddig csak a germánok befolyásáról volt szó. Összeszokták zavarni a latin eredetű *Emilia* névvel. 16. *Ernesztina*, az Ernst, ófelném. Ernst = Ernő férfinévből, a. m. harczos. 17. *Ferdinanda*, becéző alakban: *Nandine*, magyarosítva *gr. Szapáry Nándorka* nevében találtam, a Ferdinánd férfinévből, mely tulajdonképp spanyol név, a németeknél leelőbb a Habsburg-házbéli I. Ferdinánd viselte, anyai nagyapja, Ferdinánd aragóniai király után; gót eredetűnek tartják, de magyarozatában nagyon eltérők a vélemények; Pott szerint az ófelném. „herinand = heerkühn“ szónak felel meg, Diez „frid-nand“-nak, Förstemann: „fart-nand-fahrewege kühn“-nek magyarázza. 18. *Francziska*, becéző alakban: *Fáni*, *Fanni*, *Fancsi*, magyarosítva *Ferike*, a Franciscus = Ferencz férfinévből, mely a. m. francia, tulajdonképpen pedig a germán „frank = szabad“ szóra vezethető vissza. 19. *Friderika*, becézve *Frida*, a Fridericus, Friedrich férfinévből, a. m. a béke fejedelme. 20. *Geraldina*, csak a főúri körökben, a Gerald (a. m. gerelylyel uralkodó)

férfinévből. 21. *Gizela*, becézve *Gizi*, *Giza*, *Gizus*, régi krónikáinkban *Giszla*, első királynék neve, mindamellet csak a XIX. században jött divatba, jelentése a. m. kezes, egy más magyarázat szerint: ki megadja magát a győzőnek, hódoló. 22. *Henrika*, francziásan *Henriette*, becézve *Jetti*, a Heinrich férfinévből, a. m. a ház, az otthon ura; 23. *Hermína*, becéző alakban *Minka*, egyik magyarázat sz. a. m. „die Heermännin“, valószínűbb, hogy a mondai Irmin, Irmino névvel függ össze s a. m. jeles, bátor, vitéz. Ugyanerre vezethető vissza az 24 *Irma* név is, melyet különben a Máriával is föl szoktak cserélni. Előfordul *Irmelin* és *Irmína* változatban is. 25. *Hulda*, a. m. kecses, kedves. 26. *Ida*, *Iduna*, az ó-nord „idja“ = dolgozni szóból; Boll sz. a. m. isteni. 27. *Idiko*, Attila utolsó neje, a kit minden adat germán eredetűnek mond s így nyilván a Hilda (a. m. hősnő) névvel függ össze. 28. *Karolina*, francziásan *Charlotte*, becéző alakban: *Lina*, *Linka*, *Lanus*, melyet *Saroltára* magyarosítottak vagyis fölcseréltek egy pogány magyar nőnévvel; a Karl = Károly férfinévből, melynek jelentése a. m. férfi. A XVIII. század dereka táján kezd divatba jönni. Mária Terézia atyja, III. Károly király neve után. 29. *Klothild*, a. m. a híres hősnő. 30. *Leopoldina*, a Leopold = Lipót férfinévből, a. m. népe által bátor. 31. *Linda*, a. m. enyhe, szelid, langy. 32. *Ludovika*, francziásan *Lujza*, magyarosítva: *Lajos*, *Lajoska*, a Ludwig, Louis, Lajos férfinévből, a. m. a híres harcos. Mellékalakja *Alojza*, az Aloysius = Alajos férfinévből. 33. *Matild*, becézve *Tilda*, *Ildi*, a. m. hatalmas hősnő. 34. *Melinda*, csak az utolsó félszázad óta, Bánk bán hatása alatt jött divatba; különben pedig az 1202—1222 közt szerepelt Konrád fia Benedek vajda vagy herceg nejét Totának s nem Melindának nevezték, némely történettudósunk két különböző személynek tartja Bánk bánt és Benedek herceget. 35. *Norbertina*, a Norbert (a. m. északfelé ragyogó) férfinévből. 36. *Olga*, orosz név, melyet a normann *Helga* névvel azonosítanak. Az *Elga*, *Helga*, *Ilega* különben árpádkori okleveleinkben is előfordul. 37. *Ottília*, becézve *Tüli*, összefügg az Ottó, Odo férfinévvvel, a. m. vagyonos. Előfordul különben a XV. század közepe táján is, Bogáti Imre leánya, Vingárti Geréb Miklósné nevéként. 38. *Rolanda*, a Roland = Loránd férfinévből, b. Eötvös Loránd leányának neve; a. m. országszerte híres; 39. *Valpurga*, a. m. halottvédelmező; 40. *Vilma*, (Wilhelmina), a Wilhelm = Vilmos férfinévből, melynek jelentését úgy magyarázzák, hogy olyan, ki az övéit sisakkal (helm) betakarni „kész“.

E négy főcsoporton kívül van egypár kelta eredetű nőnevünk. Ilyen az *Eleonóra*, becéző alakban: *Lóri*, újabban *Nóra*, az Alienor, Eleonor férfinévből; Franciaországból terjedt el; nálunk legrégebb adatul használatára a XVII. század dereka táján gr. Batthyány Eleonóra, gr. Eszterházy Lászlóné nevét találom, nyilván III. Ferdinánd († 1657) második neje, Eleonóra († 1686) mantuai hercegnő és magyar királyné után. Továbbá *Genovéa*, (a. m. széparcú), melyet némelyek germán eredetűnek tartanak, ez utóbbi magyarázat szerint a. m. barlangbeli nő. A XIII. század vége felé s a XIV. század első felében nagyon kedvelt volt az előkelőbb családoknál a kelta monda egyik alakjának, *Izoldnak* a neve; így hívták egyebek közt Endre magyar királyi herceg

s nápolyi király magyar dajkáját is. A XIX. századnak elejéről való Dukai Takách Judit (1795—1836) költői neve, a *Malvina*, melyet Ossián után használt; a. m. gaél Malmhine, melynek jelentése „mit sanften Brauen“.

Szláv eredetű nőnevek főleg az Árpádok korában voltak elterjedve, különösen az alsóbb néposztálynál, minők a közmagyar szókként is használatos: *Darága, Drága, Déd, Péntek, Szereda, Szombatka*, aztán: *Bogoszloa*, (Isten dicsősége), *Melka*, (a. m. kedves), *Szlava*, (dicsőség) sat. Újabban csak a férfinevekből képzett *Kazimira*, (a. m. békezavaró, más magyarázat szerint békeadó) és a Ladiszlav = László (a. m. dicsőséggel uralkodó) névnek megfelelő *Ladislaja* fordul nagy ritkán elő.

Néhány exotikus névre is van példa. Ilyen *Csernovics Roxane* persa, Lukács Béla volt közlekedési miniszter nejének, *Gajzágó Fatimének* arab eredetű neve. Egy másik ilyen arab név a „szultán“ szóból képzett *Szultána*.

A nemzeti szellem fölébredésével, melyet a XVIII. század hetvennyolczvanas éveiben a magyar testország indított meg, a régi magyar személynévek fölélesztésére is kiterjedt a figyelem. A XVIII. század vége felé kezdenek föltűnni évszázados feledség után a *Béla, Dezső, Gyula, Geisa*, (Geyza, Geicha) sat. férfinevek, mely utóbbit — mellesleg megjegyezve — helytelenül olvastak Gejzának, Bél M. után összeköttetésbe hozván a „győző“ szóval, holott a helyes olvasás középkori kiejtéssel *Gyejcsa, Gyécsa*, ma a helynevekben: *Décsa*. Ezek sorában csak azért nem hoztam fel az *Ákost, Aladárt, Kálmánt*, mert nagy elvétve ugyan, de használatban voltak a XVI—XVII. század folyamán is.

Megakadtak azonban a nőnevekkel. Történelmi munkákban alig egykettő maradt fenn, mint: *Emese*, Álmos fejedelem és *Sarolt*, Sz. István anyjának, vagy *Pyrisk*, Sz. László anyjának a neve. Az utóbbit Piroskára magyarázva, csakhamar megtették a Priska, Saroltot a Karolina, Charlotte magyarosításának, mint a hogy a férfineveknél is keresték az azonosítást valamely hasonló hangzású keresztnévvel, így a Gyulát egynek vették Juliusszal, Dezsőt Desideriusszal, Ákost Achatiusszal, Jenőt Eugeniusszal, Ödönt Edmunddal, nem is említve Kálmánt, melyet már a középkorban összekötöttek Sz. Colomanus vagy Columbanus nevével; más neveknel a jelentés egyeztetése útján történt az azonosítás, mint Gézáé a Victorral s a szláv „bél“, „biel“ = fehér szóból származtatott Béláé a tősgyökeres német Adalberttel, Alberttel, (a. m. a nemessége által ragyogó), melyet meg a latin „albus“ = fehér szóra vezettek vissza.

A hiányon aztán a költők igyekeztek segíteni.

Dugonics András alkotta meg a nagy hunn király nevéből *Etelkút* s a „jó leánynak“ magyarázott *Jolánkát*; mind a két név nagy népszerűsége telt szert a középnemességnél Dugonics hasonló című és igen elterjedt regényei után, különösen pedig az *Etelka*, úgy hogy a regény megjelenése után egyre-másra Etelkának kereszteltették az újszülött leányokat.

Vörösmarty M. azzal különböztette meg a maga alkotta nőneveket a szók rendes alakjától, hogy elhagyta az utolsó betűt; így lett „csillag“-ból *Csilla*, „hajnal“-ból *Hajna*, „illat“-ból *Illa*, „tündér“-ből *Tünde*; ugyan-

ilyen módon lett a „zeng“ igenévi alakjából *Zenő*. Vörösmartytól való az *Ilma* név is, így nevezi „Csongor és Tünde“ cz. színművében a Tündér Ilonának megfelelő Tünde szolgálóját; nem tudom ugyan kimutatni, milyen uton-módon szerzett tudomást Vörösmarty a finn hitregei Ilma-tarról, Ilma-tünderről, mégis azt hiszem, innen vette az Ilma nevet, mert azt mégis bajosan lehetne pszichologiai alapon megmagyarázni, hogy a német *Amália* szolgált volna mintának a név megalkotásában.

Arany Jánostól való „Buda halála“-ban *Gyöngyvér* „gyöngy-testvér“ értelmezéssel, Jókaitól a *Bendeguzella*, *Dalma* (dallos?) és *Diadalma*, Vajda Jánostól *Eperke*, Dobsa Lajostól „IV. László“ cz. tragoediájában *Édua* mellett az *Aydua* névváltozat után külön alaknak megtett *Aida*, melyet aztán a szomorújáték hatása alatt a hatvanas években alkalmaztak is kereszt-névnek, nem kell tehát összezavarni a később feltűnt „Ayda“ cz. opera egyiptomi hősnőjének nevével.

A költőkön kívül a társadalom is hozzájárult új magyar nőnevek alkotásához. Ilyenek: *Délike*, *Delinke*, *Estike*, *Erdőke*, *Fehérke*, a korcsképzésű *Arpadina* és *Szilárda*, vagy helyesebben *Szilárdka*; az előbbit — úgy tudom — legelőbb a néhány évvel előbb elhalt gr. Thoroczkay Miklósné, szül. b. Bruckenthal Arpadina (szül. 1837) viselte, így az erdélyi úri osztálytól indult ki használata, csakhamar a Dunántúl is elterjedt, hol a múlt év folyamán Veszprémben 69 éves korában elhunyt Vermes Arpadin a legelsőik közül való, kit így neveztek. A *Szilárda* a Constantia fordítása, mint *Aranka* az Auréliáé, *Gyöngyike* a Margité, *Hajnalka* az Auróráé.

Találtam egy népies eredetű fordítást is.

A háromszékmegyei, régebben pedig az új megyerendezés után megszünt Felső-Fehérmegyéhez tartozó Hidvég községben, a ref. papi lakkal szemben levő új házon olvasható a következő fölirat: „építette Péter János és kedves neje, *Tódor Virág*.“

Semmi kétségünk sem lehet a fölött, hogy ezen félig oláh lakosságú községben az oláhoknál nagyon elterjedt latin *Flora* név magyarosításával van dolgunk. Kérdőzködésemre aztán azt is megtudtam, hogy nejével együtt cigány a ház építője, érthető tehát az oláh befolyás a név megválasztásában, ha mindjárt magyarra fordították is.

Tulajdonkép ez a körülmény juttatta eszembe, hogy régtől fogva nagy tömeg — jórészt felhasználatlan — adat hever nálam személyneveinkről, melyeknek bizonyos sorozatok szerint való közzététele annál kívánatosabbnak látszik, mert még ma sincs rendszeres magyar onomasticon, holott több mint félszázad múlt el azóta, a mikor emlegetni kezdték, milyen szükséges volna ilyen munka s bizonyos, hogy megkönnyítik az idevágó adalékok a rendszeres munkálatokat.

Megkezdem a sorozatot a középkori magyar nőnevekkel.

Köztük vannak olyanok, melyeknek minden nehézség nélkül fölismerhető a jelentésük. Ilyenek: *Ajándok*, *Aranka*, *Asszonka*, *Balzsam*, *Bíbor*, *Fehér*, *Gyenge*, *Gyöngy*, *Gyöngyös*, *Gyönyörű*, *Jólián* (jó leán), *Péntek*, *Szegény*, *Szép*, *Szépaszszony*, *Szereda*, *Szerelmes*, *Szerető*, *Szombatka*, *Szürke*, *Ünő*, *Vendég* stb.

De vannak nem kevés számmal olyanok is, melyek akár alakjuknál, akár jelentésüknel fogva kisebb-nagyobb mértékben elavultak, minők: *Cseperke* (kicsiny, ebben: apró-cseprő), *Csókád* (csóka), *Edlelmes* (Melich szerint a mai „ellik“ szóból, tehát a mai nyelven: „ellő“), *Emelő* (emlő), *Emese* (emse), *Eneh* (ünő), *Feledi* (fél, felebarát), *Hova* (hó vagyis hold), *Hovodi* (havadi, a hó = nix szóból, a székelyeknél egy nagyon korán nyíló virág neve), *Hölgýasszony* (hölgymenyét), *Joáték* (Játék), *Kücsid* (kicsiny, székelyesen kicsid), *Neste* (nyest), *Nuz* (nyuszt), *Szög* (barna), *Tene* (tinó, üsző), *Voderej* (vidám, vidor, vígyori) stb.

Egy részük pedig, mint már czikkem elején említettem, nem is magyarázható a magyar nyelvből, hanem — a mennyiben nem szláv vagy német eredetűek — nyilván a törökségtől valók, mint pl. I. Gyula vezér két leányának, *Saroltnak* (a. m. sárgás, szőke) és *Karoldnak* (a. m. barna) a neve s bizonyára lesz köztük olyan is, mely közvetve vagy közvetlenül részint a volga- és uralvidéki finn-ugoroktól, részint az iránságtól, perzsáktól és alánoktól, részint a kaukázusiaktól került hozzánk. Ebbe a sorozatba tartoznak az ilyenek: *Bagics*, *Bagó*, *Bicsó*, *Bongád*, *Bosa*, *Bucsó*, *Buga*, *Buna*, *Bungó*, *Bunguz*, *Csaga*, *Csala*, *Csama*, *Csanír*, *Csuta*, *Doncsa*, *Enid*, *Kecse*, *Kele*, *Kene* vagy *Küne*, *Kolcsa*, *Kos* vagy *Koos*, *Magics*, *Müngücs*, *Sebe* stb.

A könnyen fölismerhető magyar nevek közül sokat közölt a „Magyar Oklevél-Szótár“, de csakis nyelvészeti szempontból s így legfőlegbb véletlenségből ismerhetjük föl: melyik társadalmi osztályhoz tartozott s melyik vidékről való volt az, a ki viselte, holott nemcsak a név elterjedési körére nézve fontos tudnunk ezeket, hanem annak a megállapítására is: valóban magyar nevekké van-e dolgunk, vagy pedig esetleges hasonlósággal? Nehány példát hozok föl az itt mondottak megvilágítására egy 1199-iki oklevélből, mely Iwachin vagy Iowachin, zalamegyei nemes és neje, Anglia asszony Imre király által megerősített végintézkedését és a veszprémi káptalan javára tett hagyatékát foglalja magában. Eredetije a veszprémi káptalan birtokában van s erre hivatkozik a Magyar Oklevél-Szótár is, kár volt azonban mellőzni a hivatkozásnál azt, hogy közölte az oklevelet a Hazai Okmánytár (V. köt. 1—4. l.), sőt már előbb Fejér György is (Codex Diplomaticus IX. köt. 7. r. 636—640. l.), másokat pedig a Wenzel Gusztáv által szerkesztett Árpádkori Új Oklevéltár, mert így mégis csak könnyebben lehet utána nézni az oklevél összefüggő szövegéből kiszakított egyes idézeteknek. Ilyen kiszakított idézet pl. az említett oklevélből a *kárász* halnévnel a következő: „1199. Nomen uni Cobov uxori sue Chunus filio Euse nomen alteri *Caraz* uxori eius Buna filiis Siguer et Nicholaus (Vespr. 16, Vespr. Eccl.)“. Kérdés: nem véletlen hasonlóságról van-e itt szó? Az oklevélből megtudjuk azt, — a miről nincs szó a föntebbi idézetben, — hogy *Cobov* és *Caraz* Ivachinnak Kalv vagyis a balatonmelléki Kál faluba való szolgálai voltak, kiket feleségükkel s gyermekeikkel együtt lélekváltóknak, mint régen neveztek őket, dusnokoknak (v. ö. Várad Reg. 341., 350., 353.) rendelt, t. i. az ő emlékezetének megülésére szolgálatot teljesítettek a

veszprémi Sz. Mihály egyháznak olyan módon, hogy 80 vödör bort adtak évenként, melyet a lörentei lélekváltók (egyik *Chopos* nevű) szállítottak be a saját szekereiken. (Haz. Okm. V. 2.) Ha valamelyik ősnemzetség egyik tagját nevezték volna *Kárásznak*, nagyon kétséges volna a „kárász“ halnévvel való azonosítás, de egy balatonmelléki szolgát annál is inkább elnevezhettek ily módon, mert *Kárász* egyik fiának meg *Siguer* volt a neve, a mi egy másik halnévnek, a „süger“-nek felel meg, a mely név ismeretes a tihanyi apátság javait megerősítő 1211-iki oklevélből is, a hol *Syguer* és *Sileu* (azaz süllő) a bessenyei halászok közt említetik. (Árp. Új Okl. I. 116.) A dömösi prépostság 1138-iki alapító levelében kétszer találjuk meg az utóbbi nevet *Sileu* alakban; egyik a prépostság Geu falubeli szolgája a Tisza mellett (tehát a mai Al- és Fel-Gyón), a másik pedig azon Sahtu falubeli szolgák közé tartozott, kik a prépostnak Erdélyből hajón sót szállítottak évenként hatszor. (Knauz N. Mon. Strig. I. 90., 94.) Ez utóbbi szolgák közül való *Sumpu* is, kinek neve egy negyedik halnevünkkel, a „czompó“-val vehető egynek. Ugyane nevet *Sompou* alakban megtaláljuk a tihanyi apátság 1211-iki koloni szolgái közt is (Árp. Új Okl. I. 113.). Egy harmadik esetben pedig a Várad Regestrumban (384. sz. a.) fordul elő *Sumpou* alakban, mint Hilarius fia Jordán jobbágyának a neve.

Az ilyen példák után következtethetünk arra, hogy a fentebb említett lörentei borszállító szolgák közt *Choposnak* a neve nem lehet más, mint „csapos“.

Ugyancsak a foglalkozásmóddal függ össze azon *Suchurou* vinczellérnek a neve, kit Ivachun neje hagyott a veszprémi káptalannak. „Item dedit duos vinitores, scilicet *Suchurou* et *Thecam*, cum uxore sua *Sceretheu*, et duobus filys *Zumboth* et *Vosud*.“ (Haz. Okm. V. 3.) A *Sukoró* úgy ismeretes, mint helynév, különösen alacsonyabb, bortermő hegyvidék neve; ez adja meg a magyarázatot az említett vinczellér nevére is. Még egy példát hozok föl Ivachun végrendeletéből, a ki két harangozót is hagyott a veszprémi káptalannak, ezek: „*Nogy* et *Kysed* cum matre nomine *Cuch* que in festiuis diebus stat ad sepulturam suam.“ (U. o. 2.) A *Nagy* és *Kised* vagy *Kicsed* név egymást magyarázza; úgy látszik, hogy anyjuk neve sem egyéb, mint: *Kücs* vagyis „kis, kicsi“.

Ilyen egymást magyarázó nevek a pannonhalmi apátság varsányi szakácsai közt IV. Béla 1240-iki megerősítő oklevelében (Árp. Új Okl. II. k. 9. 1.): *Queuerug* (azaz „kevereg“, „keverő“ és *Zouorug* („zavarog“, „zavaró“); az előbbi nevet megtaláljuk ezenkívül a Várad Regestrumban, mely a dobokai várjobbágyok közt említi *Keuerug* hodunogio-t, hadnagyot, Karácsonyi J. meghatározása szerint az 1214-ik évből (Régi kiad. 304. sz., Karácsonyi és Borovszky kiad. 78. sz.); továbbá egy 1236-iki oklevélben, melyben a vas megyei hodászok nemzetségének bizonyos pörösködéséről van szó, ezek közt fordul elő *Roduzlov* és *Keweryg* „de villa Hodocensi iuxta Holostov“ (Haz. Okm. VIII. 32.); a dömösi prépostság 1138-iki alapító levelében is többször előfordul a név a prépostság szolgái között; ilyen a Bata falubeli *Keuerug*; a Scer falubeli *Keuerug* azok közé tartozott, kik

kötelesek voltak kenyeret adni a prépostságnak; Simur faluban *Keuerigne* telke, mansioja volt; a Durugsa falubeli *Keuerug* kocsival szolgált a prépostnak; a Sahtu falubeli *Kewereg*, miként a föntebb említett Sileu és Sumpu, Erdélyből évenként hatszor sőt szállított (Knauz N. Mon. Strig. I. 91., 92., 94.); ismeretes aztán még néhány alsóbbrendű ember 1211-, 1251/81- és 1252-ből (*Queueric*, *Keuerug*), kiket a Magyar Oklevél-Szótár hoz fel. (493. l.)

Ezzel a néhány példával akartam feltüntetni, milyen szempontok figyelembe vételét tartottam szükségesnek régi személyneveink eredetének megállapításánál. Ugyanígy kívánok kiterjeszkedni ama régi nőneveinkre is, melyeknek szótárszerű egybefoglalását más alkalommal fogom adni.

Nagy Géza.

MAGYAR NEVŰ NÉP A HELLÉN HŐSKORBAN.

(Kivonat a szerző 1910. évi november 27-én tartott felolvasásából.)

Az egyiptomiak ellen viselt hadjáratokban Merentaph és III. Ramszesz uralkodása alatt, tehát a Kr. e. 13-dik században, nevezetes szerepet játszik egy nép, melynek neve az egyiptomi feliratokon *masauasa*. Más népei e szövetségnek: a *lebu* (libyiaiak), *sekelsa* (szicíliaiak), *sardu* vagy *sardana* (szárdinaiak), *achauasa* (achaiok), *tursa* vagy *turusa*, a *cakkaro*, az *uasuas* s *purszat* v. *puluszat* (filiszteusok?). E fehérszínű, kétségkívül turáni népek, az úgynevezett *tambu* vagy *tehenu*, a Földközi-tenger nyugati és középső medenczéjéhez tartozó szárazföldet és szigeteket — mintegy Krétáig — s Kisázsia nyugati részét lakták, még pedig a *lebu* és *masauasa* biztosan Afrika északi részeit. Úgy látszik, nem pusztán a hódításvágy bírta rá őket a szövetkezésre Egyiptom ellen, mert mindenestül, feleségestül s gyermekestül, indultak vállalataikra és mert azon hadjáratukban, melyet III. Ramszesz uralkodásának nyolczadik évében (1232. Kr. e.) indítottak Egyiptom meghódítására, ellenségesen, győzve-foglalva, vonultak a khetita-szövetség területén keresztül Egyiptom határáig, a hol azonban mind szárazon mind vizen vereséget szenvedtek.

Az a másik népszövetség, melynek zömét a khetiták, a kharuk (vagy khaluk) és a vegyes rutenúk, vagyis az *ámu* nevű sárga népek, Sziria és Palesztina lakói tették, abban az időben már, miután Egyiptomot megtörnie több mint két századon át nem sikerült, erős áramlásban lehetett nyugat felé; és ezen áramlásnak a *masauasa* vezérlete alatt megindult tamhuszövetség ellenséges átvonulása lökést adott, kudarcza pedig szabadabb utat nyitott. A trójai háború idejében ugyanis, a mint Homerosból határozottan megállapítható, Kisázsia nyugati részében, sőt Thrákiában, Makedóniában és Thessaliában is a khetita-szövetség népeire akadunk.¹

¹ A keleti népek történetével foglalkozó tudósok a *Κήτιοι*-t (Od. XI, 521.) khetitáknak, a kharu-t vagy khalu-t *Κάρης*-nek, a ruka-t lykiaiaknak, a mauna-t maionoknak, a musanatot mysiaiaknak veszik. A dardeni vonatkozása nem szorul magyarázatra. A pidasza a mysiai *Πήδασις* lakói (a káriai *Πήδασις*-t nem említi Homeros). A rutenú-t vagy lutenú-t én lydiaiaknak vélem s némi, még eddig fel nem derített vonatkozás jeleit

Mert Homerosból világosan kiérthető, hogy a trójaiak szövetségesei közt említett pelasgok nem a troási, hanem a thessáliai Larisából mentek oda.¹ A sárgaszínűek özöne akkor már majdnem csak Peloponnesosra szorította le az achaiok fehér-színű népét, az Ἄργεῖοι-t,² s végső erőfeszítésre kényszerítette. Ez az a mérkőzés, melyet *trójai háború* néven ismerünk.

A trójai háborúban Poseidon, Athene, Hera, Hermes és Hephaistos az achaiokat segítik, ellenben Apollo, Ares, Aphrodite, Leto és Artemis a trójaiakat. De a mondából és Homerosból³ megállapítható, hogy Trója előbb Poseidon népének a városa volt, nem az Apollo és Herakles népeé. A Teukros, Trös, Troas, Troia nevek a *turusa*-ra engednek következtetni, valamint az a mondai adat is, hogy az Argonauták a Hellespontnál úzik szét a tyrrhen kalózokat. A *dardan* név is mintha ugyanazt jelentené. Trös három fia s közülök Ganymedes elrablása jelzi a lakosság keveredését. A várfalat még Poseidon építi, mialatt Apollo a nyájakat legelteti; de Laomedon nem adja meg érte neki a kialakított bért, a miért pusztító szörnyeteget küld rá s Herakles szabadítja meg tőle; de, mivel ő sem kapja meg jutalmát, feldúlja a várost és megöli Laomedon összes otthon levő fiait Podarkes kivételével, a kit a foglyul vitt Hesione vált meg fátyolával s ezért kapja a Priamos nevet Podarkes. Más szóval: Priamos hűbérese lett Teutamos assyriai (értsd: syriai) királynak, a kinek az unokái vezették a larisai pelasgokat a trójaiak segítségére.⁴ Hazatérte után Herakles a Poseidon-ivadék Neleidákat is

látom a Rasnák, Tyrsēnoi = Tyrrhēnoi, Hetrusci (Kheta-Iursa), Tros, Teukros és Dardeni közt. Hogy miért, arról alább lesz szó.

Hogy Illyriában is voltak-e már a trójai háború idejében khetita-féle népek, nem leltem még nyomára. Kadmos emberei Boiótiában még megölik Ares sárkányát; de az onnan elmenekült Kadmos Illyriában már maga is sárkánynyá vált. Leánya, Ino-Leukothea nevével csak az Odysseiában találkozunk (V, 333 s k. 461), még pedig akkor már csakugyan az Ión-tenger tájain.

¹ Hom. II. XVII, 301 τῆλ' ἀπὸ Λαρίσσης. V. ö. II. II, 849., 857., 863., 877.

² Az Ἀχαιοί, Ἀργεῖοι és Δαναοί név egyet jelent Homerosnál. Az Ἀργεῖοι, a menyenyiben ἄργος a. m. fényes, fehér, alighanem a 'fehérek'-et, a tamhu-t jelenti. Ezek közül az achaiasa, turusa, sekelsa és sardana circumcidáltak (Hommel, Abr. der Gesch. der vorderasiat. Kulturvölker 53), tehát valószínűleg ők a hikszoszok ivadékai, *Tanis* (Zoan) egykori lakói, a tanisiak s ezt jelenti talán a *Tenau* és *Danai*. A pelasg név is, a menyenyiben ezt aligha ők adták maguknak, hanem a már ott talált benlakók, hamarabb megfejthető tán a bőrszínre alapított kísérléssel, mivel az eddigi kísérletek halmazában csak nem tudunk még mindig megnyugodni. Az arczsinre vonatkozólag lásd Mahler 'Ókori Egyiptom' c. műve 26. lapját!

³ Hom. II. V, 642.

⁴ Hom. II. II, 843. XVII, 288. Paus. I, 42, 3. E helyeket részemről igen fontosnak vélem a pelasg szó eredeti értelmének megállapítására nézve. Úgy látszik, a Thessaliába nyomult khetita népek, a sárgák, kapták először e nevet az achaioktól. Egyebütt is mutatkozik már nyomuk a trójai háború idejében az achaiok földjén. ú. m. Elisben (Pelops; Herakles s a Neleidák) és Boiótiában (Ares sárkánya; Niobe; Herakles születése; Iaones, Hom. II. XIII, 685), de csak csekély számban, úgy hogy alárendelt helyzetben lehettek a régi lakókkal szemben. A tyrrhen pelasgok ellenben már úgy látszik, keveréknép voltak, ú. m. turusák vagy trójaiak (eredeti értelemben; tehát Teuceri, Tursoi, Tusci), khetiták (a *Hetrusci*, Tyrseni, Tyrrheni, Dardanai nevekből következtetve) s még talán rutenú (Rasna?). Érdekes itt figyelembe venni, hogy Zeus nem akarja, hogy kivesszen Aeneas nemzetsége, mert ennek szánta Trója uralmát Priamos gyűlölt nemzetsége helyett;

kiírtja Nestor kivételével; meg az ő 12 munkája is részben Poseidon nemzetsége (Geryones, lernai hydra, nemeai oroszlán, Kerberos) ellen irányul.

Homerosból tudjuk, hogy Poseidon nagyon kedvelte az aithiopokat. Herodotos azt mondja, hogy a libyaiak ismerték legelőbb az ő nevét s az ő révükön ismerték meg az egyiptomiak.¹ Az egyiptomi thebai királysírok egyik képe a napisten harezát ábrázolja a setétséggel. A napisten először gyermeknek van ábrázolva az Éj csillagos köpenyén; majd mint korong bárkán halad kelettől nyugatnak s mikor már meghaladja az ég közepét, védelmére készülnek az istenek a setétség, az Apep óriáskigyó elleni küzdelmében; hurkot vetnek a szörnyetegre s félrevonják, hogy el ne nyelhesse, mire Nutpe istennő befogadja a napisten bárkáját. Evvel átellenben a most már fekete napisten az alvilágon át halad éjjel, míg az istenek ki nem húzzák bárkáját az Éj folyamából.

Az egyiptomiak *Szét* istene a nagy forróság és szárazság, a vihar, zivatar és földrengés, szóval minden rossz okozója, ellensége az igaznak; egyszersmind a setétség, mely mint Apep óriáskigyó el akarja nyelni a napot; ura a sivár tengernek (mint Phorkys). Ellenben *Tum* a lenyugvó nap. Alig lehet kétség, hogy Poseidon e két istenség egyesített neve, *Po-Szét-Tum*, Ποσειδάων, Ποσειδών, a kinek sárkány-, kigyó- és szörny-nemzetsége csak megerősíti e föltevést.²

Poseidon neve s Pallas Athene kultuszának eredete a Tritonis-tóhoz fűződik Északafrikában, a kis Syrtis tájékán. Herodotos Egyiptomtól kezdve sorra megnevezi és ismerteti az Afrika északi részeiben lakó népeket s azt mondja, hogy a többiek ott a Tritonis-tóig csupán a napnak és holdnak áldoznak; de a Tritonis tava körül lakók már Athenenek, Tritonnak és Poseidonnak.³

Ehhez a tóhoz fűződik a Pallas Athene-kultusz eredete: ott született Pallas Athene; azért: Tritogeneia.⁴ A mondában azután úgy szerepel, mint Poseidon fiának, Mínyasnak, a minyek törzsökös ősének neje; az Argonauta-hadmenet pedig a minyek vállalata. Útjuk Kolchistól visszafelé a Fekete-tenger északi partjai men-

hogy Poseidon menti meg Aeneast Achillestől (Hom. II. XX, 288—329); hogy a dardánok vendégbarátságban éltek az achaiokkal s ezek Trója bevétele után szabad elvonulást engedtek Aeneasnak és Antenornak, a kik mindig békekötésre serkentették a trójaiakat. Liv. I, 1. Fr. hist. Gr. 1, 61 s k. (Hekataios).

¹ Herod. II, 43. 50.

² *Po* az egyiptomi nyelv, névelője. Az említett két istenség bővebb ismertetését l. Mahler 'Ókori Egyiptom' című műve 142., 161., 164. lapjain. Az egyiptomiaknál kerületenkint különböző néven találjuk a napistent s ha egyik kerület (nomosz) helyt adott a másik kultuszának, nem mondtak le a maguk istene nevééről, hanem az újabbikkal összekapcsolták. Így a thebai Râ, a memphisi Ptah és a hermonthisi Month vagy Mantu egyesített nevét látom én a krétai *Rhadamanthys* nevében. *Minotauros* sem más, mint egyiptomi-görög kettős neve Râ isten képmásának, a sárgásfehér *Mnē* bikának, *Ariadne* pedig alighanem Arad-Mnē, a Mnē szolgája (mint: Arad-Sin, Arad-Ea; V. ö. Hommel, Gesch. Bab. u. Ass. 168. és 443. 1.). *Zeus Osogoa* = *Zenoposeidon* nevét és kilétét a sumir *usu* 'sárkány' segítségével lehetne talán megfejteni.

³ Herod. IV. 168—181. 186. — Az akkori nagy Tritonis-tóba, melyet *Tritonis palus* és *Libya palus* néven jeleznek a geografusok délnyugatra a kis Syrtistől, egy nagy Triton nevű folyó szakadt még Herodotos idejében, benne pedig egy *Phla* nevű sziget volt. Ma nagy mocsár s az egykori nagy folyó nincsen többé.

⁴ Hom. II. IV. 515. stb. Diod. III, 70: Tritonis.

tében, az Istroszon stb. megjelöli nekünk azon helyeket, a hol a velük rokon népek laktak; szintígy a kolchisi uralkodóház családfája is. Aiētēs,¹ Persēs, Kirkē és Pāsiphāē Helios és Perseis gyermekei; Aietes kolchisi király gyermekei közül Khalkiopē otthon marad, de Medeát magukkal viszik az Argonauták, valamint Absyrtost is, csak hogy ennek darabjait üldözőik késleltetése végett a tengerbe dobálják az Ister torkolata táján; a testrészeket összegyűjteti Aietes s a tengerparton temetteti el; innen kapja nevét Tomi városa Moesiában. Betérnek a phaiakokhoz, Kirkéhez; a vihar a libyai Syrtisekhez tereli őket s hajójuk zátonyra jut; de isteni segítséggel elviszik a Tritonis-tóig; onnan azután Triton király kalauzolására mellett eljutnak Krétára, innen haza Jolkosba, a hol Jason az Argō hajót Poseidonnak ajánlja fel. Az egész vállalat tehát mintegy toborzó-útnak tűnik fel, olyannak, a minőt a trójai hadjárat előtt Agamemnon és Menelaos végeztek a szigeteken.² Érdekes, hogy Odysseus is barátságos fogadtatásra talál a messze nyugaton Kalypsónál, szintígy Kirkénél, a Syrtisek táján (Lótophagoi) s a phaiakoknál.

Herodotos az Egyiptom és Tritonis-tó közt lakó népekről azt írja, hogy hússal és tejjel táplálkozó nomádok; ellenben a Tritonistól nyugatra lakó népek már nem nomádok, más szokások szerint élnek. „A Triton-folyótól nyugatra az auseok szomszédai már földművelő libyiaiak, házakban laknak s *maxyes* a nevük. Fejük jobb felén megnövesztik a hajukat, de a balfelén lenyírják és testüket miniommal kenik. Azt állítják, hogy ők a Trójából elkerült emberek ivadécai.“ Megemlíti még, hogy a Libyában élő három egérfaj közül egy kétlábú, egy tüskés, a harmadik fajta egérnek pedig az ő nyelvükön *zezeri* a neve.³

A *maxyes*-t az egyiptomi feliratokon olvasható *masauasa*-val azonosítják. E nép neve előfordul a bagusztani (Nakch-J-Rustam) sírfeliraton: „Peutyap, Kusiya, *Maččiyap*, Karkap“ azaz, „les Put, les Cus, *les Maxyens*, Carthage“; a képhez pedig: „*Hi Mazziyara*“ „Voici un Maxyen“. Hozzáteszi azután Oppert: „*Les Maččiya* ont leur portrait“ . . . „La courte légende *Hi Mazziyara* est intéressante; on n'a pas comme dans le corps du texte: *Mazziyap*, 'les Maxyens'; mais la légende dit: 'Voici un Maxyen'. Cela prouve que ce peuple excitait á un haut degré la curiosité des Perses.“⁴

Miért érdekelhette e nép annyira a perzsákat? A méd nyelvben a *ra*, *r*, *rra* melléknévképző, s nevezetesen országnévből népnevet képez, például *Parsa* Perzsia, *Parsarra* perzsa, perzsiai; *Assagartiya* Sagartia, *Assagartiyara* sagartiai; *Oramasda* Ormazd, *Oramazdara* mazdiai,⁵ Csupán két turáni nép, a szakák és médok, országának nevéhez nem járul, hanem: *Sakka* szkytha, *Sakkapē* Szkythia; *Mada* méd, *Mada* vagy *Madapē* Média; sohasem mondják *Madarra* méd.⁶ Úgy

¹ A görögben αἰήτης; turul, sas, aquila; κίρκος, κίρκη ölyv.

² Hom. Od. XXIV, 102—119.

³ Herod. IV, 191—192.

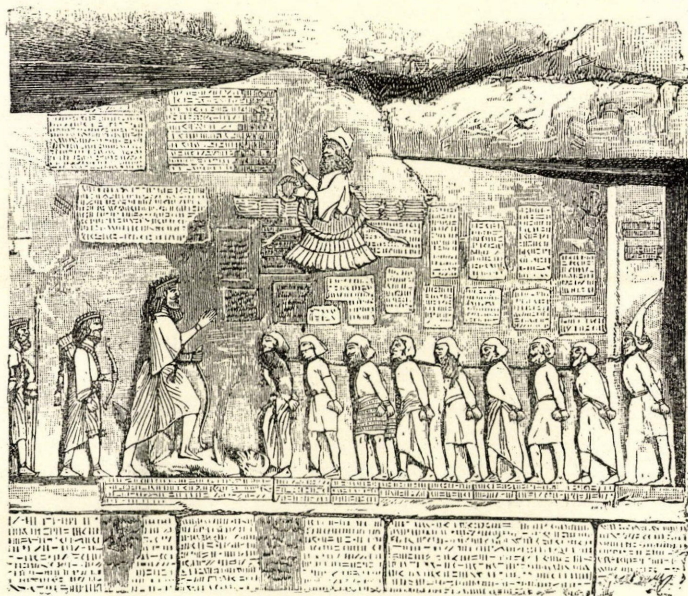
⁴ Oppert J., Le peuple et la Langue des Médes. Paris 1879. 202., 204., 205., 210., 213., 278. l.

⁵ Erdemes megfontolás tárgyává tenni, nem ezek-e a Herodotos említette s alább szóba kerülő arimaszok (Ahura Mazda). V. ö. Diod. I, 94.

⁶ Oppert i. m. 56—58, 272 s k.

látszik azonban, ezek nevéhez is hozzájárult, kivált mikor már azt kellett kifejezni, „Médiából való”, *Mačciyara*.

Sallustius, mint Numidia kormányzója, lefordítottatott bizonyos, állítólag Hiemp-sal királytól való pún könyveket s azok után elbeszéli, hogy miután Hercules elveszett Hispaniában, vezér nélkül maradt serege széjjelbomlott; a médok, perzsák¹ és arméniaiak átvitorláztak Afrikába s összevegyültek az őslakókkal, még pedig a perzsák a gaetulokkal, a médok és arméniaiak pedig a libyekkel. Amazok beljebb laktak délfele, nem messze a forró égővtől, emezek pedig a tenger felé eső részen. A libyek — mondja — az ő barbár nyelvükön *maur*-oknak szokták nevezni a médokat. Idővel a hareziasabb, nomád gaetulok vagy numidák a tengerhez közelebb nyomultak; az északi rész legyőzött népe azután beleolvadt a hódító nemzetbe s ennek a nevét vette fel.²

Darius bagisztáni sírfelirata.

(A kún-süvegű *Szkunká*-ra vonatkozik a „*Hi Maccigara*“, itt olvashatatlan ék-felírás).

Hispania őslakóinak az ibereket, valami Iberia lakóit, ismeri a hagyomány. Iberek voltak az Északafrikába került világos testszinű libyek is.³ Keressük fel tehát mindenelőtt Iberiát!

A szkythák (szakák, massageták, arimaspok stb.) birodalma valamikor a Csendesóceántól a Kaspi-tengerig és a Maeotis-tóig terjedt.⁴ A görög Olympos

¹ Kétségkívül a parszuák, Parthia népe, értendők itt.

² Sall. b. Jug. 17—18. Érdekes felhozni, hogy Tiberius uralkodása idejében egy *Mazippa* nevű (v. ö. Madapē, Mačciyap) maur vezérről olvasunk Tac. a. II, 52-ben.

³ Hommel, Abr. d. Gesch. der vorderasiat. Kulturvölker, 58. I. U. o. a baszkokat mondja az iberek utódainak. V. ö. Diod. IV, 56 (Εδωπεριται).

⁴ Diod. b. h. II, 43.

istenei közül Apollo az egyetlen, ki a hyperboraeusokat szerette látogatni. Ezek valahol Ázsia legészakkeletibb részében laktak, túl a szkythákon, massagétákon,¹ issedonokon, az egyszemű arimaspokon s az aranyat őrző griffmadarakon.² „A kelta-orzággal átalellenben a túlsó Óczeánon észak felé van egy sziget, nem kisebb Sziçiliánál. Ennek lakóit hyperboraeusoknak hívják, mert a Boreas területén túl lagnak stb.“³ Egy Kr. e. 700 körül élt époszköltő, Aristeas szerint azok a népek ott, a hyperboraeusok kivételével, az arimaspok kezdésére folyvást hadat viseltek a szomszédakkal, kiszorították országukból az issedonokat, ezek a szkythákat s ezektől nyomva a déli tenger mellett lakó kimmeriek odahagyták országukat.⁴

Az Argonauta- s a trójai hadjárat idejében valahol az Ion-tenger partvidékén, Scheriē-ben laktak a phaiakok, egy borozgatni szerető s más emberekkel nem igen érintkező nép. Alkinoos volt a királyuk. Azelőtt Hyperiában laktak, de a hatalmaskodó szomszéd kyklopsok, az egyszeműek, zaklatásai miatt Nausithoos kivezette onnan őket s Scheriēben telepítette le, távol az ügyes-bajos emberektől, ott városnak falat húzott, házakat és az isteneknek (Poseidon, Pallas Athene) templomokat épített s a földeket szétosztotta. Nausithoosnak Poseidon volt az atyja, felesége pedig a páratlan szép Periboia, legifjabbik leánya a vakmerő gigasok hős királyának, Eurymedonnak, de a ki tönkre tette magát s népét.⁵

Scherie neve a s̄erek lakóhelyére (S̄erica, Σηρικίη) utal, melynek hajdan Μηδική volt a neve.⁶ Így azután a Hyperia név is szinte magától kapcsolódik Sziberiával, melyben most már az eddigi fejtegetések révén fölleltük Iberiát is, a honnan Hispania őslakói származtak, innen pedig médok, perzsák (parszuák) és arméniaiak áttelepedtek Afrikába.⁷ A monda szerint is az olymposi istenek Herakles segítségével Eurymedon gigas népét részint hazájukban pusztították el,

¹ Diodoros (II, 43) ezeket is szkytháknak veszi, de Herodotos úgy látszik nem (I, 202). Suidas azonban szintén; l. alább ² alatt.

² Herod. IV, 13. 32—36.

³ Diod. II, 47. (Hekataios). Suid. s. v. Ὑπερβόρειοι ἔθνος ἀρκτικώτερον καὶ ἐνδοτικόν τῶν Σκυθῶν.

⁴ Herod. IV, 12., 13. A kimmerieket a Homerosi korban a legtávolabbi nyugaton találjuk az Okeanos mellett, Hades bejáratánál, a hol örökös köd és setétség uralkodik. Hom. Od. XI, 14 s kk. És csakugyan a Kr. e. 2. század végén az Északi-tengertől (Jütland) nyomul délfelé hódító hadjáratra egy *Cimbri*, Κίμβροι nevű nép s Marius győzi le.

⁵ Hom. Od. VI, 4—10., 205. VII, 31—33., 56 s kk.

⁶ Suid. s. v. Σηρικίη ἣν παλαιὰ μὲν Ἑλλήνων Μηδικὴν ἐκάλεσαν.

⁷ Itt nem a kaukázusvidéki Iberia értendő még. Az a Σηρικίη v. Μηδικίη tehát Herodotos és Diodoros adatai szerint a Baikal-tótól keletre feküdt a tenger szomszédságában az Amur-folyó mellékén (melylyel átalellenben terült el az Apollo-kedvelte hyperboraeusok szigete). Ott pedig Herodotos szerint az aranyat őrző griffek laktak, a γρῦπες, γρῦπαιετοί griffmadarak, sasok. Nem lehetetlen, hogy annak a népnek eme Herodotosnál olvasható különös neve, γρῦπες, „griffek“, „griffmadarak“ abból fejthető meg, hogy az a nép éppen úgy nevezte a *madarak*-at, *madar*-at, mint ahogyan maga-magát: *madarok*, *madar* (magyarok, magyar; l. 15. jegyz.). Sőt alighanem így fejthető meg az arkádiai Stymphalos-tó környéki ú. n. stymphalosi madarak rejtélye is, a melyeket Stymphalos ottani király uralkodásakor Herakles űzött el onnan. Itt csak rámutatok arra, hogy a sumirban *s-tum-hal* = vész-hozó-madár.

részint Japygiáig s Sziciliáig üzték s ott az Aetna alá temették. Ebből kitünik, hogy Sēricából, melynek hajdan *Medica* volt a neve, szakadt ki az a nép, melyet *masauasa*, *maxyek*, *maurok* s *Mazziyara* vagy *Maččiyara* neveken találunk fel a Tritonis-tó mellékén. A név különböző írása jelzi azt a küzködést, a melyet annak kiírása s bizonyára kiejtése is okozott az idegenajkú embereknek.

A régi történetírók, az egyiptomi történet, a bagisztáni sírfelirat, Homeros, a méd nyelv és a mythologia adatai alapján tehát határozottan megállapítható a vonatkozás Hyperia—Iberia—Sziberia. Μηδική—Sērica—Scheria, Kolchis, Moesia, Hispania (Iberia), a kis Syrtis és a Tritonis-tó, továbbá a *masauasa*—*Maxyes*—*Mauri*—*Mazziyara* vagy *Maččiyara* között; kiderül, hogy az Argonauták (minyek) hadmenete s a trójai háború Poseidon és Pallas Athéne népének, rokon fehérszínű népeknek, az argivusoknak küzdelme volt Apollo és Ares sárgaszínű népei- nek áramlata ellen; hogy a *lebu*, *achauasa*, *sekelsa*, *turusa*, *sardana* stb. fehérszínű népek szövetségében nagy szerepet játszott egy *mada*, *madar* (-ara), **madiar* (-ara), *maččiyara* (**magyar*) nevű nép, melynek a hyperboraeusok közelében, Μηδική—Sericában volt az őshazája s a Fekete-tenger keleti partvidékein letelepült testvéreihez (Kolchis; Medea) is kimutatható nyomok vezetnek:¹ végül, hogy ez a magyar nevű nép a *mada*, méd nemzetnek vagy legalább is elődeiben az egykori nagy méd birodalomnak² tartozéka volt.

Hogy van e ennek köze a mi eleinkhez, arra nézve nincsen ugyan határozott bizonyítékom, de valószínűnek látszik: a) a név egyezéséből, a mennyiben a *-ra* képző = *-r*, s idegen népek íróinál gyakori nemzetnevünk kiírásának *madiar*, *madjar* alakja; b) szorosabb kapcsolatából a Fekete-tenger keleti partvidékével, a mely tájra vezet a Hunor és Mogor mondája is; c) a közönséges egér *zegeri* nevéből.

Athenae városa Pallas Athénéről, a Tritonis-melléki istenről, kapta nevét Erechtheus uralkodása alatt.³ De, úgy látszik, Egyiptomból került oda ezen istenség kultusza. IV. Amenhotep vagy Amenophis egyiptomi uralkodó (Kr. e. 1403—1391.) még trónraléptekor az egyiptomi istenek tisztelője volt, de hamarosan elhagyta Amon vallását; *Aten*, a napkorong tiszteletét akarta behozni s Thebaet tenni ennek székhelyévé, de ott heves ellenszeggüléssel találkozott. Ezért Középegyiptomban új városnak vetette meg alapját Aten s a maga székhelyéül *Kut-Aten* néven, a saját nevét is *Ku-en-Aten-re* (a nap-korong fénye) változtatta s az új vallást erőszakosan igyekezett terjeszteni.

Elődjének, III. Amenhotepnek idegen, talán libyai származású nejétől, *Tii*-től, nem maradt hátra fia, azért legidősebb lánya, Neferti-aít, mint trónjának illetékes örököse, szokás szerint maga választotta férjére ruházta az uralmat, a ki IV. Amenhotep néven vette át a trónt. Ennek arctípusában nem látszik semmi egyiptomi: miként anyai ágon a neje, akként, úgy látszik, ő is idegen származású volt. Halála után néhány év múlva véres harcok folytak a régi vallásért s avval végződtek,

¹ Jason és Medea fia, *Medus*, úgy szerepel a mondában, mint a medusok törzs- atyja; ennek a fia Μηδιος ὁ Θεταλός. Libya nevű terület, úgy látszik, volt Kolchis szomszédtságában is, tőle északra. Suid. s. v. Makrokephaloi.

² V. ö. Diod. IV, 56. Herod. IV, 1.

³ Herod. VIII, 44.

hogy ismét Thebae lett a királyi székhely, a mi egyúttal az Amon-kultusz diadalát jelentette.¹ Az Áten-vallás hívei ennek következtében valószínűleg elhagyták Egyiptomot. Ugyanis az athéni Kydathenai és Kut-Aten nevek szembetűnő hasonlatossága, úgyszintén Aten és Athenai városáé, felette valószínűnek mutatják azt az okoskodást, hogy az Egyiptomból kiülőzött átenisták az athéni akropolison s annak déli részén találtak új otthonot s telepüket Kut-Atennek nevezték, melyből a Κουδαθηναί elnevezés keletkezett.² Megerősíti e föltevést az Erechtheus-monda is. Kekropsnak és Erechtheusnak kígyóban végződő emberi testük volt: az Amenophis (Amenhotep) név kígyóban végződik, mert a második fele, ὄφις, kígyót jelent görögül. Erechtheusnak Pallas Athene volt a nevelője.³ Miután fölnevekedett, elűzte Amphiktyont⁴ s Athen város királya lett; a Poseidon és Athene közt folyt, különben békés versenyt Athene javára döntötte el s templomot emelt, melyben Athenén és Poseidonon kívül őt is tisztelték. Ez a két isten, Poseidon és Pallas Athene, a Tritonis-tó melléki nép, a minyek vagy Argonauták s a trójai háborúban Apollo, Herakles és Ares népével szemben az argivok, achaiok, danaok oltalmazói és támogatói.

Cserép József.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Mihály-Gerge népköltészete.

— Befejező közlemény. —

Duricza szép Kata.

— Duricza, Duricza, Duricza szép leány,
Ki vette te néked egész rása szoknyád?
„Fiad vette, fiad, Nagy Antal úrfiad.“
— Ne keresd fiamot, érte meg kell halnod. —

Ejment Nagy Antal úrfiu, heted hét országra,
Országos vásárra.
Haza gyűtt ő onnan,
Sehol nem tanálya Duriczát.

— „Anyám, anyám, anyám, éldes asszony anyám,
Hova tetted, hova, Duricza szép leányt?“
— Ejküttem, ejküttem a virágos kerbe
Virágot gyomláni. —

Ej is ment oda Nagy Antal úrfiu,
Ott se nem tanáta Duricza szép leányt.
— „Anyám, anyám, anyám, éldes asszony anyám,
Ott se nem tanátam Duricza szép leányt.“

¹ Busch, Urgesch. des Orients, I, 72 s k. Wiedemann A., Gesch. v. Alt-Ägypten, 97—104.

² L. Miller, zur Pelasgerfrage. (Ellwang. gymn. progr. 1897/8.)

³ Hom. II. II, 546 s kk.

⁴ Talán a körülakók (ἀμφικτιόνες) szövetségét jelzi e név.

— Ejküttem, ejküttem a folyó kis kútra
 Utánna ejmentem, fővej bele ötem. —
 Ejment osztán Nagy Antal úrfiu
 A folyó kis kútho.

— „Vérem a véredvej egy patakos folyon,
 Lelkem a lelkeddej egy Istent imágyyon,
 Testem a testedvej egy sirba tevőgyön,
 A sirunk tetején két rozmaring nőjjon.
 Ott is kimutassa a szeretetünket.“

A két ballada között a közeli rokonság azonnal szembetünős úgy látszik, hogy a *Duricza szép Katu* a *Landorvári Dorkának* egy töredéke, a melyből hiányzik az anya kegyetlenségének motiválása. Aztán más a mód, a melylyel életét vesztette a leány, ott rózsás szalagon fejét véteti az anya, itt sajátkezüleg fojtja bele a folyó kis kútba. Bár e töredékben nincs is megírva, hogy bújában a legény szintén a halált választja, de erre következtethetünk sóhajából, mely utolsó kívánságát fejezi ki. A két balladának befejezése csaknem azonos, csak az utóbbinál már nemcsak közelében akar nyugodni az árván maradt szerető holt babájának, hanem a közös sirt kéri.

Piros szép Örsébet.

— Anyám, anyám, anyám, éldes asszony anyám,
 Micsoda sereg ez maga udvarába ?

— „Jaj, jaj éldes lyányom Piros szép Örsébet,
 Talán nem is tudod, hogy én elattalak,
 Német uj Bécs várba,
 Német Mikulyának.“

— Anyám, anyám, anyám, éldes asszony anyám,
 Aggyon kend én nékem egy tányír ezüstöt,
 Hagy vigyem én asztat Isten szegényinek,
 Hogy kérjék az Istent, hogy én hagy hallyak mé.
 — „Mikor hitre visznek, hideg borzongasson,
 Mikor oda érek, egészen kifogjon.“

— Asszonyom, asszonyom, nyoszoló asszonyom,
 Aggyon kend én nékem csak egy kaná vizet.
 Vőfélyem, vőfélyem aggyon kend én nékem
 Csak egy kaná vizet. —
 Hogy vizet nem attak, mingyá szörnyüt hala.

A harangok szónak, a lagzisok rínak
 — „Jaj menyem, jaj menyem, piros szép Örsébet,
 Ha jó letté vóna, mézet attam vóna,
 Ha rossz letté vóna, mérget attam vóna,
 Ha mérget nem ittá vóna,
 Menyem letté vóna.“ —

Ennél a változatnál sokkal ismertebb az, a melyben a testvér a töröknek adja el a hűgát. Itt az „el-békötelezés“-nek kényszerítő oka látszik lenni, míg a mi balladánkban a Német Mikulyával való anyai alku nincsen motiválva. Ellenben

a menyét hiába váró anyós kesergésében az arra való megemlékezés, hogy piros szép Örsébet mérég által halt meg, tudomásom szerint egészen új, a víz után való könnyöggéssel együtt.

Hogy élt a faluban a *Szücs Marcsa* történetéről szóló ballada is, bizonyítja egy kis vers, a mely az ismert ballada sorokhoz nem odatartozó új sorokat toldott.

Estve van, estve van, de nem minden lánynak,
Csak annak a lánynak,
Kik a bódba járnak.
Egy kis tányír gyűjő van az asztalyokon,
Egy icce pályinka Örsébet napokon,
Rógyi, Klári, Zsuzsi, a negyedik Örszi,
Recze, ficze Krinolinba.

Megtaláljuk ezt az ismert, közvetlenségében bájos románczot is.

Szépen legel a kisasszony gulyája,
A kisasszony maga sétá utánna,
Mé távóro kiátya a gulyásnak
— Szívem gulyás, terítsd le a subádat.

— „Nem teritem én itt le a subámat,
Itt a határ, behajtyák a gulyámat.“
— No te avvau szívem gulyás ne gondoly,
Ki vátya az éldes anyám ha mondom.

— Éldes anyám vácsd ki csak a gulyáját,
Vélem tötötte el az eeczakáját.
— „Lyányom, lyányom, lyányomnak se mondalak,
Ha én téged egy gulyásnak odadlak.“
— Nem bánom én éldes anyám fogagy mé,
Az én szívem egy gulyásé hasad mé. —

Ez a románcz különben, tudomásom szerint, Nógrádmegyei eredetű, s talán Szügyben született Balassagyarmat mellett, a hatvanas években. A hősnő egy F... grófnő lett volna, a kire kikoszarozott kérője boszúból költötte ezt a verset, a mely népies közvetlenségénél fogva rövidesen az egész országban elterjedt, mint népköltészeti termék.

Néhány szokatlan sora miatt egy másik ismert tréfás vers változatát is ide iktatom.

— Mit viszünk az útra, kapitány uram,
Mit viszünk az útra, kapitány uram?
— „Töltött csirkét, sült malacot,
Egy kulacsot, egy bodakot,
éldes katonám.“

— Sepretlen a ház, kapitány uram,
Sepretlen a ház, kapitány uram.
— „Ott van Borsca, maj kisepri,
A szemetet is kiviszi,
éldes katonám.“

— Vettetlen az ágy, kapitány uram,
Vettetlen az ágy, kapitány uram.
— „Ott van Panni, maj mevvetyi,
Lepedőve' beteryi,
éldes katonám.“

— Mikor masirozun', kapitány uram,
Mikor masirozun', kapitány uram?
— „Haunap, haunap, haunap után,
Csiterteken ebéd után,
éldes katonám.“

Bizonyára régi eredetű ez a versecske, s valamikor nem gyermekek énekelték, mint ma :

Fejér liliomszá', fejér liliomszá',	Három szá' vesszőre tapodtam,
Ugorj a dunnába.	Jóra, vagy melyikre tanátam.
Támaszd fel ódalát az arany villáva',	Vagy életem, vagy halálom,
Szakajesd ki rózsáját, forgasd violádat,	Má te tőled el köl vállom.
Ucczu piros tyizmám,	Éldes angyalom. —
Szakaggy össze mingyá.	

Nem tartom feleslegesnek a következő két tréfás dalt sem közölni, bár az ország legtöbb részén, különösen az első. csaknem azonos szöveggel ismeretes.

A prücsög a mezőn, akar házasodni,	Ugrik, pattog a bóha,
Ölelgetyi a legyet, elakarja venni.	Vőfé akar lenni,
— Ejvennemélek te kis légy,	Az ördög a küszöbön
Ha kicsi nem voná.	Borsot akar törni.
— Én is ejmennék hozzád,	Szűnyog bogár kis kontrás,
Ha görbe nem voná.	Béka meg a furullyás. —

— E mi maescánk férhe akar menni,
A szomszédba ejakarják venni.
Hegedél a kemencze,
Tánczó' a rókás mente.
Ucczu maescánk itt ne haggy bennünket,
Ki fogja ki a mi egerünket. —

A szomszédos Litkén kiegészítésképen szintén sikerült néhány népköltészeti terméket összeírni. Karkalics Sándor odavaló r. kath. segédlelkész még 1879-ben összegyűjtött az akkor még éléken emlékezetben levő régi népköltési maradványokból hallomásom szerint igen sokat, kár, hogy fáradozásának eredményeit nem hozta nyilvánosságra. Ha él, valahol békés parochiájának egyik asztalfiókjában talán meg vannak még az általa ifjú korában összeírt versek, s még mindig nem volna későn onnét kivenni azokat.

Elsőnek egy ma már divatból kiment altatódal álljon itt.

Csija buja rózsám,	Kikircs hullásig.
Óceson (Oltson) el az Isten	Csijaja, bujaj kis lélek.
Tejjes harmadnapig,	Verje me', álgya me' apádot
Azután mindétyig,	Szentlélek !
Rózsa kinyillásig,	

Érdekes az altasson szónak oltson formába való összevonása.

Nem tudom, ha él-e még olyan öreg a faluban, a ki maga is játszotta azt a játékot, a melynél a következő verset dalolták :

Mér küdött az úrasszony ?	Mi lesz annak vátsága ?
Haja gyöngyöm haja,	Haja gyöngyöm haja,
Nektek hidat csinyáni,	Piros-barna menyecske,
Haja gyöngyöm haja.	Haja gyöngyöm haja.
Minek nektek az a hid ?	Libit zabot a lovának,
Haja gyöngyöm haja,	Gyöngyöt, gyöngyöt asszonyának,
Nektek azon átjárnyi,	Gyöngykoszorút a lyányának,
Haja gyöngyöm haja.	Aranypáczát a fiának.

A játék elején a legkisebb gyermekeket a földre ültették s ezek voltak a tőrök, a többi meg körülöttük forgott s énekelték a verset, egymást kérdezve, egymásnak jelezve. Végül mindenik igyekezett egy tőröt elkapni magának.

Nagyon csinos a következő dal, közvetlen, mélyérzésű.

Szomorú az állapotom,	Maj' a hol nem látnak mások,
De azt me' nem fordíthatom,	Ott magamnak mély sirt ások,
Nincs is az a piros hajna,	Akkó is a sóhajtások
Kit me' nem köszöntök jajjavau.	Lesznek sirásó pajtások.

Kisíres ki rózsám a síríg,
Az örök nyugalomig,
Vess rám e' két kapa földet,
Tán meg is érdemlem tőled.

Dovecz Mihályról ismeretes itt egy balladatöredék, a melyet tudtommal idáig sehol sem közöltek. Maga Dovecz egy általam eddig nem ismert alak, a kiről Litkén csak keveset, de annál borzalmasabbat lehet megtudni. Az öregek szerint Dovecz egy istentelen rabló volt, a ki sok terhes asszonyt csak azért ölt meg, hogy azok máját megehesse s így emberfölötti erőre tehessen szert. Egy másik rettenetes szokása volt, hogy a csecsemőknek kis ujjait levagdalta s ezeket használta rablásai alkalmával világító gyertyának. Természetes, hogy emlékétől is annyira borzad a nép, hogy beszélni sem akar róla.

Megcsinálták Henczkón az akasztófát,	Megüzenem az én éldes anyámnak,
Dovecz Mihá' élyi rajta világát.	Ösmeri-e Dovecz Mihát fiának.
Fújja a szé' sléziai gatyáját,	— Ösmerem én Dovecz Mihát fiamnak,
Ügy szomorította az egész faluját.	Ki meszomorítója lett anyának.

— Hánszó montam hagy fel mesterségedvel,
Engem ne keseries oly életedvel. —
Szemibű zápor könyve kicsordút,
Éldes anyja elméjében megfordút.

Találó és érdekes népies kifejezés ez az utolsó sor az elmeháborodásra.
A *Fejér László* balladája teljes egészében meg van Litkén s összehasonlítás kedvéért közlöm is.

Fejér László.

Fejér László lovat lopott
A fekete halom alú,
Sárga csikót kantárostú
Minden nyereg szerszámostú.

Fejér Lászlót meg is fogták
A fekete halom alatt,
El is vitték vig Egerbe,
Az egri alsó tömlőczbe.

Meghallotta Fejér Anna,
Befogad a kocsijába,
Fejér Anna, fejér lába,
Fel is ült a kocsijára.

El is ment ő vig Egerbe,
Az egri alsó tömlőczbe,
Fejér Anna, fejér lába,
Megyen a tömlőcz rostélyra.

— Bátyám, bátyám, Fejér László,
Alsó-e, vagy csak álmodó? —
— „Se nem alszok, se nem nyugszok,
Mindé' rólad gondókozok.“

— Bátyám, bátyám, Fejér László,
Kiesoda itten a bíró? —
— „Horvát Mihály itt a bíró,
Az akasztófára való.“

Fejér Anna fejér lába,
Megyen a bíró házába.
— Adok neked tá' aranyat,
Erisszed ki a bátyámat. —

„Nem kell nekem tá' aranyad...
Hallod-e te, Fejér Anna,
Maragy velem egy écczaka,
Kieresztyük szép hajnauba.“

Fejér Anna, fejér lába,
Megyen a tömlöcz-rostélyra.
— Bátyám, bátyám, Fejér László,
Alszó-e, vagy csak álmódó?

— „Se nem alszok, se nem nyugszok,
Mindé' rólad gondókozik.“
— Horvát Miklós azt mondotta,
Maraggyak ott egy écczaka. —

— „Hugom, hugom, Fejér Anna,
Ne maragy ott egy écczaka,
Szűzességed is elveszted,
Engem se szabadítasz meg.“

Nem fogadta Fejér Anna:
Ott maradt ő egy écczaka.
Éjfé' után három óra,
Felocsódott Fejér Anna.

— Hallod-e te Horvát Miklós,
Mi csörög az udvarodba? —

Végül egy 87 éves öreg paraszt, Varga József által még 1881-ben elmondott és eddig nyomtatásban meg nem jelent *népmesét* közlök, a melyben nagyon sok az új motívum s méltán sorakozik legszebb népmeséink közé, a melyek összegyűjtésére még mindig nem fordítottunk elegendő gondot, bárha tudjuk magunk is, hogy így kincseink hevernek parlagon.

Katona János.

— Mese, mese. Vót ecezer a világon e' katona, hát mivel hogy ő vót az eeső katona, hát Katona Jánosnak hitták. Szógáta híven a császárt 33 álló esztendeig, akkor kikérte a bérít. Nem sokat adott neki a császár, három grajczárt, meg egy fé' kenyért. Meköszönte szépen az ajándékot, osztán indútt haza felé. Hát uram fia! csak szembe gyün vele az Ur Isten, a ki akkó a földön járt szent Pétervej, oszt aszt mongya neki az Ur Isten: „Fiam istené, istené, isten szerelmié, adhatná-e nekem valamit, mer hát nagyó' szeginy vagyok!“ Aszongya neki Katona János, mer' hát nem ösmerte mé' az Ur Istent: „Mit adhatnék öreg apókám, mikor szógátam a császárt 33 esztendeig, osztán egy fé' czipót adott, me' három grajczárt. De azé' szivesen odaadom az egyet“. Megköszönte az Ur Isten az alamizsnát, osztán ki jobbra, ki balra, eevátak.

„Alugy, alugy Fejér Anna,
Szép hat lovam itatgattyák,
Pej paripám kantárojják.“

— Nem alhatok, nem nyughatok,
Mer' igen na' zörgést hallok.
„Csak alugyá, csak nyugogyá,
Bátyádnak is vége van má.“

Éjfé' után má' öt óra,
Akkor főkeet Fejér Anna.
Fejér Anna fejér lába
Megyen a tömlöcz-rostélyra.

— Bátyám, bátyám, Fejér László
Alszó-e, va' csak ámodó? —
... „Ne itt keresd a bátyádot,
Zöd erdőbe, sik mezőbe,
Akasztófa tetejibe.“

Fejér Anna, fejér lába
Megyen a bíró házába
És így kiát bánatába:

— Mosdó vized vérré vájjon,
Törülköződ lángot hányjon,
Borod, búzád ne teremjen,
Verjen me' téged az Isten!

— Sár előtted mehiggaggyon,
Víz utánad megáraggyon,
Hegyes-tör téged átjárjon,
Lovad nyaka kiszakaggyon! —

Más úton, odébb megin' csak elejbe kerü az Ur Isten, de má ekkó még öregebbnek látszott, oszt azt mongya Katona Jánosnak: „Fiam, istené', istené', isten szerelmié', adhatná valamit, mer hát nincsen semmim.“ — „Mit agyak éldes apókám — asz'ongya Katona János, mikor szógátam a császárt 33 esztendeig, osztán adott egy fé' czipót, meg három grajczárt. De az egyet szivesen odaadom“. Oda is adott megint egy grajczárt, maratt neki magának is egyik.

Harmacezor megin' csak össze tanákozik az Ur Istenvej, a ki alig bírt má járni az öregsígtü. Csak így motyogja neki: „fiam, az istené, istené, isten szerelmié, agyá valamit, nagyó öreg vagyok, osztán nincsen betevöm se“. Aszt mongya neki nagy busan Katona János: — Mit agyak éldes apókám, mikor szógátam a császárt 33 esztendeig, osztán kaptam tüle egy fé' czipót, me' három grajczárt. De ebbü szivesen adok kiednek egyet“. Nem maradt hát szegény Katona Jánosnak egy grajczárja se. Fösóhajtott, hogy mi lesz hát most ő vele?

Ecezerre méfenyesedett az orczája az Ur Istennek, hogy alig tudott rátekinteni Katona János, oszt azt kérdezte tőle: „No fiam, jó tetté jót várj, ide attad mind a három grajczárodat, hát kevánjá érte valamit, csak megadom“. — „Mit kévännék éldes öreg apókám, Istené attam, Istennek szántam.“ „Derék ember vagy fiam, de azér' csak kévänné' valamit“. Kévánt hát Katona János egy olyan pipát magának, a melyiknek a csudájára minden nap három órára megájjon a nap, a mikó' felgyütt, oszt ne kelljen mettönni, még is mindég éjjen benne a dohány. „Mellesz — aszongya neki az Isten, — de kévänné' valamit a másik grajczárér' is. — Mit kévännék, mikor Istennek szántam, Istenér' attam. — No csak kérj valamit mégis — biztatta a jó Isten. Kévánt hát Katona János egy olyan tarisznyát, a melyikbe minden beleférjen, a mire csak rámongya, hogy „tarisznyába“, osztán melléje még olyan három bunkós botot, a melyik mingyá üssön, ha aszt parancsója neki, hogy: „üssé“. Csak biztatta harmacezor is az Isten, hogy a harmagyk grajczaré is kévánjon valamit, mer hát csak azt hitte, hogy az öröküdvösséget fogja kérni. De bizon ne választotta ezt Katona János, hanem asz monta, hogy ráér még ő harmagykszor is kévänni, maj me' aggya még azt neki az Ur Isten.

Ee'vátak hát egymástó, oszt mindegyik ment a maga útyára. Ment, mendegét Katona János is, a míg csak el nem ért egy várho, a melyik e' vót átkozva. Nem mert abba senki fia bemennyi, mer hát telyi vót az ördögökvej. Hijába igérte a kirá, hogy neki a fé' kiráságát, meg a letszebbik lányát, ha valaki me' mer hányi benne. Katona János csak oda állott a kirá elé, osztán aszt monta, hogy ő ájja az alcut, bele megy a várba, meg is há' benne, csak állacson be neki a kirá három kila köles kását, hat mázsa húst, egy öl fát, meg egy nagy bográcsot főznyi. Mikor osztán együtt vót minden, merrakja a tyüzet Katona János. meffőzi a bográcson a sok húst, oszt este fele elkezgyi vigan az evést-ivást magába. Hát uram fia! a hogy ott lakomáz, csak csördü az ablak, osztán bevágógyik rajta egy halott lába, igenyesen elibe. Mos' szette ki négy ördög egyenesen a temető főgyibü. „Hej!“ kikiát nekik Katona János az asztal mellü. „Megá' fölgyi, nem kell itt esont, van itt konc is, ha éhen vagy, gyere be, van itt elég, egyé', igyá'“. De az ördög csak nem akart bemennyi, hanem a pipáját kérte, hogy aggya ki neki az ablakon. „No abbü má' nem eszel — monta neki

Katona János, — azt mé' az öreg apámnak se annám, akárhogy is kérné. Ha látni akarsz, gyere be öcsém.“ Be is ment hát az ördög a hívásra, de meg is bánta Katona János, hogy behitta, mer' csak úgy dőtt ki a láng az orra lyukán az ördögnek. Meg is ihedt egy kicsint az emberünk, nem tudta, hogy mit tegyen avval a czudar ördögvej. Szerencsére eszibe jutott a tarisznyája. Hát csak elkiátta magát: „tarisznyába ördög!“ és még fel se pillanthatott, hát már benne is nyafogott a tarisznyába az ördög.

Nem győzte kivárni az ablak alatt a pajtását a másik ördög, kiszalad a temetőbe, kivesz a földbe egy halott derekát, osztán bevágja nagy mérgesen az ablakon. Maj' hogy a bográcsba nem esett a rúccság. Megint csak azt mongya neki Katona János: „Nem kell itt csont, van itt kő, ha éhen vagy földi, gyere be, adok belőle neked is.“ Mikor meg bent vót az ördög, csak elkiátta magát megint Katona János: „tarisznyába ördög, üssed bot“ és má' ott püfögött a bot a tarisznya ódalán. A harmagyk ördög is behajított egy halott karját az ablakon, annak is kikiátott a Katona János, hogy „nem kell itt csont, van itt kő, egyé, igyá, van itt elég neked is. ha éhen vagy“, oszt az is úgy járt, mint a másik két ördög. Mós' má' harmukat pühölte egyre a furkós. A negyedik má' be se gyűtt, úgy eeszalatt ijettibe, mintha ott se lett volna.

A ördögöket meg egyre verték a bunkós botok. Csináltak is olyan jajjgatást, hogy a rezidenciába is behallacezott a rivásuk. Asz'ongya a kirá' lyánya: „Éldes apám baja lehet szegény Katona Jánosnak, hajja-e kied is a jajjgatásat?“ „Hallom bizony éldes lányom, — monta nagy búsan a kirá' — maj' me' nézetem, mi van vele, ha mevirad.“

Úgy éfé tájba mepparancsóta az egyik botnak Katona János, hogy menyen fel a háztetejire, osztán nézze meg, mi történik oda kint. Szalad vissza nagy lélekszakadva az újságval a bot: „Jaj, csak úgy gyűnnek ki a házak földbe, mint este az égen a csillagok.“ „Akkó' jó van éldes szógám, neked is adnék a hiré egy kis bort, ha tüná inni, de hát így csak magam iszok“, oszt nagyot kortyintott a kulacsból.

Iddogát, iddogát egész écczaka, regvej fele a egyik ördögöt kieresztette a tarisznyából, de az az egyik botnak csak megparancsóta, hogy ütögessen néhánéha jó a nyaka közé. Sajnáta vóna szegint, ha messántút vóna. „Mekellene nézni má a felséges kirát is“, gondolja magába, elballag hát egyenesen a rezidenciába. Ott csak szalad elibe a kirá, oszt megöleli, fiának nevezi. Tudta má, hogy messzabadította az ördögöktü a várat, mer látta a sok szép házat, a hogy kinyöttek a földbe, a hova elsülyesztette ecczer ökök az ördög. A kirákisasszony is ránevet a vitézre, meg is csókuna tán, ha mondaná neki.

— Felsőges kirá, szeretném én látni a rezidenciát, mutassa me' kied nekem — mongya a kirának. Az ment elő, ő utánna, hátú me' kullogott az ördög, osztán kapdosott oda, a hova lecsapott a furkos. Láttak má tyizenkét szobát, egyik szebb vót mint a másik, de a tyizenharmadiknak nem nyillott ki az ajtaja. — Nincs nálam ennek kócsa fiam — monta a kirá sírva, ide zárta be a katonáimnak a lelkit az ördög, mikor sorra megöldözte ökök. „Földi, te tudod, hol van a kócs, jó lesz ha idadod“ — kiát az ördög. — Honnan tünám én azt, a nagyapám tette el valahova — hazudott az ördög. — Jó ha nem tudod, üsd

bot, addig üssed míg elő nem szerzi a kócsot a pokol fenekérü is.“ Így parancsóta meg a bótnak, suhogott is az szorgalmasan fejére, hátára, nyaka közé. „Jaj! Jaj! tudom má — ordított a megszorót ördög — a tenger fenekin van, de csak az öreg apám tuggya, hogy hol, szójjá neki, ott van ő is a tarisznyába.“ Előhijja hát az öreg ördögöt is a tarisznyábú, megparancsojja neki, hogy mingyá hozza elő az elveszett kócsot. Nagy kelletlen indótt meg az ördög, de nem vót rest a vele küdött bot buzdítani, ha nem akarózott a menés. El is értek a tengerhe, de a vízbe bukni csak sehogy se vót kedve az ördögnek. Sehogy se tutta szívelni a vizet. De a mikor nem győzte má a nagy pühölést, csak még is rágon-dóttá magát, de sietett is vissza, mikor mettanáta a tenger fenekin a kócsot. „No itt van, — kinágatta a bótnak — vigyed vissza a gazdádnak, osztán haggyá békit. — De nem addig van a, csak hozzad vissza te magad.

Megörütt a kirá a kócsnak, sihetett kinyitni a lakatot és egyenkint kieregette a megölt katonák lelkeit. A míg a küszöbíg értek, olyanok vótak, mint a fehér felleg, mikor átléptek a küszöbön, ecczerre csontot, meg hust kaptak, még a fegyver is ott csillogott rajtuk. Akár háborúba indúlhattak vóna tüstént.

Ezt a katonaságát, a fele kiráságát, de még a lányát is odatta örömibe a kirá Katona Jánosnak, a mé' hogy így segített rajta. Ét osztán Katona János 33 esztendeig az apóssávau, a hogy ez meghalt az anyóssávau is 33 esztendeig, azután a feleségivej is 33 esztendeig. Akkorra olyan öreg lett má, mint én. Özvegységbe is ét má vagy 33 esztendőt, a mikor ecczer megunta magát, felült hát egy rossz szürke lóra, nyakába kerített egy rossz bundát, osztán leballagott igenesen a pokóba. Hej! megihedtek ott, a mikor mellátták az ördögök, mind ejszalattak, még a tyüzet se merték szítani a vafazekak alatt, a mikbe' a szegény elkárhozott lelkek főttek. Gondótt egyet a Katona János, belemártotta a bundáját az egyik vafazékba, a sok lélek meg sihetett mind belekapaszkodnyi a bunda szőribe. Úgy vitte ki őket magávau a pokóbó. Mikó a tiszta gyepe ért, merrázta a bundáját, hát a mennyi lélek vót rajta, annyi bárány lett belőle, szép, bégető, selyem bárány.

Mellátya a felhők megü az öreg Isten a szép junyáját, ecczerre kedvi lett hozzá. Szótt is mingyá Szent Péternek, hogy „erigy le Péter, vedd meg attó a juhasztó azt a nyájaeskát. Ne is alku gy nagyon, a mennyit kér érte, annyit igérj érte.“ Csak ezt várta a Katona János, kívánt is érte egy olyan zsaeskót, a melyikbű soha se fogy ki a arany píz. Hát alig kívánta meg, má az ódalán lógott a zsaeskó, benne meg vigan csörgött a sok píz.

Hajtani akarja a nyáját a menyország felé Péter, de bizony a bárányok csak nem akarnak menni előtte. Háládatosságú nem akarnak meványi a gazdájuktó. „Segies hajtani ezt a jószágot fölgyi, mer látod, hogy nem bírom betereelni magam.“ „Szivesen, — hagyta rá Katona János, — úgy is át kell a kapuba óvasni a kezedre a nyáját.“ Úgy is tett, a hogy monta. A hogy a menyország kapujáná megállottak, egyenkint kezdte számolni a juhokat, de Péter nagy fufangosan minden harmagykát beugratta a nyitott kapun. „Nem jó van az úgy pajtás, nem hagyom ám én mecsalatnyi magam“, monta Katona János és míg Péter megint egy bárányt akart beugratni a menyországba, nem nézett oda, mit csinál Katona János. Ecczer csak azt látya, hogy beugrik maga a számadó is juhok után. Nem lehetett

má segíteni a dőgon, ott is maradt Katona János a menyországba, ha má ecczer ott vót.

A hogy ott jár kel, mellát az ajtó megett egy nagy karos széket, a melliknek a karjárú egy óvsó lógott le. Az óvsót a nyakába akasztotta, ő maga meg beleült a karosszékbe. Meg most is ott ül, ha azóta me' nem hótt.

Bárá Nyáry Albert.

NÉPKÖLTÉSNET ÉS NÉPZENE.

Palócz Krisztus-mondák.

(Befejező közlemény.)

Miért eszi féreg a szőlő tövét?

Egyszer szüret idő volt. Termésre nem lehetett panasz, mert csak úgy húzták lefelé a nehéz szőlőgerezdek a venyigéket.

Volt is öröm széltében. Jókedvűen dalolva szedték a szüretelők a szőlőt, csak úgy hangzottak a vig lármától a hegyek.

Hallgatta Péter, hallgatta egy darabig a mulatozás zaját, ő is részt szeretett volna venni a szüretben, azért meg is kérte az Urat, engedné el őt a szüretre, hadd mulassa ki egy kissé magát.

Elbocsájtotta Krisztus az apostolt, gondolta magában: hadd csináljon magának egy vig napot.

Péter el is ment. De igen jól érezhette a szüreten magát, mert eljött az este, Péter még mindig nem talált haza.

Várta az Úr, várta, de bizony az apostol nem mutatkozott! Lefeküdt hát Krisztus, mert megunta a várakozást. Nyomban el is aludt.

Hát reggel felé csak nagy dörömbözés veri fel Krisztust álmából. Kimegyen kaput nyitni, hát látja, hogy akkor jön vissza kedves tanítványa a szüretről. Igen jó kedve volt Péternek, látszott is rajta, hogy megivott egy kis bort.

„No! Hogy mulattál Péter?”

„Hej Uram! De sajnálhatod, hogy te idehaza maradtál! Ugyan jól mulattál volna. Igen bő termés van. Nagyon vigak az emberek, folyik a bor, mintha öntöznék.”

„Hát azután volt-e eszükben az embereknek, hogy meg is köszönjék az Istennek az áldást?”

„Azt nem mondhatnám. Nem igen emlegették ott az Istent. Hacsak az az ember nem, a ki a sok bortól részeg lett és az árokba feküdt. Az beszélt ugyan sok mindent. Máriát is emlegette, de bizony bántságodra ne essék, biz az inkább — káromkodott.

„Hát jól van Péter. Csak aludd ki magad.”

„Csak arra kérlek, Uram, hogy jövő esztendőre megint elmehessek a szüretre, mert nagyon jól éreztem magamat.”

„Felőlem elmehetsz, Péter, mikor csak jól esik.”

Várta is Péter a következő esztendőben az őszt nagyon. Mikor azután eljött a szüret ideje, egy este megint csak jelenti az Úrnak, hogy ő elmegy, csak hagyja nyitva a kaput, mert csak megint reggel jön haza, miért háborgatná őt. Ráhagyott Krisztus mindent.

Péter elsielt. De a nap még napnyugtára se ért, már újra otthon volt Péter. Igen a szemébe volt húzva a kalapja és rossz kedvének látszott.

„De hamar meguntad a vigasságot Péter!” szolt szelíden az Úr.

„Deisz Uram, nincs vigasság sehol. Mintha temetőben járna az ember, olyan a szőlőskert mindenfelé. Az emberek kétségbeesetten járnak, tördelik a kezüket, mert féreg rágta meg a szőlő tövét, még a tőke is elszáradt, nem hogy gerezdet hozott volna.”

„Emlegetnek-e most engem az emberek?”

„Hej Uram! Te tudod. Minden sóhajtásuk a te neveddel kezdődik és panaszaikkal ostromolják az eget, mért hozta ezt a csapást rájuk?!”

„Azért, hogy megtudja a gyarló ember, milyen nagy az Isten neve.”

*

Miért kicsiny a búza feje?

Valamikor nem ilyen kis feje volt a búzának, mint a milyen most. A kalásza mindjárt a földnél kezdődött, így egy fej volt az egész búza. Szára sem volt hát a növénynek, merőben magot hozott az egész szál.

Jó világ volt akkor. Nem volt kenyérben szükség soha.

Miért van hát most ilyen kicsiny feje a búzának?

*

Mikor Krisztus a földön járt Péterrel, betértek egy házba, hogy valami harapni valót kérjenek, mert igen éhesek valának mind a ketten.

Éppen jókor léptek be oda. A konyhában a gazdasszony tésztát dagasztott — kenyérsütéshez készült. Így mikor a két vándor kérte, adna nekik valami ennivalót, lángosokat szakított azonnal, megsütötte azokat a tűzhelyen. A lángosok szépen kiszültek, öröm volt nézni is rájuk.

A két vándor leült egy lózára. Előttük játszott a gazdasszony kicsiny fia, a ki fahasábokból magas kaliczkákat rakott össze. A lángos nagyon ízlett mindkettőjüknek. Mikor látta az asszony, hogy a lángosból több is elkelne, új tésztát szakított, hogy abból is süt még egy keveset.

De ekkor, hogy-hogynem, megtörtént, hogy a kis gyerek alaposan össze-csunyította magát és (követem alásan) egy piszok lett az egész fiú.

Mikor meglátta ezt az esetet az anyja, hirtelen valami után nézett, a mivel összetakaríthatná őt. De mert nem talált semmi olyan eldobandó rongyfélét, hát (Uram bocsáss!) azzal a tésztával, a mely éppen a kezében volt, kezdte felszedgetni a gyerek piszkát és azzal törülgette le róla a csunyaságot.

Kifordult erre a két vándor szájából a falat és szó nélkül kimentek a házból.

Az Úr nagyon haragos volt.

A búzaföldhöz értek, a hol vigan lengtek a földig érő kalászkok a szélben.

„Így becsülik hát meg az emberek az Isten áldását?! — szólt haragosan — nem érdemlik az áldott kenyeret, elveszem hát tőlük!”

Azzal a búzához ment, legalul megfogta a gyönyörű kalászt és húzni kezdte rajta fölfelé a kezét. A keze alatt leperegtek a szemek és az egész földön úgy fogyott, kisebbedet minden búzafej, a mint a keze fölfelé haladt.

Megijedt Péter! „Uram! Uram! Én szentséges atyám! Kegyelmezz a nyomorult embernek!” És megfogta az Úr kezét.

De Krisztus nem hallgatott rá, pergette tovább le a búzaszemeket a kalászról. Már alig volt rajta valami, csak a tetején maradt a búzából egy kicsinyke fej.

Mikor látta Péter, hogy mindjárt haszontalan fűszáll léssen a búzából, még egyszer megfogta az Úr kezét és könyörgött neki:

„A te szentséges Anyád nevére! irgalmazz hát meg az embereknek!”

„Jól van Péter. Mert ilyen szent nevére kértél, meghagyom a búzán azt a pár szemet, a mi még rajta megmaradt.”

Így szólt az Úr és levette sujtoló kezét a megnyomorított búzáról.

* * *

Ezért kicsiny a búza feje.

Mária szent nevének hála, hogy még ekkorának is megmaradt.

*

Péter lagziban.

Krisztus egyszer Péterrel lagzis házba vetődött.

Szívesen látták ott őket, megvendégelték, minden jóval tartották, a mit szemök szájuk csak megkívánt. De mert fáradtak voltak arra kérték az embereket, mutassanak nekik valami pihenő helyet, a hol kialhatják magukat. Jól van, — elviszi őket az örömanya egy benyilóba, mutat abban egy ágyat, mondván, hogy abban elalhatnak, azzal ott hagyta őket.

A két vándornak sem kellett egyéb, rögvest lefeküdtek.

„Eredj Uram te a fal mellé, mert te nyugodtabban tudsz aludni mint én, — mondta Péter — majd én szélről fekszem.”

Így is lett. Fáradtak voltak, hamar elaludtak.

Folyt az alatt a lagzi tovább. De éjjél után csendesedni kezdett. Lefektették már az új párt is, eleinte az ablakuk alatt hancuroztak a legények, de mikor már minden tréfából kifogytak és megunták zavarni a fiatalokat, más mulatságon gondolkoztak.

„Ej! — kiáltotta egy duhaj legény — fogjuk elő a vándorok közül az egyiket, ugrassuk meg egy kisé.”

Tetszett a dolog a legényeknek, azonnal a benyilóba mentek. Sötét volt ott nagyon, alig láttak valamit.

„Hozzuk ki a szélről valót, mert azt a legkönnyebb előkeríteni!”

Úgy is lett. Megfogták szegény Pétert, kirángatták az ágyból, azzal ki vele az udvarra, odahozták a cigányt, az rákezde a verbunkost és Péternek tetszett — nem tetszett, rakni kellett a tánczot. Hiába próbált szabadulni Péter, mert egyik legény a másik után fogta elő, úgy hogy mikor már az utolsó is kitánczolta magát, majd holtra fáradt. Elbocsájtották végre őt a legények.

„Hol jártál Péter?”

„Levegőztem egy kicsit az udvaron, meg a csillagokat néztem. De nagyon szépek! Hanem már most te feküdj az ágy szélére, ha te is úgy akarsz. Ne csak én részesedjek a jóban.”

Helyet cseréltek. Alig szenderültek el, csak hallja Péter, hogy jönnek vissza a legények. Nagy zajt csapnak és egyre kiabálják: „huzzuk ki, hadd táncolja ki magát jól egyszer életében”.

„Melege lesz most az én Uramnak”, gondolta Péter és bebújt a takaró alá.

„De most hagyjuk a szélről valót! — rikkantotta el magát az egyik legény — lássuk, hogy rakja ki a kállai kettőst az, a ki a fal mellett alszik. A másíknak már elég vala a táncból!”

Azzal fogják szegény Pétert, akárhogy istenkedett, rimázkodott is, kivitték az udvarra, hozták a cigányt, az rákezdte a verbunkost és a legények járni kezdték Péterrel a táncot, akár tetszett neki, akár nem.

„No Péter, szépek-e azok a csillagok?” — kérdezte az Úr az apostolt, mikor az félholtan visszakerült hajnaltájban (mikor már nincsenek csillagok az égen) — az ágyhoz.

„Deiszen — nyögte Péter — nem maradt a csillagokból egy sem az égen, mindet lerugdaltatták vélem azok az istentelen legények!”

*

Megjegyezni való dolog nem sok van az itt közölt mondákhöz. De egy-két szót mégis fűzők hozzájuk, a mennyiben valami kevés magyarázattal szolgálhatok.

A *gomba* keletkezését magyarázó monda föltalálható a palócság szomszédságában élő tótoknál is. Sőt nem lehetetlen, hogy tőlük származik, a melyre következtetni a *gomba* szláv nevéből lehet.

A *gomba* ugyanis tótul: *hríba* vagy *huba* — ez pedig jelenti a *száját* (inkább *poját*). A kapcsolat ott van, hogy a Péter szájából kivetett falatokból lettek a gombák. Különben is Losonc vidékén van gombafaj, melynek *kenyér-gomba* a neve. Állítani nem állítom, hogy ezzel a mondával összefüggésben van, de azt kizártnak sem tartom. (Változatát l. *Kálmány*: Szeged népe, II. köt. 142. l. — *Szerk.*)

A *számócza* mondája igen általános. Némely helyen azzal a variációval fordul elő, hogy a megostorozott és a Kálváriára vánszorgó Krisztus csepegő véréből keletkezett, melyet az Atyaisten áldott meg.

Krisztus és a szegény ember mondájának egyik változata a következő: Krisztus és Péter szállást keres. Hasonlóképpen jutnak el a szegény ember vendégszerető házához, mint azt fenn láttuk. Krisztus úgy jutalmazza meg a jószívű házaspárt, hogy ennek igen szerette egyetlen fiát álmában megfojtja. Mikor Péter szemrehányást tesz ezért az Úrnak, ez megmondja neki, hogy ő tulajdonképpen jót cselekedett, mert a fiúból nagy gonosztevő vált volna, a ki szüleit nagyon megszorította volna. Péter megnyugszik ebben. — Az első variáció általánosabb. (Változatait l. *Arany—Gyulai*, I. köt. 397. és 598. *Kálmány*: Szeged népe, I. köt. 153. és II. köt. 144. l. — *Szerk.*)

A *Krisztus és az utcai leány* mondája egyike a legszebb és a legeredetibb

mondáknak. Eleinte talán visszatetsző és az a kérdés vetődhetik fel az első halásra, honnan ismeri a palócز nép a perditákat?

Pedig a felelet erre igen egyszerű. A katonáskodáskor ismerkedtek meg velük, mert három esztendei szolgálati idejük alatt, nemi életükben főképen ezekre a leányokra voltak utalva. Hisz különben is ismeretes, hogy azokban a városokban, a hol katonaság állomásozik, a prostitució is sokkal nagyobb.

Mondánkban a máskülönbent megvetett teremtetést rokonszenvesnek tünteti fel a nép. Mély lélektani megfigyelésre vall az a körülmény, hogy a romlott leányoknak jó szívet tulajdonít és hogy szabadszájuk miatt a törvény is lehetőleg kerüli őket.

Miért eszi a féreg a szőlő tövét? és miért kicsiny a búza feje? — a két legsúlyosabb természetű csapást motiválja, mely palócз gazdát érhetett. A szőlő pusztulásának mondája sokkal újabbkeletűnek látszik a másiknál, valószínűleg a filoxera pusztítását magyarázza Isten haragjával, melyet az emberek oktalan káromkodása (mely némely palócзban pedig virtus) ébreszt. A második mondának motívuma szintén Isten haragja, a miért nem becsüli meg az ember eléggé a kenyeret. A kenyér megbecsülése különben sajátossága a népnek. Mielőtt megszegné, hátára késével keresztet rajzol: ha egy falat lehull a földre, megésókolja (az asszonynépség) és tűzre veti; éjszakára nem hagyja odakünn heverni, de elzárja; „hadd pihenjen szegényke“, mondja. Nagyon undorító ugyan az a mód, a mely a kenyér megszenteltetését tünteti föl, de annál inkább érthető ebből az a nagy fölháborodás, a mely az Úrban támad. A népnél a drasztikns elem különben is igen gyakori, sőt hétköznapi. Épp ezért nem ütközhetünk meg rajta ebben az esetben sem. — Mária nevének nagy hatalmat tulajdonít a palócз nép és ennek kultusza még most is igen kedves és nagyon általános. (Változatát s irodalmát l. dr. *Sebestyén*: Dunántúli gyűjtés, 478. és 598. l. — Szerk.)

Miért kicsiny a búza feje? (Változatát l. *Arany—Gyulai*, I. köt. 493. l. — Szerk.)

Péter lagziban tréfás monda. A néphumor nyilatkozik benne, bepillantást engedve a palócз nép olykor duhaj kedvébe.

Péter alakja különben is nagyon kedvelt a palócз nép mondáiban. Feltűnő benne a kitűnő jellemrajz, mely meglehetősen egyöntetűnek mutatkozik minden mondában.

Az apostol önző, magát igen szerető ember, a ki mindig a maga javát nézi. Önszeretete egész a gyávaságig megy. Úgy látszik, főképen arra szolgál, hogy nevetséges, gyöngye jellemével tökéletes ellentéte lévén Mesterének, ennek jellemét annál jobban kiemelje és érvényre juttassa. (Változatát s irodalmát l. *Arany—Gyulai*, I. köt. 500. és 607. l. — Szerk.)

Fábián Gyula.

IRODALOM.

Hermann Hirt: Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. I. k. Strassburg, 1905. VII + 407. A szövegben 47 ábra. Nagy 8°. Ára 9 Mk. — II. k. Strassburg, 1907. VII + 409—771. A szövegben 9 ábra, mint függelék 4 térkép. Nagy 8°. Ára 9 Mk.

III.

Hirt könyvének második kötete a gazdasági formák és anyagi kultúra tárgyalása után a *társadalom s szellemi művelődés* fejlődésének kérdéseivel foglalkozott. Nagyon haladt újabban a *család* eredetének a kutatása. Mindenekelőtt kiemelem azt a megjegyzést, hogy ma a tudomány már nem ragaszkodik az anyai jog, vagy helyesebben „az anyát követő törzsrendszer“ (Mutterfolge) elvéhez (410). Szükségesnek tartom, hogy erre a pontra fölhívjam a figyelmet, mert most készült Westermarck 1892-ben megjelent s már részben elavult „History of Human Marriage“¹ (Az emberi házasság története könyvének magyar fordítása).

„Az archaeológia egyik területén sincs oly bizonytalanság és eltérés az elnevezésben mint a családdal foglalkozó kutatás terén.“ Hirt Grosse E. „Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft“ című művét (Freiburg 1896) követi, e szerint megkülönböztíti a különálló családot (*Sonderfamilie*) az összcsaládtól (*Grossfamilie*), a melynek tagjai már nemcsak szülők és gyermekük, hanem már a gyermekek családjai és utódjai.

Evvel szemben áll a nemzetség (*Sippe*), azaz közös származású, tehát rokon személyek csoportja (411). A különálló családot megalapítja a házasság, melynek legmagasb erkölcsi foka a monogámia, az indogermánoknál majdnem általános. A monogámia is a mellett tanuskodik, hogy az idg. hazája Észak-Európa (415), de engem érvei sehogysem győznek meg, mert hiszen a poroszok egészen 1249-ig (a szövegben hibásan 1209) soknejűek voltak.

Az anyát és az anyát követő törzsrendszerről szólva, újból kiemeli Hirt, hogy az indogermán az anyát követő törzsrendszert (Mutterfolge) nem ismeri (418) „a mit erre vonatkoztatnak, az másképp is magyarázható“. A nem indogermán szomszédok bizony ismerték ezen törzsrendszert és rendkívül érdekes a Telos-szigeti szokás, a melyet Vincenz Frigyes (Globus, 77. évfoly. 46.) közöl: „Itt a legidősebb leány örökli szülei vagyonát, a nélkül, hogy a többi testvérek valami végkielégítést kapnának. Evvel a szokással jár, hogy férjhez csak a legidősb leány megy. Ha van tehát a férjhez menő leánynak pl. még 3—4 húga, az nyomban vagy a szülők elhalálása után a sógor házába költözik, hogy néniüknek cselédjei és sógoruknak ágyasai legyenek“ (419).

Az összcsalád még ma is ismeretes, a minő pl. Szerbiában a zadruga; kifejldött földmives népeknél, a hol szükséges volt a nagyobb munkaerő. A klasszikus korban utal még erre Priamos családja, de a történeti időben megszűnt, mert a gazdaságot a *rabszolgaság* látta el.

Az indogermán népeknél általános a nemzetség (*Sippe*) úgy gazdasági, politikai, vallás, büntető és családjogi szempontból. A nemzetséget a közös ős tisztelete jellemzi, továbbá a közös haderő, a vérbosszú, az eredetileg közös birtok. Erre utalnak a helységnevek is, a melyek *patronymikusak*, különösen a szláv népeknél, a germán ingen, a görög-*τῆ*, vagy többesben-*τῶν* végű falunévek stb. (426).

Nemzetségek alkotják a törzset, a melyet leginkább a *vallás*, egy közös

¹ Németül megjelent Jena, H. Costenoble 1893. Geschichte der menschlichen Ehe. Aus dem Englischen von Leopold Katscher u. Romulus Grazer. Bevorwortet von Alfred Russel Wallace. XXXIV + 589. Nagy 8°.

istenség tisztelete tart össze (430). E fejezetben érdekes a szláv, kelta és germán népeknél divó *Wahlkönigtum* (a király szabad választása); a birodalom (Reich) fogalmát a keltáktól vette át a germán, a kuning (király) fogalmát a szlávoktól (435). Érdekes annak a kimutatása, hogy a népnevek nagyrészt *gentil* (nemzet-ségek) nevei.

A 15. fejezet a *családi életet* tárgyalja, beszámol a leánykérés-, eljegyzés- és házasságkötésről. Ősrégi a kézfogás (439), a tűz és a víz szerepe (440). Hirt nem tudja, hogy miért takarja *fátyol* az arát. „Szerinte ez valószínűleg a férjezett nő viseletének egy része volt (440); de inkább hihető, hogy keleti szokás, melyet Európában a kereszténység honosított meg.¹

Mint hogy új házba s új nagy családba jut a fiatal asszony, különböző szertartások fűződnek e tényhez. Az indusok, a rómaiak és a germánok a nőt a ház küszöbén átvizsik, az indusok aztán veres állatbőrre ültetik a rómaiak és a szlávok pedig báránybőrre. Ezek a szokások érthetetlenek. A küszöbön való átvitelt vonatkozásba hozták amaz ősrégi házassági formával, a midőn a nőt elrabolták.² Másrészt a küszöb átlépéséhez sok haj fűződik s így könnyebben megmagyarázhatni e szokást ősrégi babonával (441). A mi az állatbőrre való ültetést illeti, az talán a menstruáció megállapításával függ össze, a mikor tudvalevőleg számos népfajnál a konkubáció tilos; különös jelentőségű a piros szín az indusok szokásában.

Fontos kellék volt a házasságkötésnél a tanuk jelenléte s a konkubáció. Ha pl. az indusoknál a férfi esküvő után meghal, mielőtt tanúk előtt egy takaró fedte volna a házaspárt, a házasság érvénytelen és a leány újból férjhez mehet (441). De ez a szokás nem kizárólagosan indogermán.

Ugyanebben a fejezetben szól még Hirt a hozományról, a házassági akadályokról, az özvegyeségről s az özvegyasszony elégetéséről (444), mely utóbbi szokást a halhatatlanság eszméjével hozza kapcsolatba. Kimerítően tárgyalja a nőnek gazdasági és társadalmi helyzetét, a mely különösen az indogermán kutatásban rendkívül ingadozó és végletek között mozog. Hirt sem viszi előbbre a kérdés tisztázását a sok war, kann és musste . . . föltételeivel. Egy dolog bizonyos: képzeleti azoknak a kutatóknak nézete, a mely a nőnek az indogermán világban kiváló,

¹ V. ö. Móz. I: 24. Itt Rebekka, Izsák menyasszonya, midőn megtudja, hogy a vele szembe jövő férfi vőlegénye, „előszedte vala *fátyolát* és betakaródzott“. A zsidóságban még ma is az esketési szertartásnak egy fontos kelléke, a menyasszony fejének a betakarása külön kendővel vagy újabban a menyasszonyi fátyollal, mi rendesen a szülői házban történik.

² Hildebrand Richard, *Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen* I. 7—10. l. (Jena, Gustav Fischer 1896) ezen elméletet, hogy a házasság legeredetibb vagy legrégebb formája a rablás, alaposan megegyeztet. „Bei Völkern, welche sich noch auf der untersten wirtschaftlichen Stufe, der Stufe des Jäger- und Fischerlebens, befinden, kommt Frauenraub nur höchst selten, und Frauenkauf noch überhaupt gar nicht vor (7. l.) . . . Erst, wenn ein Kaufpreis für das Weib begehrt wird, der friedliche Erwerb also mit Kosten verknüpft ist, bleibt dem Armen oft gar nicht anderes übrig, als zum Raube seine Zuflucht zu nehmen.“ (10. l.) — E munkát a szaktársaknak rendkívül melegen ajánlom; a munka nagy előnye, hogy az idézeteket szószerint, lehetőleg az eredeti nyelven közli.

magasztos szerepet juttat; megvásárolt jószág volt az bizony, a melynek életével halálával az ura rendelkezett.

Ugyane fejezetnek másik része a *gyermekéről* szól. A születéssel járó szokások között néprajzilag legérdekesebb a *férfi* gyermekágyas, az ú. n. couvade. „K. v. d. Steinen az egyetlen elfogadható . . . magyarázatát adja, A különben kóbor vadászok feleségeik lebetegedésekor *kégytelenek voltak otthon maradni*, hogy segítkezzenek a háztartásban és az anya javára koplaltak“ (448). Feltűnő, hogy Byhan (Buschan, Illustrierte Völkerkunde, Stuttgart, 1910. 334. l.) e szokást említi a nélkül, hogy azt magyarázni is akarná.

A *névadást* tárgyalva, azt vallja, hogy az indogermán nevek eredetileg összetett, jelentéssel bíró nevek voltak (450.) és különösen a jegyzet 718—719. l.),

Hirt szól továbbá a gyermeki életben előforduló szertartásokról, minő pl. a serdülő ifjúnak a tetoválása. Megemlítem itt, mert hazánkban is néprajzi jelenség a *hajviselet*, hogy indus iratok szerint a gyermek 1., 3., 5., 7. évében más-más frizurát kap. „Bizonyosan fontos szertartás,“ — írja Hirt — „minthogy az egyes néptörzseket a hajviselet különbözteti meg, a mint irva vagyon egy sutrában: „a család szokása szerint készítesse hajdizét“. A többi népekről nincs hírünk, a mi még nem szól ezen szokás létezésé ellen (452). Ez utóbbi megjegyzése elejét veszi a czáfolatoknak; csak tessék Jankó János típusgyűjteményét megnézni. Különben törzsi megkülönböztetési jel a cigányoknál, pl. a Kaposvár környékbeli vályukészítő cigányok csimbókja és ugyan faji megkülönböztetési jeggyé vált a félreértésen alapuló zsidó halántékfürt (péáh).

Magától értetődő, hogy a gyermekáldásról (447—448) szólva, a gyermektelenség átkát is megemlíti. Itt segített a válás, ha a nő volt a terméketlen (még ma is válóok a zsidóságban); de a férfi volt a hibás „der sinem echten wive er frowelik niet gedoin konde“, azaz hites feleségének a hitves jussát megadni képtelen volt, odaadhatta szomszédjának, hogy segítsen az asszonyon! Ez indogermán szokás volt, dívott a germánoknál, az indusoknál, a görögöknél és a régi poroszoknál¹ (454). Ha még leány sem volt, a kinek révén férjök a nemzetségbe beléphetett, akkor segített az adopció (455). Végül szól még Hirt röviden az aggkorrról és a temetési szokásokról (456).

A 16. fejezet különös összefoglalása a *testápolásnak*, a *csinosításnak* és a *képzőművészetnek*. A testápolás- és tisztaságról (457—472) szólva megemlíti azt az egyetemes igazságot, hogy a primitív ember rendkívül nagy gondot fordít tesznek csinosítására, ellenben tisztaságával csak akkor törődik, a mikor a vallási szertartás megköveteli. Isten színe előtt tisztán kell megjelenni (458).

A csinosítás egyik legelterjedtebb módja a *tetoválás*. E helyen ellenmondásba keveredik Hirt, a mennyiben a pik tő alapján szól az indogermán népeknél elterjedt eme szokásról, de ugyanekkor hozzáfűzi, hogy a tetoválást leginkább oly területen végzik, a melyekben *nem* indogermán népek laktak (460). Igen érdekes ama idézete, a mely szerint Boszniában a tavaszi napéjgyenlőség előestéjén tetov-

¹ Azt hiszem, hogy a bibliai leviatus, a mely nem jog, hanem *kötelesség* (Móz. V. k. 25, 5—10.) alapján ilyen felfogásból folyt. Westermarck, Geschichte der menschlichen Ehe 512—516 elfogadható magyarázatot nem ad, csak regisztrál. Buschan i. m. e szokást nem is említi.

válják a 13—15 éves fiúkat; a tetoválás jegyei a kereszt, nap, hold, csillagok, a hajnali csillag stb.

Hirt itt újra említi a hajviseletet mint a törzs jegyét, de a haj mást is jelzett; a hosszú haj a szabadságnak, a levágott haj jellemző vonása volt a nem szabadnak (461). Érdekes, hogy nálunk is a tót asszony legjobban siratja azt, hogy besorozott fiának a haját levágják, nyilván, mivel ez biztos jele az alávettségnek. Évtizedekkel előbb mint kis fiú gyakran hallottam a megyeház előtt az elégius nótát; ma csak a melódiára s 3—4 szóra emlékszem: Obstrivali vłasi mojmi Janičkomu (levágták a haját az én Janikámnak . . .).

Az *ékszerek* ősrégiek, a mint minden jobb múzeumban magunk is tapasztalhatjuk: az anyag: csont, fõg, agyar, kagyló, paszta, borostyánkõ, üveg s fém, különösen kiemeli a rézt és a bronzot. Ő még a bronzkardokat inkább dísznek tartja (464). E támadó fegyver nálunk olyan elterjedt, hogy nem lehetett pusztán fényüzési cikk, hanem kétségkívül a létért való küzdelem hatalmas eszköze.

Külön tárgyalja Hirt a *színeket*, a mely közül különösen fontos mind maig a *veres*¹ (465, a színek nevérol 724). A „kék“ kifejezése újabb; azt az érvelését Hirtnek, hogy „a kék szín az emberi környezetben és gazdaságban elenyészõ szerepet játszik“ (466), alig lehet elfogadni, mert az ég kék, a tenger többnyire kék, a távoli hegyek kék világításban tûnnek elénk, igen sok virág, mint pl. kököresin (anemone pulsatilla), ibolya (viola odorata), nefelejts (myosothis palustris), búzavirág (centaurea cyanus), őszi kikerics (colchicum autumnale) stb. tehát mind oly növények, a melyek a Hirt által fölvetett indogermán õshazában kora tavasztól késõ õszig tarkították az erdõk tisztásait, a patakok szegélyeit, szántóföldjeit és rétjeit. A kék sisakvirág (aconitum) meg már az ókorban szolgáltatta a gonosz mostoháknak a mérget. (V. õ. Ovidius, Metamorphos. I.)

A képzõmûvészetre — *rajz, ornamentika és plastika* — átmenve, az ékítményt geometriai dísznek tartja, bár nem zárkõzik el az újabb elmélet elõl, hogy a ma tisztán geometriai ékítmény eredetileg nem egyéb mint stilizált állati motívum (470). Ezt E. Grosse-t követve, már évekkal azelõtt fejtegettem az Archaeologiai Értesítõben, a midõn a simonfal, kincsleletben levõ tömör karpereczek díszítését leirtam.² Általánosán ismert misztikus jegy az egész földkerekségen elterjedt szent *savasztika*, a melyben K. v. d. Steinen a repülõ gólya stilizált képét látta (470). A képzõmûvészet már a legrégibb kőkorszakban ismeretes s ez a tény arra indított, hogy egy munkámban a képzõmûvészet hatását kerestem a primitív vallásokra. (V. õ. Das Wissen für Alle. Wien, 1905. 46. és 47. sz.)

A *táncz és a költészet* tárgya a 17. fejezetnek. A táncznak rendkívül fontos szerep jutott az õskorban, erõsíti a közérzûletet s egységes szervezetet alkot (472) különösen vadásznépeknél.

A költészetre nézve legfontosabb *Hirtnek* amaz állásfoglalása, hogy az eddig görög mintára elfogadott fejlõdési fokozat (eposz, lira, dráma) tarthatatlan; a *történeti korban mindhárom mûfajt egymás mellett* mivelik (475). Említésre méltó

¹ Errõl bővebben I. W. Wundt, Völkpsychologie 3. köt. Die Kunst, Leipzig, 1908. 177. l.

² Arch. Ért. Új folyam. XX. köt.

Jensen, a ki a görög eposzban asszír-babilóni hatást sejt: Hirt elfogadhatónak tartja e nézetet, mert a görög eposz csak olyképp érthette el magas fokát, hogy idegen alapon emelkedett, mint pl. a középfelnémet eposz is (475). A költői műfajok közül a primitív népeknél nincs igazi szerelmi líra, nincs érzék a természeti szépség iránt, de hiányzik az igazi eposz is. „A mit mi eposzon értünk, az a nemzeti felbuzdulás nagy korszakaihoz fűződik, a görög hőskorszakhoz, a germán népvándorláshoz és tetteihez, a nagy szerb birodalom dicsőségében. Valóban azt mondhatjuk, hogy magasb fokú epika mindig csak olyan népeknél fejlődött, a hol nagy törzsközösségek élén fejedelem állott“ (481). A mi a versmértéket illeti, Hirt nem tartja valószínűnek, hogy eredetük őskorabeli (482). Kár, hogy a jegyzetben (725—729) közölt verseket németre nem fordítja, így pl. a 727. l. idézett litván halotti éneket.

A *zene- és hangszerekről* szólva, Hirt Grosse elvét vallja, hogy a hangszereknek az az eredeti feladata, hogy az ütemet (taktust) jelezze. Legrégibb hangszer a fuvola; általánosan elterjedt a dob, a csörgő, a kerepelő. Feltűnést keltet az újabb bronzkorszaknak északeurópai fuvóhangszere a *luz*.

A 18. fejezet tárgya a *mithologia és a vallás*. Tudjuk, hogy az indus vedák megismerése vetette meg alapját az összehasonlító vallástudománynak, a melynek az 1900. évi párisi kongresszus óta nemzetközi bizottsága és folyóiratai is vannak. Már volt alkalmunk rámutatni arra, hogy a régibb mithológiai munkák, a melyek Kuhn A. és Müller Miksa nyomdokait követik, ma értéktelenek s különösen bedől ama ragyogó palota, melyet az indogermán vallásnak emeltek volt, mert talaja futóhomok volt. Az egész építőanyagból egyedül egy kő szilárd: *dyáus pítá* = *Ζεὺς πῆταιρ* = Jupiter (486). „Ügylátszik *megszűnt minden lehetősége az indogermán mithologia feltárásának* . . . az újabb legfontosabb munkálatok e téren az ú. n. alantasabb mithologia kutatására irányulnak.“ „Csak akkor, a mikor helyesen felismerték ezen alantas mithologia alapvonalait,¹ válik lehetségessé ama kérdések fölvetése, hogy eljutottak-e az indogermán magasabb vallásnézetekhez is“ (487).

E fejezetben tárgyalja Hirt a *halhatatlanságba vetett hitet és a lélek tisztelését*. A sok általánosan ismert anyagban különösen három megjegyzése kiemelendő. Hirt azt hiszi, hogy a halottat az őskorban meghagyták a házában, melyből az élők kiköltöztek és új házat építettek maguknak. Később a ház szimbolice maradt a halott-tulajdonosé, a mennyiben házalakú urnába temették. Végre a koporsóban sem látott egyebet, mint a ház mintázását (493).

Érdekes az a felfogás, mely szerint a *gyászruha* annak a törekvésnek kifolyása, hogy fölismerhetetlenné tegye az élőket, kik így elkerülhetik a halott üldözését (498).

A harmadik megjegyzése a halotthamvasztást illeti. Hirt a temetést régibbnek tartja az elégetésnél. Szerinte a halotthamvasztás már magasabb kulturá-vai jár.

¹ Ezen ú. n. alantasabb mithológiai kutatások között első helyen állanak: Rohde E., *Psyche: Usener, Götternamen: Wissowa, Römische Religion*; nálunk Kálmány L. értekezései a magyar mithologia köréből és az *Ethnographia*.

„A lélek nem hal meg, hangzott fel újból, de mélyebb értelemmel és nagyobb hévvel, mint a mikor azt vélték, hogy az élet a sírban folytatódik: a hulla elégetése felszabadítja a lelkeket a múltó testtől; a tűz által felszabadítva nyugodtan távozik a halottak lakához” (502). *A halotthanvasztás terjesztői a hódító indogermánok* (503).

A természeti erők imádásáról szólva egyenesen kiküszöböli a ind mitológiát, hiszen Dyáus nem volt a mennydörgés istene: *ez az isten a tölgyfában lakozik* (507). Másik nagy istenség a *földanya*, a melynek területe szorosan összefügg a földmiveléssel.¹

Fontos a *tűz szerepe* (510), a *vízé s a szeleké*.

Az a tény, hogy az indogermánok a *napimádást* alig ismerték, egy újabb bizonyítéka annak, hogy öshazájuk az északi szélességi fokok között terül el (511). *Az istentisztelet helyéről, az áldozatokról és varázslatokról* szól ezután; ezeknél feltűnő az a törekvés, hogy az áldozati állat nemre, színre és egyéb tulajdonságokra nézve is megfelelően az istenségnek (515): „Gottheiten des Feuers erhalten Opfertiere von brandroter Farbe” (516), a mint Wissowa, *Religion und Kultus der Römer* 348. l. kifejti: tehát a tűzistenek áldozata veres legyen. Végre szól még a *papokról* is. (519—521).

A 19. fejezet az *erkölcs szokás és jog* fejtegetésével foglalkozik. Legjobban érdekel minket az, a mit B. Leist (Gräkoitalische Rechtsgeschichte, Jena 1884) kimutat, hogy különbség van polgári és isteni törvény között; a hellén themis-, a római fas-, az ind dharmajog mellett és fölöttünk áll az isteneknek írásba nem foglalt törvénye, a melyre Kreon törvényével szemben hivatkozik Antigone és mely legyőzi a halált és a halálfélelmet is (523).

A 20. fejezet tárgya a *szám és az időszámítás*. Az indogermánok 100-ig tudtak számítani; a huszas rendszerre emlékeztető számok mint a francia quatre-vingt ($4 \times 20 = 80$) vagy a dán népies tresinstyve ($3 \times 20 = 60$) az indogermán előtti őslakosságra megy vissza (533). A régi indogermán számrendszert keresztelte a tizenkettes-rendszer, a melynek emléke még ma is él a tuczatban, az öt tuczatban (németül: Schoek). Legfeltűnőbb jelenség az, hogy a régibb germán nyelvekben a száz értéke 120, mert száz 10×10 pl. gót taihunte-hund, ó-északi tiuti, angolszáz hung-teontig, ófn, zëhancuc (534). Súly és mérték egészen a méterrendszer elfogadásáig babiloni kultúrhatás; időszámításunk még ma is az. Az emberi szellemnek egyik legnehezebb problémája a pontos időszámítás és időbeosztás volt; az őskorban nem is volt határozott időbeosztás, csak rendszeren megújuló ünnepeket ismert a legtöbb primitív nép, tehát az indogermán is, de az őskorra nézve semmi határozott felvilágosítást eddig nem nyertünk (544). Érdekes a tizhavi esztendőről szóló részlet (543—544). Említésre méltó az a babona, hogy a fogyó hold a fejlődésre káros hatással van. A házasságkötésnél kerültek a fogyó hold napjait és a holdtölte idejét választották (750. jegyz.).

Végre két oldalt szentel Hirt az *orvostudománynak* (21. fej.). Betegséget és halált kártevő szellemeknek tulajdonították egészen az újkorig; a gyógyítás egyik

¹ A földanya tiszteletével együtt jár a *szekér* használata; találtak is a földben apró bronzmodelleket (509. és 735. l.).

főeszköze a ráolvasás és a varázslat. De voltak operációk is, így neolithkorabeli koponyákon lékelést látunk. Az összehasonlító nyelvészet útján az indogermán ősnépek néhány betegségéről is értesülünk (547).¹

Visszapillantva és összefoglalva felsorolt anyagát (22. fejj.) Hirt megállapítja, hogy az *indogermán népek őshazája Közép-Európa nagy alföldje* (547), hogy a Babiloniából és Egyiptomból kiindult kultúráradat őket is érintette volt, hogy különösen az ekével való szántás a nép megélhetési viszonyait s így a népjólétet emelte, a népesedést gyarapította olyannyira, hogy az ennek nyomán járó gazdasági viszonyok rosszabbodása az északi népek vándorlását eredményezte (548—49).

A harmadik könyv (553—731) anyaga a jegyzet (553—751), a mű végére illesztett négy térkép magyarázata (752) és a tartalomjegyzék (753—771). A négy térképmelléklet: 1. A román nyelvek kiterjedése Európában (itt rendkívül nagy terjedelmet juttat a mi rovásunkra az oláhságnak). 2. Európa népei és nyelvei. (A magyar városnevek természetesen: Raab, Fünfkirchen, Grosswardein, Klausenburg, Hermanstadt, Kronstadt.) 3. Irán. 4. Az indogermán nyelvek kiterjedése (hazánk területén a Duna, Rába, Dráva, Száva, Kulpa, Adria és Tisza közötti rész illir és görög, Erdély és indogermán).

Dr. Kohlbach Bertalan.

Néprajzi könyvészet 1908-ról.

— Befejező közlemény. —

Hemalandra. Ausgewählte Erzählungen aus — Parisistaparvan. deutsch mit Einleitung und Anmerkungen von Johannes Ertel. Leipzig, W. Heims. (8-r. XI, 272 l.)

Henkelmann, K. Das Bauernhaus des Odenwaldes und des südwestlichen Deutschlands. Mit 20 Hausabbildungen, zahlreichen Grundrissen und Einzelheiten. Darmstadt, Zedler u. Vogel. (8-r. 58 l. 13 tábla.) 4 Mk. 50 pf.

Henne am Rhyn, Otto. Allgemeine Kulturgeschichte von der Urzeit bis auf die Gegenwart. VIII. Bd. Die Kultur im Übergange vom 19. zum 20. Jahrhundert. Leipzig, O. Wigand. (8-r. XI, 324 l.) 10 Mk.

Herlein, Willibald. Das Dorfleben in seiner geschichtlichen Entwicklung, gezeigt an der Geschichte e. einzelnen Dorfes an den Grenzen v. Bayern, Franken und Schwaben . . . Aus dem Nachlass herausg. v. Dr. J. E. Weis-Liebersdorf. Regensburg, G. J. Manz. 1908. (8-r. XV. 254 l.) 5 Mk.

Hermann, E. Zur Geschichte des Brautkaufs bei den indogermanischen Völkern. (Progr. d. Hansa-Schule zu Bergdorf.) (44 l.)

Herr, E. Bemerkenswerte mittelalterliche Schenkungen im Elsass. (Beiträge zur Landes- und Volkeskunde in Elsass-Lothringen. 34. Heft., Strassburg, J. H. E. Heitz. 1908. (8-r. VIII, 82 l.) 3 K.

Hewelke, M. R. Die Loreleysage. Paderborn, Junfermann. (8-r. 67 l.) 1 Mk 25 pf.

Höfler, Dr. Max. Ostergebäcke. Eine vergleichende Studie der Gebäckbrote zur Osterzeit. (Zeitschrift f. österr. Volkskunde. IV. Suppl.-Hft.) Wien, Gerold & Sohn. (8-r. 67 l.) 3 Mk.

¹ Legújabb munka e téren Dr. Oskar v. Hovodka und Dr. A. Kronfeld, Vergleichende Volksmedizin. Strecker und Schröder, Stuttgart. Füzve 22:40 márka, kötve 28 márka.

Höfler, Dr. Max. Gebärbrote der Faschings-, Fastnachts- und Fastenzeit. (Ztschr. f. österr. Volksk. V. Suppl.-Bd.) Wien, Gerold. (8-r. 104 l.) 4 Mk.

Höfler, M. Die volksmedizinische Organotherapie und ihr Verhältnis zum Kultopfer. Stuttgart, Union. (8-r. III, 305 l.) 6 Mk. — *Ism. Bartels P. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde* 1808. 341—343. l.

Hollis, A. C. The Nandi, their language and Folk-Lore. With introduction by Sir Charles Eliot. Oxford, Clarendon Press. (8-r. XL, 328 l.) 16 sh.

Hölzel's europäische Völkertypen. Zusammengestellt von Frz. Heger. Gemalt v. Frdr. Beck. Mit kurzem Begleitwort v. Frz. Heger. Wien, E. Hölzel. 17 Mk. — *Ism. Matiegka J. Národopisný Vestník* 131 l. — *Ranke J. Arch. f. Anthrop.* VII. kött. 351. l.

Hörmann, Ludw. v. Grabschriften und Marterlen. 8. Tausend. Stuttgart, J. G. Cotta. (8-r. XX, 152 l.) 1 Mk. 50 pf.

Hovorka, O. v. u. Kronfeld, A. Vergleichende Volksmedizin. Eine Darstellung volksmedizinischer Sitten und Gebräuche, Anschauungen und Heilfaktoren, des Aberglaubens und der Zaubermedizin. Mit einer Einleitung von Dr. M. Neuburger. I. Lfr. Stuttgart, Strecker u. Schroeter. 75 pf. Rövid *ism. Bartels P. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde*, 1908. 233. l. — *Matiegka J. Národopisný Vestník* 159. l. — *Arch. f. Anthrop.* VII. Bd. (Korr. Bl. 9/12. sz. 83. l.) — *Ranke J. (U. o. 8. sz. 64. l.)* — *Dr. Lasch. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien.* 38. Bd. 194. és 348. l.

Hunriker, Dr. J. Das Schweizerhaus, nach seinen landschaftlichen Formen und seiner geschichtlichen Entwicklung dargestellt. V. Abschn. Das dreisässige Haus. I. Abgl. Herausg. v. Dr. C. Jecklin. Aarau, H. R. Sauerlander. (8-r. IX, 252 l.) 11 Mk. 60 pf. — *Ism. Globus* 93. kött. 306. l.

Ichircoff, Dr. A. Étude ethnographique sur les Slaves de Macédoine. Réponse à M. J. Zvijitch. Paris, Gauthier-Villars. (8-r. 93 l.) *Ism. A. R. Globus* 94. kött. 289. l.

Jegerlehner, J. Was die Sennen erzählen. Märchen und Sagen aus dem Wallis. Aus dem Volksmunde gesammelt. 3. Aufl. Bern, A. Francke. (8-r. VIII., 221 l.) 2 Mk. 80 pf.

Jiriczek, Dr. Otto L. Die deutsche Heldensage. 3. umgearbeitete Auflage. Neudruck. (Sammlung Göschen. 32.) Leipzig, G. J. Göschen. (16-r. 208 l.) 80 pf.

Jungbauer, Gust. Volksdichtung aus dem Böhmerwalde. Gesammelt und herausgegeben mit Singnoten. (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. VIII.) Prag, J. G. Calve. (8-r. XXXVI, 236 l.) 3 Mk. 50 pf.

Kahle, Dr. Bernh. Ortsneckereien und allerlei Volkshumor aus dem badischen Unterland. Freiburg i/Br. (8-r. III., 74 l.) 1 Mk.

Kalužiacki, E. Über Wesen und Bedeutung der volksetymologischen Attribute christlicher Heiliger. (Jagić-Festschrift. Külön is 8-r. 23 l.)

Katona, L. Zum Schwank von zögernden Dieb (Studien z. vergl. Lit.-Gesch. VIII, 192 s köv. l.)

Kemper, J. Hexenwahn und Hexenprozesse in Deutschland. (Geschichtliche Jugend- u. Volksbibliothek. 16.) Regensburg, G. J. Manz. (8-r. VIII, 168 l.) 1 Mk. 20 pf.

Kind, Alfred. Obszönitäten. Kritische Glossen von Pierre Bayle. 2. Aufl. Wilmerdorf-Berlin, W. Schindler, 1908. (8-r.)

Knoop, O. Posener Geld- und Schatzsagen. Ein Beitrag zur Heimat- und Volkskunde der Provinz Posen. (Progr.) Rogasen. (4-r. 45 l.)

Knortz, Karl. Der menschliche Körper in Sage, Brauch und Sprichwort. Würzburg, C. Kabitzsch. (8-r. III, 240 l.) 3 Mk. 20 pf.

Kohl, Franz Friedrich. Heitere Volksgesänge aus Tirol (Tisch- und Gesellschaftslieder), mit Singweisen, im Volke gesammelt und zusammengestellt. (Quellen und Forschungen zur deutschen Volkskunde, 1.) Wien. (8-r. 164 l.) 6 Mk. — *Ism. Liter. Zentr.-Bl.* 14. sz.

Kohl, Frz. Frdr. Die Tiroler Bauernhochzeit, Sitten, Bräuche, Sprüche, Lieder und Tänze mit Singweisen. (Quellen u. Forschungen zur deutschen Volkskunde. III. Bd.) Wien, R. Ludwig. (8-r. X, 282 l.) 9 Mk.

Kohlbrugge, Dr. J. H. F. Die morphologische Abstammung des Menschen. *Kri-Ethnographia.* XXI.

tische Studie über die neueren Hypothesen. (Studien u. Forschungen zur Menschen- u. Völkerkunde. II.) Stuttgart, 1908. (102 l.) Ism. Schumacher. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 38. Bd. 188. l.

Kopp, Arthur. Bremberger-Gedichte. Ein Beitrag zur Brembergersage. (Quellen u. Forschungen zur deutschen Volkskunde. 2.) Wien. Dr. R. Ludwig. (8-r. 63 l.) 2 Mk. — Ism. Liter. Zentr.-Bl. 14. sz.

Kralik, Rich. Zur nordgermanischen Sagengeschichte. (Quellen u. Forschungen zur deutschen Volkskunde. IV Bd.) Wien, R. Ludwig. (8-r. 121 l.) 4 Mk. 80 pf.

Krauss, Dr. Friedr. S. Slavische Volksforschungen. Abhandlungen über Glauben, Gewohnheitsrechte, Sitten, Bräuche und die Guslarenlieder der Südslaven. Vorwiegend auf Grund eigener Erhebungen. Leipzig. W. Heims. (8-r. VII, 431 l.) 11 Mk. — Ism. Gerhardt, Dr. F. Globus 94. köt. 98. l. — Revue des Étud. ethnogr. 1908. 469. l. — Folk-Lore XIX. 503—505. l.

Krohn Gyula. A finn-ugor népek pogány istentisztelete. Finnböl fordította és néhány eredeti részzel kiegészítette Bán Aladár. Budapest, 1908. Akademia. (8-r. 348 l.)

Kück, Dr. Eduard u. Sohnrey, Heinr. Feste und Spiele des deutschen Landvolks. Berlin, Deutsche Landbuchh. (8-r. 298 l.) 3 Mk.

Künstele, Karl. Die Legende der drei Lebenden und der drei Toten und der Totentanz, nebst einem Exkurs über die Jakobslegende im Zusammenhang mit neueren Gemäldefunden aus dem badischen Oberland untersucht. Freiburg i/Br. Herder. (8-r. 4, 116 l.) 7 Mk.

Kurz, Die junggeglühte Frau, eine mittenglische Legende. (Progr. d. Realschule zu Gotha. 1908.) (4-r. 18 l.)

Lancaster, H. C. The sources and mediaeval versions of the peace-fable. (Publications of the modern language association of America. XX, 33—55. l.)

Lasch, Dr. Rich. Der Eid. Seine Entstehung und Beziehung zu Glaube und Brauch der Naturvölker. Eine ethnologische Studie. (Studien u. Forschungen zur Menschen- u. Völkerkunde. V.) Stuttgart, Strecker u. Schröder. (8-r. III, 147 l.) 5 Mk.

Lasch, Richard. Die Arbeitsweise der Naturvölker. Leipzig, A. Deichert. 1908. (8-r.) (Különnyomat a Ztschr. f. Sozialwiss. XI. köt. 10. l.)

Laurin, Armas. Lappische Juvigos-Melodien. Gesammelt und herausgegeben von —. (Mémoires de la société finno-ougrienne XXVI.) Helsingfors, 1908. (8-r. LXIV, 209 l.)

Leben, deutsches, der Vergangenheit in Bildern. Ein Atlas mit 1760 Nachbildungen alter Kupfer- und Holzschnitte aus dem XV—XVIII. Jahrhundert. Mit Einführung von H. Kienzle. Herausgegeben von Eugen Diederichs. II. Bd. Jena, E. Diederichs. (III, 269—541 l.) 20 Mk. — Ism. Bolte J. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde 1908. 120. és 468. l.

Lehmann, Dr. Alfr. Aberglaube und Zauberei von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart. Deutsche autorisierte Übersetzung von Dr. Petersen I. 2. umgearbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart, F. Enke. (8-r. XII, 665 l.) 14 Mk. — Ism. Globus 94. köt. 129. l.

Lemcke, H. Der hochdeutsche Eulenspiegel. Diss. Bon, C. Georgi. (8-r. 79 l.) Rövid ism. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde, 1908. 472. l.

Lessmann, Heinr. Aufgaben und Ziele der vergleichenden Mythenforschung. (Mythologische Bibliothek. 4.) Leipzig, J. C. Hinrichs. (8-r. III, VIII, 52 l.) 2 Mk.

Leyen, F. v. d. Der gefesselte Unhold, eine mythologische Studie. Prag, C. Bellmann. (8-r. 29 l.) (A „Prager deutsche Studien“ VIII. köt. 10. l.)

Lowie, R. H. Catch-words for mythological motives. (Journ. of americ. folklore. XXI. 24—27. l.)

Lüpkens, W. Ostfriesische Volkskunde. Emden, W. Schwalbe. (8-r. VIII, 260 l.) 5 Mk. — Ism. Bolte J. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1908. 344. l. — A. R. Globus 94. köt. 289. l.

Matsumura, Akisa. A gazetter of Ethnology. Tokyo, 1908. (8-r. XVI, 219 l.) Ism. Dr. Lasch Rich. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 38. köt. 348. l.

- Meinhold, Hans.* Die Weisheit Israels in Spruch, Sage und Dichtung. Leipzig, 1908. Quelle u. Meyer. (8-r. VIII, 343 l.) 4 Mk. 40 pf.
- Meyer, G. F.* Plattdeutsche Kinderreime aus Schleswig-Holstein, für Eltern und Kindern. Kiel u. Leipzig, Lipsius u. Tischer. (8-r. IV, 132 l.) 1 Mk. 20 pf.
- Mielke, Rob.* Das deutsche Dorf. (Aus Natur- und Geisterwelt. 192.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. IV, 132 l.) 1 Mk.
- Mode, die, Menschen und Moden im XIX. Jahrhundert, nach Bildern und Kupfern der Zeit. Ausgewählt von Dr. Oskar Fischel. Text von Max v. Boehn. I. Bd. 1790—1817. München, F. Bruckmann. (8-r. VII, 173 l. 37 tábla.) 5 Mk. 50 pf.
- Moe, M.* Eventyrvandring og eventyrforvandling. (Samtiden. 1908.)
- Mortillet, Dr. A.* Classification palethnologique. Paris, 1908.
- Moszkowski, Max.* Sitten und Gebräuche in Ost- und Westsumatra. Stuttgart, F. Enke. (8-r.) (Különnyomat a Ztschr. f. vergleich. Rechtswiss. XXI, kötötéből.)
- Müllenhoff, Karl.* Deutsche Altertumskunde. V. Bd. Neuer vermehrt. Abdruck, besorgt durch Max Roediger. Berlin, Weidmann. (8-r. XI, 436 l.) 14 Mk.
- Müller, Loth.* Sternenglaube und Sterneutung. Mit Bezugnahme auf Siegfried Wagners „Sternengebot“. Riga, W. Mellin & Co. (8-r. 23 l.) 80 pf.
- Musäus, Joh. Karl Aug.* Volksmärchen der Deutschen. 5 Teile. Berlin, B. Cassirer. (8-r. XXXIII, 238; V. 264; V. 274; V. 263. u. V. 271 l.) 16 Mk.
- Nigmann, E.* Die Wahehe. Ihre Geschichte, Kult-, Rechts-, Kriegs- und Jagd-gebräuche. Berlin, E. S. Mittler & Sohn, 1908. (8-r. 131 l.) — Ism. Staudinger. Ztschr. f. Ethnol. 474—476. l.
- Nyrop, Kr.* Fortids sagn og sange. 3: Sangerens hjerte. 4: Jodiske parabler. Kjobenhavn, Gyldendalske bogh. (8-r. 127, 119 l.) à 3 Kr.
- Olrik, A.* Fra dansk folkemindersamling, meddelelser og spørgsmål. Kjobenhavn, Schubothé. (8-r. 115 l.)
- Orlamunder, Paul.* Volksmund und Volkshumor. Beiträge zur Volkskunde. Bremen, C. Schünemann. (8-r. XVII, 360 l.) 3 Mk. 50 pf.
- Otto, dr. Eduard.* Das deutsche Handwerk in seiner kulturgeschichtlichen Entwicklung. 3. durchgesehene Aufl. (Aus Natur- und Geisteswelt. 14) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. VIII, 147 l.) 1 Mk.
- Penard, F. P. u. Penard, A. P.* De Menschetende Aanbidders der Zonneslang. II. T.: Het woord van den Indiaanschen Messias. 2. T. Neo-Sophia of de Cirkelleer vom Tijd en Ruimte. Paramaribo. H. B. Heyde. (Haag, M. Nyhoff.) (8-r. VI, 80 l.; 114 l.)
- Panchatantra (The). A collection of ancient hindu tales. In the recension, called Panchakhyana, and dated 1199. A D. of the jaina monk, Purnabhadra critically edites in the original sanskrit by Johannes Hertel. Cambridge, Mass. 1908. (8-r. XLVIII, 296 l.)
- Penka, Karl.* O. Schraders Hypothese von der südrussischen Urheimat der Indogermanen. (Beiträge zur Rassenkunde. 6.) Leipzig, Thüring. Verlags-Anstalt. (8-r. 41 l.) 75 pf.
- Pérot, F.* Folk-lore bourbonnais. Anciens usages, sorciers et rebouteurs, meneurs de loups, vielles et musettes, jeux du temps passé, les noces, les sorts. Paris, E. Leroux. (8-r. 248 l.) 4 fr.
- Quellen und Forschungen zur deutschen Volkskunde. Herausg. v. E. K. Blümml. Wien, R. Ludwig. (8-r.) I. Bd. Kohl, Frz. Frdr. Heitere Volksgesänge aus Tirol. (Tisch- u. Gesellschaftslieder.) Mit Singweisen. Im Volke gesammelt und zusammengestellt. (164 l.) 6 Mk. — II. Bd. Kopp, Arth. Bremberger Gedichte. Ein Beitrag zur Brembergersage. (63 l.) 2 Mk.
- Quincke, Wolfg.* Handbuch der Kostümkunde. 3. verb. und vermehrte Auflage. Leipzig, J. J. Weber. (8-r. X, 255 l.) 7 Mk. 50 pf.
- Rabe, Dr. Frdr. v.* Hahnkrähen am Charfreitagsmorgen. Eine Teufelsgeschichte. Lorch, K. Rohm. (8-r. 15 l.) 20 pf.
- Rasmussen, Knud.* The people of the Polar North. Compiled from the Danish originals and edited by G. Herring. London, Kegan Paul. (8-r. XIX, 358 l.) 21 sh.

Rehm, Herm. S. Deutsche Volksfeste und Volkssitten. (Aus Natur- u. Geisteswelt. 214.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. IV, 118 l.) 1 Mk.

Reichardt, R. Die deutschen Feste in Sitte und Brauch. Jena. H. Costenoble. (8-r. 200 l.) — Rövid ism. A. Globus 94. köt. 23. sz.

Reitzenstein, Ferd. Frh. v. Entwicklungsgeschichte der Liebe. 1—3. Aufl. Stuttgart, Franckh. (8-r. 111 l.) 1 Mk.

Reitzenstein, F. Frh. v. Urgeschichte der Ehe. Ihre Bildung und ihr Entwicklungsgang. 4. Aufl. Stuttgart, Franckh. (8-r. 115 l.) 1 Mk. — Ism. Dr. Lasch Rich. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien, 38. köt. 349. l.

Reports of the Cambridge anthropological expedition to Torres Straits. VI. Vol.: Sociology, Magic and religion of the Eastern Islanders. Cambridge, University Press. (4-r. XX, 316 l., 30 tábla.) 21 sh.

Révész, Béla dr. Rassen und Geisteskrankheiten. Ein Beitrag zur Rassenpathologie. Archiv f. Anthrop. N. T. VI. köt. 180—187. l.

Rhamm, K. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde. II. Abtlg.: Urzeitliche Bauernhöfe in germanisch-slav. Waldgebiet. 1. Teil. Altgermanische Bauernhöfe im Übergange vom Saal zu Fletz u. Stube. Braunschweig, F. Vieweg. (8-r. XXXII, 1117 l.) 42 Mk.

Richter, Paul Emil. Literatur der Landes- und Volkskunde und Geschichte des Königreichs Sachsen aus den Jahren 1905 u. 1906. (Mit Nachträgen aus früheren Jahren. 6. Nachtrag. Herausgegeben vom Verein f. Erdkunde zu Dresden. Dresden, W. Baensch. (8-r. IV, 105 l.) 2 Mk.

Riklin, Dr. Franz. Wunscherfüllung und Symbolik im Märchen. (Schriften zur angewandten Seelenkunde. 2. Heft.) Wien, F. Deuticke. (8-r. 96 l.) 3 Mk. Ism. Dr. E—r. Pester Lloyd 167. sz.

Romeiser Ferencz. A lappok földjén. Ország-Világ 29. sz.

Rosenberg, Adolf. Geschichte des Kostüms. I. Bd. 6. u. 7. Lief. Berlin, E. Wasmuth. (32 l., 20 tábla.) 6 Mk.

Sadow, M. Die Disziplin bei allen Völkern. Eine Geschichte der Körperstrafen aller Nationen. I. Teil. Die Prügelzucht in der Türkei und im Orient. Interessante Enthüllungen aus dem Harem und dem öffentl. Leben der Orientalen, sowie über die Prügelstrafen der Balkan- u. oriental. Völkerschaften, Leipzig, Leipziger Verlag. (8-r. 194 l.) 5 Mk.

Sagenschatz, altmärkischer —. Gesammelt von dem Lehrerverband der Altmark. (Beiträge zur Volks- u. Heimatskunde der Altmark. II. Bd.) Leipzig, J. Klinkhardt. (8-r. XI, 259 l.) 3 Mk. 20 pf.

Sahr, J. Das deutsche Volkslied, ausgewählt und erläutert. 3. vermehrte und verbesserte Auflage. 1—2. Bd. Leipzig, Göschen. (16-r. 136, 110 l.) à 80 pf.

Saudek, Robert. Die Geschlechter in China und Japan. Pester Lloyd 209. sz.

Schell, Otto. Das Volkslied. (Handbücher zur Volkskunde. 3. Bd.) Leipzig, W. Heims. (8-r. VIII, 204 l.) 2 Mk.

Schidlof, Dr. B. Das Sexualleben der Australier und Ozeanier. (Das Sexualleben der Naturvölker. I. Bd.) Leipzig, Leipziger Verlag. (8-r. XVI, 314 l.) 8 Mk.

Schiller, Adolf. Geschichte und Sage der Kynsburg. Schweidnitz, G. Brieger. (8-r. 29 l.) 20 pf.

Schlemm, Julie. Wörterbuch zur Vorgeschichte. Ein Hilfsmittel beim Studium vorgeschichtlicher Altertümer von der paläolithischen Zeit bis zum Anfange der provinzialrömischen Kultur. Berlin, 1908. Reiner. (8-r. 688 l.) 20 Mk. — Ism. Schmidt Hubert. Ztschr. f. Ethnol. 471—473. l. — Birkner J. Arch. f. Anthrop. VII. Bd. (Korr. Bl. 4., 5. sz. 39. l. — Dr. Obermaier Hugo. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 38. Bd. 189. l.

Schmid, Dr. W. M. Altertümer des bürgerlichen und Strafrechts, insbesondere Folter- und Strafwerkzeuge. Mit 86 Abbildungen im Text. (Kataloge des bayerischen Nationalmuseums VII. Bd.) München. (8-r. 58 l.) 2 Mk.

Schmidt, Konrad. Die Semiten als Träger der ältesten Kultur Europas. Gleiwitz, 1908. (8-r. 190 l.)

- Schmidt, Konrad.* Das Geheimniss der griechischen Mythologie und der Stein von Lemnos. Gleiwitz, 1908. (8-r. 135 l.)
- Schmitz du Moulin, M. A.* Die Urheimat unserer Väter. 1—5. Tausend. Leipzig, Teutonia. (8-r. XIV, 218 l.) 3 Mk. 60 pf.
- Schramek, Jos.* Das Böhmerwaldbauernhaus. (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. IX. Bd. 1. Heft.) Prag, J. G. Glaube. (8-r. 44 l., 15 tábla.) 3 Mk.
- Schroeder, L. v.* Mysterium und Mimus im Rigveda. Leipzig, Haessel. 1908. (8-r.) — Ism. Ehrenreich P. Zeitschr. f. Ethnol. 1006. l.
- Schwerdtfeger, F.* Die Heimat der Homanen. (Indogermanen.) VI. Grundzüge der Verzweigung. Oldenburg, G. Stalling. (8-r. 71 l.) 2 Mk.
- Schwietering, J.* Singen und Sagen. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht. (8-r. 57 l.)
- Seeler, Eduard.* Gesammelte Abhandlungen zur amerikanischen Sprach- u. Altertumskunde. III. Bd. Geschichtliches. Bilderschriften, Kalendarisches und Mythologie. Ethnographisches u. Archäologisches aus Mexico. Archäologisches u. Anderes aus den Maya-Ländern. Berlin, Behrend. (8-r. XXX, 729 l.) 24 Mk.
- Sergi, G.* Europa. L'origine del popoli europei e loro relazioni coi popoli d'Asia, d'Asia e d'Oceania. Milano, Torino, Roma, Fratelli Bocca. 1908. (8-r.)
- Skal, Georg v.* Das amerikanische Volk. Berlin, E. Fleischel & Co. (8-r. XII, 336 l.) 6 Mk. — Ism. Tonelli Sándor. Ethnogr. 369—371. l.
- Spence, L.* The Popol Vuk, the mythic and heroic sagas of the Kichés of Central-America. London, D. Nutt. (16-r. 63 l.) 6 d.
- Srpsky ethnografski zbornik. III. Ism. Ernyey József. Népr. Értés. 130—133. l.
- Steinberger, Dr. Alfons.* Bayerischer Sagenkranz. Ein Buch f. Schule und Haus. Neue Folge. München, J. Lindauer. (8-r. VIII, 236 l.) 3 K.
- Steinmetz, S. R.* De beteekenis der volkenkunde voor de studie van mensch en maatschappij. 's Gravenhage, M. Nijhoff, 1908. (8-r. 45 l.) 50 cent. Ism. Ztschr. d. Ver. f. Volkskunde, 1908. 473. l.
- Stern, Bernhard.* Illustrierte Geschichte der erotischen Literatur aller Zeiten und Völker. 2 Bde. Wien, C. W. Stern. (8-r. VII, 262 u. VIII, 266 l.) 20 Mk.
- Stoll, Otto.* Das Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie. Leipzig, Veit & Co. (8-r. XIV, 1020 l.) Ism. Zentrbl. f. Anthrop. XIII. 205. l.
- Stowik, Julius.* Die Slawen, das älteste autochtone Volk Europas. Übersetzt aus dem Russischen vom Autor. I. Teil. Turócz-Szt.-Márton. 1908. (8-r. 95, 3 l.)
- Strackerjahn, Ludw.* Aberglaube und Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg 2. erweit. Aufl. Herausg. v. Karl Wilh. 2 Bde. Oldenburg, G. Stalling. (8-r. XXI, 517 u. VII, 518 l.) 7 Mk. 20 pf.
- Strehlow, Miss. Carl.* Die Arauda- und Loritja-Stämme in Zentral-Australien. II Teil. Mythen, Sagen und Märchen des Loritja-Stammes. Die Totemistische Vorstellungen und die Tjurunga der Aranda und Loritja. Gesammelt u. dargestellt v. —. Bearbeitet von Mor. Frhr. v. Leonhardi. (Veröffentlichungen a. d. städtischen Völker-Museum Frankfurt a/M. I.) Frankfurt a.M., J. Baer. (8-r. X, 84 l.) 10 Mk.
- Šubrt, J.* Vývoj a život českých menšin. Menšinová knihovna, roč II. Most, 1908. 3 kor.
- Šubrt, J. a Hošek, V.* Podrobná národnostní mapa severozápadních čech. Most, 1908. 2 kor.
- Täuber, P.* Ortsnamen und Sprachwissenschaft, Ursprache und Begriffsentwicklung. Zürich, O. Fussli. 1908. (8-r.)
- Thimme, Adf.* Das Märchen. (Handbücher zur Volkskunde. 2. Bd.) Leipzig, W. Heims. (8-r. VII, 201 l.) 2 Mk.
- Thomas, Northcote W.* Bibliography of anthropology and Folk-Lore. 1906. Containing works published within the British empire. London. R. Anthrop. Inst. (8-r. LXXII, l.) 2 sh.
- Thomas, Northcote W.* The disposal of the dead in Australia, London, D. Nutt. (8-r.) (A Folk-Lore 19. köt.-böl.)

Thomas, William. Sex and Society, Studies in the social psychology of sex. Chicago. Univers. Press. — Ism. Revue d. Études ethnogr. 1908. 59. 1.

Troels-Lund. Himmelsbild und Weltanschauung im Wandel der Zeiten. Autorisierte, vom Verfasser durchgesehene Übersetzung von Leo Bloch. 3. Aufl. Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. V, 286 l.) 5 Mk. — Ism. Meyer R. M. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1908. 465. 1. — Hittrich Ödn. Philol. Közl. 633. 1.

Wake, C. S. A widespread boy-hero story. (Journ. of americ. folk-lore. XX, 216—219. 1.)

Wallensköld, A. Le conte de la femme chaste convoitée par son beau frère. (Acta soc scient. Feuniceae 34. Vol.)

Wang-in-Hoai. Die gerichtliche Medizin der Chinesen. Nach der holländischer Übersetzung des Herrn C. F. M. de Grijs. Herausg. v. Dr. H. Breitenstein. Leipzig, 1908 (8-r. VII, 174 l.) — Ism. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 38. köt. 191. 1.

Wattez, O. De germaansche ballade, haar ontstaan en hare beteekenis. (Verslagen der k. vlaamsche Academie 1908. 329—396. l.)

Wehrhan, Karl. Kinderlied und Kinderspiel. (Handbücher zur Volkskunde, 4. Bd.) Leipzig, W. Heims. (8-r. VIII, 189 l.) 2 Mk.

Wehrhan, Karl. Die Sage. (Handbücher zur Volkskunde. I. Bd.) Leipzig, W. Heims. (8-r. VIII, 162 l.) 2 Mk. — Ism. Roediger M. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1908. 466. 1.

Weinstein, D. M. B. Entstehung der Welt und der Erde nach Sage und Wissenschaft. (Aus Natur- und Geisteswelt. Bd. 223.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. VI, 144 l.) 1 Mk. 25 pf.

Westermarck, Dr. E. Ursprung u. Entwicklung der Moralbegriffe. — Ism. Dr. Kohlbach Bertalan. Ethnogr. 115—120. 1.

Weule, Dr. Karl. Negerleben in Ostafrika. Ergebnisse einer ethnolog. Forschungsreise. Leipzig, F. A. Brockhaus. (8-r. XII, 524 l.) 10 Mk. — Ism. Andree R. Globus 94. köt. 23. sz.

Weule, Dr. Karl. Wissenschaftliche Ergebnisse meiner ethnographischen Forschungsreise in den Südosten Deutsch-Ostafrika. Berlin, E. S. Mittler. (4-r. X, 150 l.) 3 Mk. — Ism. Andree R. Globus 94. köt. 23. sz.

Widmer, Karl. Die Frau des Rokoko. Leipzig, F. Rothbarth (8-r. 781.) 1 Mk. 50 pf.

Wiedmer-Stern, J. Das gallische Gräberfeld bei Münsingen. Bern, G. Grunau, 1908. — Ism. Ebert. Zeitschr. f. Ethnol. 1000. 1.

Wiese, F. Dr. Az eszkimók téli élete. Budap. Napló 55. sz.

Wiklund, K. B. De svenska nomad lapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid. Uppsala, 1908. (8-r.)

Wimmer, Ludw. T. A. De Danske Runemindesmaerker. I. Bind. 1. Afdel. Almindelig Indledning. Köbenhavn, 1907—8. Ism. Ebert Zeitschr. f. Ethnol. 1001—1004. 1.

Wintenberg, W. J. Alsatian witch stories. (Journ. of americ. folk-lore. 20. Vol. 213—215. 1.)

Wirth, Dr. Albr. Deutsches Volkstum. (Deutsche Wiedergeburt. 1. Bd.) Zürich, Th. Schröter. (8-r. 48 l.) 1 Mk.

Wort und Brauch. Volkskundliche Arbeiten, namens der schles. Gesellschaft f. Volkskunde in zwanglosen Heften herausg. v. Thdr. Siebs u. Max Hippe. Breslau, Marcus. (8-r.) 1. *Reichert, Dr. Herm.* Die deutschen Familiennamen nach Breslauer Quellen des 13. u. 14. Jahrh. (IX, 192 l.) 6 Mk. 40 pf. — 2. *Jäschke, Dr. Erich.* Lateinisch-romanisches Fremdwörterbuch der schlesischen Mundart. (XVI, 160 l.) 5 Mk. 60 pf. — 3. *Unwerth, Wolf v.* Die schlesische Mundart, in ihren Lautverhältnissen grammatisch und geographisch dargestellt. (XVI, 94 l.) 3 Mk. 60 pf. — 4. *Bohn, Dr. Emil.* Die Nationalhymnen der europäischen Völker. Mit einer Notenbeilage. (75 l.) 1 Mk. 40 pf.

Wrasmann, Adf. Die Sagen der Heimat. Sageuschatz des Reg.-Bez. Osnabrück, gesammelt u. herausg. Osnabrück, G. Pillmeyer, 1908. (2-r. VII, 127 l.) 1 Mk. 50 pf.

Wundt, Wilh. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze

von Sprache, Mythus und Sitte. III. Bd. Die Kunst. 2. neu bearb. Aufl. 2. Teil. Leipzig, W. Engelmann. (8-r. X, 564 l.) 12 Mk.

Wundt, W. Märchen, Sage und Legende der Entwickelungsformen des Mythus. (Arch. f. Religionswiss. XI. 200—222. l.)

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

KISEBB KÖZLEMÉNY.

A Szampo-kérdéshez. Az Ethnographia előző füzetében *Bittenbinder* Miklós „Az új Kalevala-magyarázat érthetetlen részéről“ czímen egy kis cikket ír, melyben egy-két kérdést vet fel a Kalevalára vonatkozólag. Szívesen felelek a kérdésekre az eddigi Kalevala-kutatások alapján. Mindenekelőtt téves az a felfogás, hogy itt új Kalevala-magyarázat van; *Krohn* Károly csupán új szampo-magyarázatot nyújt. A Kalevala ellenmondásait, sajnos, sohasem lehet megszüntetni; esztétikai szempontból a Kalevala több kifogás alá esik, mint minden oly alkotás, melyből hiányzik a szigorúan rendező, átdolgozó kéz munkája. *Krohn* Károlynak csakugyan nem sikerült eloszlatnia a szampo-sorozatban levő homályt, ellenmondásokat. De *Krohn* nem is törekedett erre; ő csupán azt fejté meg, miként jött létre ez a homály, honan kerültek az époszba az ellenmondások. Több, egybe nem tartozó meseszerű ének olvad itt egybe részint a nép, részint *Lönnrot* jóvoltából. Egy csodálatos keverékkel állunk szemben, melynek részletes elemzésébe itt nem bocsátkozhatunk; nagyobb szabású munka szükséges erre. Pár felvilágosító szó azonban tán elég lesz arra, hogy legalább a félreértést eloszlassa. Hogy a szampóról ez époszban oly sok ellenmondó állítás és kifejezés akad, annak magyarázata az, hogy a nép csak igen kevés helyen ismeri e régi szónak eredeti (tokhal) jelentését. Innen van, hogy a szampón a népénekesek csupán valami *értékes kincset zsákmányt* értettek s belekeverték a róla — azaz a pohjolai leányról — szóló eredeti énekbe a napról és a csodamalomról szóló énekek kifejezéseit, sőt mozzanatait is. A csodamalom meséjéből vették a szampóhoz a *kirjokansi*, cifratetejű jelzöt, melyből azután népénekesek egy része azt következtette, hogy a szampo valami fedéllel ellátott csodaszerkezet, melyet készíteni lehet. Az észak felé távozó, majd ismét visszatérő, a monda szerint elrabolt és visszahozott nap regéjéből támadt az a felfogás, hogy a szampót elrabolják s midőn elveszik, a helyett, hogy újat készítené helyette *Ilmarinen*, ismét hadat indít érte. Ez a napmonda emléke. A nap minden évben eltűnik a hosszú, északi tél idején, de midőn tavasszal újra visszatér, megújul. Az, hogy készítik, kovácsolják: a csodamalom mondájából került ide. A kérdések és feleletek tehát ezek volnának:

1. *Kérdés:* Megoldotta-e *Krohn* a szampo-sorozatban levő ellenmondást?

Felelet: Nem; csupán az ellenmondás keletkezését, megfejtését tette érthetővé.

2. *K.:* Mit is készít el *Ilmarinen*, *Krohn* Károly magyarázata szerint? A pohjolai leányt magát?

F.: Nem a pohjolai leányt, hanem a csodamalmot.

3. *K.:* Miért vezet hadat *Ilmarinen* *Väinämöinen*nel és *Lemminkäinen*nel az

egyedül boldogító szempóért, mikor az már meghalt (mert a szampo a pohjolai leány) és mikor másik szempót tudna készíteni?

F.: Ilmarinon, Väinämöinen és Lemminkäinen másik *leányért* indítanak hadat, minthogy az első meghalt. Előbb sem leányt készített, hanem csodamalmot, melyet a nép tévesen kevert össze a szempóval. Csodamalmot készíthetne újat, de leányt nem.

Ime, ezek azok a feleletek, melyeket a fenti kérdésekre adhatunk. Tudjuk, hogy ezek nem szüntetik meg a Kalevalának, mint műalkotásnak az ellenmondásait, de igenis megszüntetik mint népköltési, folklorisztikus terméknek. Hogy Lönnrot miért hagyta meg ezeket az ellenmondásokat, arra nézve az én szerény véleményem ez: *Lönnrot* idejében az irodalomban még az a nézet uralkodott, hogy vannak valódi naiv, azaz népéposzok; hogy ez époszokat a maguk egészében maga a nép alkotta s a ma még élő és némi tartalmi rokonságot mutató mondák. Mondakörök hajdan szoros egységet tettek, tehát nem egyebek, mint az egykor megvolt éposznak „széttöredezett részei“. Ezért nem akarta megváltoztatni *Lönnrot* az énekeket, csupán annyira, hogy *némi* laza egységbe legyenek fűzhetők. Remélte, hogy a későbbi kutatás fölfedezi a tőle nem ismert, még lappangó részeket is s ezek majd el fogják oszlatni a homályt és az ellenmondásokat. Ezért áldozott ő még anyagilag is a Kalevala II. alakjának (Új Kalevala) kiadása után arra, hogy fiatal, képzett gyűjtők menjenek szét a daltermő vidékekre. Ezek hoztak is értékes zsákmányokat (pl. Europaeus), de korántsem olyanokat, melyek egy harmadik Kalevala szerkesztését szükségessé tették volna. A Kalevala tehát nincs szerves egészbe olvasztva. Ehhez nagyon is népies. A nép pedig semmi-féle művészetben nem viszi annyira, hogy nagyobbára kompozíciókat alkothathna.

Mennyivel máskép járt el az esztétikai nemzeti éposz megalkotója: *Kreutzwald!* Ő át- meg átgyúrta a néptől gyűjtött elbeszélő költeményeket — verseket és prózai meséket — s így kevésbé népies, folklorisztikus szempontból kevésbé becses, de esztétikai tekintetben kifogástalanabb, egységesebb és könnyebben érthető époszt alkotott, melyben a hősköltemény három főkövetelménye: egységes cselekmény, jellemzés és világkép kellő mértékben megvan. A Kalevalának szépségeit azonban ne ilyenmő époszi követelmények megvalósításában keressük, hanem bájos, népies részleteiben és naiv előadásmódjában.

Bán Aladár.

NÉPRAJZI HIREK.

Társaságunk új alapszabályai. A Magyar Néprajzi Társaság 1909. évi márczius hó 17-én tartott közgyűlése utasította a társaság választmányát, hogy a következő rendes évi közgyűlésig dolgozzon ki egy új alapszabály-szöveget, a mely szüntesse meg a régi alapszabályok avult s a fejlődést is fölöttébb akadályozó intézkedéseit. Az elnökséggel együttesen működő szövegező bizottság az év folyamán többször összeült, hosszas tanácskozásai eredményeül a folyó évi márczius hó 30-án megtartott közgyűlés elé terjesztette azt az alaposan megvitatott új

szöveget, a melyet a közgyűlés helyben hagyott, a m. kir. belügyminiszter pedig f. évi nov. hó 3-án kelt 137,882/1910. V. a. számú rendeletével hitelesített.

Az így érvényre emelt és az 1911. évre már kötelező új alapszabályok intézkedési közül első sorban kiemelendő az, hogy az *eddig 6 koronás tagsági díjat 10 koronára emeli*. Ez intézkedés alól azonban továbbra is kivonatnak az *elemi népiskolák és tanttők*, a melyek és a kik azután is a régi 6 koronás évi tagdíjat fizetik.

Viszont felemelte az alapító tagsági díjat 100 koronáról 200 koronára. De ha figyelembe vesszük minden évben kinyomatott számadásainkat, a melyeknek teteleivel minden kétséget kizárólag igazolható, hogy az *Ethnographia* és melléklete, a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának *Értesítője* a szerkesztéssel és írói díjazással együtt 12,900 koronára, vagyis ezer fizetéses tagra számítva, példánya, a tagok ezen tíz fizetre terjedő évi illetménye, kerek tizenhárom koronába kerül: akkor aligha akad a magyar néprajzi tudományoknak munkása és pártfogója, a ki a társaság létfeltételét biztosító s a többi tudományos társaságok tagdíjait meg nem haladó összeget sokalná.

A másik fontos újítás értelmében a társaság választmányának eddigi 40 fővárosi tagja 45-re, 10 vidéki tagja pedig 30-ra szaporítatik. Míg tehát a fővárosi választmány a réginek csak egynyolezadával bővül, addig a vidéki háromszor akkora lesz. Az örvendetesen megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodó új intézkedés tehát a társaság sorsát irányító tudós testületbe a néprajzi irodalom és a néprajzi múzeumok immár megszorodott kitünő vidéki munkásait kívánja megfelelő arányban bevonni.

A választmányt a rendes évi közgyűlés eddig évről-évre választotta. Ezután a közgyűlésen csakis a választmány harmada kerül választás alá, vagyis a választmányi tagok megválasztása ezután már nem egy évre, hanem háromra szól.

Fontos változtatás végül még az is, hogy a közgyűlés tisztviselőket, tiszteletbeli és külső tagokat ezután csakis a választmány előterjesztésére választhat.

Ezzel nemcsak a komoly tudományos testületekhez nem méltó meglepetéseknek van eleje véve, hanem a lehetőség is ki van zárva, hogy a társaság sorsának irányítására hivatott választmányt lelkiismeretes és egyöntetű munkásságában ötletszerű, vagy éppen illetéktelen beavatkozások zavarják.

*

A Turáni Társaság alakuló közgyűlése. F. évi decz. 30-án tartotta alakuló közgyűlését az új Turáni Társaság, melynek eszméjét *dr. Mészáros Gyula* és *Paikert Alajos* vetette fel és valósította meg. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tanácstermében tartott gyűlésen a korelnöki tisztet *dr. Erődi Béla* töltötte be. Rövid megnyitó beszéd után *Paikert Alajos* ismertette az új társaság célját:

„A társaság megalakításánál, úgymond, az a gondolat és óhajlás vezetett bennünket, hogy alkalmat és teret adjunk fiatal magyar tudósainknak, mérnökeinknek, iparosainknak, gazdáinknak, kereskedőinknek és vállalkozóinknak egyaránt, hogy a haza határain kívül is saját maguk és nemzetünk javára részt vehessenek a világ gazdasági haladásában, első sorban pedig a nekünk legközelebb eső és ma alig belátható nagy jövővel bíró Ázsia tudományos és közgazdasági evoluciójában. Ma, a mikor Ázsia legkeletibb részétől Budapestig expresszvonaton utazhatunk, a

mikor a táviró-vonalak sűrű hálózata lehetővé teszi, hogy gondolatainkat közölhetjük, a mikor a tengeri hajózás leggyorsabb és legmodernebb hajóit rendelkezésünkre bocsátja, a mikor minden nagyobb ázsiai államban egyetemek, iskolák és társaságok sokasága velünk a műveltség és haladás magasztos céljaiért együtt dolgozni kész, — már elérkezett az az időpont, a midőn a magyar tanulni s dolgozni vágyó ifjú kiléphet a nagyvilágba és a túlsúfolt nyugaton kívül a szabad, nagy és reménnyel teljes kelet országában produktív, úttörő és áldásos munkában szerezhethet magának és nemzetének soha nem hervadó babérokat. De ugyanakkor a midőn saját nemzetünk fiatal gárdáinak új territóriumokat kívánunk megnyitni, ugyanakkor a turáni népek és nemzetek ifjainak is kívánunk hasonló jó szolgálásokat tenni.“

Ezek után pedig tüzetesen tárgyalta azokat a módokat, a melyek lehetővé tennék azt, hogy a rokon magyar nyelvet könnyen elsajátító keleti népek fiai a magyar főiskolákat is rendszeresen látogathatnak.

Az élénk helyesléssel fogadott tájékoztatás után az alapszabály tervezet pontjainak bemutatása következett. Noha kétségtelen, hogy a szöveg még gyökeres változásokon megy át, mégis bemutatjuk azt a két kardinális pontot, a melylyel a tervezet a társaság célját és eszközeit jelezte:

„A társaság célja az ázsiai és velünk rokon európai népek tudományát, művészetét és közgazdaságát tanulmányozni, ismertetni, fejleszteni és a magyar érdekekkel összhangba hozni. Ezen céljait a többi nem turáni népekkel összhangban és együttműködve óhajtja elérni. A társaság altruistikus irányú működéséből kizárja a politikát, vallási és felekezeti kérdéseket és a személyes érdeket. Tevékenysége első sorban tudományos. Üzletekkel nem foglalkozik.

„Céljait a társaság következő eszközökkel igyekszik elérni: 1. Felolvasások, 2. Tanulmányutak, 3. Tudományos expedíciók, 4. Ösztöndíjak, 5. Múzeum, 6. Könyvtár, 7. Folyóirat, 8. Évkönyv, 9. Kiadványok, 10. Egyéb szükséges intézkedések által.“

Következett az elnökség és választmány megválasztása. Elnökké egyhangú lelkesedéssel *gróf Teleki Pált*, tiszteletbeli elnökökké *gróf Széchenyi Bélát* és *Vámbery Ármint*, alelnökökké *dr. Cholnoky Jenőt*, *dr. Erödi Bélát*, *gróf Károlyi Mihályt*, *Lóczy Lajost* és *gróf Szapáry Lászlót*. ügyvezető alelnökké *Paikert Alajost* választották meg. Választmányi tagok lettek: *dr. Almássy György*, *Asbóth János*, *Bálint Imre*, *gróf Bánffy Miklós*, *Csánki Dezső*, *gróf Desseoffy Emil*, *dr. Déchy Mór*, *dr. Domonyi Mór*, *dr. Gerenday György*, *Goldziher Ignác*, *Hopp Ferencz*, *dr. Jankovich Béla*, *gróf Korniss Károly*, *Kovács Gyula*, *Lers Vilmos*, *Méhelyi Kálmán*, *dr. Mészáros Gyula*, *dr. Munkácsi Bernát*, *Palotay Ödön*, *Radisits Jenő*, *Róth Loránd*, *dr. Prinz Gyula*, *dr. Sebestyén Gyula*, *dr. Török Aurél*, *gróf Vay Péter*, *dr. Vélts Antal*, *Vikár Béla* és *gróf Zichy Tivadar*.

E választás után *dr. Erödi Béla* meleg szavakkal üdvözölte az új elnököt, *Teleki Pál* grófot, a ki megköszönte a bizalmat s a maga részéről is a komoly és nyugodt munkát, a fokozatos és céltudatos előrehaladást hangoztatta. Köszönetet mondva *dr. Mészáros* és *Paikert* fáradságos és sikeres úttörő munkásságáért, fölkérte a kisázsiai tanulmányútjára induló *dr. Mészárost* és útítársát *dr. Millecker Rezsőt*, hogy útjukban már a Turáni Társaság szellemében tanulmányozzák az ottani népek műveltségét és közgazdaságát.

Hainari Oskar Adolf halála. Az Ethnographia olvasói, sőt írói előtt is ismeretlen nevet írtunk e megemlékezés élére. A megboldogult ugyanis néhány évvel ezelőtt nevét megfinnesítette; neve eredetileg *Forsström* volt s írói művei még naggyobb részben e néven láttak napvilágot. Forsström azon férfiak közé tartozott, ki működésével ismét megmutatta annak a gondolatnak igazságát, hogy a nemzetért végzett önfeláldozó tevékenység elismerésre számíthat messze a haza határain túl is. Forsström életének minden munkáját a finn nép egyik ágának, a karjalainak üdvére szentelte mint író, képviselő, tanár és társadalmi agitátor. Nagyfotosságú egyesületek köszönhetik létüket az ő buzgalmának, s ezen egyesületeknek összes tevékenysége a néprajzi szempontból oly érdekes és annyi szenvedésen átment karjalai népek megmentésére és fölsegítésére irányult. Irodalmi működése főleg történeti és néprajzi irányú volt. Legnevezetesebb művei: „Ingermanland sorsa a svéd uralom idején“, „A finn középkor története“, „Műveltség-történet“, — de ránk nézve legbecsesebb „Képek Vég-Karjalából“ (1895), melyben a karjalai nép multját és jelenét néprajzi szempontból érdekesen és tanulságosan ismerteti. Ezt a mintaszerű művet nem nélkülözheti az, aki a Kalevala népével bővebben akar megismerkedni. 1910 január 23-án 54 éves korában szívizélülést oltotta ki nemes életét s benne Társaságunk egyik jeles külsőtagját veszítette el.

Bán Aladár.

*

Az Ethnographia új szerkesztője. A M. Néprajzi Társaság alapszabályai szerint a folyóirat szerkesztőjét a választmány öt évre választja meg. Mivel az eddigi szerkesztők e ciklusa 1910 végén másodízben is lejárt, a választmány ebből folyólag a decz. 21-ki zárt ülésen megejtette a választást s a következő öt éves ciklusra dr. *Sebestyén Gyula* főtítkárt bízta meg az Ethnographia szerkesztésével. A folyóiratot illető küldemények tehát ezután az ő czimére (Budapest, VIII., M. Nemzeti Múzeum) irányítandók.

TÁRSULATI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaság új alapszabályai.

1. §. Czim.

A társaság czíme: „Magyar Néprajzi Társaság“.

2. §. Cziel.

Czélja: a néprajzi tudományt általában, különösen pedig hazánkra s a magyarral rokon népekre vonatkozólag művelni és a néprajzi ismereteket terjeszteni.

3. §. Eszközök.

A társaság:

a) észleletek és tanulmányok közlése, valamint néprajzi ismeretek terjesztése végett gyűléseket tart;

b) szakmunkákat és folyóiratot ad ki, mely utóbbiban tagjait a gyűlések eredményéről is tudósítja;

c) szakkönyvtárt tart fenn;

d) fontosabb tárgyak kidolgozására a lehetőség szerint jutalmat tűz ki;

e) hasonló czélú más társulatokkal érintkezésbe lép.

4. §. Tagok.

A tagok: a) tiszteletbeliek, b) külsők, c) alapítók, d) rendesek.

a) Tiszteletbeli tagokul oly bel- és külföldi kiváló egyének választhatók, kik a társaság különös diszével szolgálhatnak.

b) Külső tagokká a magyar szent korona országain kívül lakó oly tudósok választhatók, kik a társaság szellemi érdekeit előmozdították. A külföldi tiszteletbeli és külső tagok megválasztása megerősítés végett m. királyi kormány elé terjesztendő.

c) Alapító tagnak az választható meg, ki legalább 200 koronát tesz le alapítványképen. Alapító tag jogi személy is lehet.

d) Rendes tag lehet mindenki, a ki a néprajz iránt érdeklődik.

5. §. Tagok választása.

A ki alapító vagy rendes taggá kíván megválasztatni, ebbeli szándékát a társaság főtitkárnak, vagy egyik tagjának ajánlás végett bejelenti. Az ekként ajánlottról a titkárság a választmányi ülés elé véleményes jelentést terjeszt, hol az illető szavazattöbbséggel taggá választatik. Tiszteletbeli és külső tagok csak közgyűlésen és pedig a választmány véleményes jelentése alapján választhatók meg.

6. §. Tagok jogai.

A tiszteletbeli, külső és alapító tagok díjtanul, a rendes tagok pedig kívánatra 6 koronáért tagsági oklevelet kapnak. Minden tagnak joga van a nyilvános gyűléseken részt venni, új tagokat ajánlani, a közgyűlésen szavazni, és a társaság könyvtárát használni. A tiszteletbeli tagoknak a választmányi ülésen szavazati joguk van. Jogi személyeknek tanácskozási és szavazási joguk nincsen. A tiszteletbeli, külső, alapító és rendes tagoknak a társaság folyóirata jár, ugyanők a társaság egyéb kiadványait kedvezményes áron szerezhetik meg. Minden tagnak joga van a társaság nyilvános gyűléseibe vendéget bevezetni.

7. §. A tagok kötelességei.

A rendes tagok írásbeli nyilatkozattal legalább három évre vállalnak kötelezettséget, melynek alapján a társaság pénztárába évenként 10 koronát, elemi népiskolák és tanítóik pedig 6 koronát fizetnek.

8. §. A tagdíjak befizetése.

A tagsági díj minden év első negyedében fizetendő be. Ha valamely tag évi díját szeptember végéig be nem fizette, a társaság az illető összeget postai megbizással, a régiebb hátralékokat pedig esetleg törvényes úton hajtja be. Pör esetén a tagok és a társaság jogi képviselője a budapesti V. kerületi kir. járásbíró-ság illetékességének vetik alá magukat.

9. §. A társaságból való kilépés.

A ki a társaságból bármely oknál fogva ki akar lépni, tartozik ebbeli szándékát a főtitkárnak bejelenteni. A tagsági kötelezettség mindenkor a bejelentés évének végéig fennáll. Rendes tagoknál a társaságból való kilépés csak az írásbeli nyilatkozattal elvállalt három évi kötelezettség teljesítése után történhetik meg.

10. §. Tisztikar.

A társaság közgyűlése felkér egy elnököt, azonkívül választ egy elnököt és esetleg egy társelnököt, két alelnököt, egy főtitkárt, egy titkárt, egy pénztárnokot, a szükséghez képest egy könyvtárnokot és egy pénztári ellenőrt, továbbá 45 fővárosi és 30 vidéki választmányi tagot. A folyóirat szerkesztőjét, illetőleg szerkesztőit azonban a választmány választja öt évre terjedő megbizással.

11. §. Gyűlések.

Gyűléseit a társaság Budapest székesfővárosban, a társaság székhelyén tartja.

A gyűlések háromfélék: a) választmányi, b) felolvasó és c) közgyűlések. Alkalomszerűleg felolvasó ülések vidéken is tarthatók.

Valamennyi ülésről jegyzőkönyv vezetendő és hitelesítendő.

a) Választmányi ülést a társaság a júniustól szeptember végéig terjedő szünetidőn kívül havonként egyszer, de ha a szükség kívánja, többször is tart. Tárgyai: a társaság belső ügyei. Hogy a határozat érvényes legyen, az elnökön, a főtitkáron és a pénztárnokon vagy megbizottjaikon kívül, legalább öt választmányi tagnak kell jelen lenni. — A választmány minden határozataért felelős; határozatai a közgyűléshez felelősek. A választmánynak kötelessége időnként a pénztárt bizottságilag megvizsgáltatni.

b) A felolvasó ülések a néprajzi kutatások szóbeli közlésére, illetőleg népszerűsítésére célzó nyilvános összejövetelek: időpontjukat és tárgysorukat a választmány határozza meg.

c) A közgyűlésen az illető tisztviselők a társaság szellemi működéséről, gyarapodásáról és vagyoni állapotáról tesznek jelentést. Tisztviselők, tiszteletbeli és külső tagok választása a választmány

előterjesztésére csak közgyűlésen történhetik. — Az évközben választott alapító tagok a közgyűlésen bejelentendők; a megválasztásra ajánlatba hozott, de a választmány által meg nem választott tagjelöltek netáni felfolyamodását a közgyűlés intézi el. — Közgyűlést a társaság évenként egyszer, az év első felében tart, melyre a tagok a társaság folyóiratában hívatnak meg. Benne részt venni minden tagnak joga van. A közgyűlés elé terjesztendő mindennemű indítvány a közgyűlést legalább két héttel megelőzőleg a titkárság útján a választmánynak bejelentendő. Ha az indítványok a választmánynak be nem jelentettek, tárgyalásuk a legközelebbi közgyűlés napirendjére tűzhető. A közgyűlés érvényes határozatához általános szótöbbség és legalább 20 tag jelenléte szükséges. Ha a közgyűlésen még 20 tag sem jelent meg, akkor az elnök két hét múlva tartandó újabb közgyűlést hív egybe, a mely a tagok számára való tekintet nélkül határozatképes.

Ha sürgős és fontos ügyek elintézése rendkívüli közgyűlés tartását kívánja, azt az elnökség vagy a választmány mindenkor összehívhatja. Ily rendkívüli közgyűlést az elnökség akkor is tartozik egybehívni, ha azt 20 tag megokolt kérvénnyel kívánja.

Az alapszabályok módosítása csakis közgyűlésen történhetik és belügyminiszteri jóváhagyás alá terjesztendő.

Három tag kivánságára az üléseken titkos szavazás rendelő el.

12. §. Elnökség.

Az elnök képviseli a társaságot hatóságok, vagy valamely harmadik személy irányában; a gyűléseken elnököl; összehívja a választmányi gyűlést; tarthat rendkívüli közgyűlést s a szavazatok egyenlő számánál az övé dönt; örökös továbbá, hogy a választmány határozatai foganaiba menjenek; a költségvetés határain belül a főtitkár előterjesztésére a fizetéseket utalványozza.

Az alelnökök helyettesítik az elnököt.

13. §. Választmányi tagok.

A választmány tagjai az elnökség által eléjük terjesztett munkákat bírálják s megvitatják a társaság ügykörébe vágó

kérdéseket. Az üléseken az elnököt kor szerint helyettesítik.

14. §. Titkárság.

A titkárság intézi a levelezést és vezeti a jegyzőkönyvet; gondoskodik a felolvasó ülések tárgyairól; a gyűlések tartásáról a közönséget és a tagokat a társaság folyóiratában, esetleg a napi sajtó útján értesíti s ugyanitt az előfordult tárgyakat kivonatban közli; a tagok mindenkori létszámát a pénztárnokkal együtt nyilvántartja; végül a rendes közgyűlésen részletes jelentést ad a társaság működéséről. A titkárság könyvtárnok nem létében a könyvtár állapotát nyilvántartja s fejlesztését irányítja.

15. §. Pénztárnok.

A pénztárnok kezeli a társaság pénzét s az erre vonatkozó iratokat; beszedi az oklevél-, tagsági és egyéb díjakat; pontos jegyzéket vezet a bevételről és kiadásról s ezekről jelentést tesz a választmányi s közgyűléseken. Minden pénztári bevételt nyugtatni köteles; és minden kiadást elnöki utalvány alapján eszközöl.

A pénztárnok számadásait a választmány évenként legalább egyszer a közgyűlésen kiküldött két számvizsgáló által átvizsgáltatja, a kik a pénztár állapotáról a választmánynak és a közgyűlésnek írásbeli jelentést tesznek.

16. §. A tisztikar és választmány választása.

A társaság tisztikarát a tisztújító közgyűlés három évre vagy közfelkiáltással, vagy titkos szavazás útján általános szótöbbséggel oly módon választja meg, hogy a mennyiben az első szavazásnál általános szótöbbsége egyik jelöltnek sem volna, a második választás csak a legtöbb szavazatot nyert két egyén közt történik.

A tisztviselő-állások valamelyikének a rendes időn belül történt megüresedése esetén a legközelebbi közgyűlésig a választmány gondoskodik a helyettesítésről.

A választmány egyharmada évenként a közgyűlésen, megállapított sorrend szerint, viszonylagos szótöbbséggel választatik. A kilépő választmányi tagok újra megválaszthatók. Ha a választmány létszáma évközben megfogyna, a megüresedett

állásokat a választmány közfelkiáltással vagy titkos szavazás útján ideiglenesen betöltheti.

17. §. Vagyon.

A társaság vagyona: az alapítványok és a készpénz, továbbá a könyvtár, a kiadványok készlete és a felszerelési tárgyak. A társaság jövedelme: az alapítványok kamatai, a rendes tagdíjak, előfizetések, az oklevélért járó díjak, végre a kiadott munkák és a néprajzi bemutatások után befolyó összegek. — A tagdíjakra nézve a társaság éve január elsejétől kezdődik.

18. §. Ügyrend.

A társaság belügyeinek intézésére a választmány ügyrendet alkot.

19. §. Pecsét.

A Magyar Néprajzi Társaság pecsétje: Magyarországot jelképező női alak; fején koronával; kezében lábához támasztott paizzsal s ezen körirattal: „Magyar Néprajzi Társaság 1889“.

20. §. A társaság feloszlása.

A társaság megszűnése, vagy lényeges átváltozása esetén vagyonáról egy évnyeggel előbb kihirdetett közgyűlésen a helybeli tagok kétharmada kétharmad szótöbbséggel, vagy pedig ha ennyi tag nem gyűlt volna össze, akkor egy hasonló módon kihirdetett újabb közgyűlésen a

jelenlevő tagok szintén kétharmad szó-többséggel határozzák el, hogy melyik hasonló célú hazai intézmény javára fordíttassék. Ez a határozat azonban foganatosítás előtt felsőbb jóváhagyás alá terjesztendő.

21. §. Állami felügyelet.

Az 1875. évi május hó 2-án 1508 eln. szám alatt kelt, az egyletekre vonatkozó belügyminiszteri szabályrendelet 9-ik pontjához képest, „az egyesület az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott célú és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam vagy az egyleti tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik s a felfüggesztés után elrendelő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlatatik vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlás terhe alatt köteleztetik“.

Kelt a „Magyar Néprajzi Társaság“-nak Budapesten, 1910. márczius hó 30-án tartott közgyűléséből.

Szalay Imre s. k. *Dr. Sebestyén Gyula* s. k.
elnök. főtítkár.

137,882
1910. V. a) sz.

Látta a m. kir. belügyminister.
Budapesten, 1910. évi november hó 3-án.

A minister meghagyásából:
Kégl s. k.
ministeri tanácsos.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1910 szeptember 28-án a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében megtartott üléséről.

Jelen vannak: *Szalay Imre* elnök, *Csánki Dezső* alelnök, *Sebestyén Gyula* főtítkár, *Solymossy Sándor* titkár, *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Máder Béla* ellenőr, *Munkácsi Bernát* tisz. tag, továbbá: *Bátky Zs.*, *Balásy D.*, *Beluleszko S.*, *Borovszky S.*, *Erdélyi L.*, *Huszka J.*, *Melich J.*, *Mészáros Gy.*, br. *Nyáry A.*, ifj. *Szinnyei J.*, *Szinte G.*, *Versényi Gy.*, *Vikár B.*, *Tolnai V.* választmányi tagok, *Heinrich Gusztáv*, *Szily Kálmán*, özv. *Katona Lajosné*, *Karl Lajos*, *Spitzer M.* r. tagok és vendégek.

Szalay Imre elnök megnyitván a gyűlést, vázolja a mai összejövétel kegyeletes célját. Meleg szavakban emlékezik meg a Társaság elhunyt alelnökéről: *Katona Lajosról* s felkéri *Solymossy* titkárt, adja elő az elköltözöttről szóló megemlékezését.

Solymossy Sándor fölolvassa néhai *Katona Lajosról* irt tanulmányát.

Elnök ezután tíz perczre felfüggeszti az ülést. Ennek eltelte után :

dr. Mészáros Gyula tart előadást: „*Baskírok és magyarok*“ czímen.

Elnök megköszöni a fölolvások közreműködését, valamint a nagy számmal megjelent közönségnek ülésünkön való részvételét s a nyilvános fölolvásó ülést berekeszti.

A zárt választmányi ülésen *Szalay Imre* elnök vezeti a tanácskozást. Utal a fölolvásó ülés főtárgyára s javasolja, fejezze ki a Társaság jegyzőkönyvben is feledhetetlen alelnökének: *Katona Lajos*nak elhunyt fölött érzett mély fájdalmát s küldessék az özvegynek jegyzőkönyvi kivonat formájában részvétírat.

A választmány egyhangúlag hozzájárul.

Dr. Sebestyén Gyula főtitkár beszámol a *Katona Lajos* halála alkalmából tett intézkedésekkel. Bemutatja a gyászeset folytán a Társaság részéről kibocsátott s a tagoknak megküldött gyászjelentést: intézkedett, hogy a ravatalra a Társaság nevében koszorú tétessék. A koporsó fölött *Szalay Imre* elnök tartott a Társaság részéről megható búcsúbeszédet. Az elhunyt alelnök özvegye a részvétért hosszabb levélben mond a Társaságnak köszönetet. Javasolja, helyeztessék a levél kéziratárba, tartalma pedig egész terjedelmében fölgaltassék jegyzőkönyvbe.

A választmány főtitkár javaslataihoz helyesléssel hozzájárul s jelentését egyhangúlag tudomásul veszi.

Fölolvásra kerül a múlt ülés jegyzőkönyve, a mely tudomásul szolgál és hitelesítettik.

Elnök ennek kapesán tudomására hozza a választmánynak, hogy *Tóth Jenő* festőművész Kelet-Indiából figyelemre méltó jelentést küldött s részére a Magy. Nemzeti Múzeum anyagi segílyt bocsátott rendelkezésre; irányítással a Néprajzi Osztály vezetősége látta el.

Köszönettel tudomásul szolgál.

Dr. Sebestyén Gyula bemutatja a „Chilei nemzeti múzeum“ megkereső iratát cserepéldányokért. Ennek megadását javasolja. — Jelenti a budapesti „Bethlen Gábor“ ifj. egyesület újabb megkeresését a folyóirat ingyen megküldése tárgyában; ezt is pártolással terjeszti a választmány elé. — Érkezett művek közül bemutatja a bpesti Tudom. Egyetem megküldött összes ez évi kiadványait, valamint a müncheni kir. Tudom. Akadémia két, illetőleg négy értekezését különböző szakosztályokból.

Köszönettel tudomásul szolgál. A főtitkár javaslataihoz a választmány hozzájárul s jelentését tudomásul veszi.

K. Dancs Árpád pénztáros jelenti: Készpénzállomány összesen 4736 K 43 f.; ebből a) kézipénztárban: 393 K 29 f, b) postatakarékban: 711 K 14 f, c) Leszámitoló Bankban: 3632 K.

Bemutatja az értékpapírvásárlásról a Leszámitoló Bank jegyzékkimutatását. Jelenti, hogy az alaptökéhez csatolandó újabban érkezett összegeken egy újabb részvényt vásárolt. — Előterjeszti a következő tagajánlásokat: *dr. Dobozy Vilmos* nagy-enyedi tiszti főorvos és *dr. Liman Emil* p.-ügyi fogalmazó (aj. *dr. Berze Nagy János*); *Banner Benedek* békési tanár (aj. *Győrffy István*), *Kölcsey Rudolf Gyula* új-bányai áll. tanító (aj. *Királyfalvi János*).

Rendes tagoknak egyhangúlag megválasztatnak.

Új előfizetőkül jelentkezett: M. kir. áll. polgári iskola (Paks).

Pénztáros jelentése tudomásul szolgál.

Szalay Imre elnök végül kérdést intéz a választmányhoz, óhajtja-e a *Katona Lajos* elhunytával megüresedett alelnöki tisztséget betölteni?

A választmány tekintettel arra, hogy az egyik ily tisztség betöltetlenül hagyása a Társaság ügyeinek vezetésében akadályt nem fog okozni s különös kegyeletének az elhunyt emléke iránt ezzel is kifejezést óhajtva adni, a második alelnöki tiszteletet a legközelebbi közgyűlésig nem óhajtja betölteni.

K. m. f. *Szalay Imre* s. k. elnök. *Solymossy Sándor* s. k. jegyző. — Hitelesítjük: *dr. Mészáros Gyula* s. k., *Tolnai Vilmos* s. k., választmányi tagok.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1910 október 26-án a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében megtartott üléséről.

Megjelentek: *Szalay Imre* elnök, *Csánki Dezső* alelnök, *Sebestyén Gyula* főtitkár, *Solymossy Sándor* titkár, *K. Dancs Árpád* pénztáros, *Máder Béla* ellenőr, továbbá: *Balásy D.*, *Bátky Zs.*, *Bán A.*, *Beluleszko S.*, *Mészáros Gy.*, *Nagy G.*, *Semayer V.*, *Szinte G.*, *Tagányi K.*, *Tolnai V.*, *Versényi Gy.* vál. tagok; *Bartucz L.*, *Cserzy M.*, *Lambrecht K.*, *Spitzer M.* r. tagok és vendégek.

A fölolvásó ülésen: *dr. Bartucz Lajos* szabad előadásban ismerteti a „*Mai magyar-ság természetéről*” írott munkáját.

Cserzy Mihály előadja: „*Temetkezési népszokások Szeged vidékén*” című értekezését.

Elnök az előadóknak köszönetet mond s a fölolvásó ülést berekeszti.

A választmányi ülés tanácskozásait *Szalai Imre* elnök vezeti.

A mult ülés jegyzőkönyve fölolvastatván, hitelesítettik. A jelen ülésről szólónak hitelesítői: *Szinte Gábor* és *dr. Tolnai Vilmos* vál. tagok.

Dr. Sebestyén Gyula főtitkár jelenti, hogy a vallás- és közokt. miniszterium 3000⁰ koronás s a Magyar Tudományos Akadémia 300 kor. állandó segélyt utalványoztatott. — Ismerteti *Zsatkovich Kálmán* r. tag értesítését, hogy „*ruthén monografiáját*” a m. kir. földművelési miniszteriummal kívánja kiadatni. Megsürgeti a Néprajzi Osztálynál lévő kézirat visszaszolgáltatását.

Főtitkár jelentése tudomásul szolgál.

Kövecsesi Dancs Árpád pénztáros előterjeszti havi jelentését. Készpénzállomány összesen 5371 K 71 f; ebből a) kézipénztárban: 414 K 61 f, b) postatakarékban: 1325 K 10 f, c) Leszámitoló Bankban: 3632 K.

Tudomásul szolgál.

Előterjeszti az új tagokul jelentkezők névsorát: *Erdős Jeromos dr.* ügyvéd Hódmezővásárhely (aj. *Vetró Lajos Endre*); *Jorga Sándor* rajztanárj. Bpest (aj. *dr. Sebestyén Gyula*); *Nagy Dénes* tanár Bpest (aj. *dr. Ágner Lajos* és *dr. Pintér Jenő*); *dr. Tuszkay Ödön* orvos Bpest (aj. *Bán Aladár*).

Rendes tagokul egyhangúlag megválasztatnak.

Új előfizető: *Karczagi ev. ref. főgymn. „Petőfi” önképzőköre.*

Pénztáros jelentését a választmány tudomásul veszi.

Szalay Imre elnök megemlékezik *Székely Bertalan* festőművész rendes és *Forsström Ottó* külső tagok elhunytáról. Javasolja, örökíttessenek meg neveik jegyzőkönyvben s méltattassék érdemük a Társaság folyóiratában.

A választmány helyesléssel hozzájárul.

K. m. f. *Szalay Imre* s. k. elnök. *Solymossy Sándor* s. k. jegyző. — Hitelesítjük *Szinte Gábor* s. k., *Tolnai Vilmos* s. k., választmányi tagok.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TAGJEGYZÉKE AZ 1910. ÉV VÉGÉN.

Tiszteletbeli tagok:

<p>Andrian-Werburg Ferdinánd báró, Alt-Aussee.
† Bastian Adolf.
Bíró Lajos, Bpest, VII., Cserhát-u. 23.
Csáky Albin gróf, v. b. t. t., Bpest, VI., Andrassy-út 114.
5 † Gyulai Pál.
Herman Ottó, VIII., József-körút 65.
† Jókai Mór dr.
Keller Ottó, Stuttgart, Reinsburgstrasse 38.
Lenz Oszkár dr., Baden-Sooss bei Wien.</p> | <p>10 Lóczy Lajos dr., földt. int. igazgató, Bpest, VII., Stefánia-út 14.
Munkácsi Bernát dr., tanfelügyelő, Bpest, VI., Szondi-u. 9.
Radloff Vilmos, Szentpétervár.
† Tomascsek Vilmos.
† Virchow Rudolf.
15 Vámbéri Ármin, Bpest.
Wlassics Gyula dr., v. b. t. t., Bpest, VIII., Eszterházy-u. 24.
† Zichy Jenő gróf.</p> |
|--|---|

Külső tagok:

<p>Aspelin J. Reinhold, Helsingfors.
Bruuin Dániel, Hellerup.
Katanoff Miklós, Kazan.
Krohn Károly, Helsingfors.
5 Krausz Fr. S. dr., író, Bécs, VII., Neustiftgasse 12.
Miletic Ljubomir, Sophia.</p> | <p>Paasonen Henrik, Helsingfors.
Ryberg Károly, Kopenhága.
Schuchardt Hugó, Grác.
10 Schwindt Tivadár, Helsingfors.
Setälä Emil, Helsingfors.
Šišmanov Iván, Sophia.
Wichmann Yrjö, egyet. tanár, Helsingfors.
Wiklund K. B., egyet. tanár, Upsala.</p> |
|--|---|

Alapító tagok, rendes tagok és előfizetők:¹

<p>Ábrahám Margit, áll. polg. isk. tanítónő, Nagyenyed.
Abrudbányai áll. el. isk., Alsófehér m.
Adler Arthur, fényképész, Szászváros.
Ágai Adolf dr., szerkesztő, Bpest, Atheneum.
5 Ágner Lajos dr., tanár, Budapest, I., Bors-u. 10.
Alapy Gyula, megy. főlevéltáros, Komárom.
Áldásy Antal dr., egyetemi magántanár, magy. nemz. múzeumi őr, Bpest, I., Krisztina-u. 10.
Alexander Bernát dr., egyetemi tanár, Bpest, IV., Ferencz József-rakpart 27.
Alexies György dr., tanár, Bpest, V., Keleti Kereskedelmi Akadémia. Vál. tag.
10 Almásy György, dr., földbirtokos, Borostyánkő, Vas m. Vál. tag.
Alsó-kubini áll. el. isk., Árva m.
Alsó-szováti áll. el. isk., Kolozs m.
Ambrus Antal, áll. tanító, Kudsir, Hunyad m.
Andrassy Károly, tanár, Beszterce.
15 Angyal Dezső, kir. tan., igazgató, Bpest, I., Ménési-u. 45.</p> | <p>Antal Géza dr., ev. ref. theol. tanár, Pápa.
ifj. Antal Gyula, gyógyszerész, Siklós.
Apponyi Sándor gr., Lengyel, Tolna m.
Aradi áll. tanítóképző.
20 Aradi áll. főreáliskola.
Aradi gimnáziumi tanári könyvtár.
Aradi Kölcsey-Egyesület.
Arad szab. kir. város közönsége a. t.
(100 kor.)
Aranyosmaróthi áll. el. isk. Bars m.
25 Arnstein Dezső, kel. ak. hallg., Bpest, V., Kel. Akad.
Árvai Ignác, tanító, Bodrog, Somogy m.
Asbóth János, képviselő, Vidafalva, u. p.
Losonc és Bpest, I. Vár, Uri-u. 58.
Vál. tag.
Árvai közbirtokossági uradalom. Árvai Váralja a. t. (100 kor.)
Auer Róbert, Bpest, V., Eötvös-tér 2. a. t. (100 kor.)
30 Augusztin Béla, egyet. tanári segéd, Bpest, Múzeum-körút 4.
Babics József, urad. igazgató, Zsombolya, Torontál m.
Bajai áll. tanítóképző.</p> |
|---|--|

¹ Az alapító tagok nevei kövér betűkkel jelöltettek meg.

- Bábolnai ménes-int. isk. népkönyvtára.
Bács-Bodrog-vármegyei Történelmi Társulat, Zombor.
- 35 Bácsfalvi áll. elemi isk., u. p. Türkös, Brassó m.
Bakóczy Károly, tanár, Hajduböszörmény.
Baksay Sándor, ev. ref. püspök, Kun-Szt.-Miklós, Pest. m.
Balassa József dr., tanár, Bpest. Ferencz-József-rakpart 27. **Vál. tag.**
Balassagyarmati főgimn.
- 40 Balásy Dénes, tanár, Bpest. VI. Gr. Zichy Jenő-u. 34., II. 21. **Vál. tag.**
Balatonfüredi áll. polgári fiúiskola, Veszprém m.
Balatoni Múzeum-Egyesület, Keszthely, Zala m.
Balla Sándor, Bpest., II., Mérleg-u. 13. II. a. t. (100 kor.).
Ballagi Aladár dr., egyet. tanár, Bpest. IX., Kinizsy-u. 29.
- 45 Balogh István, tanító, Dozmat u. p. Torony, Vas m.
Balogh Pál, hírlapíró, Bpest, VII., Thököli-út. 45.
Baloghy Dezső, Balassagyarmat, Nograd m.
Bán Aladár dr., tanár, Budapest, VIII., Koszorú-u. 25. III. 25. **Vál. tag.**
Bánffyhungyadi áll. elemi isk., Hunyad m.
- 50 Banner Benedek, tanár, Békés.
Bánpecsenyédi állami elemi iskola, Trencsén m.
Bánóczy József dr., igazgató, Bpest, VIII., Rökk Szilárd-u. izr. tanítóképző.
Barabás Samu, orsz. levéltárnok, Bpest, I., Vár, Orsz. levéltár.
Baranyasellyei Kaszinó, Baranya m.
- 55 Barátosi Balogh Benedek, fõv. tanító, Bpest. VI., Dalnok-u. 26. II. 19. **Vál. tag.**
Barla Sz. Jenő, tanár, Kisújszállás.
Baróti Lajos dr., ny. főreálisk. tanár, Almádi, Veszprém m. **Vál. tag.**
Barta Sándor dr., Bpest, IV., Reáltanoda-u. 5. a. t. (200 kor.).
Bartha Károly, adóhiv. segéd, Felsővisó, Máramaros m.
- 60 Bártfai áll. főgimnázium.
Bártfai Múzeum.
Bartha József dr., főgimn. tanár, Bpest, VIII. ker. főgimn.
Bartók Béla, zeneakad. tanár, Budapest, VI., Liszt Ferencz-tér, Orsz. zeneakad.
Bartucz Lajos dr., egyet. tanárs., Bpest, VIII., Múzeum-körút 4.
- 65 Bábai Bay Sándor, nagybirt. belügym. titkár, Bpest, I. Krisztina-körút 161.
Báthory Ferencz, tanár, Nagyvárad.
Báthy Zsigm. dr., m. nemz. múzeumi s.-ör, Bpest, VIII. M. N. Múz. **Vál. tag.**
Békefi Remig dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., József-u. 4.
Beke Ödön, főgimn. tanár, Nagyszeben.
- 70 Békéscsabai fels. leányisk.
Békés vármegyei közműv. egyesülete, Gyula.
Bellosics Bálint, tanár, Baja, Bács-Bodrog m. **Vál. tag.**
Beluleszkó Sándor dr., magy. nemz. múzeumi s.-ör, Bpest, VII., Városliget, Néprajzi Múzeum. **Vál. tag.**
Benedek Elek, író, Bpest, VII., Vörösmarty-u. 19.
- 75 Benkóczy Emil, tanár, Eger, Deák-u. 10.
Beöthy Zsolt dr., min. tanácsos. egyet. tanár, főrendiházi tag, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
Berzeller Imre dr., orvos, Bpest, IV., Deák-tér 1.
Berczik Árpád, ny. min. tan., Bpest, VIII., Reviczky-u. 3.
Beregszászi áll. el. isk., Bereg m.
- 80 Beregszászi áll. gimn.
Beretzký Endre dr., orvos, X., Kőbánya.
Berger Mór, Mercurbank tisztviselője, Bpest, Fürdő-u. 3.
Bernáth Lajos, tanár, Halas, Pest m.
Berze Nagy János dr., kir. s. tanfelügyelő, Nagy-Ényed.
- 85 Berzevicszei áll. elemi iskola, Sáros m.
Berzevicsy Albert dr., v. b. t. t., a m. tud. akadémia elnöke, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
Besztercebánya sz. kir. város közkönyvtára.
Besztercebányai kir. kath. főgimnázium.
Besztercebányai áll. felsőbb leányiskola.
- 90 Besztercei állami elemi isk., Beszterce-Naszód m.
Besztercei polg. fiúisk., B.-Naszód m.
Besztercezenaszód-várm. Általános Tanító-Egylet. Beszterce.
Biczó Ilona, Bpest, VII., Jósika-u. 10.
Bilkei áll. el. isk., Bereg m.
- 95 Binder Jenő, főreálisk. tanár, Bpest, V., Markó-u.
Birkás Géza dr., tanár, Bpest, I., Naphegy-u. 36.
Bodola Sándor, tanár, Sepsí-Szt-György, Háromszék m.
Bodolai állami elemi iskola, Háromszék m.
Bogisich Mihály, püspök, Esztergom.
- 100 Bokor Miksa, tanár, Bpest, VI., Andrassy-út 51. III. 28.
Bonyhádi ev. főgimn.
Borbély Sándor, igazg., Vác, Pest m.
ifj. Bordeaux Pál, főisk. hallg., Déva
Boross György, Németlád, Somogy m.
- 105 **Borovszky Samu dr.**, akadémiai iroda-igazgató, Bpest, a. t. **Vál. tag.**
Borsodmegyei Ált. Tanítóegylet, Miskolcz.
Borsodmiskolczi Múzeum, Miskolcz.
Borszéki áll. el. isk., Csík m.
Bóth Béla, áll. el. isk. tanító, Vingárd, Alsófehér m.
- 110 Brádi g.-kel. román gimn., Hunyad m.
Brán Lőrincz, g. kath. lelkész, Szamos-széplak, (u. p. Szamos-Udvarhely) Udvarhely m.
† **Brankovics György**, a. t. (100 kor.).
Brassói áll. el. isk.
Brassói áll. felső keresk. iskola.
- 115 Brassói főreálisk. ifj. önk. kör.
Brassói r. k. főgimn.

- Brassói Magyar Kaszinó.
Brázay Zoltán, orsz. képvis., Bpest, VI.,
 Andrassy-út 31. a. t. (100 kor.).
 Bresztovszky Ernő bölcselethallg., Bpest,
 VII., Dembinszky-u. 33., III. 32.
- 120 Breznóbányai áll. el. isk., Zólyom m.
 Brigham Lujza, New-York U. S. A. Tifth
 Avenue 546.
 Brüll Alfréd, Bpest. VI., Andrassy-út 9.
 Budai Paedagogium. I., Győri-út 9.
 Budai Paedagogium Ifj. Könyvtára, I.
 Győri-út 9.
- 125 **Budapest székesfőváros könyvtára** a. t.
 (100 kor.).
 Budapesti I. ker. főgimn., I., Attila-u. 1.
 Budapesti I. ker. fels. leányisk.
 Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző,
 Csalogány-u. 43.
 Bpesti II. k. főrealisk. II., Toldy Ferencz-u.
- 130 Budapesti II. ker. közs. polg. leányisk.
 II., Batthyány-u. 10.
 Budapesti III. ker. áll. főgimn.
 Budapesti Egyetemi Könyvtár, IV.
 Budapesti kegyesrendi főgimn., IV., Város-
 háztér 4.
 Budapesti „Belvárosi közs. felsőbb leány-
 isk.” IV., Váci-u.
- 135 Budapesti V. ker. áll. főgimn. tanári
 könyvtára, Markó-u. 31.
 Budapesti V. ker. áll. főrealisk., Markó-
 u. 20.
 Budapesti VI. ker. áll. főgimn., Munkácsi-u.
 Budapesti VI. ker. m. kir. áll. felsőbb
 leányiskola és leánygimnázium, VI.,
 Andrassy-út 65.
 Budapesti VI. ker. áll. tanítónőképző-int.,
 VI., Andrassy-út 21.
- 140 Budapesti VI. ker. felső keresk. isk., Nagy-
 mező-u. 1.
 Budapesti VI. ker. áll. főrealiskola, Bu-
 lyovszky-u. 22.
 Budapesti VI. ker. áll. főrealisk. ifj.
 könyvtára.
 Budapesti VI. ker. áll. tanítónőképző int.,
 VI., Felsőerdősor 3.
 Budapesti VI. ker. elemi iskola, VI.,
 Telep-u. 66.
- 145 Budapesti felső építő-ipariskola, Bpest.,
 VII., Thököli-út 74.
 Budapesti felső építő-ipariskola ifj. önk.
 kör, VII., Thököli-út 74.
 Budapesti m. kir. tanárképző-intézeti gya-
 korló főgimn. VIII. Trefort-u. 8.
 Budapesti VIII. ker. áll. főgimn., Tavasz-
 mező-u.
 Budapesti VIII. ker. polg. fiúisk., Né-
 met-u.
- 150 Budapesti VIII. ker. közs. Röck Szilárd-
 u. elemi iskola.
 Budapesti Eötvös kollégium, IX. Csillag-
 u. 8.
 Budapesti IX. ker. református főgimn.,
 Lónyay-u.
 Budapesti X. ker. gimn., X. Kőbánya,
 Füzér-u.
 Budapesti X. ker. főgimnázium, X., Tiszt-
 viselőtelep.
- 155 Budapesti Könyvtár-Egyesület, Bpest, II.,
 Szilágyi Dezső-tér 5.
 Budapesti orsz. rabbiképző-int., VIII., Bér-
 koecsis-utca.
 Budapesti orsz. izr. tanítóképző, VIII.,
 Röck Szilárd-u. 26.
 Budapesti Orsz. Kaszinó.
 Budiu Constantin, ker. akad. hallg.,
 Bpest, V., Kálmán-u. 6.
- 160 Bunker Rajnárd, tanító, Sopron.
 Burg Ferencz, sz.-főv. tisztv. Bpest, IV.,
 Közp. városház.
 Csaccai áll. el. isk., Trecsen m.
 Csabrendeki áll. el. isk., Zala m.
 Csallány Gábor, múz. ör. Szentés.
- 165 Csánki Dezső dr. levéltárnok, Bpest, Orsz.
 Levéltár. **Alelnök.**
 Csányi Andor, közjegyző, Nagy-
 Szalonta.
 Csányi Károly, orsz. m. iparműv. mú-
 zeumi ör, Bpest, VIII., Német-u. 32.
 † **Császka György**, a. t. (100 kor.).
 Csengey Miklós dr., kuriai tanácsjegyző,
 Bpest, VIII., Aggteleki-u. 16., II. 12.
- 170 Csergheő Ervin, honv. százados, Rákos-
 szentmihály.
 Cserzy Mihály, író, Szeged.
 Csiki Ernő, múz. ör, Bpest, VIII. M. N.
 Múzeum.
 Csikós József, kir. tanf. tisztviselő, Szolnok.
 Csiky János, zeneszerző, Bpest, Bpest
 Hírlap.
- 175 Csiksomlyói r. k. főgimn.
 Csippék János, gyógyszerész, Bpest, VIII.,
 Práter-u. 45.
 Csitáry Olivér, gyógyszerész, Székesfehé-
 vár, Sas-u. 8.
 Csókán Pál, áll. el. isk. tanító, Kútvolgy,
 Csongrád m.
Csongrád vármegye törvényhatósága, a.
 t. (200 kor.).
- 180 Csongrádi áll. el. isk.
 Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat
 Szentés.
 Csöpey László, tanár, Bpest, II. Halász-u.
 1. III. 12.
 Csöregi Ferencz, tanító, Bánffy-Hunyad.
 Csósz Gábor, Alpestes, u. p. Cserna-
 keresztúr, Hunyad m.
- 185 Csúra Kamenkó, tanító, Zsablya, Bács-
 Bodrog m.
 Csurgói ev. ref. főgimn. tanári kara,
 Somogy m.
 Czettler Jenő dr., min. fogalmazó, Mátyás-
 föld, Szép-u. 4.
 Czegléd-berezei áll. el. isk. Pest m.
 Czirbusz Géza dr., egyetemi tanár, Bpest.
- 190 Kövecsesi Danes Árpád, Bpest, II., Toldy
 Ferencz-u. 50. II. 5. **Pénztáros.**
 Dán Gyula, jogszigorló, Mócs, Kolozs m.
 Deák Ebner Lajos, képiró, Bpest, II.,
 Várkert-Bazár.
 Deák Jenő dr., orvos, Tapoleza, Zala m.
Debreczen szab. kir. város, Hajdu m.
 a. t. (100 kor.).
- 195 Debreczeni keresk. tanintézet, Hajdú m.
 Debreczeni ref. főgimn., Hajdú m.

- Déchy Mór dr., Bpest, VI., Aradi-u. 70.
 Déghy Ödön dr., ügyvéd, Budapest, VIII.,
 Baross-u. 51.
 Dési főgimn., Szolnok-Doboka m.
 200 Dési ref. tanítótestület, Dész.
 Delmár Emil dr., Bpest, V., Széchenyi-
 tér 8.
 Demjén Endre, gimn. tanár, Szatmár,
 kath. gimn.
 Dénes Tibor, Bpest, V., Akadémia-u.
 Dévai áll. főreálisk., Hunyad m.
 205 Dévai áll. főreáliskola ifj. önképzőköre.
 Hunyad m.
 Dézsi Lajos dr., egy. tanár, Kolozsvár.
 Diamandi Mihály, tanító, Farkasd, u. p.
 Perlasz, Torontál m.
 Dicső-szent-mártoni áll. el. iskola Kis-
 Küküllő m.
 Dirner Gusztáv dr., egy. tanár, a bpesti
 m. kir. bábaképző igazg., Bpest, IV.,
 Kigyóter 1. II.
 210 Dittlich Vilmos, tanár, Bpest, IV., Veres-
 Pálné-u. leánygimn.
 Divald Kornél író, Bpest, I., Budafoki-út 5.
 Dmke nevelőint. Petőfi önk. kör., Szeged.
 Dobay János, könyvkereskedő, Gyula,
 Békés m.
 Dobozy Vilmos dr., Alsófehér vm. tiszti-
 főorvosa, Nagyenyed.
 215 Dobsinai polg. fiúisk. Gömör m.
 Domanovszky Sándor dr., egyet. m. tanár.
 Bpest, V., keresk. akad., Alkotmány-u.
 Dörner János, tanító, Temes-Kutas,
 Temes m.
 Dorozsmai áll. el. isk., Csongrád m.
 Dvorszky Béla dr., ügyvéd, Pécsvárad.
 220 † Dunkel V., K., a. t. (100 kor.).
 Dura Máté, író, Bpest, I., Fehérvári-út
 14. III. 34.
 Éber László dr., a műeml. orsz. bizotts.
 titk., Bpest, VI., Állatkert-utca.
 Egri áll. főreálisk., Heves m.
 Egri érs. tanítóképző int. önképzőköre,
 Heves m.
 225 Elek Emil, kir. mérnök, Nagybecskerek.
 Éles József, borbélymester, Bpest, IX.,
 Lónyay-u.
 ifj. Entz Géza dr., egyet. magántanár,
 Bpest, VIII., Tisza Kálmán-tér 10.
 Eötvös Károly, ügyvéd, Budapest, VI.,
 Proféta-u. 9.
 Eperjesi kir. kath. főgimn.
 230 Eperjesi ág. h. ev. kollégium, Sáros m.
 Eperjesi áll. tanítónképző, Sáros m.
 Eperjesi «Széchenyi-Kör», Sáros m.
 Erdélyi Lajos dr., egyetemi m. tanár,
 Budapest, I., Győri-út 13. **Vál. tag.**
 Erdélyi Sándor dr., ügyvéd, Bpest, VIII.,
 József-körút. 66.
 235 Erdélyi Pál dr., könyvtár-ig., Kolozsvár,
 Mátyás király-tér 22., a. t. (100 kor.).
Vál. tag.
 Erdős Jeromos dr., ügyvéd, Hódmező-
 vásárhely.
 Erdőszentgyörgyi áll. el. iskola, Maros-
 Torda m.
 Erődi Béla dr., udv. tan., főigazgató, Bpest,
 VII., Damjanich-u. 44.
 Ernyey József, m. nemz. múz. s.-őr,
 Budapest, VII., Városliget, Néprajzi
 Múz. **Vál. tag.**
 240 Erzsébetvárosi áll. el. isk., Kis-Küküllő m.
 Erzsébetvárosi áll. főgimn.
 Esztegár Béla, gyógyszerz.-tulajd., Bpest,
 Szent László-tér.
 Esztergom szab. kir. város könyvtára.
 Esztergomi főgimn. tanári könyvtár.
 245 Fabó Bertalan dr., ügyvéd, Bpest, V.,
 Nádor-u. 13. **Vál. tag.**
 Fábrián Gyula, tanár, Sárvár.
 Faragó Ödön, Bpest, VI. Kemnitzer-u. 30.
 Farkass Ignác, tanító, Vásáros-Dombó,
 Baranya m.
 Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentes,
 Csongrád m.
 250 Fehérmegyei Tanító Testület, Székes-
 Fehérvár.
 Fehér Sándor, körjegyző, Köveskállya,
 Zala m.
 Fehértemplomi áll. el. isk. Temes m.
 Fehérváry Dezső dr., ügyvéd, Baja.
 Fehérváry Dezső, tanárj., Baja, áll. tanító-
 képző int.
 255 Feichtinger Győző, tanár, a. t. (100 kor.),
 Bpest, VII., Damjanich-u. 7. I. 7. **Vál. tag.**
 Fejér Jenő, zeneszerző, Bpest, V., Mária-
 Valéria-u. 17. a. t. (100 K.).
 Fejérpataky László dr., udv. tanácsos,
 egyet. tanár, Bpest, VIII., M. N. Múzeum.
 Fekete József, író, Bpest, V., Szabadság-
 tér 10. a. t. (100 kor.).
 Fekete József, paed. hallg., Bpest, I.,
 Győri-út 13.
 260 Felber János, plébános, Páli, Sopron m.
 Felvinczi áll. el. isk., Torda-Aranyos m.
 Felsőlövdői ev. tanintézetek.
 Felsővisői áll. el. isk., Mármaros m.
 Ferenczy Gyula, akad. igazgató, Debrecen,
 Hajdú m.
 265 Feszty Árpád, képíró, Bpest, VI., Bajza-
 u. 21.
 Filep Gyula dr., vm. t. főorvos, Kolozsvár.
 Fiók Károly dr., főisk. tanár, Debreczen,
 ref. koll.
 Firczak Gyula püspök, v. b. t. t., Ung-
 vár, a. t. (100 kor.).
 Fischer Károly Antal, vasúti tisztviselő,
 Rákospalota-Ujfalu, Pest m.
 270 Fogarasi áll. et. isk.
 Fogarasi áll. főgimnázium.
 Folkusházy Lajos, sz. f. tanácsnok,
 Bpest, IV., Kecskeméti-u. 6. III. 22.
 Forgon Mihály dr., Gömörmihályfalva,
 u. p. Füge.
 M. kir. tud. egyet. „Földrajzi Intézete”,
 Bpest, VIII., Sándor-u. 8.
 275 Fraknói Vilmos dr., püspök, Bpest, VIII.,
 Nemz. Múz.
 Freckay János, Bpest, II., Lánchíd-u. 6.
 Fritz Ármin, nyomdatul., Bpest., VIII.,
 Nap-u. 13.
 Fuchs Lajos, magy.-francz. bizt. részv.-
 társ. ny. vezérig., Bpest, V., Nádor-u. 9.

- Fülöp Gyula, néptanító, Nagyvenyim, u. p. Hercegfalva, Fehér m.
- 280 Fűredi Ármín izr. ig.-tanító, Kisvárda, Szabolcs m.
Fűredi Richárd, szobrász, Bpest, Várbazár.
Gaál István, tanár, Déva.
Gách István, szobrász, Bpest, VII., Damjanics-u. 18.
Gálffy Ignác, igazgató, Miskolc, Borsod m.
- 285 Galgóczy János, Bpest, IV., Szerb-u. 2. **Vál. tag.**
Galló Ervin, urad. intéző, Bpest, V., Ügynök-u. 17.
Gálos Rezső, fels. keresk. isk. tanár, Temesvár.
Garay Akos, festőművész, Bpest, I., Beresényi-u. 9.
Garda Samu dr., tanár, Bpest, VII., Lövdé-
tér 2., I. 15.
- 290 Gárdonyi Albert dr., sz. főv. könyvtáros, Bpest, IV., közp. városház.
Gárdonyi Géza, író, Eger, Heves m.
Gáspár Elek dr., ipariskolai szaktanár, Bpest, VIII., Tavaszmező-u. M. kir. áll. mechanikai- és órásiipari szakisk.
Gaul Károly, fels. iparisk. igazg., Bpest, VIII., Népszínház-u. 6.
Geőcze Sarolta, igazgatónő, Bpest, II., Csalogány-u. 43.
- 295 Gerecze Péter dr., tanár, Bpest, VI. ker., Bulyovszky-u. 22.
Gerencsér István, tanítóképzői tanár, Kolozsvár.
Ghyczy Elemér, gazdálkodó, Nagy-Igmánd, Komárom m.
Giesswein Sándor dr., kanonok, orsz. képvis., Bpest, VIII., Szentkirályi-u. 28/a. **Vál. tag.**
Gimes Lajos, ip. műv. hallg., Bpest, IX., Kinizsi-u. 31.
- 300 Glatt Adolf, kántortanító, Magyarszék, Baranya m.
Glósz Ernő, áll. főgimn. tanár, Nagyszében.
Gohl Ödön, m. n. múzeumi őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum.
Goldziher Ignác dr., egyet. tanár, Bpest, VII., Holló-u. 4. **Vál. tag.**
Gombocz Zoltán dr., tanár, Bpest, VI., Hunyadi-tér 11. II.
- 305 Gonda Dezső dr., kir. tanácsos, ügyvéd, Bpest, VIII., Práter u. 9.
Gosztony László, plébános, Csány, Zala m. Gömörnegyei múzeum, Rimaszombat.
Gömöry Sándor, üzl. főnök, Bpest, IX., Tűzoltó-u. 22.
Gönczi Ferencz, kir. tanfelügyelő, Dés, Hunyad m. **Vál. tag.**
- 310 Göbel Károly, Szulok, Somogy m.
Graf S., ev. ref. tanító, Sopron, Halász-u. 7.
Gremberger Ernő, rajztanár, Bpest, VII., Elemér-u. 24. III. 22.
Greszler Gyula, áll. főreálisk. tanár, Veszecz.
Groh István, tanár, Bpest, Iparműv. múz., IX., Üllői-út. **Vál. tag.**
- 315 Guttenberg Pál, igazgató, Bpest, VI., Teréz-körút 31. II.
Gyárfás I. Tihámér dr., tanár, Brassó.
Gyertyánffy István, kir. tanácsos, igazgató, Bpest, I., Gellérthegy, Kelenhegyi-út 30.
Gyöngyösi áll. el. isk.
Gyönki ev. ref. gimn.
- 320 Györffy István dr. tanárj., Bpest, M. N. Múz. Néprajzi O.
Györffy Lajos.
† György Aladár, a. t. (100 kor.)
György Lajos, gimn. tanár, Losoncz, Nógrád m.
Györgyey Illésné, földbirtokos neje, Tápió-Györgye.
- 325 Győri áll. főreáliskola.
Győri áll. tanítónőképzede.
Győrszigeti áll. el. isk., Győr m.
Györke Margit dr., felsőbb leányiskolai tanárnő, Székesfehérvár.
Gyulafehérvári r. kath. főgimn., Alsó-Fehér m.
- 330 Gyulai Aladár dr., fög. tanár, Bpest, VIII., Népszínház-u. 44.
Gyulai Ágost dr., tanár, Bpest, I., Győri-út 13.
† Gyulai Pál, a. t. (100 K.)
Hadzsics Antal, udv. tanácsos, író, Ujvidék, Bács-Bodrog m.
Hajduböszörményi ref. főgimn.
- 335 Hajdunánási ev. ref. gimn. Hajdu m.
Hajnal Ignác, tanító, Csacza, Trencsén m.
Hajtmann Etelka, polg. leányisk. tanítónő, Nagykároly.
Halasi főgimn.
Halka Lajos dr., orvos, Bpest, VIII., Bérkocsis-u. 19.
- 340 Hanaecsek Béla, m. k. p. ü. számvizsgáló Élesd, Bihar m.
Hampel Geyza dr., honv. min. s. fog., Bpest, IV., Gr. Károlyi-u. 12., II. 10.
Hampel József dr., udv. tanácsos, egyet. tanár, Bpest, VIII., N. Múzeum.
Hartyáni Zoltán tanárj., Bpest, II. Ribáry-u. 7.
Hathalmi Gabnay Ferencz, főerdész, Bpest, I., Atilla-u. 9. II. 13.
- 345 Br. Hatvany Deutsch József, gyáros, főrendiházi tag, Bpest, VI., Eötvös-u. 13.
Hatvani áll. el. isk., Heves m.
Hegedeös Miklós, kir. főmérnök, Szatmár, m. kir. folyammérnökség.
Hegybánya-Szélaknai m. kir. állami gyermekjátékkészítő iskola.
† Ifj. Heidelberg Mór, a. t. (100 kor.)
- 350 Hellebrant Árpád, Bpest, V., Akadémia-palota.
Heller Bernát dr., tanár, Bpest, II. ker. főreálisk.
Helsingforsi Ethnographiai Múzeum.
Herzeg Kálmán áll. tanító, Élesd, Bihar m.
Herendi áll. el. isk., Veszprém m.
- 355 Heinrich Gusztáv dr., főrendiházi tag, min. tan., egyet. tanár, a m. tud. akadémia főtitkára, Budapest, V., Akadémia.

- Herrmann Antal dr.**, igazgató, egyet. magántanár, Bpest, I., Györi-út 13. a. t. **Vál. tag.**
- Herrmann Antalné**, Bpest, Lágymányos-u. 4. a. t. (100 kor.).
- Herman Ottó**, Bpest, VIII., József-körút 65. a. t. (100 kor.).
- 360 Heuberger Rezső, tanár, Pécs, főreáliskola.
Hild Viktor, szerkesztő, Szolnok, Arany János-u. 238. sz.
Hódmezővásárhelyi ref. főgimn. tanári könyvtára, Csongrád m.
Hoffer Imre, tak. p. igazg. Kiskunfélegyháza.
Hoffer József dr., földbirt., Kiskunfélegyháza.
Hoitsy Pál, orsz. képvis., Bpest, IX., Ferencz-körút 36.
- 365 Homjieskó Athanáz, festőművész, Bpest, VIII., Szigetvári-u. 15., III. 15.
Homoródmási áll. elemi iskola, Udvarhely m.
Horger Antal, tanár, Bpest, VII., Damjanich-u. 49. IV. 2.
Hornig Károly br., püspök, v. b. t. t., Veszprém, a. t. (100 kor.).
Hornvánszky Aladár, theol. tanár, Pozsony.
- 370 Hornvánszky Gyula dr., egyet. m. tanár, Bpest, VII., Damjanich-u. 54.
Hornvánszky Viktor, Bpest, V., Akadémia-u. 4.
Horgosi áll. el. isk., Csongrád m.
Horváth Cyrill dr., egyet. magántanár, Bpest, IV., Reáltanoda-u. 7.
Horváth Károly dr., kegy. r. főg. tanár, Vác, Géza király-tér.
- 375 † **Hunfalvy Pál**, a. t. (100 kor.).
Hunyad vármegye törvényhatósága, Déva, a. t. (100 kor.).
Hunyadi Béla dr., polg. isk. tanár, Bpest, VII., Ika-u. 15. III. 29.
Huszár Mihály dr., plébános, Salomvár, Zala m.
Huszka József, tanár, Bpest, IX., Fővámház-tér 10. **Vál. tag.**
- 380 Husznay Miklós, gazdatiszt, Krasznamihályfalva, u. p. Ákos.
Iglói m. kir. áll. tanítóképző-intézet.
Iparművészeti Múzeum, Bpest, Üllői-út.
Irgalmas nővérek „Szt. Erzsébet“ int., Besztercebánya.
Irtzing Ferencz, tanítóképző-int. tanárj., Bpest, I., Györi-út 13.
- 385 d'Isosz Kálmán, VIII., M. Nemz. Múz.
Istók János, szobrász, Bpest, II., Albrecht-út, 8. III. 12.
Istvánffy Gyula, polgári iskolai igazgató, Miskolcz. **Vál. tag.**
Ivánka Imre, joghallg., Dolány, u. p. Széchényi.
Jakab László dr., orvos, Bpest, VI., Nagy János-u. 47.
- 390 Jámbor Lajos, festő, Bpest, VIII., Prater-u. 4.
Jancsó Benedek dr., tanár, Bpest, VII., Hernád-u. 54. **Vál. tag.**
- † Jankó János dr., a. t. (100 kor.).
János Jenő, Léva.
Jászberényi főgimnázium, Jász-Nagykun-Szolnok m.
- 395 **Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósága**, a. t. (100 kor.).
Jászó-mindszenti áll. el. iskola, Abauj-Torna m.
Jeszenszky István dr., kir. közjegyző, Bpest, IV., Koronaherceg-u. 8. I.
† **Joannovics György**, a. t. (100 kor.).
Jóó András, ev. ref. lelkész, Simontornya, Tolna m.
- 400 Jorga Sándor, rajztanár, Bpest, IX., Ráday-u. 8. I. 8.
† **József királyi hercege**, a. t. (100 kor.).
Juhász István, p. és t. főtiszt, Bpest, VIII., Vas-u. 15/b
Juhász József, áll. el. isk. igazg., Türe, u. p. Magyargorbó, Kolos m.
Kaas Ivor br., Bpest, IV., Kecskeméti-u. 7.
- 405 Kada Elek, polgármester, Kecskemét, Pest m. **Vál. tag.**
Káldy József, tanító, Veszprém-Varsány, Veszprém m.
Kálmány Lajos, lelkész, Szeged, Oltványi-u. 2. **Vál. tag.**
Kalotaszentkirályi áll. el. isk., Kolozs m.
Kannisto Arthur, finn tudós, Helsingfors, Erottoja 17.
- 410 Kaposvári áll. el. isk., Somogy m.
Kaposvári áll. főgimn. Somogy m.
Karácsonyi Béla, tanító, Esztergom.
Karácsonyi János dr., kanonok, Nagyvárad. **Vál. tag.**
Karansebesi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
- 415 **Karczag István**, bérlő, a. t. (100 kor.).
Magyar Egres, u. p. Hetes, Somogy m.
Karczagi ref. főgimn., Jász-Nagykun.
Karczagi ref. főgimn. „Petőfi“ önképző-köre.
Kardos Árpád, szerkesztő, Rákos-Szt.-Mihály.
Kardos Gyula dr., prem. tanár, Kassa.
- 420 Kardos István, polgári főisk. igazgató, Nyiregyháza.
Karl Lajos dr., tanár, Bpest, IV., Veres Pálné-u. 36.
Kárpáthy Kelemen, prem. kanonok, igazg. Szombathely.
Károlyfalvai áll. elemi isk., Temes m.
Gr. Károlyi Gyuláné, Károlyi Melinda grófnő, Arad-Mácsa, a. t. (100 kor.).
- 425 **Kassa szab. kir. város**, Abauj m. a. t. (100 kor.).
Kassai áll. iparisk., Abauj m.
Kassai praem. kanonok rend főgimn., Abauj m.
Kassai kir. jogakadémia, Abauj m.
Kassai Múzeum.
- 430 † **Katona Lajos** dr., a. t. (100 kor.).
Kecskemét th. város közönsége, Pest m. a. t. (100 kor.).
Kégl Sándor dr., földbirt., egyet. magántanár, Pusztaszentkirály, u. p. Laczháza, Pest m.

- Keglevich Gábor gr., Egres-Káta, u. p. Nagy-Káta, Pest m.
Keleti Kereskedelmi Akadémia, Bpest, VIII., Eszterházy-u. 1/b.
- 435 Kemény Andor, áll. tanító, Tinód, u. p. Élesd, B h a r m.
- Kemény Zoltán, műépítész, Bpest, I., Bors-u. 6. I.
- Kenesei Ilona, áll. tanítónő, Magyaróvár.
Kepp Frigyes dr., tanár, Nagy-Szeben.
Képviselőházi Könyvtár. Bp. V.
- 440 Keszthelyi főg. tan. könyvt.
Kézdivásárhelyi kath. főgimn., Háromszék m.
Kézdivásárhelyi áll. el. isk., Háromszék m.
Kézdivásárhelyi áll. polg. fiúiskola.
Kézdivásárhelyi m. kir. áll. polg. leányisk., Háromszék m.
- 445 Késmárki ev. lyceum, Szepes m.
Kir. Magyar Természettud. Társ. Bpest, VIII., Eszterházy-u.
- Kiss István dr., járásorvos, Simontornya.
† Király Pál, a. t. (100 kor).
Királyfalvy Károly, festőművész, Bpest, IV., Veres Pálné-u. 19.
- 450 Kis Lajos, múz.-őr, H.-M.-Vásárhely.
Kis Márton, tanító, Salomvár, Zala m.
Kiskunfélegyházi Múzeum.
Kismartoni polg. isk., Sopron m.
Kispesti áll. el. isk., Pest m.
- 455 Kispesti felsőrészi állami elemi iskola, Pest m.
Kisújszállási ev. ref. főgimn. könyvtára, Jász-Nagykún-Szolnok m.
Kis-várdai áll. el. isk., Szaboles m.
Kleckner Rezső, tanár, Szeged, Dmke Intern. vezetője.
- Klein Géza, tanagykeresk., Bpest, V., Nádor-u. 28.
- 460 Klein Mihály, tanító, Selmezbánya, Hont m.
Klein Samu, polg. isk. igazg., Dobsina, Gömör m.
- Klueka József, tanár, Prága, könl. Weinberge.
- Koch Károly, min. könyvtáros, Bpest, VIII., József-u. 32.
- Kodály Zoltán, orsz. zeneakad. tanár, Bpest, II., Áldás-u. 11.
- 465 Kohlbach Bertalan dr. tanár, Bpest, VII., István-úti áll. főgimn.
- Kohn Sámuel dr., főrabbi, Bpest, VII., Holló-u. 4.
- Kolba Lajos, irodafőnök. X., Kőbánya.
Kolozsvár szab. kir. város közönsége, a. t. (100 kor).
Kolozsvári áll. ipari szakiskola.
- 470 Kolozsvári m. kir. áll. fa- és fémipari szakiskola.
Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar.
Kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti Szemináriuma.
Kolozsvári ev. ref. kollégium.
Kolozsvári földr. intézet.
- 475 Kolozsvári r. k. főgimnázium.
Komáromi Andor, ny. tanfelügy. Kolozsvár.
Komoróczy Miklós, Rozsnyó, Gömör m.
- Kónyi Manó, Bp. II., Szalag-u. 9.
- Kopits János, szobrász, Bpest, I., Kelenhegyi-úr. 12—14.
- 480 Koritsánszky Ottó, lapszerkesztő, Bpest VI.I., Népszínház-u. 30., I. 20.
- Kormos Tivadar dr., kir. geologus, Budapest, VII., Stefánia-út 14.
Korponai áll. el. isk., Hont m.
Kovách Aladár, megyei alleveáltárn., Szekszárd, Tolna m.
Kovács Antal, tanár, Baja.
- 485 Kovács János, Szeged, Csongrád m. Bástya-u. 15. II.
Kovács Kázmér, néptanító, Tisza-Süly, J.-Nagykún-Szolnok m.
Kovács Lajos, tanító, Nagyszalonta.
Kovács Sándor, theol. tanár, Pozsony, Convent-u. 3.
Kovácsnai áll. el. isk., Háromszék m.
- 490 Kölesey Rudolf Gyula, áll. tanító, Újbánya, Bars m.
Köpcsényi áll. el. isk., Moson m.
Körmöczbányai áll. főrealisk., Bars m.
Középesi Gyula, múz.-őr Nagyvárad, Rákóczi-út 802/22. (a „Biharm. és N.-Várad. Rég. és Tört. Egylet“ képviselőjében).
† Körösi József dr., a. t. (100 kor).
- 495 Körösi Sándor, tanár, Bpest, VIII., Thököli-út 101.
Közégy evang. felsőbb leányiskola.
Krasznai áll. el. isk., Szilágy m.
Krausz Sámuel dr., tanár, Wien, II., Karmeliterg. 13.
Kreesmarik Endre, ág. h. ev. tanítók. int. tanár, Szarvas. Békés m.
- 500 Ifj. Kubinyi Miklós, uradalmi jogigazgató, Árva-Váralja, Árva m.
Kúnos Ignác dr., igazg., Bpest, V., Kálmán-u. 6., a. t. (100 kor.) **Vál. tag.**
Künszentmiklósi ev. ref. főgimnázium, Pest m. a. t. (100 kor).
- Kuzsinszky Bálint, egy. tanár, Bpest, VIII., Csepreghy-u. 2.
- † Kuun Géza gr. dr., a. t. (100 kor.)
- 505 Laczak Kálmán, kir. tanfelügy. tolnok, Nagyvárad.
Lähne Vilmos, főgimn. igazgató, Sopron.
Lajtaújfalui áll. el. isk., Sopron m.
Lakatos Károly, könyvt. tisztv., Szeged, Somogyi könyvtár.
Lambrecht Kálmán, tanárj., Bpest, VIII., Józsefkörút 65. I. Magy. Ornitholog. Közp.
- 510 Lampérth Géza dr., orsz. levéltári fogalmazó, Bp., I., Orsz. Levéltár.
László Gábor dr., kir. geologus, Bpest, VII., Stefánia-út 14.
László Gyula, tanító, Kőhalom.
Lázár Béla dr., tanár, Bpest, VIII. Luther-u. 1/b. II. 7.
Lehoczky Tivadar, urad. főügyész, Munkács, Bereg m. **Vál. tag.**
- 515 Lajta Béla, műépítész, Budapest, VII., Pálma-u. 10.
Lengyel Lajos, p. ü. titkár, Nyitra.

- Lengyel Sándor, tanító, Salgó, u. p. Salgó-Tarján, Nógrád m.
 Lestyánszky Dezső, mérnök, Bpest, VI. Kemnitzer-u. 22.
 Leszik Károly, könyvkötő, Bpest, VIII., Szent-királyi-u. 13.
 520 Lévy József, nyug. alispán, Miskolcz, Borsod m.
 Leviczky Emil, g. k. tanító, Oros.
 Liber József dr., tanfelügyelő, Ipolyság.
 Libertiny Gusztáv, tanfelügyelő, Galgóc, Nyitra m.
 Lichtneckert József, kereskedő, Székesfehérvár.
 525 Lillin József dr., ügyvéd, Bpest, VIII., József-körút 68. III. 26.
 Lill Tivadar, Bpest, III., Lajos-u. 19.
 Liman Emil dr., m. kir. pü. fogalmazó, Nagyenyed.
 Lindenbaum Mór, Bpest, IV., Deák-tér 6., a. t. (100 kor.).
 Lippich Elek dr., miniszteri tanácsos, Bpest, VII., Pálma-u.
 530 Liptóújvári állami elemi iskola.
 Liszt Nándor dr., orvos, Hajdútetétlen.
 Litkey Menyhért, néptanító, Torna-Ujfalu, u. p. Torna, Abauj-Torna m.
 Littke Aurél, egyet. tanársegéd, Bpest, VIII., Sándor-u. 8.
 Losonczy főgimn. tanári könyvtár, Nógrád m.
 535 Lósy József, tanár, Bpest, Röck-Szilárd-utca 31., I., 4.
 Lőkócsy Arthur, vár. múzeumi igazg., Debreczen.
 Lőcsei áll. főreálisk., Szepes m.
 Lőcsei kir. főgimn.
 Lőcsei m. kir. áll. felsőbb leányisk.
 540 Lugosi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
 Lukácsy Imre, ev. ref. lelkész, Diós-Viszló, Baranya-m.
 Luttár Miklós, áll. el. isk. igazgató, Fiume.
 Mádi áll. el. isk., Zemplén m.
 Madarassy László, Bpest, VII., Dembinszky-u. 44. II. 2.
 545 Mader Béla, Bpest, V., Sziget-u. 5—7. III. a. t. (60 kor.) Ellenőr.
 Magyarfenesi áll. el. isk.
 Magyar Mérnök-és Építész-Egyet., Bpest, IV., Reáltanoda-u. 13—15.
 Magyarlápósi áll. el. isk. Szolnok-Doboka m.
 Magyar-óvári áll. el. isk., Moson m.
 550 Magyar-világosi áll. el. isk., Arad m.
 Magyary-Kossa Gyula, dr. főisk. tanár, Bpest, VII., állatorvosi főisk.
 Magy Kir. Technológiai Iparmúzeum, Bpest, VIII., József-körút 6.
 Mahler Ede dr., c. ny. rendkiv. egyet. tanár, m. n. múz. ör. Budapest, IX., Ferencz-körút 24. Vál. tag.
 Majovszky Pál dr., min. oszt. tan. IV., Kigyó-tér 1.
 555 Makói áll. főgimn., Csanád m.
 Makoldy Sándor dr., főreáliskolai tanár, Bpest, VI., Bulyovszky-u. 22.
 Málnay Béla, építész, Bpest, VII., Rottenbiller-u. 62.
 Mangu Béla, megyei tb. főjegyző, Nagy-Károly, Szatmár m.
 Mauks Gyula, m. mezőgazd. szöv. titk., Bpest, V., Alkotmány-u. 31.
 560 Mányok Ferencz, tanító, Szekes, Tolna m.
 Marczali Henrik dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., József-körút 57.
 Margalits Ede dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., Gyöngytyúk-u. 12.
 Marienescu Athanáz dr., kir. táblai bíró, Nagy-Szeben, Szeben m.
 Márki Sándor dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
 565 Markovits Kálmán, huszárörnag, 16. H. E. Graz, Villengasse 5.
 Marosújvári áll. el. isk., A.-Fehér m.
 Máramaroszigeti áll. el. isk.
 Máramaroszigeti áll. tanítóképezde
 Marosvásárhelyi ev. ref. kollégium, Maros-Torda m.
 570 Maróti Géza, szobrász-tanár, Bpest, VIII., József-utca 57.
 Marton Imre, ip. m. hallg., Bpest, IX., Kinizsi-u. 31.
 Marton Lajos dr., m. n. múzeumi s.-őr., Bpest, VIII., M. N. Múzeum.
 Márványi Artur, könyvker., Marosvásárhely, a fels. leányiskola részére.
 Matthias Mátrai né Varga Róza, Szarvas. Békés m.
 575 Matunák Mihály, esperes, Breznóbánya.
 Medgyesi áll. el. isk., Nagy-Kükölli m.
 Mednyánszky Dénes br., Bécs, VII., XIII. (Hietzing) Trautmannsdorf-gasse 27. Parterre, a. t. (120 kor.).
 Medveczky Károly, plébános, Kelő, u. p. Geletnek Bars m.
 Melich János dr., egyet. m. tanár, Bpest, VIII., N. Múzeum. Vál. tag.
 580 Messinger Ármin magántisztviselő, Bpest, VIII., József-u. 51.
 Meszlényi Róbert, honv. m. s. fogalm., Bpest, V., Rudolf-rakpart 7.
 Mezőhándi áll. el. isk., Maros-Torda m.
 Mezőtelegdi áll. el. isk., Bihar m.
 Mezőtúri ref. főgimn. Békés m.
 585 Mészáros Gyula, Bpest, VI., Hermina-út 65/a. Vál. tag.
 Miavai áll. el. isk., Nyitra.
 Miklós Ferencz dr., tanár, Bpest, VIII., Üllői-út 18.
 Milleker Rezső, gimn. tanár, Versecz, Petőfi-u. 53.
 Modern Filológiai Szeminárium, Bpest, IV., Központi egyetem.
 590 Modori polg. isk., Pozsony m.
 Mohl Adolf, esperesplébános, Tata, Komárom m.
 Molecz Béla, tanár, Szentes, Csongrád m.
 Molnár János, ev. ref. lelkész, Erzsébetfalva.
 Molnár Mihály, kántortanító, Szőcze, Vas m., u. p. Háshegy-Rimán via Körmen.
 595 Molnár Viktor, államtitkár, Bpest, V., Közoktatási Minisztérium.
 Mosoni áll. el. isk., Moson m.

- Munkácsi áll. el. isk., Bereg m.
Munkácsi áll. főgimn. Bereg m.
Munkácsi Bernát dr., tanfelügyelő, Bpest, VI., Szondy-u. 9. **Szerkesztő.**
- 600 Nagyági áll. el. isk., Baranya m.
Nagybányai áll. főgimn., Szatmár m.
Nagybányai Múzeum-Egyesület.
Nagybeeskereki áll. el. isk.
Nagybereznai áll. el. isk., Ung m.
- 605 Nagyenyedi áll. polg. leányisk., Alsó-Fehér m.
Nagyenyedi Bethlen-Kollegium könyvtára.
Nagy András dr., m. kir. határr. fog., Gyimes, Csík m.
Nagy Dénes dr., tanár, I., Budafoki-út 5. II. 8.
Nagy Géza, magy. nemz. múzeumi igazgató-őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum. **Vál. tag.**
- 610 Nagy Imre, igazg. tanító, Élesd, Bihar m.
Nagy Iván dr., Bpest, VIII., József-körút 69.
Nagy Mihály mérnök, Piliny, u. p. Endrefalva, Nógrád m.
Nagy Tibor, gépészmérnök, Bpest, I., Kemenes-u. 6. III. 20.
Nagykállói áll. gimn., Szabolcs m.
- 615 Nagykárolyi kegyesr. r. k. főgimnázium.
Nagykárolyi áll. polg. leányisk., Szatmár m.
Nagylaki áll. el. isk., Csanád m.
Nagy Mihály áll. el. isk., Zemplén m.
Nagysomkúti áll. el. isk., Szatmár m.
- 620 Nagyszalontai m. kir. áll. főgimn.
Nagyszalontai Polgári Kör.
Nagyszebeni áll. főgimn.
Nagyszombati közs. polg. fiúisk. könyvtára.
Nagyszöllösi áll. el. isk., Ugoesa m.
- 625 Nagyvárad áll. főreálisk., Bihar m.
Nagyvárad közs. iskolai könyvtár, Bihar megye.
Nagyvarjasi áll. el. isk., Arad.
Négyesy László dr., főgimnáziumi tanár, egyetemi magántanár, Bpest, VIII., Luther-u. 1/a.
Nemes Ignác, Bpest, VI., Szondy-u. 63.
- 630 Nemes Mihály, tanító, Uglya, u. p. Talabor, Múramaros m.
Németh Gyula, tanárj., Bpest, IX., Csillag-u. 2.
Németh József, tanító, Bak, Zala m.
Németh Jenő, igazg. tanító, Zala-Szt-Mihály.
Németszentmihályi áll. el. isk., Temes m.
- 635 Novák József Lajos, festő, Bpest, IX., Knezius-u. polg. fiúisk.
Novák Sándor, festő, Bpest, VII., Csömöri-út 92. I.
Nyáry Albert báró dr., földbirtokos, Bpest, VII., Klauzál-tér 16. **Vál. tag.**
Nyáry Kálmán, ip. m. hallg., Bpest., IX., Kínizsi-u. 31.
† **Nikolics Fedor br.**, a. t. (100 kor.),
- 640 Nyiregyházi ág. h. ev. főgimn., Szabolcs megye.
Nyitrai püspöki nagyobb papnevelő intézet.
Nyitrai kath. főgimnázium.
Odesealchi Arthur hg., Körmöcbánya.
- Ódombovári áll. elemi isk., Tolna m.
645 Ópaulisi áll. el. isk., Arad m.
Orbán Nándor, áll. polg. isk. tanár, Kecskemét, III., Könyök-u. 105.
Orehója Béla, tanító, Monostorszeg, Bács-Bodrog m.
Orosházi polg. isk., Békés m.
Orlay Antal dr., min. o.-tan., Bpest, IX., Ferencz-körút 19—21.
- 650 Orosz Endre, áll. tanító, Apahida, Kolozs megye.
Oroszvégi áll. el. isk., Bereg m.
Országos Iparegyesület, Bpest, VI., Gróf Zichy Jenő-u. 4.
Óvári Ferencz dr., ügyvéd, orsz. képviselő, Veszprém, a. t. (100 kor.).
Örkényi áll. el. isk., Pest m.
- 655 Osztern Salamon dr., Czegléd.
Paksi m. kir. áll. polg. iskola.
Pálffy Márton, tanár, Kolozsvár.
Pálkás Endre, földbirt., Akos.
Pálos Ede, rajztanár, Győr.
- 660 Pálos Ödön, sz.-föv. tisztviselő, Bpest, IX., Gyáli-út 21. II. ép. I. 5.
Pancsovai áll. el. isk., Torontál m.
Pancsovai áll. főgimn.
Pápai áll. tanítóképző-int. ifj. önképzőköre,
Pápai ev. ref. főisk., Veszprém m.
- 665 Pápai Sz.-B.-rendi főgimn.
Pápay József, főisk. tanár, Debreczen.
† **Papi Balogh Péter**, a. t. (100 kor.).
Papp Gusztáv, áll. igazgató, Esküllő, u. p. Élesd, Bihar m.
Papp János, m. á. v. felügyelő, Bpest, VII., Rottenbiller-u. 6.
- 670 Papp József, ev. ref. lelkész, Tomor, Abauj-Torna m.
Parajdi áll. el. isk., Udvarhely m.
Pásztor Bertalan dr., ügyvéd, Eger, Heves megye.
Patrubány Lukács dr., tanár, Bpest, I. ker., Karácsony-u. 6.
Pávai Vajna Ferencz, tanárj., Oláhlapád, u. p. Nagyenyed.
- 675 Pável Ágoston, tanárj., Nagyszeben.
Payer Endre dr., orvos, Pozsony. Kossuth Lajos-tér.
Pécs sz. k. város Múzeuma.
Pekár Gyula dr., író, Bpest, VIII., Rökk-Szilárd-u. 32.
Perényi Adolf, tanár, Bpest, I. k. főgimn.
- 680 Perényi Lajos, polg. isk. igazgató, Bpest, I., Fehérvári-út 29. fidsz. 4.
Perlaki áll. el. isk., Zala m.
Pesty Lajos, néptanító, Nagy-Récese, Zala m.
Péter János, igazgató, Bpest, II. ker. fels. keresk. iskola.
Péter Viktor, néptanító, Vaja, Maros-Torda m.
- 685 Péterffy Márton, tanító, Déva, Csángótelep.
Petrasovich Jenő, gör. kath. lelkész, Repenye, u. p. Majdánka, Múramaros m.
Petrozsényi Kaszinó, Hunyad m.
Petz Gedeon dr., egyet. tanár, Bpest, I., Uri-u. 42.

- Pintér Jenő dr.**, tanár, a. t. (100 kor.), Bpest, I., Várfok-u. 8. fidsz. 4.
- 690 **Pintér Sándor**, ügyvéd, Szécsény, Nógrád m., a. t. (100 kor.).
- Pirovich József**, orsz. hitelszöv. intéző, Nagyvárad.
- Piso N.**, keleti akad. hallg., Bpest., V., Keleti ker. Akad.
- Podolini kath. gimn.**, Szepes m.
- Pópa Péter**, jegyző, Alsókanajel, u. p. Marossólymos.
- 695 **Popovits Iván dr.**, tanár, Budapest, VII., Tavaszmező-u. főgimn.
- Popovics V. István**, orsz. képv., igazgató, Bpest, Veres Pálné-u. 25.
- Pór Antal**, kanonok, pápai prelat, Esztergom.
- Posta Béla dr.**, egy. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.). **Vál. tag.**
- Pozsonyi, Sz. Máriáról** nevezett szt. Fer. r. hittani intézet.
- 700 **Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akadémia.**
Pozsonyi ág. h. ev. theologia Akadémia.
„Székács József“ köre.
Pozsonyi felsőkeres. iskola ifj. önképző-köre.
- Pozsonyi kir. jogakadémia.**
Pozsonyi áll. tanítónőképző, Széchenyi-u. 3.
- 705 **Pozsonyi kir. kath. főgimn.**
Princz Gyula, egyet. m. tanár, Bpest, I., Krisztina-körút 81.
- Privigyei gimn.**, Nyitra m.
- Privitzer Jenő dr.**, postatiszt, Temesvár, posta- és táv-igazg.
- Prukker Károly**, irgalmasrendi gyógyszerész, Kismarton, Sopron m.
- 710 **Puky József**, es. és kir. kamarás, ny. miniszt. tanácsos, Miskolcz, Urak-u. 5.
- Radvány Ferencz dr.**, kir. tanfelügy., Pest-Pilis-Solt vm. tanfelügyelőség.
- Ranolder intézeti tanítónő-képző**, Bpest, IX., Gyep-u. 23.
- Ransburg Gusztáv**, könyvkereskedő, Bpest, IV. Egyetem-u.
- Rákosi Jenő**, szerkesztő, a főrendiház tagja, Bpest, VIII. Röck Szilárd-u. 4.
- 715 **Rákosszentmihályi áll. el. isk.**, Pest m.
- Rakovszky László**, Bpest, VIII., Szentkirályi-u. 10.
- Raschel Lambert**, esendőrfőhadn., Bpest, I., Vár, honv. minist. 16. ügyoszt.
- † **Reiner Zsigmond dr.**, a. t. (100 kor.).
- Réthei Prikkel Marián, dr.**, főgimn. tanár, Esztergom.
- 720 **Réthly Árpád**, p.- és t.-tiszt, Erzsébetfalva, Pest m.
- Réthly Antal**, met. int. assis., Bpest, II., Fő-út 6.
- Réthly László dr.**, m. n. m.-i igazgató, Bpest, VIII., M. N. Múz. **Vál. tag.**
- Rettegi áll. el. isk.**, Szolnok-Doboka m.
- Révész Béla dr.**, orvos, Békés-Gyula.
- 725 **Révffy Lajos**, tanító, Jász-Dósa, Jász-N.-K.-Szolnok m.
- Rexa Dezső**, m. főlevéltáros, Székesfehérvár.
- Rhousopoulos A.**, Rhousos, görög konzul, Bpest, IV., Veres Pálné-u. 25.
- Richter Aurél**, rajz. művész, Bpest, IV., Reáltanoda-u. 4. (Vasárnapi-Ujság.)
- Richter Ede**, tanár. múz. ig., Selmezbánya.
- 730 **Richter M. István**, tanár, Széchérvár.
- Riedl Frigyes dr.**, egyet. tanár, Bpest, VI., Andrássy-út 82.
- Rochel Lajos dr.**, közs. orvos, Nagyszalonta.
- Roediger Lajos**, főgimn. tanár, Kovászna, Háromszék m.
- Roheim Géza**, Bpest, VI., Hermina-út 35/a.
- Róheim Ödön dr.**, fanagykeres., Bpest, V., Wahrmann-u.
- Rombauer Emil**, főigazgató, Bpest, V., Markó-u. 20.
- Roska Márton**, egyet. tanárs., Kolozsvár.
- Rózsahegyi kath. főgimn.**, Liptó m.
- Rozsnyói áll. el. isk.**, Gömör m.
- 740 **Rozsnyói kath. főgimn.**, Gömör m.
- Rubinyi Mózes dr.**, tanár, Bpest, VI., Andrássy-út 14. II. 6.
- Ruisz Gyula**, igazgató, Kishér.
- Sági János**, múz.-őr, Keszthely.
- Samu János**, ref. főgymn. tanár, Bpest, Lónyay-u.
- 745 **Sárosmegyei Múzeum**, Eperjes.
Sárospataki főiskolai könyvtár, Zemplén m.
- Sárossy Gergely**, polg. isk. igazgató, Marczali.
- Sávoly Ferencz dr.**, met. int. assis., Bpest, II., Ostrom-u. 31.
- Schmiedt Henrik dr.**, egyet. m.-tanár, Bpest, VIII., József-körút 16.
- 750 **Schmiedt Tibolt** tanárj., Bpest, Hársfa-u. 31. II. 8.
- Schmutzler Nándor**, kereskedő, Bpest, IV., Váezi-u. 53.
- Schiff József dr.**, tanár, Baja.
- Schneller István**, egyet. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.).
- Schoen Arnold**, Bpest, I., Városmajor-u. 12.
- 755 **Schwarz János**, akad. hallg., Bpest, V., Kel. ker. Akad.
- Schweiger Lázár dr.**, rabbi, Eger.
- Sebestyén Gyula dr.**, m. n. múz. igazgató-őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum, a. t. (100 kor.). **Főtítká.**
- Sebestyén Gábor**, Köveskál, Zala m.
- Cs. Sebestyén Károly**, polg. isk. tanár, Szeged, III., Zászló-u. 7.
- 760 **Sebők Samu**, tanár, Fogaras.
- Segesvár szab. kir. város**, N.-Küküllő m., a. t. (100 kor.).
- Segesvári áll. el. isk.**, N.-Küküllő m.
- Selmezbányai kir. kath. gimn.**, Hont m.
- Semayer Vilibáld dr.**, m. n. múz.-i igazg.-őr, Bpest, VII., Városliget, Néprajzi Múzeum. **Vál. tag.**
- 765 **Seprődi János**, Kolozsvár, Farkas-u. 17.
- Sepsiszentgyörgyi áll. el. isk.**, Háromszék m.
- Sepsiszentgyörgyi Kaszinó**, Háromszék m.
- Siegescu József dr.**, egyet. nyilv. rdk. tanár, Bpest, VII., Aréna-u. 11.
- Simonyi Zsigmond dr.**, egyet. tanár, Bpest, IV., Ferencz József-rakpart 27.

- 770 Singer és Wolfner könyvkereskedése, Bpest, VI., Andrásy-út 10.
Singer X. Ferencz, akad. hallg., Bpest, V., Kel. ker. Akad.
Sipos Henrik, műasztalos, Bpest, IX., Ráday-u. 24.
Skonyár Gusztáv, polg. isk. igazg., Pozsony.
Socháu Pál, akad. festő, T.-Szt.-Márton.
- 775 Solymossy Ignác, földbirtokos, Krasznamihályfalva, u. p. Ákos.
Solymossy Sándor dr., Bpest, VII., Zugló-u. 16. II. **Titkár.**
Sommer János, ékszerész, Makó.
Somogy vármegye törvényhatósága, a. t. (100 kor.).
Somogyi-Könyvtár, Szeged, Csongrád m.
Somorjai polg. isk., Pozsony m.
Somssich Géza gr., Kopaszhegy, u. p. Kadarkút, Somogy m.
Soproni áll. fels. leányiskola.
Soproni áll. főreálisk.
Soproni evang. lyceum.
- 785 Soproni Városi Múzeum.
Sövényházi Antal, polg. isk. ig., Csongrád.
Sopronvidéki r. k. Néptanító-egyesület.
Spiegel Adolf, nyomdai üzletv., Bpest, VII., Nap-u. 13.
Spitzer Mór, földbirtokos, Bpest, VI., Szondi-u. 98.
- 790 G. E. Stechert and C., Bookellers, New-York.
Stein János, könyvkereskedő, Kolozsvár.
Steiner Gyula, Bpest, Gyár-u. 36.
Stern Ábrahám, igazgató, Bpest, VII., Wesselényi-u. 44.
Stoll Ernő, Nyiregyháza, Szaboles m.
- 795 Straitariu Ágoston dr., ügyvéd, Hátszeg.
Strobl Alajos, szobrász, Bp., VI., Munkácsy-u.
Strausz Adolf, tanár, Bpest, VIII., Bérkocsis-u. 18. **Vál. tag.**
Sümegei reálisk., Zala m.
Svetschine Georgine, f. leányisk. tanítónő, Besztercebánya.
- 800 **Szabadka szab. kir. város**, Bács-Bodrog m. (100 kor.).
Szabadkai főgimn., B.-Bodrog m.
Szabadkai m. kir. áll. tanítónőképző-intézet.
Szabó Dezső, földbirt. Félégyháza.
Szabó Imre, m. k. p. ü. számtiszt, Aranyos-Maróth.
- 805 Szabó Kálmán dr., Kiskúnfélegyháza. III. Holló L.-u. 9.
Szabó Mózes, áll. tanító, Kóbor, u. p. Lemnek, N.-Küküllő m.
Szabó Zoltán, közs. jegyző, Tolnaszántó, Tolna m.
Szaboles vármegye törvényhatósága, a. t. (100 kor.).
Szajbély Kálmán, akad. hallg., Bpest, V., Kel. ker. Akad.
- 810 Szakáts Péter dr., orvos, Berhida, Veszprém m.
Szakolezai kir. kath. gimn., Nyitra m.
Szalay Gyula, tanító, Búd-Szt-Mihály, Szaboles m.
Szalay Imre, min. tanácsos, a Nemz. Múzeum igazgatója, Bpest, a. t. (100 kor.). **Elnök.**
Szalay Károly, tanár, Bpest, IX., Ref. főgimnázium.
- 815 Szalay László dr., min. tanácsos, Bécs, IV., Margaretenstr. 26.
Szamosujvári kir. kath. főgimn., Szolnok-Doboka m.
Szamosujvári polg. leányiskola, Szolnok-Doboka m.
Szász Károly, dr. ny. minisz. tan., orszgy. képviselő, Bpest, IV., Molnár-u. 13.
Szászsebesi áll. el. isk., Szeben m.
- 820 Szászvárosi ev. ref. Kún-koll., Hunyad m.
Szatmár vármegye törvényhatósága, a. t. (200 kor.).
Szatmári kir. kath. főgimn.
Széchenyi Béla gr., v. b. t. t., a magy. szt. korona öre, Bpest, II., Lánchíd-u. 10.
Szegedi áll. főgimn. tanári könyvt.
- 825 Szegedi áll. főreálisk. tanári könyvtára, Csongrád m.
Szegedi m. kir. áll. felső iparisk.
Szegedy Rezső dr., áll. főreálisk. tanár, Pécs.
Szeghalmi Gyula, tanító, Szeghalom, Békés m.
Szegszárdi főgimn., Tolna m.
- 830 Szegszárdi Kaszinó, Tolna m.
Székely Dezső dr., főorvos, Hátszeg, Hunyad m.
Székelykeresztúri áll. el. isk., Udvarhely m.
Székelykeresztúri áll. tanítóképző ifjúsági önképzőkör.
Székelykeresztúri unit. gimnázium.
- 835 Székelykevei áll. el. isk., Temes m.
Székely Mikó-kollégium, Sepsi-Szent-György, Háromszék m.
Székely Nemzeti Múzeum, Sepsi-Szt.-György.
Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola, Udvarhely m.
Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium, Udvarhely m.
- 840 Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn., Udvarhely m.
Szémán István, főg. tanár, Eperjes.
Szendrei János dr., min. o.-tanácsos, Bpest, I., Attila-u. 23. **Vál. tag.**
Szeniczai áll. polg. isk., Nyitra m.
Szentadorjáni áll. elemi isk., Zala m.
- 845 Szentbenedekrendi Központi Könyvtár, Győr-Szentmárton.
Szente Arnold, áll. fels. keresk. isk. tanár, Veszprém.
Szentesi áll. főgimn. Csongrádon.
Szentgotthárdi áll. gimn., Vas m.
Szentmariay Dezső, ny. kur. bíró, Bpest, IX., Ferencz-körút 22. a. t. (100 kor.).
- 850 **Szentmártoni Darnay Kajetán**, Kaposvár, Somogy m., a. t. (100 kor.).
Szentmártoni Darnay Kálmán, kir. tanácsos, Sümeg, Zala m., a. t. (100 kor.).

- Szilády Zoltán dr., egyet. m.-tanár, N.-Enyed.
- Szillassy József, festő, Bpest, IX., Üllői-út 73.
- Szily Kálmán dr.**, min. tan., akad. főkönyvtárnok, a. t. (100 kor.). **Vál. tag.**
- 855 Szinyérváraljai áll. el. isk., Szatmár m. Szinnyei József dr., egyet. tanár, Bpest, II., Bimbó-u. **24. Vél. tag.**
- Szinte Gábor, főgimn. tanár, Bpest, VIII., Mátyás-tér 5/b. **Vél. tag.**
- Szirmay Miksa, s. tanfelügyelő, Nagyváradi. Kórház-u. 21.
- Szívós Béla, író, Bpest, VIII., József-u. 20.
- 860 Szilávik Ferencz, főgimn. tanár, Csíksomlyó. Szmik Antal, okl. mérnök, Bpest, VIII., Stáhly-u. 1. I.
- Szombathelyi kath. főgimn. tanári kar, Vas m.
- Szomorú István, igazg.-tanító, M.-Pécska, Arad m.
- Szönyi Lóránt, m. á. v. mérnök, Bpest, VIII., József-u. 35—37.
- 865 Nagyöri Szóts Imre, építész, Nyitra, (püspöki vár).
- Szancsek József, tanító, Privigye, Nyitra megye.
- Sztankó Béla, tanár, Bpest, I., Budai Paedagogium.
- Sztárosvai áll. el. isk., Torontál m.
- Sztoja Miklós dr., tanár, N.-Kikinda.
- 870 Sztokkovits Viktor, jegyző, Alsókanajel, u. p. Marossolyos.
- Stripszky Híador dr., kir. s.-tanfelügy., Máramarossziget, Fötér 9. I.
- Szundy Károly, író, Bpest, VIII., Luther-u. 1/a.
- Szűcs István, vm. tisztv. Élesd, Bihar m. Tagányi Károly, orsz. levéltárnok, Bpest, Orsz. Levéltár. **Vél. tag.**
- 875 Takaró Imre, es. és kir. ref. lelkész, Temesvár.
- Tamás László, ev. ref. lelkész, Krasznamihályfalva, u. p. Ákos.
- Tary Lajos, festőművész, Bpest, VIII., Tisza Kálmán-tér 17. I. 25.
- Téglás Gábor, főigazgató, Budapest, I., Villányi-út 2. **Vél. tag.**
- Téglás István, kir. tanfelügy., Torda.
- 880 Teleki Pál gr., Fehérszek, Szatmárm. **Temesvár szab. kir. város**, a. t. (100 kor.).
- Temesvári áll. főgimnázium.
- Temesvári áll. főreáliskola.
- Temesvári áll. tanítóképző.
- 885 Temesváry Rezső dr., orvos, Bpest, VII., Erzsébet-körút 12.
- Terenta Janos, áll. tanító, Muraszentereszt. u. p. Muraszterdahely, Zala m.
- Téry Ódön dr., min. o.-tanácsos, Bpest, I., Tárnok-u. 7. I.
- Teutsch Gyula, liqueur-gyáros, Brassó, Rossmarkt 4.
- Thalóczy Lajos dr., osztály-főnök, Wien, Joannesgasse 6.
- 890 P. Thewrewk Emil dr., egyetemi tanár, Bpest, I., Tárnok-u. 12.
- Thim József dr., főszerk., Apatin.
- Thirring Gusztáv dr., egyet. magántanár, Bpest, I., Karácsonyi-u. 15.
- Thury Zsigmond, könyvtáros, Kolozsvár. Timár Kálmán, tanárj., Kalocsa, Vig-u. 402.
- 895 Timkó György, m. nemz. múz. gyakor-nok, Bpest, VII., Városliget, Néprajzi Múzeum.
- Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár Egylet, Heves m.
- Titeli áll. el. isk., B.-Bodrog m.
- Tiszakarácsonyfalvai áll. el. isk., u. p. Nagy-Boeskö, Máramaros m.
- Tiszaújlaki áll. el. isk., Ugoesa m.
- 900 Tiszolezi áll. el. isk., Gömör m.
- Tóbiás László, műépítész, Szeged.
- Toldi Lajos, könyvkereskedő, Bpest, II., Fő-u. 2.
- Tolnai Vilmos dr., az „Erzsébet Nőiskola” tanára, Bpest, VII., Damjanics-utca 44., II. udv., III. **Vél. tag.**
- Tolna vármegye múzeuma, Szegszárd.
- 905 Tonelli Sándor, dr., titkár, Bpest, I., Logody-u. 29.
- Tordai m. kir. áll. főgimn.
- Tordai áll. polg. isk., Torontál m.
- † **Torma Zsófia**, a. t. (100 kor.).
- Tornyai áll. el. isk., Csanád m.
- 910 Tornyai János, festőművész, H.-M.-Vásárhely.
- Tóth György dr., r. k. főgimn. igazgató, Kecskemét, Pest m.
- Tóth Gyula, r. k. lelkész, Tarnamera, Heves m.
- Tóth Imre, tanító, Istensegits, Bukovina. Szentkirályi Tóth József, gyógyszerész, Kiskunfélegyháza.
- 915 Tóth-Szabó Pál dr., egyet. m. tanár, Bpest, VIII., Horánszky-u. 23.
- Tóth Zsigmond dr., Bpest, IX., Tüzoltó-u. 58.
- Tótprónai áll. el. isk., Túróc m.
- Tökölyi áll. el. isk., Pest m.
- Töketeresbesi áll. el. isk., Zemplén m.
- 920 Tömörkény István, író, Szeged.
- Tompa Boriska, tanítónő, Pusztahanyi, u. p. Besenyőtelek, Heves m.
- Török Andor dr., polgármester, Kézdi-Vásárhely, Háromszék m.
- Török Károly, tanító, Alsónemesapáti, Zala m.
- Turhanyi Tihamér, tanár, Bpest, VIII., Tavaszmező-u. gimn.
- 925 Várad Török Gyula, földbirtokos, Dézna, Arad m.
- Trencsényi áll. felsőbb lányiskola.
- Trencsénybaáni áll. elemi isk., Trencsén m.
- Trsztenai kir. kath. gimn., Árva m.
- Turócszentmártoni áll. el. isk.
- 930 Turócszentmártoni Tót Múzeum.
- Újbessenyői áll. elemi isk., Temes m.
- Újpesti áll. el. isk., Attila-u., Pest m.
- Újpesti áll. el. isk., Erzsébet-út, Pest m.
- Újpesti áll. el. isk., Ferencz József-tér, Pest m.
- 935 Újpesti áll. el. isk., Lőrincz-u., Pest m.
- Szigetvári áll. polg. fiúisk.

- Újpesti áll. el. isk., To'ldi-u., Pest m.
 Újpesti áll. el. leányisk., Ferencz József-tér.
 Újpesti közs. gimnázium.
- 940 Újvidéki kir. kath. magyar főgimn. B.-
 Bodrog m.
 Újtordai áll. el. isk., Aranyos-Torda m.
 Undi S. Mariska, festőnő, Budapest, II.,
 Zsigmond-u. 68. III. 16.
 Ungvári áll. el. isk., Ung m.
 Urhegyi Jenő, áll. tanítóképző-int. tanár,
 Baja, Mészáros Lázár-u.
- 945 Váczi kegyesrendi főgimn.
 Váczy János dr., tanár, Bpest, II., Szemlő-
 hegy-u. 13.
 Vágó Aladár, tanár, Szigetszentmiklós,
 Pest m.
 Vágó Pál, festőművész, Jászapati.
 Vágújhelyi izr. reálisk.
- 950 Vajdahunyadi áll. el. isk., Hunyad m.
 Vajkay Rezső, min. oszt.-tan., Bpest, VII.,
 Dohány-u. 26.
 Vajna Károly, gyűjtőfogházi igazgató,
 Bpest, X., Kőbánya.
 Vakares Kálmán dr., főgimn. tanár, Nagy-
 Kikinda.
 Valentényi György, áll. polg. isk. igazgató,
 Szigetvár.
- 955 Várady József, paed. hallg., Bpest, I.,
 Győri-út 13.
 Varju Elemér, Kassa, Múzeum.
 Varga Bálint dr., tanár, Bpest, ref. főgimn.
 Varró István dr., Bpest, V., Lipót-körút 1.
 Vass György, keresk. akad. hallg., Bpest,
 V., Kálmán-u. 6.
- 960 Vass Miklós dr., tanár, Kaposvár.
 Vasvármegyei Kultur-Egylet, Szombathely.
 Vasverő Rajmund, tanár, Székesfehé-
 vár, Fehér m.
 Vásárhelyi Géza, nagybirt., Bpest, VII.,
 Király-u. 19.
 Vathy István, tanító, Borszöresök, u. p.
 Somlóvásárhely, Veszprém m.
- 965 Venetianer Lajos dr., rabbi, Újpest.
 Verbói áll. el. isk., Nyitra m.
 Veres Gábor, tanár és zeneszerző, N.-
 Enyed.
 Versényi György dr., tanár, Bpest, VI.,
 Szondy-u. 44/a. **Vál. tag.**
 Verseczi áll. főreáliskola Temes m.
- 970 Veszprémmegyei Múzeum.
 Vésztői Kaszinó, Békés m.
 Vetró Lajos Endre, árv. ülnök, H.-M.-
 Vásárhely.
- Vikár Béla, szerkesztő, Bpest, IX., Rá-
 day u. 41. **Vál. tag.**
 Viski Károly, tanár, Nagyszalonta.
- 975 Vitális István dr., lyceumi tanár, Selmecz-
 bánya, Hont m.
 Vogth Géza, néptanító, Csermend, u. p.
 Pereszlény, Nyitra m.
 Vonház István dr., tanár, Jászberény.
 Vörös Balduin, főgimn. tanár, Győr.
 Vrabely Mihály, szerkesztő, Rákosliget,
 Pest m.
- 980 Wagner Lajos dr., tanár, Pozsony.
 Waldmayer K., osztr.-magy. bank. titkára,
 Wien, Freitung 1.
 Weinwurm Antal, Bpest, IV., Károly-u. 6.
 Werner Boldizsár, tanító, Nagykanizsa.
 Weisz Miksa dr., tanár, Podmaniczky-u.
- 985 Weber Artur, Bpest, IV., Ferencz József-
 rakpart 2. II. 15.
 Wickenburg Márk gróf, ny. államtitkár,
 Bpest, Andrássy-u. 83.
 Zalaegerszegi áll. főgimnázium.
 Zalaegerszegi áll. el. isk., Zala m.
 Zayugróczy áll. el. isk., Trenecsén m.
- 990 Zborói áll. el. isk., Sáros m.
 Zentai gimnázium, B.-Bodrog m.
 Zempléni Imrey Árpád, író, Bpest, IV.,
 Bástya-u. 11. fsz. 1.
 Zichy István gróf, Gödöllő, Városmajor-u.
 Zichyfalvai áll. el. isk., Torontál m.
- 995 Zilahi áll. el. isk., Szilágy m.
 Zilahi ref. gimn.
 Zilahy József.
 Zilahy László, áll. főgimn. tanár, Nagy-
 szeben.
 Zirczi eziszt. r. apátsági könyvtár.
- 1000 Zloczky Theodor, lelkész, Böttvösfalva,
 u. p. Kövesliget, Máramaros m.
 Zolnai Gyula dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
 Zoltai Lajos, vár. levéltáros, Debreczen.
 Zólyomi áll. el. isk.
 Zombori áll. főgimnázium.
- 1005 Zsembai István, tanító, Csontosfalva
 Abauj-Torna m.
 Zseni József, földbirtokos, Bpest, X. ker.,
 Szabóky-u. 52.
 Zsilinszky Lajos dr., magánvállalkozó,
 Bpest.
 Zsilinszky Mihály, v. b. t. t., ny. államtitkár,
 Bpest, VIII., Sándor-u. 30/a. **Vál. tag.**
 Zsille Kálmán, festő, Bpest, VII., Mu-
 rányi-u. 17. III.
- 1010 Zsolnai áll. főreálisk.

Tiszteletpéldányban részesülnek:

- Abercromby John, Edinburgh.
 Almborg A., Helsingfors.
 «Bethlen Gábor»-kör, Bpest, VIII., Szent-
 királyi-u. 22. I.
 A böleselethallgatók segítő egylete Bpest,
 közp. egylet.
- 5 Bobrovnikov A. N., Kazan
 Brunovszky Dezső, tanár, Déva.
 Bpesti Újságírók Egyesülete, IV., Ká-
 roly-körút 2.
 Délmagyarországi term. tud. társ., Temesvár.
- Donner Otto, tanár, Helsingfors.
 10 Egyesült bpesti főv. takarékp., Bpest.
 Első magyar ált. bizt. társ., Bpest.
 Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.
 Ferencz József tanítók háza, Bpest, VIII.,
 Szentkirályi-u. 47.
 M. k. tud. egyet. term.-r. szövetsége, Bpest,
 VIII., Sándor-u., régi képviselőház.
- 15 Genetz Arvid, tanár, Helsingfors.
 Kereszty István, M. Nemz. Múzeum ör,
 Bpest.

- Kungl Universitetes Bibliotek, Uppsala, Sverige.
 Lánczy Leó, főrend. tag, Bpest, VI., Nagy János-u. 13.
 Madarasi Beck Miksa br. Bpest, V., Nagykorona-u. 32.
 20 Magyar jelzáloghitelbank, Bpest. Magyar Nemzeti Múzeum.
 Magyar Nemzeti Múzeum népr. oszt. Magyar. orsz. központi takarékpénztár, Budapest.
 Magyar Sándor, gépész, Algyő, Csongrád m.
 25 Magyar Tudományos Akadémia. Mikkola J. J. dr., Helsingfors. Néptanítók Otthona, Bpest. Ormódy Vilmos, főrend. tag, Bpest, V., Vigadó-tér 1.
 Osztrák-magyar bank, Wien, I. Bank-gasse.
 30 Osztr.-magyar bank, Bpest, V., Szabadságtér.
 «Otthon».
 Pekár Imre, a Magyar. Leszám. és Pénzv. Bank vezérigazg., Bpest., XI., Lónyai-u. 17.
 Pesti Hazai Takarékpénzt. Egyesület. Pesti magy. ker. bank, Bpest.
 35 Stumme H., Prof., Leipzig, Südstrasse 72. II.
 Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsingfors. Török Aurél dr., anthrop. int. igazg., Bpest, IV., Károly-körút 26.
 V. és K. Miniszt. Könyvtára, Bpest, V. Báthory-u. 12. I. 3.
 Zilahi Kiss Béla, Budapest, XI., Erkel-u. 20.
 40 Alkotmány. Az Ujság. Budapesti Tagblatt. Budapesti Hírlap. Budapesti Napló.
 45 Egyetértés. Független Magyarország. Pester Lloyd. Magyar Hírlap. Magyar Nemzet.
 50 Magyarország. Pesti Hírlap. Pesti Napló. Vasárnapi Ujság.

Csereviszonyban állanak :

- Berliner Anthropologische Gesellschaft, Berlin. S. W. Königstrasse 120.
 Berliner «Zeitschrift des Vereins für Volkskunde» (Max Roediger, Berlin W. 62. Bayreuterstr. 43.)
 Bosn.-Herz. Landes-Museum, Sarajevo.
 «Český Lid», Prag.
 5 «Erdély», Kolozsvár.
 «Földrajzi Közlöny» Budapest.
 «Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat».
 K. B. Akademie der Wissenschaften Bibliothekar (Dr. Hilsenbeck) München, Bayern, Neuhauserstrasse 51.
 Kazáni egyetemhez csatolt tudóstársaság.
 10 «Kwartalnik historyczny», Lemberg.
 «Magyar Könyvszemle», Budapest. Magyarország vármegyéi és városai.
 «Magyar Zsidó Szemle» Budapest, VII., Rákóczi-út 68.
 «Mezőgazdák», Bpest.
 15 Mittheilung der Vereins für Sächs. Volksk. Dresden.
 «Narodopisné Museum», Praha.
 Berkeszi István a «Történelmi és Régészeti Értesítő» szerk., Temesvár.
 Román irodalmi és közművelődési egyeslet, Nagy-Szeben.
 «Sevčenko Gesellschaft», Lemberg.
 20 «Slovenské Pohlady» Turóc-Szent-Márton.
 «Towarzystwo ludoznawce», Lemberg, (Dr. Kalina Antal).
 «Turista Közlöny».
 Verein für Sächsische Volkskunde, Leipzig.
 Wiener Anthropologische Gesellschaft.
 25 «Úránia» Bpest., VII., Izsó-u. 4.

Tiszteleti tag 1909. év végén	16	1910. év végén	17
Külső tag 1909. év végén	14	1910. év végén	14
Alapító tag 1909. év végén	64	1910. év végén	66
Rendes tag és előfizető 1909. év végén	934	1910. év végén	943
Összes létszám 1909 végén	1028	1910 végén	1.040

Hivatalos nyugtázás

az 1910. évi június hó 16-tól október hó 20-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1906. évre: Koch Károly	6 K — f
1907. évre: Gyulai Ágost dr. — Kormos Tivadar dr. — Szász Károly dr. Összesen	18 K — f.
1908. évre: Borsodmegyei Ált. Tanítóegylet, Miskolcz — Brádi g.-kel. román gimn. — Csengey Miklós dr. — Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat — Halka Lajos dr. — Kormos Tivadar dr. — Maróti Géza — Molnár Viktor — Solymossy Ignác — Szász Károly dr. Összesen	60 K — f.
1909. évre: Balogh Dezső (1 kor.) — Brádi g.-kel. román gimn. — Csengey Miklós dr. — Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat — Dmke nevelőint. Petőfi önk. kör, Szeged — Eötvös Károly — Hild Viktor — Hornyánszky Aladár — Kormos Tivadar dr. — Laczák Kálmán — Marczali Henrik dr. — Maróti Géza — Molnár Viktor — Nyáry Albert báró dr. — Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akadémia (2 kor.) — Raschel Lambert — Roediger Lajos — Solymossy Ignác — Szász Károly dr. — Török Andor dr. — Varju Elemér — Vitális István dr. Összesen	123 K — f.
1910. évre: Angyal Dezső — Aradi Kölcsey-Egyesület — Baksay Sándor — Bartók Béla — Báthori Ferencz — Beke Ödön (1 kor.) — Berzeviczy Albert dr. — Besztercebányai kir. kath. főgimnázium — Birkás Géza dr. — Bodolai állami elemi iskola — Brádi g.-kel. román gimn. — Brassói áll. felső keresk. iskola — Budapesti VI. ker. m. kir. áll. felsőbb leányiskola és leánygimnázium — Budapesti felső építő-ipariskola — Budapesti IX. ker. református főgimn. — Budapesti Könyvtár-Egyesület — Budapesti Orsz. Kaszinó — Bünker Raimund — Csányi Károly — Csengey Miklós dr. — Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat — Csopey László — Dénes Tibor — Dévai áll. főreálisk. — Divald Kornél — Dmke nevelőint. Petőfi önk. kör. Szeged — Dura Máté — ifj. Entz Géza dr. — Erődi Béla dr. — Gáspár Elek dr. — Gaul Károly — Glosz Ernő — Gonda Dezső dr. — Györgyey Illésné (2 kor.) — Br. Hatvany Deutsch József — Hegybánya-Szélaknai m. kir. állami gyermekjátékkészítő iskola — Hellebrant Árpád (5 kor.) — Hild Viktor — Hoitsy Pál — Huszka József — Joó András — Karczagi ev. ref. főgimn. Petőfi önk. köre — Kardos István — Kégl Sándor dr. — Kir. Magyar Természettud. Társ. — Kis Márton — Kispesti felsőrészi állami elemi iskola — Kodály Zoltán — Kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti Szemináriuma — Körmöczbányai áll. főreálisk. — Középesy Gyula — Kubinyi Miklós — Lőcsei kir. főgimn. — Makoldy Sándor dr. (3 kor.) — Matunák Mihály — Modern Filológiai Szeminárium, Bpest — Modori polg. isk. — Molecz Béla — Molnár Viktor — Nagy Tibor — Németh Gyula — Orlay Antal dr. — Paksi áll. polg. isk. — Pápai Sz.-B.-rendi főgimn. — Parászka Gábor (1 kor.) — Petz Gedeon dr. — Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akadémia — Pozsonyi ág. h. ev. theologia Akadémia „Székács József“ önképzőköre — Pozsonyi felső keresk. iskola — Rákosi Jenő — Ruisz Gyula — Seprődi János — Solymossy Ignác — Szabadkai áll. tanítónőképző-int. — Szamosújvári kir. kath. főgimn. — Szász Károly dr. — Székely Dezső dr. — Szeniczai áll. polg. isk. — Szívós Béla — Szlávik Ferencz — Szundy Károly — Temesváry Rezső dr. — Teutsch Gyula — Thirring Gusztáv dr. — Tobiás László — Tóth György dr. — Tóth Gyula — Tóth Imre — Szentkirályi Tóth József — Újpesti áll. el. leányisk., Ferencz József-tér — Váczi kegyesrendi főgimn. — Valentényi György — Vasverő Rajmund — Venetianer Lajos dr. — Versényi György dr. — Vetró Lajos Endre — Vikár Béla — Viski Károly — Vrabely Mihály — Weber Artur — Zilahy László — Zolnay Gyula dr. Összesen	594 K — f.
1911. évre: Báthori Ferencz (2 kor.) — Györgyey Illésné (4 kor.) — Lajta Béla (4 kor.) Összesen	10 K — f.
1912. évre: Lajta Béla (2 kor.)	2 K — f.
Alapítványi díjat fizetett: Mader Béla	60 K — f.
Összesen befolyt hátralékokból:	207.— K jan. 1-től 1172 K 14 f.
1910. és követk. évi díjakból	606.— " " " 2331 " 76 "
alapítványi kamat	— " " " 12 " — "
alapítványi díjból.	60.— " " " 110 " — "

Budapest, 1910 október hó.

Kövecsesi Dancs Árpád,
pénztáros (II., Toldy Ferencz-u. 50.)

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Katona Lajos dr. †
(II. Krisztina-körút 33.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VII. Zugló-utca 16. II.)

Pénztáros :

Kövecsesi Danes Árpád
(II., Toldy Ferenc utca 50.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Barátosi Balogh Benedek
Bátky Zsigmond dr.
Beluleszkó Sándor dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos dr.
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.

Feichtinger Győző
Galgóczy János
Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Herrmann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Mészáros Gyula dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.

Réthy László dr.
Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
Szinyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferenc
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.